ఆంధ్ర సాహిత్య చరిత్ర

ఆచార్య పింగళి లక్ష్మీకాంతం

ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమి
కళాభవన్ - సైఫాబాదు
హైదరాబాదు 4

తృతీయ ముద్రణ తొలిపలుకు

—:0 0:—

స్వర్గీయ పింగళి లక్ష్మీకాంతంగారి, ఆంధ్ర సాహిత్య చరిత్రను అకాడమి ఇప్పుడు మూడవసారిగా ప్రచురిస్తున్నది. జీవితమంతా అధ్యాపనంలో గడిపిన శ్రీ లక్ష్మీకాంతం గారు ఈ సాహిత్యచరిత్రను ప్రామాణికంగా, రసవంతంగా రచించి యావదాంధ్ర సాహిత్య పిపాసువులకు ఒక కొత్త ఆలోచనా పద్ధతిని ప్రసాదించారు. సహజంగానే సరసులైన తెలుగు ప్రజలు ఈ గ్రంథాన్ని సముచితంగా సమాదరించారు. ప్రతు లన్నీ చెల్లిపోయి తమకీ పుస్తకాన్ని అందించవలసిందని పలువురు కోరడంవల్ల ఈ ప్రచురణను చేపట్టవలసివచ్చింది. అకాడమీకి ఎంతో సంతోషంగా ఉన్నది. మూడవసారిగా ఈ గ్రంథాన్ని ముద్రించడానికి అవకాశము కల్పించి మాతోనూ, తెలుగు ప్రజానీకంతోనూ సహకరించిన ఆచార్య లక్ష్మీకాంతంగారి కుమారులకు కృతజ్ఞతలు.

హైదరాబాదు
1-8-1979

ఇరివెంటి కృష్ణమూర్తి
కార్యదర్శి

ద్వితీయ ముద్రణ

తొలి పలుకు

—:o:—

స్వర్గీయ పింగళి లక్ష్మీకాంతంగారి ఆంధ్ర సాహిత్య చరిత్రను అకాడమీ మొదటిసారిగా 1974 లో ప్రచురించినది. అచిరకాలంలోనే ఈ విశిష్ట గ్రంథం సాహిత్యాభిమానుల, విద్యార్థుల ఆదరాభిమానాలను చూరగొన్నది. ఆంధ్ర విశ్వ విద్యాలయము వారు ఈ గ్రంథాన్ని ఎం. ఏ. విద్యార్థులకు పఠనీయ గ్రంథంగా నిర్ణయించడం వల్ల వారి ప్రథమాంధ్రాచార్యులను వారు గౌరవించినట్లయింది.

ఈ గ్రంథంలోని శ్రీ కృష్ణదేవరాయల యుగము (521-528 పుటలు) చారిత్రకాంశములతో ప్రారంభమై సాహిత్య ఘట్టానికి రాకముందే అసంపూర్తిగా నిలిచిపోయినది. మేము దానినట్లే ఉంచినాము. అంకితాంక పద్యాలు గ్రంథం పూర్తి కాకముందే గ్రంథకర్త వ్రాసికొన్నారని వారి తనయులు తెలియ జేస్తున్నారు.

ఈ సాహిత్య చరిత్ర ద్వితీయ ముద్రణను ఆంధ్ర పాఠక లోకానికి అర్పించగలుగుతున్నందుకు అకాడమీ సంతసించుచున్నది. ఈ అవకాశమును కలిగించిన వారి కుమారులకు అకాడమీ పక్షాన అనేక ధన్యవాదాలు.

హైదరాబాదు
4-10-1976

దేవులపల్లి రామానుజరావు
కార్యదర్శి.

——·——

తొలి పలుకు

—.o:—

స్వర్గీయ పింగళి లక్ష్మీకాంతం గారిని తెలుగు సారస్వత ప్రపంచానికి పరిచయం చేయవలసిన పనిలేదు. ఉత్తమశ్రేణి కవులుగా పండితులుగా, ఉపాధ్యాయులుగా వారిది విద్వత్ ప్రపంచంలో సమున్నత స్థానము. ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయములో తెలుగు విభాగానికి అధ్యక్షులుగా వారు అనేక సంవత్సరాలు పనిచేసినారు. వారి శిష్యులు ఈ నాడు తెలుగు దేశంలోని అనేక కళాశాలలలో ఉపాధ్యాయులుగా ఉన్నారు. ఇంతటి శిష్యగణముగల ఆచార్యులు తక్కువ మంది అని చెప్పవలెను.

స్వర్గీయ లక్ష్మీకాంతం గారి రచనలలో ఈ సాహిత్య చరిత్ర విశిష్టమైనది. వారు ఎం. ఏ. తరగతి విద్యార్థులకు అనేక సంవత్సరాలు బోధించిన అనుభవంతో ఈ సాహిత్యచరిత్ర వ్రాసినారు. కాని దురదృష్టవశాత్తు ఈ సాహిత్య చరిత్రను తమ జీవిత కాలములో పూర్తిచేయలేకపోయినారు. అంతేకాదు; ఈ చరిత్ర వారి జీవితకాలములో ముద్రణ కాలేక పోయినది.

వారు పరమపదించిన తర్వాత వారి కుమారులు అకాడమి పక్షాన ఈ గ్రంథము ప్రచురించిన బాగుండునని సూచించగా ఇందుకు అకాడమీ కార్యవర్గము అంగీకరించినది. వారు గతించి సంవత్సరము పైగా గడచిపోయినది. కాగితము కరువు వలన యీ గ్రంథ ముద్రణలో కొంత ఆలస్యము జరిగినది. ఈనాడు ఈ సాహిత్య చరిత్రను ఆంధ్ర పాఠకలోకానికి అర్పించగలుగుచున్నందుకు అకాడమీ సంతసించుచున్నది. ఈ అవకాశము కలిగించిన వారి కుమారులకు అకాడమీ పక్షాన అనేక ధన్యవాదాలు.

హైదరాబాదు,
1-8-1974.

దేవులపల్లి రామానుజరావు
కార్యదర్శి.

శ్రీ

సవిమర్శ

ఆంధ్ర సాహిత్య చరిత్ర

కృతి సమర్పణము

కం॥ శ్రీధరునకు, నలమేల్మం
గాధవునకు, శేషశైల నాథునకు, సురా
రాధిత పదాబ్జునకు, తే
జోధవళిత దిఙ్ముఖునకు, సూర్యాత్మునకున్.

ఉ॥ బాలిశుడైన నాకు, నొకపాటి వివేక మొసంగి, గాలికిన్
తూలెడు నాకు కాలు నిలద్రొక్కుకొనందగు దార్ఢ్యమిచ్చి, వా
చాలుడనై పొనర్చు నపచార సహస్ర శతాపరాధ సం
క్షాళనచేసి యేలుకొను స్వామికి నియ్యది యంకితమ్మగున్.

కం॥ గురుడౌ వేంకటకవి, సౌం
దరనందము స్వీకరించి ధన్యత యొసగెన్
పరమేశ, కుమార వ్యా
కరణము నీకొసగి విబుధ గణ్యత గంటిన్.

కం॥ ఇది యింకొక కానుక నీ
మృదు పదముల నిడితి స్వీకరింపుము దీవిన్
సదమల కోమల కరుణా
స్పద శుభదాలోకనముల బరికింపు ననున్.

ఉ॥ సారతరాంధ్ర వాఙ్మయ విశాల జగత్పరిణామ కారణో
దార కవీంద్ర కావ్య పురుషార్థ నిరూపిత తత్త్వదాత్మ సం
స్కార విలోక దర్పణ ముఖమ్మిది, యీ చరితమ్ము సాహితీ
మేరువులౌ బుధోత్తముల మెప్పు గడించెను మున్నె నీ కృపన్.

గీ॥ ఇది జనించిన నలుబది యేండ్లనుండి
సరస సాహిత్య విజ్ఞాన సత్రమనుచు
ఆశ్రయింపని తెలుగు విద్యార్థి లేడు
చొచ్చి చూడని తెల్గు వ్యాసుండు లేడు.

పిం. లక్ష్మీకాంతం

ప్రకరణానుక్రమణిక

1.	ప్రస్తావన	
	కావ్య పరిశీలనము	[illegible]
2.	ప్రాఙ్నన్నయ యుగము	1
	కవిత్వావిర్భావము	1
	మార్గకవిత - దేశికవిత	2
	దేశికవితను పుట్టించిన చాళుక్యరాజెవరు ?	[illegible]
3.	ఆంధ్రభారత కర్తృత్వము	[illegible]
	భారతాంధ్రీకరణ పద్ధతి	[illegible]
4.	శివకవి యుగము	[illegible]
	భాష — పాతదనము	[illegible]
	గ్రంథ సమీక్ష	[illegible]
	పండితారాధ్యుడు	1[illegible]
	పాల్కురికి సోమనాథుడు	1[illegible]
	సోమనాథుని గ్రంథములు	1[illegible]
	శైవ శాఖలు	14
5.	తిక్కన యుగము	1[illegible]
	మత పరిస్థితి	1[illegible]
	భాషా పరిస్థితి	1[illegible]
	గోన బుద్ధారెడ్డి	1[illegible]
	చక్రపాణి రంగనాథుడు	15
	కవిబ్రహ్మ తిక్కన సోమయాజి	1[illegible]
	నిర్వచనోత్తర రామాయణము	1[illegible]
	భారతము - రచనా కాలము	20
	హరిహరనాథతత్త్వము	21

భారతాంధ్రీకరణము 213
వర్ణనలు - చిత్రణము 233
భాషాసృష్టి 235
తిక్కనగారి సందేశము 237
6. కేతన 240
7. కాచవిభుడు - విఠ్ఠలుడు 247
8. మంచన 250
9. యథావాక్కుల అన్నమయ్య 256
10. మారన - మార్కండేయ పురాణము 260
11. ఎఱ్ఱాప్రెగడ యుగము 272
రామాయణము 280
హరివంశము 284
లక్ష్మీ నృసింహ పురాణము 293
భాస్కర రామాయణము 304
12. నాచన సోముడు 319
హరివంశ గాథలు 324
గ్రంథ పరామర్శ 331
కవిత్వ పరామర్శ 333
ఎఱ్ఱన సోమనలు 337
సోముని నవీనగుణ సనాథత్వము 339
ఇతర కవులు 341
13. శ్రీనాథుడు 345
నైషధీయ విమర్శ 356
అనువాద పద్ధతి 357
హరవిలాసము 374
భీమేశ్వర పురాణము 382
క్రీడాభిరామము 386
కాశీఖండము 394

	శివరాత్రి మాహాత్మ్యము	404
	పలనాటి వీరచరిత్ర	408
	శ్రీనాథుని శైలి	441
	శ్రీనాథుని ఆత్మీయత	437
14.	పోతన	442
	అనువాద సరణి	449
	కవిత్వ పరామర్శ	452
	తిక్కన — పోతన	455
	భోగినీ దండకము	457
	వీరభద్ర విజయము	460
15.	జక్కన	463
16.	అనంతామాత్యుడు	467
17.	గౌరన మంత్రి	474
18.	దగ్గుపల్లి దుగ్గన	485
19.	పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరన	491
	జైమినీ భారతము	497
	దూబగుంట నారాయణ కవి	499
	బైచరాజు వెంకటనాథుడు	501
	పిడుపర్తి సోమన	502
	నంది మల్లయ - ఘంట సింగన	503
	కొఱవి గోపరాజు	512
	వెన్నెలకంటి అన్నయ	517
20.	శ్రీనాథయుగ సింహావలోకనము	519
21.	శ్రీకృష్ణదేవరాయల యుగము (అసంపూర్ణము)	524

ప్రస్తావన

వాఙ్మయ మనగానేమి? "వాక్" శబ్దమునకు, వికారార్థమయిన "మయట్" ప్రత్యయము చేర్చిన యీ పదమునకు గల అవయవార్థమును బట్టి విచారించినచో శబ్దకృతములైన రచనలన్నియు లక్ష్యభూతములగును. "రచన" అన్నప్పుడు వ్రాయకపోయినను నోటితో నుచ్చరించు వాక్యములు గూడ రచనలే అని గ్రహింపవలెను. రచన యనగా కూర్పు అని యర్థమేగాని వ్రాతయనే యర్థము లేదు. కూర్పు అనగా శబ్దములతో గూర్చిన వాక్యరచన. ఉత్తపొడి శబ్దములు కూర్పు అనిపించుకొనవు. నోటితో ఉచ్చరించిన వాక్యములు రచన లగునా యన్నచో అగును అని యీ క్రింది తిక్కన సోమయాజి కృతపద్యము నిరపవాదమైన నిదర్శనము కాగలదు. భీష్ముడు అంపశయ్యమీద పరుండి వృషాకపి స్తవమను పేర శ్రీ మహావిష్ణువును స్తుతించినప్పుడు తాను భగవంతుని వాఙ్మయాధ్వరార్చితునిజేసి కృతార్థుడనైతినని ఆత్మ తృప్తి కల్గించుకొనెను. (వాఙ్మయాధ్వరార్చి) కాని వ్యావహారికముగా రచనయనగా వ్రాసిన భాషకే వర్తించుచున్నది.

తే॥ తపమునకు విద్యకును జన్మస్థానమైన
జననరహితుని యజ్ఞాత్ము శౌరి వాఙ్మ
యాధ్వరార్చితుఁ జేసితి నా జనార్ద
నుండు మద్భజనమున బ్రీతుండుగాత. (శాంతిపర్వము)

కావున మానవుడు నోటితో మాటలాడెడి భాషను చేతితో వ్రాసినప్పుడు ఆ వాక్యములు తాల్చెడి స్థిరరూపము వాఙ్మయ శబ్దవాచ్యముగా పరిగణింపబడినది. అయితే మానవుడు వ్రాసిన వ్రాతలన్నియు వాఙ్మయమనిపించుకొనునా యనినచో 'అవును' అని, వాటిలో వెలిపెట్టతగినది ఏదియు నుండదని హాలం (Hallam) అను నొక విమర్శకుడు సమాధానము చెప్పెను. ఈసిద్ధాంతమును నిర్దయముగా ఖండించి (Charles Lamb) పద్యరచనలే వాఙ్మయమగునుగాని తక్కిన వేవియు ఆ బిరుదుకు తగవని వేరొక సిద్ధాంతముచేసెను. వీరిద్వురును అతి

ఘులని సమబుద్ధుల తీర్పు. వ్రాతలన్నియు వాఙ్మయమే యగుచో మనము నిత్య కృత్యముగా వ్రాసికొను పద్దులు, ఉత్తరాలు మొదలైనవి కూడ వాఙ్మయమేయై మన మందరము వాఙ్మయకర్తలమే కావలసివచ్చును. అగుట మనకు సంతోష దాయకమేకాని, పరులకు మాత్రము హాస్యాస్పదుల మగుదుము. మరి పద్య రచనలే వాఙ్మయ మనుకొని, తక్కిన ఛందోరహిత మహారచనలను వెలిపెట్టినచో ఆ రచయితలకును సారస్వతమునకును అపచారము చేసిన పాపమున బోదుము. కావున పై సిద్ధాంతములు రెండును ఉపాదేయములుగావు. ఇక సమబుద్ధులైన విమర్శకులు, వాఙ్మయ శబ్దార్థములైన రచనలకు కొన్ని లక్షణములను నిర్దేశించి వాటిలో ఏ యొక్కటియున్నను ఆ రచనను వాఙ్మయముగానే స్వీకరింపవలెనని సిద్ధాంతీకరించిరి. వారు నిర్దేశించిన లక్షణములలో ముఖ్యమైనవి రెండు :— అందులో మొదటిది ఆ రచన మనకు విజ్ఞానమును ప్రసాదించునదిగా ఉండవలె ననుట. రెండవది విజ్ఞానముతోపాటు భావనాత్మక నిర్వృత్తిని కల్గింపవలె ననుట (Imaginative pleasure). కొన్ని రచనలలో కేవలము విజ్ఞాన బోధయే యుండవచ్చును. కొన్ని ఆనందమును మాత్రమే కల్గింపవచ్చును. మరికొన్ని రెండు గుణములును కలవియై యుండవచ్చును. ఈ వివరమును మనసున పెట్టుకొనియే రాజశేఖరుడనెడి ఆలంకారికుడు సారస్వతమును, శాస్త్ర సారస్వతము, కావ్య సారస్వతము అని రెండు భాగములు చేసెను. ఆ విభజన ప్రకారము మానవుని విజ్ఞాన సంపాదనకును బుద్ధివికాసమునకును అక్కరకు వచ్చెడి తర్క వ్యాకరణ మీమాంసాది సమస్తశాస్త్రములు మొదటి విభాగము నకును, రామాయణాది కావ్యములు, శాకుంతలాది నాటకములు విజ్ఞానముతోపాటు ఆనందమునుగూడ ప్రసాదించెడి రెండవ విభాగమునకును లక్ష్యభూతములగును. మరి యేవిధమైన విజ్ఞానలేశమును కల్గింపలేని పదములు కీర్తనలు మొదలైన చిల్లర రచనలును ఉండవచ్చునుగదా! విజ్ఞాన ప్రబోధము లేకున్నను చిత్త సుఖమును కల్గించునేని అవికూడ కావ్యజాతిగానే పరిగణింపబడును. ఈ రెండవ విభాగమునే సుప్రసిద్ధ వాఙ్మయ చరిత్రకారులు, తమ చరిత్రకు లక్ష్యముగా గైకొనుట ప్రపంచమున ఆచారమైనది. కావ్యవాఙ్మయమును పాశ్చాత్యులు "సాధారణ వాఙ్మయము" (General literature) అని పేర్కొందురు. మరి యేభాషలో నైనను కావ్యేతరములైన గ్రంథములు అసంఖ్యాకములుగా ఉండునుగదా, వాటికి జాతివాచకమేమి? అని అడుగుదుమేని వారు చెప్పెడి సమాధానమిది :—

శాస్త్రములు అనేకములుగదా! ప్రతిభాషలోను, ఏ శాస్త్రమున కా శాస్త్రమే అనేక గ్రంథములుగా రచింపబడి యుండును. ఆ గ్రంథముల నన్నింటిని కలిపి "తచ్ఛాస్త్ర వాఙ్మయము" అని పేరుపెట్టవలెను. వ్యాకరణగ్రంథము లన్నియు కలిసి వ్యాకరణ వాఙ్మయముగా, తర్కగ్రంథములన్నియు కలిసి తర్క వాఙ్మయముగా, ధర్మశాస్త్రములన్నియు కలిసి ధర్మశాస్త్ర వాఙ్మయముగా పేర్కొనబడవచ్చును. ఆ యా శాస్త్రశాఖలకు, ఆ యా వాఙ్మయముల పేరుమీద చరిత్రలను వ్రాయవచ్చును; నిజమే; కావ్య వాఙ్మయములో మాత్రమే అనేక శాఖ లుండునగదా! ఆయా శాఖల పేరుమీద పురాణ వాఙ్మయమని, ప్రబంధ వాఙ్మయమని, నాటక వాఙ్మయమని వేరు వేరుగా అవాంతర వాఙ్మయచరిత్రలు వ్రాయవచ్చును.

అయితే ఏది కావ్యము? ఏది కాదు? అనే ప్రశ్నకు నిష్కర్షమైన నిర్వచనము నొసగుట కష్టమైన పని. అందుచే కావ్య శబ్దార్హత కలిగియుండవలసిన గ్రంథమునకు ముఖ్యముగా మూడు లక్షణము లుండవలెనని పాశ్చాత్య విమర్శకులు సిద్ధాంతీకరించిరి. అందు మొదటిది దాని సర్వజనానురంజకత్వము. అనగా గ్రంథము నందలి విషయము (Subject matter) సర్వజనులకును ఆమోదజనకముగా నుండవలెననుట. రెండవది రచన అలంకారికముగా (సుందరముగ) నుండుట. మూడవది ఆ గ్రంథము యొక్క పఠనము వలన గాని శ్రవణమువలనగాని భావనాహ్లాదము కలుగుట. దాని పేరే రసానంద జనకత్వము. ఈ మూడు లక్షణములును సమగ్రముగా నున్న గ్రంథము చిన్నదైనను పెద్దదైనను కావ్యమనిపించుకొనును. ఎందేని ఈ మూడు గుణములలో రెండవదియైన సుందర శాబ్దిక రచన లోపించినను తక్కిన రెండు లక్షణములు మాత్రము విధిగా ఉండి తీరవలయును. ఆ రెండును లేని యెంత సుందర రచనయైనను కావ్య మనిపించుకొనదు. ఈ లక్షణములు శాస్త్రమునకు పట్టవు. శాస్త్రములోని విషయము తత్పరిశ్రమ చేయువారికి, చేసిన వారికి, అందు నిష్ణాతులైనవారికి మాత్రమేగాని యెల్లరకును అక్కరకు వచ్చునదికాదు. మరి అది భావనాహ్లాద జనకము గాదు. పతంజలి మహాభాష్యము, ఆది శంకరుల ఉపనిషద్భాష్యము, సంస్కృతభాషలో నుత్తమోత్తమమైన సుందర రచనలుగా చెప్పుదురు. కాని ఆ గ్రంథములు వ్యాకరణశాస్త్ర పరిశ్రమ చేయువారికి, వేదాంత శాస్త్రాభ్యాసము చేయువారికి మాత్రమే ప్రయోజనకరముగాని

మానవమాత్రుల కెల్లరకును అక్కరకురావు. మరి తత్పఠనమువేళ కల్గెడి అనుభూతి భావనాహ్లాద మనిపించు కొనదు. అదేకాక శాస్త్రకర్త తనకంటె పూర్వమే జగత్తున ఆవిర్భవించి, నిగూఢమైయున్న సత్యములను దర్శించువాడే కాని కొత్తవాటిని సృష్టించువాడు కాడు. కావున అతడు ద్రష్ట. కావ్యకర్త స్రష్ట. కావ్యకర్త సృష్టికి అపరసృష్టి చేయగల బ్రహ్మ. కావ్యము నందలి విషయము శాస్త్ర విషయమువలె లోకమున తత్పూర్వమే ఆవిర్భవించి నిగూఢమైయున్న వస్తువు కాదు. దాని జన్మస్థలమే కవి హృదయ క్షేత్రము. ఇది నాది అని అతడు చెప్పుకోదగిన స్వంత ధనము. ఒకే ఇతివృత్తమును గైకొని యెవరెన్ని కావ్యములు రచించినను ఆ యన్నింటను ఆ యా రచయితల యొక్క ప్రత్యేకత వేరువేరుగా గోచరించుచునే యుండును. తన సృష్టి తనదిగా ఇతరులకు గోచరించెడి ఆ పదార్థమునే ఆత్మీయత (Personality) అని విమర్శకు లందురు. ఈ ఆత్మీయతముద్ర గలవన్నియు కావ్యములు అవి పౌరుషేయములు (Subjective writings). ఆ ముద్రలేవన్నియు శాస్త్రములు, అవి అపౌరుషేయములు (Objective writings).

పిండితార్థమేమనగా, సుందరమైన రచనయు, సార్వజనీనమైన ప్రయోజనమును కలిగి, భావనాత్మకమైన నిర్వృత్తిని ఇచ్చుచు కర్తయొక్క ఆత్మీయతను స్ఫురింపజేయు గ్రంథము కావ్యము. అట్టి కావ్యములయొక్క చరిత్రయే సాధారణ వాఙ్మయ చరిత్ర అని అంగీకరింపవలసియుండును. ఇది పరిమితార్థమే అయ్యును అపరిహార్యము. వాఙ్మయ స్వరూపమిది.

ఇక వాఙ్మయ చరిత్ర యనగా నేమి ? ఏ చరిత్రయైనను, తద్విషయభూత మగు పదార్థముయొక్కగాని, జాతియొక్కగాని, దేశముయొక్కగాని, జీవియొక్క గాని పుట్టుక మొదలు వర్తమానమువరకు జరిగిన ఉత్పత్తి వికాస క్షయాది దశలయొక్క హేతుకమైన వ్యాఖ్యానము. వాఙ్మయ చరిత్రకు విషయభూతమైనవి గ్రంథములు కనుక ఆ గ్రంథ సమూహముయొక్క ఉత్పత్తి వికాస క్షయాది దశలను పై సూత్రానుసారము వ్యాఖ్యానించుటయే వాఙ్మయ చరిత్ర వ్రాయుట.

గ్రంథకర్తలేని గ్రంథముండుట అసంభవము గనుకను, గ్రంథకర్త జీవితమునకు గ్రంథమునకును పొరానిపొత్తు ఉండును గనుకను ఆ కర్తల

యొక్క జీవిత గాథలను ఇచ్చట ఆవశ్యకమే యగును. కాని ఆ జీవితగాథలే ప్రధానముగాగల చరిత్రలు కవి జీవిత చరిత్ర లనిపించుకొనునుగాని వాఙ్మయ చరిత్ర లనిపించుకొనవు. కవి జీవిత చరిత్రలో కొంత భాగమే వాఙ్మయ చరిత్రకు అక్కరకు వచ్చును. అతని జీవితమునకు, తత్కృత గ్రంథమునకును కారణబద్ధమైన సంబంధమును నిరూపించెడి అంశములు మాత్రమే యిందు గ్రహింపబడును. మరియు అతని కాలమునందలి సాంఘిక, రాజకీయాది దేశ పరిస్థితులు అతని జీవితము మీదను, అతని గ్రంథముమీదను ఏమేని ప్రభావము నెరపినట్లు పొడకట్టినచో వాటి పరిశీలనము, వివరణము జరుగును. అంతేకాదు. మహా ప్రతిభాశాలియైన ఒక కవి తన ప్రభావమునే తత్కాల సంఘముమీద నెరపినవాడుండును. ఇష్టమున్నను లేకున్నను కాల ప్రవాహమునబడి కొట్టుకొని పోవువారు అనేకులుండగా, దాని కెదురీది తాము చేరదలచిన ఒడ్డు ఎక్కిన వారు కొందరుందురు. ఇట్టివారి పురుషకారము చరిత్ర గతినే మార్చగల సామర్థ్యము గలది. కావున వాఙ్మయచరిత్రలో కేవల గ్రంథ నామముల నుదాహరించి వ్యాఖ్యానించుటే గాక తత్కర్తలయొక్క విశేషములను, దానికిని దేశ కాల పరిస్థితులకునుగల అన్యోన్య సంబంధము, ఆ సంబంధము కావ్యమున ప్రతిఫలించిన విధమును, ఆ ప్రతిఫలమువలన ఆ రచనకు కల్గిన గుణదోషములను వివరించి వ్యాఖ్యానించుట చరిత్రాశయమై యుండును. ప్రతిభాహీనులైన చిల్లర కవుల విషయములో ఇంత పరిశ్రమ అవసరము కాదు. కాని, ప్రతిభా సంపన్నులైన మహాకవుల విషయములో పడెడు శ్రమ సఫలమై వారి యాత్మీయతా దర్శనమునకు వలసిన కనువెలుగు నొనగును. ఇట్టి లక్ష్యములతో చరిత్ర రచనకు ఉపక్రమించెడి చరిత్రకారుడు విధిగా విమర్శకుడై యుండును. కావ్య విమర్శకుశలుడే యథార్థమైన వాఙ్మయచరిత్రకు పూనుకొనును. అట్టివాడు రాగద్వేష రహితమైన సమబుద్ధియై యుండును కావున వాఙ్మయ చరిత్రకారుడు పాండిత్యము, పరిశీలనము, సమబుద్ధి, నిశితదృష్టి వ్యాఖ్యాననైపుణి గలవాడగుచో ఆ చరిత్ర విమర్శనాత్మకమైన చక్కని వచన రచనగా కూడ వెలుగొందును. ప్రపంచభాషలలో ఉత్తమమైన వాఙ్మయ చరిత్రలన్నియు ఇట్టి గుణములు కలవియేయై యున్నవి. అయితే కావ్య చరిత్రమే వాఙ్మయ చరిత్ర కాదగి యున్నను, కావ్యేతరములైన గ్రంథములను ఆవశ్యకమైనపుడు తడవక తప్పదు. ఎట్లనగా ఇష్టములేని ఒక సాక్షిని న్యాయనిర్ణయార్థము న్యాయస్థానమునకు రప్పించినట్లు. ఇందు ప్రవేశార్హతలేని యే కావ్యేతరమునైనను, ఒక

సిద్ధాంతమును సమర్థించుటకో, వేరొక దానిని నిరాకరించుటకో సాక్ష్యముగా స్వీకరించవలసి వచ్చును. మరి స్వదేశ చరిత్రయందు ఆ జాతిలో నెల్లరకు ఆస్థ యుండునుగదా! అట్టి సార్వజనీనాదరమునుగల దేశ చరిత్ర చక్కని శైలిలో రచింపబడినచో, అది వాఙ్మయ చరిత్రలో గ్రాహ్యము కాదా? అను ప్రశ్నకు సమాధానమిది:- ఆ చారిత్రక గ్రంథములో చక్కని శైలియేగాక రసవత్తగూడ ఉన్నచో అది కావ్యమే అనిపించుకొని వాఙ్మయకోటి కెక్కును. సంస్కృతమున హర్ష చరిత్రము, విక్రమాంకదేవచరిత్రము అట్టివే. తెలుగున కృష్ణరాయ విజయము, రంగరాయ విజయము మొదలగు ప్రబంధములును, పలనాటి వీర చరిత్ర, కాటమరాజుకథ మొదలగు పదములును అట్టివే. అయితే చరిత్ర యథార్థ కథనము. చారిత్రకేతివృత్తమును గైకొన్న రచయిత రస సంపాద నార్థమై కావ్య మర్యాదానుసారముగా కొన్ని కల్పనలను చేయవలసి వచ్చును. అవి ఒక్కొక్కయెడ సత్య కథనమునకు భంగము కల్గింపవచ్చును. ఆ గ్రంథ మును అసత్య కల్పనా భూయిష్ఠమని ఐతిహాసికులు త్రోసిపుత్తురు. సారస్వ తులు దానిని తమదిగా చేరదీసి వాఙ్మయ కులములో చేర్చుకొందురు. కావున మంచిశైలి యున్నంత మాత్రమున దేశచరిత్ర గ్రంథములు వాఙ్మయము కాజాలవు. అదీగాక చరిత్రలో తనకు నచ్చిన ఏదో ఒక ఘట్టమును ఇతివృత్త ముగా గైకొని రసవంతముగా రచించిన గ్రంథకర్త లుందురుగాని దేశ చరిత్ర నంతను అట్లే వ్రాసిన వారుండరు.

కావ్య పరిశీలనము

వాఙ్మయ చరిత్రకు విషయభూతమైన కావ్యజాలము నంతను సవిమర్శ ముగా వ్యాఖ్యానింపవలెనన్నచో కావ్య పఠనమునకు సక్రమమైన ఒక పద్ధతి నేర్పరచుకొనవలెను. రసాస్వాదనార్థము కావ్యపఠనము చేయుట వేరు. చరిత్రార్థము కావ్యపఠనము చేయుట వేరు. రస పిపాసువు తన ఇచ్చవచ్చిన కావ్యమును, ఇచ్చవచ్చిన కావ్యభాగములను, ఏ కాలమునాటి వైనను చేకొని చదివి ఆనందింపవచ్చును. చారిత్రకుడో తన కిష్టమున్నను లేకున్నను కాలానుసరణ పద్ధతిని, తులనాత్మక పద్ధతిని కావ్యము లన్నిటిని పఠించి తీరవలయును.

1. కాలానుసరణ పద్ధతి యనగా కావ్యములను కవుల జీవిత కాలాను సారముగా జ్యేష్ఠానుపూర్విగా చదువుట.అనగా వాఙ్మయములో ఆదికవి యొక్క గ్రంథమును తొలుదొల్త చదువుట. తరువాతి కవులవి ఆ వరుసలో ఒకదాని వెంట ఒకటి స్వీకరించుట. ఒక కవి పెక్కు గ్రంథములు రచించియున్నప్పుడు వాటి రచనాకాలమునుబట్టి పూర్వాపరములను నిర్ణయించుకొని ఆ వరుసలోనే చదువుట. దీనివలన వాఙ్మయము ఏ యే కవుల వశమున ఏ యే కాలముల పెంపు చెందినదో ఏ యే కాలమున ఏ యే కవుల వశమున క్షీణించినదో అట్లె ఏ యే కాలమున ఏ యే మార్పుల నొందినదో గ్రహించుటకు తగిన యుపపత్తి లభించును. మఱియు అనేక గ్రంథములు రచించిన కవుల ప్రతిభా విశేషములు నానాటికి తరిగినవో పెరిగినవో గ్రహించుట సుకర మగును.

2. తులనాత్మక పద్ధతి: సమానేతివృత్తములు గల కావ్యములను,సమాన ధర్మముగల కవులను, సమకాలికులైన కవులను పరస్పరము పోల్చి చూచుచు తారతమ్య నిరూపణము చేయవలెను. మఱియు నే కావ్యమేని అనువాద మైనపుడు దానిని మూలముతో పోల్చి అనువాదకుడు మూల కర్తతో ఎంతవరకు సాటి రాగలడో, ఆ యనువాద మెంతవరకు మూలవిధేయమో, ఎంతవరకు స్వతంత్రమో, స్వతంత్రమైనపుడు అనువాదమునకు గుణాధిక్యము కలిగినదో లేదో, పరిశీలనచేసి నిర్దేశింపవలెను.

ఈ పరిశ్రమలో పర్వతశ్రేణిలో శిఖరములవలె గుణౌన్నత్యముచే వెలుగొందు మహాకవులు కొందరు కానవత్తురు. వారినే యుగకర్తలని, శకకర్తలని పేర్కొని, వారి పేరుమీద ఈ చరిత్రను విభాగములు చేయవలసి యుండును. చరిత్రను విభజించుట పఠన సౌకర్యార్థము - అని సాధారణమైన సమాధానము చెప్పవచ్చును. కాని, అందులో అంతకంటె విశేషమున్నది.

వాఙ్మయమొక జీవనది వంటిది. ఆ నది యెంత తరుముకొనిపోయి చూచినను కానరాని, యొక అజ్ఞాత ప్రదేశములో సన్నని ధారగ ఉత్పన్నమై యుండును. ఆపైని కొంత దూరము అది ఇరుకైన కొండసందులలో పారిన పిమ్మట బయళ్ళలో ప్రవేశించి విశాలమైన ప్రవాహముగా పారుచు సముద్రాభిముఖముగా నడచును.

మధ్యేమార్గమున దానికి కొన్ని ఉపనదులు చేరవచ్చును. దానినుండి కొన్ని శాఖా నదులు వెలువడవచ్చును. తీర భూములలో కొన్ని ఘట్టములు తీర్థభూతము లగును. అట్లే వాఙ్మయముయొక్క పుట్టుకయు, పరిశోధనలకు అందని అత్యంత దూరకాలముననే జరుగును. నదీ ప్రవాహము, కొండలను, అడవులను దాటి జనపదముల ప్రవేశించినప్పుడే సంసేవ్యమైనట్లు, వాఙ్మయముకూడా సాహిత్య భక్తులకు ఉపలభ్యమైన నాటినుండియే సంసేవ్యమగును. వాఙ్మయమునను తీర్థభూతులైన కొందరు మహాత్ములుందురు. వారే యుగకర్త లనియు శకకర్త లనియు వ్యవహరింపబడు మహాకవులు. వారు కవి వంశములో కులదీపకుల వంటివారు. ఆ కులదీపకులు ఆ వంశమున ఆది పురుషులే కానక్కరలేదు. ఆది మధ్యాంతములలో ఎచ్చటనైనను ఆవిర్భవించి ఆ వంశమును ఉన్నతికి కొనిపోయిన చాలును. సూర్యవంశమునకు కులదీపకులుగా వెలుగొందిన ఇక్ష్వాకువు, రఘువు మొదలైనవారు ఆ వంశమునకు కూటస్థులు కారు. ఆ వంశ చరిత్రలో ఎప్పుడో ఆవిర్భవించి తదాదిగా తమ పేరుమీద ఆ వంశమునకు ప్రతిష్ఠను సంపాదించి ఉన్నతికి గొనిపోయిన మహాపురుషులు. అట్లే వాఙ్మయ యుగకర్తల విషయమునను, ఎవని పేరుమీద ఒక కాలమున కవి వంశము ప్రతిష్ఠ సంపాదించునో, ఎవని నడచిన మార్గమును అర్వాచీనులు శిష్యప్రాయులుగా ననుసరించెదరో, ఎవని అవతారమునకై ఆ కాలమునందలి పూర్వకవుల సాధన తపఃప్రాయమగునో, ఎవడు సూత్రధారుడై కావ్య సరస్వతిని నూత్న వేషముతో అలంకరించి రంగమున ప్రవేశపెట్టునో, ఎవడు క్షీణదశ యందున్న వాఙ్మయమును నూత్నమార్గము దొక్కి శక్తిమంతము చేయునో అతడు యుగకర్త అనిపించుకొనును. అతని కాలములో అతడే సాహితీ సింహాసనమున పట్టభద్రుడై యుండును. ఆ యా కాలములయందు వాఙ్మయమున శైలిలో, ప్రక్రియలో, వస్తు స్వీకారములో కలిగెడి రూప పరిణామమునకు అతడే కర్తయు కారకుడును అయి యుండును.

ఆ యుగకర్తల పేరుమీద వాఙ్మయ చరిత్రను విభాగముచేయుట సమంజసమైన పద్ధతి. రాజవంశముల పేరుమీదను, దేశ విభాగముల పేరుమీదను, మరికొన్ని ప్రమాణములమీదను ఈ విభాగములు చేయవచ్చును గాని, మహాకవుల పేరుమీదనే ఆ యుగములను విభజించి పిలచుట న్యాయము.

అవసరమైనచో ఒక కాలమున సర్వోన్నతుడు అని చెప్పదగిన కవి కానరాక సమస్కంధులు పెక్కురున్నప్పుడు ఆ కాలమునకు ఇంకొక పేరు వాడ వచ్చును.

దేశ చరిత్రయందువలె ఈ చరిత్రయందును రాజవంశముల పేర్లమీదనే కాల విభాగములు చేయనేల? ఆ రాజులు పోయిరి. ఆ వంశములును ఏనాడో అస్త మించిపోయినవి. ఇక కవిరాజులు వారి గ్రంథరూపములలో సజీవులైయున్నారు. వీరిని త్రోసిపుచ్చి గతించినవారికై అన్వేషణలు జరుపుట భావ్యముకాదు. వారి రాజ్యములకంటె వీరి రాజ్యములు స్థిరములు, అజరామరములు. మఱి ఆంధ్ర వాఙ్మయ చరిత్రను అనువాదయుగము, స్వతంత్ర యుగము అను పేర్లతో గాని; పురాణయుగము, ప్రబంధయుగము అను పేర్లతోగాని; ఆదికాలము, మధ్య కాలము, ఆధునిక కాలము అనే పేర్లతోగాని పిలుచుటయు సార్థకమైన విభజన కాదు. ఏమన, అనువాదయుగ మనుకొన్న దానిలో స్వతంత్రములు పుట్టుటయు, పురాణ యుగమనుకొన్న దానిలో ప్రబంధములు పుట్టుటయు కలదు. మరి యీ విభాగములు ఒక్కొక్కటి కొన్ని వందలయేండ్లు సాగవలసి వచ్చును. అంత దీర్ఘకాలము ఒకే యుగముగా అంగీకరించినచో ఆ కాలములో వచ్చిన ఎన్నో మార్పులు విస్మరింపబడును. అదియు న్యాయము కాదు. మరియు సమగ్రమైన సాధన సామగ్రిగల భాషలలో వాఙ్మయ చరిత్రల విభాగములు అనతికాల పరిమితములై అల్ప పరిణామములను కూడ నిర్దేశించుచుండును. మనకు అట్టి సాధన సామగ్రి లేదు- మన భాషలో పుట్టిన గ్రంథములలో సగము నశించి పోయినవి. ఉన్నవాటిలో సగము అచ్చుపడి చేతి కందుటలేదు. కవుల జీవిత చరిత్రలు లేవు. అసలు కొన్ని గ్రంథములకు కవులపేర్లే తెలి యవు. కొన్ని పేర్లు వివాదగ్రస్తములు – దేశచరిత్ర సమగ్రమైనది లేదు. సాంఘిక మత చరిత్రలు వ్రాయుట మనవారు అసలే ఎరుగరు. ఈ పరిస్థితు లలో ఆదర్శప్రాయమైన వాఙ్మయ చరిత్ర వ్రాయుట సాధ్యము కాదు.

ఆంధ్రకావ్య పథము తీర్చిన మహాకవి నన్నయ్యభట్టు అని ఆయన భార తము పుట్టినది మొదలు నేటివరకును ఆంధ్రులెల్లరును అంగీకరించిన చారిత్ర కాంశము. ఆయనకు పూర్వము ఆంధ్రభాష లేదా ? ఆంధ్ర కవులు లేరా ? ఆంధ్ర కావ్యములు లేవా ? అనే ప్రశ్నలను పరిశీలనచేసి ఆ కాలమునకు

ప్రాఙ్నన్నయ యుగము అని పేర్కొనుట ఆచారమైనది కాబట్టి యీ చరిత్ర ప్రాఙ్నన్నయ యుగముతో ప్రారంభమగుచున్నది. అది క్రీ. శ. 1000 వఱకు.

1. ప్రాఙ్నన్నయ యుగము క్రీ. శ. 1000 వఱకు.
2. నన్నయ యుగము క్రీ. శ. 1000-1100 వఱకు.
3. శివకవి యుగము క్రీ. శ. 1100-1225 వఱకు.
4. తిక్కన యుగము క్రీ. శ. 1225-1320 వఱకు.
5. ఎఱ్ఱాప్రగ్గడ యుగము క్రీ. శ. 1320-1400 వఱకు.
6. శ్రీనాథుని యుగము క్రీ. శ. 1400-1500 వఱకు.
7. రాయల యుగము క్రీ. శ. 1500-1600 వఱకు.
8. దక్షిణాంధ్ర యుగము లేక నాయకరాజ యుగము — క్రీ. శ. 1600-1775 వఱకు.
9. క్షీణయుగము క్రీ. శ. 1775-1875 వఱకు.
10. ఆధునిక యుగము క్రీ. శ. 1875 మొదలు

ప్రాఙ్నన్నయ యుగము

మన భాషకు తెనుఁగు, తెలుఁగు, ఆంధ్రము అని మూడు పేర్లు కలవు. ఈ మూడిటిలో తెనుఁగు, తెలుఁగు అనునవి రూపాంతరములే గనుక, ఆంధ్రము తెలుఁగు అనునవి మాత్రమే పర్యాయ పదములుగా మిగులునని నా యూహ. మఱియు ఈ రెంటిలో ఆంధ్రము అనునది మొదట రాజవంశపరముగ, పిమ్మట ఆ రాజవంశముచే పరిపాలింపబడిన దేశపరముగ, అపై ఆ దేశ ప్రజల భాషాపరముగ ప్రయోగింపబడి యుండెను. మఱి తెలుఁగు అనునది మొదట ఈ భూఖండమున జీవించిన ప్రజల పరముగ, ఆ పిమ్మట ఆ భూఖండ పరముగ, అపై వారి భాషాపరముగ వాడబడి యుండెను. ఒక జాతి ప్రజలను బట్టియే వారు నివసించు భూభాగమునకు పేరు వచ్చును, గాని భూభాగమును బట్టి ప్రజలకు పేరు వచ్చుట చాల అరుదు. ఈ భారతదేశములో తొలినాడు ఇది తెలుఁగు దేశమని, ఇది అరవదేశమని నిర్ణీత ప్రదేశములకు పేర్లు లేవు.

తెలుఁగువారు అరవవారు మొదలైనవారు సంఘజీవనము మొదలిడి పల్లెలు, గ్రామములు నిర్మించుకొని వ్యవసాయము కొఱకు కొంత భూభాగము నాక్రమించుకొని దానిని తమ సొత్తుగా అనుభవించుటకు మొదలిడినప్పుడు వారి యధీనములో నున్న ఆ భూభాగమును దెలుఁగుదేశ మని, అరవదేశ మని, కన్నడదేశ మని పేర్కొనుట ఆచారమైనది. వారు దక్కించుకొన్న భూఖండములు కాలక్రమమున విస్తరించినంతవరకు అవి వారి పేరుమీదనే చెల్లుచుండును. అట్లే కాలవశమున వారిభూమిని ఇతరులు ఆక్రమించుకొని తమదేశములో కలుపుకోగా ఆ భాగము ఆ విజేతలజాతి పేరుమీదను, మిగిలినదే పరాజితులజాతి పరముగాను పేర్కొనబడును అనగా ఒక ప్రజ తాము అనుభవించు భూమికి తమ పేరొసంగుట సహజము. ఆ భాషకు ఆ పేరు వచ్చుట ఆ ప్రజలనుబట్టియే. ఇది సర్వసాధారణమైన చారిత్రకధర్మము. దీని ననుసరించియే తెలుఁగు అనునది మొదట ప్రజాపరముగ, ఆపై దేశపరముగ, ఆపై భాషాపరముగ వాడబడి యుండునని నే నూహించితిని. కాగా మేము తెలుఁగువారము అనుకొన్న యొక సంఘప్రజలు మాట్లాడుకొన్నభాషకు వారినిబట్టి తెలుఁగు అనే పేరు వచ్చినదిగాని తెలుఁగుభాషను మాట్లాడుటబట్టి వారు తెలుఁగువారు కాలేదు. వ్యక్తి, భాష అను రెండింటిలో వ్యక్తితరువాతనే పుట్టుటయు, ఆ వ్యక్తియే సంఘమునకు జెందినవాడో ఆ సంఘముపేరే ఆ భాషకు సంక్రమించుటయు లోకధర్మము. ఈ సిద్ధాంతము ఆదికాలమునకు సంబంధించినవి. యుగములు గడచినకొలది ఈ న్యాయము తారుమారై రాజులనుబట్టి దేశమునకు, దేశమునుబట్టి ప్రజలకు క్రొత్త పేర్లు సంక్రమించుచుండును. కనుక చరిత్ర నిర్దేశింపలేని ఒక కాలమున ఒక తెలుఁగుసంఘము తమలో తాము మాట్లాడుకొన్న భాష తెలుఁగుభాష యైనది. ఆ నాడు వారు నివసించిన ఆ కొద్దిపాటి ప్రదేశమే ఆ నాటి తెలుఁగుదేశము. కాలక్రమమున ఆ ప్రజలసంఖ్యయు ఆ భూభాగముయొక్క వైశాల్యమును ఆ భాషయొక్క విస్తృతియు పెరిగి నేటి ఆంధ్రప్రదేశము, ఆంధ్రజాతి, ఆంధ్రభాషగా పరిణమించినవి. కాఁబట్టి తెలుఁగుభాషను మాట్లాడిన మనజాతి కూటస్థులు అని చెప్పదగిన ఆ చిన్నసంఘము మాట్లాడుకొన్నభాషలో ఏ సహస్రాంశమో, నేడు మనము వ్యవహరించుభాషలో మిగిలియున్నదిగాని ఆ నాటిభాషయే ఈనాటిభాష గాదు. అట్లే మన కూటస్థులు నివసించిన భూభాగము నేటి ఆంధ్రప్రదేశములో యే మూలనో యెక్కడనో ఉండునుగాని నేటి ఆంధ్రదేశ మంతయు అది కాదు.

భాషయు, నాగరకతయు సంఘ్యాజీవితమునకు ఫలములు. జాతి సంస్కృతి ఈ రెంటికిని ఫలము. ఇవి అన్యోన్యాశ్రయములు. మఱి వాటిపెంపు కూడ క్రమపరిణతమేగాని ఆకస్మికము గాదు. ఈ సూత్రమునుబట్టి తెలుఁగు భాష యే యే దశలు గడచి వాఙ్మయ మనిపించుకొనదగిన గ్రంథరచనకు అనువైన భాషగా పరిణమించినదో విచారింతము.

భాషయొక్క పుట్టుకకును, వాఙ్మయముయొక్క పుట్టుకకును సంబంధము లేదు. ఆ రెంటికిని కొన్ని శతాబ్దుల వ్యవధానముండును. "తెలుఁగులు" అనిపించుకొన్న ప్రజలు ఏనాడు పుట్టిరో ఆనాఁడే తెలుఁగుభాషయును పుట్టును. భాషయే లేనిచో వారి జీవితమే సాగదు. ఒకరినొకరు వరుసలతో పిలుచుకొనుట, తమపల్లెలకు పేర్లు పెట్టుకొనుట, తాము చేసెడి పనులకు క్రియలు కల్పించుట, తాము తినెడి పదార్థముల రుచులు చెప్పుట, తమ కంటియెదుట కానవచ్చెడి మూర్తపదార్థములకు పేర్లు కల్పించుట మొదలగువాటితో ఆనాఁటి సంఘజీవితమున కాధారభూతమైన కొంత శబ్దజాలము కర్తృ, కర్మ, క్రియ, విశేషణాది పదములతో రూపము తాల్చి యుండును. ఇదియే ప్రజాభాష. కాలవశమున ఆ ప్రజలు తమకంటె బలసంపన్నులును, నాగరికులును ఐన రాజులచే పరిపాలింపబడవలసిన పరిస్థితి తటస్థించినపుడు ఆ రాజులభాష వేరుగను, ఈ ప్రజల భాష (Popular language) వేరుగను ఉండును. అప్పుడు ప్రజాభాషకు భిన్నముగ ఒక ఆస్థానభాష (Court language) వెలయును. ఈ రెండును కాక విద్వద్భాష అను పేరుతో విద్యాపరిశ్రమోచితమైన వేరొక ప్రాచీనభాష (Classical language) పై రెండింటిని మించి రాజాస్థానముల మీదను విద్వత్పరిషత్తుల మీదను విద్యాసముపార్జనాభిలాష కల ప్రజలమీదను తన ప్రభావము నెఱపుచుండును. ఇది సాధారణముగ అన్ని దేశములలోను పూర్వకాలమున ప్రవర్తిల్లిన సాంఘిక సంప్రదాయము.

కవితావిర్భావము

సంఘములో రసార్ద్రహృదయుడైన వ్యక్తి సుఖాత్మకమో దుఃఖాత్మకమో యైన తన వేదనను అవశుడై తనకు వచ్చిన కొలదిపాటి శబ్దములతోనే ఒక పాటగ నోట వ్యక్తము చేయుటయే ఆ ప్రాకృతనభాషలో కవిత్వము అవతరించుట. భాషయొక్క పుట్టుకవలెనే అట్టి కవిత్వముయొక్క పుట్టుకయు ఏ

పరిశోధనకును అందని అతి దూర కాలమున జరుగును కవిత్వము రాజ్యము యొక్కయు సభ్యతలయొక్కయు పుట్టకకుముందే పుట్టును. అయితే అనాటి పాట గాలిలోపుట్టి గాలిలోనే అడగిపోవు ఆశు కవిత్వమేకాని భావి కాలమువారు చదువుకొనుటకు అక్కరకు రాదగిన స్థిరరూపము కలది కాదు. లిపి అనెడి సాధనము లేనిదే కవిత్వమునకుగాని భాషకుగాని అట్టి స్థిరత్వము కలుగదు కావున భాషకును దానితోపాటు ఆ భాషా కవిత్వమునకును అక్షరరహితమైన దశ యొకటియు, అక్షరబద్ధమైనదశ యొకటియు రెండు విధిగా ఏర్పడును. లిపి ఏర్పడిన పిమ్మట గూడ వెంటనే అది కావ్యరచనకు అక్కరకు వచ్చునని చెప్పుట సాహసమే యగును. ఏమనగా ప్రజాభాష అనునది ఆస్థానభాషగ స్వీకరింపబడి అదియే విద్యా పరిశ్రమకు గూడ తగినభాషగ పరిణమించినపుడుగాని ఆ లిపిని కవిత్వ రచనకు ఉపయోగించరు. ప్రజలకును, ప్రభువులకును, పండితులకును, ఒకేభాష సంసేవ్యమగుట ఈ 20 వ శతాబ్దిలోగూడ ప్రపంచమందలి అన్ని దేశములలోను సాధ్యము కాలేదు. లిపి అనునది మొదట పరిపాలనా వ్యవహారములకు వినియోగపడును. రాజులు తమ లెక్కలను, తమ శాసనములను వ్రాయించుకొనుటకు ఆ లిపిని ఉపయోగింతురు. పిమ్మట కొంత కాలమునకు ప్రజాభాష, తక్కిన రెండు భాషల సహాయమున పెంపొంది కావ్యరచనకు అనువైన శబ్ద సంపన్నతను సేకరించుకొన్నప్పుడు ఆ లిపి ప్రజా సారస్వత సాధనముగ నుపయోగపడును. ఈ ధర్మము ఇంచుమించు లోకములోని అన్ని భాషలకును సాధారణమే.

ఆంధ్రుల నాగరక సంఘ జీవితము ఏనాడు సుప్రతిష్ఠితమైనదో కనుగొనుటకు ఇంకను చారిత్రక పరిశోధనలు జరుగుచునే యున్నవి. సంఘ జీవితము సుప్రతిష్ఠితమగుటయే రాజ్యము సప్తాంగములతో పరిపాలింపబడుట. ఇప్పటికి తెలియవచ్చినంతవరకు శాతవాహన వంశపు రాజులు (వారు ఆంధ్రులే) ఈ ఆంధ్రభూమిలో పౌరాణిక కాలమునాటి మహారాజులవలె క్రీ.పూ. 2వ శతాబ్ది మొదలుకొని క్రీ. శ. 2, 3 శతాబ్దుల వరకు ఇంచుమించు నాలుగైదువందల యేండ్లు ప్రజాహితముగ పారిపాలన చేసిరని తెలియ వచ్చినదిగదా! వారి కాలములో విద్వద్భాష సంస్కృతము; రాజభాష ప్రాకృతము; ప్రజాభాష అనాటి తెలుఁగు. వారి శాసనములన్నియు సంస్కృత ప్రాకృతములలోనే యున్నవి. ఆ లిపికూడ అనాటి సంస్కృత ప్రాకృత భాషల లిపియే. తెలుఁగును వారు

రాజభాషగ స్వీకరింపలేము. కాని తెలుఁగు ప్రజలు తమకు వచ్చిన భాషలో పదములు, పాటలు కట్టుకొని పాడుకొనుచు, ఆడుకొనుచు సుఖముగ, సుందర ముగ సంఘజీవితము గడుపుకొనుచుండిరి. వారి పాటలు మాత్రము సంస్కృత ప్రాకృతములవలె లిఖితరూపమును తాల్చలేదు. శాసనములలోని లిపితోనే ఆ పాటలనుగూడ వ్రాయగ అవి నశించిపోయినవో లేదా అవి వ్రాయదగినంత ప్రౌఢములు కావని ఉపేక్షింపబడినవో తెలియదు. కాని అప్పటికి ప్రచార ములోనున్న ప్రాకృత పద్యములను గాథలు అను వాటిని గాథా సప్తశతి అను పేర హాలుడు అనే శాతవాహనరాజు సంకలనము చేసెను. ఆ గాథలలో కొన్నిట అనాటి ప్రజలు పాడుకొను పాటల ప్రశంస కలదు. అవి పొలము పాటలు, పెండ్లిపాటలు, శృంగార గీతికలు మొదలైన సరస జీవితమునకు సంబంధించినవి. ఆ ప్రాకృత గాథలు వ్రాసినవారిలో కొందరైనను ఆంధ్రకవులే అయి యుండ వలెను. అనగా ఆంధ్ర భాషలో కవిత్వము చెప్పిరని కాదు. తమ భాష కావ్య రచనా సమర్థము కాకపోబట్టి విద్వద్భాషయైన సంస్కృతమును, రాజభాషయైన ప్రాకృతమును అభ్యసించి ఆ భాషలలో కవిత్వము చెప్పిన ఆంధ్రకవులు. మరి శాతవాహనుల కాలములోనే గుణాఢ్యుఁడు అనే ఒక ఆంధ్రుడు బృహత్కథ అను పేర ఒక ఉద్గ్రంథమును పైశాచి భాషలో వ్రాసెను. పైశాచి భాషకూడ ఒక ప్రాకృత విశేషమే. కాని శౌరసేనాదులైన ఇతర ప్రాకృత భాషలకంటె తక్కువ ప్రౌఢత్వము గలది. నేటి తెలుఁగు భాషలో గ్రాంథికము, శిష్టవ్యవ హారము, గ్రామ్యము అనే భాషా భేదములలో శిష్టవ్యవహారమువంటిది ప్రాకృ తము; గ్రామ్యము వంటిది పైశాచి.

అప్పటి సంస్కృత ప్రాకృత భాషలతోడి పొత్తువలన ఆంధ్రము సంస్కృత భవములును, ప్రాకృత భవములును అయిన కొన్ని శబ్దములను తనలో కలుపుకొని కొంత విస్తృతిని చెందియుండును. ఆ తద్భవములు శాస్త్రాను సారము పండితులు నిష్పన్నము చేసెడివి కావు. ఆ మూలపదములు వాడు కొనుటలో ప్రజలు ఉచ్చరించిన వర్ణలోప వర్ణాగమాదులైన మార్పులకు లోనై క్రొత్త రూపములో తద్భవములనే పేర అంగీకరింపబడినవి. ఆ మార్పులను వాటివల్ల శబ్దములకు వచ్చిన క్రొత్త రూపములను వ్యాకరించి సూత్రబద్ధముచేసి వైయాకరణులు తద్భవ నిష్పత్తికి ఒక శాస్త్ర ప్రక్రియ వ్రాసి యుందురు. మరియు శాతవాహనుల కాలమున బౌద్ధమతము ఆంధ్రభూమిలో బహుళ

ప్రచారమున ఉండెను. ఆ రాజులు బ్రాహ్మణులయ్యు వారిలో కొందరు ఆ మత మును ఆదరించిరి; కొందరు అవలంబించిరి; కొందరు తాము వైదిక మతావలం బులై యుండియు తమ శుద్ధాంత జనము బౌద్ధమునే ఆశ్రయించుటకు అంగీకరిం చిరి. అమరావతి, విజయపురి ఆ రాజుల రాజధానీనగరము లగుటయే గాక బౌద్ధమత పీఠస్థానము లయ్యెను. ఆ మతప్రబోధ ప్రచారములు పాళీభాషలో జరిగెను. పాళీభాష అర్ధమాగధి యనబడెడు ఒక ప్రాకృత విశేషము. ఆ మతా చార్యులయొక్క బోధలను వినియు, ఆ మతగ్రంథములను పఠించియు చాల మంది ప్రజలు పాళీభాషా పరిచయము గలవారైరి. వారు ఆ నూతన పదజాల మును వాడుకలో ప్రవేశపెట్టి ఆంధ్రశబ్ద జాలమును మరికొంత విస్తృత పర చిరి. అరవభాషకు లేని తత్సమ, తద్భవాత్మకమైన సంస్కృత ప్రాకృతభాషా ప్రభావము ఆంధ్రమున ప్రసరించుటకు చారిత్రక మైన కారణ మిదియే! సంస్కృతపాండిత్యము కలిగి ప్రాకృతభాషను ఆస్థానభాషగా స్వీకరించిన ఆంధ్ర శాతవాహనులు చిరకాలము ప్రజాపరిపాలకు లగుటయు, వారి రాజధానీ నగరమును కేంద్రముగా జేసికొని బౌద్ధులు పాళీభాషలో మతప్రచారము చేయు టయు, ప్రజలు మతము ద్వారా సంక్రమించిన పాళీపదములను ప్రభుత్వము ద్వారా సంక్రమించిన ప్రాకృతపదములను తమ తాతలనాటి తెలుంగుతో పాటు కలిపి వాడుకొనుటయు ఆ కార్యకారణ పరంపర. శాతవాహనుల రాజ్యము తూర్పుసముద్రము నుండి పశ్చిమసముద్రము వరకును దక్కను పీఠభూమిని ఆక్రమించి యుండెను. ఒకప్పుడు ఉత్తరమున మాళవా మొదలగు దేశములను గూడ ఆక్రమించినను, దక్షిణమున వ్యాప్తి చెందినట్లు లేదు. ఆ దేశపు గడి దేశపు ప్రజలు (frontier area) సమీపదేశములకు సరిహద్దు భూములలో ఉండుటచేత ఆ సమీప దేశప్రజల భాషాపదములను తమ తెలుంగుతో పాటు వాడుకొనుట కూడ సంభావ్యమే. కావుననే ఆంధ్రులై యుండి, ఆంధ్రరాజులచే పరిపాలింపబడు గడిదేశ ప్రజలు తమకు సరిహద్దుభూముల భాషలైన అరవము, కన్నడము, మరాటీభాషా పదములను తమవిగా వాడుకొనుటయు న్యాయమే. కనుకనే నేటికిని చిత్తూరు ప్రాంతమువారు తెలుగుతోపాటు అరవమును, అనంత పురము వారు తెనుగుతోపాటు కన్నడమును, రాయచూరు ప్రాంతము వారు తెనుగుతో పాటు మహారాష్ట్రమును, బరంపురము వారు తెనుగుతోపాటు ఓఢ్రమను మాటలాడ నేర్చియుండుటయు, వారి సంభాషణలో ఆయా భాషా

పదములు ప్రయోగించుకొనుటయు జరుగుచున్నది. కేంద్రములో జరుగుచుండిన భాషా పరివర్తనము గడి ప్రదేశములకు త్వరగా వ్యాపించి యుండదు. ఆ కాలమున ప్రాకృత పదములు తెలుఁగులోనికి చొచ్చినట్లే పెక్కు తెలుగు పదములు ప్రాకృతములోను చొచ్చియుండును. రెండు భిన్నభాషలు పొత్తునకో పోరాటమునకో తారసిల్లి చిరకాలము ఏకత్ర మెలగుట తటస్థించినపుడు పరస్పర శబ్ద వినిమయము తప్పదు. ఇట్టి కార్య ప్రతికార్యము (Action and Reaction) భాషలోనే కాక ఆచార వ్యవహారములలో కూడ కలుగుచుండును.

శాతవాహనులు తెలుగును రాజభాషగా స్వీకరింపలేదనుటకు నిదర్శనము వారి శాసనములన్నియు ప్రాకృతములో నుండుటయే. రాజ్య పరిపాలనా వ్యవహారములందైనను తెనుఁగు వాడబడియున్నచో అది యేమాత్రమేని శాసనముల కెక్కియుండెడిదే. ఒకటి రెండు శతాబ్దుల పిమ్మట నేడు రాయలసీమ అని పిలువబడెడి భూభాగమును రేనాటిచోడులు అను పేర బరగెడి ఒక చోడవంశ శాఖ పరిపాలించుచుండెను. వారు వేయించిన శాసనములలో తెనుఁగుభాష వాడబడినది. ఆస్థానభాష గూడ తెలుఁగే అయియుండవలెను. తెలుఁగు ఆస్థాన భాష యైనను కాకున్నను వారికిని విద్వద్భాష సంస్కృతమే యైయుండును. ఏమనగా మొన్న మొన్నటివరకు- నేటికికూడ- సంస్కృతమే భారతదేశమున విద్వద్భాషగా నడుచుచున్నది. మత గ్రంథముల సంగతి అటుండగా ఇతర శాస్త్ర గ్రంథములు పురాణేతిహాస కావ్యనాటకాదులైన ఉదాత్త సాహిత్యమంతయు ఆ భాషలోనే నిక్షిప్తమై యుండుటచేత విద్వాంసులు కాదలచినవారు ఆ భాషనే సేవింపక తప్పదు. దేశభాష రాజభాషగ, సాహిత్యభాషగ పెంపు చెందినను విద్వద్భాషగ సంస్కృతమును త్రోసిపుచ్చజాలము. ఆ కార్యము ఇప్పటికిని జరగలేదు. మనదేశములోవలెనే ఇంగ్లాండులో కూడ "ఛాసర్" నకు పూర్వము "లాటిన్" భాష విద్వద్భాషగా, నార్మన్-ఫ్రెంచిభాష రాజభాషగా, "ఆంగ్లో శాగ్జన్" ప్రజాభాషగా కొంతకాలము వ్యవహారము సాగెను. రెండు శతాబ్దుల కాలము ప్రజాభాషయైన "ఆంగ్లో శాగ్జన్" తక్కిన రెండింటి పొత్తున పత్తువ చేకూర్చుకొని, రాజభాషతో పెనుగులాడి ఓడించి ఆ గద్దె తానెక్కెను. కాని "లాటిన్" భాషను విద్వద్భాషగానే శిరసావహించి సేవించెను. ఆంగ్లము ప్రపంచవిఖ్యాతి గడించిన తరువాత ఈ శతాబ్దిలో తానే విద్వద్భాషయు నయ్యెను. నార్మన్-ఫ్రెంచి రాజభాషగా ఉన్నప్పుడే ఆంగ్లో శాగ్జన్ రచనలు మన

శాసనాలలోని తెలుగువలె ఉండును. అది ప్రాత ఆఃగ్లము. భారతీయ భాషల చరిత్రయు అట్టిదే! శాతవాహనుల పిమ్మట మూడు నాల్గు శతాబ్దులకు చాళుక్య రాజులు మధ్యాంధ్రదేశమును పరిపాలింప దొడగినది మొదలు (7 వ శతాబ్ది ప్రారంభము) శాసనములలో సంస్కృతముతోపాటు తెలుఁగు విరివిగ ఉపయోగింపబడినట్లు పొడకట్టును. భాషా చారిత్రక ప్రాధాన్యముగల వాటిలో జయసింహ వల్లభుని కాలమునాటి విప్పర్తి శాసనము మొదటిది (క్రీ. శ. 633). మఱికొన్ని నాళ్ళకు మంగి యొగరాజు కాలమున వేయబడిన లక్ష్మీపుర శాసనము రెండవది. ఆపై మఱి 50 ఏండ్లకు వేయబడిన (క్రీ. శ. 727) అహదనకర శాసనము మూడవది. పైని పేర్కొన్న శాసనములను పరిశీలించి చూచినవారు ఇవి పూర్తిగ తెలుఁగు శాసనములు కావనియు ప్రాకృత భాషా ప్రభావమునకు వశమైన తెనుఁగు వాక్యములు కలిపి వ్రాయబడిన శాసనములనియు నిర్ణయించిరి. అవి తెలుఁగు శాసనములే యైనను ఆ తెలుఁగు ఇప్పుడు మనకు అర్థము కాదగిన తెలుఁగు కాదు. ఆ శాసనములు పుట్టిననాటికిని నేటికి ఎంతకాల వ్యవధాన మున్నదో ఆ భాషకును నేటి మన భాషకును అంత వ్యవధాన మున్నది. అహదనకర శాసనము పిమ్మట సుమారు 125 సంవత్సరములకు నేటి తెలుఁగువారికి ఎక్కువ భాగము బోధపడదగిన భాషలో అద్దంకి శాసనము వెలువడినది. ఇది చాళుక్య రాజైన గుణగవిజయాదిత్యుని కాలమునాటిది (క్రీ. శ. 850 ప్రాంతమున). ఈ శాసనము పూర్వ శాసనములవలె వచనరూపమునగాక పద్యరూపమున నున్నది. అది తరువోజ. ఆ పద్యము శుద్ధదేశిచ్ఛందస్సు. పూర్వకాలపు తాళ ప్రధానములైన తెనుగు పాటలన్నియు ఛందశ్శాస్త్రానుసారముగ గణబద్ధము చేసినచో తరువోజ, రగడ, ద్విపద మొదలైన జాత్యుపజాతి పద్యములుగ రూపొందును. పాట తాళానుగుణముగ నుండుటకై కొన్ని అక్షరములకు శబ్ద స్వరూప విరుద్ధముగ కలుగు దీర్ఘాదులు పాటను ఛందోగుణానుసారముగ మార్చునపుడు లోపించిపోవుటతప్ప పాటలకును తరువోజాది పద్యములకును వేరు భేదముండదు. శాసనములలో కానవచ్చిన మొదటి తెలుగు పద్యము ఈ అద్దంకి శాసన తరువోజయే! అప్పటికి 2 శతాబ్దుల పూర్వము తప్పటడుగులు వేయ ప్రారంభించిన తెలుఁగుభాష 9 వ శతాబ్ది మధ్యకాలమునాటికి నిలద్రొక్కుకొని సంస్కృత ప్రాకృతములను జీర్ణించుకొని పుష్టి చెంది స్వతంత్రస్థితికి వచ్చినదని చెప్పవచ్చును. ఆ గుణగవిజయాదిత్యుని కాలముననే వెలసిన ఇంకొక పద్య శాసనము ధర్మవర శాసనము. అందు గుణగవిజయాదిత్యుని సేనాధిపతియైన

పండరంగని ప్రశంస కలదు. ఈ వరుసలో మూడవది గుణగవిజయాదిత్యుని తమ్ముడైన యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శాసనము. ఈ శాసనము మధ్యాక్కరలో నున్నది. మొదటి అద్దంకి శాసనమువలెనే తరువాతి రెండు శాసనములలోనుగల పద్యములు దేశీయచ్ఛందస్సున ఉన్నవే. ఈ మూడు శాసనములును కొంతకు కొంత మనది అని చెప్పుకోదగిన తెనుఁగు భాషకలవి. దైనందిన వ్యవహారములో మాత్రమే యుపయోగపడుచు, ఆశువుగపుట్టిన పాటలు, పదాలు, గాలిలో కలిసి పోవుచుండ, నిలుపుకొనదగిన శక్తిలేక నిర్విణ్ణమై వెచ్చనూర్చుచు కాలము పుచ్చు చుండిన తెనుగు, చాళుక్య రాజుల ఆదరముచే-అందును గుణగవిజయాదిత్యుని చేయూతచే-పద్యరూపము దాల్చి ఆ నాటి తెలుగువారికి కనువిందొనర్చినది.

పైని ఉదాహరించిన ఆరుశాసనములలో మొదటి మూడును ఒక వర్గముగా, రెండవ మూడును ఇంకొక వర్గముగా గ్రహించుట లెస్స. ఏమన రెండింటికిని నడుమ సుమారు 125 సంవత్సరముల వ్యవధానముండెను. ఆ వ్యవధిలో తెలుఁగునకును, సంస్కృత ప్రాకృతములకును జరిగిన సంఘర్షణలో కార్య ప్రతికార్యవశమున చేకూరిన బలముతో తెలుఁగు రాజభాషగా నెలకొని, స్వతంత్రస్థితికి వచ్చెను.

రేనాటిచోడుల శాసనములలో కానవచ్చెడి భాష తెలుఁగేయైనను అది మన తెలుఁగుగాదు మనభాషా ప్రాచీనతను కొనియాడుకొనుటలో నిదర్శనముగా చూపు కొనుటకు అక్కరకువచ్చు మాటలు మాత్రమే అందుకలవు. ఇక చాళుక్య శాసనములలోని భాష-వర్ణక్రమాది వ్యత్యాసములు, లిపి భేదములు ఉన్నను — నేటి తెలుఁగునకు కూటస్థ భాషగా చెప్పుకొనదగిన సుపరిష్కృత భాష.

పైని పేర్కొన్న రెండవవర్గపు శాసనములు మాత్రాగణబద్ధములైన దేశీయచ్ఛందోరీతులై యుండగ మఱి ఆపై ఒక నూరేండ్లలో సంస్కృతమునందు వలె అక్షరగణబద్ధములైన వృత్తములుకూడ శాసనములలో వ్రాయబడినవి. సంస్కృతమునుండి తెలుఁగుకవులు అవలంబించిన వృత్తములలో మత్తేభ శార్దూల చంపకోత్పలమాలలు ముఖ్యమైనవి. వీటిలో మత్తేభ శార్దూలములు యథాతథముగానే తెనుఁగున వ్రాయబడినవి. చంపకోత్పలముల పద్ధతి సాంస్కృతికమే యైనను గణ పరిసంఖ్యానములో కొంత భేద మున్నది. ఈ మార్పు

కన్నడములోనే తటస్థించెనట. తెలుగువారును దానినే అనుకరించి యుందురు. నన్నయకు పూర్వమే ఈ సంస్కృత వృత్తములు తెనుఁగు శాసనములకు ఎక్కెను. క్రీ.శ. 10 వందల ప్రాంతమున పుట్టిన విరియాలకామసాని శాసనము అను దానిలో ఈ చంపకోత్పలమాలలు కలవు.

నన్నయకు పూర్వమే ఆంధ్రమున మాత్రగణబద్ధములును అక్షరగణ బద్ధములును అయిన పద్యములు తెనుఁగున విరివిగా వ్రాయబడుచుండెననుటకు ప్రత్యక్ష ప్రమాణముగ ఈ శాసనములు ఉదాహరింపబడినవి విడి విడి పద్యములే కాక ఆనాడు శాసన పద్య కవిత్వమువంటి కవిత్వములో గ్రంథ రచనకూడ సాగుచుండెనని తలంచుటకు తగిన అనుమాన ప్రమాణములుకూడ ఉన్నవి. అరవమున "యాప్పిరంగన్" అను ఒక ఛందశ్శాస్త్రములో (ఇది నన్నయకు పూర్వకాలమునాటిది) ఆ గ్రంథకర్త తాను వాంఛయ్య అను ఒక తెలుగు లక్షణ వేత్త రచించిన గ్రంథమును చూచినట్లు ఈ క్రింది వాక్యములో చెప్పుకొనెనట. "వాంఛియార్ సేయిదవడగు ఛందవుం" అనగా వాంఛయ్య చేసిన వడగుభాష యొక్క ఛందము అని అర్థము. వడగు అనగా తెనుగు ఆ గ్రంథకర్త నాటికి తెనుగులో వాంఛయ్య వ్రాసిన ఒక ఛందోగ్రంథమున్నట్లు ఊహించుటకు నిర్బాధకమైన అవకాశమున్నది. వాంఛయ్య వ్రాసిన ఛందోగ్రంథము సంస్కృత ప్రాకృత పద్యములకు మాత్రమేకాక తెలుఁగు పద్యములకుకూడ లక్షణముగలది యగుచో ఆనాటి తెలుగు గ్రంథములు దేశిచ్ఛందములో చాల వెలసియుండవలెను. బహుసంఖ్యాకములైన లక్ష్యములు పుట్టిన పిమ్మటనే లక్షణము పుట్టుట సారస్వత ధర్మము. లక్షణము తరువాత లక్ష్యములెప్పుడును పుట్టవు. మఱియు ఒకటి రెండు లక్ష్యములు మాత్రమే యున్నపుడు వాటిని ఆధారము చేసికొని లక్షణ కర్త శాస్త్రమును వ్రాయడు. కనుక వాంఛయ్యనాటికి పెక్కు తెలుగు గ్రంథములు ఉండి యుండవలెను. అదిగాక పాల్కురికి సోమనాధుడు పండితారాధ్య చరిత్రావతారికలో "అనియతగణైః యతిర్వా ప్రాసోవా" అని మాత్రా గణబద్ధములైన పద్యముల గుఱించి ఒక లక్షణ వాక్యమును ఉదాహరించెను.

ఈ శాసనము లన్నియు నేను పరిశీలనము చేసినవికావు. చరిత్ర పరిశోధకులు సంపాదించి, చదివి, అర్థనిర్ణయముచేసి ప్రకటించి ఆంధ్రులకు అర్పింపగా అందరివలె నేను ఆ ఉమ్మడి సొత్తును కొంత ఉపయోగించుకొంటిని.

జాతులు మాత్రానుసంధాన గణవి
సీతులుగాక 'అనియతగణై' ర
నియును, 'ప్రాసోవా' యనియు 'యతిర్వా' య
నియుఁ జెప్పు ఛందోవినిహితోక్తి గాన.

ప్రాసమైనను యతిపై వడియైన
దేసిగా నిలిపిన యాది ప్రాసనియతి
తప్పకుండగ ద్విపదలు రచింతు

ఆ పద్యములకు యతిగాని ప్రాసయతిగాని చెల్లుచుండుననియు ఆదిశాస్త్రసమ్మత మనియు అర్థము. అట్టి యతి చెల్లుచుండునవియే నేటి మన ఉపజాతి పద్యములు. సోమన ఉదహరించిన ఈ లక్షణ వాక్యము తెలుఁగు కవిత్వమునకు సంబంధించిన యొక ఛందశ్శాస్త్రములోనిదై యుండును. ఆ శాస్త్రముకూడ తెనుగున శాస్త్రబద్ధము చేయదగినంత కవిత్వము విస్తరించియున్న కాలముననే పుట్టియుండవలెను. కాగా శాస్త్రములకు లక్ష్యములు కాదగిన గ్రంథములు పెక్కు వెలసియున్నవన్నమాట. కాబట్టి ప్రాఙ్నన్నయ యుగములో తెనగున పామరభాషలో ప్రజలు పాడుకొను పదములు, పాటలు మాత్రమేకాక ఛందోబద్ధములైన దేశీయ పద్యములును సాంస్కృతిక పద్యములును విరివిగ నుండెననియు పద్యమయములైన గ్రంథములును కొన్ని రచింపబడి యుండుననియు ఆ గ్రంథముల ననుసరించి లక్షణ గ్రంథములు పుట్టియుండుననియు సిద్ధావణ చేయుట సహేతుకమే కాని నిరాధారము కాదు. భాషకు ఈ మహోపకారమంతయు చాళుక్య రాజుల సేవవలన కలిగినది. అంతకుపూర్వము మార్గకవిత్వ మనిపించుకొనెడి సంస్కృత ప్రాకృత గ్రంథములను చదువుకొనుచుండిన ఆంధ్రులు, చాళుక్య రాజులు పుట్టించిన దేశీయ కవితలను చదువుకొని ఆనందింప దొడగిరి.

శాతవాహనులకును చాళుక్యులకును మధ్యకాలములో మనదేశమును చాలమంది ఆంధ్రేతర రాజులు పరిపాలించిరి. వారిలో పశ్చిమ చాళుక్యులు ముఖ్యులు. తూర్పు చాళుక్యులును వారిదాయాదులే. నిజమునకు వీరును ఆంధ్రేతరులే అయినను ఆంధ్రభూమిని తమ స్వదేశముగ నభిమానించి ఆంధ్రభాషను రాజభాషగ మాతృభాషగ కూడ మన్నించి ఆంధ్రమునకు, ఆంధ్ర ప్రజలకు మహోపకారముచేసిరి. పశ్చిమ చాళుక్యుల కాలములో కన్నడము రాజభాష

అయ్యేను దేశభాషాభిమానముగల సంస్కృత విద్వాంసులుకూడ రాజాదరము కొఱకో. గ్రంథరచన కుతూహలముచేతనో, ఆ కన్నడమునే అభ్యసించి కన్నడ పండితులైరి. ఆనాడు ఆంధ్ర కన్నడములకు చెప్పకోదగినంత ఎడము లేదు. ఆ రెంటిలో ఒక భాషలో ప్రవేశమున్నవారు రెండవదానిని సులువుగా అభ్యాసము చేయగలిగి యుండిరి. అయినను ఆంధ్రముకంటె కన్నడమే ఒకటి, రెండు శతాబ్దులకు పూర్వము సాహిత్యభాషగా పరిణతి చెందియుండుటచేత సోదరభాషయైన దానిని ఆంధ్రులు పఠింపసాగిరి.

ఆంగ్లేయులు కూడ తమస్వభాషయైన "ఆంగ్లో శాగ్జన్" ఆంగ్లభాషగ స్థిరరూపము, తాల్చకముందు సాహిత్యభాషగ ఫ్రెంచిభాషను అభ్యసించు చుండెడివారు ఆదికాలమునాటి ఆంగ్లగ్రంథములు కొన్ని ఫ్రెంచి గ్రంథములకు అనువాదములును అనుకరణములును అగుట తటస్థించెను. అన్యభాషా పరిచయము వలన స్వభాషకు శబ్దజాలములోనేగాక కవుల మనోభావ సంపదలోకూడ ఉన్నతి కలుగునప్పుడు దాని నరికట్టుటకు భాషాభ్యుదయము కోరెడి విద్వాంసులెవ్వరును తలపెట్టరు. కావున వివేకవంతులైన ప్రాచీనాంధ్రులు సంస్కృత ప్రాకృతములనే కాక కన్నడమును కూడ అలవరచుకొని బహుభాషా పాండిత్యము సంపాదించుకొని యుందురు. పంపడు, రన్నడు మొదలయిన వేగినాటి కవులు కన్నడభాషలో గ్రంథములు వ్రాయుటకు అది ఒక కారణము. ఆ కాలమున తెనుఁగుభాషకు మిక్కిలి పుష్టి చేకూర్చిన భాషలలో సంస్కృతము మొదటిది. తత్సమ తద్భవ రూపమున సంస్కృత పదజాలము తెలుఁగున ప్రవేశించి దేశ్యపదములతోపాటు తెనుగుదనమును తాల్చి ఆంధ్రభాషయు సంస్కృతభాషవలె ఉద్గ్రంథరచనకు ఉచితమైన ద్రవ్యముగా ఫలింపజేసెను. ఒక్క శబ్దజాలములోనే కాదు, ప్రజల మనోభావ పరంపరలో కూడ సంస్కృతభాష కలిగించిన పెంపు ఎంతో యున్నది. చిరకాల సముపార్జితమైన భారతీయ విజ్ఞానమునకు నిధానమైన సంస్కృతభాష నభ్యసించుటచేతనే ఒక్క తెలుగువారే కాక ఇతర ప్రాంతీయ ప్రజలును ఆధిభౌతిక, ఆధ్యాత్మిక శాస్త్రధర్మములను, మర్మములను గ్రహించి తత్తద్భావానుగుణమైన ఆలోచనలతో, మనోమయ, విజ్ఞానమయ, ఆనందమయకోశములను వికసింపజేసికొనిరి. అన్నమయ ప్రాణమయ కోశములను అతిక్రమించి మానవుని ఆలోచన మనోమయకోశమును ప్రవేశించినప్పుడే పశుత్వము నశించి బుద్ధిజీవి యగుట తటస్థించును. ఆపై విజ్ఞానమయ, ఆనంద

మయకోశములు వికసించుటయే సంస్కృతిగల మానవుడగుట. అట్టి సంస్కార మును భారతీయు లెల్లరకు ప్రసాదించిన భాషగనుకనే సంస్కృతము భరత ఖండమునందలి ఎల్లభాషలకు తల్లిభాష అయ్యెను. సంస్కృతము నుండియే ఎల్లభాషలు పుట్టినవి అనెడి పూర్వభాషావేత్తల అభిప్రాయము తప్పైనను ఆ భాషల కన్నిటికి అత్యుత్తమ సంస్కృతిమయమైన భావపరంపరను ప్రసాదిం చిన తల్లిభాష యనుట ఒప్పే యగును ఒక ఉదాహరణము చూడుడు: మానవ శరీరములో బహిరంతరావయవములగు ముక్కు, చెవి, కాలు, చేయి, పొట్ట, వీపు, కందనగాయ మొదలైన అచ్చతెనుఁగుపదములు సంస్కృతపదముల ఆవ శ్యకము లేకయే గ్రంథములయందును వ్యవహారము నందును వాడుకొనవచ్చును. సంస్కృత మెరుగని ప్రాచీనాంధ్రులు వాటినే వాడుకొనిరి. అట్లే తోలు, నల్ల, ఎరచి, ఎముక, మూలగ అనే దేశ్యపదములు వరుసగ రక్తము, మాంసము, అస్థి, మజ్జ అనెడి తత్సమ పదముల ఆవశ్యకము లేకుండగనే తెలుఁగు వారి వ్యవహారమున చెల్లుచుండదగును. కాని వాటికి పర్యాయపదములైన తత్సమము లను గూడ స్వీకరించుటచేత తెలుఁగు శబ్దజాలము ఒకటికి రెండు రెట్లయ్యెను. దానిని స్వీకరించి భాషను పెంపొందించుకొనుటకు మన పూర్వులు వెనుదీయ లేదు. అదీగాక పైన చెప్పిన పదములన్నియు మూర్త పదార్థములకు సంబం ధించినవి. ఏజాతిలోనైనను ఏ విధమైన నాగరికతయు లేని ప్రాక్తనమానవులు సైతము ప్రకృతిలో దృశ్యమానమగు మూర్త పదార్థములకు తమ తమ బుద్ధికి తగినట్లు శబ్దములు కల్పించుకొనుటకు సమర్థులయ్యేఉందురు. అట్లుకానిచో వారి నిత్యజీవితమే సాగదు. అమూర్త పదార్థములకు శబ్దములు కల్పించుట వారికి దుర్ఘటమైన కార్యము. తెలుగులో బుద్ధి, చిత్తము, అహంకారము, ఆత్మ మొదలైన అమూర్త పదార్థములకు ఆనాడుగాని, నేడుగాని దేశీయ పదము లున్నట్లు నేనెరుగను. అట్టి పదములును వాటికి అనుషంగికములైన ఆలోచన లును సంస్కృతమునుండియే మనకు సంక్రమించి ఆంధ్రభాషను సుసంపన్న మైన భాషలలో ఒకటిగా తీర్చిదిద్దగలిగెను. కావున సంస్కృతము తెలుగును అణచివేసి తానే రాజ్యమేలుకొనజొచ్చెనని వాపోవుట తగనిపని. అయితే తత్సమ తద్భవ, దేశ్యములలో ఏది ఎక్కడ ప్రయోగించి వాక్యమునకు, శైలికి వన్నె చేకూర్చవలెనో తెలియక తెలుఁగుమాటలతో పొత్తుకలియని అప్రసిద్ధ, నైఘంటిక, సంస్కృత పదప్రయోగముతో తెలుఁగు రచనలు చేయువారు తెలుఁగు భాషకేగాక తెలుఁగు ప్రజలకును అపచారము చేసినవారే అగుదురు.

మన పూర్వకవులలో ఏ ఒకరిద్దరో తప్ప అట్టి దుష్కార్యమును చేసిన కవులు లేరు.

తెలుగు ద్రావిడ భాషా వర్గములోనిదే యని చరమ సిద్ధాంతము చేయబడి నది ఇది సంస్కృతభవ మనెడివాదము శాస్త్రీయముగ నిలువదు. ఆర్యభాషా స్వభావమునకు భిన్నములును, ద్రావిడభాషా కుటుంబమునకు సాధారణములును అయిన లక్షణములు మనభాషలో చాల కలవు. పుట్టుకను గూర్చి ఇది ద్రావిడ భాషయే అని అంగీకరింపక తప్పదు. పోషణలో మాత్రము తెలుగునకు సంస్కృతోపకారమే ఎక్కువ కలిగినది. మనభాష సర్వసంపన్నమగుట సంస్కృతశిక్షలో పెరుగుటవలననే! సహజముగ ద్రావిడ లక్షణములనుబట్టి సరళమును, సుకుమారమును అయిన తెలుగువాణి కాలక్రమమున సంస్కృత సేవవలన గాంభీర్య పటుత్వముల నలవరచుకొని, తల్లికిని అక్క సెల్లెండ్రకును లేని క్రొత్త సొగసుదనమును కైసేసికొన్నది. పరస్పరభిన్నములైన ఆర్య ద్రావిడభాషలైన రెంటిని ఒక్కచో సమ్మేళన మొనర్చి సమరసభావము సాధించి నది గనుకనే ఆంధ్రము ఆ రెంటికిని లేని గుణాతిశయమున విలసిల్లుచున్నది. కాకున్న "దేశభాషలందు తెలుగు లెస్స" అగుట ఎట్లు ?

భాష అనునది శబ్దమయము గనుకను, ఆశబ్దమును ముందు గ్రహించు నది శ్రవణేంద్రియముగనుకను చెవికి ఇంపుగానుండు భాషను మానవుడు ఆరాధిం చుట సహజము. సంస్కృతభాషలో గాంభీర్య మాధుర్యములతోపాటు పారు ష్యము కూడ కొంత ఉన్నది. ద్రావిడ కుటుంబములోనుండి బయలుదేరిన తెలుఁగు, సంస్కృతముతో అధికముగ చెలిమిచేసినను, అందలి పారుష్యము తన కంటకుండ, గాంభీర్యమాధుర్యములను మాత్రమే జీర్ణము చేసికొని తన సహజ సౌకుమార్యమునకు వన్నె పెట్టుకొన్నది. మేలిపువ్వులను ఏర్చి కూర్చెడి నేర్పు గల మాలకరి గూర్చిన దండవంటిది తెలుఁగు. సంస్కృతముతో ఇట్లు క్షీర నీర న్యాయముగ కలిసిపోవు నేర్పు మరి ఏ ఇతర భారతీయభాషలకును కుదిరియుం డదు. ఇతర కీటకములకు సారూప్యము నిచ్చు భ్రమరము వంటిది తెలుఁగు. సంస్కృత ప్రాకృత శబ్దములలో ఏవి తమ మెత్తని మాటలతో పొహళించుటకు పనికివచ్చునో వాటినే ఏర్చుకొని, అవసరమైన సంస్కారములు చేసి తనలో కలిపివేసికొన్నది. కనుకనే తెలుగుకవీశ్వరుడు శుద్ధ సంస్కృత సమాసకల్పనము చేసినను, అది తెలుగుసమాస మంత మెత్తగ చెవికి వినిపించును.

"మేలి పసిండిగాజుల సమేళపు పచ్చల కీల్కడెంపు డాకేలు"
అన్న తెలుఁగుసమాసము ఎంత మృదువుగా నున్నదో —

"జలధివిలోలవీచి విలసత్కలకాంచి సమంచితావనీ
తలవహనక్షమంబు...." అన్న సంస్కృతసమాసము గూడ అంత
మృదువుగానే యున్నది. మరి సంస్కృతపదములను తెలుఁగు పదములను
జోడించుటలో ఆంధ్రకవి చూపెడినేర్పు ఇంతకంటెను ఎక్కువగ నుండును.

"ఈసున బుట్టి డెందమున హెచ్చిన శోకదవానలంబుచే
గాసిలి యేడ్చె ప్రాణవిభు కట్టెదుటన్ లలితాంగి పంకజ
శ్రీసఖమైన మోముపయి చేలచెఱంగిడి......."

ఈ పద్యములో తెలుగుఁపదములు సంస్కృతపదములు భేదము తెలియ
రాకుండ ఒండొంటిని బెరసి గానకళలోని రాగమువలె శ్రవణసుభగమైన ఒక
ఆంధ్రశైలిని ఆలపించినవి. తెలుఁగుకవుల సంస్కృతసమాసములు సంస్కృత
భాషలో సంస్కృతకవులు గూర్చిన సమాసములకంటె ఎక్కువ సరళముగ
మధురముగ ఉండుననుట నిస్సందేహము. తెలుగులో చేరిన సంస్కృతమునకు
పుట్టినింటలేని ఆ సౌలభ్యము తెలుఁగు పలుకుబడియొక్క సాహచర్యముతో
లభించెనని చెప్పుటయు నిస్సందేహమే? ఈ సంస్కృతాంధ్ర సమన్వయము
కాలక్రమమున మూడునాలుగు శతాబ్దుల పరిశ్రమవల్ల జరిగినదిగాని హఠాత్తుగా
రెండు భాషలయొక్క మొదటి సమావేశముననే జరుగలేదు. ఈ భాషా సామ
రస్యము ఆర్యద్రావిడ సామరస్యములో ఒక భాగము. అది మన నడవడిలో
ఆచార వ్యవహారములలో సభ్యతలో విశద మగుచుండును. ఇంత చక్కని
పొత్తు ఏ ఇతర రాష్ట్రములందును కుదరలేదని చెప్పుట అతిశయోక్తి కాదు.
ఆర్యులైన ఔత్తరాహులకును ద్రావిడులైన దాక్షిణాత్యులకును, మధ్యగానున్న
భూభాగము ఆదికాలమునుండియు మనకు ఉనికిపట్టగుటచే ఆ రెండు జాతుల
సంప్రదాయములను చేపట్టి పదను చెడకుండ పాకము చేసి ఆంధ్రత్వ మనెడి
అమృతమును చేసితిమేమో అనిపించును. అందుచేత గంగా యమునల మధ్య
ప్రదేశమైన ఆర్యావర్తము వైదికవిజ్ఞానమునకు పీఠమైన పవిత్రక్షేత్రముగ పరి
గణింపబడినట్లు ఆర్య ద్రావిడ విజ్ఞాన సంప్రదాయ సమన్వయమునకు ఆంధ్ర
భూమి కూడలియైనది. బాహుళ్యముమీద చూచినచో ఔత్తరాహులు, పూర్వయుగ

మల మాట ఎట్లున్నను చారిత్రకయుగమునుండి మతములో భక్తి పరాయణు లనియు, దాక్షిణాత్యులు కర్మ పరాయణులనియు స్థూలముగ నిర్దేశించవచ్చును. కొన్ని కులములలోగాని, కొన్ని వంశములలోగాని, కొందరు వ్యక్తులలోగాని ఈ సిద్ధాంతమునకు అపవాదములుండినను ఇది సాధారణసత్యముగ అంగీకరింప వలెను. ఇక ఆంధ్రులసంగతి. మనము ఏకాంతభక్తులము కాము. వాలాయముగ కర్మనిష్ఠులముకాము. శుద్ధ జ్ఞానమార్గ మవలంబించినవారముగాము. యథోచిత మైనభక్తియు యథావకాశ కర్మయు యథాశక్తిజ్ఞానమును కలిగి ఒక విధమైన తాత్త్వికదృష్టితో జీవితమును గడుపుచు త్యాగభోగములను సమముగా కొనియాడే ఒక చిత్తధర్మము మన మవలంబించితిమి. ఆ తాత్త్వికదృష్టితోపాటు మనకు ఆత్మీయ యోగక్షేమములపట్లను ఉదాసీనత వహించుట అలవాటైనది. చరితము (Conduct) మంచిదైనచో ఐహికాముష్మిక ప్రాప్తి సుకరమగుననెడి భావము మనలో నిరూఢమైనది ప్రజలలో ఇట్టి తాత్త్వికదృష్టి ఏర్పడుటకుగల ముఖ్య కారణము మన దేశము చిరకాలము బౌద్ధమత ప్రచారప్రబోధక్షేత్రముగ వర్ధిల్లు టయే అని నా యూహ. కావున భాషలోగాని మతములోగాని ఆచారములలోగాని మనము సమన్వయదృష్టి కలవారమగుట ఒక విశేషము. దీనివలన కొంత మేలును, కొంత కీడును అనుభవించితిమి. అది వేరు విషయము. ఇట్టి పవిత్ర క్షేత్రమున పూర్వోదాహృతములైన ఆ భాషా సభ్యతలు రూపముదాల్చిన మొదటి ఆంధ్ర గ్రంథము నన్నయభట్టు రచించిన భారతము. నన్నయభట్టు ఆదికవి కాకపోయినను ఆయన భారతము మాత్రము ఆదికావ్యముగ అంగీకరింపబడి నది. నన్నయకు పూర్వమే తెనుగున కొన్ని ఉద్గ్రంథములు వెలసెనని కొందరు చెప్పుదురుగాని అవి లభింపనపుడు లభ్యమైన భారతమునే ప్రథమ గ్రంథముగ అంగీకరించుటలో పాపమేమియులేదు. నన్నెచోడుని కుమారసంభవము నన్నయకు పూర్వకాలముననే పుట్టినది అనెడి శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణ కవిగారి ప్రతిపాదన పెక్కురుచేసిన చారిత్రక పరిశోధనల ఫలితముగ నిలువలేదు. మరి సర్వ దేవుడను ఒక కవి క్రీ. శ. 10 వ శతాబ్దములో ఆదిపురాణమనెడి ఒక జైన గ్రంథమును వ్రాసినట్లును ఆ గ్రంథము నష్టమైపోయినట్లును అందలి పద్యము లలో మూడు మాత్రము లభించినట్లును మరికొందరు చెప్పుదురు. అనగా భారత మునకు పూర్వమే ఉద్గ్రంథ రచన తెలుగులో జరిగినదని భావన. మరి ఆ నాటికి మన దేశమున జైనమతము కన్నడ దేశమునందువలెనే జనాదరపాత్రమై

వ్యాప్తి చెందియుండెననియు ఆ సర్వదేవుడను ఆ కన్నడకవి తెనుఁగున కూడ ఆదిపురాణము పేర ఒక మహాగ్రంథమును రచించెననియు, అందుచే భారతము మొదటి గ్రంథము కాదనియు కొందరు చెప్పుదురు. 10 వ శతాబ్దిలో సర్వదేవుడను ఒక కన్నడ కవి నన్నయకు పూర్వకాలమున ఉన్నమాట నిజమే. తెలుఁగున నశించిపోయినదని చెప్పెడి ఆ ఆదిపురాణమును రచించినవాడు ఆ సర్వదేవుడే అని చెప్పుటకు తగిన ఆధారములు లేవు. సర్వదేవనామధేయులు వివిధకాలములలో పెక్కు రుండవచ్చును. పురాణకర్తయైన సర్వదేవుడు కాక నన్నయకు తరువాతి కాలములో ఇంకొకడు ఉండకూడదా ? అను ప్రశ్నకు నిరుత్తరమైన సమాధానము చెప్పుట కష్టము. అదియునుగాక జైనమతము వ్యాప్తిలోనున్న కాలముననే అది రచింపబడినదనుటయు, యుక్తి సహముకాదు. అట్లే యగునేని తిరుపతి వేంకటకవులు నిన్న మొన్న రచించిన బుద్ధ చరిత్ర బౌద్ధమతము ప్రచురముగనున్న కాలమున పుట్టలేదుగదా! మరి తిరుపతి వేంకట కవులు బౌద్ధులును కారుగదా ! కావున జైనమతాభిమానముగల ఒక సర్వదేవుడు నన్నయకు తరువాత ఏ శతాబ్దిలోనైనను ఆ పురాణము వ్రాసి యుండవచ్చును. అదియునుగాక ఆ గ్రంథము 10 వ శతాబ్దిలో పుట్టియున్నచో అందలి భాషా శైలి ఆ శతాబ్దిలో పుట్టిన శాసనములభాషను పోలియుండవలెను. కాని లక్షణ దీపికలో ఉదాహరింపబడినవి అని చెప్పెడి ఆ పద్యములశైలి ఆంధ్ర ప్రబంధ ముల శైలిని పోలియున్నది. ఒక పద్యము చూడుడు :

మ॥ సరసీజాత వియోగకారి పురయోషా వక్త్రహృద్యాతిసుం
దర కాంతిన్ హరిగించుబో యని మదిం దర్కించి దోషాకరున్
పుర ముద్దండ కరంబులెత్తి చరవన్ పొత్తైనయట్లొప్పు ను
ద్ధుర సౌధాగ్ర నిబద్ధ కేతువు మహాందోలాభిరామంబుగన్.

ఈ పద్యము యొక్క తాత్పర్యమిది .

పద్మములకు విరోధియైన చంద్రుడు సుందరముఖులైన ఆ పురస్త్రీల ముఖకాంతిని హరించునేమో ? అని యూహించి ఆ పురము, దీర్ఘములైన తన భుజదండములెత్తి చంద్రుని కొట్టబోయినట్లుగా ఆ పుర సౌధాగ్రములయందు కట్టబడిన కేతువు (గాలిలో) ఆడుచున్నది.

ఇటువంటి అర్థముగల శ్లోకము శ్రీహర్షనైషధమున కలదు. దానిని శ్రీనాథుడు ఈ క్రింది విధముగ తెనిగించెను.

శా॥ వేదాభ్యాస పవిత్ర పూతరసనావిర్భూత భూరిస్తవా
సాది బ్రహ్మముఘౌఘవిఘ్నిత నవస్వర్గక్రియా కేళిచే
ఆదిన్ గాధితనూజుచే సగము చేయంబడ్డ మిన్నేరు ప్రా
సాద స్వచ్ఛదుకూల కైతవమునన్ చాలంగ నొప్పున్ పురిన్.

ఈ పద్యమున కూడ ఆదిపురాణపద్యమునందు వలెనే ప్రాసాదాగ్ర కేతువు గాలివశమున చలించుట ఉత్ప్రేక్షింపబడినది. అట్టి ఉత్ప్రేక్షలు ప్రబంధ శైలికి సహజములు. ఆ గ్రంథములు ఉత్ప్రేక్షాతిశయోక్తులతోనే నిండి యుం డును. పురాణములు సాధ్యమైనంతవరకు ఆ వర్ణనలు చేయవు. వాటి శైలికూడ నిర్మల శరత్కాల నదీజలములవలె ప్రసన్నముగ ప్రవహించుచుండును. కావున లక్షణదీపికలో నుదాహరింపబడిన పై పద్యము ప్రబంధకాల కవిత్వచ్ఛాయలు గలదని నా యుద్దేశము. ప్రబంధయుగమున పుట్టిన పురాణములు కూడ ప్రబంధ శైలిలోనే యుండును. దానికి యుగశైలి అని పేరు. కావచ్చు; కాకపోవచ్చు. అదియునుగాక నేను పైని చెప్పినట్లు మన భాషాసభ్యతల సమన్వయ దృష్టి భారతమున ప్రతిఫలించినట్లు ఆ సర్వదేవుని ఆదిపురాణమున ప్రతిఫలింపదు. ఒకవేళ భాష సంస్కృతాంధ్ర సమన్వయరూపము కలదియే యైనను ఆ పురా ణేతివృత్తము మాత్రము ఆంధ్రసంస్కృతిని వ్యక్తము చేయునదిగాదు. ఇంతకు ఈ ఆదిపురాణము మాట ఎట్లున్నను నన్నయకు పూర్వమే తెలుగున సుపరిష్కృతమైన బాషలో పద్యరచన విరివిగ సాగినదనియు, అట్టిపద్యములు రచించిన కవులు పెక్కండ్రు కలరనియు, వారిలో కొందరు భారతమువంటివి కాకపోయినను, ఏవో కొన్నిగ్రంథములు రచించియుందు రనియు ఎల్లరు అంగీ కరింపదగిన విషయము. కావున నన్నయ ఆదికవి కాకపోయినను భారతము మాత్రము ఆదిగ్రంథ మని ఇప్పటికి అంగీకరింపక తప్పదు. నన్నయకు పూర్వము ఆంధ్రవాఙ్మయ నాటకప్రదర్శనమునకు అనువైన సన్నాహమంతయు జరిగినది. రంగము అలంకృతము చేయబడెను. ప్రస్తావనము జరిగెను. ప్రస్తావ నాంతమున పాత్రప్రవేశ సూచనయు చేయబడెను. భారతరూపమున నన్నయ సూత్రధారునిచే ఆ పాత్ర ప్రవేశపెట్టబడెను. భారతరచనా ప్రేరణ యశస్సు

రాజరాజనరేంద్రునకు దక్కినది. మార్గకవితను సేవించుచుండిన ఆంధ్రులకు తెనుఁగుకవితను పుట్టించి రుచి చూపిన యశము అతడు పుట్టిన చాళుక్యరాజ వంశమునకు దక్కెను. చారిత్రకనిర్ణయము చేయుటకు నన్నెచోడుడు తన కుమారసంభవములో వ్రాసిన ఈ క్రిందిపద్యము ప్రబల సాక్ష్యము.

కం॥ మును మార్గకవిత లోకం
బున వెలయగ దేశికవిత పుట్టించి తెనుం
గున నిలిపి రంధ్రవిషయం
బున జన చాళుక్యరాజు మొదలుగ పలువుర్.

మార్గకవిత - దేశికవిత

మార్గ - దేశి - అను పదములు రెండును సాహిత్యపరముగ ఏ అలంకారగ్రంథమందును వాడబడినట్లు కానరాదు. ఒకవేళ ఎందేని వాడబడెనేమో నే నెరుగను. కాని, ఇవి గానకళాపరముగ సంగీతదర్పణమునందును, నాట్యపరముగ దశరూపకమునందును కలవు. సంగీతదర్పణమున మార్గదేశివిభాగమునకు సంబంధించిన ఈ క్రింది లక్షణవాక్యములుకల శ్లోకములను వీరేశలింగము గారు ఎత్తి చూపిరి.

శ్లో॥ మార్గదేశి విభాగేన
సంగీతం ద్వివిధం మతం
ద్రుహిణే నయముద్దిష్టం
యదుక్తం భరతేన చ.
తన్మార్గో హి యయారీత్యా
యత్స్యాల్లోకానురంజనం
దేశే దేశేషు సంగీతం
తద్దేశీత్యభిధీయతే.

బ్రహ్మచేత ఉద్దేశింపబడి భరతునిచే చెప్పబడినది మార్గసంగీతము. ఆయా ప్రదేశములయందు ఆయా ప్రజల అనురంజనార్థమై ఒక్కొక్క ప్రదేశమున ఒక్కొక్కరీతిగ ఉండునది దేశిసంగీతము - అని పై శ్లోకమునకు తాత్పర్యము.

అనగా నియమబద్ధమును లక్షణయుక్తమును శాస్త్రసమ్మతమును ఐన సంగీతము మార్గము. ఈ లక్షణమే సంగీతరత్నాకరమునను గలదు.

"దేశే దేశే జనానాం యద్
రుచ్యా హృదయరంజకం
గీతం చ వాదనం నృత్తం
తద్దేశీత్యభిధీయతే"

అట్టి నియమముగాని, లక్షణముగాని లేక శాస్త్రములకెక్కక సామాన్య ప్రజా రంజనార్థమై పాడెడి చిల్లరపాటలు, పదములు, కీర్తనలు మొదలైనవి దేశీ సంగీతము. ఈ రెండు జాతులకును సమానధర్మము గానము. లక్షణబద్ధమైన శాస్త్రీయ సారముగ పాడెడి సంగీతములో ఆనందదాయకమైన ఏ కళాంశము కలదో శాస్త్రబద్ధము కానట్టి సంగీతములోను ఆనందదాయకమైన అట్టి కళాంశమే కలదు-అదియే గానమనగ. ఐనను మార్గసంగీతములో గానగర్భితమైన ఆ గేయము లక్షణయుక్తమైన ఒక రాగమునకు ఒక తాళమునకు అనుబంధింప బడియుండును. ఆ గేయమును ఆ రాగలక్షణము చెడకుండ స్వరప్రధానముగ పాడుదురు. అట్టి సంగీతమునకు శాస్త్ర నిబద్ధత వలన "మార్గ" అను పేరు ఏర్పడెను. ఆ గేయమును పాడు గాయకుడు ఆ రాగ లక్షణమును ఆ స్వర గ్రామమును ఆ తాళగతులను శాస్త్రము చదివి తెలిసికొని శాస్త్ర విరోధము లేకుండ పాడును. మరి దేశి సంగీతమున కూడ ఏదో ఒక రాగము ఏదో ఒక తాళము ఉండితీరును. రాగతాళములు లేనిది సంగీతమే కాదుగదా! కాని ఆ రాగముయొక్కయు, ఆ తాళముయొక్కయు లక్షణమును దేశి పాట పాడువాడు ఎరుగడు. కాకపోయినను ప్రజలు పాడుకొనెడి కొన్ని పాటలలో ఏది యే రాగమో వివరించిచెప్పుట సంగీత శాస్త్రజ్ఞునకును సాధ్యముకాదు. కొన్ని పాటలలో రాగసాంకర్యము కలుగుచుండును. కొన్నింటిది శాస్త్రమునకెక్కని ఏదో యొక రాగమై ఉండును. త్యాగరాజు కీర్తన, సంగీత శాస్త్రము తెలిసినవాడు లక్షణ విరోధము లేకుండ ఉద్దిష్ట రాగతాళ పూర్వకముగ పాడి, గాన కళాభిజ్ఞులను మెప్పించగలడు. అతని గానములో లక్షణ విరోధమే యున్నచో గాన కళాభిజ్ఞులు నిరసింతురు. మరి శాస్త్ర పరిజ్ఞానము లేని సామాన్యుడొకడు ఏదేని జానపద గేయమునో శృంగార పదమునో భజనకీర్తననో పాడునపుడు తాళము తప్పినను రాగ సాంకర్యము కలిగినను ప్రజాసామాన్యము దానిని గుర్తింప

లేదు గనుక గుర్తింపక పాటయందలి అర్థమునకు పాటగాని గాత్ర మాధుర్యమునకును ముగ్ధులై ఆనందింతురు. ఈ పాటలు ఒక జాతిలోనే ఒక భాషలోనే ఒక్కొక్క సీమకు ఒక్కొక్క రకముగ – అసంఖ్యాకములు — పాడబడుచుండును. వీటినన్నిటిని క్రోడీకరించి లక్షణములు కల్పించి శాస్త్రబద్ధము చేయుట పొసగదు. కామచార ప్రవర్తనమే వాటి లక్షణము. లక్షణబద్ధము చేసితిమా ! అవి మార్గ కక్ష్యకే చెందును.

శ్లో॥ కామచార ప్రవర్తిత్వం
దేశి రాగస్య లక్షణం
నియమే సతి చేత్తత్ర
మార్గత్వ మనులక్షితం.

(సంగీత రత్నాకరం)

పెళ్ళిళ్ళలో స్త్రీలు అప్పగింతల పాట పాడునపుడు శ్యామ శంకరాభరణ రాగముల సాంకర్యము కలుగుచుండును. ఇది లక్షణ విరుద్ధము. ఐనను ఆ పాట ఆలకించునప్పటికి పెండ్లివారు ఆబాలవృద్ధము హృదయము ద్రవీకరించి ఈషద్విషాదశబలితమైన ఆనందమును పొందుదురు. ఆ పాట కలిగించిన అనురంజన ఫలమే ఈ ఆనందము. ఆ పాట పాడిన ముత్తైదువలు ఆ రాగ మెరుగరు. ఆ తాళ మెరుగరు. అట్లే రామదాసు కీర్తనలు పాడుచు రామభజన చేసిన భక్తులు ఆ కీర్తనల రాగతాళ జ్ఞానము లేకయే పాడుచు భజన చేయుచు ప్రజలను భక్తిపరవశులను చేయుదురు.

పాట :- సీతమ్మకు చేయిస్తి చింతాకూ పతకము రామచంద్రా !
ఆ పతకామునకు బట్టే పదివేలా వరాహాలు రామచంద్రా !

ఈ పాట యదుకుల కాంభోజి రాగమున పాడుచున్నామనిగాని, దాని లక్షణ మిదియని గాని ఆ భజనపరు లెరుగరు. ఎరుగనక్కరను లేదు. ఆ పాట వినుట వలన ప్రజానురంజనము కలుగటయే వారి భజనకు ఫలము.

మరి సంగీత రత్నాకరమునందలి ఈ క్రింది శ్లోకములు ఈ అర్థమునే చెప్పుచున్నవి :-

శ్లో॥ దేశే దేశే జనానాం యద్రుచ్యా హృదయ రంజకమ్
గీతం చ వాదనం నృత్తం తద్దేశీత్యభిధీయతే.

యేషాం శ్రుతి స్వరగ్రామ
జాత్యాది నియమేన హి
నానాదేశ గతిచ్ఛాయా
దేశరాగాస్తు తే మతాః
కామచార ప్రవర్తిత్వం
దేశిరాగస్య లక్షణం
నియమేసతి చేత్తత్ర
మార్గత్వ మనులక్షితం.

వివిధ దేశప్రజల అభిరుచియు హృదయ రంజనమును మాత్రమే లక్షణముగా కలిగిన పాట, నృత్యము మొదలగునవియే దేశినామ వ్యపదిష్టములని తెలియు చున్నది. కావున తెలుఁగులో త్యాగరాజ కృతులకును, జానపదగేయములకును ఉన్న భేదమే మార్గ, దేశి సంగీత విభాగములకు గల భేదము. మరి ఈ భేదమే దశరూపకమున నృత్య, నృత్తపరముగ చెప్పబడినది.

శ్లో॥ ఆద్యం భావాశ్రయం నృత్యం ; నృత్తం తాలలయాశ్రితం,
ఆద్యం పదార్థాభినయోమార్గో; దేశి తథాఽపరం.

నృత్య, నృత్తములలో నృత్యము భావము నాశ్రయించి యుండును. అది గేయములోని పదములయొక్క అర్థాభినయ పూర్వకము. అది మార్గమని పించుకొనును. రెండవది తాళమును, లయను మాత్రమే ఆశ్రయించి యుండును. అది నృత్తము. అది దేశి యనిపించుకొనును. నృత్త, నృత్య, నాట్యములకుగల భేదమును, గాత్ర విక్షేప విద్యా పరిణతిలో ఈ మూడింటికి గల స్థానమును, నా గ్రంథములలో ఒకటి రెండుచోట్ల విశదీకరించితిని. ఆ వివరణమే ఇయ్యెడ పునరుద్ఘాటించుచున్నాను. నృత్తము, నృత్యము, నాట్యము అనెడి మూడు పద ములను లోకము సాధారణముగ సమానార్థకములుగానే వాడుచుండును. అది పొరబాటు. ఈ మూడును పర్యాయపదములు కావు. అని నిరూపించెడి అర్థముల యందు, సామ్యముకంటె భేదభావమే ఎక్కువ కలదు. వీటిలో నృత్తము తక్కిన రెండింటికంటె ముందు పుట్టినది. తరువాత నృత్య నాట్యములు వెలసినవి.

శరీరావయవ విక్షేపమును లయాన్వితము చేయ నెంచిన ప్రాక్తన మాన వుడు మొట్టమొదట సృష్టించుకొన్న కళ నృత్తము, ఏ పటహ వాద్యమునో

నెరపుచు, ఆ తాళమునకు అనుగుణముగ లయశుద్ధి యొప్పునట్లు అతడు చూపిన పాదన్యాసమే నృత్తమునకు ప్రారంభదశ. క్రమముగ దానిని అన్ని తాళముల కును, అన్నికాలములకును (1, 2, 3 కాలములు) అనురూపముగ ప్రపంచించి పెంపుచేయవలెనని అతడు యత్నించెను. ఎంత యత్నించినను పాదన్యాసము తాళమును తుదముట్ట అనుగమింపజాలదు. హస్తనాడులకుగల లాఘవము పాద నాడులకు ఉండదు గనుక హస్తముచే వేయు తాళగతులనన్నిటిని పాదముచే చేయు నృత్తగతులన్నియు అనుసరింపలేవు. కనుక నృత్తవిద్య తాళముతో కొంత దూరమే నడచినది. నృత్తము చేయునపుడు పూర్వాపరకాయములకు సమత కుదురుటకై వేరొకదశలో పాదవిక్షేపమునకు హస్తవిక్షేపము తోడై నది. ప్రారంభదశలోగాని ఈ దశలోగాని నృత్తమునకు శబ్దముతోడి సంబంధము ఇంచుకయులేదు. అనగా నృత్తము చేయునపుడు తాళము మాత్రమే అపేక్షింప బడునుగాని, గీత మపేక్షింపబడదు. ఈ గాత్ర విక్షేప విద్య తాళలయాన్విత ముగ నుండుటయేగాక, శబ్దార్థ సూచకముగను ఉండవలెననెడి యాశతో మాన వుడు కల్పించిన ప్రక్రియాంతరము నృత్యము. నోటితో గీతము పాడుచు ఆ గీతమునందలి భావమునకు అనుగుణముగ శబ్దముల అర్థమును హస్త న్యాస, నేత్ర న్యాసములతో ప్రదర్శించుట దాని ప్రధానాశయము. ఆ పాడెడి గీతము తాళబద్ధముగ నుండును గనుక ఆ తాళమునకు తగినట్లు కాలితో నృత్తము చేయు చుండుట దానికొక అంగము. కావుననే నృత్యమునందు అర్థసూచకమైన హస్త న్యాసమేకాక ఒక్కొక్క యెడ తాళాశ్రయమైన నృత్తముకూడ ప్రకటితమగు చుండును. కృష్ణలీలాతరంగ నృత్యము దీనికి తార్కాణము. కావున భావా శ్రయమును శబ్దార్థసూచకమును అయిన నృత్యము శుద్ధతాళాశ్రయమైన నృత్తముకంటె గుణాధికమై శాస్త్రనిబద్ధమైనది. అందుచేతనే దానిని 'మార్గ' యనియు,నృత్తమును దేశియనియు ఆలంకారికులు పేర్కొనిరి. దశ రూపకమును ఆంగ్లములో అనువదించిన ప్రొఫెసర్ హాస్ (Prof. Hass) అను విద్వాంసుడు నృత్యమును 'High style' – నృత్తమును 'popular style' అని అనువ దించెను. ఈ అనువాదము పై వివరణమునందలి అర్థమునకు అనుగుణముగ నున్నదనుట స్పష్టము. నృత్త నృత్య పదములకుగల ఈ అర్థభేదమును సాహిత్య పరముగ అన్వయించుకొన్నచో తేలెడి సారాంశ మిది:- నియమబద్ధమై శిష్ట సమ్మ తమును శాస్త్రసమ్మతమును అయి ఉత్తమ ఫణితిని రచింపబడినది మార్గ

కవిత ; నియమరహితమై శాస్త్రమున కెక్కక కేవల ప్రజానురంజనమునకై రచింపబడినది దేశి కవిత.

అయినచో పూర్వకాలమున మార్గకవిత యుండగా చాళుక్యరాజు దేశికవితను పుట్టించె ననుమాట కర్థ మేమి ? అదివరకు శాస్త్రసమ్మతమైన ఉత్తమ కవిత్వ ముండగా దానిని త్రోసిపుచ్చి, పామరకవిత్వమును పుట్టించె ననియా నన్నెచోడుని యభిప్రాయము ? అట్లే యగుచో తెలుగుదేశమున తెనుగును ప్రతిష్ఠించుట ఎట్లగును ? మంచి కవిత్వమును రూపుమాపుట భాషాప్రతిష్ఠాపనము కాజాలదు. కావున భారతీయ సాహిత్యమున అన్నిదేశములవారికి సంస్కృత కవిత్వము మార్గి (classical) ; మరి ఆ యా దేశభాషలలో తత్సంప్రదాయాను సారముగ ప్రవర్తిల్లు కవిత్వము దేశి (vernacular). చాళుక్యరాజు నాటికి ఈ దేశమున మార్గకవిత్వ మనిపించుకొన్న సంస్కృతమే యున్నది. అతడు దేశికవితను అనగా దేశభాషా కవితను పుట్టించెనన్న అర్థమే చక్కగా పొసగును. దేశభాషా కవిత్వమే దేశి. ఈ ప్రమాణమునుబట్టి నన్నయ భారతము దేశి కవిత్వము. వ్యాసభారతము మార్గకవిత్వము. నన్నయకు పూర్వమే పాటలుగ, పదములుగ, దేశీయ చ్ఛందస్సులో రచింపబడిన కవిత్వము దేశికవిత్వముకాదా? అది చాళుక్యరాజులకు పూర్వమే దేశమెల్లెడను కలదుకదా ? మరి చాళుక్యరాజే దేశికవిత్వము పుట్టించె ననుమాట కర్థమేమి ? అని ఒక ప్రశ్న పుట్టును. దానికి సమాధాన మిది: ఆపాటలు పదములు ఒక రాజుగాని, ఒక కవిగాని పుట్టించినవి గావు. వాటికి కారకత్వము ఉండదు. కర్తృత్వ ముండునుగాని ఆ కర్తల నాను ముద్ర వాటిపై నుండదు. వారు కవి యశమును అర్థించి ఆ పాటలు వ్రాసిన వారు గారు. మరి విద్యావంతులును గారు. వాటి స్వత్వము రచయితలతో పాటు ప్రజల కెల్లరకును దక్కును. ఆ విధమైన దేశికవిత్వము నేటికిని తెలుగు పల్లె లన్నింటిలోను కలదు. చాళుక్యరాజు ప్రయత్నపూర్వముగ పుట్టించిన దేశి కవిత్వము కావ్యరూపము తాల్చగల ఒక గ్రంథ రచన. ఆ గ్రంథమే భారతము అని నే ననుకొందును. ఆ భారతము సంస్కృతము నెదుట ఆనాటికి దేశి కవిత్వ మనిపించుకొనెను. దేశభాషలో వ్రాయబడుటచేతనే అది దేశికవిత్వ మయ్యెను. ఆ తెలుగుభారతముతో నేడు మనము జానపదరచనలను పోల్చి చూచితిమేని భారతము మార్గకవిత్వమును, జానపద రచనలు శుద్ధ దేశికవిత్వమును అగును.

అనగా భారతము దేశభాషలో వ్రాయబడినను రచనాపద్ధతియంతయు మార్గకవి త్వానుకరణముగ, ప్రౌఢముగ ఉండునుగాన దానిని మార్గి యనియే మనము భావింతుము. ఆ భారతము ఒక్కటియే కాదు; తరువాత తెలుఁగున వెలసిన పురాణేతిహాసములు, ప్రబంధములు, నాటకములు మొదలగు ప్రౌఢవాఙ్మయ మంతయు మార్గకవిత్వమే యనిపించుకొనును. ఆ గ్రంథకర్తలను మార్గాను యాయు (Neo-classicists) లని పేర్కొన దగును.

దేశికవితను పుట్టించిన చాళుక్యరాజు ఎవరు?

ఆ రాజెవరైనను అతనితోపాటు మరికొందరుకూడ ఆ ఉద్యమమున పాల్గొనిరి అని నన్నెచోడుని పద్యములో చెప్పబడియున్నది. ఆ పలువురు అట్టి ఉద్యమమున పాల్గొనదగిన అర్హత గలిగి, రాజుమన్నన పొందినవారై యుండ వలెను. అనగా పండితులై నూతనకవిత్వావిర్భావామోదకులై యుండదగుదురు గాని సామాన్యులై యుండరు. అట్టివారి సహాయమున రాజు ఆ ఉద్యమమును ప్రారంభించి వారిలో మేటియైన ఒక కవిని ఆహ్వానించి గ్రంథమును వ్రాయించె నంకొన్నచో ఆ రాజు రాజరాజ నరేంద్రు డనియు, ఆయన సంకల్పమునకు తోడ్పడినవారు నారాయణభట్టు మొదలయిన విద్వాంసులనియు, అట్టి విద్వాం సులు సభ్యులుగా గలవి ఆ నాటి పరిషత్తు లనియు, రాజుచే ఆహూతుడైన మేటికవి నన్నయభట్టనియు ఒక పక్షమున ఊహింపవచ్చును. అట్లుగాక తెలుగు భాషను రాజభాషగ ఆదరించి శాసనముల కెక్కించిన చాళుక్యరాజు గుణగ విజ యాదిత్యుడుగ కానవచ్చుచున్నాడు గాన తెనుగుకవితను పుట్టించిన చాళుక్య రాజు అతడే నని అనుకొనుట ఇంకొక పక్షము. కాని నన్నెచోడుడు కొనియాడదగిన తెలుఁగు కవిత గల గ్రంథ మేదియు, గుణగ విజయా దిత్యుని కాలమున గాని, తరువాత రాజనరేంద్రుని కాలము వరకు గల 200 సంవత్సరములలో ఏ కాలమునగాని లభింపలేదు గనుక నన్నెచోడుడు స్మరిం చిన చాళుక్యరాజు రాజరాజనరేంద్రుడే యనియు, అతడు పుట్టించిన తెలుగు కవిత్వము ఆంధ్ర భారతమే యనియు కప్పటికి అనుకొనుటలో విప్రతిపత్తి ఏమియు ఉండదు. అదియుగాక, భారతము పుట్టినదాదిగా భారతమే ఆదిగ్రంథ మగునా యని అనుమానము పొడమిన నిన్న మొన్నటిదాక, నన్నయభారతమునే మొదటికావ్యముగ పూర్వకవు లందరును ప్రస్తుతించిరి. అంతకంటె ప్రాచీన మైన గ్రంథము లభించువరకు భారతముతోనే ఆంధ్రవాఙ్మయము ప్రారంభ

మయ్యేనని ఒప్పుకొని ముందడుగు వేయుట మంచిది. మరియు తత్పూర్వము లోకమున ఎంత విరివిగ పద్యరచన సాగినను ఆ పద్యములన్నియు వాఙ్మయా రంభమునకు మూలభూతములు కాజాలవు. కావున నన్నయ ఆదికవి కాకపోయి నను ఆది కావ్యకర్త. భారతమే ఆంధ్ర వాఙ్మయ సృష్టికి మూలస్తంభము.

నన్నయకు పూర్వమే పెక్కు దేశికావ్యములును, వాటిని పురస్కరించు కొని లక్షణ గ్రంథములును పుట్టియుండెనని నిర్ధారణమైన పిమ్మట నన్నయ భారతమే ప్రథమకావ్య మెట్లగును ? అనే ప్రశ్నకు నిష్కర్షమైన సమాధానము కుదురదు. కాకపోతే అవన్నియు ప్రజాదరణము లేకనో, రాజు మన్ననలేకనో వస్తుతః వాటిలో జీవము లేకనో నశించిపోయి ఉండునని ఇష్టములేని తృప్తి పొందవలసి ఉండును. జీవమున్న గ్రంథము ఎవరు చంపదలచినను చావదు. భాసుని నాటకములవలె ఏ మూలనో ఒదిగియుండి కాలానుకూలత తటస్థించి నప్పుడు వెలునడి అర్ఘ్యపూజలను అందుకొనును. గ్రంథ విషయములో ఉదాత్తతయు, భాషాశైలిలో నిర్దుష్టతయు గ్రంథకర్త భావములలో గంభీరతయు లేని రచనలు ఇతరములైన సొగసులేవియున్నను చిరకాలము నిలిచియుండవు. పూర్వకాలపు గ్రంథములు నశించిపోవుటకు వాటిలో ఆలోచనల లేమియే కారణమై యుండవచ్చును. మరియు గేయరూపమున ఉన్న రచనలు, వాటిని లోకములో పాడుచున్నంతవరకే బ్రతికి యుండునుగాని పాటగాడు లేనివాడు విస్మృతములగును. దేశీయచ్ఛందములో వ్రాయబడిన పూర్వపు రచనలన్నియు స్వభావమునుబట్టి చదువుకొనుటకుగాక పాడుకొనుటకే అనువై యుండినచో వాటిని పాడగలవారి అభావము వలన అవియు లోపించి యుండవచ్చును. మరియు సంస్కృత భాషను సంస్కృత వాఙ్మయమును లక్ష్యముగా పెట్టుకొన్న ఆనాటి ఆంధ్రులు సంస్కృత భారతముతో దీటురాగల ఆంధ్ర భారతము పుట్టిన పిమ్మట పూర్వపు దేశిరచనలపై పెడమోము పెట్టి యుండవచ్చును. ఇవన్నియు ఊహలు. ఇదమిత్థమని ఏ సిద్ధాంతము చేయుటకును చరిత్రకారులకు ఆధారములు ఇంతవరకు దొరకలేదు. నన్నయను ఆదికవిగ స్తుతించిన కవులందరు ఇట్టి చారిత్రక చర్చచేసి యుండరు. "గతానుగతికో లోకః" అను న్యాయముచొప్పున ఒకరినిబట్టి ఇంకొకరు ఆయనకు ఆ బిరుదమిచ్చియుందురు. కాని ఆంధ్ర భారత రచనారూపమున నన్నయ ఉత్తమ కావ్యపథము తీర్చినవాడు అని వారు నమ్ముట సమంజసమే ! కావ్య

పథము తీర్చుట అనగా నిర్వాహణములో, భాషలో, శైలిలో అర్వాచీనులకు మేలుబంతి కాదగిన ఆదర్శ గ్రంథరచన చేసి చూపించుట. అది ఇతరులకు అనుకరణీయమైనపుడు ఆ కవినే ఆదికవి యని వారు కొనియాడుటను కాదనలేము. కొలని గణపతిదేవుడు తన శివయోగసారమున పూర్వకవి స్తుతిచేయుచు నన్నయభట్టు ఆంధ్ర కావ్యపథము తీర్చిన కవి యని అభినుతించెను.

> "వీరినెల్లను సంస్కృత విమలవాణు
> లని ప్రశంసించి మఱియును నంధ్రకావ్య
> పథము దీర్చిన నన్నయభట్టుగారి
> నుభయ కవిమిత్త్రు, నెఱ్ఱన నభినుతించి."

ఈ పద్యమునకును నన్నయకును ఇంచుమించు మూడు శతాబ్దుల అంతరమున్నది. ఈ గణపతిదేవుడు ఆ కాలమున లోకమున వ్యాపించియున్న జనశ్రుతిని బట్టి ఈ వాక్యము వ్రాసియుండును గాని చారిత్రక ప్రమాణమునుబట్టి వ్రాసియుండడు. భారతము పుట్టినది మొదలు ఈ గణపతిదేవునివరకు లోకమున పరంపరగా చెప్పుకొనుచుండిన వృత్తాంతమునే ఆతడు నమ్మియుండెననియు, అది లోక నిరూఢమగుటచే అతని నమ్మకము నిరాధారము కాదనియు అనుకొనవచ్చును. అంతకు పూర్వమే 100 ఏండ్లనాడు తిక్కన శిష్యుడైన మారన తన మార్కండేయ పురాణమున నన్నయ ఆంధ్ర కవితా గురువని స్తుతించెను.

> ఉ॥ సారకథాసుధారస మజస్రము నాగళపూరితంబుగా
> నారఁగఁ గ్రోలుచున్ జనులు హర్షరసాంబుధిఁ దేలునట్లుగా
> భారత సంహితన్ మునుఁ ద్రిపర్వము లెవ్వఁ డొనర్చె నట్టి వి
> ద్యారమణీయు నంధ్రకవితాగురు నన్నయభట్టుఁ గొల్చెదన్.

పూర్వము తమిళదేశమున సంగములు అను పేర కొన్ని విద్వత్పరిషత్తులు ఉండెడివట. వారు గ్రంథములయొక్క మంచిచెడ్డలను వివేచించి శుద్ధమైనవాటిని ఆమోదించెడివారట. వారి ఆమోదము పొందిన గ్రంథముల భాషకు "శెందమిళ్" అని పేరు వచ్చెడిదట. అనగా శుద్ధమైన తమిళమని అర్థమట. వారు ఆమోదింపని గ్రంథములకు వ్యాప్తి వచ్చెడిదికాదట. వారు ఆమోదించినవాటి నన్నిటిని సంకలనముచేసి కాలగర్భమున కలిసిపోకుండ భద్రపరచి యుంచిరట. రాజనరేంద్రుని కాలముననో అతని తండ్రికాలముననో మనదేశములోగూడ తమిళ సంప్ర

దాయానుకరణముగ కొన్ని విద్వత్పరిషత్తులు స్థాపింపబడి యుండవచ్చును. ఆ పరిషత్తుల ప్రశంస నన్నయ భారతావతారికలో ఎక్కువచోట్ల కలదు. కృత్యాదినే ఆయన ఇష్టదేవతా నమస్కారములతోపాటు పండిత సభలకు కూడ నమస్కారములు చేసెను.

ఉ॥ పరమ వివేకసౌరభ విభాసిత సద్గుణ పుంజ వారిజో
త్కర రుచిరంబులై సకల గమ్యసుతీర్థములై మహామనో
హర సుచరిత్ర పావన పయఃపరిపూర్ణములైన సత్సభాం
తర సరసీవనంబుల ముదంబొనరం గొనియాడి వేడుకన్.

అని గ్రంథారంభమున చెప్పి పర్వానుక్రమణికలో "సభల నుతింపగ జెల్లును" ఇత్యాది వాక్యములచే గూడ విద్వత్సభలను నుతించెను. రాజనరేంద్రుని యాస్థాన మందలి విద్వత్సభకు నన్నయ అధ్యక్షుడై యుండనోపును. ఆ పరిషత్తులు శబ్దముల సాధుత్వాసాధుత్వములను చర్చించి నిర్ణయించెడి కార్యములో నన్నయ యెక్కువ భారమనే వహించి యుండును. అందుచేతనే ఆయనకు "విపులశబ్ద శాసనుడు" అనెడి బిరుదు కలిగియుండనోపు.

సంస్కృతమున వాల్మీకి రామాయణము ప్రథమ కావ్యమై యుండగా దానిని విడిచిపుచ్చి, రాజనరేంద్రుఁడు భారతాంధ్రీకరణమునే మొదట ఏల కోరవలెను ?

కృతిపతికి భారత శ్రవణాసక్తి. పార్వతీపతి పదాబ్జధ్యాన పూజా మహోత్సవముతోపాటు సతతము మిక్కిలి ఇష్టమట. మరి ఆ కథ చంద్రప్రభవమైన తన వంశమున ప్రసిద్ధులైన పాండవోత్తముల చరిత్ర గనుక దానిని వినుట అతనికి అభీష్టము. అది యట్లుండగా కన్నడమున విక్రమార్జున విజయమను పేర ప్రసిద్ధికెక్కియున్న పంప భారతమును చదివిచూచి అతడు తనివి చెంది యుండడు. ఏమనగా అది వ్యాసప్రోక్తమైన భారతమునకు సరియైన అనువాదముకాదు. అందు భారత కథ యంతయు లేదు. పంపకవికి పోషకుడైన విక్రమాదిత్యునకు భారతవీరుడైన అర్జునునితో అభేదాధ్యవసాయము కల్పించి అతని పరాక్రమాదులను వర్ణించిన గ్రంథము. తమిళమునకూడ 7, 8 శతాబ్దుల మధ్యకాలమున "పేరిందేవనార్" అను నొక కవి భారతమును దేశిచ్ఛందములో రచించెనట. చోళరాజు దౌహిత్రుడైన రాజనరేంద్రుడు ఆ తమిళ భారతమును

చదివి యుండవచ్చును. అదియు, వ్యాస భారతమువలె నుండని కారణమున అతనికి తృప్తి గొలిపి యుండదు. కాగా ఆ రెండు భాషల భారతములకంటె గుణాతిశయముచే మిన్నయై తెలుగు భారతము రాణింపవలెను అనెడి స్వాభిమానముతో అతడు వ్యాసభారతానుసారియైన భారత రచనకు కారకుడు కావలెనని సంకల్పించి యుండును. ఇది మొదటికారణము. అప్పట్ల ఉదాత్త కథాత్మకమైన ఉత్తమ కావ్యముతో వాఙ్మయ ప్రతిష్ఠాపనము జరుగునని అతని యాశ.

వ్యాసభారతమును పురాణమనియో, ఇతిహాసమనియో, కావ్యమనియో వర్ణింపరాదు. అది నన్నయభట్టు చెప్పినట్టు :

సీ॥ "ధర్మతత్త్వజ్ఞులు ధర్మశాస్త్రంబని యధ్యాత్మవిదులు వేదాంతమనియు
నీతి విచక్షణుల్ నీతిశాస్త్రంబని కవివృషభులు మహాకావ్యమనియు
లాక్షణికులు సర్వలక్ష్య సంగ్రహమని యైతిహాసికు లితిహాసమనియు
బరమ పౌరాణికుల్ బహుపురాణ సముచ్చయంబని మహిఁగొనియాడ"

దగిన విజ్ఞాన సర్వస్వము. "ఆ విజ్ఞానమంతయు ఆర్యజాతిదే గాని ద్రావిడులమైన మనజాతిదికాదు, దానితో మనకేమిపని" అనెడి భేదభావమును సంకుచిత బుద్ధియు ఆనాటి తెలుగువారికిగాని, అరవవారికిగాని లేవు. ఆసేతు శీతాచలము ఒకే భూఖండమనియు అందుగల కుల పర్వతములు, మహానదులు, పుణ్యక్షేత్రములు అన్ని రాష్ట్రములవారికిని, అన్ని జాతులవారికిని సంసేవ్యములే యనియు మన పూర్వుల ఉదారాశయములు అందుచేత దాక్షిణాత్యులుగాని ఔత్తరాహులుగాని భరత భూమికి మాతృభాష అని చెప్పదగిన సంస్కృత గ్రంథ జాలమును మొదట దేశ భాషలలోనికి అవతరింపజేసిరి. భారతజాతికంతకు ఒకే సంస్కృతి కలదనియు అది సంస్కృతభాషలో నిక్షిప్తమై యున్నదనియు అంగీకరించిన దేశభాషా కవులు విజ్ఞానదాయకమును, ఉపదేశ పూర్వకమును అయిన ఉత్తమ సాహిత్య రచనలకు దొరకొన్నప్పుడు ఆ సంస్కృత మహానిధులను త్రవ్వి తమ దేశీయులకు ఆ ధనములను పంచిపెట్టుటకంటె తాము క్రొత్తగా సృష్టించేది ఏది ఉండదని భావించియుందురు. వారు సంస్కృతానువాదములను ప్రారంభించకముందు ఆయా భాషలలో కవులు లేకపోలేదు; కవిత్వము పుట్టకపోలేదు. కాని అది యంతయు బాల్యదశ. ఆ దశలోని కవిత్వమంతయు రమణీయముగ ఆనంద జనకముగ ఉండవచ్చు. ఆనందజనకమై

నంత మాత్రమున సారస్వత ప్రయోజనము పూర్తిగా నెరవేరదు. ఆహ్లాదముతో పాటు విజ్ఞాన బోధకత్వముకూడ ఉన్నప్పుడే సారస్వతము ఉత్తమ కక్ష్యకు ఎక్కును. సంగీతాది చిత్రకళలు ఆనందదాయకములే కాని విజ్ఞానదాయకములు కావు. ఆ యుభయ సామర్థ్యములు కలది కావ్యము. తక్కిన సోదర కళలకు దుర్గమమైన భూములను సాహిత్య కళ మెట్టగలదు. అందుచేత మహాకావ్యము లెప్పుడును విజ్ఞానోపదేశముతో విశ్వశ్రేయమును కాంక్షించుచునే యుండును. "విశ్వశ్రేయః కావ్యం" అనెడి కారికకు ఇదియే అర్థము. మరియు అట్టి మహా గ్రంథముతో ప్రారంభమైన వాఙ్మయమున అదియే ఆదర్శముగ, ఆ పోలిక లతో తరువాతి గ్రంథములు పుట్టుచుండును. మంచికిగాని చెడ్డకుగాని ఇంకొక ఆదర్శము ప్రాదుర్భవించువరకు తొలినాటి గ్రంథ ప్రభావము సాహిత్యముపై నెగడుచునే యుండును. తెలుగు భారతమునకు అట్టి ప్రభావమే కలదు. మరి ప్రజలు ఎంత నాగరికులైయున్న, రాజులకు ప్రజా పరిపాలనము అంత సుకరము. సంస్కార హీనమై జాంతవ స్వభావము వదలని ప్రజాసమూహమును రాజు దండించి శిక్షించి హింసించి పరిపాలింపగలడు గాని ఆ పరిపాలనములో ఆతనికి చిత్తశాంతి యుండదు. కావున ప్రజా శ్రేయస్సునే కాక తన శ్రేయస్సును కాంక్షించెడి రాజు ఉత్తమ పురుషుల జీవితములను,ఉత్తమ ధర్మములను ప్రజలకు ఆదర్శముగ నెలకొల్పి వారికి సన్మార్గ వర్తనము పరోక్షముగ అలవరచుచుండును. ఆ కాలముననేమి, ఈ కాలముననేమి ప్రభుత్వములు విద్వాంసులను, విద్యాసంస్థలను పోషించుట కదియే కారణము. అందు స్వార్థమును పరార్థమును రెండును కలవు. ఆంధ్ర భారతావతరణమునాడు రాజరాజు ఆశించినది ప్రజల విజ్ఞానమయ జీవితమనే నా నమ్మకము.

వ్యాసభారతము కేవలము కురుపాండవ యుద్ధమునకు సంబంధించిన చరిత్ర మాత్రమే కాదు. ఆ యుద్ధము అంతకుపూర్వము ఎంతోకాలమునుండి భారతదేశములో విజృంభించుచుండిన సాంఘిక దావాగ్నియొక్క పరిణామము. ఆ దావాగ్నిలో పురాతన భారతీయ విజ్ఞానమంతయు ఇంచుమించు దగ్ధమైపోయినది. వేదములు తారుమారైనవి. ధర్మశాస్త్రములు విస్మృతములైనవి. ఆ నాడు విజ్ఞానమంతయు గ్రంథరూపములోగాక శ్రుతరూపములో ఉండెడిది.ద్వాపరాంతమున జరిగిన ఆ యుపప్లవములో శ్రుతరూపమైన ఆ విజ్ఞానమంతయు మృగ్యమై అసద్ధర్మములు, అసత్య సిద్ధాంతములు తలయెత్తసాగినవి.ఇంచుమించుగా అస్త

మించిపోయిన ఆ విజ్ఞానమును పునస్సంస్థాపన చేయుటయే తన జన్మ ప్రయోజనముగ వ్యాసుడు అవతరించెను. ఆ యుగాంతములో యాదవ కృష్ణుడును, కృష్ణద్వైపాయనుడును పుట్టియుండకపోయినచో భారతీయ నాగరకత కథావశేషమయ్యెడిది.

వ్యాసుఁడు తద్విజ్ఞాన సంరక్షణకు పూనుకొని మొదటజేసిన కార్యము వేదములను విడదీయుట. ఆనాటి వేదములు చిక్కుబడ్డ నూలుగుట్టవలె పోగు తీయుటకు వీలులేకుండ చేతపట్టినచో తెగిపోయెడి స్థితిలో నున్నవి. ఆ నూలి రాశివద్ద కూర్చుండి పోగును తెగకుండ ఆ చిక్కు తీసి పడుగుగా చాచినవాడు వ్యాసుఁడు. ఈ యర్థమునే ఎఱ్ఱా ప్రగడ "ప్రోగుశై యందును పోగేర్పడక యున్న శ్రుతులన్నియును నోజ సూత్రపరిచె" అని చక్కగా సంగ్రహముగా ధ్వని ప్రధానమైన పద్యపాదములో ప్రశంసించెను. వేదములు విడదీసినంతనే భారతీయ సంస్కృతి భవనమునకు దృఢమైన పునాది యేర్పడెను. ఆపై ఆయన భారతమును రచించుట, ఆ పునాదిమీద విజ్ఞాన సౌధమును నిర్మించుట, కురు పాండవ చరిత్రను నిమిత్తమాత్రముగ గ్రహించి ఆ మహాకవి భారతములో ధర్మశాస్త్ర వాక్యములను ఆగమ తాత్పర్యములను ఉపనిషద్రహస్యములను ఐతిహాసిక గాథలను పురాణ చరిత్రలను రాజవంశ వర్ణనలను- అదీ ఇదీ అననేల మన ప్రాచీన సంస్కృతి సారమంతయు రాశీభూతముచేసి ఏకత్ర నిబంధించెను. మీదు మిక్కిలి సర్వోపనిషత్ సారమైన భగవద్గీతను అందు నిబంధించి, ఉపనిషదర్థములకు స్థిరమైన వసతి కల్పించెను. ఇంచుమించు సనత్సుజాతీయము కూడ అట్టిదే!

ఈ మహారచనవల్ల చివికి జీర్ణించి పోవుచుండిన భారతీయత ఆరోగ్యవంతమై నూతన యౌవనముతో వసంతోద్యానమువలె కలకలలాడజొచ్చెను. ఆ కల్పవాటికలో లభింపని సత్పదార్థములేదు. ఎవరు ఏ భావముతో సేవింతురో ఆ భావితార్థమే అందు వారికి లభించినది. "ధర్మతత్త్వజ్ఞులు ధర్మశాస్త్రంబని" అనెడి పద్యముతో నన్నయభట్టు చేసిన ప్రశంసకు ఇదియే అర్థము. ఈ అర్థమునే సూత్రప్రాయముగ

"ధర్మే చార్థే చ కామే చ
మోక్షే చ భరతర్షభ!

యది హాస్తి తదన్యత్ర
యన్నేహాస్తి నతత్క్వచిత్."

అని వైశంపాయను డన్నాడు. అయితే వారి వారి అభిమతములనుబట్టి నానా మూర్తులుగా గోచరించే ఈ భారత సరస్వతియొక్క నిజస్వరూప మేమిటని ప్రశ్నించినచో అది "ధర్మాద్వైతమూర్తి" అని తిక్కన సోమయాజి చరమ పరమ సిద్ధాంతము చేసెను.

కావున- సమస్త వేదవేదాంగసారము క్రోడీకరించిన కోశము గావున- ఆ మహా గ్రంథము పంచమ వేదమైనది.

ఇట్టి పంచమ వేదమును ఆంధ్రులకు తమ భాషలో అర్పించుటకంటె ఆ భాషకుగాని ఆ ప్రజలకుగాని చేయదగిన మహోపకారము మరియొకటి యుండదని ఆ మహారాజు తలచియుండును. ఇది రెండవ కారణము. ఆ తలంపు ఫలించినదనుటలో సందేహ మక్కరలేదు.

అయితే నానాధర్మప్రసంగ సమేతమును లక్ష శ్లోక పరిమితమును ఐన ఆ మహాభారతమంతయు వ్యాసవిరచితము కాదనియు మూడుదశలలో ఆ గ్రంథ విస్తృతి జరిగినదనియు కొందరు పరిశోధకులందురు. వారి మతము ప్రకారము వ్యాసుడు తొలుత తన చేతిమీదుగా వ్రాసిన గ్రంథము 8800 శ్లోకముల పరిమితిగల జయము అను పేరుగలది. అది మొదటి దశ. రెండవదశలో వైశంపాయనుఁడు జనమేజయునకు సర్పయాగ సందర్భమున వినిపించిన గ్రంథము. దానికి భారతము అని పేరు. అది 24,000 శ్లోకములు గలది. మూడవదశలో సౌతి శౌనకాదులకు నైమిశారణ్య సత్రయాగమున వినిపించిన గ్రంథము. దానికి మహాభారతము అని పేరు. అది లక్ష శ్లోకపరిమితము. కాబట్టి ఈ గ్రంథమునకు మూడు ప్రారంభములున్నవనియు అందుచేత ఏకకర్తృకము కాదనియు కాలక్రమమున పెంపుచెందినదనియు ఆ మతము వారందురు. వారు ప్రమాణముగా చూపెడి ఆ శ్లోకము లివి :-

1) "అష్టౌ శ్లోక సహస్రాణి
అష్టౌ శ్లోక శతాని చ
అహం వేద్మి శుకో వేత్తి
సంజయో వేత్తి వా న వా ॥

౨) చతుర్వింశతి సాహస్రం
చక్రే భారత సంజ్ఞితం
ఉపాఖ్యానైర్వినా తావద్
భారతం ప్రోచ్యతే బుధైః ॥

౩) ఇదం శత సహస్రాఖ్యం
శ్లోకానాం పుణ్యకర్మణః
ఉపాఖ్యానైః సహ జ్ఞేయం
శ్రావ్యం భారత ముత్తమం॥"

సంప్రదాయాభిజ్ఞులు ఈ వాదమును పూర్వపక్షము చేయుటకు ఎన్నో యుక్తులు చెప్పుదురు. అందు ముఖ్యమైనది వ్యాసుడును ఆయన శిష్యుడైన వైశంపాయనుడును ప్రశిష్యుడైన సౌతియు ఒకేతరమువారు. కావున వ్యాసుడు జీవించియున్న కాలముననే ఆయన వ్రాసిన భారతము మూలస్వరూపము కానరాకుండ మార్పు చేయుటకు ఆ శిష్య ప్రశిష్యులు సాహసింపలేరు అనెడి యుక్తి. మరి రెండవది వ్యాసభారతమున 8,800 శ్లోకములు గ్రంథపరిమితి సూచకములు కావనియు అవి వ్యాసునకును శుకునకును తెలిసిన గూఢార్థముగల శ్లోకములనియు చెప్పుదురు. 24,000 శ్లోకముల పరిమితిగల గ్రంథము ఉపాఖ్యాన రహితమును, లక్ష శ్లోకములుగలది ఉపాఖ్యాన సహితమనియు పై శ్లోకములలోనే చెప్పబడియుండుట బట్టి భారతము మహాభారతమగుట, అది యితర కర్తృకముకాక వ్యాసకృతము లోనే అధికారిక కథకును, స్రాసంగిక కథకును సంబంధించినదనియు పూర్వపక్షము చేయుదురు. కాని వ్యాసభారతము అను పేర మనకు లభించిన గ్రంథములో అనేక కాలముల అనేక ప్రక్షిప్తములవల్ల వచ్చిన గ్రంథ విస్తృతి చిరకాలమునాడే జరిగినదనియు సమబుద్ధులైన పరిశోధకులు వేరొక అభిప్రాయమును చెప్పుదురు. ఆ వివాదముతో మనకు అంతగా ప్రసక్తిలేదు. నన్నయ వ్యాసభారతమును చేపట్టు నాటికి ఆది లక్ష శ్లోక పరిమితమైన గ్రంథముగానే లోక విదితమై యున్నది. ఆ గ్రంథము కేవలము కురుపాండవకథయేగాక సర్వ ధర్మసార సంగ్రహముగ గూడ ఉండుటనుబట్టియే దాని మహత్వము ఆంధ్రమున ప్రదర్శించుటకు ఆయన పూనుకొనెను. ఈ గ్రంథము వ్యాసకర్తృకమా కాదా ? మూలగ్రంథము ఎన్నిదశలలో ఎంత పెరిగినది? అనెడి మీమాంసలకు, పరిశోధనలకు ఆయన దిగలేదు. ఆయనకది అవశ్యకమును గాదు.

ఆంధ్రభారత కర్తృత్వము

నన్నయరచిత మని మన మనుకొనుచున్న భారతభాగము నిజమునకు నన్నయ వ్రాయలేదనియు, నన్నమాదుల సహాయముతో రాజనరేంద్రుడే దానిని రచించెననియు ఒక వింత సిద్ధాంతము ఇటీవల బయలుదేరినది. దానికి ఉప పత్తిగా రాజరాజనరేంద్రుడు వెయించిన శ్రీ కూర్మ శాసనములోని ఈ క్రింది శ్లోకమును చూపుదురు :

శ్లో॥ "తస్మాదభూత్ క్షితిపతి ప్రణుతాంఘ్రిపద్మః
శ్రీ రాజరాజనృపతిః ప్రవిశాల కీర్తిః
యస్స్వారిభి స్సహ కిల స్మృతిజాలసార
మంధ్రవకార వర భారతవంశ వృత్తం."

ఈ శాసనలేఖకుడు "కృ" ధాతువునకు "లిట్"లో ప్రేరణార్థకమున వచ్చెడి "కారయామాస" అను రూపమును ఎరుగయో పొరబాటుననో "చకార" అనెడి స్వార్థరూపమును వాడుటచే భారతమునకు రాజరాజే కర్త యనెడి సిద్ధాంతము బయలుదేరినది. ఇయ్యెడ క్రియాపదము తప్పినది. ఇట్టి దోషములు శాసనము లలో తండోపతండములుగ నుండును. శాసన వ్యాఖ్యాతలు వాటిని సవరించు కొనియే అర్థమును సరిపెట్టుకొందురు శాసనార్థములను యథాక్షరముగానే గ్రహించినచో చరిత్రనిర్మాణమునకే అనేక ప్రతిబంధకము లేర్పడును. అదీగాక కొన్నియెడల ధనాశచే ఆస్థానకవులు తాము రచించిన గ్రంథములకు రాజుల పేర్లు పెట్టుట ఉండవచ్చునుగాని, రాజే తాను రచించిన గ్రంథమునకు ఆస్థాన కవిపేర్లు పట్టుట విపరీతకార్యము. మరియు కొద్దిగనో గొప్పగనో గ్రంథరచనా సందర్భమున నారాయణభట్టు తనకు చేసిన సాయమునకు నన్నయ ఎంత కృత జ్ఞతాపూర్వకముగా అతనిని నుతించెనో చూచిన మనము అన్యకర్తృక గ్రంథము నకు తనపేరు పెట్టుకొనుటకు సమ్మతించెనని నమ్మజాలము. ఈ శాసన కర్తకు రాజరాజును స్తుతించుటే ప్రధాన ప్రయోజనము గనుక భారత రచనాప్రోత్సా హము ఆ ప్రశంసకు ఒక వన్నెపెట్టును గనుకను, అతడు భారతప్రసక్తి తెచ్చెనేగాని, భారతకర్త రాజరాజు అని స్థాపించుటకు కాదు. ఇంతకు ఈ శాసన శ్లోకములో క్రియాపదప్రయోగము దుష్టమగుట దప్ప వేరు విశేషము లేదు. అది యిట్లుండగా భారతరచనలో నన్నయయును, నారాయణభట్టును కలిసి జంట కవనము చెప్పియుందురనియు దానినే నన్నయ "సహాధ్యాయుడు నైనవా డభిమతంబుగ తోడయి నిర్వహింపగన్" అని యుదాహరించెననియు జంట కవ

వమే కానిచో తోడై నిర్వహించుట అనుమాట పొసగదనియు మరికొందరు చెప్పుదురు. అది జంటకవనమే ఐనచో నన్నయ తన పేరుమీదనే భారతమును చెల్లించుకొనుటకు సాహసింపడు. ఆశ్వాసాంత గద్యము లన్నిటిలో నన్నయ రచించినట్లే కలదుకదా ! అట్టి కృతఘ్నత ఆ పవిత్రవర్తనునకు అంటగట్టరాదు. అయినచో నారాయణభట్టు చేసిన సాయము ఎట్టిదై యుండును ? భారతము పంచమవేద మనెడి ప్రశస్తి కలదగుటచే దానిని దేశభాషలో అనువదించుటకు శ్రోత్రియులు అంగీకరించి యుండరు. నాడేకాదు, నేటికిని వేదములు దేవభాషలో ఉండవలెనుగాని దేశభాషలో ఉండతగదని చాలమంది యభిప్రాయము. వేదములను తెనిగించినచో ప్రజలకు వేదార్థములు బోధపడెడు మాట నిజమే కాని, ఆ తెలుఁగుసేతలో వేదమంత్రముల మహత్వము మాత్రము ఉండదు, మంత్రముల యొక్క అలౌకికశక్తియు అవి యొసఁగు సత్ఫలములును వాటి అక్షర సంపుటిలో, స్వరశక్తిలో గర్భితమై యున్నవిగాని అర్థములో లేదని అరవిందయోగి చేసిన ఉద్ఘాటనలో చాల సత్యముకలదని పెక్కుర అభిప్రాయము. భారతములో వేదమంత్రములు లేకపోయినను, వేదశిరస్సు లని చెప్పెడి ఉపనిషత్తుల సారమైన భగవద్గీత అందు ఒక భాగమై ఉన్నది గనుకను, అనువాదమును ఉపక్రమించిన కవి ఆ భాగమునుగూడ తెనిఁగింపవలసి యుండును గనుకను ఆ తెనిఁగింపు వేదములు తెనిఁగించుటయే అగునని వారు భయపడి యుందురు. భారతాంధ్రీకరణమువంటి మహాకార్యము శిష్టజన సమ్మతమైనపుడే సఫలమగునుగాని రాజాజ్ఞామాత్ర నిర్వర్తిత మైనంతమాత్రమున సఫలము కాజాలదు. నిరంకుశుడైన రాజైనను సదసద్వివేచనగల పౌరులకు సమ్మతము కానట్టి కావ్యమును తలపెట్టి నెగ్గలేడు. రాజనరేంద్రుడు అట్టి నిరంకుశుడై యుండడు. నన్నయభట్టు పండిత సమ్మతము కాని రచనకు పూనుకొనువాడునుగాడు. ఆ రాజుగాని ఆ కవిగాని దేశభాషాహితము కోరి చేయబూనిన ఆ సారస్వతకార్యము శిష్టజనామోదముమీదనే నెరవేర్ప కుతూహలపడి యుందురు. ఈ ఊహ నిజమయ్యేనేని పండితవర్గములో కొంతమందికి కలిగిన భయసందేహములను పండిత సదస్సులలో తర్కించి, వారిని సమాధానపరచుటకు నారాయణభట్టువంటి బహుభాషావిజ్ఞుడును, ఉద్దండ పండితుడును అయిన ఒక మిత్రుని సహాయము నన్నయభట్టునకు ఆవశ్యకమై యుండును. ఆ వాగ్వివాదములో పాల్గొని నారాయణభట్టు శిష్టజనులను సమాధానపరచి నన్నయ పూనికను సుకరము చేసి యుండును. మత గ్రంథములు దేశ

భాషలలోనికి అవతరించుట తగదనెడి అభిప్రాయము పూర్వకాలమున మనదేశము ననే కాక ఇతర దేశములలో కొన్నింట కలదు. ఇంగ్లండులో 16 వ శతాబ్దిలో "రోమన్ క్యాథలిక్" మతమును త్రోసిపుచ్చిన మత సంస్కారము జరిగినపుడు బైబిలు గ్రంథమును ఇంగ్లీషు భాషలో అనువదింపవచ్చుననియు, అనువదింప రాదనియు రెండువర్గములవారు పట్టుదలతో వాగ్యుద్ధములు చేసిరి. అనువాదము నకు అనుకూలమైన వర్గమునకు టిండేల్ (Tindale) అను నొక విద్వాంసుడు నాయకత్వము వహించెను. మరి థామస్ మోర్ (Thomas More) అను ఇంకొక విద్వాంసుడు బైబిలు ఇంగ్లీషులో అనువదించుట యనగా దానిని అపవిత్రము చేయుటయే యని ఎదిరి వాదమును నిర్దయముగ ఖండించెను.ఆ వాగ్యుద్ధము ఖడ్గ యుద్ధముకంటె ఘోరముకాగా టిండేల్ (Tindale) ప్రజల కోపాగ్నికి ఆహుతి యయ్యెను. అయినను 8వ హెన్రీ (Henry VIII) థామస్ మోర్ (Thomas-More) కు మరణశిక్ష విధించి తమ సంస్కారముతోపాటు బైబిలు యొక్క ఆంగ్లానువాదమును కూడ ప్రజలచే శిరసావహింపజేసెను. ఏ కాలమందైనను ఏ దేశమందైనను జాతిభేదములు మత భేదములు ఎట్లున్నను మానవ స్వభావము సర్వత్ర ఒకటిగానే యుండునని తెల్పుటకు ఈ నిదర్శన మీయబడినది. ప్రాచీన కాలమున జరిగిన మహాయుద్ధములలో అనేకము ధర్మయుద్ధములను పేర మత మును పురస్కరించుకొని జరిగినవే. యథార్థముగ కొన్ని యుద్ధములలో మతము మూలకారణము గాకున్నను మత సంరక్షణార్థమే పోరుటకు తారసిల్లినట్లు రాజులు ప్రజలను ఉద్బోధించెడివారు. మతావేశముతో యుద్ధముజేసెడి సేన ప్రళయకాలునివలె తాండవించి శత్రు సంహారము చేయగలదు. కనుక మత రక్షణార్థము, ధర్మ రక్షణార్థము జరిగెడి వివాదములు కూడ చాల తీక్షణము గానే యుండును. అట్టి వివాదములలో ఎదిరి పక్షమును సమాధానపరచుట సర్వతంత్ర స్వతంత్రుడును, సమర్థుడును, సమదర్శియు అయిన విద్వాంసునకే సాధ్యమగును. నారాయణభట్టు అట్టివాడై యుండును. మరియు నారాయణభట్టు చేసినది రచనలో ఏదో కొంచెపు మాట మాత్రపు సహాయమే అయినచో

ఉ॥ పాయక పాకశాసనికి భారత ఘోరరణంబునందు నా
రాయణునట్లవారణ ధరామరవంశ విభూషణుండు నా
రాయణభట్టు వాఙ్మయధురంధరుఁడుం దనకిష్టుఁడున్ సహా
ధ్యాయుఁడునైన వాఁ డభిమతస్థితిఁ దోడయి నిర్వహింపగన్"

అనెడి ఉపమానమే నిరర్థకమగును. ఈ యుపమానములో ఇంకొక విశేషము ఉన్నట్లు నాకు పొడగట్టుచున్నది. పాకశాసనికి నారాయణుడు భారత యుద్ధమున చేసినది ఆయుధము పట్టని సహాయము.

కం॥ "ఊరక నిరాయుధ వ్యాపారతమై నుండువాఁడ, బరమాప్తుఁడనై".
అది రథసారథ్యరూపమునను, సమయోచిత హితోపదేశ రూపమునను నెరవేరినది. అట్లే ఇయ్యెడను నారాయణభట్టు గంటము పట్టని సహాయమే చేసి సారథ్యము నడపెను. మూలభారతమును తెనిఁగించుటలో ఏ ప్రకరణమును ఎత్తివేయవలెనో ఏ ప్రకరణమును ఎంతవరకు తగ్గింపవలెనో ఏ అర్థము ఎంతవరకు చెప్పవలెనో ఏ వాక్యార్థమును మార్చవలెనో ఇరువురును కలసి సంప్రదించుకొన్నప్పుడు నారాయణభట్టు చేసిన సముచిత సూచనలను సంతోషపూర్వకముగ స్వీకరించి ఆ ప్రకారము నన్నయభట్టు రచన సాగించియుండును. గ్రంథారంభమునుండి కవికి ఆ సహాధ్యాయుడు చేదోడు వాదోడుగా సహాయపడుట బట్టియే కృతజ్ఞతాపూర్వకమైన ఆ పై పద్యము నన్నయనోట వెలువడినది. అది యెంతయో సార్థకమైన పద్యము.

భారతాంధ్రీకరణ పద్ధతి

నన్నయగాని-తదుపరి, తిక్కన, ఎఱ్ఱాప్రెగడలుగాని సంస్కృత భారతమును ఎంతవరకు అనుసరించిరో ఎంతవరకు అనువదించిరో తెలిసికొనుట చాల దుష్కరము. ఏమన సంస్కృత భారత ప్రతులు అనేక రాష్ట్రములలో అనేక రీతులుగానున్నవి. వాటిలో ఉత్తరదేశ ప్రతులకును దక్షిణదేశ ప్రతులకును చాల వ్యత్యాసములున్నవి. ఉత్తరాది ప్రతులలోకూడ ఒండొంటికిని భేదమున్నది. వాటిలోనుండు కొన్ని ప్రకరణములు, ఉపాఖ్యానములును వీటిలో కనబడవు. అట్లే వీటిలో నుండునవి వాటిలో కానరావు. అందును ఇందును సమానముగా నున్న భాగములయందైనను శ్లోకసంఖ్య సరిపోదు. మూల భారతము పుట్టిన పిమ్మట గడచిన ఇన్నివేల సంవత్సరములలో ప్రతులు వ్రాసికొనువారు ఎవరికి తోచినట్లు వారు కొన్ని శ్లోకములు కల్పించి, కొన్నిటిని తొలగించి కొన్ని ప్రకరణములను పెంచి కొన్నిటిని తగ్గించియుందురు. కావున సమగ్ర గ్రంథము మనకు యథాతథముగా దక్కలేదు. ఈ తారుమారు నన్నయ నాటికే జరిగినది.

ఎట్లన గా నన్నయకు పూర్వము కొన్నివందల సంవత్సరములనాడే జావాద్వీపము నకు తరలిపోయిన భారతము ఉత్తరదేశ ప్రతులకంటె కొంచెము భిన్నముగా దక్షిణదేశ ప్రతులలో కొన్నిటిని పోలియున్నదట ! ఇది సహజమే! బలి, జావా మొదలగు ద్వీపములకు వలసపోయిన భారతీయులు పూర్వకాలపు కళింగాంధ్రము నుండి తూర్పుసముద్రము తరించిపోయినవారేగాన, వారు తమ వెంట గొనిపో యిన భారతము మన దేశమున అప్పుడు ప్రచారములో ఉన్న భారతప్రతికి ప్రతియై యుండును. దానికిని నన్నయపర్వసంగ్రహములో చెప్పిన శ్లోక సంఖ్య కును ఎక్కువ తేడా లేదట. మరి అరవదేశమున గ్రంథలిపిలో గానవచ్చు భార తమునకును, దానికిని ఎంతో భేదము లేదట. నన్నయ పర్వసంగ్రహములో గణనజేసిన శ్లోకసంఖ్య లక్షకు మించి ఉన్నను (1,00,700) ఆనాటి తెలుఁగు దేశమున ప్రచారమున నున్న భారతము ఇంచుమించు లక్షశ్లోక పరిమితమై యుండుటబట్టి అదే ఎక్కువ ప్రక్షిప్తములు లేని మూలభారతముగ నన్నయ స్వీకరించి యుండును. కవిత్రయము వారు ముగ్గురును దాక్షిణాత్యులే గనుకను ఆంధ్రులే గనుకను ఆంధ్రదేశమున మొదట నన్నయకు లభించిన ప్రతి వంటిదే తక్కిన ఇరువురకును లభించియుండు ననుకొనుటలో సామంజస్యము కలదు. ఇటీవల వ్యాసభారత పాఠనిర్ణయమును గూర్చి భారతదేశమున పరిశోధనలు చేయుచున్న విద్వత్సంస్థలు నన్నయనాటికి తెలుఁగు దేశమున ప్రచారములోనున్న తెలుఁగుభారతమే తక్కినవాటికంటె మూలభారతమునకు ఎక్కువ సన్నిహిత ముగ నున్నదని ఒప్పుకొనిరి. దానిని బట్టియే కీ. శే. P. P. S. శాస్త్రి సంపాదక త్వమున నాగరలిపిలో వావిళ్ళవారు అచ్చు వేసిన భారతము నన్నయ గణించిన పర్వసంగ్రహ శ్లోక సంఖ్యకు అనుగుణముగ పరిష్కరింపబడినది. శ్రీ శాస్త్రి పరిష్కరించిన ఈ భారతప్రతి దక్షిణదేశమునందు తెలుఁగులిపిలో, గ్రంథ లిపిలో లిఖించిన ప్రతులన్నింటి తోడ్పాటుచే నిర్ణయింపబడినది. కావున తెలుగు భారతమును మూలముతో పోల్చి చూచినపుడు ఆ ప్రతినే ఆధారముగా గైకొ న్నచో ఎక్కువ దారి తప్పిపోకుండ నడువవచ్చును.

నన్నయ కథామాత్రప్రధానమును, యథోచితానుసరణమును ఐన అను వాదమునే ప్రారంభించెనుగాని, మూలవిధేయముగా యథాతథముగ తెనిఁగింప పూనుకొనలేదు. అట్లని మిక్కిలి స్వతంత్రించి మూలమునకు దూరముగ తొలగి

పోలేదు. సందర్భవశమున ఒక మూలశ్లోకము రమణీయమని తోచినపుడు మురిపెముతో దానిని ఒక పద్యమున తెనిఁగింపకపోలేదు.

నన్నయభట్టు వ్రాసిన భారత భాగములో సుమారు నాలుగువేల పద్యములగును. ఆ భాగము సంస్కృతమున సుమారు పదునేడువేల శ్లోకములలో నున్నది. ఈ లెక్కలనుబట్టి నన్నయ తన గ్రంథమును నాల్గవ వంతునకు సంక్షేపించెనేమోయని భ్రమపడరాదు. కథా ప్రాధాన్యమునకు భంగమురాకుండ గ్రంథము సంక్షిప్తమైనమాట నిజమేకాని అది నాల్గవ వంతునకు తగ్గిపోవుట మాత్రముకాదు. ఏమన, మూలశ్లోకములను యథాక్రమముగ అనువదింపవలెనని గాని అనుసరింపవలెనని గాని ఆయన సంకల్పించలేదు. మూలార్థమును గైకొని కథను నడుపుచున్నప్పుడు రెండుమూడు శ్లోకముల అర్థము ఒక పద్యములో ఇమిడిన సందర్భములును, అనేక శ్లోకముల యర్థము ఒక వచనమున వ్రాయబడిన సందర్భములును కలవు. సంస్కృత శ్లోకములు తెలుఁగు వృత్తముల కంటె చాలచిన్నవి గనుక అట్లు ఇముడుట సహజమే! మరి కథావశమున ఏదేని యొక శ్లోకార్థము ఒక పద్యమున కానవచ్చినపుడు సర్వత్ర అట్లే ప్రతి శ్లోకమునకు ప్రతి పద్యము ప్రతిబింబముగా నుండుననియు అనుకొనరాదు. ఆ శ్లోకము యొక్క ఇంపునకు మురిసి నన్నయ ప్రత్యేకముగ దానిని ఒక పద్యముగ వ్రాయును. మరికొన్నియెడల రమణీయములైన శ్లోకములను తడవక వదలివేయుటయు కలదు. దారిలేనిచోట నడచువాడు దారి చేసికొనవలసివచ్చినపుడు అటునిటు తీగలను, పొదలను ఒత్తిగించి నడచుటలో కొన్ని పూతీగలు తెగిపోవుటయు, కొన్ని పూలు రాలిపోవుటయు సహజమేగదా! మరియు పరంపరాగతముగ తన చెవిసోకిన అనేక చరితములకు, అర్థవంతములును, నీతిదాయకములను అని తనకు తోచిన వాటిని- సంప్రదాయ సంరక్షణార్థము పురాతనేతిహాసములు అనుపేర వ్యాసుడు భారత కథతో అతికి వాటి ఉనికికి స్థిరత్వము చేకూర్చెను. చిన్నవియు పెద్దవియునైన ఆ ఉపాఖ్యానముల మూలమున ప్రధాన గ్రంథము ఆవశ్యకమునకు మించిన విపులత తాల్చినట్లు పొడగట్టును. అందును అవతారికా ప్రాయమైన మొదటి రెండుమూడు ఉపపర్వముల గ్రంథము మహాగహనమువలె నీరంధ్రముగ అల్లుకొని ఉన్నది. భారత కథారంభమునకును ఈ భాగములోని కొన్ని ప్రకరణములకును దూరపు బంధుత్వమే గాని దగ్గరి చుట్టరికములేదు. మరియు బ్రహ్మకోశమువలె ఇతిహాస పురాణములు

సయితము శ్రుతముగానే నేర్వబడి సంరక్షింపబడవలసిన ఆ కాలములో గ్రంథ సందర్భమునకు విషయసూచిక కాదగిన అంశములు కూడ ఈ గ్రంథములో అంతర్భాగములే కావలసిన ఆవశ్యకము కలిగినది. పర్వసంగ్రహ పర్వాను క్రమణికాది కథనమంతయు ఆ జాతిలోనిదే. ముద్రణ సౌభాగ్య మెరుగని మన పూర్వులు గ్రంథసంరక్షణార్థము పడినపాట్లకు, పన్నిన ఉపాయములకు ఇదియొక దృష్టాంతము. నన్నయభట్టు వ్యాసుని గ్రంథావతారికాగహనమును చాలవరకు ఛేదించి మార్గమును సుగమము చేసెను. చూడుడు .–

మూలమున ఉదంకుని చరిత్ర అతని గురుపరంపరతో ప్రారంభమగును. అతనికి పరమాచార్యుడైన అయోధధౌమ్యుడు అనే ఒక ఋషి తన శిష్యుల భక్తి శ్రద్ధలను నిశితముగ పరీక్షించి వారి అర్హతలను మెచ్చుకొని ఆశీర్వదించి పంపుచుండును. ఆ గురు శిష్యుల చరితములను ఉగ్గడించుచు వ్యాసుడు మూడు కథలను వ్రాసెను. వాటిలో ఉపమన్యుడనెడి బాలుని కథ అతిరమణీయముగ హృదయావర్జకముగ నుండును.నన్నయ ఆ భాగమునంతను అనావశ్యకమను బుద్ధిచే ఎత్తివేసెను. ఆ విసర్జనలో రమణీయమైన ఉపమన్యుని కథ పోవుచున్నదనెడి విచారము ఆయనకు కలిగియుండదు. అట్లుగాక ఇంపైన ఆ కథను చెప్పబూనినచో మీరరాని ఒక క్లేశము తటస్థించును. అది ఏదన: ఉపమన్యుడు వనములో గురువుగారి గోవులు కాయుచు ఆకలి భరింపలేక జిల్లేడాకులు తిని అంధుడై ఒక నూతిలోపడి వెదకుకొనుచు వచ్చిన గురువుగారి ఆదేశమున అశ్వినీదేవతలను స్తుతించి వారి అనుగ్రహమున దృష్టిబడసెను. ఈ స్తుతి ఋక్కులలో చేయబడ్డది. అవి వేద మంత్రములు. తత్కథారామణీయక ముచే వశీకృతచిత్తుడైన నన్నయ ఈ భాగమును తెనిఁగింప పూనుకొన్నచో ఈ ఋక్కులను తెనిఁగించుటెట్లు? వేదమంత్రములను తెనిఁగింపరాదుకదా? తెనిఁగించినచో పండితనింద తప్పదుకదా? తెనిఁగింపక "అశ్వినీ దేవతలను స్తుతించి దృష్టిబడసెను" అని ఒక వాక్యముతో దాటిపోయినచో ఆ కథకు మకుటాయమానమైన ఆ ఋక్కుల అర్థము జారిపోవునుగదా? ఉదంకుని కథకు ఆ భాగము అనావశ్యకమనెడి అభిప్రాయమునకాక ఈ ఋక్కుల యనువాద విషయమునగల క్లేశమును గుర్తించి నన్నయ దానిని ఎత్తివేసెనని నేను అనుకొందును. అట్లే సభాపర్వమున పాండవులు దిగ్విజయము చేసిన ఘట్టమున నానారాజుల వంశములును వారి చరిత్రలును విపులముగ వర్ణింపబడియున్నవి. తెలుఁగు

భారతమున ఆ భాగమంతయు సంక్షిప్తము చేయబడినది. ఆ రాజుల చరిత్ర యంతయు తెలుగున లేదు. కావున ఐతిహాసిక జిజ్ఞాసగలవారికి తెనుఁగు భారతము తృప్తినీయదు. ఇదియేకాదు; తెనుఁగున ఏ పురాణమును సంస్కృత పురాణమువలె ఐతిహాసిక పరిశోధనకు పనికిరాదు భారతాది పురాణేతిహాసములు దేశభాషలో అవతరించు కాలమునాటికి ఆ చరిత్రాంశముల ఆవశ్యకము లేక పోగా అవి అప్రస్తుతములనెడి భావముకూడ అనువాదకులకు కలిగి యుండును. నన్నయ ఆ సభాపర్వ భాగమును చాల సంగ్రహపరచెను.

మూలమున ఉదంకుని నాగస్తుతి తొమ్మిది శ్లోకములలో నున్నది. వాటి తాత్పర్యమును నన్నయ నాలుగు పద్యములలో చెప్పెను.

ఆ శ్లోకముల వ్యస్తపదములను గాని, సమస్తపదములను గాని, అనుక రించుటకును, అనువదించుటకును ఆయన ప్రయత్నము చేయలేదు. నాగస్తుతి పూర్వకములైన ఈ క్రింది నాలుగు పద్యములు మూల కరావలంబమైనను లేని స్వతంత్ర గమనము కలవి.

1, చ॥ బహు వనపాదపాబ్ధికులపర్వతపూర్ణ సరస్సరస్వతీ
సహిత మహామహీభర మజస్ర సహస్ర ఫణాళి దాల్చి దు
స్సహతర మూర్తికిన్ జలధిశాయికిఁ బాయక శయ్యయైన య
య్యహిపతి దుష్కృతాంతకుఁ డనంతుఁడు మాకుఁ బ్రసన్నుఁ డయ్యెడున్

2. చ॥ అరిది తపోవిభూతి నమరారుల బాధలు వొందకుండఁగా
సురగుల నెల్లఁ గాచిన మహోరగనాయకుఁ డానమత్సురా
సుర మకుటాగ్రరత్నరుచి శోభిత పాదున కద్రినందనే
శ్వరునకు భూషణం బయిన వాసుకి మాకుఁ బ్రసన్నుఁ డయ్యెడున్

8. ఉ॥ దేవమనుష్య లోకములఁ ద్రిమ్మరుచున్ విపులప్రతాప సం
భావిత శక్తి శౌర్యులు నపార విషోత్కట కోపవిస్ఫుర
త్పావక తాపితాఖిల విపక్షులు నైన మహానుభావులై
రావతకోటి ఘోరఫణి రాజులు మాకుఁ బ్రసన్నులయ్యెడున్.

4. ఉ॥ గోత్ర మహామహీధరనికుంజములన్ విపినంబులం గురు
క్షేత్రమునం బ్రకామగతి ఖేలననొప్పి సహాశ్వసేనుఁడై

ధాత్రిఁ బరిభ్రమించు బలదర్ప పరాక్రమదక్షుఁ డీక్షణ
శ్రోత్రవిభుండు తక్షకుఁడు శూరుఁడు మాకుఁ బ్రసన్నుఁ డయ్యెడున్.

పౌష్యోదంకులు పరస్పర శాపము లిచ్చుకొని శాపములు ఉపసంహరించుకొన వలసి వచ్చినపుడు పౌష్యుడు తనకు ఉపసంహారశక్తి లేమికి కారణమును నిర్దేశించిన ఈ క్రింది శ్లోకమును నన్నయ యథాతథముగ తెనిగించి తెలుఁగు పద్యము నకు మూలముకంటె ఎక్కువ నిండుదనమును సంపాదించెను. ఇట్టి తెనిఁగింపు మూలశ్లోకమునకు మురిసి చేసినది.

శ్లో॥ "యథా నవనీతం హృదయం బ్రాహ్మణస్య
వాచి క్షురో నిశిత స్తీక్ష్ణ ధారః
తదుభయమేత ద్విపరీతం క్షత్రియస్య
తదేవంగ తేన శక్తోహం తీక్ష్ణ హృదయ
త్వాత్తం శాప మన్యథాకర్తుం గమ్యతాం"

తెలుఁగు సేత –

ఉ॥ నిండుమనంబు నవ్యనవనీతసమానము పల్కు దారుణా
ఖండల శస్త్రతుల్యము జగన్నుత విప్రులయందు నిక్కమీ
రెండును రాజులందు విపరీతము గావున విప్రు డోపు నో
పం డతిశాంతుఁ డయ్యు నరపాలుఁడు శాపము గ్రమ్మరింపఁగన్.

పాండురాజుమరణమునకు హేతుభూతమైన మాద్రీసంగమ సందర్భ మున ఆ దంపతులు ఇరువురు విహరించిన వసంతోద్యానశోభావర్ణనలో నన్నయ మూలశ్లోకార్థము నేమియు తడవక స్వీయముగ తుమ్మెద ఝుంకారములును, కోయిల కూజితములును, చెవి సోకునట్టి రెండు లయగ్రాహి వృత్తములను వ్రాసెను. ఇయ్యెడ సందర్భానుసరణమేగాని శ్లోకానువాదము లేనే లేదు.

1. లయగ్రాహి :

కమ్మని లతాంతములకు మ్మొనసివచ్చు మధు
పమ్ముల సుగీతనినదమ్ము లెసగెం జూ
తమ్ముల లసత్కిసలయమ్ముల సుగంధి ముకు
ళమ్ములను నానుచు ముద మ్మొనర వాచా

లమ్మలగు కోకిలకులమ్ముల రవమ్ము మధు
రమ్మగుచు విన్చె ననిశమ్ము సుమనోభా
రమ్ముల నశోకనికరమ్ములును జంపకచ
యమ్ములును గింశుకవనమ్ములును నొప్పెన్.

2. లయగ్రాహి :

చందనతమాలతరులందు నగరుద్రుమంబు
లందుఁ గదళీవనములందు లవలీమా
కంద తరుషండములయందు ననిమీల దర
వింద సరసీవనములందు వన రాజీ
కందళిత పుష్ప మకరంద రసముం దగులు
చుం దనుపు సౌరభము నొంది జనచిత్తా
నందముగఁ బ్రోషితుల డెందము లలందురఁగ
మందమలయానిల మమందగతి వీచెన్.

కచుని గురుశుశ్రూషా సందర్భమున నన్నయ వ్రాసినవి రెండు లోకోత్తరములైన పద్యములు గలవు. ఆ రెండింటికిని ఆధారమైన మూల శ్లోకములును గలవు. కాని, తెలుఁగుపద్యములు మూలార్థమునే గ్రహించినను వాటి కంటె పుష్టిమంతములును, ఉజ్వలములును అయి యున్నవి. ఇవియును కథా వశమున విడిచిపెట్టరాని శ్లోకములని భావించుటచేతనే ఆయన వాటిని తెనిగించె నని యనుకొనవలెను ఆ శ్లోకములు, పద్యములు ఇవి :

శ్లో॥ అహుతం చాగ్నిహోత్రం తే। సూర్యశ్చాస్తంగతః ప్రభో
అగోపాశ్చాగతా గావః। కచస్తాత న దృశ్యతే॥

శ్లో॥ వ్యక్తం హతో మృతో వాపి। కచస్తాత భవిష్యతి
తం వినా న చ జీవేయం। కచం సత్యం బ్రవీమి తే॥

తెలుఁగు :

ఉ॥ వాఁడి మయూఖముల్ గలుగువాఁ డపరాంబుధిఁ గ్రుంకె ధేనువుల్
నేఁడిట వచ్చె నేకతమ నిష్ఠమెయిన్ భవదగ్నిహోత్రముల్
పోఁడిగ వేల్వఁగాఁ బడియెఁ బ్రొద్దునుబోయెఁ గచుండు నేనియున్
రాఁడు వనంబులోన మృగ రాక్షస పన్నగ బాధ నొందెనో.

శ్లో॥ యస్యాంగిరా వృద్ధతమః పితామహో
బృహస్పతి శ్చాపి పితా మహర్షిః ।
ఋషేః పుత్రం తవ శిష్యం కథం తు
పితర్ న శోచామి కథం న రుద్యామ్ ॥

తెలుఁగు :-

మ॥ మతిలోకోత్తరుఁడైన యంగిరసు మన్మండాశ్రితుండా బృహ
స్పతికిం బుత్త్రుఁడు మీకు శిష్యుఁడు సురూప బ్రహ్మచర్యాశ్రమ
వ్రతసంపన్నుఁ డకారణంబ దనుజవ్యాపాదితుండైన న
చ్యుత ధర్మజ్ఞ మహాత్మ యక్కచున కే శోకింప కెట్లుండుదున్.

కాని ఈ కథలో కచుడు దేవయానిని వీడ్కొని గురుకులమును విడిచి పోవు సందర్భమున వారిరువురి సంభాషణలో మూలమున కానవచ్చెడి సౌకుమార్యము తెనుఁగున కానరాదు. ఈ లోపమునకు గల కారణము వేరొకచో చెప్పెదను.

ఈ గ్రంథమంతయు నిట్లే అనువాదము నయ్యు కానట్లు స్వేచ్ఛగా సాగిపోవును.

నన్నయ్య శైలి-భాష-ఆత్మీయత: శైలియను పదము భాషాపరముగ నే నెరిగిన ఏ అలంకార శాస్త్రములోను లేదు. ఇతరత్ర ఎచ్చటనైన ప్రయుక్తమై యున్నదేమో నే నెరుగను. దానికి శబ్దనిష్పత్తినిబట్టి "శీలవంతుని భావకర్మ" అని ఒక నిఘంటువులో నున్నది. ఈ నిర్వచనములో "శీలవంతుని" అనెడి విశేష వాచకమును సాధారణ వాచకముగా గ్రహించినచో మానవుని భావకర్మ అని యర్థమగును. భావకర్మ అనగా మానవుడు శారీరకముగా గాక మానసికముగా చేసెడి వ్యాపారము. కాగా శైలికి మానవుని మనోవ్యాపారము అని యర్థము వచ్చును. దానికే భావగతి యనిపేరు. ఆ భావమును శబ్దరూపమున వ్యక్తము చేయునపుడు ఆ భావగతి శబ్దగతిగా రూపొంది ఆంగ్లమున Style అను పదము ఏ యర్థమున వాడబడుచున్నదో ఆ యర్థమునకు సరిపోవును. కావున కల్పితమైనను శైలి యను పదము శాస్త్రసమ్మతమే యగునని నా తలంపు. ఇది బహుజనాంగీకృతమగుటచే విమర్శకులు ధారాళముగా వాడుచుండిరి. ఆంగ్లమున సాహిత్యపరముగానే గాక ఆ పదమును తీరు, సరణి, రీతి మొదలగు ఇతరార్థములలో కూడ వాడుచుందురు.

సాహిత్యపరముగ శైలిని రెండు విధములుగ విభజింపవచ్చును. ఒకటి కావ్య సామాన్య సరణి; రెండవది పదగుంఫన సరణి. మొదటిది వస్తు విన్యాసమునకు సంబంధించినది. రెండవది శబ్ద విన్యాసమునకు సంబంధించినది. మొదటి దాని వివరణమిది :- వాఙ్మయము అనిపించుకొనదగిన గ్రంథజాలమంతయు ఏ యే రూపములలో ఉన్నను అది ప్రధానముగ మూడు శాఖలకు చెంది యుండును. ఆ మూడిటిలో మొదటిది ఆఖ్యానము (Narrative), రెండవది నాటకము (Dramatic), మూడవది వర్ణనము (Description). కథన రూపమున చెప్పబడిన కావ్యములన్నియు ఆఖ్యానములు. వాటి సరణి ఆఖ్యాన శైలి. సంవాదరూపమున చెప్పబడిన కావ్యములన్నియు నాటకములు. వాటి సరణి నాటకీయ శైలి. కథనమునకు గాని సంవాదమునకు గాని ఆధారమైన ఇతివృత్తమేదియు లేకుండ కేవలము ఒక మనోభావము యొక్కగాని ఒక రమణీయ పదార్థము యొక్కగాని ప్రపంచనము కల రచనలు వర్ణనలు. అట్టి వర్ణనలతో ఇతివృత్తము పెంచి రచించిన కావ్యముల సరణి వర్ణనాత్మక శైలి.

ఈ మూడును ఒండొంటికి సంబంధము లేని ప్రత్యేక లోకములు కావు. ఆఖ్యానములలో సంవాదములు గాని వర్ణనలుగాని యుండవని అనుకొనరాదు, అట్లే నాటకీయ శైలిగల కావ్యమున ఆఖ్యానశైలి యుండదనియు తలపరాదు. ఏ కావ్యమున ఏ సరణి యెక్కువగా భాసిల్లునో ఆ ప్రాధాన్యమును బట్టి ఆ శైలిని స్థూలముగా నిర్ధారణ చేయుటయే గాని కేవలము ఆ గుణము ఒక్కటే కలదని యభిప్రాయముకాదు. ఒక వ్యక్తిని సత్వగుణ ప్రధానుడు అని గాని రజోగుణ ప్రధానుడు అని గాని తమోగుణ ప్రధానుడు అనిగాని అన్నప్పుడు అతనిలో తక్కిన రెండు గుణములును తక్కువపాలు ఉండునను అర్థమే కాని పూర్తిగా నశించిపోయినవని యర్థముకాదు. అందుచేతనే ప్రధానమను విశేషణము వాడబడుచుండును. అట్లే కావ్యశైలి విషయమున కూడా.

రెండవదాని వివరణమిది : కావ్యకర్త స్వీకరించిన శబ్దములయొక్కయు ఆ శబ్దముల కూర్పుచే రచించెడి వాక్యముల యొక్కయు గుణమును వ్యక్తము చేయునది పదగుంఫనసరణి. పాఠకునకు కావ్యపఠనమువేళ కలిగెడి విక్రియ (Reaction) కు కవియొక్క వాక్యరచనాసరణియే కారణము. అలంకార శాస్త్రమున చెప్పబడిన గుణదోషప్రకరణములు ఈ శబ్దవిన్యాస సరణిమీద ఆధార

పడి రచింపబడినవియే. ఆ శాస్త్రములలో చెప్పబడినట్టియు, చెప్పబడనట్టియు కావ్యగుణము లన్నియు (1) బుద్ధిగమ్యము (Intellectual) (2) భావస్ఫోరకము (Emotional) (3) కర్ణపేయము (Aesthetic) అనెడి మూడు వర్గములకు చెంది యుండును. ఏ కావ్యమునందైనను ఈ మూడువర్గముల గుణములు సందర్భమునుబట్టి సమ్మిశ్రితములై యుండుట నిజమే. అయినను ప్రధానముగా ఒక్కొక్క కవికి ఒక్కొక్క శైలి ఆత్మధర్మమై నెగడుచుండుట అంతకంటెను నిజము. ఆ శైలినిబట్టియే అతని స్వభావము కూడ వ్యక్తమగుచుండును. శైలియే శీలము. ఆత్మీయతలో అది యొక భాగము.

పై రెండులక్షణములబట్టి పరిశీలించినచో నన్నయది ప్రధానముగ ఆఖ్యానశైలి యని చెప్పదగును. అక్కడక్కడ నాటకీయశైలియు కలదు. వర్ణనలును కలవు. బకవధకు పూర్వము బ్రాహ్మణకుటుంబమున భార్యా భర్తలకు, తండ్రి కొడుకులకు జరిగిన సంవాదము చక్కని నాటకీయరంగముగ దిద్దబడినది. సభాపర్వమున మయసభా దర్శనానంతరమున దుర్యోధనుని అసూయా గ్రస్త చిత్తవృత్తియు నాటకీయముగానే ప్రదర్శింపబడినది. ఇది ఆంగ్లేయ విషాదాంతనాటకములలో నాయకుని అకార్యాచరణమునకు పురికొల్పెడి చిత్తాందోళనము వంటిది. మరియు అచ్చటచ్చట నిట్టే క్వాచిత్కములైన వర్ణనలును కలవు. ఇట్టివి యున్నను నన్నయశైలి నాటకీయమును కాదు; వర్ణనాత్మకమును కాదు. ఆయన ఉత్తమజాతి కథకుడు. కథాగమనమునకు క్లిష్టత గాని, వక్రత గాని, అతి సంకుచితత్వముగాని, అతి విస్తృతి గాని కలుగకుండ ప్రసన్నముగ నిర్వక్రముగా అనతి విస్తారముగ నడపగలడు. ఈ ప్రజ్ఞనే

"సారమతిం గవీంద్రులు ప్రసన్నకథాకలితార్థయుక్తి లోనారసి మేలునాన్" అని ప్రతిజ్ఞగా పేర్కొని దానిని సార్థకము చేసినాడు. ఈ కథాప్రసన్నతతోపాటు ఆయన రచనలో చూడవలసిన రెండవ యంశము అర్థయుక్తి. ఇతఃపూర్వము ఉదంకుని చరిత్రలో ఉదాహరించిన నాగరాజ స్తుతిపూర్వకములైన పద్యములు మరల ఒకమాటు చదివిచూచినచో ఈ అర్థయుక్తికి చక్కని దృష్టాంత మేర్పడును. ఆ నాలుగుపద్యములలో ఉన్న రహస్య మేమనగా :— మొదటి పద్యము అనంతునిస్తుతి. అనంతుడు సర్పజాతిలో ముఖ్యుడు. అతడు మహావిష్ణునకు శయ్య యగుటయే గాక సపత్నినాముడును అయి, భూభారము వహించి జగత్పూజ్యు డగుటచే మొదట ప్రస్తుతింపబడెను. అతని తరువాత

ప్రధానుడు వాసుకి. అనంతుడు విష్ణునకు శయ్య కాగా వాసుకి శివునకు భూషణ మయ్యెను. అందుచేత రెండవపద్యమున స్తుతింపబడెను. మూడవ పద్యములో దేవమనుష్య లోకముల సంచరించు ఐరావత నాగరాజవంశస్థు లందరు స్తుతింపబడిరి. ఇది సర్పజాతికంతకు సాధారణ స్తోత్రము. నాల్గవది ఉదంకుని కుండలములను హరించిన తక్షకునకు ప్రత్యేకముగా అంకితము చేయబడినది. ఈ విధముగ ఈ నాల్గు పద్యముల అనుక్రమములో గర్భితమైయున్న అర్థ యుక్తిని గ్రహించి, 'సారమతిం గవీంద్రులు లోనారసి మేలు'అందురని నన్నయ ఆశ. తరచిచూచినకొలది ఇట్లే ఈ యర్థయుక్తి పెక్కుచోట్ల కానవచ్చుచుండును.

ఇక రెండవదియగు శబ్దవిన్యాసశైలీ భేదములు మూడింటిలో నన్నయది కర్ణపేయమైన శైలి. ఈ శైలి లక్షణ మేమనగా: పద్యము విన్నంతనే అర్థము తెలిసినను తెలియకపోయినను పాఠకుని చెవికి ఇంపునింపి హాయిగొల్పుట. పై ఉదంకుని స్తోత్రపద్యములు మరల దీనికిని ఉదాహరణములు. మరి ప్రసిద్ధములైన—

మ॥ "నరచాపప్రవిముక్తదారుణ బృహన్నారాచ ధారల్ భయం
కర దైతేయనికాయ కాయములపైఁ గప్పెన్ దిశల్నిండ బం
ధుర ధాత్రీధర తుంగశృంగతట సందోహంబుపైఁ గప్పు దు
ర్ధర ధారాధరముక్తసంతత పయోధారావళిం బోలుచున్.

చ॥ జలధివిలోలవీచి విలసత్కలకాంచిసమంచితావనీ
తల వహనక్షమంబయిన దక్షిణహస్తమునందు చున్నమ
ద్గళ దురుషుక్మవారికణ క్రమకరాబ్జమువట్టి నూతిలో
వెలుపడఁ గోమలిం దిగిచె విశ్రుతకీర్తి యయాతి ప్రీతితోన్.

మ॥ మదమాతంగ తురంగ కాంచన లసన్మాణిక్య గాణిక్య సం
పద లోలిం గొనివచ్చియిచ్చి ముదమొప్పంగాంచి సేవించి ర
య్యుదయాస్తాచలసేతు శీతనగ మధ్యోర్వీపతుల్ సంతతా
భ్యుదయున్ ధర్మజుఁ దత్సభాస్థితు జగత్పూర్ణ ప్రతాపోదయున్."

ఈ పద్యములు అర్థమునకు మించిన శబ్దగురుత్వము కలవి. అయినను శబ్దముల కూర్పువల్ల వ్యక్తమయ్యెడి మాధుర్యమునకు ముగ్ధులమై అర్థవిచారణ

పొంతబోము. నాచనసోముడు, పోతన, శ్రీనాథుడు తరువాతి ప్రబంధకవులలో చాలమంది ఈ శబ్దగుంఫన నైపుణిని నన్నయవలననే నేర్చుకొనిరి. అసలు ఈ సమాసఘటనాచాతుర్యమును నన్నయయే కన్నడమున ఆదిపంపని భారతమును చదివి నేర్చుకొనె ననియు ఈయన సమాసములు పెక్కు పంపభారతసమాసము నకు అనుకరణములే గాక యథాక్షరములే యనియు కొందరు చెప్పుదురు. శివతు !

అయినను నన్నయ సంస్కృతము నంతను అధ్యయనముచేసినట్లే తనకు పూర్వము కన్నడమున వెలసిన పంపభారతాది గ్రంథములనుకూడ శ్రద్ధగా చదివి, ఆ భాషాపాండిత్యమును సైతము సంపాదించె ననుట నిస్సందేహము. సంస్కృత గ్రంథముల వలెనే కన్నడగ్రంథములును ముఖస్థములైయున్నపుడు అందలి అర్థములును శబ్దములును రీతులును బుద్ధిపూర్వకముగానో అప్రతర్కి తముగానో ఆయన రచనలో చొచ్చియుండును. బుద్ధిపూర్వకముగానే అయినచో ఆ యనుకరణము పంపకవియెడ నన్నయకు గల గౌరవమునకు దృష్టాంత మగును- దానివల్ల నన్నయకు ఏమియు న్యూనతరాదు.

నన్నయశైలికి వచ్చిన గాంభీర్య మంతయు బహుళ సంస్కృత పద ప్రయోగమువలన. ఆయనచేసిన విద్యాపరిశ్రమ మంతయు సంస్కృత సంబం ధియే అయియుండుటయు, ఆయనకు పఠనయోగ్యము కాదగిన ఆంధ్రసాహిత్య మేమియు లేకపోవుటయు దానికి ప్రథమకారణము. మరియు నన్నయ, రాజులు రాజపురుషులు, పండితులు మొదలైన ఆనాటి శిష్టజనవర్గములో మెలగిన రాజా స్థానకవి. రాజధానిని రాజవంశమును విడిచి ఆవలకు పోయి గ్రామసీమల యందలి ప్రజలతో కలసిమెలసి తిరిగినవాడు కాదని నా యభిప్రాయము. అందుచేతనే తరువాతి కవులు-అందు ముఖ్యముగ తిక్కన-వాడిన లోక వ్యవ హారభాషను నన్నయ వాడలేకపోయెను.

ఆయన శైలి ఎంత తత్సమ పదభూయిష్ఠమైనను అందు అర్థకాఠిన్యము గాని శబ్దపారుష్యముగాని యుండవు. ఈ శబ్దగాంభీర్యము వలన రచనకు ఉదాత్తతయు, ఠీవియు లభించినవి. ఎఱ్ఱన నన్నయను భద్రగజముతో పోల్చుట భారతపద్యముల నడకనుబట్టియే యని నే ననుకొందును.

ఉ॥ "ఉన్నతగోత్రసంభవము నూర్జితసత్త్వము భద్రజాతి సం
పన్నము నుద్ధతాన్యపరిభావిమదోత్కటమున్ నరేంద్ర పూ
జోన్నయనోచితంబునయి చొప్పడు నన్నయభట్టకుంజరం
బెన్న నిరంకుశోక్తిగతి నెందును గ్రాలుటఁ బ్రస్తుతించెదన్."

తొట్రుపడుటగాని పరువెత్తుటగాని లేకుండ గంభీరముగా నడచుచు అటు నిటు తొండమును విసరుచు తన ప్రాభవము ప్రదర్శించెడి భద్రగజమువలెనే నన్నయ రచనకూడ తొట్రుపాటుగాని వేగిరపాటుగాని లేకుండ గంభీరముగ సమాసవిక్షేపములతో సాగిపోవుచుండును. ఈ గాంభీర్యమునకు కారణమైన శబ్దప్రయోగమునే ఆయన అక్షరరమ్యత అని తన కవిత్వమునకు రెండవ గుణముగ చెప్పెను. అక్షరరమ్యతకై అనుప్రాసాది శబ్దాలంకారములను అతి మాత్రముగ ప్రయోగించి పెనగులాడిన కవులు పెక్కురుందురు అట్టిది శబ్దాడంబరమగునుగాని అక్షరరమ్యత గాదు. నన్నయ కవనమునకు ఈ ఆడంబర దోషము పట్టలేదు. ఆడంబరమేమోయని భ్రమగొల్పెడి శబ్దజటిలతమాత్రము అందు కలదు (ఆడంబరము : Pomposity - జటిలత : C oseness). ఈ జటిలత అయినను మొదటి రెండు పర్వములకంటె మూడవదానిలో చాలావరకు తగ్గిపోయినది. గ్రంథము సాగినకొలది ఆయన శైలికి సాధుత్వముతోడి కొత్త వన్నె వచ్చినదని చెప్పవచ్చును.

ఒక శైలిలోనే కాదు, కథ నడుపుటలో సైతము ఆరణ్యపర్వములోనే నన్నయ కృతహస్తుడయ్యెను. ఆదిపర్వమునందలి శకుంతలోపాఖ్యానమును, ఆరణ్యపర్వమందలి నలోపాఖ్యానమును పోల్చి చదువుదురేని నా వివరణ మక్కరలేకయే ఆ తారతమ్యమును గ్రహింపగలరు.

శబ్దసంగ్రహమునే కాక వాక్యరచనలో కూడ నన్నయ చాలావరకు సంస్కృత సంప్రదాయమునే అనుకరించును. కారకము-క్రాంతకర్మణీ ప్రయోగము, సంబంధార్థక యత్, తత్ యోగముతోకూడిన వాక్యములు-వ్యవహిత విశేషణ విశేష్యములు-ఏకవాక్యగతములైన అనేక సంబోధన ప్రథమలు మొదలైనవన్నియు తెలుగుభాషాజాత్యములు కావు.

అందరకవులవలెనే నన్నయ కృత్యాదియందు తనను గురించి చెప్పికొనిన విశేషణములు కొన్ని కలవు. ఆయన చాళుక్యరాజవంశమున[1] కులబ్రాహ్మణుడు. అనగా తాతతండ్రులవలె తానును ఆ రాజవంశమునకు ఆశ్రితుడు; విశేషించి రాజునకు అనురక్తుడు; అవిరళ జపహోమతత్పరుడు. సంహితాభ్యాసుడు (నిరంతర వేదాధ్యయనపరుడు). నానా పురాణ విజ్ఞాన నిరతుడు. ఈ విశేషణములనుబట్టి స్థూలముగా నన్నయ నిష్కళంక బహిరంతర పవిత్రమూర్తి యని కొంతకు కొంత గ్రహింపవచ్చును. స్వాధ్యాయ తపస్సునకు భంగము కలిగించెడి దురాచారములలో వాచాలత యొకటి. అట్టి తపోభంగమును తనంతట తాను కలిగించుకొనెడి లఘుచిత్తవృత్తి కలవాడైననే తప్ప, సంహితాభ్యాసులు సాధారణముగ వాచాలురై యుండరు. అధ్యయనశీలుడు చాలా మితభాషిగ నుండును. అట్టివాడు కావ్యమే వ్రాసినవుడు అతని యాత్మస్వభావమే కావ్యమున ప్రతిఫలించును గనుక కావ్యగత జీవులచేతను మితముగానే పలికించును. మితభాషి మానవహృదయ సాధారణధర్మమైన భావావేశము లేనివాడని యనుకోగూడదు. కాని ఆ యావేశమును ఇచ్చవచ్చినట్లు నోటిమాటలలో వెడలనీయక నిగ్రహించుకొని పరిమితవాక్యములలో ఆ భావమును వ్యక్తము చేయును. కర్ణజననవృత్తాంతములో నన్నయ కుంతికి ఈ యాత్మగుణమునే ఆపాదించి, ఆ కన్యను వయస్సుకు మించిన ధీరత్వము కలదానినిగా చిత్రించెను.

తరువోజ :

"ఏల యమ్మునినాకు నిచ్చె నిమ్మంత్ర మిమ్మంత్రశక్తి యేనెఱుఁగంగ వేడి
యేల పుత్రకు గోరి యెంతయు భక్తి నినుఁ దలంచితిఁ బ్రీతి నినుఁడును నాకు
నేల సద్యోగర్భ మిచ్చెఁ గుమారుఁ డేల యప్పుడ యుదయించె నిం కెట్టు
లీ లోక పరివాద మే నుడిగింతు నింతకు నింతయు నెఱుఁగరె జనులు.

వసంత తిలకము :

ఈ బాలు నెత్తికొని యింటికిఁ జన్న నన్నున్
నా బంధు లందఱు మనంబున నేమనా రె
ట్లీ బాలు సూర్యనిభు నిట్టుల డించి పోవం
గా బుద్ధి పుట్టు నని కన్య మనంబులోనన్."

---

1. ఈ శబ్దమునకు వేరొక అర్థము కలదట. దానిని భాస్కరరామాయణ ప్రకరణమున చెప్పితిని. దానిని చూడదగును.

ఆయన ఆశ్రమవాస జీవితమును వర్ణించెడి కథలను చెప్పునపుడు కల్పించెడి ఉద్దీపనవిభావము తపోవనోచితముగ నుండి పాఠకుని ఆత్మను తపోవనముల విహరింపజేయును. భారతీయ చరిత్రలో ఐతిహాసిక యుగమునకు పూర్వము జరిగిపోయిన వైదికయుగమును భావన చేసి చెప్పుటలో నన్నయకు గొప్ప నైపుణి కలదు. ఆ యుగమునకే బ్రాహ్మణయుగమని చారిత్రకులు పేరు పెట్టిరి. ఆ యుగమున పురోహితుడు మూర్తీభవించిన బ్రహ్మవర్చసము అనదగి యుండెడివాడు కాబోలు! ఈ భారతమున పురోహితపాత్రను చిత్రించవలసి వచ్చినపుడు గతించిపోయిన ఆ బ్రహ్మతేజమును నన్నయ పునఃసృష్టి చేయును. మరియు ఈయన కఠోర ధర్మనిష్ఠ కలవాడు. ధార్మికజీవనము ఆయనకు, ఆయన కవిత్వమునకు జీవగఱ్ఱ. ధర్మాపేతమైన వాక్కును వినలేడు, పలుకలేడు. కథావశమున ఒక పాత్రచే అట్టిది పలికింపవలసివచ్చినపుడు ఆ వాక్యము లోకము వినుటకు వ్రాయునే కాని తానుమాత్రము చెవులు మూసికొని వ్రాసెనేమో అన్నంత యుదాసీనముగా వ్రాయును. ధార్మికేతరమైన వర్తనమును శిక్షించునపుడు నిర్దయముగా శిక్షించును. అధార్మికమైనను సరసమైన కచ దేవయాని కథ నన్నయచేతిలో నీరసమైపోయినది. కచుని సంభాషణము తెలుఁగు భారతమునందుకంటె మూలమున సరసముగా నుండును. తెనుఁగున నన్నయ భట్టే కచుడై దేవయానికి సమాధానము చెప్పినవాడుగా తోచును. కాని యది కచుని వయస్సునకు, అతడు దేవయానితో చేసిన స్నేహమునకు అనురూపముగా నుండదు. కచదేవయానీ సంవాద శ్లోకములు సంస్కృతమున ఉత్తర దక్షిణ ప్రతు లన్నిటను కలవు. అందుచేత అవి ప్రక్షిప్తములని త్రోసిపుచ్చుటకు వీలులేదు. వాటిలో రెండు మూడు శ్లోకములు అతిమనోహరములై హృదయమును ద్రవింపజేయుచుండును. నన్నయ వాటిని ముట్టక విసర్జించెను. ఆ విసర్జనము దారి చేసికొని నడచువాడు ప్రక్కకు ఒత్తిగింపగా తెగిన తీగలు కావు. మరి కాలితో మట్టగించి వేసిన తీగలు. కనుక ఎంత సుందరములైనను ధర్మేతరములైన వాక్యములు ఆయనమనస్సున కెక్కవు.

సంహితాభ్యాసుడును, అనవరత జప హోమతత్పరుడును అని చెప్పుకొనుటవలన ఆయన కర్మిష్ఠి యని తాత్పర్యము. వేదోక్తమైన కర్మాచరణమునకు "అపూర్వ"మను పేరుగల స్వర్గసుఖము ఫలము. అది పూర్వ మీమాంసా శాస్త్రమున ఉపదేశింపబడినది. నన్నయ ఇతర శాస్త్రములతో పాటు పూర్వ

మీమాంసనుకూడ అధ్యయమునచేసి తదుపదేశములను యథాతథముగ ఆచరించి యుండును. కావుననే తత్కృత భారతమును పఠించుటవలన ఐహికముగ శుచి వర్తనమునందు, ఆముష్మికముగా స్వర్గప్రాప్తి యందును మనస్సు లగ్నమగును. అదీగాక నిరంతర సంహితాభ్యాస పరుడుగాన వేదము నందలి త్రిస్వర సంపాదితమైన గంభీర నినాదమునకు అలవాటుపడి తన పద్యములలో అట్టి నినాదము ధ్వనితముచేయుట ఆయనకు సహజమైనది. కావుననే స్తోత్రాత్మకములైన కొన్ని పద్యములు వేద ఋక్కులవలె నినదించుచుండును. ఉదంకుని నాగస్తోత్రము మరల నిచ్చుటను ఉదాహరణమే!

నన్నయ భారత రచనా కాలము: భారత కృతిపతియైన రాజనరేంద్రుడు 1022 వ సంవత్సరములో పట్టాభిషిక్తుడై 1063 వరకు రాజ్య పరిపాలన చేసెను. కాని ఆ పరిపాలనము అవిచ్ఛిన్నముగ జరుగలేదు. మొదటి ముప్పది సంవత్సరములలో అతడు రెండు మూడుమార్లు సవతి సోదరుడైన విష్ణువర్ధనుని చేతిలో ఓడిపోయి పదభ్రష్టు డయ్యెను. తుదిసారి 1051 లో కాబోలు అత్తింటివారైన చోళరాజుల సాయమున సోదరుని మరల తల యెత్తకుండ అణచివేసి, సింహాసనమెక్కి రాజ్యమును సుస్థిరము చేసికొనెను. ఆ పండ్రెండు సంవత్సరముల కాలములోనే అతడు విద్యాపోషకుడుగా, అగ్రహార దాతగా, ప్రజాశ్రేయస్కాముడుగా సుపరిపాలనముచేసి యుండును. ఆ కాలముననే భారత రచనకు నన్నయను నియోగించి యుండునని పలువుర అభిప్రాయము. అది యట్టిదే కావచ్చును. పట్టాభిషిక్తుడైనది మొదలు పట్టుమని కొంత కాలమైనను చిత్త సుఖమెరుగని ఆ రాజు సారస్వత కార్యములకు పూనుకొనుటగాని అందు నిమగ్నుడగుటగాని తటస్థింపదు. స్వస్థత చిక్కిన పిమ్మట రాజ్యము చేసిన పండ్రెండు సంవత్సరముల కాలంలో ఏ సంవత్సరము నన్నయభట్టు భారత రచనకు ఉపక్రమించెనో తెలియదగిన ఆధారము లేవియు లేవు. కాని గ్రంథము పూర్తిగాక నడుమనే ఆగిపోవుటనుబట్టి అది రాజరాజ నరేంద్రుని పరిపాలనా కాలములో చివరి భాగమున ఉపక్రమింపబడి యుండుననియు, రాజు మరణముచే నిర్విణ్ణుడైన నన్నయ గ్రంథ రచన విరమించెననియు కొందఱనుకొందురు. కాని రాజనరేంద్రుని జీవితము, భారత గ్రంథము అను రెండింటిలో మొదటిది ఏనాటికైనను నశ్వరమే! రెండవది ఎంత కాలమునకైన అనశ్వరమే! 'నలసారము సంసారము' అని యుపదేశించిన నన్నయ

నశ్వర వస్తువు నశించినదని విలపించుచు అనశ్వర వస్తువును చేజార్చె ననుటకు నా మనస్సు ఒప్పదు. తెనుగున భారతమును అవతరింపజేయుటయే ఆయన పూనిన దీక్ష. ఆ క్రతువు విఘ్నమగుటకు రాజనరేంద్రుని మరణముగాక నన్నయ స్వర్గ గమనమే కారణమని నే ననుకొందును. నా వలెనే ఈ అభి ప్రాయము గలవారు పెక్కురు ఉందురని నా నమ్మకము.

నన్నయ ఇతర కృతులు : భారతము గాక ఈయన చాముండికా విలాసము, ఇంద్ర విజయము అను రెండు కావ్యములు వ్రాసెనని లోకమున వాడుకగా నున్నది.

చాముండికా విలాసమునకే చౌడేశ్వరీ విలాసమని యింకొక పేరు కలదు. ఇది మూడాశ్వాసములును, దాదాపు 120 పద్యములును గల చిన్న పుస్తకము. మూడాశ్వాసముల చివరను ఆశ్వాసాంత గద్యములు మూడు భిన్న విధములుగ నున్నవి. ఈ మూడాశ్వాసములలో మొదటిదానియందు నందవరీక బ్రాహ్మణు లను గూర్చియు, రెండు మూడు ఆశ్వాసములయందు దేవాంగకులములోని ఒక శాఖకు సంబంధించిన కథలును కలవు. మరి గ్రంథావతారికలో కవి తనను గూర్చి చెప్పికొన్న యీ క్రింది పద్యము గలదు.

సీ॥ వ్యాసాది ఋషులకు వందనం బొనరించి
కవి భల్లటుల చాల ఘనత నెంచి
సుకవీశ్వరుల నెల్ల సొంపుగా వినుతించి
గురు పాదపద్మముల్ సరసఁ గాంచి
యిష్టదేవాళి సంహృష్టత సేవించి
మంత్రాది దేవత ల్మదిని నుంచి
సర్వ జనాళికి సంతోష మొనరించి
పార్థివ సభల వైభవము గాంచి
యాంధ్ర వాక్యానుశాసనం బతిశయిల్లఁ
జేసి లోకోపకారార్థ సిద్ధిఁ జెంది
ఘనత రాజనరేంద్రుని కరుణ వడసి
నట్టి వాఁడను నన్నయభట్ట నేను.

గద్యభాగముల వైవిధ్యమునకు తోడు బాలిశమైన ఈ పద్యరచన కూడ ఈ గ్రంథము భారతకర్త నన్నయ రచించినది కాదు అని విమర్శకుల దాక పోనక్కరలేకుండ ఏ విద్యార్థియైనను చెప్పగలడు. రెండవదియైన ఇంద్ర విజయము సంగతి. ఆనందరంగరాట్ఛందమున ఇంద్రవిజయము లోనిదిగా ఈ క్రింది పద్యము ఉదాహరింపబడి యున్నదట.

చ॥ ఒక పలువాత గొన్న కిటియుం దలలో నిడు కూర్మభర్త నా
లిక లిరుగొన్న సీదరపు ఱేఁడు, పయోధరధారఁ బొట్ట వెం
చు కులనగాళి యీడు ప్రతిజోదని యెన్నగఁ గూడ దేరి కె
న్నికయ యయాతియందె ధరణీభర ముండి చెలంగుదానికిన్.

4, 5 మాటలు తప్ప తక్కినభాగమంతయు అచ్చతెనుఁగు పదములతో కూర్చబడిన యీ పద్యము నన్నయశైలికి అసహజము. మరి రెండవపాదమందలి 'ల' 'ఱ' ల యతి నన్నయనాటికి ఈ భాషలో పుట్టలేదు. అదీగాక "చెలంగుదానికిన్" అనెడి పలుకుబడి నెల్లూరు మాండలికజాత్యమే గాని గోదావరిమాండలిక జాత్యము గాదు. ఈ పలుకుబడి తిక్కన భారతమున తండోపతండములుగ గలదు. నన్నయ భారతమున ఒక్కటియు లేదు. కనుక ఈ రెండు గ్రంథములును నన్నయవి కావు.

నన్నయ సమకాలికులు

అథర్వణుడు, వేములవాడ భీమకవి అను ఇరువురు సుప్రసిద్ధులు నన్నయకు సమకాలికులుగా చెప్పబడుచున్నారు. వీరిలో :

1. అథర్వణాచార్యుడు :— ఇతడు నన్నయకాలము వాడనుటకు ఒక పుక్కిటి పురాణమే ఆధారము. నన్నయ భారతము వ్రాయు దినములలోనే అథర్వణుడు ఒక భారతమును వ్రాసి తీసికొనివచ్చి చూపగా నన్నయ అసూయచే దానిని తగులబెట్టించెనని ఆ పుక్కిటిపురాణముయొక్క సారము. ఈ పాపపు కథ కల్పించినవానికి వచ్చిన పుణ్య మెట్టిదో వానికే ఎరుక. అథర్వణునిచే ఒక భారతము రచింపబడినమాట నిజమే ! సర్వలక్షణసార సంగ్రహము కవి చింతామణి, అప్పకవీయము మొదలగు లక్షణ గ్రంథములు ఆ భారత పద్యములను ఉదాహరించినవి. వాటి నన్నిటిని ఒకచోఁ జేర్చి పరిశీలించిన శ్రీ వీరేశలింగము పంతులు ఆ పద్యములు విరాటోద్యోగ భీష్మ పర్వముల కథకు సంబంధించినవని నిర్ధారణ చేసెను. తిక్కన వలెనే అథర్వణుడు విరాటపర్వాదిగా రచనకు పూను

కొని కొంత భాగము వ్రాసియుండుననియు, తిక్కన రచితమైన సమగ్ర భారతము నెదుట అధర్వణుని అసంపూర్ణ గ్రంథము నిష్ప్రయోజనమై లోకముచే విస్మరింపబడినదేమో యనియు విమర్శకులు ఊహించిరి. ఈ యూహ నిజమైనచో అతడు నన్నయకు తరువాతి వాడగునుగాని సమకాలికుడు గాడు.

మరి అధర్వణుని పేరుమీద వికృతి వివేకము, త్రిలింగ శబ్దానుశాసనము, అధర్వణ ఛందస్సు అను మూడు లక్షణ గ్రంథముల పేర్లు వినవచ్చుచున్నవి. వీటిలో అధర్వణచ్ఛందమునుండి ఒక లక్షణ గ్రంథములో క్రింది పద్యము ఉదాహరింపబడినదట :

మగణంబుఁ గదియ రగణము
వగవక కృతి మొదట నిలుపు వానికి మరణం
బగు నిక్కమండ్రు; మడియఁడె
యగునని యిడి తొల్లి బేంకణాదిత్యు డనిన్.

ఈ పద్యము అధర్వణునిదే యయినచో అతడు నన్నెచోడునకు పూర్వుడు కాడు. ఎట్లనగా మగణము ప్రక్క రగణముంచి కృతి మొదలు పెట్టరాదు అనియు దీనిని పాటింపక సాహసించి మగణము ప్రక్క రగణము నిలిపిన వానికి మరణమగుననియు, అట్లు నిలిపి బేంకణాదిత్యుడు మరణించెననియు ఈ పద్యము యొక్క తాత్పర్యము. కృత్యాదిని మగణము ప్రక్క రగణము నిలిపిన కవి నన్నెచోడుడు. కుమారసంభవ మంగళాచరణ పద్యము స్రగ్ధర. దానిలో మగణము ప్రక్క రగణమే నిలుచును. ఆ నిషేధమును పాటింపక పోబట్టియే నన్నెచోడుడు మరణించెనని అధర్వణుని యభిప్రాయము కాబోలు. ఏమైనను 12 వ శతాబ్ది మధ్యకాలమువాడైన నన్నెచోడుని తరువాతనే అధర్వణు డుండెననుటకు ఈ పద్యము నిదర్శనము కాగలదు.

వేములవాడ భీమకవి :- ఇతని చరిత్ర అధర్వణుని చరిత్ర కంటెను నిరాధారము. ఇతనిని పురస్కరించుకొని కూడ నన్నయకు దుష్కీర్తి నాపాదించు కథ యొకటి అప్పకవి అల్లెను. ఆ కథ సారాంశ మేమనగా : భీమకవి రాఘవపాండవీయమును రచించి రాజమహేంద్రవరమునకు పోయి నన్నయకు చూపగా దానిముందు, తాను రచించు భారతము నిలువదనెడి భయముచే నన్నయ దానిని రూపు మాపెనట. అంతట భీమకవి ప్రతీకారార్థము నన్నయ

భట్టు రచించిన ఆంధ్రశబ్ద చింతామణిని సంగ్రహించుకొనిపోయి గోదావరిలో కలిపెనట.

తే॥ భారతముఁ దెనిఁగించుచుఁ దా రచించి
నట్టి రాఘవ పాండవీయంబు నడఁచె
ఛందమునడంప నీఘక్కి సంగ్రహించె
ననుచు భీమన యెంతయు నడఁచె దాని.

కం॥ ఆదిని భీమ కవీంద్రుఁడు
గోదావరిలోనఁ గలిపెఁ గుత్సితమున, నా
మీఁదట రాజనరేంద్ర
క్ష్మాదయితునిపట్టి దాని మహి వెలయించెన్.

(అప్పకవీయము)

ఆంధ్రశబ్ద చింతామణిని నన్నయకు అంటగట్టి ఆయనకులేని కీర్తిని సంపాదించి పెట్టదలచిన అప్పకవి ఈ పాపపు వృత్తాంతమును కూడ అతనికి అంటగట్టి లేని దుష్కీర్తిని సంపాదించి పెట్టెను.

ఈ కట్టుకథనే నమ్మినచో భీమకవి నన్నయకు సమకాలికుఁడగునని భ్రమ కలుగును.

ప్రాచీన కవులలో చాల మంది భీమకవిని పూర్వ కవులలో ఒకనినిగా స్తుతించిరి. లాక్షణికులు చాలమంది తమ సూత్రములకు లక్ష్యములుగా ఆతని గ్రంథములలోనివిగా కొన్ని పద్యములు ఉదాహరించిరి. అవి అన్నియు నిజమైనను కాకపోయినను వేములవాడ భీమకవి విస్మృత కవి వర్గములో చేరిన యొక ప్రాచీన కవి యని నమ్ముటకు అవి కొంత ఆధారమగును. అదీగాక శ్రీనాథుడు కాశీ ఖండమున వేమారెడ్డి నోట పలికించినట్లుగా తన నానావిధ శైలీ విశేషములను ఉగ్గడించుకొనుచు వేములవాడ భీమకవిని నన్నయ, తిక్కన, ఎఱ్ఱనల కంటె ప్రథమముగ పేర్కొని యుండుటచే భీమన నన్నయకంటె ప్రాచీను డేమో అని ఒక సంశయము కలుగుటకు అవకాశ మేర్పడినది.

సీ॥ వచియింతు వేములవాడ భీమనభంగి
నుద్దండ లీల నొక్కొక్కమాటు,
భాషింతు నన్నయభట్టు మార్గంబున
నుభయ వాక్ప్రౌఢి నొక్కొక్కమాటు,

వాక్రుత్తి తిక్కయజ్వ ప్రకారము రసో
    చిత బంధముగ నొక్కొక్కమాట
పరిభవింతు ప్రబంధ పరమేశ్వరుని దేవ
    సూక్తివైచిత్రి నొక్కొక్కమాట
నైషధాది మహా ప్రబంధములు పెక్కు
చెప్పినాఁడవు మాకు నాశ్రితుఁడ వనఘ !
యిపుడు చెప్పఁ దొడంగిన యీ ప్రబంధ
మంకితముసేయు వీరభద్రయ్య పేర.

ఆపై సుమారు నూట యిరువదియైదు సంవత్సరములకు పిమ్మట పింగళి సూరన తన రాఘవ పాండవీయమున పూర్వకాలమున భీమన రాఘవ పాండవీయము రచించెనన్న ఒక వదంతి కలదనియు అందు "ఏమియు ఏయెడన్ నిలుచు టెవ్వరు కానరు" అనియు చెప్పుటబట్టి ఆ గ్రంథము భీమకవి రచించె నన్న సంగతి లోకమున వ్యాపించి యుండెననుట నిజము.

"భీమన తొల్లి చెప్పెనను పెద్దల మాటయె కాని యందు నొం
డేమియు నేయెడ న్నిలుచు టెవ్వరుఁ గాన రటుండ నిమ్మ నా
నా మహిత ప్రబంధ రచనా ఘన విశ్రుతి నీకుఁ గల్గుటన్
నామదిఁ దద్ద్వయార్థకృతి నైపుణియుం గలదంచు నెంచెదన్."

(రాఘవ పాండవీయము)

పెక్కు గ్రంథములతోపాటు అదియును నశించిపోయి యుండవచ్చును. ఆ నాశమునకు కారణ మూహింపలేక అప్పకవి పైని చెప్పిన ఒక కట్టుకథ అల్లె ననుమాట నిజము. సారాంశమేమనగా: గ్రంథములు పోయినను భీమకవి పేరు మాత్రము నిలిచి యున్నది. అతడు నన్నయకు పూర్వుడా సమకాలికుడా యనునది ప్రస్తుతాంశము. శ్రీనాథుని సీసపద్య పాదమునుబట్టి పూర్వుడే యను భ్రమ కలిగినను భీమన చాటు పద్యములనుబట్టి పూర్వుడు కాకపోవుటయేగాక నన్నయకు సమకాలికుడును కాడనియు అనంతర కాలము వాడనియు నిర్ధారణ చేయవచ్చును.

భీమన చాటువులని చెప్పబడునవి లోకమున చాల పద్యములు గలవు. కాని వాటిలో అతని పేరు కలవిమాత్రమే కాలనిర్ణయమునకు సాధనము లగును. తక్కినవి నిరుపయోగములు. ఉపయుక్తములైన వాటిలో ఈ క్రింది రెండు

పద్యములు మాత్రమే ముఖ్యమైనవి. వీటిలో మొదటిది తెలుంగాధీశుని దర్శింప బోయినపుడు అతడు చెప్పినది; రెండవది రాజ కళింగ గంగును శపించినది.

మ॥ "ఘనుఁడన్ వేములవాడ వంశజుఁడ దాక్షారామ భీమేశ నం
దనుఁడన్ దివ్య విషామృత ప్రకట (ప్రముఖ) నానాకావ్య ధుర్యుండ భీ
మన నాపేరు వినంగఁ జెప్పితి, దెలుంగాధీశ ! కస్తూరికా
ఘనసారాది సుగంధ వస్తువులు వేగం దెచ్చి లాలింపరా !

ఉ॥ వేములవాడ భీమకవి వేగమె చూచి కళింగగంగు తా
నామముమాని కోపమున సందడి దీఱిన రమ్ము పొమ్మనెన్
మోమును జూడ దోస మిఁక ముప్పది రెండు దినంబు లావలన్
జామున కర్థమం దతని సంపద శత్రులఁ జేరుఁ గావుతన్." .

పై పద్యములలో పేర్కొనబడిన తెలుంగాధీశ కళింగ గంగులు సమ కాలము వారైననే తప్ప భీమకవి వారిరువురిని దర్శింపబోవుట తటస్థింపదు. కావున ఆ కవి ఆ యిరువురకు సమకాలమువాడై యుండవలెను. శ్రీనాథుడు దర్శించిన తెలుంగాధీశు డొక్కడు కలడని అతని చాటు పద్యమువలన తెలియ వచ్చుచున్నది.

శా॥ "అక్షయ్యంబుగ సాంపరాయని తెలుంగాధీశ ! కస్తూరికా
భిక్షాదానము చేయరా సుకవిరాడ్బృందారక శ్రేణికిన్
దాక్షారామపురీ విహార వర గంధర్వాప్సరోభామినీ
వక్షోజద్వయ కుంభి కుంభములపై వాసించుఁ దద్వాసనల్."

ఈ పద్యములో శ్రీనాథుని పేరు లేకపోయినను కస్తూరిని యాచించుటయు దాని వినియోగమును గూర్చి బాహాటముగ వక్కాణించుటయు శ్రీనాథునకే చెల్లును. కాబట్టి ఈ పద్య కర్తృత్వమును శంకింప నక్కరలేదు. శ్రీనాథుని తెలుంగాధీశుడును, భీమకవి తెలుంగాధీశుడును ఒక్కడే యయినచో ఆ కవులు ఇరువురును సమకాలికులు కావలసి వచ్చును. కాని అది యట్టిది కాదు. భీమన శ్రీనాథునకు మిక్కిలి ప్రాచీనుడని శ్రీనాథుని సీసపద్య పాదమే సాక్ష్యము. కావున ఈ తెలుంగాధీశులు భిన్నులు. మొదటి పద్యమందలి 'తెలుంగాధీశ' అనెడి సమాసము వ్యాకరణ యుక్తము కాదనియు దానిని 'కళింగాధీశ' యని సవరించుకొన్నచో వ్యాకరణ యుక్త మగుటయే గాక రెండవ పద్యములో చెప్ప

బడిన కళింగ గంగు ఆ కళింగాధీశుడే అగుననియు అప్పుడు ఇతర వికల్పము లేవియు లేకుండ భీమన కళింగగంగు సమకాలికుడని నిర్ధారణ చేయవచ్చు ననియు శ్రీ జయంతి రామయ్య పంతులు కవి జనాశ్రయ పీఠికలో ఒక సూచన చేసెను. ఈ సూచనలో 'తెలుంగాధీశ' సమాసము తప్పనుట ఒప్పుకొన దగినది కాదు. శ్రీనాథుఁడు ప్రయోగించిన తెలుంగాధీశ సమాసము ఒప్పినపుడు భీమన ప్రయోగము తప్పగుట యెట్లు? కాని ఈ వివాదభూమియొక్క విస్తృతిని సాధ్యమైనంతవరకు తగ్గించి ఆ పద్యములలో ఏదో యొకదానిని అంగీకరించుట లెస్స. తెలుంగాధీశులు పెక్కురుండుటచే దానిని విసర్జింపవచ్చును. అప్పట్ల వేములవాడ భీమకవిరాజు కళింగంగునకు సమకాలికుడని సారాంశము తేలును. ఆ రాజు 11 వ శతాబ్ది అంత్య భాగమువాఁడట. 1077 లో పట్టాభిషిక్తుడై సుమారు ఏబది అరువది సంవత్సరములు రాజ్యపాలన చేసెనట. కాగా అతని సమకాలికుడైన భీమన 11 వ శతాబ్ది చివరి పాదముననో 12 వ శతాబ్ది ప్రథమ పాదముననో ఆ రాజును దర్శించి యుండవచ్చును. ఆ దర్శనము నాటికి అతడు ప్రౌఢ వయస్కుఁడు అనుకొన్నచో నన్నయకంటె వయసున చాల చిన్నవాడై యుండును. వారిరువురకుగల సమకాలిత్వము ఆ మాత్రమే. ఆ పిన్న వయస్సులోనే భీమన అసాధారణ ప్రజ్ఞాసాధ్యమైన రాఘవ పాండవీయ రచనకు సాహసించి యుండునని నే ననుకోను. ఆ సమకాలికత్వమును పురస్కరించుకొని రాఘవ పాండవీయ నాశనమునకు నన్నయ కారణమని నమ్మకూడదు.

పోయినవి పోగా భీమకవి పేరుమీద 'కవి జనాశ్రయ' మనెడి ఛందో గ్రంథ మొకటి సజీవమై యున్నదనియు లక్షణ గ్రంథములలో ప్రస్తావింప బడిన భీమన ఛందము ఇదియే యనియు ఆ గ్రంథమును ప్రకటించిన శ్రీ జయంతి రామయ్యపంతులు ఒక నిర్ధారణ చేసెను. ఆయన తన సిద్ధాంత మున కాధారముగా కవి జనాశ్రయ తాళపత్ర ప్రతులలో ఒక దానియందు గల ఈ క్రింది పద్య మాధారముగా చూపెను.

> "వేములవాడను వెలసిన
> భీమేశ్వరు కరుణ గలుగు భీమ సుకవినేఁ
> గోమటిరేచన మీఁదను
> సీ మహిఁ గవులెన్న ఛంద మెలమి రచింతున్."

ఈ పద్యము కవిజనాశ్రయ ప్రతులు పదింటిలో తొమ్మిదింట లేదు. గద్యమున నిది "శ్రావకాభరణాంక" విరచిత మని కలదు. భీమన దీనిని పేర జెప్ప నుద్దేశించినచో తాను రచించినట్లు పయి పద్యము వ్రాయుట స్వవచో వ్యాఘాతమే కాక ఆశ్రయ మిచ్చినవానిని మోసపుచ్చుటయు అగును. అదిగాక భీమన పరమశైవుడు ; రేచన జైనుడు. 11వ శతాబ్దమున శైవులకు జైనులకు సాంఘిక యుద్ధములు తీవ్రముగ జరుగుచుండగా భీమన దీనిని రేచన పేర రచించుట పొసగదు ఒకవేళ మతభేదముల నతిక్రమించిన మైత్రి వారిరువురకు నున్నను, నిందు జినమత ప్రశంస చేయు విశేషణము లుండరాదు. జినమత ప్రశంస కవిజనాశ్రయమున విశేషముగా గలదు. కావున కవి జనాశ్రయము నకు భీమనకు నెంతమాత్రమును సంబంధము గలదని చెప్ప వీలులేదు.

కాకతీయ సామంతుడగు గోకర్ణుడను ఒకరాజు కవిజనాశ్రయ కర్త అనెడి ప్రతీతి కలదు.

అధర్వణుడును భీమకవియుకాక నన్నయకు సమకాలికులైన యితర కవులు పెక్కురుందురు. ఇతరులమాట అటుండనిండు ; అయనకు సహాధ్యా యుడై భారత రచనకు తోడ్పడిన నారాయణభట్టే సంస్కృతముతోసహా నానా భాషలలో కవిత్వము చెప్పగలవాడు గదా ! అట్టివారే మరికొందరు గ్రంథ కర్తలు కాకపోయినను కవిత్వము చెప్పినవారును ఉండవచ్చును. నన్నయ యుగము అని చెప్పిన ఈ 11 వ శతాబ్దిలో ఒక్క భారతము తప్ప వేరొక గ్రంథము కానరాకపోవుటచే ఆ యుగమునకు నన్నయ కర్త యయినట్లుగానే ఆ భారతము ఆ శతాబ్ది వాఙ్మయమునకు ఏకైకప్రాతినిధ్యము వహించినది.

శివకవి యుగము

రాజనరేంద్రుని తరువాత రాజ్యమునకు వచ్చిన అతని కుమారుడు కులోత్తుంగచోళుడు వేంగీరాజ్యమును స్వయముగా పరిపాలింపక తన ప్రతినిధుల పాలనకు వదిలి, తన మేనమామల రాజ్యమైన చోడదేశము లభించుటచే ఆ సింహాసన మధిష్ఠించి చాళుక్య చోళ రాజ్యముల రెండింటికి చక్రవర్తి యై దక్షిణ దేశముననే ఉండిపోయెను. అతని కుమారులు ఇద్దరు ముగ్గురు రాజ్య ప్రతినిధు లుగా వేంగీదేశమును పరిపాలించిరి. తరువాత తెలుగుదేశమునకు రాదగిన

రాజవంశీయు లెవరును లేకపోవుటచే చాళుక్యసేనాధిపతులలో ఒకడైన గొంక రాజు అనెడి మహావీరుడు చాళుక్య సామంతరాజుగా ధనదపుర మను నామాంతరముగల చందవోలును రాజధానిగా జేసికొని, చాళుక్యరాజ్యమును పరిపాలింప సాగెను. ఈ గొంకవంశపు రాజులు వెలనాటి చోళులమని పేరు పెట్టుకొనిరి. రాజరాజేంద్రుడు పలుపాట్లుపడి రాజ్యమునకు కలిగించిన స్థిరత్వము క్రమముగా ఈ వెలనాటి చోళుల కాలములో సామంతనృపుల పరస్పర-అసూయా ద్వేషముల వల్ల సామ్రాజ్యము ఖండ ఖండములై తుదకు చాళుక్యరాజ్య మనెడి పేరే లేకుండపోయెను. ఆ స్థితిలో ఒకప్పుడు చాళుక్యులకు సామంతులైన కాకతీయులు తమ పేరుమీద ఒక స్వతంత్రరాజ్యమును స్థాపించుకొనిరి. ప్రథమదశలో ఈ కాకతీయులు పశ్చిమ చాళుక్యులకు సామంతులుగ నుండి తుదకు స్వతంత్రులై ఆంధ్రదేశమున చాల భాగమునకు అధిపతులై సామ్రాజ్యమును స్థాపించుకొనిరి. వారి ఆధిపత్యము ఇంచుమించు 125 సంవత్సరములు అవిచ్ఛిన్నముగ సాగెను (1[illegible] మొదలు 1323 దాక). ఈ కాలములో తెలుగుదేశమున అవైదికములైన బౌద్ధ జైన మతములనే కాక వైదికమైన అద్వైతమును కూడ తిరస్కరించుచు, శివుడు తప్ప వేరు దేవుడు లేడు అని శివపారమ్యమును బోధించెడి శైవమతము తలయెత్తి విజృంభింపసాగెను. ఆ మతమును వాఙ్మయముద్వారా విస్తరిల్లజేసిన తెలుగుకవులు ఆ శతాబ్దిలో ముఖ్యముగ ముగ్గురు గలరు. వారే నన్నెచోడుడు, పండితారాధ్యుడు, పాల్కురికి సోమనాథుడు. ఈ మువ్వురిలో మూడవవాడైన సోమనాథుడు 13వ శతాబ్దిలో కూడ కొంతకాలము జీవించి గ్రంథరచన చేసినను అతని జీవితాంత్యమును నిర్ణయించెడి యథార్థచరిత్ర లేక పోవుటచే సౌలభ్యము కొరకు రంగనాథ రామాయణమునకు పూర్వము ఈ శైవసాహిత్య విజృంభణమునకు ఒక మేర యేర్పరచుట న్యాయమని ఈ యుగమును [illegible]తో ఆపితిని. ఈ మువ్వురిలో నన్నెచోడుడు, తక్కిన ఇరువురివలె శివాచార్యకత్వమును వహించి మతప్రచారకుడుగా వర్తించినవాడు కాడు. అతడు శివాచారతత్పరుడును, జంగమ భక్తుడును అయినను మత గ్రంథమును వ్రాయక కావ్యగుణముచే వాఙ్మయమునకు అలంకారము కాదగిన ఒక ప్రబంధమును వ్రాసి శైవులకే గాక అన్య మతస్థులకు కూడ కవిగా ఆదర్శపాత్రుడయ్యెను. అతని ప్రబంధము కుమారసంభవము. 1910 వ సంవత్సర ప్రాంతమున కీ. శే. శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవి ఈ ప్రబంధముయొక్క వ్రాతప్రతిని సంపాదించి దానిని ప్రకటించు వరకును ఈ పేరుగల కవి యొకడున్నా డన్న

మాటయే ఎవ్వరను నెరుగరు. ప్రాచీనగ్రంథసంపాదన ప్రకటనములే సాహిత్యోపాసనగా వర్తించిన శ్రీ రామకృష్ణకవి ఈ గ్రంథమును ప్రచురించునపుడు నన్నెచోడుడు నన్నయకంటె పూర్వుడు అని ఒక సిద్ధాంతమును చేసెను. అంతకుముందు నన్నయయే ఆదికవి యని, భారతమే ప్రథమగ్రంథమని విశ్వసించియున్న ఆంధ్రసాహిత్యలోకమున శ్రీ రామకృష్ణకవి సిద్ధాంతము ఒక సంచలనము కలిగించినది. తదాదిగా ఈ కవీశ్వరుని యథార్థకాలనిర్ణయముచేయుటకు ఎన్నో పరిశోధనలు జరిగినవి. ఇప్పుడును జరుగుచున్నవి. ఇకముందును జరుగవచ్చును. ఏవో శాసనపరిశోధనలవల్ల నేడు చేయబడిన ఒక సిద్ధాంతము అచిరకాలములోనే వేరొక శాసనాధారమువలన నిరస్తమగుచున్నది. పురాతత్వ పరిశోధనలు జరిగినంతకాలము శాసనములు లభించుచునే యుండును. ఆ పరిశోధనలకును వాటి లబ్ధికిని అంతముండదు. కాగా తెలుగుకవుల కాలమును జీవిత చరిత్రలను నిష్కర్షగా చెప్పుట సాధ్యము కాదు. కావున నన్నెచోడునివిషయము కూడ ఇంతవరకు సాధ్యము కాలేదు. కాకపోతే అతనిపేరుమీద జరిగిన వాదోపవాదములతో అతని గ్రంథముమీద జరిగిన విమర్శనలతో చారిత్రక విమర్శనాత్మకమైన ఒక గ్రంథజాలము వెలసినది. తెనుగున ఏ కవిని గురించియు ఇంత విమర్శ వాఙ్మయము పుట్టలేదు. శ్రీ రామకృష్ణకవి ఇతనిని నన్నయకు పూర్వుడనే సిద్ధాంతమే చేయకపోయినచో ఆయన గాని, మరి యితరులు గాని సంపాదించి ప్రకటించిన ప్రాచీన గ్రంథములలో కుమారసంభవము కూడ ఒకటియై ఇంతమంది దృష్టిని ఆకర్షించెడిదే కాదు. కృష్ణదేవరాయనిచే సమ్మానితుడై రాధామాధవ బిరుదమును సంపాదించిన చింతలపూడి ఎల్లనార్యుని రాధామాధవ మనెడి కావ్యము శ్రీ నడకుదుటి పీరరాజుపంతులు వ్రాసిన పీఠికతో మొన్న మొన్న ప్రకటితమగు పర్యంతము లోకము దానిపేరైనను వినియుండలేదు. ప్రకటితమైనపిమ్మట దానిమీద వివాదములు గాని, విమర్శనలు గాని బయలుదేరలేదు. ఉత్తమజాతి కవియైనను ఎల్లనార్యుని గురించి మహాకవులలో ఒకనిగా పేర్కొనువారును లేరు. తాళపత్ర గ్రంథభాండార పరిశోధకుల దయవలన పునర్జన్మ లెత్తిన కవులు అట్టివా రెందరో కలరు. వారెవ్వరికిని రాని ప్రచారము ఈ నన్నెచోడునకు వచ్చుటకు కారణము అతని కాలనిర్ణయ సమస్యయే! నన్నెచోడుని గ్రంథమున కవి కాలనిర్ణయమునకు అక్కరకు రాదగిన చారిత్రకాధారములు అంతగా లేవు. కృతికర్తయొక్క వంశవర్ణనము గాని, కృతిపతి వంశవర్ణనము గాని, పూర్వాంధ్రకవుల అనుస్మరణము గాని

ఈ గ్రంథమున లేవు. గ్రంథకర్త స్వవిషయమును చెప్పుకొన్న పద్యములను బట్టి అతని తండ్రిపేరు చోదబల్లి అనియు, తల్లిపేరు శ్రీసతి అనియు, ఆ తండ్రి పాకనాటియందు ఇరువది యొక్క వేయి గ్రామముల కధీశుడనియు, తాను బెంకణాదిత్యు డనియు మాత్రము తెలియవచ్చును బెంకణాదిత్యు డనగా దక్షిణ సూర్యుడు. ఇది మొదటి దక్షిణదేశ చోళరాజైన కరికాలచోడుని బిరుద నామము. అతడు తమకు మూలపురుషుడని చెప్పుకొన్న చోడరాజులు పెక్కురు ఆ బిరుదమును తాము కూడ తాల్చిరి. నన్నెచోడుడు బెంకణాదిత్యుండ నని చెప్పుకొనుటలో గల యర్థ మిదియే.

కృతికర్తకు సంబంధించిన వృత్తాంతము ఇంతమాత్రమే : మరి ఈ గ్రంథమునకు కృతిపతి మల్లికార్జునయోగి యనెడి యొక శైవాచార్యుడు. కృతి పతి కృతికర్తకు మతగురువే కాకుండా విద్యాగురువుకూడ అయియుండునేమో! అంతేకాదు, ఈ కవి ఆ ఆచార్యుని ఇష్టదైవముగా, జీవితేశ్వరునిగా ఆరాధించిన శిష్యుడు. పై అంశములకు ఆధారములైన పద్యము లివి :

ఉ॥ జంగమ మల్లికార్జును నిసర్గ కవిస్తవనీయసూక్తి యు
క్తిం గొనిచూడి సత్కవిత(గేనములే కనురక్త యైన భా
షాంగన(దక్క నేలిన మహత్త్వము లోకమునం బ్రసిద్ధి నా
భంగిగ విస్తరించెద(బ్రబంధము సద్రసబంధురంబుగాన్.

చ॥ గురువున కిష్టదైవమునకుం బతికిం గృతి సెప్పి పుణ్యమున్
వరమును దేజముం బడయవచ్చు జగంబుల నిశ్చయంబు మ
ద్గురువును నిష్ట దైవమును గూర్చు నిజేశు(డు దాన నాకు(గా
కొరునకు నిట్లు సేకుఱునె యొక్కట లాభము లెన్ని యన్నియున్.

చ॥ అరినరపాల మౌళిదళితాంఘ్రియుగుం డయి మేటిపాకనా
డిరువదియొక్క వేయిటి కధీశు(డు నా(జను చోడబల్లికిం
జిరతరకీర్తి కగ్రమహిషీతిలకం బన హైహయాన్వయాం
బర శశిరేఖ యైన గుణభాసిని శ్రీ సతికిం దనూజు(డన్.

శ్రీరామకృష్ణకవి నన్నెచోడుడు నన్నయకంటె చాల పూర్వుడని సిద్ధాంతము చేయుటలో ఆయన యుదాహరించిన ఉపపత్తులు రెండు తరగతులకు చెందియున్నవి. ఒకటి శాసన ప్రమాణము, రెండు భాషా ప్రాచీనత.

1. శాసన ప్రమాణము : ఆ యా పేర్కొన్న శాసనములు మూడు.

కుడుంబాలూరు శాసనము :- ఈ శాసనములో 900-950 మధ్య కాలమున ఉన్న విక్రమకేసరి యనునొక చోళరాజు మల్లికార్జునుడనెడి ఒక యోగిని గౌరవించి ఆయనపేర నొక మఠమును కట్టించెనట.

బీచుపల్లి శాసనము :- ఈ శాసనములో చోడబల్లిదేవుడు అనెడి ఒకరాజు 902 వ సంవత్సరములో కృష్ణాతీరమున విశ్వనాథ దేవాలయమునకు భూదానమిచ్చినట్లు ఉన్నదట.

పేరులేని మరియొక శాసనము :- నన్నెచోడుడను ఒకరాజు పశ్చిమ చాళుక్యులతోడి యుద్ధమున 940 వ సంవత్సరములో హతుడైనట్లు కలదట.

మొత్తముమీద ఈ మూడు శాసనములలోని పేర్లు గ్రంథములోని తండ్రికొడుకుల యొక్కయు, గురుశిష్యుల యొక్క పేర్లతో సరిపోవుచున్నవి. కనుక ఆ మువ్వురే ఈ మువ్వురనియు 940 లో యుద్ధమున చనిపోయిన నన్నెచోడుడే ఈ గ్రంథకర్త యనియు కవిగారి సిద్ధాంతము.

2. భాషా ప్రాచీనత : ఇక భాషా ప్రాచీనత విషయములో శ్రీరామకృష్ణకవి వ్రాసిన వాక్యము లివి :- నన్నెచోడుడు నన్నయ భట్టారకునికంటే ప్రాచీనుడని, కుమారసంభవమునందలి వ్యాకరణ చ్ఛందో విశేషాత్మకాపూర్వపద ప్రయోగములు సహస్ర ముఖముల ఘోషించుచున్నవి.

పై సిద్ధాంతమునకు ఈ క్రిందివి ఉదాహరణములగును.

1. ఛందో విశేషములు :- దీర్ఘముమీది అరసున్నను నిండుసున్న చేసి సిద్ధానుస్వారపూర్వకాక్షరముతో ప్రాసను చెల్లించుట.

కం॥ పీండేమిసేయుఁ బంచిన
వాండుండఁగ నిక్కమునకు వధ్యుఁడుగా నా
ఖండలుఁడుగాక, యేసిన
వాండుండఁగ నేమిసేయు బరికర మనిలోన్.

ఉ॥ చందన కర్దమందు ఘనసారరజః ప్రసరంబు శీతలుల్
....
....
నాఁడ సు శీతలోపకరణంబుల నేర్చితలిర్చి సిద్ధికిన్.

ఉ॥ పింగునపార
... ...
లోఁగిన పేర్మితో నఖిలలోకములుం దగఁ గాంచుచున్న వే
దాంగు ననంతు విష్ణుఁ గమలాధిపు సంస్తుతిఁదేల్చి సమ్మతిన్.

[illegible]

[illegible] పింగు, లోఁగి అని కవి వ్రాసియున్నచో దీర్ఘముమీద నిండు [illegible] లేకున్నచో పూర్ణార్ధబిందు ప్రాసమగుము.

రేఫపూర్వాక్షరముగాగల సంయుక్తాక్షరమునకు రేఫతో కూడని రెండవ [illegible] యొక్క ద్విత్వముతో ప్రాస చెల్లించుట.

శా॥ "ఖడ్గంఁ దంతక వాహినుల్ శరహతిన్ ఖంజించు నట్లెమ్మెయిన్
దగ్గఁగా రథ పత్రముల్ విఱిగి వేదండాంకురానీకముల్
మగ్గాడన్ భటకోరకంబులలరన్ నూత్నాశ్వ పుష్పౌఘముల్
ప్రగ్గింతున్ బరసైన్యపద్మ వనముం మద్బాణ వర్షంబునన్."

2. వ్యాకరణ విశేషములు : సాధ్యములుగా గాని, మిశ్రమములుగా [illegible] అంగీకరించుటకు వీలులేని సంస్కృతాంధ్ర పదఘటిత సమాసములు; [illegible] వైరి సమాసము లందురు.

"వానికురియు ననేకాస్త్ర వర్షమెల్ల
నక్రమమున విఖండించి యరద సూత
రక్ష్య కోదండ కేతనంజితోద
[illegible] కిరీటంబు వెగి నేల నుపలనేసె

[illegible] ....
.... మస్రా
యతపాతీనాతి భీమం బరదకమరమీశాత్మజేం దూదయక్షో
భితమై సంగ్రామ రంగోత్పృథు జలధిమహాభీకరంబయ్యె జూడన్

చ॥ పుడమిపుఁడున్ ధనాఢ్యుఁడును భూరిబలుండును శౌర్యవంతుఁడున్
గడు దృఢపాణిపద్ముఁడును గాక యొడంబడ దశ్వమేధ మిం
దడరఁగఁజేయుఁ దన్మఖమునందుల పుణ్యఫలంబులందఁగా
నడుగడు గశ్వమేధమను నాజిమొనంజని చావు సేగియే."

3. అలంకార విశేషములు : ఉపమావాచక ద్విరుక్తి.

సీ॥ "వేలావనమునందు విలసిల్లు విద్రుమ
వల్లిక యుదయించు వడువువోలెఁ
బూర్వ దిక్పతి కతి స్ఫురణతో నుతసుధా
కరరేఖ యుదయించు కరణివోలె."

4. అశ్రుతపూర్వ శబ్దములు, అర్థములు :

1. అగుధాతువుయొక్క భావార్థరూపము "అగుటకు" బదులు "అగుడు"

"దో, షారంభులు వర్జనీయు లగుడది యరుదే"
"అతిసత్త్వులఁ గూడి బలియు లగుడది యరుదే"

2. కుందుధాతువునకు "కుందిల్లు" అను రూపము
"వనటం గుందిల్లి చింతించుచున్"

3. సమూహము అను అర్థమున సమూహి
"శారద నీరద సమూహి చాడ్పునఁబోలెన్"

4. గ్రహశబ్దమునకు తద్భవముగ గ్రాము. (నేటి ప్రయోగము గాము)
"పఱతెంచి మగుడఁబెట్టిన నఱిముఱివలి గ్రాము వట్టినట్ల నలుడుమై.

5. పరభాగ శబ్దమునుండి అతిశయిల్లు లేక అతిశయిల్లజేయు అను నర్థమున "పరభాగిల్లు" అని నామ ధాతువును నిష్పన్నము చేయుట
"ఉమామహేశ్వరుల పురోభాగంబుం బరభాగిల్లుచు"
దానివంటివే కావడించు, ఎంగిలించు అను ఈ క్రింది నామధాతువులు.
"ప్రమథగణము దక్షుఁ బడఁగొట్టి కట్టుచుఁ
గాలుఁజేయి బడియఁ గావడించి"

"మొనఁ లావులించి వాసన నల్లఁ బసిగొని
ఙేఁదేఁటిగము లెంగిలింప కుండ"

6. వెంటుబడు, వెంబడించు అనునర్థమున వెనుదెంచు
"ప్రజ్వరిల్లి దిగ్గజేంద్రంబు వెనుదెంచెఁ దెరల గుహుఁడు.

7. అంచురు = స్త్రీలు. ఏకవచనము—అలు.
చేటము = అనురాగము, మేలిల్లు = శ్రేష్ఠము.
కేయము = అసూయ, కందవడము = తెర.
కాలవేప = వట్టివేరు, గోమిని = లక్ష్మి.
తలతంత్రము = సేన.

ఇవిగాక అసంఖ్యాకములైన కన్నడ పదములు, తమిళ పదములు విచ్చలవిడిగా వాడబడియున్నవి.

సంస్కృత పుంలింగ శబ్దములు తత్సమములగునపుడు ఉకార పూర్వక "డు" ప్రత్యయము చేరును అని నియమము. దీనికి భిన్నముగ శాసనములలో ఉత్వము మాత్రమే వచ్చి "డు" చేరని రూపములు అరుదుగానున్నవి. ఆ యాచారమునుబట్టియే నన్నయ నీచు, మూర్ఖు, వృద్ధు శబ్దములకు "డు" చేర్చకుండగనే ప్రయోగించెను. నన్నెచోడుఁడు అట్టిదేయగు కరికాలచోడు అను ప్రయోగము చేసెను.

"జలధి మహీపతి మొలనూలుగాఁ జుట్టి పాలించెఁ గలిఁ గరికాలచోడు."

మరి శాసనములలో ఉకార పూర్వకము గానట్టి "డు" చేరిన రూపము లును ఉన్నవి.

దేవండు, భీమండు, రామణ్డు, గరుడడు మొదలైనవి.

ఇట్టి విశేష రూపములు నన్నయ భారతములో గాని తరువాతి గ్రంథములలోగాని కానరాకపోవుటకు కారణము నన్నయ నాటికి తెలుగుభాష అన్ని విధముల సుపరిష్కృతమై నియతిచెందినదనియు నన్నెచోడుని నాటికి అట్టి సంస్కారము జరుగలేదనియు ఆనాటి తెలుఁగు సోదర భాషలైన ద్రావిడ కన్నడములతో పూర్తిగా విడివడిపోక ఆ భాషల పదములను, అర్థములను కొంతవరకు వాడుకొనుచున్న కాలములో ఈ గ్రంథము పుట్టినదనియు ఆయన వ్యాఖ్యానించెను.

ఈ సిద్ధాంతములకు పూర్వపక్షము : కవిగారు చూపిన శాసనాధారములో ఒక దోషమున్నది. ఎట్లనగా—

చోడ రాజవంశమున నన్నెచోడ నామాంకితులు పెక్కురు కలరట. అట్లే చోడబల్లి, బల్లిదేవుడు అనే పేర్లును పెక్కు మందికి కలవట. శివాచార్యులలో మల్లికార్జున నామధేయులును కొందరు కలరట. కావున ఏ శాసనమందైన ఒక నన్నెచోడనామము కానవచ్చినంత మాత్రమున ఆ వ్యక్తి కుమారసంభవ కర్తయనిగాని వేరొక శాసనమున చోడబల్లి పేరు కానవచ్చినంత మాత్రమున ఆ పురుషుడు నన్నెచోడుని తండ్రియనిగాని ఆ కాలముననే మల్లికార్జునుడనెడి ఒక ఆచార్యుని పేరు కానవచ్చినంత మాత్రమున అతడు నన్నెచోడుని గురువే యని గాని వేగిరపడి చుట్టరికమును కలుపరాదు.

శ్రీ జయంతి రామయ్యపంతులు, శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి ఈ చారిత్రక వివాదమును పరిష్కరించుటకు శాసనపరిశోధనలు చేసి ఆ ముగ్గురకు అట్టి సంబంధమును నిరూపింపగల మూడు శాసనములను ప్రకటించిరి. వాటిలో రెండు పెదచెఱుకూరు శాసనములు. వీటిని వేయించినవాడు మల్లిదేవుడనెడి ఒక చోళరాజు. అతడు ఆ గ్రామమున వేంచేసియుండిన భీమేశ్వరస్వామికి 'పరిదంపూడి' అను గ్రామమును అర్పించుట ఈ శాసన విషయము. మరి ఆ గ్రామదానము అప్పటి కాకతీయ చక్రవర్తియగు గణపతిదేవుని పుణ్యప్రాప్తి కొరకు జరిగినట్లు ఆ శాసనముననే వ్రాయబడియున్నది. గణపతిదేవుని రాజ్యకాలమైన 1198 నుండి 1260 వరకుగల మధ్యకాలములో ఈ శాసనము పుట్టియుండును. అది యతని చరమదశలో వేయబడిన శాసనమని యూహించుటకు పెదచెఱుకూరు రెండవ శాసన మాధారమగుచున్నది. అదియు ఈ మల్లిదేవుడు వేయించినదే! అందు గణపతిదేవుని ప్రశంసలేదు. గణపతిదేవచక్రవర్తి అంత్యకాలమున అతని సామంతులు ఒకరొకరే స్వతంత్రులు కాజొచ్చిరని దేశ చరిత్రవలన తెలియవచ్చినది. కావున మొదటి శాసనము నాటికి సామంతుడుగా నున్న మల్లిదేవుడు రెండవ శాసనమునాటికి స్వతంత్రుడయ్యెనేమోయని తలచుటకు వీలున్నది. కాగా మొదటి శాసనము 1250 ప్రాంతమున పుట్టి ఉండవచ్చును. అప్పటికి మల్లిదేవుడు గణపతి చక్రవర్తికి సామంతుడు. ఆ శాసనములో ఆ మల్లిదేవుని వంశవృక్షము ఈ విధముగా నున్నది.

కరికాల చోళుడు (మూలపురుషుడు)
|
చోడబల్లి
|
నన్నిచోడడు
|
సూరభూపతి
|
రాజరాజమహిపతి—(ఇతడు సూరరాజు తమ్ముడట)
|
ఘంటాకారుడు
|
మల్లిదేవుడు
|
నన్నిచోడడు
|
మల్లిదేవుడు (శాసనదాత)

ఈ వంశములో చోడబల్లి కుమారుడు నన్నిచోడఁడొకఁడు గలడు. అతఁడీ శాసనదాత కైదుతరములు పైవాడు. పురావస్తు పరిశోధన శాఖవారి సూత్రము ప్రకార మొక్కొక్క రాజు తరమునకు 25 సంవత్సరముల చొప్పున లెక్కించుచుఁబోగా నన్నిచోడ డీతనికి 125 సంవత్సరములు పూర్వుడు. అనగా 1125 ప్రాంతమువాడు. ఈ శాసనముతప్ప చోళరాజుల శాసనములలో చోడబల్లి కుమారుడు నన్నిచోడడని నిరూపించు శాసనము మరొకటి యింత దనుక దొరకలేదు.

2. కొప్పరపు శాసనము (1115):— దీని దాత చోడబల్లి. అతడు సోమేశ్వరమను గ్రామమును ధృతకాలాముఖవ్రతుడును తత్త్వవేత్తయునగు మల్లిఖార్జునున కర్పించినట్లిందు గలదు 1115 లో చోడబల్లిచే సత్కృతుడయిన మల్లికార్జునయోగి 1125-30 ప్రాంతమున నన్నిచోడనిచేత గ్రంథ ప్రదాన రూపమున సత్కృతుఁడగుట జూడగా నీ మువ్వురు పురుములకు గ్రంథ సూచితమగు సంబంధమే కలదని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. 1115 ప్రాంతముననే తన తండ్రితోడి పరిచయముగల మల్లికార్జునయోగి యీ కవికి గురువగుట సంగతమే.

ఇంతకంటె ప్రబలమైన యాధారము దొరికి యీ సిద్ధాంతమును పూర్వపక్షము చేయువఱకు ఇదియే నిజమని యనుకొనవలెను.

ఇవిగాక త్రిభువనమల్ల చక్రవర్తి (చళమర్తి గండనృపతి) రామేశ్వరుడు అను ఒక శివయోగికి ఒక సూర్యగ్రహణ కాలమున భూదానము చేసినట్లు 1090వ సంవత్సరమున వేయించిన ఒక శాసనము కలదు. శ్రీశైలమత చరిత్రమునుబట్టి ఆ మతమున ఒకప్పుడు రామేశ్వరు డనెడి ఒక భక్తకవి యుండినట్లు తెలియవచ్చినది.

గ్రంథావతారికలో ఏ తెలుఁగుకవిని ప్రస్తుతింపని నన్నెచోడుడు గ్రంథ మధ్యమున ఒక రామేశకవీంద్రుని పేర్కొని ఈ క్రిందిపద్యమును చెప్పెను.

శా॥ "శ్రీ రామేశకవీశ్వరాదు లెద నీ శ్రీపాదముల్ భక్తితో
నారాధించి సమస్తలోక సముదాయాధీశు లైరన్న సం
సారుల్ దుఃఖనివారణార్థ మభవున్ సర్వేశు లోకత్రయా
ధారున్ నిన్ మదిఁ గొల్వఁ కున్కి యుఱవే దారిద్ర్యవిద్రావణా !"

ఈ "దారిద్ర్యవిద్రావణా!" మకుటముతో బృహస్పతి పరమేశ్వరుని స్తుతించినట్లు ఈ వరుసలో పది పద్యములు గలవు. ఈశ్వరానుగ్రహమునకు పాత్రుడైన ఆ రామేశకవి విధిగా శివకవి యై యుండవలెను. అతడు శ్రీ శైల మత చరిత్రలో పేర్కొనబడిన రామేశుడే యైనయెడల నన్నెచోడుడు 1090 వ సంవత్సరమునకు తరువాతివాడు కావలెను. ఈ శాసనము కూడ అతని కాలము 12వ శతాబ్ది పూర్వభాగ మనుటకు తోడ్పడుచున్నది. అనగా ఈ కవి నన్నయకు ఇంచుమించు 70-80 సంవత్సరముల తరువాతవాడని ఈ శాసనాధారములవలన తేలినది. మరియు నన్నెచోడుడు "సురవరులన్ క్రమంబున"— అనెడి పద్యములో మార్గసత్కవీశ్వరులను దేశిసత్కవులను సంస్తుతి చేసితినని చెప్పుకొనెను. కాని, దేశి సత్కవి స్తుతిపూర్వకములైన పద్యములు ఈ గ్రంథమున లేవు. అతడు మానసికమైన స్తుతి నెరపి తృప్తి పడెనో, లేదా "మును మార్గకవిత"అను పద్యములో ఆంధ్రవిషయంబున తెలుఁగు నిలిపిన చాళుక్యరాజు మొదలగు పలువుర సంస్మరణమే స్తుతి యనుకొని సరిపెట్టెనో తెలియదు. అట్టి వానిని పేరుపెట్టి స్తుతించినచో ఈ గ్రంథముయొక్క కాలవిషయిక వివాదము ఉండెడిదే కాదు. అదియును గాక నన్నయకు పూర్వము శాసనములలోను, నన్నయ భారతములోను కానవచ్చెడి మధ్యాక్కర వృత్తములు కుమారసంభవ

మున ఒక్కటియైనను లేమ. అది దేశివృత్తము. దేశికవితాదీక్ష వహించిన ఈ కవి తరువోజాది ఇతర దేశిచ్ఛందములను ఆదరించి మధ్యాక్కరను కన్నెత్తి చూడక పోవుటకు కారణము ఆ వృత్తమునెడ కవులకు ఆస్థ పూర్తిగా తగ్గిపో యిన కాలప్రభావమై యుండును. ఇదియు అతడు నన్నయకు తరువాతివా డను టకు ఒక నిదర్శనము. ఇంతకంటె నియతోపకారకము కాదగిన శాసనము ఏదియైన లభించి యీ కాలనిర్ణయమును సవరించుటకు ఆధారమైనచో ఏమగునో చెప్ప లేము గాని, ఇప్పటివరకు చారిత్రకముగా ఇతనికాలము 12వ శతాబ్ది పూర్వ భాగ మనుకొనుట కొంత సమంజసము కాకపోదు. శ్రీ దేవరపల్లి వెంకట కృష్ణా రెడ్డి నన్నెచోడుని గుఱించి ఎక్కువ పరిశ్రమచేసి ఆ కవి 11వ శతాబ్ది చివరి భాగమున నుండి యుండునని తేల్చెను. అనగా నన్నయకు ఇంచుమించు సమ కాలికుడన్నమాట. మరియు శ్రీ శ్రీపాద లక్ష్మీపతిశాస్త్రి ఈ కవి తిక్కనకు తరువాతివాడని వేరొక సిద్ధాంతము చేసెను. నిరపవాదముగ సత్య నిరూపణము చేయలేని ఈ అరగొర శాసనములను నిరాకరించి, తిక్కన రచనలలోని పోలి కలు కొన్ని — ముఖ్యముగా యుద్ధ వర్ణనలు – కుమారసంభవమున కానవచ్చు చుండుటచేత నన్నెచోడుడు తిక్కన తరువాతివాడై యుండునని శ్రీ లక్ష్మీపతి సిద్ధాంతసారము.ఇరువురి గ్రంథములయందు కానవచ్చే ఆ పోలికలు తిక్కనయే నన్నెచోడుని అనుకరించుటవల్ల తటస్థించి యుండునని పై సిద్ధాంతమునకు ప్రతి వాదము కలదు. కాని తిక్కన నన్నెచోడుల యుద్ధ వర్ణనలలో కానవచ్చే పెక్కు అర్థ సంవాదములను, శబ్దసంవాదములను తిక్కన నన్నెచోడుని గ్రంథమునుండి అపహరించె ననుకొనుట అంత విశ్వాసయోగ్యము కాదు. అయిదు పర్వములలో పునరుక్తిలేకుండ పదునెనిమిది రోజుల కురు పాండవ యుద్ధమును పదునెనిమిది గంటలు చూడదగిన చలనచిత్రమువలె చిత్రించి ప్రదర్శించిన తిక్కనకు కుమార సంభవమునందలి రెండాశ్వాసముల యుద్ధ వర్ణనా భాగమునుండి ఎరవు తెచ్చు కొనవలసినంతటి భాగ్యహీనత యేమి తటస్థించును? మీదు మిక్కిలి నన్నె చోడుని కాలము భావి పరిశోధనవల్ల నికరముగా తేలినపుడు తిక్కన యుద్ధ వర్ణనలే కుమారసంభవ యుద్ధ వర్ణనలకు మాతృకలని తేలునేమో! అయినను అదియును నన్నెచోడునకు న్యూనతను కలిగింపదు. అదిగాక వారిరువురును పాకనాటిసీమ వాసులు.ఆ మాండలిక పదజాలము వారిరువురికిని సాధారణము.

వారిలో ఒకరు రాజు. వేరొకరు మంత్రి. ఇరువురకును రాజధర్మ, యుద్ధతంత్ర పరిజ్ఞానము సమానము. కాగా ఒకరిని ఒకరు అనుకరించుట గాక ఎవరికి వారే స్వతంత్రముగ అట్టి వీరవిహార వర్ణనలు చేసి రనుకొన్నను తప్పు లేదు. అసలు కవులలో ఎవరిని ఎవరు అనుకరించినను అనుకరణము దోషము కాదు. తమకు పూర్వులైన కవుల భావములను, పలుకుబడులను స్వేచ్ఛగా ఏక కుటుంబధనమువలె వాడుకొనుట పూర్వాంధ్రకవులకే గాక సంస్కృత కవుల కును ఆచారము. అట్టి యనుకరణములు, అనుసరణములు తమకు న్యూనతను తెచ్చెడి గ్రంథ చౌర్య భావచౌర్యములుగా వా రెన్నడును భావించి యుండరు. వాల్మీకి వాగ్విలాసములు కాళిదాసు గ్రంథములలో పెక్కుచోట్ల ప్రతిబింబించు చుండును. దానివల్ల కాళిదాసు ఘనతకు లోకమున ఏమియు లోటు రాదు. తెనుఁగున నన్నయభారతమునందు కూడ దానికి మూలమైన వ్యాసభారత పద బంధములే కాక కాళిదాస భారవి ప్రముఖకవుల శబ్దములు, భావములు అక్క డక్కడ కానవచ్చును. వాటి యునికి నన్నయకు అపకీర్తి హేతువు కాదు. ఒక యుదాహరణ చూడుడు : అర్జునుడు పాశుపతాస్త్ర సంపాదనార్థము తపస్సునకు వెడలునపుడు ద్రౌపది యతనిని "తన స్నేహలాలస విలోలాపాంగ విలోకనం బులం బార్థుఁ బరిగృహీత పాథేయుం జేయుచు" అన్న నన్నయ భారతములోని వాక్యమునకు మూలము భారవిలో ఉన్నది. ఆ శ్లోక మిది :

> "అకృత్రిమ ప్రేమ రసాభిరామం
> రామార్పితం దృష్టి విలోభి దృష్టం
> మనః ప్రసాదాంజలినా నికామం
> జగ్రాహ పాథేయ మి వేంద్రసూనుః."

పూర్వకవులకు అనుకరణ రూప పూజ చేసిన తెలుఁగు కవులలో శ్రీనాథుని మించిన భక్తాగ్రేసరుడు లేడు. సందర్భము పొసగినపుడెల్ల కవిసార్వ భౌముడు కాళిదాస, భట్టబాణ,మురారి,భవభూతి, మయూర ప్రముఖ సంస్కృత మహాకవుల శ్లోకములను అనుకరించియో, అనువదించియో తన గ్రంథముల నలంకరించుకొనెను. తెనుఁగుకవులలో తిక్కన పలుకుబడులను పెక్కింటిని శ్రీనాథుడే వేడుకపడి ప్రయోగించెను.

అట్లే కుమారసంభవములో కాళిదాసాది కవుల అనుకరణములు చాల ఉండును. కుమారసంభవములోని యనుకరణములు తరువాతి తెలుఁగుకవుల గ్రంథములలో అక్కడక్కడ కానవచ్చును. అంతమాత్రమున అనుకారి, అనుకార్యునికంటె తక్కువవా డనికాని స్వయముగా ఆ మాత్రపుభావమును ఊహింప లేడనిగాని తలచుట, పూర్వకవులయెడ అపచారము చేయుటయే యగును. ఒకే భావము ఒకేకాలమునగాని, అనేక కాలములగాని, అనేక దేశముల అనేక భాషలలో అనేక కవులకు స్ఫురింపవచ్చును. దీనినిబట్టియే శబ్దస్ఫోటతోపాటు భావస్ఫోటయు కలదని తార్కికు లందురు. ఆ భావమును ఆ యా కవులు వ్యక్తము చేసెడి విధానమే వారి రచనానైపుణి. వారి విశిష్టతకు ఆ కూర్పు నేర్పే కారణభూతము.

"త ఏవ పద విన్యాసా స్తాయేవార్థ విభూతయః,
తథాపి నవ్యం భవతి కావ్యం గ్రథన కౌశలాత్."

కావున భావచౌర్య మనునది లేనే లేదు. కాకపోతే అసమర్థుడై అధమకవిత్వము చెప్పెడివాని గ్రంథములలో అట్టి అనుకరణములు కానవచ్చినపుడు ఆ కవిని యథార్థముగా చౌర్యము చేసినవాడనుటలో తప్పులేదు. సమర్థులైన కవులకు అట్టిది ఆపాదింపరాదు.

నేను మొదట చెప్పినట్లు ఈ కవీశ్వరుడు చేసిన పుణ్యమువల్ల ఇతనిగుఱించి, ఇతని కాలమును గుఱించి మరికొంతకాలము గ్రంథము పెరుగుచునే యుండును.

శ్రీ రామకృష్ణకవి చూపిన అపూర్వ చ్ఛందోవ్యాకరణాది ప్రయోగ విశేషములు కొన్ని నన్నయ తరువాతికవులలోకూడ కానవచ్చుచున్న వనియు, అందును ముఖ్యముగ పాల్కురికి సోమనాథుని రచనలలో విస్తారముగ ఉన్న వనియు, ఆ ప్రయోగ విశిష్టతయే నన్నెచోడుని ప్రాచీనతకు నిదర్శన మగునేని సోమనాథ ప్రభృతులుకూడ నన్నయకంటె ప్రాచీనులని చెప్పవలసివచ్చుననియు రెండవపక్షమువారు ఆ నిదర్శనమును త్రోసిపుచ్చిరి. ఈ క్రిందివి వారు చూపిన ఉదాహరణములలో కొన్ని :

"పాండురాంగం బైన పదతి గర్వమునఁ
బోఁడిగాఁ బెరుఁగుచు పుత్రుఁ డీ క్రియను.

(ఇవి పొందిగా అని కవి వ్రాసియున్నచో దీర్ఘముమీద నిండుసున్న నుంచిన ట్లగును. లేకున్నచో పూర్ణార్ధబిందుప్రాస యగును.)

— బసవపురాణము

వై రి ప ద ము లు :

"పుడమీశ్వర గొంకనృపతి భోగసురేంద్రా !"
(మనుమంచిభట్టు-హయలక్షణము)

"దినవెచ్చ మే రాజు తీర్పగలఁడు"

— శ్రీనాథుడు

"ప్రాణగొడ్డము" — నన్నయ

"ఆ పరంజ్యోతి స్స్వరూపంబునకును
దీప కంభంబు లెత్తించిన యట్లు."

— బసవ పురాణము

"పుడమీశ మీ ధనంబునకుఁ జేసాఁప
నొడయల కిచ్చితి నొడయల ధనము"

— బసవపురాణము

ఖాం త ప్రా స న ము :

"సర్వజ్ఞ భక్తి విరహితు -
డెవ్వడు" — శివతత్వసారము

"సర్పంబు పడగ నీడను
గప్ప వసించిన విధంబు" — సుమతి శతకము

"దిగ్వాసుం డురుపింఛ లాంఛిత శిఖోదీర్ణుండు వర్షాపయో
ముగ్వర్ణుండు నవాంబుజాహిత లతా ముక్తాంగదుండున్ సుధా
రుగ్విస్మేరముఖుం డనంగ శతజిద్రూపాధికుం డగ్గ భూ
వాగ్గర్వోద్భవ భూమి శ్రీ విభుఁడు శ్రీ వత్సాంకవక్షుండు నై."

— పాండురంగ మాహాత్మ్యము

"ద్యూతక్రీడకు కొండొక
నేర్తున్." — తిక్కన విరాటపర్వము

"............................. పొం
గారెడు నేతికిఁ బైపై
నీరలికిన యట్టు వోలె నిష్ఫలమయ్యెన్."
— కేతన దశకుమారము

ఇట్టివి ఎఱ్ఱాప్రగడ రచనలలోను కలవు. ఇట్టి వింతప్రయోగములే కాక "సమూహి, బేటము" మొదలయిన అపూర్వపదములుకూడ పాల్కురికి సోమనాథుని రచనలలో మిక్కిలి కానవచ్చుచున్నవి.

"1. భక్తసమూహికి బసవయ్య మహిమ
2. వలచుట పాపమే వట్టి బేటంబు సలుపుట నీతియే."
ఇవన్నియు ఇటుండుగాక. ఇంకొక విషయము.

భాష - పాతదనము :

అరువదియేండ్లనాడు శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవి ఈ గ్రంథమును ప్రకటించినపుడు ఏ మాత్రమేని సాహిత్యజ్ఞానము కలిగి గ్రంథపఠనాభ్యాసము కల యువకు లందరు చారిత్రకచర్చలవరకు పోకుండ శైలినిబట్టి ఈ గ్రంథము శాసనభాషవలె దుర్బోధమై పఠనయోగ్యముగా లేదని దీనియెడ విముఖులయిరి. నన్నయకంటె ప్రాచీనుఁడను సిద్ధాంతమును సహింపలేని విద్వాంసులు మాత్రము దీని జననకాల పరిశోధనలకు పూనుకొని కవిగారి సిద్ధాంతమును పూర్వపక్షము చేసిరి. శ్రీ మానవలి రామకృష్ణకవి ఈ గ్రంథము ప్రతిని సంపాదించి అచ్చు వేయునపుడు ఆ వ్రాతప్రతి చక్కఁగా సంస్కరింపక యథాతథముగ ముద్రించుటచేత ఈ గ్రంథమునకు సహజముగా లేని పాతదనము వచ్చినది. దానివల్లనే పాఠకులకు ఆ భాష దుర్బోధ మైనది. మన దేశమున పుస్తక భాండారములలో గాని, ఇతరత్ర గాని లభించెడి వ్రాతప్రతు లన్నియు ఇంచుమించు మూఁడువందల సంవత్సరముల కంటె పూర్వము వ్రాసినవి కావు ముద్రణ యంత్రములు వెలసిన తర్వాత పూర్వగ్రంథములను అచ్చువేయ తలపెట్టినవారు వాటిని నేటి భాషకు అనుగుణముగ వర్ణక్రమములను, వ్యాకరణ విశేషములను మార్చి వాటి యెడ పాఠకులకు సుముఖత్వమును గలిగించిరి. ఈ సంస్కారములో వ్యాకరణ

విషయిక భాగమునకు చిన్నయసూరి వ్యాకరణమునే ప్రమాణముగా గైకొని ఆ సూత్రములకు విరుద్ధములైన ప్రయోగము లన్నిటిని మార్చి మూలగ్రంథ కర్తలకే అపచారము చేసిరి. ఇట్టివి పరమప్రమాణములైన భారతాది మహా గ్రంథములలోనే జరుగజట్టి మనము మూలరూపములు ఎరుగక ఈ రూపములకే అలవాటుపడి ఇవే ఒప్పుగా తక్కినవి తప్పుగా నమ్మబూనితిమి. శ్రీ రామకృష్ణ కవి కుమారసంభవ ప్రతిని భారతాదులను వలెనే నేటిభాషకు అనుగుణముగ సంస్కరించి ముద్రించియుండినచో ఈ గ్రంథమునకు ఇప్పుడున్నంత పాత దనము వచ్చెడిది కాదు. ఇది ప్రాఙ్నన్నయ యుగమునకు చెందినదని స్థాపింప దలచి కవిగారు అట్టి సంస్కారమే చేసి యున్నచో తనప్రతిపాదనకు భంగము వాటిల్లును గాన ఆ పనిచేయ తలపెట్టలేదు. మరి తంజావూరు మొదలైన స్థలము లందలి పుస్తకభాండారములలో కానవచ్చెడి ప్రాతకాలపు వ్రాతప్రతు లన్నిటి లోను దీర్ఘములమీద అరసున్నస్థానమున నిండుసున్నయు, ప్రథమాక్షరము రేఫము గాగల సంయుక్తాక్షరములో రెండవదానికి వలపలగిలకయు మొదలైన పూర్వకాలపు వర్ణక్రమము సర్వసాధారణముగ కానవచ్చును. ఆ రూపములు అచ్చు వెలసిన తరువాత, నేటివర్ణక్రమానుసారము అచ్చులో సవరింపబడినవి. శ్రీ రామకృష్ణకవి ఇట్టి వాటిని కూడ సవరింపలేదు. మరియు, ఆయనతరువాత ఇటీవల ఈ గ్రంథమునకు రెండుమూడు ముద్రణములు బడినవి. వీటిలో ఆయన గ్రంథమున కానవచ్చెడి "వనలచ్చి, మరహరుడు" మొదలైన వైరి సమాసములు కానరాక వాటి స్థానమున "వనలక్ష్మి, స్మరహరుడు" అని ముద్రింపబడి యున్నవి.

ఈ పరిష్కృతరూపములు మూలమున నున్నవేకాని కల్పితములు కావని మన మనుకొనవచ్చును. సత్యాన్వేషణ తత్పరములైన ఇట్టి పరిశోధనల వల్లనే నన్నెచోడుని కుమారసంభవము ఆ నాటికంటె నేటికి కొంత సుబోధముగ నున్నది. అయినను ఇప్పటికిని ఈగ్రంథము సులభగ్రాహ్యము గాదు. ఏ గ్రంథ మైనను దుర్బోధ మగుటకు రెండు కారణము లుండును. ఒకటి:— కవి యూహించిన అర్థము (idea) లోతుగ నుండుట. రెండు:- ఆ యర్థమును సర్వ సాధారణభాషలో తాను వ్యక్తము చేయలేకనో, ఆ భాష తన యర్థమును వ్యక్తము చేయజాలదను తలంపుచేతనో అసాధారణములైన మారుమూల పదము లను వాడుట. ఈ రెండింటిలో మొదటిదైన అర్థగాంభీర్యము గ్రంథమున

ప్రతిపద్యములోను ఉండదు. ఉన్నచోట కవి అసమర్థుడైనచో రెండవది తటస్థించును. నన్నెచోడుని పద్యములలో కొన్నింట తరచి చూచినగాని తెలియని అర్థగాంభీర్యము కలమాట నిజమే! ఆ యర్థమును వ్యక్తము చేయుటకు సర్వత్ర కాకున్న కొన్నిచోట్ల నయినను అతడు అపూర్వశబ్దములు ప్రయోగించుటయు నిజమే. వీటివల్లనే అతనిరచన దుర్బోధమనెడి నిందకు పాత్రమైనది. ఈ యపూర్వ పద ప్రయోగములు కూడ సంస్కృత శబ్దముల యందుకంటె తెలుఁగు పదములలోనే ఎక్కువ కానవచ్చుచున్నవి. అరవ కన్నడ పదముల సాహచర్యము దీనిని మరికొంత దూరము కొనిపోయినది.

ఇతడు వాడిన పదములు నిఘంటువున కెక్కకపోవుటచే అర్థావబోధమునకు నిఘంటువులు కూడ నిరుపయోగములైనవి. నిఘంటువులైనను గ్రంథస్థములైన పదములనే స్వీకరించునుగాని గ్రంథస్థములు కాకుండ వాడుకలోనే యున్న పదములను స్వీకరింపవు. కుమారసంభవము నిఘంటుకారులు చూడలేదు. నన్నెచోడుడు వాడిన దేశి పదజాలములో ఎక్కువ పాలు మాండలికము. ఆంధ్రుల అందరిభాష ఆంధ్రమే యనిపించుకొన్నను ఈ దేశమునగల నానామండలములలో నానావిధములైన మాండలిక పదములు ఉన్నవి. దేశి యనెడి పేరుమీద ఆ మాండలిక పదములనే ఎక్కువగా ప్రయోగించినవాని కవిత్వము నిఘంటు సహాయము లేకుండ ఇతర ప్రాంతములకు అర్థముగాదు. ఈ లక్షణము ఒక్క తెలుఁగునకే కాక ప్రపంచభాష లన్నింటిలోను కలదు. ఏ ప్రాంతమువారు ఆ ప్రాంతీయ పదములనే వ్యవహారమున వాడుకొనుచున్నను గ్రంథకర్తలు మాత్రము బహుళముగా సాధారణీకృతమైన భాషనే వాడుచుందురు. ఆంధ్ర భాషయొక్క సాధారణీకృతికి సంస్కృతము ఎక్కువగా తోడ్పడినది. అందుచేతనే నన్నెచోడుని కవిత్వములో సంస్కృత భాగము సుబోధము, దేశి భాగము దుర్బోధము అయినవి. అదియుగాక ఆంధ్ర సాహిత్య విద్యార్థులు మొదట నన్నయ భారతముద్వారానే భాషా పరిజ్ఞానమును సంపాదించిరి. ఆ గ్రంథమున కూడ కొన్ని మాండలికము లున్నను, అవి తద్గ్రంథ పఠనాభ్యాసమువలన పాఠకులకు సుపరిచితములై కేవల మాండలికత్వమును కోల్పోయినవి. కుమారసంభవమునకు భారతమువలె పఠన యోగ్యత కలుగకపోబట్టి ఆ భాష నేటికిని వింతగానే తోచుచున్నది. పాల్కురికి సోమనాథుడు నన్నెచోడునివలెనే ఎక్కువగా మాండలిక దేశి పదములనే వాడెను.

కాని ఆతని గ్రంథములు భారతమువలె సాహిత్యపరులందరకు సంసేవ్యములు కాలేదు. దానికి కారణము- సోమనాథుడు కావ్యములను పేర మతగ్రంథములను వ్రాయుట. ఆ మతస్థులు తప్ప ఇతరులు ఆ గ్రంథములను సాహిత్య సంపాదనార్థమైనను చదువకపోవుట సహజమే! మరి నన్నెచోడుని తరావాత తిక్కన కూడ దేశభాషను సుప్రతిష్ఠితము చేయుటలో కొంత పాలు నెల్లూరి మాండలికము అని చెప్పదగిన దేశి పదములను, జాత్యమును తన గ్రంథములలో వాడె ననుటలో సందేహము లేదు. అయినను అట్టి పదములు నిఘంటువులకు ఎక్కుటచేత, తెలియని యర్థములను వాటి ద్వారా గ్రహింప గలిగితిమి. అదియునుగాక తిక్కన భావములు ఇతరకవుల భావములకంటె ఎక్కువ లోతుగలవి యయినను అయన ఇతరులవలె తాను క్లేశపడక పాఠకులను క్లేశ పెట్టక సుకరముగా ఆ భావమును వ్యక్తము చేయగలడు. తిక్కన తరువాతనే దేశి పదజాలమున మన భాషలో సాధారణీకృత మేర్పడినది. కావున మాండలిక పద ప్రయోగమునే ఎక్కువచేయు కవి దేశవ్యాప్తమైన ఆదరమును పొందలేడు. నన్నెచోడుని గ్రంథమునకు అట్టి స్థితియే పట్టినదని నా యభిప్రాయము.

గ్రంథ సమీక్ష

తెలుఁగు కవులలో కొందరు తమ గ్రంథావతారికలలో కావ్య కళను గూర్చిన తమ ఆశయములను, ఆదర్శములను సూత్రప్రాయములైని కొన్ని లక్షణ వాక్యములలో వ్యక్తము చేసిరి. ఆ లక్షణ నిర్దేశములో తమకు పూర్వమునగాని సమకాలమునగాని రచింపబడిన కొన్ని గ్రంథములను గూఢముగా ఆధిక్షేపించుటయు, అట్టి దోషములులేని తమ రచనా విధానమును సూచించుటయు గలదు. అట్టి వారిలో నన్నెచోడుడు ప్రథముడు. సత్కవికావ్యము ముఖ్యముగా ఈ క్రింది లక్షణములు కలిగి యుండవలెనని ఈ కవి యాశయము.

1. భావములు జాను తెనుగున సరళముగా వ్యక్తము చేయుట.

2. కావ్యముకలిగించెడి ఇంపు పెంపుతో పిరిగొనియుండుట. అనగా రచన హృదయమునకు ఇంపు నింపుటయే గాక చిత్తమునకు ఔన్నత్యము కలిగింపనది కావలెను అనుట. అట్టి ఔన్నత్యము ఉదాత్తవస్తు స్వీకారమున కలుగును.

3. శైలి కర్ణరసాయనముగా నుండవలెను.

4. పైపై తళుకు బెళుకులతో చూపరకు మిరుమిట్లు గొలిపియు లోన ఉత్త గుల్లయైన ప్రతిమవలె గాకుండ, ఉత్తమ కావ్యము చూచుటకు అన్ని విధముల సుందరముగా నుండుటయే గాక అంతరమున సారవంతమై, సాలభంజిక వలె నుండవలెను (Substantial).

5. కృతి చెప్ప బూనినవానికి చతుష్షష్టి కళా పరిజ్ఞాన ముండవలెను.

6. గ్రంథమున నవరసములు, అష్టాదశ వర్ణనలు ఉండవలెను. ఇవిగాక

> "మార్గ కుమార్గము, దేశియ
> మార్గము, వదలంగఁ దమకు మది గొల్పక దు
> ర్మార్గపథవర్తు లనఁదగు
> మార్గ కవుల దలఁప నలఁతి మహి సుకవులకున్."

అను పద్యములో ఆనాటి మార్గ కవితాభిమానులను అతడు నిరసించిన సూచన కలదు. ఎట్లనగా చాళుక్యుల కాలమున దేశి కవిత్వము పుట్టి నన్నయ భారత రూపమున సుప్రతిష్ఠితమైనను, దానిని మెచ్చక మార్గ కవితయందే-సంస్కృతమునందే-ఇంకను పక్షపాతము చూపెడి ఛాందసులను గూర్చి పలికిన వాక్యము లివి. అంతేగాని నన్నయ భారతము మార్గ కవిత్వమనియు తదనుయాయులు తత్పక్షపాతులు మార్గకవులనియు నితని యభిప్రాయము గాదు. అట్లే యగుచో ఆ ఆక్షేపణ తన గ్రంథమునకును తగులును. ఎట్లనగా: నన్నయ కవిత్వమునకును తన కవిత్వమునకును సంస్కృతాంధ్ర పదముల పాళ్ళలో హెచ్చుతగ్గు లుండవచ్చుగాని పద్య రచనా విధానము రెండింటను ఒకటియే! ఎక్కువపాలు దేశి పదము లుండుట తప్ప కుమారసంభవములో మార్గకు భిన్నమైన దేశితన మేమియులేదు. నేను ఇతఃపూర్వము చెప్పినట్లు ఆనాడు మార్గ మనగా సంస్కృతమే! దేశి యనగా దేశభాషయే. కావున ఈ పద్యమందలి మార్గ కవిత్వము సంస్కృత కవిత్వమనియే అతని యభిప్రాయమై యుండును. దానినే ఆరాధించి దేశిని మెచ్చకపోవుట "కుమార్గము" అని యతని నింద. (కుమార్గము = మంచి పద్ధతి కాదు). ఈ పద్యమునకు ఇంతవరకు సరియైన అర్థము కుదరలేదు. పైద నాకు తోచిన అర్థము.

ప్రస్తుతము మన దేశములో ఉన్నవిద్యాబోధన మంతయు మాతృభాష ద్వారా జరుగుట శ్రేయస్కరమని కొంతమంది ప్రతిపాదించుచుండగా వేరొక వర్గమువారు ఆంగ్లము ద్వారానే ఆ బోధనము ఫలప్రద మగునుగాని మాతృభాష ద్వారా బోధించుట తగదు అని వాదించుచున్నారుగదా! ఈ వివాద మెట్టిదో నన్నెచోడుని నాటి కావ్యభాషా వివాదముకూడ అట్టిదేయై యుండెను కాబోలు. ఇతని యాశయములలో ప్రధానమైనది-భావములను జాను తెనుఁగున సరళముగా చెప్పవలెననుట. ఈ జానుతెనుఁగు అనెడి పదమును ఇతడే మొదట ప్రయోగించినవాడుగా పొడగట్టును. జానుతెనుఁ గనగా: ఏమియో అతడు చెప్పక పోయినను సరళమైన తెలుఁగు అని పద్యతాత్పర్యమునుబట్టి యూహింపవచ్చును. ఈ పదమును పాల్కురికి సోమనాథుడు తన గ్రంథములలో ప్రయోగించి దాని స్వరూపమును గూర్చి కొంత వివరణమును చెప్పెను.

ఉరుతర గద్య పద్యోక్తులకంటె సరసమై బరగిన జాను తెనుంగు
చర్చింపగా సర్వసామాన్య మగుట కూర్చెద ద్విపదలు కోర్కి దైవార.
(బసవ పురాణము)

ఆరూఢ గద్య పద్యాది ప్రబంధ పూరిత సంస్కృత భూయిష్ఠ రచన,
మానుగా సర్వసామాన్యంబుగామి జాను తెనుఁగు విశేషము
ప్రసన్నతకు. (పండితారాధ్య చరిత్ర)

పై ద్విపదలనుబట్టి సర్వ సామాన్యమైన భాష జాను తెనుఁగని ఆ కవు లనుకొన్నట్లు మనము భావింపవచ్చును. కాని "ఆరూఢ గద్య పద్యాది ప్రబంధ పూరిత సంస్కృత భూయిష్ఠ రచన" అను సమాసము సర్వ సామాన్యమేనా? అని ప్రశ్నించినవారికి నా సమాధానమిది. సర్వులు అనగా ఆబాల గోపాలము. ప్రజలు అని యర్థము కాదు. కొద్దియో గొప్పయో భాషా జ్ఞానము కలిగి, పాండిత్యము లేకపోయినను ఇతర సహాయ మపేక్షించకుండ, చదివెడి గ్రంథమును అర్థము చేసికొనగలిగిన అక్షరాస్యులను మాత్రమే అతడు ఉద్దేశించెనని నేను భావింతును. అనగా సంస్కృత శబ్దములను వాడినను తెలుఁగు వారికి నిత్య వ్యవహారమున సుపరిచితములై తెలుఁగు తనమును దాల్చిన శబ్దములైనచో అవి తెలుఁగు పదములతోపాటు సర్వ సామాన్యములే యగును. ఇంత వరకు లెస్సగా నున్నది. కాని ఆ సోమనాథుడే తన వృషాధిప శతకమున జాను తెనుఁగునకు ఉదాహరణముగా ఒక పద్యమును వ్రాసెను.

బలుపొడతోలు సీరయును బాఁపసరుల్ గిలుపారు కన్ను వె
న్నెలతల సేఁదుకుత్తుకయు నిండిన వేలుపుటేఱు వల్గుపూ
సలు గలజేని లెంకనని జానుఁ దెనుంగున సన్నుతించెదన్
వలపు మదిం దలిర్ప బసవా! బసవా! బసవా! వృషాధిపా!

ఈ పద్యమునుబట్టి జాను తెనుఁగనగా అచ్చ తెనుఁగు అని స్ఫురించుట తథ్యము. అచ్చ తెనుఁగు పద్యములు కొన్ని సంస్కృత సమాస ఘటిత పద్యములకంటె దుర్బోధముగా నుండుట అందర మెరిగినదే! అచ్చ తెనుఁగు భాష ఎన్నటికి సర్వ సామాన్యము కాదు. చాళుక్యరాజు మొదలగు పలువురు దేశి కవిత్వమును నిలిపిననాడే తెనుఁగు తత్సమ సంయుతమై ఉత్తమ కావ్య రచనా యోగ్యమయ్యెను. పోనీ, తత్పూర్వము ఎట్టి సంస్కృత ప్రాకృతశబ్ద సంక్రమణము లేని కాలమున అచ్చ తెనుఁగు వాక్యములు ఉండెనని చారిత్రకముగా నిరూపితమైనను ఆ వాక్యముల తెలుఁగు అతి ప్రాచీనములైన శాసనముల భాష వలె మనము ఎన్నడును వినని ఏదో పరభాషగ వినబడునేగాని సర్వ సామాన్య భాషగ వినబడదు. కావున సోమనాథుడు జాను తెనుఁగు పేర అచ్చ తెనుఁగు పద్యము వ్రాయుట సరియైన యుదాహరణము కాదు. నన్నెచోడుని అభిప్రాయమునను జాను తెనుఁగనగా అచ్చ తెనుఁగుగాదు. అతని గ్రంథము అచ్చ తెనుఁగున వ్రాయబడలేదు. పోతే అతని అభిప్రాయము సోమనాథుని వివరణము వలెనే సర్వ సామాన్యభాషయే జాను తెనుఁగై యుండవలెను. కాని గ్రంథము నందలి భాష సర్వ సామాన్యమని చెప్పలేము. ఈ గ్రంథమున కొన్ని కొన్ని పద్యములు, కొన్ని కొన్ని వాక్యములు సరళముగా, సుబోధముగా నున్నను ఇంచుమించు నూటికి ఏబదిపాళ్లు కఠిన సంస్కృత భూయిష్ఠమైన రచనయే యనుట సత్యదూరము కాదు. కావున సర్వ సామాన్యమైన జాను తెనుఁగు రచన అతనికి ఆదర్శము మాత్రమే! ఆచరణ సాధ్యములు గాక పోయినను ఉత్తమాదర్శములు ప్రశంసనీయములే!

ఈ జానుతెనుఁగు శబ్దము వంటిదే ఇతడు వాడిన వస్తు కవిత యనెడి అస్పష్టమైన యింకొక శబ్దము. అవతారికలో ఈ పదము నతడు పదే పదే ప్రయోగించెను. తాను జంగమ మల్లికార్జున గురువు వలన వస్తు కవిత్వమును నేర్చెనట.

ఆ॥ "నింగి ముట్టియున్న జంగమ మల్లయ
వరమునందుఁ గనిన వస్తు కవిత
దగిలి వారియంద నెగడింతు రవికి దీ
పమున నర్చ లిచ్చు పగిదివోలె."

ఆ గురువునకు తన కుమారసంభవ వస్తుకవితను రవికి దీపమున అర్చ లిచ్చు పగిది సమర్పించెనట. అనగా ఈ గ్రంథము వస్తుకవితాబంధుర మని మన మనుకొనవలెను. మరి ఈ గ్రంథమునే అతడు ప్రబంధమని ఇంకొక పద్యమున పేర్కొనెను.

ఉ॥ "జంగమ మల్లికార్జునుని ....
......విస్తరించెదఁ బ్రబంధము సద్రస బంధురంబుగాన్."

ఈ ప్రబంధ కవిత్వమునే అతడు వస్తుకవిత్వముగా పేర్కొనెనని తలపవచ్చునుగాని మరి సంస్కృత కవిస్తుతి సందర్భమున వాల్మీకి రామాయణమును, భారవి కిరాతార్జునీయమును వస్తు కావ్యములుగాను, ఉద్భటుని కుమార సంభవమును గూడ వస్తుమయకావ్యముగాను ప్రశంసించెను.

"కం॥ కవితామృతోదయాంబుధి
కవి సజ్జనజనకు వస్తుకావ్యాబ్జరవిన్
గవితారంభంబుల స
త్కృవు లభినందింతు రాదికవి వాల్మీకిన్.

కం॥ భారవియు వస్తు కవితను
భారవియును బరఁగి రుదయపర్వత శిఖరా
గ్రారోహణేంద్రకీల న
గారోహణ వర్ణనల జనారాధితులై.

కం॥ క్రమమున నుద్భటుఁడు గవి
త్వము మెఱయఁ గుమారసంభవమ్ము నలంకా
రము గూఢవస్తుమయ కా
వ్యముగా హరులీల చెప్పి హరు మెచ్చించెన్."

ఈ ప్రశంస చూడగా వాల్మీకియు, భారవియు, ఉద్భటుడుమాత్రమే సంస్కృతములో వస్తుకవు లనియు అందులోను ఉద్భటుడు గూఢవస్తు కవి యనియు అనుకొనవలసివచ్చును. అతని కుమారసంభవము లభ్యము కాదుగనుక అది ఏ విధముగా గూఢమో మనము చెప్పలేము. బహుశా ప్రబోధ చంద్రోద యమునందు వలె అతని కుమారసంభవములో వాచ్యార్థము కాక ఆధ్యాత్మిక అంతరార్థము ఏమైన ఉన్నదేమో ! ఇక భారవియు, వాల్మీకియు ప్రత్యేకము వస్తుకవులుగా ప్రస్తుతింపబడుట ఏ కవితాగుణమును బట్టియో మన మూహింప లేము. భారవి వస్తుకవి యైనపుడు మాఘుడు ఏల కాసూడదు ! భట్టహర్షుడు ఏల కాగూడదు ? కావున ఆ యిరువురనే ఇతడు ప్రశంసించుటలో విశేషార్థ మేమియు లేదు. తన గ్రంథమును ప్రబంధము అని చెప్పుకొన్నాడు గనుక ప్రబంధకవిత్వమే వస్తుకవిత్వమని అతనియభిప్రాయముగా గ్రహింపవచ్చును.

అలంకారశాస్త్రములలో వస్తుశబ్దమును కథాపరముగాను, కథాంశ పరముగాను వాడిరి. వస్తునేతృ రసభేదములనుబట్టి దశరూపకము లేర్పడునని ఈ క్రింది సూత్రమున కలదు.

"వస్తునేతృరసాస్తేషాం రూపకాణాం హి భేదకాః"(ప్రతాపరుద్రీయం)

ఈ సూత్రములో వస్తువనగా నాటకేతివృత్తమనియే అర్థము. మరి,

"యత్స్యా దనుచితం వస్తు నాయకస్య రసస్య వా,
అవశ్యం తత్పరిత్యాజ్యం అన్యథా వా ప్రకల్పయేత్."

(దశరూపకము)

ఈ కారికయందలి 'వస్తు'శబ్దమునకు ఇతివృత్తములో ఏదో యొక అంశమని యర్థమేగాని ఇతివృత్తమంతయు అని యర్థము కాదు. కథయంతయు అనుచితమైనచో కవి దానిని చేపట్టనే చేపట్టడు. కావున ఈ రెండు కారికలను బట్టి అభిజ్ఞాన శాకుంతలమునందు ప్రధానకథ యైన శకుంతలా దుష్యంతుల దాంపత్యగాథ వస్తువు అయినట్లే ఆ నాటకమునందలి జాలరి వృత్తాంతము గాని, దుర్వాసశ్శాప వృత్తాంతము గాని, దుష్యంతుని మృగానుసరణముగాని వస్తువులే యగును. మానవ శరీరమువలె కావ్యశరీరము కూడ అనేకావయవసంయుత మై యుండును. అవయవపరిపుష్టియే అవయవి పరిపుష్టి. ఏ అవయవము క్షీణించి

వను అవయవికి అంగవైకల్యము రాకమానదు. కావున కావ్యములో వ్రాసిన కథను గుణాలంకార వర్ణనాదులతో రసవంతము చేయుటేకాక తదవయవ స్థానీయములైన ఇతర కథాంశములను గూడ ఆ విధముగానే పరిపోషించి రసవంతములు చేయుటయే వస్తు కవిత్వము చెప్పుట. అదియే ప్రబంధరచన చేయుట అని ఈ కవి యూహయని నేను ఊహింతును. నా యూహయే నిజమైనచో ఇతని వస్తుకవితా శబ్ద ప్రయోగములో నూత్న ప్రతిపాదన మేమియులేదు.

ప్రబంధ శబ్దము సంస్కృతములో ఏయే అర్థములలో వాడబడినదో, తెనుగున ఎట్టి గ్రంథములు ప్రబంధములుగా పేరెన్నికగన్నవో ఆ వివరణమంతయు ఇంకొక ప్రకరణమున చెప్పబడును. ప్రస్తుతము కుమారసంభవము ప్రబంధమగునా? కాదా ? అను ప్రశ్నకు రచనా విధానమునుబట్టి ఇది ప్రబంధమే యని అసందిగ్ధమైన సమాధానము చెప్పవచ్చును.కానీ ప్రబంధమునకుండవలసిన లక్షణములలో ముఖ్యమైన వస్త్వైక్యము మాత్రము ఇందు లేదు.

మహాస్రగ్ధర :- సతి జన్మంబున్ గణాధీశ్వరు జననము దక్ష
క్రతుధ్వంసముం బా
ర్వతి జన్మంబున్ భవోగ్రవ్రత చరితయు దేవ
ద్విషత్ క్షోభమున్ శ్రీ
సుతసంహారమ్ము భూభృత్సుతతపము సుమా
సుందరోద్వాహమున్ ద
ద్రతి భోగంబుం గుమారోదయము నతఁ డనిం
దారకుం బోరఁ గెల్పున్."

అనెడి పద్యములో చెప్పబడిన కథాంశములలో సతి జన్మంబును, గణాధీశ్వరు జననమును, దక్షక్రతు ధ్వంసమును అనెడి మూడింటికి ఉత్తరకథతో ఉన్న సంబంధము అపరిహార్య కారణబద్ధముకాదు. ఈ కావ్యము కుమారస్వామి సంభవమునకు సంబంధించినది. అతని సంభవము తారకాసుర సంహారార్థమే గనుక తారకాసురవధ కుమారుని సంభవమునకు కార్యమైనది. కనుక కుమారసంభవ కావ్యము కుమారుని సంభవముతోనే ముగియుటకంటె తారకవధతోనే ముగియుట కథా బీజారోపణమునకు అనురూపమైన ఫలము. ఉమామహేశ్వరుల పరస్పరానురాగమే ఆ బీజము. ఆ అనురాగమునకు పార్వతి పూర్వ జన్మ

గాథను చెప్పుట వస్త్వైక్యమును సాధింపదలచిన కవికి ఆవశ్యకముకాదు. ఆ భాగమునందలి మూడంశములలో మొదటి రెండు ప్రధాన కథకు, మూడవది యైన దక్షాధ్వర ధ్వంసముకంటె, ఎక్కువ దూరమున నున్నవి. వాటిని బల వంతముగా లాగికొనివచ్చి ఉమామహేశ్వరుల కథతో అతుకుట పౌరాణిక పద్ధతియేగాని ప్రబంధ పద్ధతికాదు. ఈ ఔచిత్యము నెరింగియే కాళిదాసు -

"అస్త్యుత్తరస్యాం దిశి దేవతాత్మా
హిమాలయో నామ నగాధిరాజః"

అని పార్వతీజనకుఁడైన హిమవంతుని వర్ణనతో కథను ఉపక్రమించెను. అంతే గాక ప్రబంధమునకు ఉచితముగానట్టియు పురాణములయందు మాత్రమే చెప్ప దగినట్టియు కథాంశములు కొన్ని నన్నెచోడుని గ్రంథమున గలవు. కుమారుని జననమునకు పూర్వము జరిగిన కార్యకలాపమంతయు పౌరాణికమే గాని ప్రాబంధికముగాదు. కావున నన్నెచోడుడు పౌరాణిక గాథను పురాణముగా గాక వర్ణనాదులచే నలంకరించి ప్రబంధముగా రచించెను. ఈ యర్థముననే ఇది ప్రబంధము.

కథాప్రకాశిక

ఆశ్వాసము I

(1) ఆదిశక్తి దక్షుని ప్రార్థనమీద అతనికి సతీదేవి యనుపేర పుత్రి కయై జన్మించి శివుని వివాహమాడుట. (2) ఆ దంపతులు గజరూపధారులై క్రీడింప, గజాననుడు పుట్టుట. (3) దక్షుడు తన పుత్రికాసంతానము నంతను చూడనేగి కశ్యపాది జామాతలచే సత్కృతుడగుట.

ఆశ్వాసము II

(1) దక్షుడు శివుని చూడనేగగా ఆయన ఇతర అల్లుండ్రవలె మామను గౌరవింపక పోవుట. (2) ఆ అవమానమునకు ప్రతీకారముగ దక్షుడు తానుచేయ తలపెట్టిన యజ్ఞమునకు శివుని ఆహ్వానింపక కుమార్తెను పిలిపించుట. (3) సతీదేవి తన భర్తను ఆహ్వానింపని తండ్రిని అధిక్షేపించగా అతడు శివనింద చేయుట. ఆ సాధ్వి దుర్భరకోపముచే యోగాగ్నిదగ్ధయగుట (4). గజా ననుడు ప్రమథులతో గూడి దక్షయజ్ఞధ్వంసముగావించి, దక్షుని కట్టితెచ్చి

శివుని మ్రోల పెట్టుట. (5) శివుడు అతనిని క్షమించి అధ్వర ఫలము ప్రసాదించి ప్రజాపతిగ నియోగించుట.

ఆశ్వాసము III

(1) సతీదేవి హిమవంతుని కూతురై జనించుట. (2) ఆమె యుక్త వయస్కురాలైనపుడు నారదుడువచ్చి ఈశ్వరునకు పత్నియగునని యేష్యము చెప్పుట. (3) శివుడు ఏదో కాంక్షించి తపస్సు చేయుటకై హిమవద్గిరికి రాగా హిమవంతుడు ఆయనకు తగిన సౌకర్యములను కలిగించి ఆయనకు పరిచర్యార్థము పార్వతిని నియోగించుట.

ఆశ్వాసము IV

(1) తారకాసురుడు దేవతలను నానాబాధలు పెట్టుట, వారు బ్రహ్మతో మొరపెట్టుకొనుట, ఆయన శివపార్వతుల తేజమున ఉదయించినవాడే తారకాసురుని సంహరింప సమర్థుడగునని యుపదేశించుట. (2) ఇంద్రుడు మన్మథుని తన కొలువునకు రావించి శివపార్వతులకు సంయోగమును కల్పింపుమనుట. (3) మన్మథుడు సపరివారుడై ఈశ్వరుని తపోవనమునకేగుట. (4) వసంతుడు తపోవనమున ప్రవేశించి అకాల వసంతోదయమును కల్గించుట.

ఆశ్వాసము V

(1) వసంత పుష్పాభరణాలంకృతయై సపర్యార్థమై వచ్చిన పార్వతిని చూచి శివుడు చలించుట. (2) తన మనోవికారమునకు కారణమైన మన్మథుని ఫాలనేత్రముతో భస్మముచేయుట. (3) రతివిలాపము (4) ఆకాశవాణి సమాశ్వాసము. (5) పార్వతీ విరహార్తి (6) సఖుల శిశిరోపచారములు.

ఆశ్వాసము VI

(1) తండ్రి యనుమతిగొని పార్వతి తపమునకేగుట. (2) ఒక ముని పల్లెనుజేరి అందున్న జంగమ మల్లికార్జునునివద్ద దీక్షగొని తపోవేషము దాల్చి గంగాతీరమున నివాసమేర్పరచుకొని ఘోరమగు తపస్సు చేయుట.

ఆశ్వాసము VII

(1) శివుడు మాయాబ్రహ్మచారి వేషమున పార్వతిని పరీక్షించి, మెచ్చి సాక్షాత్కరించుట. (2) కన్యావరణార్థము సప్తర్షులను హిమవంతుని చెంతకు పంపుట.

ఆశ్వాసము VIII

(1) సప్తర్షులు వివాహ నిశ్చయముచేసికొని వచ్చుట. (2) శివుడు బ్రహ్మాది పరివృతుడై పెండ్లికి తరలిపోవుట. (3) హిమవంతుడు భక్తిపూర్వకముగా ఎదుర్కోలు నెరపుట. (4) ఆ రాత్రి ఓషధీ ప్రస్థపురమున విజృంభించిన విటవిటీ విలాసాది శృంగార క్రీడలు.

ఆశ్వాసము IX

(1) పార్వతీ పరమేశ్వరుల వివాహము. (2) తుంబురు నారదుల గానము. (3) రంభాదుల నాట్యము. (4) దేవతల ప్రార్థనలు ఆలకించి శివుడు మన్మథుని పునరుజ్జీవితునిచేసి రతిని అనుగ్రహించుట. (5) వసంతోత్సవము. (6) జలకేళి (7) పార్వతీపరమేశ్వరులు రజతగిరికేగుట. (8) వారి వివిధ రతి క్రీడావిలాసములు.

ఆశ్వాసము X

(1) శివపార్వతుల శయ్యాగృహము (2) అకాలమున అందు ప్రవేశించిన అగ్నిమీద శివుడు తన చరమధాతువును చల్లుట. (3) అగ్ని దానిని ధరించిపోయి ఋషిపత్నులమీద విడుచుట. (4) వారు దానిని శరవణ సరసిలో గుప్తముచేయుట. (5) అందు కుమారస్వామి జనించుట. (6) కలహకుతూహలుడైన నారదుడు ఆ పిల్లవాని తేజోవిశేషాదులను ఇంద్రునికి చెప్పగా అతడు దండెత్తివచ్చి ఓడిపోయి ఈశ్వరుని మరుగుజొచ్చుట. (7) ఉమామహేశ్వరులు ఆ పిల్లవానిని తమ బిడ్డగా గుర్తించి తారకాసుర వధార్థము దేవసేనానాయకుని జేయుట. (8) క్రౌంచపర్వత భేదనము (9) దేవతలు బృహస్పతిసుతుడైన సుమతిని తారకాసురునివద్దకు రాయబారము పంపుట. (10) తారకుడు దూతను నిందించి వధింపబూనుట. (11) శుక్రుని ధర్మోపదేశము. (12) దానవదూత దేవసభకు వచ్చుట (13) యుద్ధ నిర్ణయము. (14) శుక్రుడు తారకునకు రాజనీతిని ఉపదేశించి యుద్ధము మాన్పనెంచుట, తారకుని తిరస్కారము.

ఆశ్వాసము XI

(1) ఉభయ సైన్యములు చతురంగ బలసమేతముగా యుద్ధభూమి చేరుట.

ఆశ్వాసము XII

(1) సురాసురులలో ప్రధాన వీరులు పరస్పరము నానావిధముల పోరుట. (2) కుమార తారకులు తారసిల్లుట. (3) తారకాసుర సంహారము. (4) దేవతల అభినందనములు, జయ జయ ధ్వానములు. (5) విజయలక్ష్మీ శోభితుడైన కుమారుడు తల్లిదండ్రులను దర్శించుట. (6) పరమేశ్వరుడు కుమారునకు ఈశ్వర తత్వోపదేశము గావించుట.

ఈ కథ బ్రహ్మాండ పురాణములో ఉన్నదట. మరి ఇతర శైవ పురాణములలో కూడ నుండవచ్చును. దీనికి ప్రపంచవ్యాప్తి వచ్చుటకు కారణము కాళిదాసు చేపట్టుట. ఆ కవికులగురువే కుమారసంభవము వ్రాసియుండనిచో ఈ కథ గణపతి సంభవ కథవలెనే పురాణములలోనే యుండిపోయెడిది. నన్నెచోడుని గ్రంథము కాళిదాసుని కుమారసంభవమునకు ఆంధ్రీకరణముకాదు. ఒకవేళ ఉద్భటుని కుమార సంభవమే ఈ తెలుగు గ్రంథమునకు మూలమేమో యని అనుమానించుటకైనను వీలులేకుండ నన్నెచోడుడు అవతారికలో ఒక ప్రమాణ వాక్యము వ్రాసెను.

"అస్మదీయానూన ప్రతిభార్ణవోదీర్ణ రుచిరవస్తు విస్తారితోత్తమ కావ్య రత్నంబు" ఇది నా ప్రతిభా సముద్రమున పుట్టిన కావ్య రత్నమేతప్ప ఎరవు తెచ్చుకొన్నదిగాని,కొన్నదిగాని గాదని ఈ వాక్యముయొక్క తాత్పర్యము.అయితే ఈ కావ్యమే అతని ప్రతిభా సముద్రమున పుట్టినదికాని, కథ మాత్రము కాదు. పురాణములలోని కథను నిమిత్తమాత్రముగా తీసికొని దానిని తా నిచ్చవచ్చినట్లు మలచి సింగారించి వన్నెలు చిన్నెలు కల్పించి ఒక చక్కని శిల్పమూర్తిని సృష్టించినాడు. స్వతంత్ర రచన అనెడి మాటకు అర్థమింతే. కథను గూడ కల్పించినాడని కాదు మరి కాళిదాసు కావ్యములైనను మూలముగా గైకొన్నాడేమో అని యనుమానించుటకు వీలులేకుండ అతడు చేసిన ప్రతిజ్ఞ సందేహ నివృత్తిని జేయుచున్నది. కాళిదాసుపై ఇతనికి ఎనలేనిభక్తి.'భాసురమతి వాల్మీకి వ్యాసాదులు చనిన జగతి వరకవితాసింహాసనమెక్కి కవీంద్రుల దాసులఁగా నేలెఁ గాళిదాసుఁడు పేర్మిన్'. ఇంత భక్తిగలవాడు అతని కుమార సంభవమును ఇతర సంస్కృత కావ్యములకంటె ఎక్కువ శ్రద్ధతో చదివి యుండుననుట తథ్యము. ఊరక చదువుటయే కాకుండ దానిని చిరకాల మననము చేసి తన

కవితాత్మను ఆ కావ్య సౌందర్య వాహినిలో నోలలాడించి యుండును. అందు చేతనే గ్రంథ రచనవేళ కాళిదాసుమూర్తి ఇతనికి అడుగడుగున సాక్షాత్కరించు చునే యుండెనని తలపవచ్చును. ఆ సాక్షాత్కార ప్రభావము ఈ గ్రంథమున చాలవరకు నీడలాడుచుండును. అందుచేతనే విమర్శకులు ఈ గ్రంథమునకు కాళిదాసు కుమారసంభవమే మూల మనుకొని దానితో పోల్చిచూచుటకు ఉద్యమించిరి. అది మూలము, ఇది ప్రతికృతి అని పోల్చి చూచుటకంటె ఈ రెండును స్వతంత్ర గ్రంథములుగ భావించి తారతమ్యము నిర్ణయించుట సముచితము. ఎఱ్ఱన, సోమనల హరివంశములవలె ఈ రెండును తెలుఁగు గ్రంథములే అయి యుండినచో అట్లే పోల్చి చూచుట కొంత సుకరమే యగును. గాని కాళిదాసుది సంస్కృతమును, నన్నెచోడునిది తెలుగు అగుటచేత వాటిని పోల్చి చూచుట కొంత దుర్ఘటమైన పని. అయినప్పటికిని ఈ రెండు గ్రంథములలోని కథను, ఈ కవులు ఆ కథను నడిపిన పద్ధతిని, కవితాశక్తిలో చిత్తసంస్కారములో ఇరువురకునుగల తారతమ్యమును కొంతవరకైనను పోల్చిచూడవచ్చును. నిజమునకు తెనుఁగుమాట అటుంచి సంస్కృతములోనైనను కాళిదాసు చేపట్టిన వస్తువును ఇంకొక కవి చేపట్టియున్నచో-అట్టి సాహసుడు లేడు-కాళిదాసుతో అతనికి పోలిక ఏమిటి ? అని యతని గ్రంథమును విప్పి చూడకుండగనే త్రోసి పుచ్చవచ్చును. ఎందుచేతననగా కవికులములో కాళిదాసుని పేరు చెప్పినతర్వాత ద్వితీయుడుగానైనను చెప్పుటకు వెంటనే రెండవవాని పేరు స్ఫురింపదు అందు చేతనే "అనామికా సార్థవతీ బభూవ" అన్న అభియుక్తోక్తి పుట్టినది. అట్టి కాళిదాసు ఈ తెనుఁగు కవిని పోల్చి చూచినపుడు ఇతనికి ఏమి న్యూనత కలుగునో యనెడి సంకోచము కలుగుట సహజమే. కాని బరిమీద వదలి పెట్టినచో గెలవక పోయినను కాళిదాసుతో పెనగగల వాడేగాని మల్లచరపు విన్నంతనే భయపడి పారిపోవువాడు కాడనుమాట మాత్రము నిజము.

కాళిదాసు పేరుమీద చెల్లుచున్న కుమారసంభవములో ఉత్తర భాగము (9వ సర్గనుండి) అతడు వ్రాసినది కాదనియు ప్రతిభాశాలియైన ఏ కవియో దానిని పూర్తిచేసి యుండుననియు, సూక్ష్మదృష్టికి ఆ భేదము కానవచ్చుచుండుననియు కొందరందురు. మల్లినాథసూరి మొదటి ఎనిమిది సర్గలకే వ్యాఖ్యానము వ్రాసి తక్కినవి విడిచిపెట్టుటవల్ల ఆ మహా వ్యాఖ్యాతకుకూడ ఉత్తరభాగము కాళిదాసు కృతము కాదనియే తోచెనని తమ యభిప్రాయమును సమర్థింతురు.

నన్నెచోడునకు కూడ ఇట్టి అభిప్రాయమే కలిగియుండవచ్చును. ఇతడు పూర్వ భాగమును అనుసరించి నడచినంతగా ఉత్తరభాగము వెంట నడకసాగించలేదు. నన్నెచోడుడు చేసిన అనుసరణములు, అనుకరణములు, అనువాదములు పూర్వ భాగమునకే సంబంధించి యున్నవిగాని ఉత్తర భాగమున లేవు. అందును 5వ సర్గ తరువాత కాళిదాసు దగ్గర సెలవు తీసికొని తన దారిని తాను పరుగెత్తి పోయెను సప్తర్షులు కన్యావరణార్థము హిమవంతు నొద్దకు వెళ్ళి మనువు నిశ్చ యము చేసికొని వచ్చిన 6వ సర్గను నన్నెచోడుడు ఎట్లు విస్మరింపగలిగెనా ? యని నాకు విస్మయము కలుగుచుండును. ఆ సర్గలో కాళిదాసు చిత్రించిన ఆర్యత్వము మన కుమారసంభవమున — ఛాయామాత్రముగా నైనను — లేదు. భారత జాతి యొక్కయు, భారతీయకవియొక్కయు సంస్కృతీ సంపన్నతకు నిధాన మైన ఆ సర్గను తెనుగున అనువదించుటకు గాని, అనుసరించుటకు గాని నన్నె చోడుడు చాలడు. ఈ గ్రంథమును కాళిదాసునకు వినిపించినచో అతడు ఒక మారు తల యూచుచు, ఒకమారు పెదవి విరచుచు ఆలకించును.

సంస్కృత కుమారసంభవములోని కథ హిమవద్వర్ణనతో, పార్వతీ జననముతో ప్రారంభమై కుమారుని తారకాసురసంహారముతో అంత మగును. తెనుగున పార్వతియొక్క పూర్వజన్మ మైన సతీదేవియొక్క జననము, దక్షుడు ఆమెను శివున కిచ్చి పెండ్లిచేయుట, ఆ పరమదంపతులకు గజాననుడు పుట్టుట, తండ్రియైన దక్షుడు తన భర్తను అవమానించినందులకు సతీదేవి యోగానల దగ్ధ యగుట. ఆపై దక్షాధ్వరధ్వంసము జరుగుట అనెడి అధిక కథ మొదటి రెండాశ్వాసములలోను కలదు.

మూడవ ఆశ్వాసమునుండి నడచిన కథ మాత్రము కాళిదాసు కథా క్రమముతో సంప్రదించుచుండును. అది మొదలు రెండు గ్రంథములయందును కథాప్రణాళిక సమానమే! ఆ ప్రణాళికను ఉన్మీలనము చేయుటలో మాత్రము నన్నెచోడుడు కాళిదాసుకంటె ఎక్కువ పెంపు చేసెను. ఆ పెంపు అనేక విధ ముల జరిగినది. ముఖ్యముగా వస్తువర్ణనలోను, భావప్రపంచములోను అది ఎక్కువ ద్యోతిత మగును. ఈ భేదము ఒక్క ఈ యిరువురకే కాదు. ఇది ప్రాచీన నవీన కవివర్గములకు ఉండెడి సర్వసాధారణ ధర్మము. ఈ ప్రాచీన నవీనత లనునవి కాలమును బట్టి యేర్పడునవి కావు. ఆ యా కవుల రచనా

పదతులను బట్టియు ఏర్పడును. ప్రాచీన కవిత్వమునకు సాధుత్వము, సహజ సౌందర్యము, అలంకరణ విరళత్వము, బహువర్ణనా రాహిత్యము, కథా ప్రాధాన్యము, భావసంయమనము ముఖ్యలక్షణములు. నవీన కవిత్వమునకు శబ్దాడంబరము, అర్థచమత్కారము, అలంకరణ ప్రచురత్వము, వర్ణనాబాహుళ్యము, భావావేశము, ఇతివృత్త ప్రపంచనము ముఖ్యలక్షణములు. ఈ విభాగమునే ఆంగ్లములో Classicism and Romanticism అని యందురు. ఈ యర్థములో మన ప్రాచీన నవీన కవులను ఆర్షకవులు, లౌకికకవులు అనవచ్చును. ఆర్షకవులనగా కేవలము ఋషికవు లనియే అర్థము కాదు. పైన చెప్పిన లక్షణానుసారముగా పురాణేతిహాసములను, కావ్యములను వ్రాసిన కవులందరును ఆర్షకవులే యగుదురు. కుమారసంభవకథ గల ప్రాచీన పురాణములు చూచినపుడు ఆ రచన ఆర్షమనియు, దానితో పోల్చినపుడు కాళిదాసురచన పైజెప్పిన లక్షణములను బట్టియే కొంతవరకు లౌకిక మనియు స్పష్ట మగును ఆ కాళిదాసునితో ఈ నన్నెచోడుని పోల్చి చూచినచో ఈ తెనుఁగు కవిత్వము లౌకికము – ఆ కాళిదాస కవిత్వము ఆర్షము అనిపించును. అనగా లౌకిక మనదగిన నవీన కవిత్వలక్షణము కాళిదాసు గ్రంథమునందు కంటె నన్నెచోడుని గ్రంథములో అధికముగా నుండు నన్నమాట. ఈ పెంపు జరిగినకొలదియు లౌకికగ్రంథము విస్తృతి చెందుటయే గాక కొన్నిచోట్ల ఆ విస్తృతి, కావ్య శరీర నిర్మాణ దృష్ట్యా అనావశ్యకము కూడ అగును. మరికొన్నిచోట్ల వ్యంగ్యప్రధానమై సూచనామాత్రముగ ఉన్న యర్థము వివరణమువల్ల పలచబడును. ఒక యుదాహరణము చూడుడు :

> "అపచిత బలిపుష్పా వేది సమ్మార్గ దక్షా
> నియమ విధి జలానాం బర్హిషాం చోపనేత్రీ
> గిరిశముపచచార ప్రత్యహం సా సుకేశీ
> నియమిత పరిఖేదా తచ్ఛిరశ్చంద్రపాదైః."

ఈ శ్లోకమునందు కాళిదాసు, పార్వతి తపస్వితుడైన శివునకు చేసిన పరిచర్యా స్వరూపమును సంగ్రహముగా, అంతకంటె అపేక్షణీయము లేకుండ వ్యక్తీకరించెను.

ఈ శ్లోకములోని భావములనే ఛాయామాత్రముగా అనుకరించుచు నన్నెచోడుడు మూడు పద్యములను వ్రాసెను. మూడవదానిలో పార్వతి నిత్యము

కోసి తెచ్చిన పువ్వుల ప్రత్యగ్రతను వివరించుచు రమణీయమైన యొక ఆర్ధ
మును కొనితెచ్చెను.

సీ॥ "మొన లావులించి వాసన సల్లఁ బసిగొని
లేఁదేటిగము లెంగిలింపకుండ
నెడ సూఱఁగొని వేచి సుడియు తెమ్మరలచే
బొడము పుప్పొడి వాలివోవకుండఁ
దరణికూటమున మే యొరలి పద్మిని మేన
మొలతెంచు మధుమద మొలుకకుండ
మేల్కాని గోమిని మెలఁగి మై మురిసినఁ
బొదిగొన్న యకరువుల్ సెదరకుండఁ
తే॥ దెలిసి జక్కవ లొండొంటిఁ గలయఁ దారు
కలకలంబున రేకులు గదలకుండ
మున్న కొనివచ్చి గణికా సమూహితోడ
గిరిజ పూజించెఁ బసిఁడి తామరల వరదు."

ఈ పద్యమును కాళిదాసే చూచియున్నచో శివ పాదము తప్ప తక్కిన భాగమును నిజముగా సంస్కృతములో అనువదించెడివాడేమో యని నాకు తోచును (ఆ పాదమునందలి యర్థము అసత్యము). కాళిదాసునే మురిపించెడి పద్యములు ఇట్టివి ఈ గ్రంథములో అక్కడక్కడ చాల కలవు. వాటిలో రెండు మూడు ఉదాహరణము లిచ్చుచున్నాను :

మ॥ "వలరా జామనిఁ బిల్చి వేగమెయి నీ వాసంతి కానంద దో
హల మీ కాననలక్ష్మి కిమ్మనుడు నాహ్లాదంబుతో నెయ్యఁ మ
గ్గలమై యుండ వసంతకుండు దమపైఁ గన్నిడ్డఁ గారాకు గెం
దలిరాకయ్యెనొ నాఁ దలిర్చె వడిఁ గాంతారాంతరోర్వీజముల్.

కం॥ కని కోపించెనొ ? కానక
మును గోపించెనొ మహోగ్రముగ నుగ్రుఁడు సూ
చినఁ గాలెనొ చూడక యట
మును గాలెనొ నాఁగ నిమిషమున నఱఁగాలెన్.

కం॥ గిరిసుత మైఁ గామాగ్నియు
హరు మై రోషాగ్నియుం దదంగజు మైను
ద్ధుర కాలాగ్నియు రతి మై
నురు శోకాగ్నియునుఁ దగిలి యొక్కట నెగసెన్."

మన్మథుడు తన సఖుడయిన వసంతునితోడను, శంకితస్వాంత యైన రతితోను కలిసి ప్రాణము లర్పించి యైనను సరే, నెరవేర్చవలసిన కార్యము కొరకు హిమవత్పర్వతముమీది శివుని తపోవనమునకు బయలుదేరి వెళ్ళెను అని చెప్పుటకు కాళిదాసు ఈ క్రింది శ్లోకమును వ్రాసెను.

"స మాధవేనాభిమతేన సఖ్యా
రత్యా చ సాశఙ్క మనుప్రయాతః
అంగవ్యయ ప్రార్థిత కార్యసిద్ధిః
స్థాణ్వాశ్రమం హైమవతం జగామ."

ఇందులో అతడు వాహనారూఢుడై వెళ్లెనో, కాలినడకనే వెళ్లెనో, ఆకాశగమనమున వెళ్లెనో కాళిదాసు వివరింపలేదు. ఆ గమనప్రకారమును అవసర మైనచో మనము ఊహించుకొనవలసినదేగాని దానిని వివరించి చెప్పుట ఆ కవికులగురుని పద్ధతి కాదు. నన్నెచోడుడు మన కా యూహించుకొనవలసిన భారము లేకుండ వారి గమనమునకు ఒక పుష్పరథమును సృష్టించి చూపెను (నిజమునకు అది రథము కాదు ; తెలుగువారి రెండెడ్లబండి).

సీ॥ పంకరుహంబులు బండి కన్నులు, చంప
కంబులు నొగ, లుత్పలంబు లిరుసు,
గరవీరములు పలుఁగాడి, జాదులు సనుఁ
గొయ్య, లశోకముల్ గోడిపీట
సిందువారంబులు సీలలు, గేతకుల్
మెట్టులు, మొల్లలు మెట్టుగుదెలు
పొగడలు పలుపులు, పున్నాగములు పగ్గ
ములు, సహకారముల్ పూనుగాడి
కురవకానీక మూలంపుఁ గోల, కైర
వములు మునుకోల, కోకము లావహనములు

గా వసంతుండు సూతుఁడై పూఁవుదేర
నెరయఁ గుసుమాయుధంబులు నినిపి తెచ్చె.

రథమునకు చక్రాలు ఇరుసు, కాడి మొదలైన ఎన్ని అవయవము లుండునో అన్నిటికి అన్ని రకముల పువ్వులు సంపాదించి ఆ రథనిర్మాణము చేసిన ఈ శిల్పి నేర్పు ఎంతయో కొనియాడ దగినది. కాని ఆ రథనిర్మాణ మెంత బాగున్నను చమత్కార భూయిష్ఠమే గాని రసవంతమని చెప్పదగిన రామణీయకతా భూయిష్ఠము కాదు. ఇట్టి చమత్కార పద్యమును వ్రాయుట సంస్కృత కవులలో నైనను ఉత్తరకాలమందలి శ్రీహర్షాదులకు పరిపాటి యైనదిగాని అశ్వఘోష కాళిదాసాదులనాడు లేదు. ఈ సంగతి యటుండనిండు. శివుని తపోవనములో వసంతుడు అడుగు పెట్టగానే అకాలవసంతోదయ మైనది. ఆ ఘట్టములో కాళిదాసు వ్రాసిన శ్లోకములలో కొన్నిటిని ఇతడు యథాతథముగ తెనిగించెను. మరి కొన్నిటిని ఇంచుక మార్పులతో అనుకరించెను చూడుడు :

"మధు ద్విరేఫః కుసుమైకపాత్రే
పపౌ ప్రియాం స్వా మనువర్తమానః
శృంగేణ సంస్పర్శ నిమీలితాక్షీం
మృగీ మకండూయత కృష్ణసారః.
దదౌ రసా త్పంకజరేణుగన్ధి
గజాయ గండూష జలం కరేణుః
అర్ధోపభుక్తేన బిసేన జాయాం
సంభావయామాస రథాఙ్గనామా.
గీతాన్తరేషు శ్రమవారి లేశైః
కించిత్సముచ్ఛ్వాసిత పత్త్రలేఖమ్
పుష్పాసవాఘూర్ణిత నేత్రశోభి
ప్రియాముఖం కింపురుష శ్చుచుమ్బే."

సీ॥ "కరియిచ్చె నరమేసి కరిణికి సల్లకీ
పల్లవ ముల్లంబు పల్లవింప
మృగ మర్థిఁ గబళించి మృగి కిచ్చె నంచు ద
ర్భాంకురంబులు చిత్త మంకురింప

హంస పెక్కువ యిచ్చె హంసికి నోర్నోర
నెలదూడు మొగముల నెలమి మిగుల
భృంగమ్ము దావితో భృంగికి దయ నిచ్చె
వికసితాబ్జ మధువు వికసితముగఁ

గీ॥ గిన్నరుండు గ్రోల్చెఁ గిన్నరి వీనుల
రాగ రసము మేన రాగ మెసఁగ
మదు విడంబనమున మగలును మగువలు
విరలి గొనిరి మదన పరవశమున."

ఈ ప్రకరణమును కాళిదాసు 9 శ్లోకములతో సరిపెట్టగా నన్నెచోడుడు ఇరువది పద్యములతోగాని తృప్తిపడలేదు. ఈ పెంపు లౌకిక కవులలో భావ నిగ్రహముగల ఎవరికోతప్ప తక్కిన వారందరికి సహజలక్షణము. నన్నెచోడునకు కాళిదాసుమీద గల భక్తి ఇంతంత యనరానిది. ఒక కుమారసంభవము నుండియే గాక, అవసరమైనపుడు కాళిదాసు ఇతర గ్రంథములనుండి కూడ మేల్తరములైన శ్లోకములను అనువదించుటకు ముచ్చటపడెను. ఒకమారే చంద్రాస్తమయము సూర్యోదయము జరుగుచున్న ప్రకృతి సన్నివేశమును వర్ణించిన నన్నెచోడుని ఈ పద్యమును చూడుడు :

తే॥ "అస్తగిరిఁ బొందె రా, జుదయాద్రి నెక్కె
నినుఁడు, దేజస్వులగు వారికెల్ల బ్రొద్దు
మానితంబగు నిల నొక్కమాట పొందు
హాని వృద్ధులు సూచించునట్లవోలె."

ఇది శాకుంతలములోని ఈ క్రింది శ్లోకమునకు అనువాదము.

శ్లో॥ యాత్యేకతో స్త శిఖరం పతి రోషధీనా
మావిష్కృతారుణ పురస్సర ఏకతోఽర్కః
తేజోద్వయస్య యుగప ద్వ్యసనోదయాభ్యాం
లోకో నియమ్యత ఇవాత్మదశాన్తరేషు."

మొదటు ఇది స్వతంత్ర ప్రబంధమని కదా కవి చేసిన ప్రతిజ్ఞ, మరి ఈ యనువాదము లేమి; ఈ యనుకరణము లేమి ? అని ఒక ప్రశ్న పుట్టవచ్చును.

అచ్చటచ్చట ఇటువంటి అనుకరణము లున్నను ఇది స్వతంత్ర రచన మాత్రము కాకుండపోదు. ఆ మాత్ర మనుకరణమైనను లేకుండ వ్రాయవలెనని ఈ కవి సంకల్పించనూ లేదు; వ్రాయుదునని ప్రతిజ్ఞయు చేయలేదు. ఒకవేళ ప్రతిజ్ఞ చేసినను అది నెరవేరుట దుర్ఘటము. ఎందుకనగా, ఆకాశమున సూర్యునివలె కాళిదాసు దేదీప్యమానముగా వెలుగుచుండగా ఆ రశ్మి తనకు సోకకుండ నడవ గలనని ఎవడు ప్రతిజ్ఞ పట్టగలడు? గొడుగు అడ్డము పెట్టుకొన్నను ఆ వేడి సుషిర మార్గము వెంట ఒడలికి తాకుచునే యుండును. కాళిదాసు శ్లోకములు సందర్భవశమున జ్ఞప్తికి వచ్చినపుడు నన్నెచోడుడు వానిని నమస్కార పూర్వకముగ స్వీకరింపక ఎట్లు ఉండగలడు? కొంచెమో గొప్పయో కాళిదాసునకు తాను ఋణపడుదునని ఋణపడితినని యెరుగును. పూర్వకవి స్తుతిలో కవులందరును కాళిదాసునకు దాసులేయని భక్తి పూర్వకముగా నమస్కారము చేసియే-ద్రోణాచార్యులవారికి ప్రదక్షిణము చేసియే యుద్ధమునకు తలపడిన అర్జునునివలె- కావ్య రచనకు ఉపక్రమించి ఉద్దిష్టగమ్యమును చేరెను.

కావ్యము రసవంతముగా నుండవలెనన్నచో ప్రసన్నముగా నుండుటయే కాక ఔచిత్యబంధురమైకూడ ఉండవలెను. ఈ ఔచిత్యమనునది శబ్దములో అర్థములో, వస్తువులో, వర్ణనలో, భాషలో, సంవాదములో- అది యిది యన నేల- శరీరమంతయు వ్యాపించి యుండెడి ఓజస్సువలె కావ్యమంతట నిండి యుండవలెను. కాళిదాసు కవికుల గురువనిపించుకొనుటకు గల కారణములలో యౌచిత్య పరిపాలనమొకటి ఆశక్తి సంస్కృత కవులలోనే చాలమందికి లేదు. తెలుగు కవులలోను మరి పెక్కుమందికి లేదు. ఆ లేనివారిలో నన్నెచోడుడు ఒకడు. వివాహనిశ్చయమునకు హిమవంతునివద్దకు వెళ్ళివచ్చిన సప్తర్షులు, వధువు చాల అందగత్తె అని శివునితో, జగన్మాత కాబోయెడి పార్వతియొక్క అవయవములను వర్ణించి చెప్పుట యెంతమాత్రమును ఉచితముకాదు. ప్రబంధమునకు స్త్రీరూపవర్ణనము ఒక అలంకారము గనుక కవి పార్వతీవర్ణనను ఆ ఋషులనోట పలికించెనని సమాధానపడుద మనుకొన్నను పొసగదు. ఆ రూప వర్ణన అంతకుముందే యొకమాటు జరిగినది. మరి అట్టి వర్ణననే ఇంకొకమారు చేయుట అనావశ్యకమేగాక సందర్భోచితమును పాత్రోచితమును కాదు. ఒకవేళ కవికి ఆమె రూపమును మరికొంత వర్ణింపవలెననెడి కుతూహలమున్నచో రెండవ

పక్షముగా తానై తనమాటలలో వర్ణింపవచ్చునుగాని, ఆ ఋషిపాత్రలకు ఆరో పించరాదు.

మరి శివుని తపోభంగమునకు బయలుదేరిన మన్మథుని వారించుటకు రతి చేసిన హితోపదేశముకూడ ఔచిత్యపు మేరను మీరుచునేయున్నది. భార్య భర్తకు హితముగరపుట న్యాయమేకాని ఆ యుపదేశము అనునయపూర్వకముగ మృదు మధురముగ నుండవలెనుగాని తర్జన పూర్వక శాపవాక్యములుగా నుండరాదు. ఈ ఘట్టమున కవి రతినోట పలికించిన వాక్యములన్నియు తనవేకాని, రతి పాత్రవి కావు. కావ్యములో కవి, తానే పాత్రయగుట యొకటి. పాత్రయే తా నగుట యింకొకటి-అనెడి రెండువిధములుగా భాషించుచుండును. అనగా పాత్ర భావములు తననోట పలుకుటయొకటి, తన భావములే పాత్రనోట పలికించుట యింకొకటి. ఈ రెండింటిలో మొదటిది కావ్యధర్మము, రెండవది కావ్యధర్మ భంజకము. తానే పాత్రయైనచో కవి పాత్రోచితమైన భావములు, వాక్యములు వ్యక్తము చేయుచుండును. పాత్రయే తానైన కవి ఆ యౌచిత్యమును విస్మరించి తన వాక్యములే పాత్రనోట పలికించును. రతి హితోపదేశ ఘట్టమున నన్నె చోడుడు ఈ రెండవ పద్ధతి నవలంబించి పాత్రౌచిత్యమునకు భంగము కలి గించెను.

ఇతడు స్త్రీజనావయవ వర్ణనా కుతూహలమును తీర్చుకొనుటలో స్థానాస్థాన, వేళావేళ పరిజ్ఞానమునుకూడ కోల్పోవుననుటకు ఇంకొక నిదర్శనము చూడుడు: పార్వతీపరమేశ్వర వివాహానంతరము హిమవంతుడు అల్లునకు అరణమొసంగి వీడ్కొలుపు సందర్భమున మేనకయు ఉమాదేవియు ఒండొరులను కౌగిలించు కొందరు. ఆ సమయమున వారిరువురి హృదయములలో అమృతరసపూరితము లైన ఏయే భావతరంగములు పుట్టునో ఆడపిల్లను అత్తింటికి సాగనంపెడి దంపతు లందరును ఎరుగుదురు. ఆ సన్నివేశమును మహాకవి యైనవాడు ఎంతో రసవంతముగా వర్ణింపవచ్చును. నన్నెచోడునకు ఆ సన్నివేశ సౌందర్యమే గోచ రింపలేదు. పైపెచ్చు వారి యాలింగనమును జుగుప్సావహమైన ఈ క్రింది పద్యమున చిత్రించెను.

తే॥ "ఉరుకుచాగ్రంబు లొండొంటి నొత్తుదేర
నెదురు కౌఁగిలింపఁగ నను వెట్లుఁగాక

కెలని కౌఁగుచుఁ గుచతటుల్ బలిమి నొత్త
నదిమి కేలెటకేనియు నందికొనిరి."

ఇట్టి పద్యములు ఇయ్యెడనే కాదు, సారస్వతమున ఎక్కడ నున్నను సరసుల మది కెక్కవు. అవి యీ కావ్యములకు కళంకము లనుటకు సందేహింప నక్కరలేదు.

పరాకాష్ఠ చెందిన ఇతని గురుభక్తి యారాధనీయమే. కాని, ఆ గురువునకు పరమశివునితో అభేదమును పాటించెడి పారవశ్యము మాత్రము సమర్థనీయము కాదు. పార్వతికి శివమంత్రోపదేశము చేసిన ఋషీశ్వరుని జంగమ మల్లికార్జునుని పేర పిలిచినప్పటికంటె, శబరకాంతలు వెదురుబియ్యము దంచునపుడు జంగమ మల్లికార్జునుని పేరుతోనే పాడిన రోకటిపాటకంటె, పెండ్లికి తరలి వచ్చెడి శివుని చూడవచ్చిన పౌరకాంతలు చూచినవ్యక్తి జంగమ మల్లికార్జునుడే యని వర్ణించుట సమంజసము కాదు. వరుసగా ఆ పద్యము లివి:

చ॥ "కమలదళాక్షి సాలఁ దమకంబునఁ గూర్చు నిజేశుతోడఁ జి
త్తము దనివోవఁగా బహువిధంబులఁ గూడిన హృద్గతానురా
గము వెలిఁ బేర్చునో యన నఖక్షతచుంబనరంజితాంగ వి
భ్రమగతి వచ్చి చూచె నొక భామిని జంగమమల్లికార్జునిన్.

ఉ॥ వాసనగా శివాగమము వర్ణన కెక్కఁ బ్రదయీసదర్థముల్
దేసిగ నాత్మశిష్యులకుఁ దెల్పుచు సద్విధి నున్న నిష్కళా
భ్యాసమునందు లీనమగు భావము నిల్పి వెలుంగుచున్న స
ద్భూసుర ముఖ్య విప్రమునిపుంగవు జంగమ మల్లికార్జునున్.

తే॥ మగువ జంగమ మల్లయ్యఁ దగిలి చూచి
యంద కన్నుల మనమును నంటియున్న
నచల భావన నిల్చెఁ దా నట్ల పరము
నభవుఁ గని జను లచలాత్ము లగుట యరుదె?"

చ॥ పటికపు రోటిలో వెదురుబ్రా లొగి పోయుచు గౌరుకొమ్ము రో
కటఁ గొని దంచుచున్ శబరకామిని పెక్కులు రాగముల్ మదో
త్కటముగఁ బాడెఁ బుట్టినమృగంబులు సోమ,మనుష్యరూప ధూ
ర్జటి మునిముఖ్య లోకగురు జంగమలింగము మల్లికార్జునున్.

భక్తిపారవశ్యము నానావిధభావావేశములలో ఒకటి మితిమీరిన భావావేశము గల కవి కావ్యరచనా మర్యాదలను పాటించుట దుష్కరము.

ఇతని సామెతలు, పలుకుబళ్ళు, జాత్యములు దేశీయముగా నుండుటయే గాక కథకు సంబంధించినను, సంబంధింపకపోయినను దేశీయములై ఆ నాటి సాంఘికాచారములు కూడ కొన్ని యీ గ్రంథమున ప్రవేశపెట్టబడినవి. అట్టివి కూడ ఇతడు ప్రతిన చేసిన కావ్యరచనాదేశీయతకు కొంత సాధనభూతములై యుండెనని నా యూహ. యుద్ధమునకు పూర్వమే సేనాకటకమున వీరభటులు తమ తమ ప్రతాపములను ప్రకటించుట, త్యాగభోగపరాయణు లగుట, ప్రియురాండ్రను తుదిసారి వీడ్కొనుట. ప్రియురాండ్రు భావివియోగభారమును సహింపలేక ప్రియులకన్న ముందే ప్రాణములు వీడుట మొదలైన వీరశృంగార కృత్యము లన్నియు క్షత్రియకులజుడును, యుద్ధవిశారదుడును అయిన ఈ కవికి సాక్షాదనుభూతములై యుండును.

మరి రాజసేవకులకు పసిడిరాసులు బోసి జీతము లిచ్చుటయు, యుద్ధభటులలో ముక్కుడిమూకలకు జొన్నలు గొలుచుటయు ఆ నాటి యాచారము కాబోలు :

కం॥ "భావజవిభుఁ డలి శుక పిక
సేవకతతి కెడరు దీర జీతము సేయం
గా వెలిఁబోసిన పసిఁడుల
ప్రోవులు నాఁ దమ్మి లెలమిఁ బూచె బెడంగై.

చం॥ మునుమిడి వైరివాహినుల ముట్టి పడల్వడ వ్రేసి గట్టి కై
పునఁ బయికెత్తు వాహకుల పొంకమరం దల కొంత గోసి ము
న్కొనివడి వాలు పందలకు గోపుల నూరెలఁ దోలి మార్చు పే
ర్చునఁ బతికెత్తి కేల్గలన జొన్నలు గొన్న ఋణంబు నీఁగుదున్."

రాజు ఒక అసాధారణ కార్యనిర్వహణమునకై ఒక సేవకుని నియోగించినపుడు అతనికి సత్కారపూర్వకముగ తాంబూల మొసంగుటయు అతడు దానిని అంగీకారసూచకముగ గ్రహించుటయు ఆ నాటి రాజసేవామర్యాదలలో ఒకటియై యుండును. ఆ మర్యాదయు ఈ కావ్యమున పాటింపబడినది.

వ॥ నాకుందగిన కెలసంబు (Service) గంటి దీనికింతకు మైకొంటిఁ దాంబూలంబు దయచేయుమని వసంతసహితంబుగా వలరాజు సురరాజుచేత నపార సత్కారంబులు గొని వీడుకొని చనుదెంచు నంత నక్కడ."

కథ ఏకాలమునాటిదైనను కవికాలమునాటి ఆచార వ్యవహారములు కావ్యమున చోటుచేసికొని ప్రవేశించును. అట్టివి కాలధర్మ విరుద్ధములని కవులు శంకింపరు.

"ఓలిన కడచన నఱువది
నాలుగు విద్యలను నేర్పు నైసర్గికమై
వాలిన సుకవులకుం గా
కేల తరమె కృతులుచెప్ప నెవ్వరికైనన్."

అనిగదా ఇతడు ఉత్తమకవి కుండవలసిన విజ్ఞానమును నిరూపించెను. ఇది అలంకారికులు కావ్య హేతువులుగ చెప్పిన ప్రతిభా, వ్యుత్పత్తి, అభ్యాసము లనెడి మూటిలో వ్యుత్పత్తికి సంబంధించిన విజ్ఞానము. ఆ విజ్ఞానము నానావిధ శాస్త్రసంబంధియు, నానావిధ కళాసంబంధియు అయి యుండి కవికి చక్కని సంస్కృతినిచ్చును. అట్టి సంస్కృతిగల కవి పండితకవి యనిపించుకొనును. మన పూర్వకవులలో చాలమందికి అనేకశాస్త్రపరిచయముతోపాటు సంగీతాది కళాపరిచయమును కలదు. ఆయా శాస్త్రవిషయములను, కళావిషయములను సందర్భము పొసగినపుడు వారు కావ్యములలో ప్రదర్శించుటయు కలదు. నన్నెచోడుడు అట్టి పండితకవులలో ఒకడు. ఇతనికి కవిత్వముతోపాటు చిత్రలేఖనము, నాట్యము, సంగీతము మొదలైన కళలనైపుణియు, అశ్వశాస్త్ర, గజశాస్త్ర, యోగశాస్త్ర యుద్ధతంత్రాది పరిజ్ఞానమును కలవని చెప్పుటకు ఈ గ్రంథమున అనేక నిదర్శనములు చూపవచ్చును. ఈ పరిజ్ఞానమును అతడు అవసరమునకు తగినంతగాక ఎక్కువగానే ప్రదర్శించుచుండును. మరియు చిత్రకవిత్వము, బంధకవిత్వము, ముద్రాలంకారము మొదలైన కేవల పాండిత్య ప్రదర్శకమైన రచనయందును ఇతనికి కుతూహల మెక్కువ. ఇట్టి రచనలు ఆంధ్రవాఙ్మయములో ఆదికాలమున లేవు. అందుచేతనే ఇతడు నన్నయకు ప్రాచీనుడు కాకపోవుటయే కాక అర్వాచీనులలో కూడ చాల తర్వాతికాలపు వాడని కొంతమందికి సందేహము కలుగుచుండును మొత్తముమీద చూచినచో

ఈ కావ్యము రెండు విరుద్ధాంశములకు సంగమస్థానమేమో యనిపించును. ఒక వంక కాళిదాసాది సంస్కృత కవులయొక్కయు, తిక్కనాది ఆంధ్రకవుల యొక్కయు శిల్పలక్షణములును ఇంకొకవంక క్షీణయుగములోని అధమప్రబంధ లక్షణములును ఈ కావ్యములో రాశీభూతములై యున్నవి. అయినను నన్నెచోడుడు ఆంధ్ర కవిశ్రేష్ఠులలో ఎన్నదగ్గవాడేగాని, సామాన్యుడు కాడు. అతి స్వతంత్రమైన బుద్ధిమత్తయు,అతి నిశితమైన భావనయు, నానాశాస్త్రపరిజ్ఞానమును గల మహావ్యక్తి యని ఉపచారపూర్వకముగ కొనియాడదగిన కవీశ్వరుడు.

పండితారాధ్యుడు

ఈయనపేరు మల్లికార్జునుడు. మహాపండితుడును, ఆరాధ్య బ్రాహ్మణుడును అగుటచేత పండితారాధ్యుడనే పేరు ప్రశస్తికెక్కినది. ఈ పేరు తదుపరి కొన్ని ఆరాధ్య బ్రాహ్మణుల కుటుంబములకు ఇంటి పేరైనది.

ఈయన వీరశైవ మత సంస్కర్తయైన బసవేశ్వరునితో తులతూగ గల మాహాత్మ్యము కలవాడు. అందుచేతనే పాల్కురికి సోమనాథుడు బసవని చరితమును బసవ పురాణమను పేర వ్రాసినట్లే, ఈతని చరితమును పండితారాధ్య చరిత్రమను పేర ఒక మహాగ్రంథముగ వ్రాసెను. పండితుడు బహు గ్రంథ కర్తయట. పండితారాధ్య చరిత్రలో సందర్భ వశమున ఆ గ్రంథములో కొన్ని పేర్కొనబడినవి. వాటిలో కొన్ని సంస్కృత కర్ణాట భాషలలో కూడ కలవట. కాని ఇతడు వ్రాసిన గ్రంథములలో ఏది తెలుగో ఏది కాదో నిర్ణయించుటకు వీలులేకుండ అవి యన్నియు నామమాత్రావశిష్టము లయినవి. ఒక శివతత్త్వ సారము మాత్రము ఆయుర్భాగ్యము కలిమి శేషించి యున్నది.

సోమనాథుడు పండితారాధ్య వాదప్రకరణములో పేర్కొన్న పెక్కు గ్రంథములలో శివతత్త్వసారము తప్ప తక్కినవాటిలో ఏవి పండితుని రచనలో ఏవి కావో చెప్పలేము.

"అత్తఱి భట్లు గైవారంబు సేయ
"శ్రుతిఁ బంచ గద్యముల్" "రుద్ర మహిమ" యు
శతకంబు "శివతత్త్వసార" మాదిగను
గద్యపద్యంబు లాకాంక్షఁ జదువుచు
హృద్యంబుగా సత్కవీశ్వరుల్ వొగడ
మది నుబ్బి "సంసార మాయా స్తవంబుఁ"

బదములఁ దుమ్మెదపదముల్ ప్రభాత -
పదములఁ బర్వతపదము లానంద -
పదములు శంకరపదముల్ నివాళి -
పదములు వాలేశపదములు గొబ్బి -
పదములు వెన్నెలపదములు సంజ -
వర్ణన మటి గణవర్ణనపదము -
లర్థప ఘోషణ ఘూర్ణిలుచుండఁ -
బాడుచు నాడుచుఁ బరమహర్షమునఁ
గూడి సద్భక్తసంకుల మేఁగుదేర. (పం. చ. వాద.)

పై వాటిలో తుమ్మెదపదములు, గొబ్బిపదములు, వెన్నెలపదములు మొదలైనవి పండితారాధ్యుడు రచించినవై యుండవు. అవి పదకవిత్వములో కొన్ని ఫణితులపేర్లు. నేటికిని సంక్రాంతి పండుగ దినములలో -

"పంచపాండవులే తుమ్మెదా" అనియు,
"గొబ్బియాడో గొబ్బియాడో" అనియు

పల్లెప్రజలలో స్త్రీలు జట్టులుగా పాడుట కలదు.

పండితునిశిష్యులు అతనివెంట ఈ పదములు పాడుచు కోలాహలముగ నడచిరని పాల్కురికి సోమనాథుడు చెప్పినదాని కర్థము. అవి తుమ్మెదపదములు, గొబ్బిపదముల ఫణితులమీద శివపరముగ వ్రాయబడిన యేవో పదములై యుండును. ఆ శివపరములైన పదములుకూడ లోకములో ఆ నాటికి ప్రచారములో నున్నవేకాని, పండితారాధ్యుడు ప్రత్యేకము వ్రాసినవి కావని యనుకొనుట లెస్స!

శ్రీకంఠుఁ దను పువ్వు తుమ్మెదా! పర
మైకాంతమున వెల్గు తుమ్మెదా!

అని వేదాంతార్థము గల ఒక తుమ్మెదపదము ఇప్పటికిని అచ్చటచ్చట పాడుచుండుట కలదు.

కాలము :

ఇతని జీవితకాలము 1100-1170 కావచ్చును. ఇతడు వెలనాటి చోడుని యాస్థానమునకు వెళ్ళి అచటి బౌద్ధాచార్యుని, మతవివాదమున నోడిం

పగా ఆ బౌద్ధుడు శివనింద చేసెనట. శివుని గాని, శివమతమునుగాని, శైవులను గాని నిందించిన వారిని హత్య జేయుట పాపము గాకపోవుటయే గాక దానివల్ల కైలాసప్రాప్తి కలుగు ననెడి పండితుని మత విశ్వాసప్రకారము ఆతనిశిష్యులు ఆ బౌద్ధపండితుని ఉపాంశువధ గావించిరట. దానికి ప్రతీకారముగ ఆ రాజు పండితుని కనులు తీయించెనట. ఈ భయంకరనాటకమున ఒక పాత్ర ధరించిన ఆ వెలనాటి చోడుని రాజ్యకాలము 1168-1180 అని చారిత్రకులు నిర్ణయించిరి. మఱి పండితుడు వెలనాడు దాటి శ్రీశైలము మీదుగ బసవేశ్వరుని దర్శనార్థము కళ్యాణకటకమునకు పయనమై పోవుచు మధ్యేమార్గముననే బసవనిశివైక్యమును గూర్చి విని ఆ పయనము మానుకొనెనట బసవని నిర్యాణము 1167 లో జరిగిన దనుట లోకప్రసిద్ధము. అప్పటికి పండితారాధ్యుడు ముసలితనము చే శ్రీశైల పర్వత మెక్కలేక అతని శిష్యునిద్వారా స్వామికి తన భక్తిని నివేదించెనట. ఆ పై వయోభారము వల్లను, బసవని చూడలేక పోయితినను నిర్వేదమువల్లను, మరి రెండు మూడు సంవత్సరములలో తనువు చాలించెనట. కాగా ఇతడు 12వ శతాబ్ది ప్రారంభమున పుట్టి 1170 పర్యంతము బ్రతికి యుండెనని నిర్ణయింపబడినది.

శివతత్త్వసారము : ఈ గ్రంథము కొద్ది సంవత్సరముల క్రితమే ప్రకటితమైనది. తత్పూర్వము దీనిపేరు సోదర గ్రంథములతోపాటు పండితారాధ్య చరిత్రమున వినవచ్చుట మాత్రముతోనే సరిపోయెడిది. పండితారాధ్య చరిత్రలో సోమనాథుడు "శతకంబు శివతత్త్వసార మాదిగను గద్యపద్యంబులాకాంక్ష చదువుచును" అని వ్రాయుటబట్టి ఇందలి శతక శబ్దము శివతత్త్వసారమునకు విశేషణముగా ఈ గ్రంథమును శతకముగ అంగీకరింప పూనిరి. కాని ఇందు శతక లక్షణ మేమియు లేదు శతకమున కుండదగిన సంఖ్యా నియమము గాని మకుట నియమముగాని లేదు. పైగా గ్రంథమునగల 489 పద్యములును ఏకసూత్ర బద్ధములునుగావు. అదియునుగాక లాక్షణికు లుదాహరించిన :

"ఆయతిఁ త్రిపురాంతక దే
వా యని పిలుచుటయు గటక మంతయు వినగా
బాయక కిన్నర బమ్మయ
కో యని యెలుగిచ్చె తొల్లి యురగాభరణా !"

అనెడి యీ పద్యము ఇందు కానరాదనియు, ఇటువంటివే మరికొన్ని నశించి యుండుననియు, అందుచే ఈ గ్రంథము అసంపూర్ణ మనియు కొంద రందురు. పాల్కురికి సోమనాథుని "శతకంబు శివతత్త్వసార మాదిగను" అన్న పంక్తిలో సూచింపబడిన శతకము వేరుగా నున్న దనియు అది "శ్రీగిరి మల్లికార్జునా!" అను మకుటము కల శతకమనియు ఇంకొక వాద మున్నది. శివతత్త్వసారమునందలి ప్రకీర్ణతనుబట్టి ఇది విషయైక్యము గల గ్రంథముగా కవి సంకల్పింపలేదని యనుకొనవచ్చును. దక్షాధ్వర ధ్వంసము ప్రళయ వర్ణనము గల తాండవము మొదలయిన కొన్ని శైవలీలలను, అద్వైత ఖండనము జగత్కర్తృత్వ విచారము పశుపతి శబ్దసమర్థనము మొదలైన కొన్ని శాస్త్రమీమాంసలను, శివదీక్షితులు పాటింపవలసిన ఆచార వ్యవహారములను పురాతన భక్తుల మహిమలను గూర్చి విశదీకరించుచు తన భక్తితో మేళవించి వ్రాసిన కొన్ని పద్యముల సంపుటిగా మాత్రమే ఈ గ్రంథమును గ్రహించుట లెస్స. ఇందులో తన భక్తిని ఈశ్వరునికి నివేదించిన పద్యములు తప్ప తక్కినభాగములో కావ్యమునకు యోగ్యమైన కవితాపదార్థ మేమియు లేదు. శివతత్త్వసార మనెడి పేరు పెట్టుటలోనే శైవమత సిద్ధాంత సంగ్రహముగా కవి యూహ యైనట్లు ద్యోతితమగును. కావున దీనిని శైవస్మృతి యనుట బాగు. కవిత్వ మనిపించుకొనదగిన లక్షణ మేదైన నిందున్నచో అది శైలిలో మాత్రమే కలదు.

ఇతర శివకవులవలె జానుతెనుఁగు దీక్ష యితనికి లేదు. నన్నయవలె ఇతడును చాలవరకు సంస్కృతపదభూయిష్ఠ మైన రచనయే చేసెను. సంస్కృత జటిలమైనను సుబోధకత్వము కలిగి అప్రసిద్ధ పదప్రయోగము గాని, అన్వయ కాఠిన్యముగాని లేకుండ, సమతాగుణశోభితము లైన వాక్యములతో రచన నిండుదనము గలిగియుండును. ఈ క్రిందిపద్యములు కొన్ని యుదాహరణములు:

కం॥ అవికల దేవాసుర నర
నివహ సదా పూజనీయ నిత్యోత్సవ స
చ్ఛివలింగ పరాఙ్ముఖ మా
నవ సంభాషణము లెల్ల నరకార్థ మగున్.

కం॥ సకలామర దైతేయ
ప్రకర సదారాధ్యమాన పాదాబ్జ భవాం
తక నీ భక్తుల దుర్గుణ
శకలంబుల వెదకువాఁడు చండాలుఁ డజా!

కం॥ ప్రాజ్ఞులు వేదజ్ఞులు లో
కజ్ఞులు చేకొంౘ్రెడె గత శిఖా గాయత్రీ
యజ్ఞోపవీత నాస్తికు
లజ్ఞులు చేకొంౘ్రుగాక యద్వైత మజా!

కం॥ అతి మూఢుం డతి పతితుం
డతి దుర్జనుఁ డనఁగ వలవ దతిశయ భక్తి
స్థితి నెగడునేని నాతం
డతి పండితుఁ డతి పవిత్రుఁ డతి సుజనుఁ డజా!"

ఇష్టదేవతమీద కవిత్వము చెప్పెడి భక్తకవులు అందరికిని ఉండెడి ఆవేగము, ఆర్ద్రత, ఊష్మలత, ప్రసన్నత మొదలైన హృదయధర్మములు ఇతని కవిత్వములో స్పష్టముగా గోచరించును.

చూడుడు :

కం॥ పూజింపుఁడు పూజింపుఁడు
పూజింపుఁడు శివుని భక్తిఁ బూజింపుఁడు మీ
రోజ సెడి నడవకుండుఁడు
రాజులు రట్టళ్ళు నగుట రా వెల్లిటికిన్.

కం॥ దేవా సంసారాంబుధి
లో వెలువడఁజేసి ప్రమథలోకం బెఱుఁగన్
నావాఁడు వీఁడు సుండీ
నావే నన్నుంపవే గణంబుల నడుమన్.

కం॥ ఒందేమి మల్లికార్జున
పండితుఁ డన నుండుకంటెఁ బ్రమథులలో నె
న్నం డొకొ నీ యాజ్ఞోన్నతి
నుంటఁగఁ గాంతునని కోరుచుండుదు రుద్రా!

కం॥ నే నొక నికృష్ట మనుజుఁడ
మానస వచనాతిదూర మహనీయ మహా
త్మానంద ! నిన్నుఁ బొగడఁగ
నే నెంతటివాఁడ సుర మునీంద్ర పరేశా!

కం॥ పన్నుగ లజ్జింపక శివ!
నిన్నేఁ బొగడెద ననంగ నేర్తునె దేవా!
విన్నపము వినుము సకల జ
గన్నాథ! యనాథనాథ! కరుణాంబునిధీ!

మత గ్రంథములు వ్రాయు వారందరకు పరమత నిరసనము, స్వమత స్థాపనము అనెడి రెండు యుక్తి ప్రక్రియలు అవలంబనీయములై యుండును. ఆ రెంటిలో పరమత నిరసన యుక్తి, శాస్త్ర సమ్మతమే కాక సభాసాధువుగా కూడ నుండవలెను. వాదమున సాధుత్వము చెడకుండగనే తీక్ష్ణత యుండిన నుండవచ్చును గాని వాక్ పారుష్యము మాత్రము పండితులు మెచ్చరు. అట్టిది అసాధువేగాక అనాగరకము కూడ. ఈ కవి పరమతనిరసనము చేయుటలో చార్వాక మతము మొదలైన అవైదిక మతములను ఎంత నిర్దయముగ తిరస్కరించెనో అద్వైతమును గూడ అంత పరుషముగానే నిరసించెను:

కం॥ కలదన నోపక లేదని,
పలుకఁగ నేరకయు మూక బధిరుల క్రియ ని
మ్మలఁ నద్వైతులు తమలో
పల వగతురు భువన భిన్న భావమున శివా!

కం॥ ఆరాధ్యం డారాధకు
డారాధక మనఁగలేని యద్వైత దురా
చార కృత సర్వ శూన్యా
కారస్థితి నేమి సేయఁగా వచ్చు శివా!

కం॥ పాతకము సకల నాస్తిక
జాత నివాసంబు సర్వ సంకర మాత్మా
ద్వైతంబనఁగా జగ దు
త్పాతము దొరకొనునె యిట్లు పరమానందా!

కం॥ నిత్య మహాజన దూష్యము
ప్రత్యక్షాది ప్రమాణ బాధా బాహ్యం
బత్యనుచిత మద్వైతము
కృత్యాకృత్యాది శూన్య కీటకము శివా!

కం॥ ప్రాజ్ఞులు వేదజ్ఞులు లో
కజ్ఞులు చేకొంద్రె గత శిఖా గాయత్రీ
యజ్ఞోపవీత నాస్తికు
లజ్ఞులు చేకొంద్రుగాక యద్వైత మజా !

కం॥ స్వేచ్ఛాచారులు మిథ్యా
విచ్ఛేదన వేదశాస్త్ర విప్లవవాదుల్
ప్రచ్ఛన్నదోష లజ్జా
నాచ్ఛాదిత దుష్టచిత్తు లద్వైతు లజా !"

ఇట్లు అద్వైతమును నాస్తిక మతముగ దూషించుట, అంత మేటి పండి
ౕకు తగని పని. అద్వైత ప్రాతిపదికములైన జగన్మిథ్యాత్వము, జీవాత్మ
రాత్మల అభిన్నత్వము మొదలైన సిద్ధాంతములు శ్రుతి వాక్య ప్రామాణ్యము
ఇతర మతాచార్యులు ఖండించుట కలదు. ఈ శైవాచార్యుడు కూడ ఆ
నే కొంతవరకు అవలంబించి వాదము నడపి యంతతో తృప్తిపడక
ణమునకు పూనుకొనెను. పై పద్యములు ఆ వాసన గలవి.

కం॥ తన తెగిన తలయు మడిసిన
తనయునిఁ బుట్టింపఁ గావఁ దా రోపని యా
వనజాసన కేశవులకు
జనన స్థితి కర్తృకత్వ శక్తులు గలవే?"

మొదట తనకుగల అయిదు శిరములలో ఒకటి తెగిపోగా దానిని మరల
ంచుకొనలేక చతుర్ముఖుడుగానే ఉండిపోయిన బ్రహ్మకు విశ్వమును
మ శక్తి కలదా ? యనియు, శివుని కంటబడి భస్మమైపోయిన తన
ని (మన్మథుని) బ్రతికించుకొనలేని విష్ణువునకు విశ్వరక్షణ శక్తి కలదా?
ు ఈ మల్లికార్జున కవికి కలిగిన సందేహము. అనగా బ్రహ్మ విష్ణువులకు
స్థితి కారకత్వములు లేవని తాత్పర్యము. ఈ ప్రశ్న చాలా చమత్కార
న్నమాట నిజమేగాని పౌరాణిక కార్థ వాదములను పరతత్వ నిర్ణయ
లలో సాధనములుగా ఉపయోగించుకొనుట సమబుద్ధులైన ప్రాజ్ఞులు
ంపరు. 16 వేల గోపికాస్త్రీలతో క్రీడించిన కృష్ణుడు దేవుడెట్లగునని
మతస్థులు చేసెడి ఆక్షేపణకును దీనికిని భేదమేమియులేదు. ఇతని

కోపావేశము భక్త్యావేశముకంటె తీక్ష్ణతర మైనది. తన పండిత బిరుదమునకు కళంకము తెచ్చెడి ఇట్టి వాదము చేయరాదని ఆ యుద్రేకములో అతడు మరచి పోయెను కాబోలు. ఈ అన్యదేవతా దూషణము దక్షాధ్వరధ్వంసములో, గణ విహారములలో కూడ ఎక్కువ కానవచ్చును.

కం॥ మారారి ద్రోహునింటికిఁ
బేరంటము వచ్చి తనుచుఁ బెలుచను గోసెన్
వైరమున నదితి ముక్కును
భారతి నాసికయు వీరభద్రుఁడు రుద్రా !

కం॥ నరసింహుని కంఠంబును
నరుణ జటా కేసరంబు లంబిక పాదాం
బురుహమణి పీఠమునఁ బొ
ల్పరుదుగ రచియించు నొక గణాధిపుఁడు శివా !

కం॥ వారిజభవుని కపాలము
గోరి త్రివిక్రముని వీఁపు కోలెమ్ము తుదిం
జారుగతి నిలిపి ఛత్రా
కారంబుగఁ దాల్చి యాడు గణనాథుఁ డజా !

ఇంతకంటెను దుస్సహ మైన విషయము ఈ గ్రంథమున ఇంకొకటి కలదు. అది సంఘమున శివభక్తులు నడచుకొనవలసిన విధము నుపదేశించు నియమములకు సంబంధించినది.

కం॥ శివభక్తుఁడ వగుమని పతి
కవిరతమును బుద్ధి చెప్పనగు శివభక్తిం
దవిలిన సతి కతఁ డొడఁబడఁ
డవునేనియు నతనిమీఱ నగు భక్తిమెయిన్.

కం॥ కా దప్పఁ గొనఁగ నప్పిఁ
గా దీఁ గొనఁగాదు గాదు కనఁ దమలో నా
హ్లాదమునఁ బలుకఁగాదు మ
హాదేవపరాఙ్ముఖాత్ము లగు పతితులతోన్.

కం॥ కాదు సమశయ్యఁ బొందం
గాదు సమాసనమునందుఁ గదియఁ జరింపం
గాదు సహవాసమును మ
హాదేవ పరాఙ్ముఖాత్ము లగు పతితులతోన్.

కం॥ ధ్రువముగ సర్వ ప్రాణుల
నవశ్యమునుఁ జేయకుండునది హింస మదిన్
శివనిఁదకు లగు పాపుల
నవిచారితవృత్తిఁ జంప నగు నీశానా !

కం॥ శివనిందావిషయం బగు
నవమానము సెప్పునట్టి యప్పుస్తకముల్
అవిచారంబునఁ గాల్పఁగ
నవుఁ జెప్పెడివానిఁ జంప నగు నీశానా !

కం॥ సంప్రృత శివ ! నీ భక్తికి
నంహోమతి వక్రులైన నప్పుడ "తే శీ
ఘ్రం హన్తవ్యా" యనుటను
సంహారించుటయు పథము జనకులనెనన్."

పై గురూపదేశ వాక్యములను ఆ నాటి శివభక్తులు పాటించియే యున్నచో వారిసంఘమును, వారిమతమును శైవేతరులు ఎంతో గర్హించి యుం దురు. సంఘమున ఎంతో కల్లోలము పుట్టియుండును. మతము పేర చెలరేగిన అట్టి విప్లవమును అణచవలసిన రాజులు కూడ మతపక్షపాతబుద్ధి గలవారగుటచే సర్వప్రజాక్షేమమును కాపాడజాలని యసమర్థులై ఉందురు.

ఈ కవికి శ్రుతి, స్మృతి పురాణాగమాదులు ముఖస్థములై యుండు టయే గాక అందలి వాక్యములను సులువుగా వాక్యయోజనకు భంగము లేనట్లు తెలుఁగువాక్యములో గర్భితము చేయగల నేర్పు గలదు.

కం॥ వసుమతిఁ జిత్రము జితచి
త్తసంభవ "న కర్మణా న తపసా న జపై
ర్న సమాధిభి" రవ్యయ నీ
యసదృశ భక్తికినిఁ బ్రియుఁడ వగు దీశానా !

ఈ నేర్పు ఇతనినుండియే పాల్కురికి సోమనాథుడు గ్రహించెను.

తాను నమ్మిన సత్యమును ప్రబోధించుటలో లోకభీతిగాని, శంకాతంక ములుగాని లేక త్రికరణశుద్ధిగా చాటి ఈతడు ప్రచారము చేయగలడు. ఆ భక్త్యావేశ మాయన ధర్మ ప్రచారమునకు జాల నక్కఱకు వచ్చినది. మఱి, యీ భక్తి శాస్త్రజ్ఞానములేని మూఢభక్తిగాదు. ఆయన వైదుష్యము వేద వేదాంగ విద్యాసంపన్నము-

కం॥ జ్ఞాన జ్ఞేయ జ్ఞాతృ ని
దాన త్రయమున నబాధిత ప్రత్యయమై
నానాగతి నవగతమగుఁ
గాన జగద్భేద మెన్నఁగా సిద్ధ మజా!

కం॥ భేదము దృష్టాదృష్టని
పాదకమై వైదికోక్త పథ దర్శన సం
పాదన సమర్థమగుటను
భేదమ దర్శనము ప్రమితి పిండితము శివా !"

పాల్కురికి సోమనాథుడు

ఈ కవి, వాఙ్మయమునందును, శైవ మతమునందును కూడ పండితారా ధ్యునికంటె ఎక్కువ ప్రాధాన్యముకలవాడు ఆతనివలె వ్రాసినను ఈతని రచనలు కావ్యత్వ శోభితములు కూడ అయి యుండుటచే ఉభయ తారకములైనవి. తెలుఁగుకవులలో అగ్రశ్రేణికి చెందినవాడైనను ఇతని కవితా సృష్టియంతయు మత పరిమితమగుటవలన, శైవేతర రసిక వర్గములలో రావలసినకీర్తి రాలేదు.

దేశి కవితా పదమును కొంతవరకు సార్థకముచేసినవా డీసోమనాథుడు. ఇతివృత్తము-భాష-ఛందస్సు-ఈ మూడును శుద్ధ దేశీయములైననాడే దేశికవిత్వ మనే పదము సార్థకమగును. ఈతని మొదటి పెద్ద గ్రంథమైన బసవ పురాణ ములో ఆధికారికమైన బసవని చరిత్ర కన్నడ దేశీయమేకాని తెలుఁగు దేశీయము కాదు. అందుచే ఇతివృత్తము నిరవద్యముగా దేశీయమని చెప్పుటకు వీలులేదు. అయితే ఆనాడు ఆంధ్ర కర్ణాటకములకు సంఘమునందును,సారస్వతమునందును గల సన్నిహితత్వమునుబట్టి కర్ణాటకులను పరులుగా భావింపరాదందురేమో ?

అగుచో భరతఖండమంతయు ఒకే దేశముగా భావించి అందు ఏ రాష్ట్రములం దేనాడు ఏ మహాపురుషుడు జన్మించినను అతని చరిత్రను దేశీయముగానే భావించి కావ్యేతివృత్తముగా స్వీకరించుటలో ఏమి దోషమున్నది ? రామాదులు సర్వ భారతజాతికి స్వదేశీయులుగానే వెలుగొందుటబట్టి వారి చరిత్రలు సమస్త భారతీయ సంసేవ్యములైన కావ్యములుగా వన్నెకెక్కినవి. కావున దేశీయేతి వృత్తము అనే పరిమిత భావన కావ్యసృష్టికి అంతగా మంచిదికాదు. ఒకవేళ అతి వేలమైన ఆంధ్రాభిమానము గలవారు దేశీయేతివృత్తము గల కావ్యమే తమకు సంసేవ్యము అగునని భావింతురేని వారికి విందుచేయదగిన ఇతివృత్తములు బొబ్బిలి కథ, కాటమరాజు కథ, కామమ్మ కథ మొదలైనవి పదకవిత్వజాతిలో లభించును. ఆ వర్గములో తలమానికము వంటిది పల్నాటి వీరచరిత్ర. కాగా బసవ పురాణేతివృత్తము ఆంధ్రులకు శుద్ధ దేశీయము కాదు.

ఇక భాషా విషయము. దేశికావ్యములలో భాష దేశీయముగా నుండ వలెనన్నచో సంస్కృత పదవాసన సోకని శుద్ధ తెలుఁగు మాటల కూర్పు కావ లెనుగదా ! అట్టిది ఏ తెలుఁగు కవికి తెలుఁగు భాష కావ్య రచనకు ఎంతవరకు ఉపకరించెనో, సంస్కృత సాహాయ్యము తెలుఁగునకు ఎట్టి మేలును చేకూర్చెనో పూర్వ ప్రకరణములలో సహేతుకముగా సోదాహరణముగా నిరూపించితిని. అది యటుండుగాక. దేశికవితావ్రత దీక్షితుడైన యీ సోమనాథుడు కూడ తన రచ నలో నూటికి ఏబదిపాళ్ళకు తక్కువకాకుండ తత్సమపద ప్రయోగము చేయు టకు వెనుదీయలేదు. అతని నోట తెలుఁగు పదములు ఎంత అప్రయత్నముగా వెల్లివిరిసి వచ్చుచుండునో సంస్కృత సమాసములును అట్లే పొంగి పొరలు చుండును. వాటి సహజ ప్రాదుర్భావమును అతడు అరికట్టజాలడు; అరికట్టుటకు ప్రయత్నమును చేయడు. అట్టి సంస్కృతాంధ్రముల కలయికవలన తన రచ నకు కలిగెడి నిండుదనమును మాధుర్యమును గాంభీర్యమును అతడు ఎరుగని వాడుకాడు. అయితే మరి ఇతని భాషలో దేశీయత లేదా అందురేమో ? లేకేమి, పుష్కలముగ నున్నది. పలుకుబడిలో, జాత్యములో, కారకములో, సామెత లలో ఇందుగల దేశీయత ఒక్క తిక్కన భారతమునదప్ప మరెందును కాన రాదు. అదిగాక అతడు వర్ణించిన ప్రత్యంశము అనాటి యాంధ్రుల నిత్య జీవిత మునకు ప్రతిబింబమైన చిత్రముగా నుండునుగాని తద్వ్యతిరిక్తమై యుండదు. పసిపిల్లకు ఉగ్గుపెట్టి నీళ్ళుపోసి బొట్టుపెట్టి తొట్టెలో పరుండబెట్టుట మొదలగు

తల్లులు నిత్యకృత్యములు మొదలు, బంతులు తీర్చి విందులొనగెడి భోజన సమారాధనలవరకు గల జీవిత వ్యాపారములు వర్ణించునపుడు సోమనాథుడు ప్రదర్శించిన ఆంధ్ర సంప్రదాయము మరియొక కావ్యమున కానరాదు. అది యిది యననేల? తెలుఁగునాటి చెట్లు చేమలు, మందులు, మ్రాకులు, పండుగలు, పబ్బములు, భాషణములు, వేషములు ఆతని రచనకు వస్తువులైనవి. ఇదియే సోమనాథుని దేశీయత.

మరి ఛందోవిషయము. ఆదికాలమున తెలుఁగునాట ఉద్భవించిన సహజ కవిత్వమంతయు గేయప్రాయము. తాళ ప్రధానమైన ఆ గేయకవిత్వమును కొద్దిపాటి హ్రస్వ దీర్ఘాది సంస్కారములతో గణప్రధానముగా ప్రవర్తించినపుడు ద్విపదలుగా, రగడలుగా, అక్కరలుగా రూపొందును. వీటిలో ద్విపదవలె తక్కినజాతులు విపుల కావ్య రచనకు అంతగా నుపకరింపవు. సోమనాథుడు దానిని చేపట్టి పామర కవిత్వమనుపేర పండితులచే ఆనాదరింపబడిన పదకవిత్వమునకు వాఙ్మయమున ప్రతిష్ఠ చేకూర్చి ద్విపదకవితా శాఖకు ప్రథమాచార్యుడుగా కీర్తికెక్కెను. ఈ ద్విపదకవిత్వము పదకవిత్వమయ్యు పామరకవిత్వము కాదు. పండిత కవిత్వమయ్యు దేశకవిత్వము కాకపోదు. కావున శిష్టకావ్య పథము తీర్చిన గౌరవము నన్నయకు దక్కినట్లే ద్విపద కావ్యపథము తీర్చిన గౌరవము సోమనాథునకు దక్కెను. అయితే ఈ ద్విపదలు పద్యకావ్యములవలె సుఖపఠనీయములు కావు. ఒకే ఛందస్సులో నడుపబడిన కావ్యమంతయు పఠనములో విసుగుపుట్టించును. కాని సంతోషమును గొలుపదు. పద్యకావ్యములలో ఛందోవైవిధ్యముండును గాన అది చదివినకొలది రాగ వైవిధ్యము, కీర్తనవైవిధ్యము గల గాన సభలవలె చిత్తమునకు ఉల్లాసము గొలుపుచుండును. కావున పద్యకావ్యములవలె ద్విపద కావ్యపఠన సౌలభ్యము కలది కాదు. కాకపోతే బొబ్బిలి కథ, పలనాటిచరిత్రము మొదలైన వీరపదములు రాగతాళ యుక్తముగా పాడబడుచుండును గావునను ఆ పాటలో కథకుడు మధ్యమధ్య సంధివచనములతో నాటకమునందలి అర్థోపక్షేపకములవలె వృత్తవర్తిష్యమాణ కథాంశములను వ్యాఖ్యానించుచుండును గావునను ఆ పదములు ఎంత దీర్ఘములైనను వినసొంపుగా నుండును. విసుగు గొల్పవు. అవికూడ గ్రంథస్థములై పాఠ్యములుగానే స్వీకరింపబడినపుడు మరల ఈ ద్విపదకావ్యముల దుఃస్థితికేవచ్చును. సంస్కృత కావ్యములలో ఒక్కొక్క సర్గ ఒకే ఛందములో నడుచునుగదా ; ఆ కావ్యముల

పఠనవేళ విసుగుపుట్టదా? అని ప్రశ్నింతురేని దానికి సమాధానమిది:- సంస్కృత కావ్యములందలి సర్గలు అనతి విస్తృతములై, సగటున ఒక్కొక్క సర్గ నూరు శ్లోకములకు మించని పరిమితి కలిగియుండును. సర్గ సర్గకు ఛందస్సు మారు చుండును. మరియు ఆ శ్లోకములను ఛందోనుగతమైన గీతితో పఠింతుమేని పాటవలెనే శ్రవణసుఖము నిచ్చుచుండును. ద్విపదములు కూడ రాగయుక్తముగ పాడినపుడు వినసొంపుగానే యుండునుగాని కావ్యముయొక్క దీర్ఘతనుబట్టి ఆ సొంపు ఆసాంతము నిర్వహింపబడజాలదు. అదిగాక కవి హృదయమున జనిం చెడి భావములు కొన్ని తద్వ్యక్తీకరణమునకు అనుగుణమైన పదబంధములను స్వయముగా వరించుచుండును. అనగా ఆ భావము ఆ పదములలో కాక వేరు పదములలో వ్యక్తముచేయుట దుష్కరము కాకపోయినను అసహజమగు చుండును. భారతములో "వచ్చినవాఁడు ఫల్గుణుఁడు" అనే పదబంధము ఉత్పల మాలలో తప్ప ఇంకొక వృత్తమున కెక్కదు. ఆ వాక్యములో తిక్కనగారు పాఠకునకు ఏ స్ఫురణ కలిగింపదలచెనో దానిని ఇంకొక వాక్యములో చెప్పుట కుదురదు. అట్లే పాండవ విజయమున దుర్యోధనుడు-

> "కాలము చేరువయ్యె కలకాలము రాజ్యముచేసితే మహీ
> పాలుడు కాలకర్మ పరిపాకము దాటదరంబె? కంఠమీ
> వాలున ద్రుంచి నాకు ద్రిదివంబున జూపుము వారినెల్ల చం
> డాలుడు భీముఁ డేల కురునాథుని జంపవలెన్ ద్విజోత్తమా!"

అని యశ్వత్థామను సంబోధించినపుడు వ్యక్తమయ్యెడి నిర్వేదము, శత్రు తిరస్కారము, నిస్సహాయత ఆ వాక్యములోవలె ఇంకొక వాక్యములో వ్యక్తము కాజాలవు. మరి ఆ వాక్యము ఉత్పలమాల పద్యములో ఇమిడినంత సుఖముగ ఇంకొక పద్యమున ఇముడదు. ఇంకొక ఉదాహరణ చూడుడు: "కృష్ణ ద్వైపాయన" శబ్దమును విధిగా ప్రయోగింపవలసి వచ్చినపుడు ద్విపద కావ్యకర్త దానిని ద్విపదలలో ఇముడ్చలేడు. దాని పర్యాయపదమును కాక ఆ శబ్దమునే వాడవలసి వచ్చినపుడు పద్య కావ్యకర్త ఆ శబ్ద ప్రయోగాను కూల్యముగల శార్దూల వృత్తమును స్వీకరించును. ద్విపదకర్తకు అట్టి అవకాశ ముండదు. అతడా శబ్దమును ప్రయోగింపలేడు. కావున ఛందో వైవిధ్యము విసుగుదలను పరిహరించుటకే కాక భావానుగుణమైన శబ్దప్రయోగమునకు వాక్యరచనకు కూడ ఆవశ్యకమగుచుండును. ఈ యోగ్యత ద్విపద కావ్యము లకు ఉండదు.

సోమనాథుని కాలము :

కన్నడమున ఉద్భటకావ్యము రచించిన సోమరాజు అనే కవి పూర్వకవిస్తుతి ప్రకరణమున ఒక సోమనాథుని స్తుతించెను. ఆ ఉద్భటకావ్యము క్రీ. శ. 1222 లో వ్రాయబడెనట. ఆ స్తుతి గల పద్య మిది :

"ప్రమథానీక కథార్ణవేందు హరిదేవాచార్యనం ధైర్యనం
సముదంచ ద్వృషభ స్త వామర మహీజారామనం సోమనం
విమలజ్ఞానసుదీపికా స్ఫురితచేతః సద్మనం పద్మనం
క్రమ దిండంబలగొండు పేళ్వెనొసె దానీ కావ్యమం సేవ్యమం."

ఈ పద్యములో హరిదేవాచార్యుని, సోమనను, పద్మని గ్రంథకర్త స్తుతించెను. ఈ ముగ్గురిలో సోమనకు వృషభస్తవామరమహీజారాముఁడు అనే విశేషణము కలదు. కన్నడమునగాని, తెలుఁగునగాని వృషభస్తవము చేసిన కవి మన సోమనాథుడు తప్ప వేరొకడు కానరామిచే ఆ స్తుతి పాల్కురికి సోమనాథుని గురించియే అని పెక్కుమంది విమర్శకులు నిశ్చయించిరి. సోమనాథుని వృషాధిప శతకమే ఆ వృషభస్తవము. కావున సోమన క్రీ. శ. 1222 సంవత్సరమునకు పూర్వుడై యుండవలెను.

బసవపురాణ రచనకు తనను ఆశీర్వదించి ప్రోత్సహించిన పెద్దలలో కరస్థలి సోమనాథయ్యగారు ఒకరని సోమనాథుడు ఈ క్రింది పంక్తులలో పేర్కొనెను.

"పండితారాధ్య కృపాసముద్గతుఁడు
మండిత సద్భక్తి మార్గప్రచారి
విలసిత పరమసంవిత్సుఖాంభోధి
నలి గరస్థలి సోమనాథయ్యగారు."

ఈ కరస్థలి సోమనాథయ్య మల్లికార్జున పండితారాధ్యుని శిష్యుడు. మరి పాల్కురికి సోమనాథునకు కవితాశక్తిని ప్రసాదించిన గురువు. మల్లికార్జున పండితుడు క్రీ. శ. 1170 ప్రాంతమున శివైక్యము నొందెను. కావున ఆతనిశిష్యుడైన కరస్థలి సోమనాథయ్యకు సమకాలికుడైన పాల్కురికి సోమనాథుడు క్రీ. శ. 1170 సంవత్సరమునాటికి యువకుడై యుండును. మరి బసవ పురాణము 1170

నాటికి పూర్వము రచింపబడలేదు. కావున ఈ గ్రంథము 1170 - 1222 మధ్య కాలమున రచింపబడి యుండవలెను. బసవపురాణమున బిజ్జలుని రాజ్యము విచ్ఛిన్న మగుట ఉదాహరింపబడినది.

"అంత రాజ్యార్థమై అని సేసి అతని
సంతాన మెల్ల నిస్సంతాన మయ్యె
బసవని సత్యశాపమునగా జేసి
పస జని కటకంబు పాడయ్యె నంత."

ఈ రాజ్యవిచ్ఛిత్తి బిజ్జలుని మరణమునకు తరువాత 16 సంవత్సరములకు జరిగెను. అతని మరణము 1167, రాజ్యనాశము 1183. కావున బసవ పురాణము 1183 నకు పిమ్మట రచింపబడినది. మరి సోమన కాకతిరుద్రునకు సమకాలికుఁడని రాచకవితెలలోను, కథలలోను గలదు. కాకతీయరాజులలో మొదటి ప్రతాపరుద్రునికే కాకతిరుద్రుఁడు అను నామాంతరము గలదు. అతని రాజ్య కాలము 1135-1199. వీటన్నిటినిబట్టి చూడ బసవపురాణము 1183 నకు పిమ్మట నెప్పుడో 12వ శతాబ్దము ముగియకపూర్వమో, 13వ శతాబ్ది మొదటి దశకములోనో రచియింపబడి యుండును. సయుక్తికమైన ఈ సిద్ధాంతము శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారిది. నాకు ఇదియే సమంజసమని తోచెను. ఇది యిటుండ సోమనాథుడు రెండవప్రతాపరుద్రునికాలమునాటివాడనియు, కాగా తిక్కనకు తరువాతి యుగమువా డనియు, ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడకు ఇంచుమించు సమకాలికుడనియు వాదించువారు కొందరు కలరు. ఆ వాదమును, తదుపపత్తులను పలువురు అంగీకరింపలేదు. నేను ఆ యప్రస్తుతాంశముల నన్నిటిని వదలి గ్రంథస్థములైన ఒకటి, రెండు నిదర్శనములచేత సోమనాథుడు తిక్కనకు పూర్వుడే యని నిశ్చయించితిని. అవి యేవన, తిక్కన నిర్వచనోత్తర రామాయణావతారికలో ఆత్మవ్యవస్థాపనార్థమును, కవిజనోపదేశార్థమును వ్రాసిన ఉత్తమకావ్యలక్షణాత్మకములైన వాక్యములలో పాల్కురికి సోమనాథుని పరోక్షముగా అధిక్షేపించిన యర్థములు కొన్ని గలవు. తెలుగువాక్యమున సంస్కృతమును జొప్పించుట, సంయుక్తాక్షరమున ఏకదేశమునకే ప్రాస గూర్చి ప్రాసభంగము చేయుట, ప్రాతబడిన మాటలు వాడుట మొదలైన అవలక్షణములు పాల్కురికి సోమనాథుని రచనలోనే అధికముగా కానవచ్చును. వాటినే తిక్కన నిరసించెను. కావున తిక్కన నిందకు లక్ష్యభూత మైనవాఁడు పాల్కురికి సోమనాథుఁడే. మఱియు బసవపురాణములో —

"నారదుండను మునినాయకోత్తముఁడు
భూరి సర్వాంగముల్ భువిబొంద మ్రొక్కి
ముకుళిత హస్తుఁడై మ్రొక్కుచు మఱియు
సకల లోకాలోక చరితంబులెల్ల
విన్నవింపగఁనున్న కన్నెర్గి శివుఁడు
వెన్నెలగలకంట వీక్షింపుచున్న"........

అనే ద్విపదలు గలవు. నారదుడు కైలాసమునకేగి శివునకు నమస్కరించి భూలోక వృత్తాంతములు విన్నవింపదలచుచుండగా శివుఁడు ఆతని మనస్సు గ్రహించి ఆ ఋషిని వెన్నెలగలకంట వీక్షించెనట. ఇందు ఒక చమత్కార మున్నది. శివుడు త్రిలోచనుడే అయినను అగ్నినేత్రముతో ఎవ్వరినీ ఎప్పుడూ చూడడు. మరియు మిగిలిన సూర్యచంద్ర నేత్రములు రెండింటిలో సూర్య నేత్రముగూడ దాహాత్మకమగుటచే దానితో వీక్షించుటయు మంగళ ప్రదముగాదు. కనుక ఒక్క చంద్రనేత్రముతోనే ఆయన చల్లగా చూచెనని తాత్పర్యము. ఇంతవరకు లెస్సగానే యున్నది. కాని శివుఁడు ఆ వీక్షణవేళ సూర్య నేత్రమును ముకుళించుకొనెనా ? చేతితో కప్పివేసికొనెనా ? అని చమత్కారార్థ మాక్షేపించదలచినవారికి సోమనాథుఁడు చక్కని అవకాశమిచ్చెను. ఈ ఆక్షేపణావకాశము తిక్కనకుగూడ పొడగట్టెను. ఆయన తన భారతావతారికలో హరిహరనాథుఁడు ప్రత్యక్షమై తనను వీక్షించునపుడు సూర్య నేత్రముగూడ చంద్రనేత్రమే యగునట్లుగాజేసి ప్రసన్నముగా నిరీక్షించెనని నిరాక్షేపకముగా ఈ క్రింది పద్యమును వ్రాసెను.

"అనుకంపాతిశయంబునఁ
దన దక్షిణ నేత్రమును సుధారోచియ కా
నను వింతలేక చూచి వ
దనమున దరహాసరసము దళుకొత్తంగన్."

పైన పేర్కొన్న సోమనాథుని ద్విపదలను, ఈ పద్యమును జోడించి చూచినవారికి తిక్కన సోమనాథుని మనస్సున బెట్టుకొనియే ఈ పద్యమును వ్రాసెనని విధిగా స్ఫురించి తీరును కావున సోమనాథుఁడు తిక్కనకు పూర్వుడే. ఇన్ని యుక్తులతో నవరసము లేకుండగనే సోమనాథుడు తిక్కనకు పూర్వుడని బసవపురాణావతారికలోని చారిత్రకాంశములే ప్రబల సాక్ష్యము. కరస్థలి

సోమనాథయ్యగారు పండితారాధ్యునకు శిష్యులై సోమనాథునకు హితైషి యగుటయు బసవేశ్వరుని తండ్రియైన మండిగ మాదరాజుగారికి శిష్యుడగు గొబ్బూరి సంగనామాత్యుడు ఈ గ్రంథమునకు శ్రోతయగుటయు నిజమే గనుక వారికి సమకాలికుడగు సోమనాథుడు ఆ పండ్రెండవ శతాబ్దిలోనివాడు గాక మరెప్పటి వాడగును? బసవేశ్వరునకును, పండితారాధ్యునకును తరువాతి తరము వాడు సోమనాథుడు.

అదీగాక ఈ సోమనాథుడు పుట్టుకచే కర్ణాటకుడనియు తెలుగు అతనికి నేర్చిన భాషయనియు ప్రతిపాదించువారు కొందరు గలరు. అంతకంటే అనాలోచితమైన సిద్ధాంత మింకొకటి ఉండదు. ఎంత కష్టపడి చదివినను నేర్చిన భాష మాతృభాషవలె వశముగాదు. అందునను గ్రంథస్థమైన వాగ్జాలమంతయు మనోవిధేయము గావచ్చును గాని వాయువువలె స్వేచ్ఛగా సంచరించు వాడుక భాష యెన్నడును క్రొత్తవానికి అబ్బదు. సోమనాథుని రచనలలో జానుతెనుగుగా పేర్కొనదగిన పదములు, పదబంధములు వాక్యములు మాత్రమేగాక తెలుగునాట కానవచ్చెడి సర్వవస్తు నిర్దేశకములైన నామములు, తద్విశేషణములు, గుణములు ప్రజాభాషా సముద్రమున ఓలలాడిన వానికేగాని ఇతరులకు లభ్యమగునవి గావు. అతని వాక్కునకు సహజమైన తెలుగుదనము తెలుగుతల్లి పెట్టిన యుగ్గుతో వచ్చినదేగాని నేర్చినదిగాదు.

సోమనాథుడు, కర్ణాటకుడే అగునేని ఈ గ్రంథమును కన్నడభాషలోనే వ్రాసియుండవచ్చునుగదా! తెలుగున ఏల వ్రాయవలె? పదునాల్గవ శతాబ్దిలో భీమన అను కన్నడకవి ఈ గ్రంథమును ఆ భాషకు అలంకారముగ ఏల అనువదించుకొనవలెను? కావున సోమనాథుని మాతృభాష తెలుగు, కన్నడమే నేర్చిన భాష.

సోమనాథుని గ్రంథములు

ఇతడు సంస్కృతాంధ్ర కర్ణాటక భాషలలో పెక్కు గ్రంథములు రచించెనట. వాటిలో ఆంధ్ర వాఙ్మయ చరిత్రకు ఎక్కుడగినవి మూడుమాత్రమే. (1) బసవపురాణము (2) పండితారాధ్య చరిత్ర (3) వృషాధిప శతకము.

1. బసవ పురాణము :

పండితారాధ్య చరిత్రలోను, వృషాధిప శతకములోను బసవపురాణ ప్రశంస గలదు. కావున ఈ పురాణము ఆ రెండిటికంటె పూర్వరచన.

> "మును బసవపురాణమున నెన్నఁబడిన
> పెనుపారుజనులకు పెంపుడు కొడుక
> బసవని పుత్రుండ, బసవగోత్రుండ" (పండితా. చ.)

> "బసవఁడు ప్రీతి గైకొనియె భక్తిమెయిన్ రచియించె సోముఁడున్
> బసవపురాణ మంచు మును ప్రస్తుతి చేయుదు రట్లుగాన నీ
> యసమదయాధురీణతకు సంకిలిపాటు ఘటిల్లకుండ నన్
> బస గొని ప్రోవుమయ్య! బసవా! బసవా! బసవా! వృషాధిపా!
> (వృషాధిప శతకము)

ఈ పురాణమునందలి ఆధికారిక వస్తువు వీరశైవ మతప్రవర్తకు డగు బసవేశ్వరుని జీవిత మాహాత్మ్యము. బసవేశ్వరునకు పూర్వమే శైవులలో వీరమాహేశ్వర వ్రతము గలదనియు, బసవేశ్వరుడు వీరశైవమతనిర్మాత కాడనియు కొందఱు శైవమతస్థులే చెప్పుదురు. అగుచో నతడు తన్మత పునః ప్రతిష్ఠాపకుఁడో, సంస్కర్తయో యై యుండవలయును. మహనీయమైన అతనిచరిత్ర అసాధారణ విశేషాంశమయమై యుండుటచే దానిని కొనియాడదలచిన ఈ కవి గ్రంథమును చారిత్రక సత్యబద్ధముగా గాక, పౌరాణికవాసనామయముగ సంతరించెను. పురాణములలో చారిత్రకాంశములు తక్కువగను, అలౌకికాద్భుతములు ఎక్కువగను ఉండును. కవి ఈ గ్రంథమునకు కూడ ఆ లక్షణము పట్టించి పురాణమని నామకరణము చేసెను. అనగా ఇంచుమించు తనకు సమకాలికుడును, చారిత్రక పురుషుడునైన బసవేశ్వరుని పురాణపురుషకోటిలో పరిగణించి అతనికిగల సహజ ఘనతను ఎన్నో అతిశయోక్తులతో పెంపొందించి అవతార పురుషునిగా ప్రదర్శించెను. మఱి ప్రస్తుతములైనను కాకున్నను పురాతన శివ భక్తుల కథలను కొన్నిటిని ప్రాసంగికములుగా చొప్పించి పురాణశబ్దమును మరి కొంత సార్థకము చేసెను. ఇది జైన సంప్రదాయమట. జైన పురాణమున ఒక తీర్థంకరుని చరిత్ర ఆధికారికమై యుండుటయు ఆ మతము నవలంబించి సిద్ధి పొందిన ఇతర నిష్ఠాపరుల కథలు ఉపాఖ్యానములుగా చెప్పబడుటయు ఆచార

మట. జైనమతమునకు గర్భశత్రువైన పాల్కురికి సోమనాథుడు జైనుల సంప్ర దాయమునే స్పర్థచే అనుకరించి బసవని చరిత్రను పురాణముగా వ్రాసి యుండును ఆ ఉపాఖ్యాన కథానాయకులైన భక్తులలో కొందఱు ద్రావిడులు, కొందఱు కర్ణాటకులు, కొందఱు ఆంధ్రులు, కొందఱు ఔత్తరాహులు గలరు. ఆ కథలేగాక బసవనికి సమకాలికుడైన అల్లమయ్య మొదలగు శివభక్తుల కథలు గూడ ప్రసక్తానుప్రసక్తముగ ఇందు చేర్చబడినవి.

బసవేశ్వరుడు :-

మండిగ మాదిరాజు, మాదాంబ అను బ్రాహ్మణదంపతులకు బసవేశ్వ రుడు నందికేశ్వరాంశమున జన్మించెను చిన్ననాటనే జ్ఞానియై వర్ణవ్యవస్థను తిరస్కరించి ఉపనయనాది బ్రాహ్మణ కర్మలను వర్జించి కేవల భక్తి సాధ్య మైన శివపారమ్యము నుద్బోధించుచు తల్లిదండ్రులను వీడి, యిల్లువెడలిపోయి, కళ్యాణకటకమున బిజ్జలునిమంత్రిగా నున్న తన మేనమామయిల్లుచేరెను. ఈతని తల్లిదండ్రులును, మేనమామయును శైవులే. అయినను వారు బ్రాహ్మణ కర్మ లను విసర్జించిన వీరశైవులుకారు. మేనమామ తన కుమార్తెయగు గంగాంబను బసవేశ్వరునకిచ్చి వివాహముచేసి, అల్లునకు రాజాస్థానమున నుద్యోగ మిప్పిం చెను. మామగారి అనంతరము మంత్రియై, తనచే ప్రవర్తితమైన వీరశైవమత ప్రచారమునకు తన సర్వస్వమునేగాక రాజభాండారమునుగూడ వినియోగించిన మహాభక్తుడీతడు. ఆనాడు శైవమునగల నానా శాఖలకు ధర్మాచరణమున ఏక వాక్యత లేకపోవుటచేతను, వాటికి అవైదికములైన జైన, బౌద్ధమతముల యొత్తిడి కలుగుటచేతను, అదే సమయమున విష్ణుపారమ్యమును ప్రతిపాదించెడి వైష్ణవము అరుముకొనివచ్చుచుండుటచేతను, శివకేశవ భేదమును పాటించని అద్వైతము సర్వమత సామరస్య పరాయణమై యుండుటచేతను ఆ శైవశాఖల స్థిరత్వమునకు వలసిన బలమును సమకూర్చి, శివసామ్రాజ్యము ఆంధ్ర, కన్నడ భూముల నెలకొల్పుటకై యత్నించినవాడు ఈ వీరుడు. ఈయన తల పెట్టిన సంస్కారమువలన ఆయా శైవశాఖలకు చాలవరకు ఏకవాక్యత కుదిరి వీరశైవమను పేర నూతన ధర్మము నెలకొనెను. ఐనప్పటికిని వర్ణవ్యవస్థను, కర్మ ప్రాధాన్యమును విడనాడలేక కొందఱు బ్రాహ్మణశైవులు వీరశైవమున చేరకయే బసవేశ్వరుని యెడల భక్తిప్రపత్తులు కలిగియుండిరి శివభక్తి పార వశ్యము వీరశైవులకును, వీరికిని సమమే. వైదిక కర్మలను బ్రాహ్మ్యమును వీడలేకపోవుట బ్రాహ్మణ శైవమునకుగల విశిష్టత. అట్టి వారుతప్ప, వైదిక

కర్మాధికారములేని బ్రాహ్మణేతరులైన నానాకులములవారు బసవని యుపదేశము లను శిరసావహించి వీరశైవ కుటుంబమును నలుదెసల వ్యాపింపజేసిరి. బసవేశ్వరుఁడు సహజముగ సంగీత సాహిత్య కళాకోవిదుడట. అతడు స్వయముగా రచించిన రసవత్తర గీతములను గొంతెత్తి గానము చేయుచుండగా కృష్ణుని మురళీగానమును ఆలకించిన గోపికాజనమువలె జనులందరు భక్తి పరవశులై ఆయన చుట్టును మూగుచుండిరి కాబోలు! ఈ గీతములనెడి అను పానముతో తన నూతన మతమనెడి ఔషధమును ప్రయోగించి జనులను దృఢ కాయులను జేసిన భిషగ్వరుడు బసవేశ్వరుడు! కర్మానుష్ఠానమువలె దుష్కర మును, దుస్సాధమును కానట్టి కేవల భక్తిమార్గము సర్వజన సంసేవ్యమగుట చేత సుకరమైన ఆ మార్గమున జనులెల్లరును తొట్రుపాటులేక నడువగల్గిరి. వర్ణ వ్యవస్థ తుడిచివేయబడుటచే జనులలో న్యూనాధికతలులేక నూతనోత్సాహము వెల్లివిరిసెను. వీరశైవమను పేర వారికానాడు గలిగిన ఆవేశము ఇన్నితరములు గడచినను నేటికిని చల్లబడలేదు. స్వమతరక్షణార్థమై శూరత్వమును, భక్తి ప్రదర్శనమున వీరత్వమును చూపువారగుటచేత వీరు వీరశైవులైరేమోయని తోచును. ఇదంతయు నొక యెత్తు కాని బసవేశ్వరుఁడు మతము పేర మిండ జంగములను ప్రోత్సహించి పోషించుట, రాజాజ్ఞను ధిక్కరించుట, రాజ ధనా గారమును దుర్వినియోగము చేయుట, మతము పేరను భక్తిపేరను పరాపర జ్ఞతను పాటింపకుండుట, తుదకు ప్రభుహత్యకు కారణమగుట మొదలగు కృత్య ములన్నియు ఎన్నటికిని సమర్థనీయములు కావు. అసలు మతమునందు భక్తికి గల స్థానమేమి? జ్ఞానహీనమైన భక్తి అంధము, భక్తిహీనమైన జ్ఞానము వంధ్యము (Faith without wisdom is blind, and wisdom without faith is barren). ఈ సిద్ధాంతము తత్త్వవేత్తలందరూ అంగీకరించినది. మతావేశపరులకు నచ్చదేమోకాని ఇది పరమసత్యము. బసవేశ్వరుడు జ్ఞానియు భక్తుఁడును అనుటకు సందేహములేదు. అతని అనుయాయివర్గములో చాలా మంది జ్ఞానరహితులైన భక్తులనుటకును సందేహములేదు. ఆనాడు శైవేతరు లైనవారికి బసవని మతమునెడ ఏవగింపు గలుగుటకు ఆ అజ్ఞానభక్తుల అను చిత కృత్యములే కారణమై యుండును.

శివభక్తులు చేసిన అత్యాచారములు ఎంత ఘోరమైనవో నిరూపించుటకు కక్కయ్య అనెడి భక్తుడుచేసిన ఒక మహాకార్యము బసవపురాణమునుండి

ఉదాహరించెదను. ఒక బ్రాహ్మణుడు కల్యాణకటకములో నగరివాకిట కూర్చుండి పురాణము చెప్పుచుండెనట అతడు వ్యాఖ్యానించుచుండిన పురాణము విష్ణుమహిమలను వర్ణించెడి హరివంశమో, విష్ణుపురాణమో మరి అట్టిదేదో అయి యుండును. విష్ణువు నృసింహావతారమెత్తి హిరణ్యకశిపుని సంహరించుట, వామనావతారమున త్రివిక్రముడై ఒక పాదమును ఆకాశమునకెత్తుట మొదలగు గాథలు సహింపలేక కక్కయ్య ఆ బ్రాహ్మణుని చిత్రవధ చేసి బసవేశ్వరునిచేతనే కొనియాడబడెనట కక్కయ్యకు బొందితో కైలాసము వచ్చినదేమో చెప్పలేముగాని వీరశైవమునకు మాత్రము త్రిలోకనింద వచ్చినదనుటకు సందియములేదు. పాపము ఆ బ్రాహ్మణభట్టు పురాణము చెప్పుటలో చేసిన శివనింద ఏమియులేదు. ఆ గ్రంథమున ఉన్న పంక్తులకు వ్యాఖ్యానము మాత్రము చేసెను. నరసింహుడు హిరణ్యకశిపుని సంహరించుటకు ప్రతీకారముగ శరభావతారము ఆ నృసింహుని చీల్చివేసెనట. ఆ పద్యములు ఆనాడు పురాణభట్టు చదువుచుండిన పురాణములో నుండియుండవు. ఉన్నచో అతడు వానినికూడ వ్యాఖ్యానించెడివాడే! అందు లేకపోయినను ఆవృత్తాంతమును ఇందు పొందుపరచి చెప్పలేదని కక్కయ్యకు కోపమువచ్చి యుండును.అంతమాత్రమునకే కక్కయ్యకు అక్కసుపుట్టి శివమెక్కెను.

కక్కయ్య చేసిన యీ రాక్షస కృత్యమునకు కూడలి సంగమదేవుడు —

"చిత్తజాంతకు భక్తి చెడనాడు ఖలుల
మృత్యువుగతి త్రుంపుమీ బసవన్న !"

అని బసవనికి ఉపదేశించుటయు అతడు తదనుగుణముగ

"పరసమయంబులఁ బరిమార్చు బాస
పరవాదులనుబట్టి భంజించు బాస"

చేయుటయు (ప్రతిజ్ఞచేయుట) తదనుగుణముగ అతని శిష్యులు ప్రవర్తించుటయు ముఖ్య కారణము. మరి వారు చేసిన అన్యదేవతా దూషణకు ఏమి శిక్షయో మనమెరుగము. బిజ్జలుని మంత్రిగానున్న కాలములో బసవేశ్వరుడు సంకల్ప మాత్రమున జొన్నలను ముత్యములుగ మార్చుట, వంకాయలను లింగకాయలుగ మార్చుట, విషమును అమృతప్రాయముగ ద్రావుట మొదలగు పెక్కు మహిమలు జూపి తన అప్రాకృత శక్తిని వ్యక్తము చేసెనట. కాని అతని ఆశ్ర

యమును కోరి కళ్యాణకటకమును జేరిన ముక్కుడిమూకలు అనదగిన శివభక్తుల గుంపుల వలన నగరమున రాజాజ్ఞాతిరస్కారము ప్రబలి అరాచకస్థితి యేర్పడె నట. తుదకు బసవేశ్వరుడు రాజాగ్రహమునకు పాత్రుడై, తాను ఆత్మరక్షణార్థమో, మఱెందుకో సకుటుంబముగ నగరము వీడిపోయి కూడలి సంగమున లింగైక్యము పొందెనట. తత్ప్రతీకారముగా బసవేశ్వరుని యనుచరు లిద్దరు బిజ్జలుని వధించిరట. బసవపురాణమునుబట్టి యితర చరిత్రాధారములనుబట్టియు గ్రహింపగల యంతవరకు ఆ మహావీరుని సంగ్రహజీవితచరిత్ర యిది.

బసవేశ్వరుడు వ్రాసిన భక్తిగీతములు నాలుగు లక్షలకు పైగా గల వట. వాటికి "వచనములు" అని పేరు. తరువాతి కాలమున తాళ్ళపాక అన్నమయ్య వ్రాసిన వేంకటేశ్వర వచనములు, కృష్ణమాచార్యుడు వ్రాసిన సింహాద్రి నారసింహవచనములు ఆ జాతిలోనివే! వీరందరు తమ యిష్ట దైవములమీద భక్తి జ్ఞానమయముగా వ్రాసిన స్తోత్రము లవి. ప్రతి వచనముచివర మకుటముగ వారి యిష్టదేవతా సంబోధనము ఉండును. తాళ్ళపాకవారి వచనములకు "వేంకటేశ్వరా'' అను సంబోధన మకుటము; కృష్ణమాచార్యుల వచనములకు "నరసింహా"అను సంబోధన మకుటము. అట్లే బసవని వచనములకు ప్రాయికముగ "కూడలి సంగమదేవరా !'' అను సంబోధన మకుటము. కూడలి సంగమదేవుడనగా కృష్ణా, తుంగభద్రా నదులు సంగమించిన తీరస్థలమునగాని, కృష్ణామలాపహ నదులు సంగమించిన తీరస్థలమునగాని వెలసియున్న సంగమేశ్వరలింగము. బసవేశ్వరునకు ఇష్ట దైవమును, గురువును ఆ కూడలి సంగమేశ్వరుడే. తుదకు ఆయన లింగైక్యము బొందినదియు ఆ సంగమ క్షేత్రముననే.

గ్రంథ ప్రయోజనము

ఈ గ్రంథము ప్రాయికముగా శైవులకు పురాణముగా, పారాయణ గ్రంథముగా ప్రయోజనకారి యైనట్లు శైవేతరులకు కేవల సారస్వత గ్రంథముగ ఎక్కువ వినియోగపడదు మతప్రాధాన్యముగల యే గ్రంథమునకైనను నదియే స్థితి. తన్మతావలంబులకు దప్ప నితరుల కది ప్రీతి గొలుపదు. అంతేకాక ఇతర మతములను, మతస్థులను ఉచితానుచిత వివేచనము లేకుండ దూషించెడి గ్రంథములకు వాఙ్మయమున ఉత్తమస్థానము లభింపదు. ఏ భాషలో నైనను

కావ్యము సర్వమానవ సంసేవ్య మైనపుడే పఠనీయమును, ఆరాధనీయమును అగును గాని, లేనిచో పరిమితప్రచారముగలదియే యగును. తనను తిట్టినవానిని బాగా తిట్టితివని మెచ్చుకొనెడి మానవుడు దుర్లభుడు. అందును ఆ తిట్టు పరుషముగా నున్నచో చెప్పెడిదేమి? అందుచే గ్రంథకర్త నిందలకు భాజనమైన శైవేతరులు సారస్వత ప్రీతిచేత నైనను ఈ బసవపురాణమును చదవకపోవుట తటస్థపడెను. అయినను ఇందు కొన్ని ఉపాఖ్యానములు సారస్వత ప్రియులకు గూడ పరమానందమును కలిగించెడివి లేకపోలేదు. వానిలో ముఖ్యమయినవి: 1. గొడగూచికథ, 2. బెజ్జమహాదేవికథ, 3. కన్నప్పకథ, 4. సిరియాళుని కథ. ఇందు మొదటిదానిలో అమాయకురాలైన బాలికకు శివుడు సులభముగా ప్రసన్నుడై, తనలో లీన మొనర్చుకొన్న యనుగ్రహము వర్ణింపబడినది. రెండవదానిలో భక్తురాలు శివుని తన బిడ్డగా భావించి తల్లి పసిపాపకు జేసెడి యుపచారము లన్నియు నెరపుటలో గల మాతృవాత్సల్యమును, భగవంతుడు ఆ ప్రేమకు ప్రీతుడై చూపిన భక్తవాత్సల్యమును వర్ణింపబడినది. మూడవదానిలో ఆటవికుడైన కిరాతబాలుడు ఆచారరహితమైన తన మూఢభక్తిచేతనే, జ్ఞానులకు సహితము దుర్లభమైన ముక్తినిపొందిన విధము నిరూపితమైనది. నాల్గవదానిలో చిఱుతొండ నంబి యనెడి కాంచీపురనివాసి యగు ఒక భక్తుని దృఢవ్రతమును శివుడు మాయతపసివేషమున వచ్చి పరీక్షించుటకై, ఆ భక్తుని కుమారుని చంపించి తన్మాంసమును విందారగించుటయు, తుదకు పరీక్షలో నెగ్గిన భక్తుని యచంచల భక్తివిశ్వాసములకు తృప్తుడై పిల్లవానిని బ్రతికించి యిచ్చుటయు మొదలగు నంశములు భయానకరమ్యముగ వర్ణింపబడినవి. అసలు ఆ పిల్లవానిని ఖండించి అవయవ విచ్ఛేదము చేసి తిరిగి నలిసలిగా నలగగొట్టి వంట చేయుట అను ఘోరకృత్యమును వీరశైవావేశముగల కవి తప్ప ఇంకొకడు భావన చేయలేడు. ఈ కథను చెప్పగా వినుటకే భయకంపితు లయ్యెడి సుకుమార చిత్తులకు చదివి యానందించుట యెన్నటికిని పొసగదు. కాకపోతే కథాంతమున మాయాతపసి యాదేశానుసారము తల్లి పిల్లవానిని చేతులు చాచి యెలుగెత్తి "నా వడుగా రారా! నా కన్నయ్య రారా! నా సిరియాళ రారా!" అని పిలుచునపుడు కట్టలు త్రెంచుకొని ప్రవహించెడి కరుణరస ప్రవాహములో కొట్టుకొని పోదుము. ఆ పిలుపు నందుకొని శివానుగ్రహముచే పిల్లవాడు సజీవుడై తల్లిని చేర

వచ్చెడి ఘట్టమున ఆనందతన్మయు లగుదుము. కాని ఇందును సోమనాథుడు తల్లినోట పలికించిన ఆ పిలుపులో కొంత కృతకత్వమున్నది. ఆ సమాసములు, ఆ శ్లేషలు దుఃఖపరవశయైన తల్లినోట పలికింపదగినవి కావు.

మఱి ఈ పురాణమున స్థూలముగ బసవని జీవిత చరిత్రయు, తన్మహిమలును, కొందరు భక్తుల గాథలును మాత్రమే కానవచ్చునుగాని అసలు బసవేశ్వరుడు ప్రతిపాదించిన వీరశైవమత స్వరూపమిట్టిదని స్పష్టముగ గానరాదు. అతని మహిమలును, ఆ భక్తుల నడవడియు మాత్రమే తన్మత స్వరూపమని తృప్తిపడుట మతప్రవర్తకునకును, తన్మతమునకును నపచారము చేసినట్లగును. వీరశైవ సంప్రదాయమును గురించి తెలిసికొనగోరువారికి ఈ గ్రంథము అంతగా నుపకరింపదు.

పండితారాధ్య చరిత్ర రెండవ కృతి:

బసవ పురాణానంతరము సుమారు పది సంవత్సరములకు ఇది వ్రాయబడి యుండును. ద్విపద రచన మొదటి దానియందు కంటె దీనియందెక్కువ ధారాళముగా నడచినది. అందు చెప్పబడిన కొన్ని యుపాఖ్యానములిందును పునరుక్తములైనవి. ఈ పునరుక్తిలో కథ కొన్నింట విపులీకృతమైనటువంటి సందర్భములును గలవు. బసవపురాణమున క్లుప్తముగానున్న 'కళియంబనైనారు.' కథ పండితారాధ్య చరిత్రలో చాలా పెరిగినది. ఈ భక్తుడు తనయింటికి వచ్చిన శివభక్తుని పాదమును కడిగి తత్పాదోదకము పానముచేయు నలవాటు గలవాడు. ఒకనాడు ఆ యింటి పనికత్తెకొడుకు జంగమ వేషముదాల్చి యజమాని యొద్దకు రాగా అతడు వాని పాదములు కడుగుట కుద్యమించెను. అతని గృహిణి కలరూపు గ్రహించి ఆ యనుచిత కార్యము చేయవద్దని భర్తను నిరోధించెను. అతడు రౌద్రావేశముతో ఆ యిల్లాలిని నానాదుర్భాషలాడి ఆమె కాలు సేతులు బంధించి బాడితతో నరికి వధించి కాళ్ళకు త్రాడుగట్టి చచ్చిన గొడ్డును లాగినట్లు బయటకులాగి ఆవల పారవైచెను. ఈ కథయంతయు బసవపురాణములో పన్నెండు పంక్తులలో గలదు (6 ద్విపదలు). ఆరాధ్య చరిత్రలో అది 160 పంక్తులకు పెరిగినది. ఈ పెంపంతయు భార్యచేయు నుపదేశవాక్యములలోను, భర్తచేయు దూషణ వాక్యములలోను, ఆపై ఆ కులసతీ వధ విధానములలో జరిగినది.

కిన్నెర బ్రహ్మయ్య :— ఈ బ్రహ్మయ్య యొక శివాలయ ప్రాంగణమున గూర్చుండి కిన్నరశ్రుతిలో ఈశ్వరుని స్తోత్రము చేయుచుండెడి భక్తుడు. ఒకనాడు ఒక విటుడు తన ప్రియురాలి కోరికమీద నంజుడుకై ఒక గొఱ్ఱెను తోలుకొనిపోవుచుండగా అది తప్పించుకొని పారిపోయి శివాలయమున జొచ్చెను. దానిని బట్టుకొనుటకా విటు డాలయమున ప్రవేశింపబోగా బ్రహ్మయ్య శివుని శరణుజొచ్చిన ప్రాణిని జంప వలనుపడదని వారించి తత్పరిహారముగ దాని వెలనిచ్చి పంపివేసెను కాని ఆ విటుని ప్రియురాలు ఆ గొఱ్ఱెయే కావలయు నని పట్టుబట్టుటచే వాడు తిరిగివచ్చి గొఱ్ఱెను ఆశించి కలహింపగా బ్రహ్మయ్య వానిని ఖండించివైచెను. ఈ కలహ వృత్తాంతము రాజునకు విన్నవింపబడగా ఆయన శివాలయము నొద్దకు వచ్చి విచారణ చేయగా బ్రహ్మయ్య జరిగిన వృత్తాంతమంతయుఁ దెలిపి దీనికి సాక్ష్యము శివుఁడేయని ప్రతిజ్ఞ జేసెను. శివునిచే సాక్ష్యమిప్పించుమని రాజు నిర్బంధింపగా బ్రహ్మయ్య శివుని వేడుకొని ప్రతి వచనము లేమిచే కత్తితో పొడుచుకొని పడిపోయెను. అతని పాటుతో పరిసర మున నున్న సర్వప్రాణులు సుక్కి పడిపోయెను. ఆ వార్త విన్న బసవేశ్వరుడు దుఃఖపరవశుడై బ్రహ్మయ్య గుణగణములను కీర్తింపగా అతడు సజీవుడై లేచెను. సుక్కి పడియున్న సర్వప్రాణులున్ను సజీవములయ్యెను. రాజు బ్రహ్మయ్య సత్యవాక్కునకు మెచ్చుకొని, నిర్దోషియని వెడలిపోయెను ఆరాధ్య చరిత్రమున ఈ కథలో బసవేశ్వరుఁడు బ్రహ్మయ్య మృతికి శోకాకులుఁడై నిర్వేదముతో అతనినిఁ గీర్తించిన భాగము మాత్రము విపులీకరింపబడి యున్నది. ఇట్టివే మరికొన్ని.

పండితారాధ్య చరిత్ర :— ఈ గ్రంథమునకు అధికారికేతివృత్తము శివతత్త్వసారకర్త యగు మల్లికార్జున పండితారాధ్యుని జీవిత చరిత్ర. ఈ పండితుఁడు బసవేశ్వరునకు సమకాలికుఁడగుటయేగాక అతనివలెనే శైవ మత ప్రచారమునకు జీవితమును ధారపోసిన శివభక్తుఁడు. కన్నడ దేశమున బసవేశ్వరుడున్ను, ఆంధ్రదేశమున మల్లికార్జున పండితుఁడున్ను ఏకకాలము ననే అన్యమతములమీద దాడిసల్పి శైవసామ్రాజ్యమును స్థాపించిన మహావీరులు.

ఈ పండితుఁడు దాక్షారామ భీమేశ్వరాలయపు పూజారికుమారుడు. తత్సమీపగ్రామ మగు కోటిపల్లియం దుండిన ఒక యారాధ్య దేవరవల్ల శాంభవ దీక్ష పొంది చిన్ననాటనే కులాచారమునకు విరుద్ధముగా శివభక్తుల పాదోదక ప్రసాదములయొక్కయు, విభూతి రుద్రాక్షమాలల యొక్కయు మహిమలను చాటుచు, తత్ప్రకారము తాను నడుచుకొనసాగెను. మఱియు శ్రుతిస్మృతి పురాణేతిహాసాత్మక మగు మతగ్రంథజాల మంతను క్షుణ్ణముగ పఠనముజేసి అందలి పరమార్థసారము శివపరముగా అన్వయింపసాగెను. ఈ పాండిత్యబలమే చతురంగ బలముగా వెంటగొని, సామ్రాజ్యపతనానంతరము బలహీనులై, అచ్చటచ్చట ప్రాభవహీనమైన రాచరికము చేయుచున్న సామంతరాజుల వలె నిలిచి యున్న బౌద్ధమతకేంద్రములపై దాడి వెడలి వాటిని విచ్ఛిన్నము జేయ నుద్యమించెను. ఆనాడు ధనదపుర మన బరగిన నేటి చందవోలు రాజధానిగ వెలనాటి చోళులు వేంగిదేశమును పాలించుచుండిరి. ఆ రాజు బౌద్ధమతావలంబి కాబోలు. అతని యాస్థానమున నొక బౌద్ధపండితుడు గురుపీఠ మలంకరించి యుండెను. ఆ యాస్థానముపై దండెత్తి బౌద్ధపండితుని ఓడించి రాజునకు దీక్ష నిప్పించినచో తన యుద్యమము సంపూర్ణముగా ఫలవంతమగుననెడి యాశతో పండితుడు ఆ రాజధానిజేరి ఒక బౌద్ధాచార్యునేగాక ఇతర మతగురువులనుగూడ సమావేశపఱచి నిండు సభలో ఆయా మతములనన్నిటిని ఖండించి శివపారమ్యమును సిద్ధాంతీకరించెను. బౌద్ధాచార్యుడు తన ఓటమిని, ఆ శివపారమ్యమును నంగీకరింపక పండితుని జులకనజేసి వెడలిపోగా, దానిని సహింపలేక పండితుని శిష్యులిరువురు ఆ బౌద్ధుని యేకాంతమున వధించిరి. రాజు కోపాయత్తుఁడై కొలువునకు పిలిపించి యడుగగా, పండితుడు ఆ శివద్రోహిని తానే చంపించితినని ఆ నేరము తనమీద మోపుకొనెను. రాజు ఆ దారుణ చర్య సహింపలేక పండితుని కండ్లు పొడిపించెను. ఆయన 'ఆ రాజ్యము నాశనమగుగాక' యని శపియించి అటనుండి బసవేశ్వరుని దర్శింపవలయునను తహతహతో ప్రయాణమై పోవుచుండగా మధ్యేమార్గమున, ఆ దండనాథుఁడు కూడలి సంగమమున లింగైక్యము పొందిన విషాదవార్త వినవచ్చెను. పండితుడు దుర్భర నిర్వేదముతో పలవించి పలవించి, శ్రీశైలమునకు ప్రయాణమై పోవుచు తత్సమీపమున నొక గ్రామములో విడిసెను. అప్పటికే వయసుమీరి యుండబోలు, పర్వతమెక్కలేక తన భక్తిని మల్లికార్జునస్వామికి నివేదింపు

మని ఒక శిష్యుని కొండమీదకు పంపెను. పర్వతము ఒక లింగాకారముగా కానవచ్చుటచే ఆ లింగమూర్తిని తన పాదములతో మెట్టుట మహాపాతక మను భయముచే తన ప్రతినిధిగా శిష్యుని బంపినట్లు ఈ గ్రంథమునఁ జెప్పబడి యున్నది. శ్రీశైలస్వామి వృద్ధతపసివేషముతో ఆ శిష్యుని ఎదుర్కొని ఆద రించి పండితుని యోగక్షేమములు అడిగెనట. శిష్యుడు తెచ్చిన ఆ సంతోష వార్తకు మల్లికార్జున పండితుడు "ధన్యోఽస్మి" యని పారవశ్యానందమగ్ను డయ్యె నట. ఆ గ్రామముననే మరికొన్ని నాళ్ళుండి శివసాయుజ్యము పొందెనట. ఇందలి ప్రధానకథ యిది ఈ కథాంశములే శివతత్త్వసారప్రకరణమున సంగ్ర హముగా చెప్పబడినవి. బసవపురాణమునందు వలెనే దీనియందును పెక్కు ఉపా ఖ్యానములు, పండితుని సాహిత్య ప్రకర్షను, మహిమలను దెల్పు పెక్కు గాథ లును, ఉపదేశములును వర్ణింపబడినవి. అదియునుగాక శివతత్త్వసారమునందలి కొన్ని ప్రకరణములు యథామాతృకముగ ద్విపద లయినవి. వాటి పేర్లలో మాత్రము కొంచెపాటి మార్పు గలదు.

శివతత్త్వసారము - పండితారాధ్య చరిత్ర

అద్వైత ఖండనము — వేదాంతవాద ఖండనము (వాద. ప్ర)
దక్షాధ్వర ధ్వంసము—దక్షాధ్వర ప్రశంస
ప్రళయవర్ణనము—ప్రళయలీల
శివగణముల వర్ణనము—మహాతాండవలీల
తన్ను శివగణములో జేర్పుమని కోరుట —పండితుని చరమ ప్రార్థన. (పర్వత. ప్ర)

శివతత్త్వసారమున పండితుడు రచించిన పద్యములను కొన్నిటిని సుక రముగ ఈ ప్రకరణములలో ద్విపదలందు ఇమిడ్చి సోమనాథుడు తన శబ్దాను కరణ కౌశలమును, వాక్యానుకరణ నైపుణిని సొగసుగా ప్రదర్శించెను. శివతత్త్వ సారకర్తగా పండితుడు వ్రాసిన శ్లోకములను పండితారాధ్యచరిత్రలో తానే పాత్రగా పలుకుటలో ఎంతో ఔచిత్యమున్నది.

అట్లు యథాతథముగ అనువదించిన పద్యములుగాక తక్కినవాటిని సోమన తాత్పర్య ప్రధానముగ సంతరించెను. శివతత్త్వసారమందలి పద్యములు సోమనాథుని ద్విపదలలో నిమిడిన నిదర్శనములు చూడుడు:

కం॥ కలదన నోపక లేదని
పలుకగ నేరకయు మూకబధిరులక్రియ ని
మ్ములఁ నద్వైతులు దమలో
పల వగతురు భువనభిన్నభావమున శివా ! (శివతత్త్వ)

ద్వి॥ కలదనంగా నోపకయు లేదనియుఁ
బలుకనేరక మూకబధిరులక్రియను
బరఁగు భువనభిన్నభావంబుఁ జూచి
యరయంగ నద్వైత మనగ లావేది. (పండిత-వాదప్రక)

కం॥ ఒండేమి మల్లికార్జున
పండితుఁ దన నుండుకంటెఁ బ్రమథులలో నె
న్నండొకొ నీ యాజ్ఞోన్నతి
నుండఁగఁ గాంతునని కోరుచుండుదు రుద్రా! (శివతత్త్వ)

కం॥ దేవా సంసారాంబుధి
లో వెలువడఁజేసి ప్రమథలోకం బెఱుఁగన్
నా వాఁడు వీడు నుండీ
నావే నన్నుంపవే గణంబుల నడుమన్. (శివతత్త్వ)

ద్వి॥ ఊర్జిత ప్రమథాత్మ యొండేమి మల్లి
కార్జున పండితుఁ డనఁగ నిచ్చోట
నుండుటకంటె నెన్నండొకో ప్రమథ
మండలిలో భవన్మహదాజ్ఞఁ జేసి
యుండంగఁ గాంతు నొకో యని కోరు
చుండుదు నన్నట్లు నుంచఁగదయ్య
దేవర! సంసారతీవ్ర దుఃఖాగ్ని
లోవెలిఁ బ్రమథాదిలోకం బెలర్ప
నావాఁడు వీఁడు నుండీ వేఱు గాఁడు
నావె నన్నుంపు గణంబుల నడుమ.

(పండితారాధ్య-పర్వత ప్ర.)

కం॥ జ్ఞాన జ్ఞేయ జ్ఞాతృ ని
దానత్రయమున నబాధిత ప్రత్యయమై
నానాగతి నవగత మగు
గాన జగద్భేద మెన్నఁగా సిద్ధ మజా! (శివతత్త్వ)

ద్వి॥ ఎఱుఁగంగ బడు వస్తు వెఱిఁగెడి తాను
నెఱుకయు నను మూఁడు తెఱఁగులు భువిని
బరఁగి యబాధిత ప్రత్యయ మగుచు
నరయ నానాగతి నవగతం బగుట
హస్తామలక మెట్టు లట్లను సుప్ర
శస్త జగద్భేదసరణి సిద్ధముగఁ
దమకించి మఱి యభేదము పల్కఁ జనునె! (పండిత-వాద)

వృషాధిప శతకము :

ఇప్పు డుపలభ్యము లగుచున్న శతకములలో శతక మను పేరు సార్థకమైన మొదటిశతకము ఇదియే యని చెప్పవచ్చును. పండితారాధ్యుని శివతత్త్వసారము కాక "శ్రీగిరి మల్లికార్జునా!" అను మకుటముగల శతకము ఒకటి యుండెనని యొప్పుకొన్నను అది లభింపలేదుగాన వృషాధిప శతకమే సజీవములై యున్న శతకములలో మొదటిదిగా పేర్కొన దగును. శ్రీగిరి మల్లికార్జున శతకము లభించినపుడు వృషాధిప శతకము రెండవది యగును. సోమనాథుడు ద్విపదకావ్యములనే కాక తెలుఁగు శతకములకు కూడ ఒరవడి తీర్చిన ప్రథమాచార్యుడు. అంతేకాదు, బసవోదాహరణము అను స్తుతిని వ్రాసి ఉదాహరణ కావ్యములకును అతడే ఆదిగురువై కన్పట్టుచున్నాడు. ఈ శతకము ఆంధ్రమున గల ఉత్తమోత్తమ భక్తిశతకములలో నొకటి. దీనికి సాటి రాగల శతకము కంచర్ల గోపన్నది మాత్రమని నా యుద్దేశము. మఱి యట్టివి ఎన్ని నశించిపోయినవో చెప్పలేము. సోమనాథుడు ద్విపదలు ఎంత ధారాళముగా నడపగలడో వృత్తములను అంత ధారాళముగా నడపగలడని ఈ శతకము ఋజువు చేయును. "బసవా! బసవా! బసవా! వృషాధిపా!" అను మకుటము చంపకోత్పలమాలా వృత్తములచే సంఘటిత మగునుగాన ఈ శతక మంతయు ఒకే వృత్తమున గాక రెండు వృత్తములలోను నడిచినది.

ఈ శతకములో సోమనాథుడు సమాసాంత్య ప్రాసలు ముక్తపద గ్రస్తములు మొదలగు శబ్దాలంకారములను ప్రయోగించి పద్యమునకు అర్థగౌరవమే కాకుండ, శబ్దగాంభీర్యమును కూడ సంపాదించెను.

తజ్ఞ ! జితప్రతిజ్ఞ ! యుచిత ప్రమథానుగతజ్ఞ ! నమ్రదై
వజ్ఞ ! కళావిధిజ్ఞ ! బలవచ్ఛివభక్తి మనోజ్ఞ ! ధూత శా
స్త్రజ్ఞ ! సువాదపూరిత రసజ్ఞ ! తృణీకృత పంచయజ్ఞ ! స
ర్వజ్ఞ ! శరణ్యమయ్య ! బసవా ! బసవా ! బసవా ! వృషాధిపా !

సురవరమల్ల ! మల్లవిత సూత్ర సుధాంబుధిఖేల ! ఖేలసం
గరకలకంఠ ! కంఠమణి నాయకభీమభుజంగ ! జంగమ
స్థిరతరనాథ ! నాథకనిధీకృపరూప ! విరూప సమ్మతా
వర ! కరుణాబ్ధి ! ప్రోవు బసవా ! బసవా ! బసవా ! వృషాధిపా !

శతకమున ఇంచుమించు అర్ధభాగము బసవేశ్వరుని సంబోధనలతో నిండియున్నది. ఆ సంబోధనలలో అర్థపునరుక్తి గాని, శబ్దపునరుక్తి గాని యుండదు. మఱికొన్నింట బసవేశ్వరుడు జీవితములో చూపినమహిమలును-జొన్నలు ముత్యములు చేయుట, చల్లలమ్మ గొల్లపడుచు కాలుజారి పడిపోవుచు 'బసవా!' అని ఎలుగెత్తి పిలిచినంత ఆ పిల్లకు దూరము నుండియే చేయూత నిచ్చి నిలబెట్టుట మొదలగునవి - మఱికొందఱ భక్తుల అద్భుతచర్యలును సంగ్రహముగ ప్రశంసింపబడినవి. ఇంతమాత్రమే కాదు, కవి యీ తెనుఁగు శతకములో సంస్కృతవాక్యమయ మైన పద్యమొకటియు, ద్రావిడవాక్యమయ మైన పద్యమొకటియు కన్నడవాక్యమయ మైన పద్యమొకటియు మణిప్రవాళ (మళయాళ) వాక్యమయమైన పద్యమొకటియు, అరెమరాటి (మహారాష్ట్రి భాషాశాఖ) వాక్యమయమైన పద్యమొకటియు, సర్వభాషామయ మైన దింకొకటియు రచించి తన బహుభాషాపాండితికి నిదర్శనముగ ఒక చిత్రప్రదర్శనము చేసెను. ఆ సందర్భముననే యచ్చతెనుఁగు పద్య మొకటి రచించి దానిని జానుతెనుఁ గనెను.

"బలుపొడతోలు సీరయును బాపసరుల్ గిలుపారు కన్ను వె
న్నెల తల సేదుకుత్తుకయు నిండిన వేలుపు పేఱు వల్గు పూ
సలుగల జేని లెంకవని జానుదెనుంగున సన్నుతించెదన్
వలపు మదిం దలిర్ప బసవా ! బసవా ! బసవా ! వృషాధిపా !"

జానుతెనుఁగు సర్వజన సామాన్యభాష యని పండితారాధ్య చరిత్రలో చెప్పినాడు. కాని యచ్చతెనుఁగు సర్వసుబోధము కాదు. నన్నెచోడుని ప్రకరణమున ఈ పద్యమునే ఉదాహరించి జానుతెనుఁగు శబ్దచర్చ చేసితిని. అది చూడదగును. సోమనాథుడు బసవని యెడ తనకు గల ప్రపత్తిని చాటుకొన్న యీ క్రింది పద్యముతో ఈ శతక ప్రశంస ముగింతును.

"నా మొదలుంద ! నా విభుఁడ ! నా హృదయేశ్వర ! నా మనోరమా !
నా యిలువేల్ప ! నా వరుఁడ ! నా గురులింగమ ! నాదు జంగమా !
నా యధినాథ ! నా వరద ! నన్ను గృపామతిఁ బ్రోవుమయ్య ! దే
వా ! యమిబృందవంద్య ! బసవా ! బసవా ! బసవా ! వృషాధిపా !"

వైదుష్యము :

ఈ కవి వీరశైవమునకు గురుపీఠము. మతప్రవర్తకు డగు బసవేశ్వరుడు మహాభక్తుడే కాని పండితుడు కాడు. ఆ మతమున చేరిన యితరులు పెక్కుమంది పరాకాష్ఠ ముట్టిన భక్తితత్పరత కలవారు. ఉద్దండులైన ఇతర మతపండితులతో శ్రుతిస్మృతి ప్రమాణపూర్వకముగా వాదోపవాదములు సలిపి ఆ మతమును సర్వమతాతిశాయిగ ప్రతిష్ఠింపదగిన శక్తి వారిలో ఒక్కరికిని లేదు. జ్ఞాన విజ్ఞానాత్మక మైన శాస్త్రపాండిత్యమువలె, కేవల భక్త్యావేశము అన్యమత తిరస్కారమునకు పనికివచ్చునేమో కాని స్వమతస్థాపనకు చాలదు. సర్వశాస్త్రనిష్ణాతుడు మహాపండితుడు నైన సోమనాథుడు ఈ మతమును చేపట్టి దానికి అట్టి కొరత లేకుండచేసెను. సంస్కృతమున ఇతడు వ్రాసిన రుద్రభాష్యాదిగ్రంథములు ఇతర పండితులకు పర్యాలోచనపాత్రములై వీరశైవ మనగా భక్త్యున్మాదము మాత్రమే యనెడి నిందను తొలగించియుండును. ఆ గ్రంథములలో సోమనాథుడు చూపిన శ్రుతిస్మృతి పురాణాగమ విజ్ఞానము వీరశైవప్రతిష్ఠకు తగిన శాస్త్రాధారములను కలిగించినదట. ఇంతవాడు అవలంబించిన మతము శుద్ధమిథ్య యగునా యని రుద్రదేవుడు మొదలగురాజులు సైతము అతనిని మన్నింపసాగిరట. కాబట్టి మతమును ప్రవర్తింపజేసినవాడు బసవేశ్వరుడును, దాని స్థితికి కారణమైనవాడు సోమనాథుడును అని చెప్పదగును. అందుచేత కాబోలు వీరశైవులు విశేషించి — కన్నడదేశమువారు ఈ కవిని ఒక అవతార పురుషునిగా నేటికిని ఆరాధించుచున్నారు సోమనాథుఁడు పుట్టుకచే ఆరాధ్యుఁడు ; అనగా పండితారాధ్యుని

వలె వైదిక శైవమతస్థుడు. వర్ణవ్యవస్థను వేదవిహిత కర్మలను విడనాడ కయే శివుడే పరతత్త్వమను విశ్వాసముగల బ్రాహ్మణుడు. అతని సోమనాథ భాష్యమున వైదికాచార గర్హణము లేకపోవుటయే గాక తదావశ్యకత కూడ ఉగ్గడింపబడినదట. బసవపురాణము రచించునాటికి ఇతనికి దానిపై తిరస్కార భావము ఏర్పడినది. ఆ మధ్యకాలమున ఇతడు వీరశైవము నవలంబించి యుండును. పండితారాధ్య చరిత్ర రచన నాటికి అది దృఢమయినట్లు ఊహింప వచ్చును. ఎట్లన, బసవపురాణమున తన తల్లిదండ్రుల పేర్లు చెప్పుకొన్నాడు.

"భ్రాజిష్ణువగు విష్ణురామి దేవుండు
తేజిష్ణువగు శ్రియాదేవి అమ్మయును
గారవింపగ నొప్పు గాదిలి సుతుఁడ
వీర మాహేశ్వరాచార వ్రతుండ."

పండితారాధ్య చరిత్రమున పితృదేవతా నామోచ్చారణమునైనను చేయక పోవుటయే గాక తన సర్వస్వమును, తానును బసవని అధీనమని చాటు కొన్నాడు.

"ధర నుమా మాతా పితా రుద్ర యనెడు
వర పురాణోక్తి నీశ్వర కులజుండఁ
బసవని పుత్త్రిండ బసవ గోత్రుండ
బసవేశు శ్రీపాద పద్మ శేఖరుఁడ
బసవనిఁ బొగడఁ బాల్పడు కవీంద్రుండ
బసవన్నఁ బొగడఁ బాల్పడు పాఠకుండ
బసవన్న దూత నే బసవన్న బంట
బసవన్న యిలుఁ బుట్టు బానిస కొడుక
బసవన్న లెంక నే బసవన్న లెంగి
బసవన్న పన్నల పన్నఁ గావు నను."

కవిత్వ పరామర్శ :- కవిత్వమును గూర్చి సోమనాథుడు చేసిన ప్రతిజ్ఞ లలో ముఖ్యముగా పేర్కొనదగినవి జానుతెనుఁగు సరణి యొకటి, అల్పా క్షరముల అనల్పార్థ రచన ఇంకొకటి. ఈ రెండవది మాట పొదుపు. దీనినే

పాశ్చాత్యులు Economy of word అని యందురు. సోమనాథుని ఈ ప్రతిజ్ఞలలో జాను తెనుఁగును గూర్చి పూర్వము కొంత చెప్పితిని. జాను తెనుఁగనగా సర్వసాధారణమైన భాషయే యైనచో ఈతని గ్రంథములలో జాను తెనుఁగెంత ఉన్నదో సంస్కృత భూయిష్ఠమైన కేవల పండిత వేద్యమైన భాషయు అంత యున్నది. మఱియు కేవల సాహిత్యపరులకు అందని నిగూఢమైన శ్రుతి వాక్యార్థమయ భాషయు అంత ఉన్నది. ఆ భాగములన్నియు జాను తెనుఁగనుట పొసగదు. మఱి రెండవ ప్రతిజ్ఞయైన అల్పాక్షరముల ననల్పార్థ రచనను గురించి-వేమన ఆటవెలది పాదములోవలె - సోమన ఒక ద్విపద పాదములో విపులమైన అర్థమును ఇమిడ్చి సంగ్రహ వాక్యమును వ్రాయగలడు. మితభాషులగు సజ్జనులవలె మితవాగ్విలాసులగు కవు లందరును ఔచిత్యాపేక్షచే ఈ వాక్య ధర్మమును పరిపాలింతురు. తెనుఁగు కవులలో కవిత్రయము వారి సరస్వతికి ఈ లక్షణము తిలకాయమానము. అయితే సోమనాథుడు మిత వాక్యములవలె మితప్రకరణములు వ్రాయలేడు. అల్పాక్షరములు అనగా ఉప లక్షణము వలన అల్ప వాక్యములు అనియు నర్థము చెప్పవలెను. అట్టి వాక్యముల సమూహమే ప్రకరణము. ఆ ప్రకరణముల సమూహమే గ్రంథము. పైసలు పొదుపుజేసి రూపాయలు విరజిమ్మిన సంసారివలె ఇతడు అక్షరములను పొదుపుచేసి ప్రకరణముల వాక్యములను దుర్వ్యయము చేయుచుండును. భావమును నిగ్రహించుకొనలేక అతి చాలనము చేయు కవుల రచనలు అధిక ప్రసంగములయి ఔచిత్యమును కోల్పోవును. ఈ దుఃస్థితి సోమనాథుని గ్రంథములకు పట్టినది. ఈతని ద్విపద కావ్యములు రెండింటిలో ఈ అధిక ప్రసంగములను అతడు చాలవరకు సంగ్రహ పరచి యుండినచో అర్థహాని కలుగకుండగనే గ్రంథములు అధిక సమాదరణీయము లయ్యెడివి.

పిండితార్థ మేమనగా కావ్యశిల్ప ధర్మములనుబట్టి చూచినచో ఈతని రచన అతి ప్రసంగ మయము అని చెప్పవచ్చును.

కవిత్వమునకు భావావేశము జీవగఱ్ఱ. ఈతని కవిత్వమునకు అదియే పంచప్రాణ సారభూతమై యున్నది. మతమున భక్త్యావిష్టుడు కనుకను, కావ్యేతివృత్త మంతయు శివభక్తి పరము గనుకను భావావేశ మతావేశములు ఒడొంటికి తోడై పరస్పర పోషకము లైనవి. ఏ కథ చెప్పినను శైవ చిహ్నము వర్ణించి

నను భక్తి ప్రవాహమున ఓలలాడుచు శివమెక్కిన గణాచారివలె గంతులు వేయును. శాంతముగా గాని చప్పగా గాని ఆతని నోటివెంట ఒక్క మాటయు వెలువడదు.

నిదానించి ఆలోచించి తూచి వ్రాసిన వాక్య మొక్కటియు నుండదు. చిత్త పరవశ స్థితిలో హృదయమున పొంగి పొరలెడి భావములను నోట పలుకునుగాని ప్రయత్న పూర్వకముగా వాక్యమును వ్రాయడు. ప్రయత్న రాహిత్యమెంత యున్నదో శ్రద్ధారాహిత్యమును అంత యున్నది.

ఈ భావావేశమునకు నెచ్చెలియు సహజప్రజ్ఞకు రెండవ ముఖమును అగు భావనాశక్తి ఈ కవితలో అతి నిశితముగా నున్నది. ఏ పదార్థమును ఏ సందర్భమును వర్ణింప దలచునో దానిని తన నిశిత భావనతో మనో నేత్రమునకు ప్రత్యక్షము చేసికొని, ఆ సాక్షాద్దర్శనమును వాస్తవికతకు న్యూనాధికతలు లేకుండ యథాతథముగ చిత్రింపగలడు. ఆ వర్ణనలు చదువునపుడు ఆ మూర్తులు పాఠకునకు ప్రత్యక్ష దర్శన మొసగుచుండును. ఇది స్వభావ కవులకు సర్వసాధారణమైన లక్షణము స్వభావ ప్రదర్శనము వలన మనస్సునకు ఇంపు కలిగేమాట నిజమే కాని, కవిత్వ ధర్మము మనస్సునకు ఇంపు నింపుటయు వాస్తవిక లోకమును ప్రదర్శించుటయు మాత్రమేకాదు. మనస్సునకు ఇంపుతో పాటు చిత్తమునకు పెంపుకూడ కలిగించినపుడే కవిత్వము శిల్పమగును. కాని యెడల ఛాయాగ్రహణ మగును (Photography). సోమనాథుని రచనలలో ఛాయాచిత్రములు ఎక్కువగాను, శిల్ప చిత్రములు తక్కువగాను ఉండును. తల్లి శిశువునకు ఉగ్గుపెట్టి, నీళ్ళుపోసి, తొట్టిలోపెట్టి, ఊచి, నిద్రపుచ్చి, అల్లారుముద్దుగా పెంచెడి లోక ధర్మమును ఇతడు ఎంత యథాతథముగ వర్ణించెనో చూడుడు.

"అనయంబు బెజ్జ మహాదేవి దాన
జననియై పరమేశుఁ దనయుఁ గావించి
తొంగిళ్ళపై నిడి లింగమూర్తికిని
నంగన గావించు నభ్యంజనంబు
ముక్కొత్తుఁ జెక్కొత్తు ముక్కన్నుఁ బులుము
నక్కొత్తుఁ గడు పొత్తు నట వీఁపు నివురుఁ

బెరుఁగంగవలెనని తరుణి వీడ్వడఁగఁ
జరణము ల్కరములుఁ జాఁగంగఁ దిగుచు
నలుఁగులు నలుచు నర్మిలి గట్టిపెట్టి
జలములు వీఁపునఁ జఱచు నంతంత
వెగచి బెగడకుండ వెన్ను వ్రేయుచును
నొగి మస్తకమున నీ రొత్తు దోయిటను
వదనంబు సొచ్చునో యుదకంబు లనుచు
నదుముఁ బొట్టను నోరి కడ్డంబు వట్టుఁ
జెన్నుగాఁ బసుపార్చి చేయు మజ్జనము
గన్నులఁ జెవులును గాఁడంగ నూఁదు
నంగిటిము ల్లొత్తు నందంద వ్రేలఁ
దొంగిళ్ళఁ గార్నీరు దోనెత్తి మిడుచు
బడఁతిచే నీరఁ దూపొడిచి బొట్టిడును
మడఁతి యంగుష్ఠంబు మన్నింత మెదిచి
కడవ నంటినయట్టి పిడుక విభూతి
యడరఁ బుత్త్రిని నొస లారంగఁ బూయు
నెత్తు గ్రుంగెడునని యెత్తంగ వెఱచి
యత్తన్వి ఱొమ్మున నక్కున నదుము
కాటుక యిడ నింత గన్నగు ననుచుఁ
గాటుక యిడు మూఁడు గన్నులఁ గలయఁ
జన్నిచ్చుఁ బక్షులఁ జననీదు మీఁద
నన్నాతి గొండొక వెన్నయుఁ బెట్టుఁ
జెక్కిలి గీఁటుదుఁ జెలఁగి యేడ్వంగ
నొక్క వేలిడి పోయు నొక కొన్ని వాలు
ఉగ్గులు వోసియు నువిద సంప్రీతి
నగ్గించు నొగియించు నట బుజ్జగించు
ముద్దాడు నగియించు ముద్దులు వేడు
నద్దికాన్ వీరెవ్వ రయ్యారో యనుచుఁ
బన్నుగా నుదరంబుఁ బాన్పుగాఁ జేసి
కొన్న జోసఱచుచు సన్నుతిఁ బాఁడు !"

ఇంకొక యుదాహరణ చూడుడు :

బసవేశ్వరుడు వడ్డించిన విషమును శివభక్తులు విందారగించుట—

"మారారి కర్పించి మహనీయ లీలఁ
జిందక గ్రోలుము సిక్కయ్యదేవ !
సందడి సేయకు సంగయ్యదేవ !
తెచ్చెదఁ జుమ్మయ్య త్రిపురారిదేవ !
విచ్చేసి కూర్చుండు విమలాత్మదేవ !
కాలకంఠయ్యకుఁ జాలదు లెండు
చాలుఁబో నీకు సిరాళదేవయ్య !
వేగమింతేలయ్య విరుపాక్షదేవ !
యీ గరిటెఁడుఁజాలు భోగయ్య కింకఁ
జాలదో తెత్తునా శంకరాచార్య !
....
కొనితచ్చి వడ్డింపఁ గ్రోలుచు భక్త
జనులఁ దోతెండంచు ననురాగ లీల
శివున కర్పింపుచు శివశివ ! యనుచు
నవధానవంతులై యారగింపుచును
జుఱ్ఱుజుఱ్ఱనఁగొని సొగయుచు గఱ్ఱు
గఱ్ఱునఁ ద్రేన్చుచుఁ గాళ్ళు సాఁచుచును
నిక్కుచు నీల్గుచు నక్కళింపుచును
జొక్కుచు సోలుచుఁ జక్కిలింపుచును
నక్కిలిపడి తెప్ప లల్లమోడ్చుచును
గ్రుక్కళ్ళ మ్రింగుచుఁ గుత్తుక బంటిఁ
గ్రోలుచు నలరుచుఁ గ్రాలుచు నాత్మ
సోలుచు సుఖవార్ధిఁ దేలుచు వేడ్క
వ్రాలుచు మెఱయుచు వక్షంబులందు
నోలిఁ బల్లెరము ది క్కయ్యన మరలి
చూచుచు నించుకించుక వుచ్చి కొనుచు
లేచుచుఁ జెలఁగుచు లీలఁదలిర్ప
నాడుచుఁ గప్పెర లఱచేత నొలయఁ
బాడుచు నుఱుకుచుఁ బరువు వెట్టుచును."

---

* ఈ విందారగింపు 120 పంక్తులలో వర్ణింపబడినది.

ఈ వర్ణన ఎంత ముచ్చట గొల్పుచున్నను, విసుగుదలను కూడ కలిగింపక మానదు.

అసలే ద్విపదకావ్యము విసుగు పుట్టించు గుణము కలది. అతిమాత్రములైన యితని అతిస్వాభావిక వర్ణనలవల్ల ఆ విసుగుదలయే గాక వేసటయు కలుగును. రౌతు వశము దప్పిన అశ్వము, నేలమీద కాలు మోపక ఎగిరి దౌడు తీయుటతో ఈతని కావ్య గమనమును పోల్చవచ్చును. ఎంత ప్రయత్నించియు ఆ పరుగును ఈతడు నిలుపలేడు. ఈతని యనావశ్యకములు ననుచితములు నయిన వాక్యములకు, వర్ణనలకు, కథాంశములకు ఈ యవశత్వమే కారణము. అదియే యీతని మహాకవిత్వమునకు కళంకమైనది.

మతములోవలెనే భాషాప్రయోగములో కూడ ఈతడు అతి స్వతంత్ర వర్తన కలవాఁడు. సబిందు నిర్బిందుప్రాసము, వైరి సమాసము, క్త్వార్థక ఇకార సంధి, ళాంతప్రాసము మొదలైన లక్షణ విరుద్ధ ప్రయోగములు ఈతని రచనలో కుప్పతిప్పలుగా కానవచ్చును. ఇవి శివ కవులందరకును సాధారణ సంప్రదాయమని కొంద రందురుగాని ఆ పాపమును ఉమ్మడిగా వారందరికి అంట గట్టుటకంటె తమనాటి వ్యావహారికభాషకు అతిదూరము తొలగి పోకుండ కావ్యములు వ్రాసిన ద్విపదకవులలో పెక్కుమంది లక్షణమే అది అనుకొనుట మంచిదని నా యభిప్రాయము. విశేషించి ఇతనికి నన్నెచోడునకును ప్రాతపడిన మాటలు వాడుట అలవాటు.

మరియు అలాక్షణికములైన ప్రయోగములు సోమనాథుని వృషాధిప శతకమున లేవు. కావున ద్విపదరచనలోనే అతడు వ్యావహారికభాషాచ్ఛాయలు గల ప్రయోగములను చేసెనని తలంపవచ్చును.

గ్రంథ ప్రచారము :- బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రములు రెంటికిని కన్నడమునను తెలుఁగునను చాల ప్రతిబింబములు పుట్టినవి. తెలుగులో మొదటఁ బండితచరితను పద్యకావ్యముగ వ్రాసినవాడు శ్రీనాథుడు. ఆ గ్రంథమిప్పుడు కానరాదు. శ్రీనాథ యుగములోనివాడే యగు పిడుపర్తి సోమన బసవపురాణము పద్య ప్రబంధముగ వ్రాసెను. అర్వాచీనులలో తుమ్మలపల్లి నాగభూషణ కవియు మహదేవారాధ్యుడును బసవపురాణమును పద్యకావ్యములుగ వ్రాసిరి గాని వారి గ్రంథములు ప్రచారములోనికి రాలేదు. కందుకూరి

వారు తమ ప్రాపున బసవపురాణము సంస్కృతమున వ్రాయించిరి. ప్రాయిక ముగా సంస్కృత గ్రంథములు తెలుఁగగుటే కాని తెనుఁగు గ్రంథములు సంస్కృత మగుట కానము. ఈ గౌరవము దక్కించుకొన్న గ్రంథములు మన వాఙ్మయమున బసవ పురాణము, ఒసు చరిత్ర, రఘునాథ రామాయణము మాత్రమే ! కన్నడమున బసవపురాణమును భీమకవి యథామాతృకముగా అనువదించెను. ఈ యితివృత్తమునే యథేచ్ఛముగా రాఘవాంకుడను కన్నడకవి వృషభేంద్రవిజయ మను పేర ఇంకొక గ్రంథము వ్రాసెను.

ఇన్ని భాషలలోనికి ఇన్ని రూపములుగా పరివర్తన మొందినను ఈ గ్రంథములకుఁ దెనుఁగునాట ప్రశస్తి రాలేదు. దీనికి కారణము లివి :- ఇవి ప్రత్యేక మతపరములైన గ్రంథము లగుట, అందును బహుసంఖ్యాకుల మనస్సు నొప్పించు పరమతదూషణము బహుళముగా కలవి యగుట. ఇంకొకటి సహజముగా సంప్రదాయ విధేయమైన ఆంధ్రజాతి యితని భాషాస్వాతంత్ర్యమును మెచ్చియుండకపోవుట. ఈ కారణములచే నతని గ్రంథము లనాదృతము లయినవి.

లోపములమాట యటుంచి గుణములనే పరిగణించినచో పూర్వ ప్రకరణములలో చెప్పినట్లు ఇతడు పదకవిత్వమునకు సారస్వతగౌరవమును సంపాదించిన ప్రథమాచార్యుడు అని నిస్సంశయముగ చెప్పదగును.

అయినను భాషాతత్త్వ పరిశోధనలను చేయువారును, వాఙ్మయ చరిత్రలు వ్రాయువారును తప్ప తక్కిన శైవేతరులు ఈతని గ్రంథములను నేటికిని ప్రీతితో చదువరు. ఎట్టి శిరోభారమునైనను సహింపగల పరిశోధకులు సైతము ఈ గ్రంథములను ఆస్థతో తుదముట్ట చదువుట దుర్ఘటము.

శైవ శాఖలు :

ఈ శాఖలస్వరూప మెట్టిదో, మతస్వరూప మెట్టిదో మనము గుర్తించుట యీ యుగమున ప్రస్తావింపబడిన ముగ్గురు శివకవుల గ్రంథముల బట్టియే కాని మతగ్రంథములబట్టి కాదు. సారస్వత పరిశీలకులకు గల హక్కు అంత మాత్రమే. ఈ శాఖల కన్నిటికి సమానధర్మము శివపారమ్యము (శివుడే పరముడనుట) కాని, ఆచార వ్యవహారము లందును, ధర్మాచరణమునందును వారి కేకవాక్యత లేదు. అందు :-

కాలాముఖులు :- (1) మఠాధిపతి ఆజన్మబ్రహ్మచారిగా నుండవలెను. నన్నిచోడఁ డాశ్వాసాద్యంత పద్యములలో మఠాధిపతియైన కృతిపతియొక్క బ్రహ్మచర్య వ్రతమును మిక్కిలిగ నొత్తిచెప్పను.

(2) వీరికి శివారాధనముతో పాటు శక్త్యారాధనయు కలదు. కుమార సంభవమున శివశక్త్యభేదము ప్రతిపాదింపబడినది.

సీ॥ జ్ఞానస్వరూపుడై సర్వాత్ముఁడున్నఁ దా
జ్ఞేయ స్వరూపయై నెఱసియుండుఁ
బురుషస్వరూపుడై పరమేశుఁడున్నఁ దాఁ
బ్రకృతి స్వరూపయై పరగుచుండు
సూక్ష్మస్వరూపుడై శుద్ధాత్ముఁడున్నఁ దా
స్థూల స్వరూపయై తోఁచియుండు
నర్థస్వరూపుడై యమలాత్ముఁడున్నఁ దా
శబ్ద స్వరూపయై జరుగుచుండు
హరుఁడు రుద్రరూపుడై యున్నఁ దా నుమా
మూర్తి దాల్చి లోకములకు హితము
సేయుచుండుఁ గాన శివశక్తి భేదంబు
లెఱుఁగ నీకు జడున కెంతలావు.

హిమవంతుడు మేనకయు బిడ్డల కొఱకు శక్తి నారాధింతురు.

కం॥ "వారిరువురు సద్విధి శ
క్త్యారాధన చేసి రతిశయ స్థిరభక్తిన్
కోరిక వదలక తమ కడు
పార సతీదేవి కూతురై జన్మింపన్."

శాక్తేయులతో కొందరకు హింసాపరమైన ధర్మమున్నది. కాలాముఖుల కదిలేదు. నన్నిచోడఁడు కృతిపతియొక్క యహింసావ్రతము నతిమాత్రముగఁ జెప్పినాడు.

(3) వివాహాది శుభకార్యములలో కాబోలు మధుపానగోష్ఠీ పూర్వకమైన మండలార్చన యను తంతు గలదు. పార్వతీ వివాహసంధర్భమున నది వర్ణింపఁ బడినది.

"........అంత నంద కొందఱు మధుపానగోష్ఠికిం జొచ్చి మండలార్చన దీర్చి మూలజవృక్షజ గరుడ మధునిష్ఠ కుసుమవికారంబులగు సుగంధాసవంబులు గనక మణిమయానేక కనక చషకాదుల న్నించి హర్షించి."

"అమరులు ద్రావుచో నమృత మందురు దీని నహీవ్రజం బజ
స్రముగొని యానుచో నిది రసాయనమందురు భూసురౌఘ మా
గమవిధి సోమపానమని కైకొని యానుదు రెందుఁ జక్రియా
గమునెడ వస్తువందు రిది కౌళికు లీసుర పేర్మి వింతయే."

"సురలకు దీనన యజరా
మరమయ్యెంగాక యమృతమథనమునకు ము
న్నెరియరె తెరలరె మృతిఁబొం
దరె యని సురవొగడి పొగడి తరుణులు ప్రీతిన్."

"అని యనేకవిధ మాంసోపదంశకంబు లాస్వాదించుచు మనోహృద్యంబులగు మద్యరసంబులు సద్యంబ సిద్ధరసంబునుంబోలె శరీరంబులం గలయ నూల్కొని...."

(౩) వీరు వర్ణవ్యవస్థ నంగీకరింతురు. కృతిపతి బ్రాహ్మణత్వమొక విశేషముగ మాటిమాటికి నిందుఁ జెప్ప బడినది. వర్ణరాహిత్యమొక దోషముగ ఈ క్రింది పద్యమున చెప్పబడినది.

కం॥ నుత వర్ణాంతర నిమ్నో
న్నతతల నిఖిలోచ్చ నీచ నానా వస్తు
స్థితి సమము జేసె గత గౌ
రత, చీకటి దుర్వివేకి రాజ్యము పోలెన్."

"కులజుఁడై విక్రమబలవంతుడగు రాజు
బడసిన దేశంబు ప్రజయుబోలె"

(4) ఇతర దైవతములను శివాంగ భవులందురు. అంతేకాని, తద్దూషణము చేయరు. నన్నెచోడుడు ఈ కాలాముఖ మతమువాడు. కుమారసంభవము నుండి తెలియదగినంతవరకు కాలాముఖ స్వరూపమిది.

పాశుపతము :- శివతత్త్వ సారమునుబట్టి తెలియవచ్చినంతవరకు ఇది పండితారాధ్యుని మతము.

(1) పిపీలికాదిబ్రహ్మ పర్యంతము సమస్త జీవులు పశువులు. సంసార బంధ మీ పశువులఁ గట్టివైచిన పాశము. ఈ పశురాశికిఁ బతి, యీ పాశమును సడలింపగల దక్షుడు శివుడు. అందుచే ఆయన పశుపతి. ఆయనను పర దైవతముగా సేవించువారు పాశుపతులు.

(2) వైదికములైన భక్తిజ్ఞాన కర్మములనెడి మార్గత్రయములో వీరికి భక్తియందు మక్కువ యెక్కువ. కర్మము విసర్జింపరు; జ్ఞానమును తిరస్కరింపరు ; కాని భక్తి కిచ్చిన ప్రాముఖ్య మీ రెంటికి నీయరు. జ్ఞాన సముపార్జన లేకయే కేవల భక్తిపారవశ్యమున సిద్ధి పొందిన మహనీయులను శివతత్త్వ సారము పెక్కుచోట్ల కొనియాడుచుండును. వీరిది వైదికశైవము అనవచ్చును. కాని వైదికులైన అద్వైతులను తీక్ష్ణముగ విమర్శింతురు. అద్వైతమున "ఏక మేవాద్వితీయం బ్రహ్మ," "తత్త్వమసి" అనెడి ఉపనిషద్వచనానుసారముగ బ్రహ్మము తప్ప తక్కినదంతయు "అసత్" అనియు జీవునకును బ్రహ్మము నకును భేదము లేదనియు సిద్ధాంతీకరింపబడినది. ఇక వైదిక శైవమున జీవేశ్వరులకు ఐక్య మంగీకరింపబడదు. అదీగాక నిత్యసత్య పదార్థమైన ఆ పరబ్రహ్మ మును శివస్వరూప మనియు వక్కాణింతురు. అద్వైతులకు వలెనే వీరికి సన్న్యాసాశ్రమము లేదు. అద్వైతులను శివపూజాపరులే గాని శివకేశవ భేదమును పాటింపరు.

"శివాయ విష్ణురూపాయ శివరూపాయ విష్ణవే
శివస్య హృదయం విష్ణుః విష్ణోశ్చ హృదయగ్ం శివః."

అద్వైతులకు ఇది పరమలక్ష్యము. వైదిక శైవులకు కేశవ నామ స్మరణమే పనికిరాదు.

(3) కాలాముఖులవలె వీరును వర్ణవ్యవస్థ నంగీకరించువారే. శక్త్యారాధనము వీరి కర్మాచరణమున నున్నట్లు కానరాదు. కాలాముఖులవలె వర్ణవ్యవస్థ నంగీకరించుచు వీరశైవులవలె సర్వసమమైన భక్తి నుద్బోధించుచు, తాము వర్ణము నంగీకరించియు, దానిని నిర్మూలించిన బసవని కొనియాడుచు ఆనాఁటి పాశుపతు లేవంకకు మొగ్గలేక సమన్వయము కొఱకో, నిరపాయ స్థితి కొఱకో మధ్యమార్గమును ద్రొక్కినట్లు కానబడును. వీరు సామరస్యమునకు యత్నించి రనుటకు దృష్టాంతమే –

"భక్తిమీఁది వలపు బ్రాహ్మ్యంబుతోఁ బొత్తు
బాయలేను నేను బసవలింగ"

అని పండితుడు పలికినవాక్యము. సూత్రప్రాయమైన యీ వాక్యమే పాశుపతుల మతస్వరూపము.

(4) ఇతర మతములను, అందును అద్వైతమును నిందించుట యొక గొప్పగా బరిగణించిరి.

(5) శివదూషకుల హింసింపవచ్చును. ఆ కారణమున తాము చావవచ్చును.

"శివసందారతుఁ జంపిన
జవమఱి తత్కారణమునఁ జచ్చిన నీరెం
డువిధంబుల నీ కారు
ణ్యవశంబున ముక్తిఁబొందు నరుఁ డీశానా."

ఈ ఆచారము వీరశైవమునకు దగ్గఱగాని, కాలాముఖమునకు దగ్గఱ కాదు.

(6) అట్లే, అశైవుల దర్శన స్పర్శనాదులు కూడ నిషిద్ధములు

కం॥ "కా దప్పు గొనఁగఁ, నప్పిఁ
గా దీఁగొనఁ గాదు గాదు కనఁ దమలో నా
హ్లాదమునఁ బలుకఁగాదు మ
హాదేవ పరాఙ్ముఖాత్ములగు పతితులతోన్."

వీరశైవము:– పాల్కురికి సోమనాథుడు ఈ మతస్థుడు. సంప్రదాయకమైన శైవమునకు నూత్న సంస్కారమే యీ వీరశైవము, వీరికి వర్ణాశ్రమ ధర్మములు లేవు. ఆ వ్యవస్థ ననుసరించియున్న కర్మలు లేవు. భక్తి మార్గము వీరి మతమునకు బ్రాణసారము. లింగధారణము ప్రశస్తమైన శైవ చిహ్నము. లింగార్చనతో పాటు జంగమార్చనకూడ విహితమైన ధర్మము. స్వమతరక్షణార్థమై హింసకు పూనినను వీరికి దొసగు గాదు. వేదవిహిత కర్మను నిరసించినను వారు కేవల కర్మరహితులు కారు. నిజ మతానుసారముగా చేయ

దగిన నిత్య నైమిత్తిక కర్మలు వారికిని కలవు. భవిజనుల దర్శన స్పర్శనాదులను బరిహరించుటలో బాశుపతులు కూడ వీరికి జాలరు.

"సంభావితుఁడ భవిజన సమాదరణ
సంభాషణాది సంపర్గదూరగుఁడ" —(బసవపురాణము)

"భవికృతారంభ సంభవధ్యాన నిచయ
భవి నిరీక్షణ రస పాకవితాన
భవిహస్తగత ఫలపత్త్రశాకాది
భవి గృహక్షేత్రాది పథవర్జితుండ
భవి జన దర్శనస్పర్శ నాలాప
వివిధ దానాదాన విషయదూరగుఁడ."

(పండితా. చ.)

పై వాక్యములు పాల్కురికి సోమనాథుని భవిజన ప్రాతికూల్య నిరూపక ప్రతిజ్ఞలు.

తిక్కన యుగము

రాజకీయ పరిస్థితి

ఆంధ్రదేశమును పరిపాలించిన చాళుక్యులు గాని చోళులు గాని ఆంధ్రులే యని మనము సరిపెట్టుకొన్నను, ఆ రాజులు మేమాంధ్రులమే యని చెప్పుకొన్నను, నిజమునకు వారు పరదేశీయులే కాని ఆంధ్రులు కారు. అయినను, మన దేశములో స్థిరపడి, ప్రజలతో తాదాత్మ్యము కల్పించుకొని, పరుల మనెడి మెర మెరలేకుండ, తెలుగు దేశమే కాణాచిగా జేసికొని రాజ్యమేలిన వారగుట చేత ప్రజలకు వారియెడను, వారికి ప్రజలయెడను అభేద భావము వర్ధిల్లెను. అయి నప్పటికి యథార్థమైన తెలుగు సామ్రాజ్యము కాకతీయ పరిపాలనతో ఏర్పడె నని చెప్పవలెను. కాకతీయులు తెలుగుదేశ ప్రజలలో బహుసంఖ్యాకులైన చతుర్థ కులమునకు చెందినవారు. ఆనాడు చతుర్థకులజులలో రెడ్డి, కమ్మ, కాపు మొదలగు శాఖాంతరములు నేటివలె పొత్తులేని వర్గములుగా స్థిరపడలేదు. శూద్రు లలో ఉత్తమ కులజులు అనిపించుకొన్న వర్గముల వారందరు విద్యా వివేక సంప న్నులై. తమలో తామే కాక, క్షత్రియులతో కూడ వివాహాది సంబంధములు చేయుచు సచ్ఛూద్రులు అను పేర ప్రసిద్ధి కెక్కిరి. ఆంధ్ర ప్రజలలో వీరి సంఖ్యయే బహుళము. ఈ కులజులే కాకతీయ రాజులు.

వీరికి దేశ మెల్లెడల సంపన్నులగు భూస్వాములు బంధువులై యుండిరి. ఆ రాజవంశము నెడ ఆ సంపన్నులకును వారి నాశ్రయించియుండు ఇతర ప్రజలకును గల బాంధవాభిమానము ప్రజలకు రాజ్యము నెడ మమత్వమును పెంపొందించి యుండును. పుట్టుకచే చుట్టరికముచే తమ వారైన దొరలగు కాక తీయుల సామ్రాజ్యమే ప్రజలు మాది యనుకొన్న సామ్రాజ్యము.కాబట్టి యథార్థ మైన ఆంధ్ర సామ్రాజ్యము తొల్లింటి శాతవాహనుల తరువాత మరల కాకతీయుల నాడే యేర్పడెను. ఏ సామ్రాజ్యమైనను సుస్థిరము కావలయునన్నచో ప్రజా సమూహమునకు సింహాసనము నెడ భయముకంటె, ఎక్కువ భక్తి యుండ వలెను. ఆభక్తి ఆదరపూర్వకమును అభిమాన పూర్వకమును అయినచో ఆ రాజు

పరిపాలనయు సుకరమును ప్రజాజీవితము భద్రమును అగును కాకతీయులలో గణపతిదేవ చక్రవర్తికి అటువంటి భాగ్యము కలిగినది. అయినప్పటికిని ఆ రాజు ఎంత ప్రజారంజకుడైనను తత్పూర్వము చిన్నచిన్న మండలములను స్వతంత్ర ముగా ఏలుకొనుచుండిన రాజులు-కులమువారైనను సరే-తమ స్వతంత్రతను కోల్పోవుటకు ఇచ్చగింపక సామ్రాజ్య స్థాపనకు ఆటంకములు కలిగించుచుండిరి. అనగా వారు కాకతీయ సింహాసనమునకు సామంతులగుట కంగీకరింపక విడివిడిగా గాని పొత్తులు కలిసి గాని ప్రతిఘటించుచుండిరి. దానికి తోడు దక్షిణమున పాండ్యులును, పడమట యాదవులును, ఉత్తరమున ఉత్కళులును అదను దొరికినపుడెల్లసమీపస్థులగు కాకతీయసామంతులను చీలదీసి సామ్రాజ్య ధిక్కారు లను చేయుటయు, లేదా తామే వారి నణగద్రొక్కి ఆ భూభాగమును తామాక్ర మించుకొనుటయు మొదలగు శత్రుకృత్యములు చేయుచుండిరి. ఇట్టి సంకట స్థితిలో బహుముఖ సమర్థుడైన గణపతి చక్రవర్తి తన రాజనీతి ధౌరంధర్యమును ప్రయోగించి గడి దేశముల దుర్గములను గట్టి పరచి సామంతులకు విశ్వాస పాత్రుడై ఆంధ్ర సామ్రాజ్యమును సురక్షితముగను, ఆంధ్ర ప్రజాజీవితమును సౌఖ్యవంతముగను చేయ బూనుకొని చాలవరకు కృతార్థుడయ్యెను. ఈ మహా ప్రయత్నములో చక్రవర్తికి తోడ్పడిన ముఖ్య సామంతుడు నెల్లూరి చోడ తిక్క రాజు. తరువాత అతని కుమారుడైన మనుమసిద్ధి కూడ గణపతిదేవుని ఉద్యమ మునకు తోడ్పడుచు ఆ చక్రవర్తి సాయమును పొందుచు చిరకాలము దక్షిణదిశ నుండి వచ్చు పాండ్యుల బెడదను నివారింపగల్గెను. మరియు ఆ మనుమసిద్ధియే-యువరాజుగనున్న కాలములోనే-గణపతిదేవుని పంపున ఉత్తరదిశకు సేనలతో తరలిపోయి ఉత్కళులను జయించి దక్షిణ కళింగమును ఆంధ్ర సామ్రాజ్యము నకు ఉత్తరపు ఎల్లగా స్థిరపరచెను. ఓరుగంటికి నెల్లూరికి కలిగిన ఇట్టి అను బంధ సంఘటనకు ఆ రెండు రాజ్యముల మంత్రుల దూరదృష్టి పూర్వకమైన రాజనీతి ప్రధాన చోదకమై యుండును. మంత్రి చెప్పిన హితమును పాటింప లేని రాజు రాజ్యమును చేయలేడు ప్రజాహితమును కోరని మంత్రి మంత్రిత్వ మును చేయలేడు. నెల్లూరు రాజులకు అట్టి హితమును గఱపి రాజ్యమును నడపిన మహామంత్రులు మంత్రి భాస్కరుని పుత్రులును పౌత్రులును. తిక్కరాజు నొద్ద సిద్ధన్న మంత్రియు (ఖడ్గతిక్క తండ్రి), మనుమసిద్ధి యొద్ద కవి తిక్కనయు మంత్రులుగా నుండి సామ్రాజ్య క్షేమమును, తమ రాజుల శ్రేయస్సును పెక్కు విధముల కాపాడిరి.

గణపతిదేవుని తరువాత సింహాసన మధిష్ఠించిన రుద్రమదేవి కాలములో స్త్రీపరిపాలనమును సహింపని సామంతులు కొందఱు మరల తిరుగుబాట్లకు గడంగిరి. ఆ అదను చూచుకొని పరదేశీయులైన శత్రురాజులు మరల దండయాత్రలు సాగించిరి. అయినను రాజ్యపరిపాలన మందే కాక వీర విహారమందును, తండ్రిచేత సుశిక్షితురాలైన ఆ కుమార్తె తండ్రివలెనే రాజనీతిని, యుద్ధకౌశలమును ప్రయోగించి సామ్రాజ్యము చెక్కుచెదరకుండ కాపాడుకొనగల్గెను. ఈ కథ యంతయు 13వ శతాబ్ది ఆంధ్రదేశచరిత్ర. సారస్వతచరిత్రలో ఈ శతాబ్దియే తిక్కనయుగము. ఇంచుమించు గణపతిదేవ, రుద్రమదేవుల పరిపాలన కాలమంతయు తిక్కన జీవితకాలముతో సరిపోవుచుండును. వారిరువురు ఆ కాలమునకు ఆంధ్రసామ్రాజ్య చక్రవర్తులు. ఈయన సర్వకాలాంధ్ర సారస్వత సామ్రాజ్య చక్రవర్తి.

14వ శతాబ్దిలో 20 ఏండ్లు గడచినతరువాత కాకతీయసామ్రాజ్యము అస్తమించెను. ఆ దురదృష్టమునకు గురియైన మహారాజు రెండవ ప్రతాపరుద్రుడు. తిక్కన, ఆ చక్రవర్తియొక్క రాజ్యకాలములో కొంత గడచిన పిమ్మట ఇహలోకయాత్ర చాలించెను. అయినను తిక్కన కాల భాగములో తిక్కన శిష్యుడు మారన కాకతీయ కటకపాలకుడైన నాగయ గన్న సేనానికి మార్కండేయ పురాణమును కృతి యిచ్చుటచే పరోక్షముగా తిక్కన కవితా ప్రభావముతో పాటు, ప్రత్యక్షముగా ఆయన గురుత్వ ప్రభావమును రెండవ ప్రతాపరుద్రుని కాలములో కూడ నెగడుచుండెను. కాబట్టి సారస్వతమున తిక్కన యుగమును, దేశచరిత్రమున కాకతీయ యుగమును ఒకమారే అంతమొందెను. అందుచేతనే తిక్కనయుగమును 1320 దాక పొడిగింపదగును

మత పరిస్థితి

కాకతీయచక్రవర్తులు మొదటి నుండియు శైవమతస్థులే. వారు శివకేశవభేదమును పాటింపని శివపూజాపరాయణులు. వీరశైవులు కారు. సామంతులలో కూడ పెక్కుమంది అట్టివారే; కొందరు వైష్ణవులును కలరు. సర్వ ప్రజా సమాదరము చూపవలసిన ఏ చక్రవర్తియైనను దురాగ్రహతత్పరములైన సంకుచిత మతముల జోలికి పోరాదు. కాకతీయులు ఈ ధర్మసూత్రమునే శిరసా వహించిరి. వారిని వీరశైవమున కలుపుకొనవలెనని పెక్కు ప్రయత్నములు

జరిగియుండు ననుటకు సందేహము లేదు. కాని వారు దానివంక కన్నెత్తియైనను చూడలేదు. ఆనాడు వీరశైవమునకు ప్రత్యర్థిగా అచ్చటచ్చట వీరవైష్ణవముకూడ తలయెత్తసాగెను. పండ్రెండవ శతాబ్ది చివరి భాగములో (1182) జరిగిన పల్నాటి యుద్ధమునకు దాయభాగము ప్రధానకారణమైనను ఆ వైరమును ప్రజ్వరింపజేసినది ఆ రాజ్యమున పుట్టిన మతవైరుధ్యమే ! పలనాటి వీరులలో అగ్రేసరుడైన బ్రహ్మనాయుడు వీరవైష్ణవుడు. అతడు ఆ బ్రాహ్మణ పంచమము అన్ని కులములవారికి తీర్థప్రసాదము లిచ్చి ఏకము జేసి, సహపంక్తి భోజనాదులతో ఒక వీరవైష్ణవ సంఘవ్యవస్థను ఏర్పరచెను. అతని కుమారులలో నానా కులములవారు కలరు. అనగా వారందరు వీరవైష్ణవులు. ఆ యుద్ధమున ఎదిరి పక్షమునకు నాయకత్వము వహించిన నాగమ యనెడి వీరాంగన సంప్రదాయక శైవమతస్థురాలు. ఆమెదికూడ వీరశైవము కాదు. అందుచేతనే ఆమె, బ్రహ్మనాయడు ప్రతిపాదించిన వర్ణరాహిత్యమును సహింపలేక అతనిమీద పగబూనెను. దానిఫలమే అపర భారతయుద్ధ మనదగిన పలనాటియుద్ధము. ఆకారణ కుటుంబ కలహములవల్ల సంభవించిన ఆ యుద్ధాగ్నిలో అనేక శూరవంశములు ఆహుతి యయ్యెను. అప్పటికి ఇంకను కాకతీయసామ్రాజ్యము స్థిరపడలేదు. తరువాత 13వ శతాబ్దిలో, 12వ శతాబ్దినాటి మతప్రేరిత యుద్ధములు జరుగక పోయినను వీరశైవమత ప్రచారము మాత్రము సోమనాథాదుల ద్వారా అప్రతిహతముగ నడచుచునే యుండెను. మతప్రచారమునకు సారస్వతము ఎంతబలిష్ఠమైన సాధన కాగలదో వీరశైవులద్వారా ఆనాడే ఋజువయ్యెను. వీరశైవగ్రంథములను ఆ మతస్థులు తప్ప ఇతరులు ఏవగించుకొన్నను వాటికి ప్రతీకారముగ అన్యగ్రంథములు వ్రాయుటకు పూనుకొనువారు లేరయిరి. అనగా భిన్నమతముల యొక్కయు, భిన్న దైవతములయొక్కయు అవధులను దాటిన తాత్త్వికమయిన పరమార్థమును గ్రహించి దానిని కాలానుగుణమైన గ్రంథ సృష్టి ద్వారా ప్రజలకు బోధింప గల మహాకవియొక్క ఆవిర్భావము ఆవశ్యకమై యుండెను. మతవైషమ్యముల నణచివైచు శక్తి ఒక అద్వైతమునకే కలదు. ఆ పరమధర్మమును సాహిత్యముద్వారా కాకుండ శాస్త్రగ్రంథ రచనలద్వారా బోధింపవచ్చును గాని, ప్రజలకు కేవల శాస్త్రము సాహిత్యమువలె గ్రాహ్యము కాదు ; రుచింపదు. ఆ ధర్మమంతయు సంస్కృతభాషలో నిక్షిప్తమై యున్నది. అది ప్రజలకు గ్రాహ్యము కాదు. నిజమునకు సకల ధర్మసారభూతమైన మహా

భారతమైనను తెనుఁగున వ్రాయబడియుండెనేని ప్రజలకు వేదములు ఉపనిషత్తులు, ధర్మశాస్త్రములు, ఇతర పురాణములు చదువనిలోపము తీరెడిది. ఆ లోపము తీరుట మాత్రమే కాదు. పరస్పర భిన్నములుగా అన్యోన్య విరుద్ధములుగా కానవచ్చెడి మత సాంఘిక నైతిక సిద్ధాంతముల కన్నింటికి సమన్వయ మార్గముకూడ కానవచ్చెడిది. కావున ప్రజల భాషలో ఆ ధర్మమును శాస్త్రముగా కాక కావ్యముగా రచించిననే తప్ప వీరశైవ కావ్యములకు ప్రతీకారము జరుగదు. అట్టి కావ్యావిర్భావము జరుగు వరకు వీరశైవ సంకుచిత స్వరూపమును ప్రజలకు బోధించు భారము పురాణపఠన వ్యాఖ్యానముల ద్వారా, పండితులు విద్వత్సభలు చేయుచుండుట ద్వారా తప్ప గత్యంతరము లేదు.

భాషా పరిస్థితి

పాల్కురికి సోమనాథునితో ద్విపద రచనలకు ప్రాముఖ్యము వచ్చెను. అది జాతీయ సరణి యనియు, భారతమువంటి గద్య పద్యాత్మక చంపూ రచన దేశీయము కాదనియు, అది మార్గపద్ధతి యనియు కొందరు దీని యెడ నిరసన భావము చూపిరి. దాని వలన దేశి రచనకు మార్గ రచనకు ప్రతిఘటత్వము తటస్థించెను. మఱియు, వాఙ్మయమును మతనిరపేక్షముగ సేవింపలేక శివకవులును భవికవులును పరస్పరము గర్హించుకొన జొచ్చిరి. దేశి రచన-జాను తెనుగు అను పలుకుల మ్రోతయేకాని దాని ఆవశ్యక మెట్టిదో అది ఎంతవరకు సాధ్యమో ఎంతవరకు గ్రాహ్యమో ఊహించి తన రచనల ద్వారా నిరూపించు అధికారము గల కవి లేడయ్యెను. జాను తెనుగు నెపమున సంస్కృతమును పరిహసించిన వారి యెడ సంస్కృతాభిమానులకు ఏవము పుట్టెను. మనుమసిద్ధి కొలువులో తిక్కన ఉభయకవిమిత్ర బిరుదము వహించుట దీనికి నిదర్శనము.

ఈ విధముగా రాజకీయ మత సారస్వతాది జీవిత రంగములలో దేశము బహునాయకమైన తరుణములో ధర్మైక్యము లేక జాతిశక్తి రిత్తవోవుచుండిన దినములలో సమస్త వైరుధ్యములను సమన్వయించి అందరకు సుగమమగు రాచబాట వేయుటకు తగిన అధికార సంస్కారములు గల మహాపురుషులు-రాజులు, మంత్రులు, కవులు, పండితులు-చేసిన అమోఘ ప్రయత్నమువలననే ఆ పదుమూడవ శతాబ్దిలో ఆంధ్రత్వముయొక్క స్వరూప స్వభావములును ప్రతిష్ఠితములై

నవి. వారికి పరమలక్ష్యమైన ఆదర్శములలో ఐహికాముష్మిక ధర్మ సామరస్యము ఒకటి. ఆముష్మిక వ్యాజమున ఐహికమును నిస్తేజము, నిర్వీర్యము, దరిద్రము నొనర్చుకొనుటగాని ఐహిక భోగలాలసులై పరము మిథ్యయను కొనుటగాని వారు నిర్మింపదలచుకొన్న జాతీయతలో ఉండరానివి. ఆ అద్వైత భావమే వారు మతమునను, సారస్వతమునను కూడ ఆశించిరి.

అంతకు పూర్వశతాబ్దిలోనే ఉత్తర భారతదేశమును తురుష్కు లాక్రమించిరి. ఆ వెల్లువ దక్షిణాదిపథమును కూడ ముంచివేయు జాడలు కన్పట్టు చుండెను. ఆ చరిత్ర నంతను సింహావలోకనము చేసి చూసినట్టి 13 వ శతాబ్ది యందలి ఆంధ్ర మహాపురుషులు స్వకీయ పరకీయ మహోపద్రవముల నుండి జాతిని రక్షింపగల ధర్మాద్వైత ప్రబోధమునకు నానావిధముల ఉద్యమించిరి. ఆ మహాపురుషులలో తిక్కన సోమయాజి యొకడు. అట్టివాడు వాఙ్మయ చరిత్రలో కూడ యుగకర్త యగుటచే తెలుగున ఏ కవికిని రాని చారిత్రక ప్రాధాన్యము ఈ మహాపురుషునకు వచ్చెను. తిక్కనయుగమున మొదట పుట్టిన గ్రంథము రంగనాథ రామాయణము. ఈ రామాయణమును రచించిన కవి గోన బుద్ధారెడ్డి.

గోన బుద్ధారెడ్డి

ఇతడు తన తండ్రి విఠ్ఠల ధరణీశుని పేర ఆ గ్రంథమును వెలయించి దానికి రంగనాథ రామాయణ మని పేరిడెను. ఈ యంశము గ్రంథావతారికలో శిలాశాసనము వలె ఉదాహరింపబడి యున్నను ఈ గ్రంథ కర్తృత్వము వివాద గ్రస్తమయ్యెను. గ్రంథకాల కర్తృత్వాది నిర్ణయమునకు అక్కరకు వచ్చు సాధనములలో గ్రంథస్థ నిదర్శనము పరమసాధనము. గ్రంథాంతర నిదర్శనములు దాని అభావమున అనుమాన ప్రమాణములుగా పర్యాలోచింప దగినవే కాని స్వతః ప్రమాణములుగా గ్రహింపదగినవి కావు. కాని వాల్మీకి రామాయణమును వాల్మీకియు, భాస్కర రామాయణమును భాస్కరుడును వలె ఈ రామాయణమును రంగనాథుడు రచించుట చేతనే రంగనాథ రామాయణ మని పేరు వచ్చినదని కొందరి అభిప్రాయము. ఈ రంగనాథుడు గోన బుద్ధారెడ్డికి కవియశమును గడించి పెట్టదలచి అవతారికలో అతని పేరు పెట్టినను సత్యము దాగదు కనుక, రంగనాథుని పేరనే ఈ గ్రంథము జగత్ప్రసిద్ధమైన

దని వారొక యుక్తి చెప్పుదురు. రంగనాథుడు అను నొక కవి ఆంధ్రకవిలోక మున ఉండవచ్చును. 15వ శతాబ్దినుండి అనంతామాత్యుడు మొదలుగా కొందఱు గ్రంథకర్తలు రంగనాథునిపేరు పూర్వకవి స్తుతి పద్యములలో పేర్కొనిరి. కాని అతడే ఈ రామాయణకర్త యనుట ఎట్లు పొసగును ? మరియు కొందరు లాక్షణికులు ఈ రామాయణమునుండి లక్ష్యములు ఉదాహరించుచు "రంగనాథ రామాయణము నుండి'' అని కొందరును, "రంగనాథుని రామాయణము నుండి'' యని మరికొందరును వ్రాసిరట. కాని ఆ లాక్షణికులు గ్రంథము పుట్టిన పిదప 4, 5 శతాబ్దుల తరువాతివారు. వారికిని లోకవదంతియే ఆధారముగాని వేరు చారిత్రకాధారములు ఉండవు.

అసలు లాక్షణికులు లక్ష్యసంగ్రహపరాయణులే కాని చరిత్రపరిశోధకులు కారు. వారి కా పరిశోధనలో ఆసక్తి లేదు. ఒక గ్రంథములోని పద్యమింకొక గ్రంథములోనిదిగా ఒక కవి పద్య మింకొక కవిదిగా ఉదాహరించుట లాక్షణికులకు పరిపాటి. బహుగ్రంథ పరిశీలకు డని పేరు వడసిన అప్పకవికే ఆట్టి లోపము తప్పలేదు. కనుక లక్షణగ్రంథములు లక్ష్యనిరూపణ మాత్ర ప్రయోజకములు. వాటిని చారిత్రక వివాదములలో సాక్ష్యముగా గైకొనుట అంత భావ్యము కాదు.

చక్రపాణి రంగనాథుడు

ఆంధ్ర కవి లోకమున ఎంత వెదకినను రంగనాథుడను కవి కానరామిచే పాల్కురికి సోమనాథునకు సమకాలికుడైన చక్రపాణి రంగన్న అను వాడే ఈ రంగనాథుడని మరి కొందరి యూహ. ఇతనిది ఒక చిత్రమైన కథ. రంగన అహోబల క్షేత్రమున కేగుచు దారిలోగల శ్రీశైలమును దర్శింపకపోవుటచే కన్నులు పోయెనట. అంత అహోబలస్వామి ఆదేశము ననుసరించి శ్రీశైలవాసుని ప్రార్థింపగా పోయిన కనులు వచ్చి శ్రీశైలము దర్శించెనట. దానిపై అతడు ఆనందపారవశ్యముతో "నయన రగడ" అను చిన్న గ్రంథమును చెప్పెనట. నయన రగడ అనెడి ఒక చిన్న గ్రంథము తెలుగులో నున్నమాట నిజము. అది అముద్రితము; ముద్రణ భాగ్యము నందగల గ్రంథ విస్తృతి గాని కవిత్వ గుణముగాని కలదికాదు.

అది "శ్రీశైలమును గంటి శిఖరమును గంటి కన్నులు గల సార్థక తను నే గంటి" అనెడి అర్థము గల రగడమాలిక. ఆ పంక్తులకు శ్రీశైలదర్శన ముచే జ్ఞాననేత్రము ఉదయించె ననియో, జన్మసాఫల్య మైనదనియో అర్థముగాని పోయిన కన్నులు వచ్చె ననెడి అర్థము పొసగదు. ఈ కన్నుల కథను ఎవరో కల్పించి దానిని సమర్థించుటకు గ్రంథాదిని ఈ పద్యమును వ్రాసిరి.

కం॥ శ్రీ పార్వతీశు చూడక
పాపాత్ముడ నగుచు బోవ పథమున చక్షుల్
దీపించు దృష్టి దొలగిన
శ్రీపతి నడుగంగ చెప్పె శివు కర్తనుగాన్.

నానాదోష సంకులిత మైన ఈ పిచ్చిపద్యము అర్వాచీన కాలమున ఎవరో రగడకు తగిలించియుందు రనుట స్పష్టము. అయినను అనియాది గణ పతిదేవుని శివయోగసారమును బట్టి పాల్కురికి సోమనాథునకు చక్రపాణి రంగ నాథుడు సమకాలికుడు కావచ్చునని యూహింపవచ్చును.

కం॥ అసమ శివభక్తి రసమా
నసునిన్ పాల్కురికి సోమనాథుని కవిరా
జి సమున్నతయశు సద్యః
ప్రసాది నల చక్రపాణి రంగని దలతున్."

(శివయోగసారము. 1-8)

ఈ చక్రపాణి రంగన పరమ శైవుడని నయన రగడను బట్టి నిరాక్షేప ముగా చెప్పవచ్చును. ఆనాటి శైవులకు విష్ణునామ సంస్మరణమైనను పాపావహ మైన కృత్యము. ఈ రంగనాథ రామాయణము కేవలము విష్ణుపారమ్యమును ప్రతిపాదించు వైష్ణవ గ్రంథము. రామ కథ సర్వమత సమ్మతమైనదే అయినను రంగనాథ రామాయణమున అది సాక్షాత్తు వైష్ణవ ప్రతిపాదక కథయే అయినది. ఈ ద్విపద రామాయణ కర్త పదే పదే విష్ణు పారమ్యమును వాచ్యముగా చెప్పుచుండును. మరి శైవుడైన ఆ చక్రపాణి రంగన ఈ గ్రంథమును వ్రాసె ననుట ఎట్లు పొసగును ? పుట్టుకచే వైష్ణవుడై యుండి తరువాత మతము మార్చు కొని శైవుడై యుండవచ్చు ననుకొందము గాక ! ఆ పక్షమున మరల రామా

యణ కర్తృత్వమునకై వైష్ణవము పుచ్చుకొనెననుట అసహజము కదా ! రామాయణరచనానంతరమే వైష్ణవము పుచ్చుకొనెననుటయు అసంభవము. పాల్కురికి సోమనాథుని కాలముననే శైవము పుచ్చుకొన్నను ఆ కవి రామాయణ రచన కాలమునాటికి జీవించియేయున్నచో శైవుడుగానే బ్రతికియుండవలెను. కావున ఈ రంగన కథ కేవలము కల్పితము.

ఇంతకును గ్రంథ నామమునకు ఉపపత్తి కుదురక ఈ వివాదము చాల పెరిగినది. ప్రత్యక్షముగా గోచరించు ఆధారములను పురస్కరించుకొని ఈ పేరు సమర్థింపవచ్చునని నేననుకొంటిని. ఎట్లనగా, ఈ గ్రంథమును బుద్ధవిభుడు రచించెను. తన తండ్రి విఠ్ఠలుని పేర ప్రఖ్యాతము చేసెను. విఠ్ఠలుడు పేరోలగ ముండి పండిత సమక్షమున కుమారుని రామాయణరచనకు నియమింపగా అతడు తండ్రి యానతిని శిరసావహించి రచన కుపక్రమించెను. ఇది చాటు మాట కాదు. కూట రచన కాదు (Forgery).

బాలకాండ : "వినయ నయోపాయ విజయ సుస్థిరుడు
ఘనకీర్తి విఠ్ఠల క్ష్మాపాల వరుడు.
రాజసర్వజ్ఞుండు రాజసింహుండు
రాజశిరోమణి రాజపూజితుడు
సకల జగద్ధిత చాతుర్య ధుర్యు
డొకనాడు కొలువున నున్నతుం డగుచు
బహుపురాణజ్ఞులు బహుశాస్త్రవిదులు
బహుకావ్య నాటక ప్రౌఢ మానసులు
హితులు మంత్రులు పురోహితులు నాశ్రితులు
సుతులు రాజులు బహుశ్రుతులును గొల్వ
దీపించి భూలోక దేవేంద్రు పగిది
నేపారి యున్నచో నింపు సొంపొంద
రసికుల భారత రామాయణాది

రసగోష్ఠి చెల్లింప రసికశేఖరుఁడు
రామకథా సుధారసరక్తుఁ డగుచు
నా మహాసభలోన నందఱఁ జూచి
రమణమ్మెఁ దెనుఁగున రామాయణంబు
క్రమ మొప్పఁ జెప్పెడి ఘనకావ్యశక్తి
గల కవు లెవ్వారు గల రుర్వి ననుచుఁ
దలపోయ విఠ్ఠలధరణీపాలునకు
నున్నతమూర్తికి నురుయశోనిధికి
విన్నవించిరి వేడ్క విబుధులు గడఁగి
నీ తనూజన్ముండు నిపుణమానసుఁడు
ధూతకల్మషుఁడు బంధురనీతియుతుఁడు
సర్వజ్ఞుఁ డనఘుండు చతురవర్తనుఁడు
సర్వపురాణ విచారతత్పరుఁడు
కమనీయ బహుకళాగమ విచక్షణుఁడు
సుమనీషి పోషణోత్సుక సుఖోన్నతుఁడు
కవిసార్వభౌముండు కవికల్పతరువు
కవిలోకభోజుండు కవిపురందరుఁడు
ప్రత్యర్థి రాజన్య బల వజ్రపాణి
ప్రత్యర్థి నృపదావపావకోజ్జ్వలుఁడు
భీకర నిజఖడ్గ బింబిత స్వర్గ
లోకానురక్త త్రిలోకదుర్దముఁడు
వరసాధు జలజాత వనజాతహితుఁడు
పురుషచింతామణి బుద్ధభూవిభుఁడు
నీ కతిభక్తుండు నిఖిల శబ్దార్థ
పాకజ్ఞుఁ డత్యంత పాండిత్యధనుఁడు
మఱియు రామాయణ మర్మధర్మజ్ఞుఁ
డెఱుఁగు నాతనిఁ బిల్వుమీ కథఁ జెప్ప
ననిన మజ్జనకుఁ డుదాత్తవర్తనుఁడు
నను నర్థిఁ బిలిపించి నను గారవించి

భూమిఁ గవీంద్రులు బుధులును మెచ్చ
రామాయణంబు పురాణమార్గంబు
తప్పక నాపేరఁ దగ నంధ్రభాషఁ
జెప్పి ప్రఖ్యాతంబు సేయింపు మర్వి
సని యానతిచ్చిన నమ్మృదూక్తులకు
ననయంబు హర్షించి యట్ల కావింపఁ
బని పూని యరిగండభైరవు పేర
ఘను పేర మీసరగండాంకు పేర
లలిత సద్గుణ గణాలంకారు పేర
నలఘు నిశ్చల దయాయతబుద్ధి పేర
నాతత కృతిపేర నతి పుణ్యు పేర
మా తండ్రి విఠ్ఠలక్ష్మానాథు పేర
రాజులు బుధులును రసికులు సుకవి
రాజులు గోష్ఠిని రాగిల్లి పొగడఁ
బదము లర్థంబులు భావము ల్గతులు
పదశయ్య లర్థ సౌభాగ్యముల్ యతులు
రసముల కల్పన ప్రాస సంగతులు
నసమానరీతులు నన్నియుఁ గలుగ
నాదికవీశ్వరుఁ డైన వాల్మీకి
యాదరంబునఁ బుణ్యు లందఱు మెచ్చఁ
జెప్పిన తెలుఁగున శ్రీరామ చరిత
మొప్పఁ జెప్పెదఁ గథాభ్యుదయ మెట్లనిన."

ప్రతి కాండాంతమునను గద్య స్థానీయములైన ద్విపద పంక్తులలో బుద్ధ
రాజ కర్తృత్వమే ఉద్ఘాటింపబడినది. ప్రతి కాండాంతమున-

అని యాంధ్రభాషాధీశవిభుఁడు
వినుత కావ్యాగమ విమలమానసుఁడు
పాలితాచారుఁ డపార ధీశరధి
భూలోకనిధి గోనబుద్ధ భూవిభుఁడు
దమ తండ్రి విఠ్ఠల ధరణీశు పేరఁ
గమనీయ గుణధైర్య కనకాద్రిపేర
నలఘు నిశ్చల దయాయతబుద్ధి పేర
లలిత నిర్మల గుణాలంకారు పేర
నాచంద్రతారార్కమై యొప్పు మిగిలి
భూచక్రమున నతిపూజ్యమై యొప్పు
నసమాన లలిత శబ్దార్థ సంగతుల
రసికమై చెలు వొందు రామాయణంబు
పరఁగ నలంకారభావన ల్నిండఁ
గరమర్థి నీ (బాల) కాండంబు జెప్పె.

గ్రంథమున గోచరించు ఆధారము లింత మాత్రమే! తండ్రి పేర ప్రఖ్యాతము చేయుట యనగా అతని పేర రామాయణమును పిలుచుట యని నా ఊహ! ఈ యర్థమున దీనికి విఠ్ఠల రామాయణ మనియో విఠ్ఠలనాథ రామాయణ మనియో పేరుండ దగును. కాని అటులకాక రంగనాథరామాయణ మని యున్నది. అయినను అది విఠ్ఠలనామసూచకమే అని యూహించితిని. విఠ్ఠలు డనునది పండరిపురమున వెలసిన పాండురంగ విఠ్ఠలనాథుని పేరు. అదియే ఈ విఠ్ఠలరాజు పూర్తిపేరై యుండవచ్చును. దీనిలో ఉచ్చారణ సౌలభ్యము గల "రంగ" "నాథ" అను ఏకదేశములను రామాయణశబ్దమునకు లగించి కవి రంగనాథరామాయణము అని పేరు పెట్టి యుండవచ్చును. ఇది యొక పక్షము.

పేర వెలయించుట యనగా కృతియిచ్చుట అను అర్థము కూడ కలదు. ఈ రామాయణమున ఉత్తరకాండ రచించిన బుద్ధారెడ్డి కొడుకులు కాచవిభుడు విఠ్ఠలు డనువారు గ్రంథమును తమతండ్రి బుద్ధభూవిభుని పేర వెలయించి దానికి "రంగనాథ రామాయణ" మనియే పేరిడిరి. ఇచ్చట పేర వెలయించుట

యనగా కృతియిచ్చుటే అని యర్థముగాని ఇంకొక అర్థము పొసగదు. పేర వెలయించుట అనగా కృతియిచ్చుట అనే అర్థమే తంజావూరు గ్రంథములలో కొన్నిచోట్ల కలదు. ఈ అర్థమున ఈ గ్రంథము విఠ్ఠలునకు అంకితమైన దనియు దానికి ఏ క్షేత్ర దేవతాపరముగనో కవిపేరు పెట్టియుండవచ్చుననియు నేనను కొంటిని.

మొదట రంగనాథ రామాయణమన్న పేరు తొల్లింటి నుండియు కలదా? మధ్యకాలమున వచ్చినదా? అని శంకింపగా నడుమనే వచ్చినదని కొందరందురు. మరి తొలినాటి పేరేమైయుండునని యడిగినపుడు సమాధానము చెప్పలేరు. ఎంత ప్రయత్నించి ప్రచారము చేసినను నడుమవచ్చిన పేరు తొల్లింటి దానిని

1942వ సంవత్సరములో ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయ ప్రచురణముగా నా పీఠికతో ఈ రామాయణము ప్రకటింపబడిన తరువాత శ్రీ రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణ శర్మగారు నా పీఠికను విమర్శించుచు 1943 సంవత్సరము మే నెల భారతిలో ఒక వ్యాసము వ్రాసిరి. అందులో నేను చేసిన యీనామ సమన్వయ సిద్ధాంతము శ్రీ వావిలాల వేంకటేశ్వరశాస్త్రి గారి సిద్ధాంతమునకు అనువాదమని ఒక నింద మోపిరి. అనగా, ఈ యూహ నా సొంతము కాదనియు. శ్రీ వేంకటేశ్వర శాస్త్రిగారి యూహకు అనుకరణమనియు వారి అభిప్రాయము. ఇది సత్యదూరము.

శ్రీ వేంకటేశ్వరశాస్త్రిగారి "కోనబుద్ధరాజు-రంగనాథ రామాయణము" అను వ్యాసము 1940 సంవత్సరము ఆగస్టు నెల భారతిలో ప్రచురింపబడినది.

నేను అంతకు ఐదేండ్లముందే 1935వ సంవత్సరము మార్చి 'Andhra University Telugu Association Bulletin' అనెడి పత్రికలో ఈ యూహను వ్యాస రూపమున ప్రకటించితిని. శ్రీ అనంతకృష్ణ శర్మగారు నా వ్యాసమును చూచి యుండరు.

నేను కట్టమంచి రామలింగారెడ్డి గారి ప్రీత్యర్థమై ఆయన మెప్పుగోరి ఈ నామ సమన్వయమునకు గడంగితినని నా స్వభావమెరుగని మరికొందరు తలచిరట. నేను ఇతరుల మెప్పుకొరకు చేయరాని పనులు చేయువాడను కాను. రామలింగారెడ్డిగారితో నాకు పరిచయము కలుగుట 1936వ సంవత్సరములో. అంతకు 14 సంవత్సరములకు పూర్వము(1922-23) ఈ రంగనాథరామాయణము నుండి ఒక భాగము యూనివర్సిటీ పరీక్షలలో ఒక దానికి పాఠ్యమయ్యెను. దానిని నేను విద్యార్థులకు పాఠము చెప్పునప్పుడు ఈ నామ సమన్వయము నూహించితిని. ఆనాటి నా విద్యార్థులలో చాల మంది నేటికిని చల్లగా ఉన్నారు.

తుడిచివేయ జాలదు. కావున ఈ గ్రంథమునకు మొదటి నుండియు రంగనాథ రామాయణమనియే పేరని నా తలంపు. అట్లుగాక నడుమవచ్చిన పేరేయైనచో ఆ పేరు పెట్టిన వానికి లోకవదంతియే ఆధారముగాని యథార్థజ్ఞానము కాదు.

రంగనాథుడు రచించుట చేతనే రంగనాథ రామాయణమయ్యేనేని ఆతని యశము తనకాపాదించుకొన్న బుద్ధారెడ్డి తన దుష్కార్యమును యుగాంతరముల దనుక మూదలించుచుండెడి ఈ పేరునకు ఎట్లు అంగీకరించియుండును ? మరి తన కీర్తి అతనికి ధారవోసిన రంగనాథుడు ఆత్మవంచనకు మిత్రవంచనకును పాల్పడి తన పేరనే గ్రంథమును ఎట్లు వెలయించి యుండును ? మరియు అతడు తన కీర్తిని బుద్ధారెడ్డికి ధారపోయనేల ? అప్పటికి రాజ్యమేలుచున్న విఠ్ఠలునకే అర్పించి యుండదగునుగదా ? మరియు తాను విక్రయించిన యశమునకు వెలయిచ్చువాడు రాజైన విఠ్ఠలుదే కాని బుద్ధారెడ్డి కాదుగదా ? విఠ్ఠలుడు కవి యశమును తానే ఆశింపక కుమారునకు దక్కింపనేల ?

అదిగాక—

"ఆతతకృతి పేర నతిపుణ్యు పేర
మాతండ్రి విఠ్ఠలక్ష్మానాథు పేర."

అనెడి పంక్తిని విఠ్ఠలుని పుత్రుడు తప్ప ఇంకొకడు వ్రాయలేడు. వ్రాయకూడదు. ఇంకొక సంగతి. ఈ బుద్ధారెడ్డి కొడుకులు కాచవిభుడు, విఠ్ఠలుడు అను వారు ఈ గ్రంథ పరిశిష్టభాగము ఉత్తరకాండమును రచించి దానికి రంగనాథ రామాయణమనియే పేరిడిరని పైన చెప్పితిని. రంగనాథుని బట్టియే రంగనాథ రామాయణమయ్యెనని ఆ రంగనాథుడే తరువాతి తరమునకును బ్రతికియుండు వారికిని తన కవితా తపస్సును ధారపోసెననుట హాస్యాస్పదము కాదా ! లేదా రంగనాథుడు రెండు తరములలోగాక ఏకకాలముననే ఏడుకాండలను రచించె నందురా ! అగుచో, వాటిలో ఆరుకాండలు తండ్రికిని, ఒకకాండ కుమారులకును పంచిపెట్టనేల ? పాపము ! ఈ అన్యాయార్జితమైన కీర్తిలో విఠ్ఠలునకు మాత్రము పాలు లేకపోయెను. దానిని ఆతని కొడుకును, మనుమలును పంచుకొనిరి కాబోలు ! నియతోపకారములైన నిదర్శనములు భావికాలమున వెలువడు వరకు గ్రంథస్థమైయున్న కర్త పేరునే నేను ఆమోదింతును.

అవతారికలో కవి వర్ణించుకొన్న యాతని వంశవృక్షము ఈ క్రింది రీతిగా నున్నది.

గోన కాటభూపతి
|
రుద్ర భూపతి
|
బుద్ధ భూపతి
|
విఠ్ఠలుడు
|
బుద్ధ భూపతి (రామాయణ కర్త)

వీరు భూవిభులనియు, భూపతులనియు వ్యవహరించుకొనుట రాచరికమునుబట్టి. పుట్టుకచే రెడ్డికులజులు. వీరు వేయించిన శాసనములలో ఈ విషయము స్పష్టముగా నున్నది. కాకతీయాంధ్రచక్రవర్తులకు వీరు సామంతులై, యిప్పటి రాయచూరు ప్రాంతముల నేలుచుండిరి. ఈ వంశములో రామాయణ కర్త యగు బుద్ధారెడ్డి యెప్పటివాడో సరిగా నిర్ణయించుటకు దగిన ఆధారములు ఈ గ్రంథమున గాని, ఉత్తరకాండములో గాని లేవు. అయ్యెడ శాసనములే శరణ్యము. ఈ వంశనామ చిహ్నితములైన శాసనములు- క్రీ.శ. పదుమూడవ శతాబ్దిని - మూడు గానవచ్చుచున్నవి. వాటిలో రెండింటికి బూదపూరు శాసనము లని పేరు.

ఈ బూదపూరు శాసనములలో మొదటిదానినిబట్టి కాకతీయ గణపతి దేవచక్రవర్తి సైన్యాధిపతులలో "మల్యాల గుండదండాధీశు"డను నత డొకడు కలడనియు, అతడు గోన బుద్ధభూపాలుని పుత్రిక యగు కుప్పమాంబకు భర్తయనియు తెలియుచున్నది. ఈ శాసనము క్రీ. శ. 1259 లో పుట్టినది. రెండవ బూదపూరు శాసనము క్రీ. శ. 1276 లో ఆ కుప్పమాంబికయే వేయించినది. అప్పటికి ఆమెభర్త గుండదండాధీశుడు పరలోకగతుడై నట్లును, అతని పుణ్యలోక ప్రాప్తికై కుప్పమాంబిక శివలింగప్రతిష్ఠ చేసి భూదానాదులు కావించినట్లును దానిలో వివరింపబడి యున్నది. దీనియందును కుప్పమతండ్రి గోన బుద్ధభూవిభుడుగానే పేర్కొనబడెను.

ఈ కుప్పమ్మ రామాయణావతారికలోని వంశవృక్షమున గానవచ్చు బుద్ధభూపతు లిరువురిలో రంగనాథ రామాయణకర్త యైన బుద్ధభూపతికేని, అతని తాతయైన బుద్ధభూపతికేని పుత్రిక కావచ్చును. రామాయణ కర్తకే కుమార్తె యయ్యేనేని - ఈ గ్రంథరచనాకాలము పదుమూడవశతాబ్ది పూర్వార్ధమై యుండును. ఎట్లనగా క్రీ.శ. 1250 నాటికి అత్తింట కాపురము చేయుచు శాసనములో ప్రస్తుతింపబడదగిన వయస్సులో నున్న కూతురుగల బుద్ధారెడ్డికి ఆనాటికి కనీసము నలుబదియైదు సంవత్సరముల ప్రాయమైనను ఉండవలయును. రామాయణరచననాటికి అతడింకను చిన్నవాడు. రాజ్యమేలుచున్న తండ్రి ఆనతిని రామాయణ రచన కుపక్రమించిన ఆ కుమారుని వయస్సు ముప్పది లేక ముప్పదియైదు సంవత్సరములైన యుండవచ్చును. ఈ యూహ నిజమగునేని యీ కవి క్రీ.శ. 1210 ప్రాంతమున జనించి క్రీ.శ. 1240 ప్రాంతములో గ్రంథరచన చేసి యుండును.

అటుగాక కుప్పమాంబ రామాయణకర్త తాతకే కుమార్తె యనుకొన్నచో తండ్రికి సమవయస్కురాలగు మేనత్తకంటె ఈ కవి సుమారు ఇరువదియైదు సంవత్సరములు చిన్నవాడై యుండదగును. క్రీ.శ. 1259 నాటికి శాసనములో ప్రస్తుతింపబడిన కుప్పమ్మకు, ఇరువదియైదు సంవత్సరములైనను వయస్సుండవలయును. అప్పట్టున రామాయణకర్త క్రీ.శ. 1260 ప్రాంతమున జనించి క్రీ.శ. 1290-95 ప్రాంతమున గ్రంథము రచించి యుండవలయును.

ఈ రెండింటిలో నాకు మొదటి పక్షమే సమంజసముగా తోచుచున్నది. కుప్పమ్మ రామాయణ కర్తకు కొమార్తె అనియు, రామాయణము క్రీ.శ. 1240 ప్రాంతమున రచింపబడినదనియు. ఏమన ఈ పూర్వ రామాయణము ఆరు కాండములు తనకంటె మున్ను రచింపబడినవి కనుకనే, ఉభయ కవిమిత్రుడు తిక్కన, తెనుగున రామాయణమును పూర్తి చేయు తలంపుతో ఉత్తరకాండను ద్విపదగా గాకున్నను నిర్వచనోత్తర రామాయణ మను పేర పద్యకావ్యముగా రచించియుండును. లేనిచో రామాయణ రచనాకుతూహలముగల తిక్కన ఉన్నట్లుండి పూర్వకాండలను వదలి యుత్తరకాండనే చేపట్ట వలసిన యావశ్యకత లేదు. ఈ నిర్వచనోత్తర రామాయణము క్రీ.శ. 1260 ప్రాంతమున రచింపబడినదని చరిత్ర పరిశోధకులు నిర్ణయించిరి. దాని పూర్వ రచన

యైన రంగనాథ రామాయణము ముందు చెప్పినట్లు క్రీ. శ. 1240 ప్రాంతమున పుట్టినదనుటలో విప్రతిపత్తి యేమియు నుండదని నా అభిప్రాయము.

అటుగాక, రెండవ పక్షమునుబట్టి యిది క్రీ. శ, 1290 ప్రాంతములఁ బుట్టునేని క్రీ. శ. 1320 ప్రాంతమున పుట్టిన భాస్కర రామాయణమునకు చాల సన్నిహితముగా నుండును. ఆ పద్య రామాయణము ఈ ద్విపద రామాయణమును అనుసరించినట్లు గుర్తులనేకములు కలవు. అవి అన్నియు భాస్కరాదులకు బుద్ధారెడ్డి యందుగల గౌరవమునకు సూచకములు. భాస్కరునివంటి ప్రౌఢ కవిచే అట్టి గౌరవము పొందదగిన యీ ద్విపద ఆనాటికి ప్రాచీన గ్రంథముగా ప్రసిద్ధికి వచ్చి యుండవలయునుగాని, అతనికి ఇంచుమించు సమకాలిక మగుట మాత్రము తటస్థింపదు. సన్నిహితులకును, సమకాలికులకును విద్యాస్పర్థలు మెండుగా నుండును గాని, యట్టి గౌరవ ప్రతిపత్తు లుండుట అరుదు. అందును సమానేతివృత్తములను రచించిన కవులలో అది మరియు శూన్యము.

ఈ అంశము లన్నియు పర్యాలోచించి చూడగా, గోన బుద్ధారెడ్డి యీ రామాయణమును పదుమూడవ శతాబ్ది పూర్వభాగముననే రచించినట్లు నిశ్చయింప వీలగుచున్నది.

ఈతని పుత్రులు రచించిన ఉత్తరకాండలో వీరి వంశమును గూర్చి పొసగని వాక్య మొకటి కలదు. పూర్వ రామాయణమునుబట్టి బుద్ధారెడ్డి తండ్రి పేరు విఠ్ఠలుడు. ఈ యుత్తర రామాయణమున అతని పేరు గన్నారెడ్డి. దీనిని సమర్థించుటకు ఊహతప్ప మరియొక ఆధారములేదు. సంపన్నులైన రెడ్డి వంశ్యులలో సాధారణముగా ప్రతి పురుషునకును రెండేసి పేరు లుండునట. ఒక పేరు గృహమునను మరియొకటి లోకమునను వ్యవహరింపబడుచుండునట. విఠ్ఠలునకు గన్నారెడ్డియని రెండవపేరు ఉంచి యుండవచ్చును. లేదా బుద్ధారెడ్డికి విఠ్ఠలుడు-గన్నారెడ్డి అను ఇర్వురిలో ఒకడు కన్న తండ్రియు, మరి యొకడు పెంపుడు తండ్రియు కావచ్చును. నిరపాయమైన యీ స్వల్ప విషయమును మిషగా గైకొని ఉత్తరరామాయణ కర్తలు పూర్వరామాయణ కర్తకు కుమారులేనా యని సందేహింపరాదు. తమతండ్రి బుద్ధభూవిభుని ఆదేశానుసారమే తాము ఉత్తరకాండను పూర్తి చేసితిమని యీ సోదర కవులు ఎలుగెత్తి యుగ్గడించిరి దీనిని కాదనుట యెట్లు ?

"గోన కులార్ణవ కువలయేశుండు
నా నొప్పు గోన గన్నక్షితీంద్రునకు
ననఘాత్మ యగుచున్న నన్నమాంబికకుఁ
దనయుండు సాహిత్య తత్త్వకోవిదుఁడు
దాన ప్రసిద్ధుండు ధర్మశీలుండు
భూనుతాచారుండు బుద్ధభూవిభుఁడు
తెలుఁగున నొప్పఁగా ద్విపదరూపమున
నలి పూర్వరామాయణము మున్ను చెప్పి
.... మముఁ బిల్వఁ బంచి
నా కులదీపకుల్ నా గుణాన్వితులు
నా కీర్తివర్ధనుల్ నా కూర్మిసుతులు
గాన నా పూనిక కథ యెల్ల జనులు
మానుగాఁ గొనియాడ మధురవాక్యముల
నెమ్మిఁ జెప్పుడు మీరు నిపుణులై యనుచు
మమ్మఁ బంచిన మేము మా తండ్రిప్రతిన
చిరకీర్తు లెసఁగంగఁ జెల్లింపఁ గనుట
పరమధర్మం బని భక్తితోఁ గోరి
రామావతారంబు రమణీయ మగుట
రాము పావనచరిత్రము దివ్యభాష
లోకానురంజన శ్లోకబంధములఁ
జేకొని వాల్మీకిఁ జెప్పిన జాడ
మా తండ్రి బుద్ధక్షమానాథు పేర
నాతత నృప కైరవాప్తుని పేర
ఘనుడు మీసరగండ కాచవిభుండు
వినుతశీలుఁడు పిన విఠలభూపతియు
నని జనుల్ మము గొనియాడంగ మేము
వినుత నూతనపద ద్విపదరూపమునఁ
బ్రాకటంబుగ నాంధ్రభాషను జెప్పఁ
గైకొన్న యుత్తరకథ యెట్టి దనిన."

(ఉత్తరకాండావతారిక)

"భూ నుతుఁడగు గోన బుద్ధభూవిభుని
సూను లుదారులు సుగుణభూషణులు
ఘనుఁడు మీసరగండ కాచభూవిభుఁడు
వినుతపుణ్యుం డగు విఠలభూపతియు
రచియించి రుత్తర రామాయణంబు
రుచిరమై నిత్యమై రూఢి పెంపెసఁగ
నా చక్రవాళ శైలావనియందు
నాచంద్రతారార్క మై యొప్పుగాత."

(కాండాంతము),

ఈ కాచ విఠ్ఠల విభులు పూర్వ రామాయణ కర్తయైన బుద్ధ భూవిభుని పుత్రులనియు, ఉత్తరకాండ రచయితలనియు స్పష్టమేకదా !

తెనుఁగునగల రామాయణము లన్నిటిలో రంగనాథ రామాయణము మొదటిది. రెండవది భాస్కర రామాయణము. అది బహు కర్తృక మగుట చేతను, అందును మల్లికార్జున భట్టాదులు భాస్కరునివంటి ప్రౌఢ కవులు గాక పోవుటచేతను, ఆ రచన సర్వత్ర సమముగా లేక కొన్ని పట్టుల బాగుగా, కొన్ని పట్టుల ఓగుగా అతుకులమారి కూర్పుగా పరిణమించినది. ఇక రంగనాథ రామాయణమో ఆద్యంత మొక చేతిమీదనే ధారావాహినిగా నడచిన రచన యగుటచేత నట్టి లోటు లేక ప్రతి ప్రకరణ గుణాస్పదమై నెగడినది. మరియు వాల్మీకి రామాయణమువలె నిదియు "పాఠ్యే గేయేచ మధుర" మై పాటగా పాడుకొను వారికిని, కావ్యముగా చదువుకొను వారికిని సమాదర పాత్రమై పండితులకేగాక పామరులకును వినియోగపడి సార్వజనీనమైన అనురంజనమును గడించినది. ఈ రామాయణములోని కొన్ని ప్రకరణములను పాటలుగా పాడుకొను నారీమణు లిప్పటికిని కలరు. రామాయణ కథా ప్రదర్శనముల వేళ తోలు బొమ్మల వారు గానము చేయు గ్రంథ మిదియే !

అసలు దేశి కవిత్వము ప్రాయికముగా గేయ కవిత్వము. ద్విపద కావ్యములు గేయ భావమును సంరక్షించునవి యగుటచేత సామాన్య ప్రజాలోకమున వీని వ్యాప్తి పద్య కావ్యములకు లేదు. ఈ రహస్యమును గుర్తెరింగియే సోమనాథుడు తన మత ప్రచారమును ద్విపద కావ్యముల ద్వారా సాగించెను. వాటి

వ్యాప్తిని అరికట్టుట యితరులకు దుర్ఘటమయ్యెను. ఈ ద్విపద రామాయణ వ్యాప్తియు నట్లే అప్రతిహతముగా నేటికిని ఆంధ్ర లోకమున సాగుచున్నది. అందును పశ్చిమాంధ్రులు సారస్వత మహోత్సవములో బుద్ధారెడ్డికే అగ్ర తాంబూల మిచ్చెదరు. ఆ సీమలో రంగనాథ రామాయణము చదువని అక్ష రాస్యుడు లేడు. ఒరులు చదువగా నైనను వినని నిరక్షరాస్యుడును లేడు.

శుద్ధ దేశికవిత్వమున, "ఇతివృత్తము" "భాష" "ఛందస్సు" అనెడి మూడును దేశీయములేయై యుండవలెను. దానికి గీతి ఆయువుపట్టు. అట్టి లక్ష ణముగల వాఙ్మయమే మన పదకవిత్వము. పామర కవిత్వ మనిపించుకొన్న ఆ పదకవిత్వమునకు ఏదో కొంత ప్రౌఢవేషము వేసి నాగర మర్యాదలు నేర్పి సభా ప్రవేశార్హత కలిగింపవలెనని పాటుపడినవారే ద్విపద కావ్యకర్తలు. వీరు ఒక వంక తమ దేశికవితాభిమానమును, ఇంకొకవంక విద్వత్కవికీర్తి కాంక్షను అణచుకొనలేక ఉభయతారకమైన మార్గము త్రొక్కి కొంతవరకు చరితార్థులైరి.

సహజముగా ప్రాచీన ద్విపద కావ్యకర్తల చిత్తవృత్తి దేశికవితా ప్రవ ణము. కాని ఆ దారినే పోయినచో దృఢస్థానకమును విద్వల్లోకప్రతిష్ఠితమును నైన సారస్వతాలయమునకు వెలివారమగుదుమేమో యన్న భయముచే తత్ప్రవే శార్హతనిచ్చు సంస్కారములను కొన్నింటిని స్వయముగా చేసికొనిరి. అనగా ముందు పేర్కొన్న దేశికవితా లక్షణములలో. ఏ యొకటి రెండింటినో పాటించి మిగిలిన వాటిలో మార్గ శాఖానుయాయులేయై యిటు ప్రజాసామాన్యమునకును, అటు సాహిత్యపరులకును ఇష్టులై వారి హృదయములలోను, వీరి శ్లోకములలోను స్థానములను దక్కించుకొనిరి. వీరిది పదకవిత్వమయ్యు పామర కవిత్వము కాదు. పండిత కవిత్వమయ్యు దేశికవిత్వము కాకపోదు. ఇదియే ద్విపద కావ్య కర్తలకు గల ప్రత్యేకత.

కాలమునుబట్టి యీ వర్గములో మొదటివాడు సోమనాథుడు. సోమనను అతిశయించి ప్రథమ గౌరవము దక్కగొన్నవాడు బుద్ధారెడ్డి. సోమన ద్విపద కావ్యములు వ్యాకరణచ్ఛందో లక్షణాది దోషములచేతను మఱియు ఇతర కారణ ములచేతను బహుళాంధ్ర జనమునకు ఎక్కువ ఆదరపాత్రములు కావయ్యెను, ఇక బుద్ధారెడ్డి ద్విపద కావ్యము లక్షణ యుక్తమును, సర్వపూజార్హమగు రామ చరిత్రాత్మకమును అగుటచే వారు వీరనక యెల్లరకును శిరోధార్యమయ్యెను.

అందువలన రామాయణములలో ప్రథమ మగుటయేకాక ద్విపదవాఙ్మయశాఖలో సైతము రంగనాథ రామాయణ మగ్రగణ్యమే.

మఱి ఇంకొక సంగతి : సంస్కృత పురాణాంధ్రీకరణమునకు అంకురార్పణము చేసిన నన్నయభట్టు భారతానువాదములో మూలకథా విధేయముగా నడచెనే కాని తానై స్వతంత్రించి ఆ కథలో నెట్టి మార్పులును చేయలేదు. ఒకచో కథ తగ్గించుట, ఒకచో పెంచుట, ఒకచో వదలుట యను పద్ధతి దాని యందును కలదుగాని, అది మూలభిన్నమని చెప్పదగిన స్వతంత్ర కల్పన కాదు; అది రచనాసరళికి అనుకూలముగా వేసికొన్న యనువాదమార్గము. భారతము స్వతంత్రానువాదమే యైనను, ఆ కవులు మూల భిన్నకథాకల్పనలు చేయలేదు. బుద్ధారెడ్డి అట్టివి చేయుటకు వెనుదీయలేదు ఆంధ్రపురాణేతిహాస కర్తలలో ఇంత స్వేచ్ఛగా నూతన గాథాకల్పన చేసిన కవి యింకొకడు లేడు.

ఈ రామాయణమునకు విశిష్టత నాపాదించిన అంశమే మూల భిన్న గాథా కల్పనలు. ఆ గాథలు రామకథాప్రస్తావము కల పద్మపురాణాదులలోగాని, నవవిధ రామాయణములలోగాని యుండిన నుండవచ్చును. ఉండుగాక. కవి ఆ పురాణముల నన్నింటిని వెదకి గాలించి యేర్చి యిందు కూర్చుకొనె నని చెప్పుట కష్టము. ఆ కథ లన్నియు ఏ మార్గముననో యేనాడో ఆంధ్ర ప్రజల చెవులబడి వారినోట పదములుగా పాటలుగా కీర్తనలుగా నలిగి సంఘమున వేరు నాటుకొనిపోయి యుండును. నాటి పదకవిత్వ ఖనినుండియే ఈ కవీశ్వరుడు కొన్ని జాతిరత్నములను తీసి సానల దీర్చి తన రామాయణ మహామాలలో కూర్చియుండును. ఈ కావ్యమునకు దేశితనము నాపాదించిన యింకొక లక్షణ మిదియే ; అట్లుకాక దీక్షకొరకు యథా వాల్మీకముగానే కవి దీనిని తెనిగించి యుండునేని, పరిచిత వస్తురహితమైన ఆ రచన దేశీయులకు నాశాభంగము కలిగించెడిది. కావ్యమునెడ వారు విముఖులును అయ్యెడివారు.

"ఆదికవీశ్వరుం డైన వాల్మీకి
యాదరంబునం బుణ్యు లందఱు మెచ్చం
జెప్పిన తెఱంగున శ్రీరామచరిత
మొప్పం జెప్పెదం గథాభ్యుదయ మెట్లనిన."

అని కవి ప్రతిన చేసినను, తద్భిన్నముగా ప్రతి కాండమునందును ఏదో యొక అవాల్మీకాంశమును కల్పించుచునే కథ నడపెను. వాటిలో పెక్కులు, కావ్యమునకు గుణసంపాదకములును తద్వైశిష్ట్యతకు హేతుభూతములు నైనవి. వీటిలో కొన్నింటికి లోకమే యాధార మనుటకు నిదర్శనముగా స్త్రీల పాటలను, పదములను, భజనకీర్తనలను పెక్కింటిని చూపవచ్చును. నేటి యీ పాటలే ఆనాడు కవికి ఆధారము లయ్యెనని నే ననజాలనుగాని యీ పాటల అర్థముగల ప్రాచీన పదము లేవో తప్పక అయి యుండునని మాత్రము చెప్పగలను. సంస్కృత పురాణములను పండిత కవులు తెనిగింపక మున్నె అందలి గాథలు విడివిడిగా పదకవిత్వరూపమున తెనుఁగుదేశమున వ్యాపించెనని చెప్పుట సారస్వత ధర్మ విరుద్ధము కాదు.

కీర్తన

చరణము : రాతి నాతిగఁ జేసె నీపదరజ మటంచును ఖ్యాతిగా విని
ప్రీతితో నెఱనమ్మితిని నా పాతకము లెడబాపు తండ్రీ !

అహల్య రాయిగా పడియున్న దనెడి ఈ యర్థముగల ఇట్టి కీర్తనలు తెనుఁగు దేశమున ఎప్పటినుండి కలవో ఎవనికెరుక ?

"అడరి గౌతముఁ డహల్యాదేవిఁ జూచి
పడఁతి పాషాణరూపము దాల్చి యిచట
కర ముగ్రమగు నెండ, గాలిఁ, బెంధూళిఁ
బొరలుచుండుము నీవు పొడఁగానఁబడక."

ఈ పంక్తులలో బుద్ధారెడ్డి గ్రహించినది ఆ కీర్తనలోని అర్థమే.

ఈ రామాయణములో మూలభిన్నములైన యిట్టి కథాంశములు, చిన్నవియు, పెద్దవియు పెక్కు కలవు. వాటిలో ఒక్కొక్క కాండలో గల చిన్న అంశములు ఈ క్రింద చెప్పబడుచున్నవి.

(1) ఇంద్రుడు గౌతమాశ్రమము చెంత కోడియై కూసి ఆ ఋషిని అకాలమున నదీస్నానమునకు వెళ్ళునట్లు చేయుట.

(బాలకాండము)

(2) అహల్య భర్తృ శాపవశమున రాయిగా పడియుండుట.

(బాలకాండము)

(3) మంధర రామునిపై ఈర్ష్య వహించుటకు కారణము చిన్ననాడు ఆయన దాని కాలును విరగగొట్టెననుట.

(అయోధ్య కాండము)

(4) అకంపనుని ప్రోత్సాహము మీద సీతాపహరణార్థము బయలుదేరిన రావణుడు మధ్యేమార్గమున మారీచుని ఉపదేశమువలన వెనుకకు మరలిపోయిన వృత్తాంతము వదలి పెట్టుట.

(అరణ్యకాండము)

(5) శూర్పణఖా ప్రేరణయే రావణుని సీతాపహరణ ప్రయత్నమునకు ముఖ్య కారణముగ నిరూపించుట.

(అరణ్యకాండము)

(6) సీతానురోధమున పర్ణశాలను వీడిపోవు లక్ష్మణుడు ఏడు బరులు గీసి వాటిని దాటి ఆవలకు పోవలదని సీతను ఆదేశించుట.

(అరణ్యకాండము)

(7) సేతు నిర్మాణ సమయమున ఒక ఉడుత తన పడితోకతో ఇసుక రేణువులు తెచ్చి రాల్చి యథాశక్తి రామకార్యమునకు తోడ్పడుట.

(యుద్ధకాండము)

(8) రావణుని తల్లి కైకసి శ్రీరాముని మహిమను కుమారునకు వివరించి చెప్పి సీతను రామున కర్పింపుమని బుద్ధి చెప్పుట.

(యుద్ధకాండము)

(9) రామలక్ష్మణులు నాగపాశబద్ధులై యున్నపుడు నారదు డేతెంచి రాముని విష్ణుత్వమును జ్ఞప్తికితెచ్చి ఆత్మవాహనమైన గరుడుని స్మరింపజేయుట; గరుడుని ఆగమనము వలన సర్పములు విచ్ఛిన్నములై పోవుట.

(యుద్ధకాండము)

(10) శుక్రుని ఉపదేశముచే రావణుడు యుద్ధవిజయార్థము పాతాళ హోమము చేయుట.

(యుద్ధకాండము)

(11) రాముడు ఖండించిన రావణుని తలలును, చేతులును మరల మరల మొలచుచుండుట. ఆ ప్రతీకార కృత్యముగ తోచిన రామునకు విభీషణుడు రావణుని నాభియందు గల అమృత కలశమును ఇంకింపజేయుటే దానికి ప్రతీకారమని ఉపదేశించుట.

(యుద్ధకాండము)

ఇట్టి కొద్దిపాటి చేర్పులు మార్పులు మరి కొన్ని కలవు. ఇవియును అవియునుగాక కావ్య సౌందర్య సంపాదకములైన మూడు ముఖ్య గాథలు కలవు.

1. అరణ్యకాండమున జంబుకుమారుని కథ

రావణుడు తన సోదరియైన శూర్పణఖయొక్క భర్తను విద్యుజ్జిహ్వుడనెడి వానిని సంహరించి భర్తృమరణమునకు దురపిల్లు శూర్పణఖను ఓదార్చి దండకాటవిలో స్వేచ్ఛగా సంచరింపుము పొమ్మని అనుమతి యిచ్చెను. అప్పటికి గర్భిణిగానున్న శూర్పణఖకు జంబుకుమారుడుదయించెను. ఆ పిల్లవాడు బుద్ధి తెలిసిన పిమ్మట తండ్రి మరణమునకు కారణమైన మేనమామను సంహరింపగల శక్తిని సంపాదించుటకై సూర్యునిగురించి, వెదురు పొదలను తపోవనముగ జేసికొని, ఘోరతపమునకు దొరకొనెను. తల్లి ఆ కుమారునకు ప్రతిదినము వేళకు అన్నపానములు తెచ్చి యిచ్చెడిది. ఒకనాడు ఆతని తపమునకు మెచ్చిన సూర్యుని అనుగ్రహము వలన నిశితమైన ఒక ఖడ్గము ఆకసమునుండి వెదురు పొదల చెంత పడెను. అదేసమయమున ఫలపుష్పాదులను సేకరించుటకు అచటకు వచ్చిన లక్ష్మణుడు ఆ ఖడ్గమును చూచి దాని పదును పరీక్షించు తలపున ఆ వెదురు పొదను నరుకుచుండగా జంబుకుమారుని శిరముకూడ తెగిపోయెను. నియత కాలమున ఆహార పానీయములు తెచ్చిన శూర్పణఖ అచ్చటకు చేరి కుమారుని శవమును చూచి అది ఆ ప్రాంతములనుండు తాపసుల పనిగా శంకించి వారిని చంపబూన, వారు జరిగిన వృత్తాంతము చెప్పి, లక్ష్మణుడు పోయిన మార్గము చూపిరి. ఆమె క్రోధారుణ నేత్రములతో లక్ష్మణుని చంప రాముని పర్ణశాల ప్రాంతమునకు జేరి దివ్య మోహన మూర్తియైన శ్రీరామచంద్రుని జూచి సమ్మోహితురాలయ్యెను. తరువాత కథ ప్రసిద్ధమే !

కరుణారస భరితమును అనతి విస్తృతమును అయిన ఈ చిన్నకథ శూర్పణఖా ప్రవేశమునకు ఉపపత్తిని కలిగించి సార్థకమయ్యెను. పరిహాస పాత్రమైన ఆ రాక్షస స్త్రీ చరితము ఈ కథ వలన శోచనీయమును దయనీయ మును అయ్యెను.

2. యుద్ధకాండమున కాలనేమి వృత్తాంతము

యుద్ధరంగమున మూర్ఛపోయిన లక్ష్మణుని పునర్జీవితుని చేయగల సంజీవకరణీ సంపాదనార్థము హనుమంతుడు ద్రోణాద్రికి వెడలెనని చారులవల్ల వినిన రావణుడు ఆ ప్రయత్నమునకు విఘ్నము కల్పింప దలచి ఆ పనికి మారీ చుని కొడుకైన కాలనేమి అను వానిని నియమించెను. ఆ మాయావి కల్పించిన మాయల నన్నిటిని అతిక్రమించి వానిని చంపి హనుమంతుడు సంజీవకరణిని తెచ్చుచుండగా మరల రావణుని పంపున మాల్యవంతుడు అతనిని దారిలో ఎదు ర్కొని కాలనేమి వలెనే హతుడయ్యెను. హనుమంతుడు సూర్యోదయమునకు పూర్వమే యుద్ధరంగమును చేరి సంజీవకరణిచే లక్ష్మణుని బ్రతికించెను. ఆ గడియ దాటినచో ఓషధి పనిచేయదు. కావున రాక్షసులు పన్నిన మాయ లన్నియు హనుమంతునకు కాలయాపన చేయుటకే !

ఇందు మనల నాశ్చర్యమగ్నుల చేయునది రాక్షసుల ప్రతిక్రియాచతురత. అది అటుండ రావణ శక్తిచే మూర్ఛపడియున్న లక్ష్మణు డెప్పుడు పునర్జీవితు డగునా యని తహతహపడు పాఠకులకు ఈ అవాంతర కథవలన కలిగిన కాలయాపన భరింపరాని ఉత్కంఠను గలిగించి దుర్భర సంశయాస్పదమైన పరిస్థితిని సృష్టించి అంతమున చేకూరిన శుభమును ఇనుమడిగా ముమ్మడిగా ఆస్వాదయోగ్యమొనర్చు చున్నది.

3. యుద్ధకాండమున సులోచనా వృత్తాంతము

సులోచన ఆదిశేషుని కుమార్తె. ఇంద్రజిత్తుభార్య. తన పతి లక్ష్మణునిచే యుద్ధమున నిహతుడగుట విని సహగమనము చేయదలచి అతని కళేబరమును తెప్పించి యిమ్మని రావణుని వేడుకొనెను. మామగారు అది తనకు సాధ్యము కాదనగా అతని సమ్మతిమీద తానే రణరంగమునకు పోయి వినయ మధుర

వాక్యములతో రాముని స్తుతించి మెప్పించి భర్త శరీరమును తెచ్చుకొని సహ గమనము చేసెను. ఎందును అబ్బురపాటు యెరుగని రావణుడు

"ఆ యింతి తెగువకు ఆ యింతి తెలివి
కా యింతి సమబుద్ధి కా మహామహిమ
కా యింతి పతిభక్తి కా యింతి వేగఁ
గాయము తెచ్చిన క్రమశక్తియుక్తి
కేమనఁజాలక" మహాశ్చర్య చకితుడయ్యెను.

సులోచన రావణుని యింటికి ఒక మాణిక్య దీపము.

పైన చెప్పిన అమూలక గాథ లట్లుండగా, స్వీకరించిన కథాంశములలో నైనను ఈ రామాయణము వాల్మీకమునకు అనువాదమని చెప్పదగినది కాదు. కవిత్రయము వారి భారత రచనవలెనే ఇదియు యథోచితానుసరణమే. మరి అంతకంటెను స్వతంత్రమని చెప్పదగినది. ఇందలి వర్ణనలు చాలవరకు స్వక పోల కల్పితములు. మూలమున ప్రసిద్ధములై యున్న వర్ణనములనైనను తెను గున తెచ్చుటకు ఇత డంతగా ప్రయత్నింపలేదు. వాల్మీకమున వర్ణనలు, సంవాద ములు సాధారణముగా విస్తృతము లయియే యుండును. పురాణేతిహాసములు వ్రాసిన ఆర్షకవులలో వాల్మీకివంటి వర్ణనాప్రియు డింకొకడులేడు. బుద్ధారెడ్డి వాల్మీకి వర్ణనలను చాలావరకు సంక్షేపించి తానై కొన్ని వర్ణనలను స్వయముగా చేసెను. కథా ప్రారంభమున ఇతడు వాల్మీకి ననుసరించుటకు కొంత ప్రయ త్నించినను పోను పోను ఆ పద్ధతిని విరమించుకొనెనేమో యని తోచును. ఇట్టి మూలాతిక్రమణము గ్రంథారంభమునుండియు క్రమక్రమముగా పెరిగి యుద్ధ కాండమున పరిణమించెనని చెప్పవచ్చును. మూలమున మహేంద్రగిరిమీద జరి గిన హనుమంతుని సముద్రలంఘన ప్రారంభముకల ప్రథమసర్గ కథాభాగమును కిష్కింధాకాండాంతమున చేర్చుటచేతను, అచ్చటచ్చట మరికొన్ని వర్ణనలు తగ్గించుటచేతను, ఈ రామాయణమున సుందరకాండ గ్రంథ పరిమాణము మూలముకంటె తగ్గినది. ఆ కాండమును శీఘ్రగమనముతో దాటి కవి యుద్ధ భూమిని విహరించుటకు తహతహ పడుచున్న వాడువలె కన్పట్టును. యుద్ధ కాండమునగల పెంపంతయు తదనుగుణముగానే యున్నది. పుట్టుకచేతను వర్తనచేతను శూరజనప్రవృత్తిపరిచితుడు గనుక ఆ కాండమునందలి వీర

విహారఘట్టముల నన్నింటిని తనివితీర వర్ణించెనేమో యని తోచును. మఱియు రావణుని ఆప్తవర్గము అతనికి హితము గరపిన సందర్భములను, అమూలకము లయిన కాలనేమి వృత్తాంతాదులను చేర్చుటచేతను ఆ కాండము మఱికొంత పెంపు వహించెను.

రామాయణరచనకు మూలభూతమైన వాల్మీకి శాపవాక్యమును, దాని తెనుగును చూడుడు :

"మానిషాద! ప్రతిష్ఠాం త్వ
మగమః శాశ్వతీ స్సమాః
యత్క్రౌఞ్చ మిథునాదేక
మవధీః కామమోహితమ్."

ద్విపద॥ ఓరి నిషాదుఁడ ! యోరి పాపాత్మ !
యోరి నీ కెగ్గేమి యొనరించె తొల్లి
కామించి క్రౌంచముల్ గవయుచో నొకటి
నేమిటికై చంపి తిబ్బంగి కడగి
ఈ పాపమున నీ వనేక దుఃఖములు
ప్రాపించి తిరుగుము బహు వత్సరములు."

శాపము అశనిపాతము వంటిది. దానిని అల్పాక్షరములతోనే వ్యక్తము చేయుట ఉచితము. అట్లుకాక పెక్కుమాటలలో తిట్టినపుడు శాపముయొక్క తీక్ష్ణత మందగించిపోవును. పై ద్విపదపంక్తులలో గల తిట్టువలన శాపము పేలవ మైనది. ఈ రహస్యమును గుర్తెరింగియే కాబోలు భాస్కర రామాయణ మున "మా నిషాద" అను శ్లోకము తెనిగింపబడక యథాతథముగ ఉల్లేఖింప బడినది. ఇంతకంటెను ఎక్కువ పేలవత్వము మఱికొన్నిచోట్ల గూడ తటస్థించి సందర్భశుద్ధిని చెడగొట్టెను.

ధనుర్భంగ ఘట్టమున వాల్మీకమున ఈ క్రిందివిధముగ నున్నది.

"విశ్వామిత్రస్స ధర్మాత్మా
శ్రుత్వా జనకభాషితం
వత్స రామ ! ధనుః పశ్య
ఇతి రాఘవ మబ్రవీత్."

(ధర్మాత్ముడైన విశ్వామిత్రుడు జనకుడుచెప్పినది విని "వత్స ! రామ ! ఆ ధనువును చూడుము" అనెను) ఆ సందర్భమున విశ్వామిత్రుడుచేసిన ప్రసంగ మంతమాత్రమే ! రాముడు ఆ రాజర్షియొక్క ఆదేశానుసారముగ :

"ఆరోపయిత్వా మౌర్వీం చ
పూరయామాస తద్ధనుః
తద్బభంజ ధనుర్మధ్యే
నరశ్రేష్ఠో మహాయశాః."

సందర్భోచితముగా, సంగ్రహముగా చెప్పబడిన యీ యుదంతము ఈ రామాయణమున పేలవమైన అతి ప్రసంగముగ పరిణమించినది.

బాలకాండము :

"అక్కజ మగు శక్తి నా విల్లు రాముఁ
డెక్కుపెట్టుచునుండ నెఱిఁగి కౌశికుఁడు
హరు చాపము రాముఁ డతి సత్వయుక్తి
బెరిగి నే డిదె యెక్కుపెట్టుచున్నాఁడు
అదరకు భూదేవి యాత్మలో నీవు
చెదరి చలింపకు శేషాహి నీవు
కదక ధరింపుము కమఠేంద్ర నీవు
కడు నేమరకుడు దిక్కరులార మీర
లని యని పల్కఁగ నా మేటివిల్లు
గొనయ మెక్కించి గైకొనక రాఘవుఁడు
తన బాహుసత్వంబు దర్పంబు మెరసి,
జనకుని కనియె నా చాపంబు చూచి
యిది చాలఁ జులకన యిది చాలఁ బ్రాత
యిది చాల నిస్సార మిది చాల నలతి
తెగగొన నిలువదు దీని నా యెదుటఁ
బొగడితి పలుమాఱు భూపాల యనుచు
సురలు ఖేచరులు భూసురులు గిన్నరులు
నరులును నృపతులు నలి బర్వి చూడ
నెడపక తన జయం బెల్లను జాటు
వడువున విలు గుణధ్వని చెలగించి

సీత గుణంబులు చెవి సోకె ననఁగ
చేతి వింటిగుణంబు చెవి సోక డిగువ
వడి రక్కసుల పట్టు వదలె నన్నట్లు
పిడి పట్టువదలిన బెఁళి పేటెత్తి
ఫెళఫెళ ధ్వనులును బెటబెట ధ్వనులు
కలయ దిక్కు లదురువగా బెల్లు విఱిగి"

ఈ ప్రగల్భవాక్యములు వినయ సుందర స్వభావుడైన రామునినోట రాదగినవి కావు. విశ్వామిత్రుని పల్కులును ఆ ఋషి గాంభీర్యమునకును కళంకములే.

వేశ్యలు ఋష్యశృంగుని ఎలయించి కొనిపోవు ప్రకరణమున గూడ ఈష దనౌచిత్యము కలదు.

ఆర్షకవులకును, లౌకికకవులకును గల భేదమును, లౌకిక కవులు భావనిగ్రహము లేక సందర్భౌచిత్యము చెడగొట్టెడి విధమును నన్నెచోడుని చరిత్రలో చెప్పితిని. ఆ సిద్ధాంతమే ఇయ్యెడను వర్తించును.

ఈ ధనుర్భంగానంతరంబున జరిగిన సీతావివాహఘట్టము వాల్మీకమున అతి సంగ్రహముగా వివాహకల్ప విధానానుగుణముగ నిరాడంబరముగ చిత్రింపబడెను. బుద్ధారెడ్డి ఈ యెడగూడ ఆర్షకవిత్వమునకు తన లౌకిక కవిత్వమునకు గల భేదమునకు మఱియొకమాఱు లక్ష్యభూతము కాదగినట్లుగా కథాంశమును ప్రపంచించి పెండ్లిపందిరి వేయుట మొదలు అంపకాలవరకును గల నాలుగురోజుల వివాహమును అతి వైభవోపేతముగ చిత్రించెను. ఈ వర్ణన నిజముగా సంపన్ను లయిన ఆంధ్రకుటుంబములయందు జరిగెడి వివాహములకు ప్రతిబింబము. ఇది మూలమును అతిక్రమించుటయే యైనను ఆక్షేపణీయము కాదు. తెలుఁగుకవులు, విశేషించి ప్రబంధ కర్తలు, ఇటువంటి రమణీయదృశ్యములను తనివిదీర వర్ణించియే తమ కావ్యములను శోభాలంకృతము లొనర్చిరి. భావనాబలముచే లోకాంతర కాలాంతర వస్తుదర్శనము చేయగల ప్రజ్ఞాశాలి యైనను సాధారణముగా, ఏ కవియు తన కాలమునాటి తన జాతి సంప్రదాయములను, ఆచారవ్యవహారములను కథలో చొప్పింపక మానడు. అట్టి కల్పనలు మూలకథకు భంజకములు కానప్పుడు హృదయంగమములును, ఆదరణీయములును అగును.

ఈ రామాయణములో అవాల్మీకమైన ఇంకొక ముఖ్యాంశము రామపాత్ర చిత్రణములో కలదు వాల్మీకమున శ్రీరాముడు విష్ణుదేవు నంశమున నవతరించె నని పుత్రకామేష్టి మొదలగు కొన్ని సందర్భములలో చెప్పబడినను కథా కార్యమునకును రామవర్తనమునకును సంబంధించినంతవఱకు వాల్మీకి శ్రీరాముని ఉత్తమపురుషునిగానే చిత్రించెను గాని పురుషోత్తమునిగా చిత్రింపలేదు. రామాయణమునకు ప్రస్తావన ప్రాయమైన నారద వాల్మీకి సంవాదమున వాల్మీకి అడిగిన ప్రశ్న "ఇప్పటి లోకమున సర్వోత్తమ గుణసహితుడైన పురుషు డెవరో చెప్పుము" అని. ఆ పంక్తు లివి :

కోన్వస్మిన్ సాంప్రతం లోకే
గుణవాన్ కశ్చ వీర్యవాన్
ధర్మజ్ఞశ్చ కృతజ్ఞశ్చ
సత్యవాక్యో దృఢవ్రతః
చారిత్రేణ చ కో యుక్తః
సర్వభూతేషు కో హితః
విద్వాన్ కః కస్సమర్థశ్చ
కశ్చైకప్రియ దర్శనః
ఆత్మవాన్ కో జితక్రోధో
ద్యుతిమాన్ కోఽనసూయకః
కస్య బిభ్యతి దేవాశ్చ
జాతరోషస్య సంయుగే
ఏతదిచ్ఛామ్యహం శ్రోతుం
పరం కౌతూహలం హి మే
మహర్షే త్వం సమర్థోఽసి
జ్ఞాతు మేవం విధం నరం."

ఈ ప్రశ్నలో పేర్కొనబడిన గుణవిశేషములకు లక్ష్యభూతుడు కాదగినవాడు రాముడే యని యెఱిగి ఆయన చరితమును నారదుడు సంగ్రహముగ వాల్మీకికి చెప్పెను. వాల్మీకి రామాయణము నంతను ఈ గుణ పరిగణన సూత్రానుసారమే నడపెను. వాల్మీకి శ్రీరాముని పరమేశ్వరత్వము నెఱుంగక పోలేదు రామాయణమున అది అంతర్వాహినిగా నుండనే యున్నది.

ఇక బుద్ధారెడ్డి, ప్రసక్తి వచ్చినప్పుడెల్ల రాముని వైకుంఠధాముడనియే వాచ్యముగా పేర్కొనుచుండును. ఈ కవి నిజముగ రామభక్తుడు. తనభక్తి పారంశ్యము పాత్రకు కూడ నాపాదించి శ్రీరాముని రాజుగాగాక దేవునిగా వారిచే కొల్పించు చుండును. కావ్యములవలన లోకము గ్రహింపదగిన నీతులును, ధర్మములును ఏమైన నున్నచో అవి మానవునకు ఆచరణయోగ్యములై యుండవలయును. అందుకై కావ్యము స్వీకరించెడి ఆలంబనవిభావము (పాత్రలు) మానవలోకమునకు అతీతమూర్తిగా నుండరాదు. అట్టివారి చరితములను దేవలోక చరితములుగా దూరముగా నుండియే నమస్కరింతుము గాని మన నడవడికి ఒరవడిగా గ్రహించుటకు ప్రయత్నింపలేము. కాని ఆచరణ యోగ్యమైన ధర్మోపదేశమునకు ఉత్తమమానవుని చరితమువలె దేవతాచరితములు అంతగా ప్రయోజనకారులు కాజాలవు. భగవన్నామకములైన పురాణములలో రాణించినంతగా అవి మానవనాయకములైన కావ్యములలో రాణింపవు. ఈ కవి ఏవంవిధ కావ్య ధర్మమును విస్మరించినను పాఠకులకు శ్రీ రామపాద భక్తిని దోసిళ్ళతో జూరగొననిచ్చెను.

వాల్మీకి దృష్టికిని ఇతని దృష్టికిని గల భేదమునకు ఇంకొక కారణమున్నది. సామాన్య మానవులవలె యోగులును, ఋషులును, అవతారపురుషులను చూచి విభ్రమాశ్చర్యముల పొందరు. వారు పరమాత్మకు సన్నిహితులు. మనము దూరస్థులము లౌకిక కవులలో ఏ మహానుభావులో ఒకరిద్దరుతప్ప సామాన్యులెల్లరు ఆ యెడమును అతిక్రమింపలేరు.

ఈ రామాయణమునకు విశిష్టతను ఆపాదించిన ముఖ్యవిశేష మింకొకటి కలదు. బాలకాండమున అయోధ్యలో బయలుదేరిన రామకథ క్రమముగ ఆర్యావర్తమును, దండకారణ్యమును, కిష్కింధారాజ్యమును, సముద్రమును దాటి యుద్ధకాండమున లంకలో ప్రవేశించి కించిదవశిష్టముగా అచటనే ముగియును. ఈ తుదిఘట్టముననగాని పాఠకులకు రావణునియొక్కయు అతని సంసారము యొక్కయు స్థితిగతులను గూర్చి యథార్థజ్ఞానము కలుగుటకు అవకాశములేదు. అందుచే లంకాపట్టణము దయ్యాల కొటారమనియు, రావణుడు దయ్యాల దైవమనియు భ్రమతో భయపడుదుము. వాల్మీకమును సూక్ష్మపరిశీలన చేసినవారికి గాని ఆ సంసార నిజస్వరూపము బోధపడదు. బుద్ధారెడ్డి రావణసంసారమును

వాల్మీకికంటె ఎక్కువ స్పష్టతరముగా చిత్రించెను. ఆ సంసారములో రావణుని తమ్ములును, తల్లియు. భార్యయు, కోడలును, తక్కిన బంధుకోటియు రాముడు సాక్షాత్తు విష్ణువేయని ఎరిగియుండుటయేగాక ఆతని మహత్త్వమును హనుమదాది భక్తులతో సమముగా కీర్తించి రావణునకు హితము గరపిన సజ్జనులు.

ఆ రావణుని స్వభావమైనను పైకి కానవచ్చునంత అసురముకాదు. అతడు ఎంత లోకభీకరుడైన శూరుడో అంత మహోదారుడైన వీరుడు. క్షుద్రములైన క్రౌర్యాసూయలచే కన్నులు మూసికొనిపోయి యెదిరి ఘనతను మెచ్చని అంధుడు కాడు. ప్రపంచము అరావణమో అరామమో కావలెనని గట్టి పగబూని యుండియు, ఆ రాముని ధనుర్విద్యా కౌశలమును చూచినంతనే తల యూచి మెచ్చి, బట్టుకైవడి పొగడిన గుణగ్రహణ పారీణుడు.

"నల్లవో రఘురామ నయనాభిరామ ।
విల్లువిద్య గురువ వీరావతార
కరశరలాఘవ క్రమకళానిపుణ
స్ఫురదుపచార సంశోషిత కృపణ
భుజసార దృఢముష్టి భువన విఖ్యాత
విజితరిపువ్రాత విజయ సమేత
మానవ రాజకుమార కంఠీర
వా ! నవ్య దివ్య శస్త్రాస్త్ర సంపన్న
స్ఫార! ఘోరాక్షయబాణ తూణీర
వీరాగ్రగణ్యా యో విశ్వశరణ్యా
బాపురే । రామ భూపాల ! లోకముల
నీపాటి విలుకాడు నేర్చునే కలుగ
పాటించి పురములపైబడ్డ హరుని
ఏటొప్పు నిందు నీ యేటొప్పు గాక"

ఈ పొగడ్త యాదైత్యవిభు మంత్రులకు వెగటయ్యెను. "పగవాని నీ రీతి పంతంబు విడిచి" పొగడ రాదనియు "పొగడిన, భయ మందబోలు నటంచు" "పగవారు తనవారు పలుచగా జూతు" రనియు మందలించిరి. వారి మాటలకు దశకంఠుడు నవ్వి "మేటి శూరుల పెంపు మెచ్చంగ వలదె ?" యని నీతి చెప్పుచు అచ్చోటు వాసి పోయెను.

ఇంతమాత్రమే కాదు- రాముడు సాక్షాద్విష్ణుస్వరూపుడని యెరిగిన మహా జ్ఞాని యీ రావణుడు. ఆ జ్ఞానమును మనమున నిగూఢముగ నుంచుకొని శత్రు సాధనచే ఆ రాముని చేతిలో కడతేరి సాయుజ్య సుఖమును పొంద గోరిన ముముక్షువు. హితము గరప వచ్చిన భార్యకు

"శ్రీరామ శరములచే జత్తునేని
నాకవాసులు మెచ్చ నా కోరచున్న
వైకుంఠ మెదురుగా వచ్చు నిచటికి
లలన! నీవేటికి ? లంక యేమిటికి ?
దలకొన్న ముక్తి సత్పథము గైకొందు"

అని సమాధానము చెప్పెను. అతనికి సనక సనందనాదుల శాపవశమున రాక్షస జన్మ మెత్తిన జయుడనని స్మృతి కల్గెనేమో! రావణుని ఈ పలుకుల అర్థములో ఈషద్భాగము సూచనామాత్రముగా వాల్మీకమున ఇట్లున్నది. కాని దాని సందర్భము వేరు.

"యస్య విక్రమ మాసాద్య
రాక్షసా నిధనం గతాః
తం మన్యే రాఘవం వీరమ్
నారాయణ మనామయమ్."

ఎవని విక్రమముచే ఈ రాక్షసు లందరు నిహతులైరో వీరుడైన ఆ రాఘవుని, నేను అనామయుడైన నారాయణుడే అనుకొందును.

బుద్ధారెడ్డి, పాల్కురికి సోమనాథునకు ఇంచుమించు సమకాలికుడు. ఈ ద్విపద కావ్యకర్త లిరువురిలో ఒకడు పరమశైవుడు. ఇంకొకడు పరమ వైష్ణవుడు. బుద్ధారెడ్డి రామాయణము సోమనాథుని బసవపురాణమునకు సార స్వత లోకమున ప్రతిస్పర్థిగా జనించి జయము గొనెను.

సోమనాథుని రచనలోగల పాతబడిన మాటలు, లక్షణ విరుద్ధ ప్రయోగ ములు ఈ రామాయణమున కానరావు. నిర్దుష్టమైన భాషలో ధారాళమును ప్రసన్నమును అయిన శైలిలో నడచిన ఈ గ్రంథము ద్విపదవాఙ్మయశాఖలో అగ్రగణ్యముగ వన్నె కెక్కినది.

—: 0₀0 :—

కవిబ్రహ్మ తిక్కన సోమయాజి

వంశము - జీవితము

ఏ దేశమందైనను కార్యదక్షులైన మంత్రులును, ఖడ్గనిపుణులైన శూరులును, కావ్యనిర్మాతలైనకవులును, ధర్మోపదేష్టలైన ఆచార్యపురుషులును, తత్త్వజ్ఞాన సంపన్నులగు ఆధ్యాత్మిక సాధకులును ఉందురు. కాని యీమహత్వములన్నియు ఏకపురుషునియందే రాశీభూతమై యుండుట మాత్రము అరుదు. ఉన్నచో ఆ మహామహుడు తన జాతియొక్క పుణ్యవశమున అవతరించినవాడని చెప్పదగును. అతడు తన నడవడిని తన జాతి అవలంబింపవలసిన నానావిధ ధర్మపథములకు మార్గదర్శక మొనర్చి ఆ జాతిచరితమును తీర్చిదిద్దును. 13వ శతాబ్దిని ఆంధ్రజాతిలో అట్టివాడుగా అవతరించిన మహానుభావుడు కొట్టరువు తిక్కనార్యుడు

ఈ వంశమువారు పెక్కు తరములుగ దండనాథులుగ, మంత్రులుగ ఉన్నత పదస్థులైయుండి ఆంధ్ర జాతిని సేవించి ప్రతిష్ఠ గడించుకొన్నవారు: తిక్కన పితామహుడగు మంత్రి భాస్కరుడు "గుంటూరు విభుడు", "సార కవితాభిరాముడు." ఆంధ్రపద్య కాదంబరిని రచించిన కేతనకవి, ఆ భాస్కరుని కుమారులలో నొకడగు కేతన మంత్రియే కావచ్చునని పలువుర నమ్మకము. అనగా ఈ కవి భారతకర్తయగు తిక్కనకు పెద్దతండ్రి. మఱి తిక్కన తండ్రి కొమ్మన, "దండనాథుడు", "సాంగవేదవేది". ఈ దండనాథుని అన్న కుమారుడే కదన భీముడని పేరుగాంచిన ఖడ్గ తిక్కన. ఈయన తండ్రి, మనుమసిద్ధి తండ్రికి మంత్రిత్వము నెఱపిన సిద్ధనమంత్రి. భారతకర్తయగు తిక్కన గంటము పట్టుటలో ఎంత కుశలుడో ఈ కదన భీముడైన తిక్కన ఖడ్గము పట్టుటలో అంతకుశలుడు. కాబట్టియే సపత్నునామము లగు వారిరువురిలో ఒకరిని కవితిక్కన యనియు రెండవవారిని ఖడ్గతిక్కన యనియు లోకము పేర్కొనుట ఆచారమైనది. ఖడ్గతిక్కన కవిత్వము చెప్పగలవాడౌనో కాదో తెలియదు గాని కవితిక్కన మాత్రము గంటమును ఖడ్గమును పట్టగల

వీరుడేయని దశ కుమారచరిత్రకర్త కేతన వాడిన విశేషణములను బట్టి విదిత మగును. తిక్కన గారి మహోదార జీవితమును, ఆయన రమణీయ రూపమును దశకుమార చరిత్రావతారికలో శబ్ద చిత్రిత మొనర్చి ఆ మహాపురుషుని వర్ణ చిత్రము లేని లోటును తీర్చిన మహోపకారి కేతనకవి. కేతన తన కృతిపతిని "తిక్కచమూప" "తిక్కదండాధీశా" "దుర్గమశాస్త్రవపారశ్వవేది" ఇత్యాది విశేషణములతో సంబోధించెను.

ఆ కాలమున రాజులును మంత్రులును వ్యూహనిర్మాణదక్షులై యుద్ధరంగ మున సైన్యములను నడపగల సేనానులుగా వర్తించిరేగాని, తాము ప్రాసాద ములలో క్షేమముగా కూర్చుండి సేనలను రణదేవతకు బలి యొసంగిన భీరు వులు కారు. రాజునకు క్షాత్రమును విప్రునకు బ్రాహ్మ్యమును సహజధర్మ ములే. ఆ విప్రుడు మంత్రియే యైనచో "ఇదం బ్రాహ్మ్య మిదం క్షాత్రమ్" అని ఉద్ఘాటించుచు ఉభయ ధర్మములను నిర్వహించు చుండును. కొట్టరపు తిక్కనయు ఆయన తాత తండ్రులును ఇట్టి విశిష్టతగల మంత్రులు. వారి యింటి మహిళా మణులు సైతము వీర మాతలుగా, వీర వనితలుగా వెలుగొంది మహా భారతము నందలి మహిళా మణులను తలపించుచుందురు.

నెల్లూరి తెలుగుచోడులలో రాణ కెక్కినవాడు మనుమసిద్ధి తండ్రియైన తిక్కరాజు. ఇతడు అతిభయంకరుడై రాజ్యమేలెననియు, పదభ్రంశము నొందిన రాజులకు సాయము చేసి వారిని తిరిగి సింహాసన ప్రతిష్ఠితులను చేసె ననియు, చరిత్రకారులు చెప్పుచుందురు. అట్టి శూరుడు నెల్లూరిపైఁ దండెత్తి వచ్చిన పాండ్యుని రెండుమార్లు పరాజితునిచేసి మూడవమారు ప్రతికూల దైవ వశమున 1250వ సంవత్సరమున రణ నిహతుడయ్యెనట. కొందరు ఆయన రణనిహతుడు కాలేదనియు వ్యాధి గ్రస్తుడై 1249-50 మధ్య కాలముననే మరణించెననియు చెప్పుదురు. తదుపరి అనతికాలములోనే అతని కుమారుడు మనుమసిద్ధి కాకతీయ చక్రవర్తుల సాయముతో పాండ్యుని నెల్లూరినుండి తరిమి వైచి, పైతృకమైన సింహాసన మధిష్ఠించెను. ఇది ఒక పక్షమున 1250 లో గాని, రెండవ పక్షమున 1251లో గాని జరిగి యుండవచ్చును.

మనుమసిద్ధి సింహాసనారోహణమును తిక్కన మంత్రిపదవీ స్వీకార మును ఏకకాలికములే యని పలువురి అభిప్రాయము. వెనువెంటనే, మనుమసిద్ధి

దాయాదుడు విజయాదిత్యుడు కొంతమంది రాజవిద్రోహులను కూడగట్టుకొని అతనిని తరిమివేసి సింహాసన మాక్రమించెను మనుమసిద్ధి చేయునదిలేక కందుకూరు ప్రాంతమున ఒక పల్లెలో సకుటుంబముగా తల దాచుకొన వలసి వచ్చెను. అట్టియెడ రాజభక్తి పరాయణుడైన తిక్కనమంత్రి గణపతిదేవుని వద్దకు రాయబారిగావెళ్ళి, ఆ చక్రవర్తిని బహువిధముల మెప్పించి, ఆయనచే పూజలంది, కాకతీయసైన్యమును తోడ్కొనివచ్చి, శత్రువును జయించి రాజును పునః ప్రతిష్ఠితుని జేసెను. గణపతి దేవుడు 1262వ సంవత్సరమున మరణించెను కనుక తత్పూర్వమే మనుమసిద్ధికి సాయమొనర్చి యుండును.

మనుమసిద్ధికి మంత్రి కాక పూర్వమే తిక్కన తన పెదతండ్రియైన సిద్ధన మంత్రి నియమించిన యేదో ఒక ఉన్నతోద్యోగము చేయుచు, తిక్క రాజు పరిపాలనా కాలమున కూడ పన్నెయు, వాసియు సంపాదించి యుండును. ఆ యోగ్యతనుబట్టియే తిక్కరాజునకు మంత్రియైన తన పెదతండ్రివలె తానును మనుమసిద్ధికి మంత్రియై రాజ్య భారమును వహించెను. ఆనాటికి తిక్కనకు ఇంచుమించు నలుబది, నలుబదియైదు సంవత్సరముల ప్రాయ ముండును. ఏనాడైనను అనుభవశాలియు పరిణత బుద్ధియు అయినవాడే మంత్రి పదవికి అర్హుడు. దేశము అల్లకల్లోలముగానున్న ఆ కాలమున అట్టివాడే మంత్రి యగుట మఱియు ఆవశ్యకము. ఈ ఊహ నిజమైనచో తిక్కన 1205-1210 మధ్య కాలమున జన్మించి యుండును.

ఆయన 1288 వ సంవత్సరమున దేహయాత్ర చాలించినట్లు ఒక శాసనమునుబట్టి చారిత్రకులు నిర్ణయించిరి. అగుచో ఇంచుమించు 13 వ శతాబ్ది ప్రథమ దశనుండి తుది దశ వరకు ఆయన జీవితము విస్తరించి యుండెనని అనుకొనవచ్చును. మరియు ఆయన సహస్రమాసజీవి యనియు పూర్ణ పురుషాయుష భాగ్యమనుభవించిన వాడనియు పరంపరాగతమైన జనశ్రుతి గలదు.

తిక్కన అవసాన కాలము వరకు మంత్రిత్వ భారమును మోయుచుండెననుకొనుట సమంజసము కాదు. అంతకు పది, పండ్రెండేండ్లకు ముందే లోక వ్యవహార వాసనాస్పర్శ తగలని దీక్షతో భారత రచనావ్యగ్రుడై దానిని పూర్తి చేసి యుండును. తిక్కన మరణానంతరము 1290లో మనుమసిద్ధి దుష్టుల దురోపధలవల్ల సర్వ స్వాతంత్ర్యము సంపాదింప వలెననెడి అడియాసతో రుద్రమ

దేనిపై తిరుగుబాటు చేయగా రుద్రమదేవి మనుమడగు ప్రతాపరుద్రుడు నెల్లూరుపై ఎత్తివచ్చి మనుమసిద్ధిని అంతమొందించి అతని కొడుకైన నల్లసిద్ధిని సామంతరాజుగా నెల్లూరి సింహాసనమున కూర్చుండ బెట్టెనట. ఇదే నిజమైనచో కృతఘ్నతా ఫలముగా మనుమసిద్ధికి సిద్ధించిన ఆ విపత్తు తిక్కన కనులార చూడవలసిన దుఃస్థితి పట్టలేదని సంతసింప దగును. ఇరువది ముప్పది సంవత్సరములు నిర్విఘ్నముగా సర్వతో భద్రముగా మనుమసిద్ధిచే రాజ్య మేలించి, తాను రాజోచిత వైభవోపేతముగా మంత్రిత్వము నెరపి కృతార్థజీవనుడైన తిక్కనగారి బహువిధ పురుషార్థములలో ఈ చరిత్రకు కావలసినది మహాకావ్య రచనా పురుషకారమే యైనను అనుషంగికముగా తక్కిన మహాకార్యములను కూడ వివరించుట కారణబద్ధమే యగునుగాని అప్రస్తుతము గాదు.

తిక్కన మన వాఙ్మయమున నెంత ప్రసిద్ధుడో చరిత్రయందును అంత సుప్రసిద్ధుడు. ఆయన సకల సాహిత్యవిజ్ఞానమునకును గురుపీఠమై విలసిల్లగా. ఆయనగృహము ఒక మహాగురుకులముగ రూపొందెను. తమ కృతులు వినిపించి ఆయనమెప్పు వడయుటకు వచ్చు కవులు, మంత్రాలోచనమునకై వచ్చు సచివవతంసులు, ధర్మతత్త్వ మీమాంసలు చేయ నేతెంచు పండితప్రకాండులు మొదలగు ప్రముఖులతో ఆయన ప్రాంగణ మెల్లప్పుడు నిండియుండెడిదట. వైదుష్యమువల్లనే కాక మంత్రిత్వప్రాభవము వలనను ప్రజల కాయన మాటలయందు అధిక గౌరవ ముండెడిది. కావుననే ఆయన నిత్యము తన యింట విద్వజ్జనములతో చేసెడి చర్చలు, వీటివలన తేలెడు సారాంశములు దేశమున నలుదెసల శాసనములవలె వ్యాపించెడివి కాబోలు. ఇట్లాయన ఆచార్య పీఠమున నధిష్ఠించి తానే ఒక సర్వవిద్యాసంస్థగా (an institution in himself) సకల రంగములందును శ్రేయోమార్గముల నుపదేశింప జొచ్చెను.

ధర్మప్రబోధమునకు సాహిత్యమే చక్కని సాధనము. సరస సాహిత్యముద్వారా ధర్మతత్త్వ విశేషములను ప్రజల కందించుట అతి పురాతనమైన లోకాచారము. అట్టి భవ్యసాహిత్యసృష్టి రాజులు, మంత్రులు మొదలగు ఉత్తమ పదస్థులు దూరదృష్టితో ప్రోత్సహించిననే కాని వర్ధిల్లదు. అందువలన తిక్కన తన యొద్దకు చేరుచుండిన కవులకు, పండితులకు ఉత్తమ సాహిత్య రీతులను వివరించి, వారు సరసములు, శ్రేయోదాయకములు నగు కావ్యములను రచించుటకు దోహద మొనరించుటయేకాక ఆ గ్రంథములు సంఘమున పెద్దల ఆదరాభి

మానములు చూరగొనునట్లుగను, ప్రజలయందు ప్రచారము నొందునట్లుగను గోష్ఠులు, సభలు, సమావేశములు మొదలగువాటి మూలమున ప్రయత్నించి యుండును. ఈ సారస్వతకృషిలో ఒక భాగమే ఆయన కవులవలని కృతి స్వీకారము పొంది వారిని సన్మానించుట. ఆయన కృతిపతిత్వమునకు నోచు కొన్న గ్రంథములలో భాగ్యవశమున దశకుమారచరిత్రము మాత్రము మిగిలి నది. ఆ యదృష్టము కేతనదే కాదు, మనది కూడ. ఆ గ్రంథము సజీవమై యుండబట్టియే మహాపురుషలక్షణలక్షితమైన తిక్కన మహోదారమూర్తిని ప్రత్య క్షముగా గాకున్నను మనోనయనములతో నైనను చూడగలుగుచున్నాము.

దశకుమారచరితము నంకితముగా గొనునాటికి ఆయన లోకసంగ్రహ పరాయణుడై యెన్నివిధముల కృషి చేయుచుండెనో, లోకు లాయన మహనీయ తను గుర్తించి యెట్లు పూజించుచుండిరో, దశకుమార చరితము నందలి వాక్య ముల వలన గ్రహింపవచ్చును. అప్పటికే ఆయనకు 'ఉభయ కవిమిత్రు' డన్న బిరుదము రూఢ మయ్యెను.

కం॥ "అభినుతుడు మనుమ భూవిభు
సభ దెనుఁగున సంస్కృతమున చతురుండై తా
నుభయ కవిమిత్రు నామము
త్రిభువనముల నెగడ మంత్రి తిక్కఁడు దాల్చెన్."

సంస్కృత పండితులును, కవులును దేశభాషాకవులను సరకు సేయ కుండుట పరిపాటి. ఎవరో కొందరు ఉదారచిత్తులైన పండితకవులు తప్ప సాధారణముగ కేవల శాస్త్రపారంగతులైన పండితులు తెలుగుకవులను చిన్న చూపే చూతురు తెలుగుకవు లా తిరస్కారమును సహింపక ప్రతీకారాధిక్షేప ణలు చేయుటయు సహజమే! సంస్కృత పాండిత్యము కలిగి ఉభయభాషల యందును కవిత్వము చెప్ప నేర్చి దేశభాషా సాహిత్యావశ్యకతను గుర్తించిన మహనీయుడు ఆ రెండువర్గములవారిని సమదృష్టితో చూచుచు, సమముగ నాదరించుచు పొరపులు లేని పొత్తును సంఘటింపగలడు. అట్టివాడు ఉన్నత పదస్థుడై మాట చెల్లుబడి గలవాడైనప్పుడే అది సాధ్యమగును. అట్టి ప్రాభవ మును, పదవియు గలవాడు ఆనాడు తిక్కన ఒక్కడే! ఆయన ప్రాపును కోరి చెంత చేరిన కవులలో సంస్కృత కవులును, తెలుగు కవులును కలిసియే యుండిరి అప్పటి తెలుగు కవులు సైతము సంస్కృత మెఱుగని అపండితులు

కారు. అయినను సంస్కృత కవులు వారిని మెచ్చక పోవుటకు కారణము తెలుగు కవిత్వమునెడ వారికిగల చిన్న చూపేగాని తెలుగు కవుల సంస్కృత రాహిత్యము కాదు.

11 వ శతాబ్ది మధ్యభాగమున ఆంధ్రభారతావిర్భావము జరిగినను తత్పూర్వము నుండియు సంస్కృతాభిమానులకు తెలుగునెడ గల నిరసన భావము తిక్కన నాటికి కూడ శమింపలేదు కాబోలు! కావుననే ఆయన ఉభయభాషా కావ్య రచనలచే, ఉభయ కవుల పోషణచే ఆ రెండు వర్గముల వారికిని పొత్తు కుదుర్చవలసిన భారము వహించెను. తిక్కనార్యుడు సంస్కృత గ్రంథములను రచించి యుండు ననుటకు సందేహము లేదు. ఒక దృష్టాంతము చూడుడు. కాకతీయుల ఆడపడుచును, బుక్కరాయని కోడలును, కంపరాయని అర్ధాంగియు నైన గంగాదేవి తన భర్త తురుష్క సంహార మొనర్చి సాధించిన ఘన విజయములను "మధురా విజయము" అను పేర సరసమైన ఒక చారిత్రక కావ్యముగా సంస్కృతమున రచించెను. ఆ గ్రంథావతారికలో పూర్వ సంస్కృత కవుల స్తుతించు సందర్భమున ఆమె తిక్కనార్యుని కూడ స్తుతించెను. ఆ శ్లోకమిది :

"తిక్కయజ్వ కవే స్సూక్తిః
కౌముదీవ కలానిధేః
న తృష్ణైః కవిభి స్స్వైరం
చకోరై రివ సేవ్యతే॥"

కవులు కళానిధియైన తిక్కన సోమయాజికవి యొక్క భాషణమును దప్పిగొన్న చకోరములు కళానిధియొక్క కౌముదిని వలె నిరాతంకముగ ఆస్వాదింతురు.

ఈ ప్రశంసకు విషయభూతమైనది తిక్కనార్యుని సంస్కృత కావ్యరచన అనుటకు సందేహపడ నక్కరలేదు. అట్లుగాక గంగాదేవి ఆయన భారతమునే అట్లు కొనియాడెనని తలంప వచ్చునుగాని సంస్కృత కవయిత్రి సంస్కృత కావ్యమున సంస్కృత పూర్వ కవి స్తుతిచేయు సందర్భమున సంస్కృత కవియైన తిక్కననే స్తుతియించి యుండెననుకొనుట లెస్స.

ప్రత్యేక గ్రంథ రచనలు చేయక పూర్వము నుండియు ఆయన చాటువులైన పద్యములను, శ్లోకములను రచించుచు ప్రాచీన కావ్యప్రౌఢిని వివరించుచు

సమకాలీన రచనయందలి గుణదోషములను విమర్శించుచు సత్కావ్య రచనా గోష్ఠులను నిర్వహించుచు కవికుల గురువుగా విలసిల్లి యుండును అట్టి ఉప దేశాచరణములవల్లనే నాడేకాక నేడును కావ్యానుశాసనకర్తగా పూజ్యుడయ్యెను. శాసనములో ఒక భాగమే నిర్వచనోత్తర రామాయణావతారికలో సూచింపబడిన ఉత్తమ కావ్య లక్షణములు.

వాటిలో కొన్ని సోమనాథాదులను విమర్శించెడి అధిక్షేపణ వాక్యములును, కొన్ని సార్వకాలికములైన కవితా శిల్ప మర్యాదలును కలవు. సోమనాథుడు మాటిమాటికి తెలుగు వాక్యములలో సంస్కృత వాక్యములను-శ్రుతి స్మృత్యా గమాదులందలివి— చొప్పించుచు శాంతప్రాసమును కూర్చుచు [1]విశేషణ విశేష్యములకు లింగవచనములం దుండదగిన భేదము నొప్పరికించుచు వళులు ప్రాసలు పులిమి పుచ్చుచు తన నిరంకుశత్వమును ప్రకటించెను. ఈ దోషముల నన్నింటిని తిక్కన నిరసించెను. ఒక భాషలో ఇంకొక భాషా వాక్యములు చొనుపుట రచనా దోషములలో నొకటిగ ఆధునిక పాశ్చాత్య విమర్శకులును వక్కాణించిరి. దీనినే తిక్కన ఆనాడు [2]జాత్యము కాదు అని సోమనాథుని రచనలో తప్పు పట్టెను.

---

1. ఇది సంస్కృత భాషా మర్యాద. నన్నయ తిక్కనాదులు దీనిని పాటించిరి. "కథ జగత్ప్రసిద్ధ గావున" అని తిక్కన ప్రయోగము. ఈ వాక్య ములో కథ అను తత్సమపదమునకు సంస్కృతమున 'కథా'అనెడి ఆకారాంత స్త్రీ లింగ శబ్దము మూలము, దానికి విశేషణమైన 'ప్రసిద్ధ' శబ్దము ఆకారాంత స్త్రీ లింగమే కావలయును. కావుననే కథ జగత్ప్రసిద్ధ అని వ్రాసెను. ఈ సంప్ర దాయము మన భాషలో పదియారవ శతాబ్దివరకు నడచెను. అప్పటినుండి మారి పోయెను. ఇప్పుడు మనము కథ జగత్ప్రసిద్ధము అని వ్రాయుదుము.

2. "జాత్యముగామి నొప్పయిన సంస్కృత మెయ్యెడ జొన్ప" ఈ వాక్యములో ఒప్పయిన అను పదము సంస్కృతము అను పదమునకు విశేష ణము కాదు. అది అవ్యర్థకమైన అవ్యయము. "ఒప్పయినప్పటికి" అని దాని అర్థము. తప్పుగాక పోయినను సొగసుగా నుండినను జాత్యము కాకపోవుటచేత తెనుగు వాక్యమున సంస్కృతము చొప్పించరాదని తాత్పర్యము. ఈ సిద్ధాంతము సంస్కృత వాక్యమును అనుకరించుటకు (వాక్యాంతమున "అను" ధాతు ప్రయో గము చేయుటకు) సంబంధించినది కాదు. మఱి యేకవాక్యములో కొన్ని పద ములు సంస్కృతముగా కొన్నిపదములు తెలుగుగా వ్రాయుటకు సంబంధించినది. పండితారాధ్యుని ప్రకరణమున దీని కొక యుదాహరణము నిచ్చితి, చూడుడు.

ప్రాతబడ్డ మాటలు వాడుట, రసభంగము చేయుట, లక్షణవిరుద్ధముగ వ్రాయుట మొదలగునవి సార్వకాలిక దోషములుగానే పేర్కొనెను.

పాశ్చాత్య విమర్శకులు కావ్యరచనలో ప్రాతబడ్డ మాటలు ప్రయోగించుట అనాగరక లక్షణములలో ఒకటి యని నిర్దేశించిరి. (One of the barbarisms of poetic art is the use of the Obselete). అర్థమునకు తగిన శబ్దమును వాడుట, పలుకు లొండొంటితో పొందియుండుట, అలతి యలతి పదములతో కాహళ సంధించిన విధమున వాక్యమును సంధించి ధ్వని పుట్టించుట మొదలగునవి ఉత్తమజాతి కవిత్వమునకు గుణములుగా ఆయన పేర్కొనెను.

పైని పేర్కొన్న లక్షణము లన్నియు ఉత్తమ కావ్యరచన చేయదలచిన వారి కెల్లరకు సర్వసాధారణోపదేశములు.

తిక్కనార్యుని మహనీయత కవిత్వ పాండిత్యములకు మాత్రమే పరిమితముగాదు. ఆయన వైభవము, దాతృత్వము, వ్యవహార ధౌరంధర్యము, కర్మ పరత్వము, ఔదార్యము, కవి పండిత పోషణము మొదలగు మహారాజోచితములైన మహాలక్షణములను వర్ణించుచు కేతన వ్రాసిన ఈ క్రింది పద్యములు చూడుడు :

సీ॥ "సుకవీంద్ర బృంద రక్షకు డెవ్వఁడనిన వీఁ
డను నాలుకకుఁ దొడవైన వాఁడు
చిత్త నిత్యస్థిత శివుఁ డెవ్వఁడనిన వీఁ
డను శబ్దమున కర్థ మైనవాఁడు
దశదిశా విశ్రాంతయశుఁ డెవ్వఁడనిన వీఁ
డని చెప్పుటకుఁ బాత్రమైనవాఁడు,
సకల విద్యా కళాచణుఁ డెవ్వఁడనిన వీఁ
డని చూపుటకు గుఱియైనవాఁడు

తే॥ గీ॥ మనుమసిద్ధి మహీశ సమస్త రాజ్య
భార ధౌరేయుఁ డభిరూప భావభవుఁడు
కొట్టరువు కొమ్మనామాత్యు కూర్మి సుతుఁడు
దీన జనతా నిధానంబు తిక్కశౌరి."

సీ॥ సరస కవీంద్రుల సత్ప్రబంధము లొప్పఁ
గొనుసను టధిక కీర్తనకుఁ దెరువు
లలిత నానాకావ్యములు చెప్ప నుభయ భా
షలయందు ననుట ప్రశంస త్రోవ
యర్థిమైఁ బెక్కుఁ ళ్ళ న్నగహారంబులు
గా నిచ్చు ననుట పొగడ్త పొలము
మహిత దక్షిణలైన బహువిధ యాగంబు
లొనరించు ననుట వర్ణనముదారి

తే॥ గీ॥ పరున కొక్కని కిన్నియుఁ బ్రకటవృత్తి
నిజములై పెంపు సొంపారి నెగడునట్టి
కొమ్మనామాత్యు తిక్కని కొలది సచివు
లింక నొక్కరుఁ డెన్నంగ నెందు గలఁడు !"

ఆయన దశకుమారచరిత్రముగాక యింక నే గ్రంథముల నంకితము గొనెనో యిప్పుడు తెలియవచ్చుట లేదు. అట్లే ఉత్తరరామాయణ, మహాభారతములు తప్ప తత్కృతములైన యితర గ్రంథములును కన్పించుటలేదు. ఆ కాలమున నవి యన్నియును ఆయన కీర్తిమకుటమున మాణిక్యములై విరాజిల్లి యుండును. ఆయన బహువిధయాగములను మహితదక్షిణలతో గావించెనని కేతన చెప్పెను గదా ! ఆ యాగములలో సోమయాగముకూడ సూచితమై యుండుననుకొనరాదు. ఆయన అప్పటికి సోమయాజియై యున్నచో ఆ విషయమును కేతన వర్ణింపకుండ వదలుట యెట్లు ? సోమయాగమునకు పూర్వము చేయదగిన శ్రౌత స్మార్త క్రతువులు చాల కలవు. కావున తిక్కనార్యుడు కృతి స్వీకారము నాటికి సోమయాజి కాకపోయినను హవిర్యాజియై యుండును. మరియు, కృతి పతిత్వమునకు పిమ్మట అనతి కాలమునకే నిర్వచనోత్తర రామాయణ రచన సాగించి యుండును.

దశకుమార చరిత్రయందు, ఆ గ్రంథము ప్రస్తావింప బడకపోవుట, పై ఊహకు ఆధారము. పోయినవి పోగా, ఆ రామాయణమే తిక్కనార్యుని ప్రథమ కృతిగా నిల్చెను గాన, దానినే స్వీకరించి సద్గుణ విశేషములను పరిశీలింతును.

నిర్వచనోత్తర రామాయణము

రామాయణ రచనా కుతూహలము గల తిక్కన ప్రధాన కథాత్మకమైన పూర్వభాగమును వదలిపెట్టి ఉత్తరకాండను చేపట్టనేల? తిక్కనార్యుడు భావి లోకమునకు కలిగెడి ఈ శంకను నివృత్తి చేయగల వాక్యమొక్కటియు ఆ గ్రంథావతారికలో పలుకలేదు.

కం॥ "ఎత్తరినైనను ధీరో
దాత్త నృపోత్తముఁడు రామధరణీపతి స
ద్వృత్తము సంభావ్య మగుట
నుత్తర రామాయణోక్తియుక్తుఁడ నైతిన్."

అని మనస్సులోని మర్మమును చెప్పకయే ఒక త్రోపుమాట విసరెను. ఈ వాక్యము చారిత్రకులకు తృప్తి గొలుపదు. కావుననే కొందరు తిక్కన తాత గారైన మంత్రి భాస్కరుడు పూర్వరామాయణమును రచించెననియు, అదియే భాస్కర రామాయణ మను పేర బరగుచున్నదనియు, దానిని పూర్తిచేయు తలంపు తోడనే ఉత్తరకాండను చేపట్టెననియు సమాధాన పడుదురు. అట్లే యగుచో

తే॥ గీ॥ "సార కవితాభిరాము గుంటూరి విభుని
మంత్రి భాస్కరు మత్పితామహునిఁ దలచి
యైన మన్ననమెయి లోక మాదరించు
పేర నాకృతి గుణములు పేయునేల."

అని తాతగారి ప్రసంగము తెచ్చి ప్రశంసించిన తాను ఆ సారకవితాభిరాముని రామాయణ కర్తృత్వము మరుగు పరచనేల? అది ఆయన కర్తృత్వమును ప్రకటించవలసిన సమయమే కాని మరుగు పరచవలసిన సమయము కాదు. మరుగు పరచుట తగదనెడి ధర్మము తిక్కన యెరుగని వాడుకాదు. కనుక భాస్కర రామాయణము మంత్రి భాస్కరునిది కాదని నా తలంపు. కాగా ఆయన ఉత్తరకాండనే రచించుటకుగల కారణము, తత్పూర్వము గోన బుద్ధారెడ్డి రంగ నాథ రామాయణము ఆరు కాండములను రచించి యుండుటచే అసంపూర్ణముగ నున్న ఆ మహా కావ్యమును ద్విపదలలో కాకపోయినను పద్య మయముగానైనను రచించి సమగ్ర రామాయణమును ఆంధ్ర భారతికి అర్పించు సంకల్పమే

అని నా ఉద్దేశము. మఱి నిర్వచనోత్తరరామాయణము రంగనాథ రామాయణమునకు పూరకము కాదు. ఇది ద్విపదలోనే వ్రాయబడినచో నా రెంటిని ముడివేయ వచ్చునుగాని కానినాడు అది స్వతంత్ర రచనయే ! రంగనాథ రామాయణమునకు ఇది పూరకము కాదు కనుకనే ఆ శతాబ్ది చివరిభాగమున బుద్ధారెడ్డి కొడుకులు కాచవిభుడు, విఠ్ఠలుడు అనెడు సోదరకవులు తమ తండ్రి యానతిని ఉత్తరకాండమును ద్విపదలోనే రచించి ద్విపద రామాయణము పూర్తిచేసిరి. వారి రచన రంగనాథరామాయణమునకు యథార్థమైన పూరణము. నిర్వచనోత్తర రామాయణము స్వతంత్రము.

తెలుఁగులో పూర్వరామాయణము ద్విపదలో నుండగా నుత్తరకాండ రచించి రామాయణమునకు సమగ్రత సంపాదింప నెంచిన ఈ కవి ఉత్తర భాగమును కూడ ద్విపదగా రచింపక పద్యప్రబంధముగా నేల రచింపవలెను? మీదు మిక్కిలి దానిని నిర్వచనమేల చేయవలయుననెడి సందేహములు ఎవరికైనను పొడముట సహజము. దానికి నాకు తోచిన సమాధానమిది .- నన్నయ ఉపక్రమించిన చంపూపద్ధతి దేశిరచన కాదనియు, చంపూపద్ధతిలో నెడనెడ వచ్చెడి గద్యలు పద్యపఠనరక్తికి ఉపహతి కల్గించుననియు, పద్యమునకు పద్యమునకు వాక్యసాంగత్యము చేయవలసి వచ్చినచోట కలిగెడు క్లేశమును చంపూకర్త రెండింటి మధ్య వచనవాక్యమును చొప్పించి తన అసమర్థతను కప్పి పుచ్చుకొన వచ్చుననియు సోమనాథ ప్రముఖ ద్విపద కవివర్గముయొక్క ఆక్షేపణలై యుండును. బుద్ధారెడ్డి సోమనాథునితో ప్రతిభటత్వము వహించి తానును ద్విపద రచనయే చేసి బసవపురాణమున కానవచ్చెడి లోపములు తన రామాయణమున దొరలకుండ నిర్వహించి సోమనాథునికంటె తానే ప్రామాణికమైన ద్విపద రచన చేయగలవాడనెడి ప్రశస్తిని సంపాదించెను. నిజమే. ఎవరు వ్రాసిననేమి ? తిక్కనకు ద్విపదకావ్యము నచ్చదు. నిజముగా నది పాడుట కనువైనదేగాని పఠనమున కంతగా పసికిరాదు. చదువుకొనెడి వారికి అది కలిగించెడి విసుగుదలయు, వేసటయు గ్రంథము నెడ విముఖత్వము కల్గించును. పద్యకావ్యములోగల ఛందోవైవిధ్యము పఠనమునకు రక్తిని కల్గించును. ఈ విషయమంతయు సోమనాథుని ప్రకరణమున చెప్పితిని. ఒక పద్యమును ఇంకొక పద్యముతో సంఘటించునెడ కలిగెడి క్లేశమును చంపూ కవి, వచనము వలన దాట గలడనెడి రెండవ ఆక్షేపణకు సమాధానముగా కాబోలు, తిక్క

నార్యుఁడు "వాక్యసాంగత్యము సేయుచోనైన గద్యము తోడుగ చెప్పి పెట్ట" అని ప్రతిజ్ఞ చేసి నిర్వచన ప్రబంధమును రచించి అది ద్విపదకావ్యము కంటె సర్వథా మేలైతర మని నిరూపింప దలచెనని అనుకొనవచ్చును. ఈ ప్రతిజ్ఞను ద్విపదకర్తల ఆక్షేపణలను పరాస్తము చేయుటకు మాత్రమే పూని పాలించెను. కాని తమపరి భారతరచనావసరమున ఆయన దానిని ఆదరింపలేదు. కావుననే భారతమును నన్నయదారిని గద్యపద్యాత్మకముగానే రచించెను

నిర్వచనోత్తర రామాయణము మనుమసిద్ధి పట్టాభిషిక్తుడైనపిదప ఎంత కాలమునకు రచింపఁబడెనో సరిగా చెప్పలేము. కాని, దశకుమారచరిత్ర మున ఈ గ్రంథప్రస్తావన లేదుగనుక దానిని కృతిగా పుచ్చుకొన్న పిమ్మటనే దీనిని తిక్కనార్యుడు మనుమసిద్ధికి కృతి యిచ్చియుండును. మఱియును మనుమ సిద్ధి అద్దంకివద్ద సారంగపాణి అను పేరుగల మహారాష్ట్ర సామంతు నొకనిని అవలీలగా జయించి, వాడెక్కి తిరిగెడి అశ్వరాజమును కైవసము చేసికొనెనట ! దీనిని ఆ దినములలో ఒక ఘనవిజయముగా చెప్పుకొనియుందురు. రాజధిరో హించెడి గుఱ్ఱమును కొనుట, అతని కిరీటమును దొలగ ద్రోయుట వంటిది కాబోలు ! ఆ యుద్ధవిజయమును తిక్కన తన గ్రంథావతారికలో ఇట్లు వర్ణించెను.

శా॥ "శృంగారంబు నలంగదేమియును ; బ్రస్వేదాంకురశ్రేణి లే
దంగంబుల్ మెఱుఁగేద విందుకయు మాహారాష్ట్రసామంతు సా
రంగుందోలి తురంగముం గొనిన సంగ్రామంబునం దృప్త స
ప్తాంగ స్ఫార యశుండు మన్మవిభు పంపై చన్న సైన్యంబునన్."

ఈ యుద్ధము 1257 వ సంవత్సరములో జరిగినదట. మరి మనుమసిద్ధి శత్రువులు స్వాధీనపరచుకొన్న రాజ్యమును గణపతిదేవుని సాయముతో మరల సంపాదించిన యుదంతము ఈ గ్రంథమున పేర్కొనబడలేదు. కాన తత్పూ ర్వమే ఇది రచింపబడి యుండవలయును. అట్లుగాక ఈ రచన తరువాతనే యైనచో నది కృతిపతికి ప్రతిష్ఠా హేతువు కాదని కృతికర్త విడిచిపుచ్చెననుకొను వచ్చును గాని గణపతి చక్రవర్తి యెడ చూపవలసిన కృతజ్ఞతను తడవకుండుట వేరొక అప్రతిష్ఠకు కారణమగునని ఉచితజ్ఞుడైన తిక్కన యెరుగకపోడు. 'రాజ్యా

నష్టము, పునః ప్రాప్తి, ఇత్యాది మాటలు లేసందగనే గణపతి మనుమసిద్ధుల మైత్రికి సూచకమైన శబ్దములతో ఆ చక్రవర్తిని ప్రశంసింపవచ్చును కావున అద్దంకి విజయమునకును శత్రువుల విద్రోహ చర్యకును మధ్యకాలమున ఎప్పుడో ఈ గ్రంథము రచింపబడి యుండును.

ఈ ఉత్తర కాండానువాదము భారతానువాదముకంటెను మిగుల స్వతంత్రము. ఈ అనువాదములో తిక్కన మొదట చూపిన అతి స్వాతంత్రత పూర్వ రామాయణకథను అతిసంగ్రహముగ రచించి ఉత్తరకాండ కథాప్రారంభము నకు పూర్వరంగముగా నలంకరించుట. ఆ భాగమునందలి అయోధ్యాపురవర్ణ నము పిమ్మట రామాయణకథా సంగ్రహము ఆయనదిగా మనకు లభించిన అమూలకమైన స్వంత కవిత్వ ప్రకరణము. కథాంతమున రామ నిర్యాణమును పరిహరించుట రెండవ స్వాతంత్ర్యము. దీని వలన మంగళారంభము, మంగళాంతము, స్వయం సంపూర్ణమునైన యుత్తమ రామకథ ఒకటి తెలుగు కావ్యముగా వెలసి నట్లాయెను.

అసలు ఈ ఉత్తరకాండము వాల్మీకికృతము కాదనియు ఒకవేళ తత్కృతమే యయినను అందు చాల ప్రక్షిప్తములు కలవనియు విమర్శకులు అందురు. ప్రాచీనులలో సైతము కొందరు కొన్ని ప్రతులలో కానవచ్చు అధికపాఠములను ప్రక్షిప్తభాగములుగానే శంకించిరి. అది గ్రంథములో నించు మించు ఐదవవంతు ఉండును. తిక్కన మిగిలిన భాగములో సైతము కొంత విసర్జించెను.

ప్రాచీనులు కాక ఆధునిక విమర్శకులు ఉత్తరకాండమున ఏయే భాగములు ప్రక్షిప్తములని నిర్ధారించిరో తిక్కన విసర్జించిన భాగములు ఇంచుమించు అవియే యగుట ఆశ్చర్యము. ఆ ప్రక్షిప్తములనేగాక, మరికొన్ని భాగములను విసర్జించుటయే కాక ఆయన చేసిన ఇంకొకమార్పు రాముని "ధీరోదాత్త నృపోత్తముని" గానే చిత్రించుట. వాల్మీకి రామాయణ పూర్వకాండములలో రాముని విష్ణుత్వము అంతర్వాహినిగానే యుండెను గాని, ప్రస్ఫుటము కాలేదని రంగనాథ రామాయణ ప్రకరణమున జెప్పితిని. ఉత్తరకాండమున తద్భిన్నముగా రాముని విష్ణుత్వము వాచ్యముగా నుగ్గడింప బడినది. ఇది వాల్మీకి కృతము కాదని వాదించెడి వారికి ఈ రామపాత్ర చిత్రణములో కానవచ్చెడి భేదమొక హేతువై

నది. నిర్వచనోత్తరరామాయణములో రాముని పురుషోత్తముడుగా గాక, పురుష పుంగవునిగానే చిత్రించిన తిక్కన తొలినాటి వాల్మీకి ఆశయమును అకుంఠిత ముగా పరిపాలించిన వాడయ్యెను. ఇంతేకాదు, రావణపాత్రను సయితము రాక్షసుడుగా గాక ధీరోద్ధతుడైన నాయకునిగా చిత్రించి ఆనాడు రామునకు ప్రతి నాయకుడు కాదగిన శూరుడే అనిపించెను.

ఉత్తరరామాయణకథ రామునకు సంబంధించినంతవఱకు వర్తమానము, రావణునకు సంబంధించినది భూతపూర్వము. భారతమునకు హరివంశము ఎట్టి అనుబంధ పురాణమో (ఖిలపురాణమో) ఉత్తరకాండము పూర్వరామాయ ణమునకు ఇంచుమించు అటువంటి అనుబంధము. ఇందు శ్రీరామ పట్టాభి షేకము, సీతారాముల ప్రణయలీల, సీతావివాసము, రాముని అనుతాపము, రాముని అశ్వమేధము, కుశలవుల రామాయణగానము, సీతా భూప్రవేశము అననవి మాత్రమే రాముని చరితమునకు సంబంధించిన ముఖ్యాంశములు. ఈ కథా భాగము 1,8,9,10, ఆశ్వాసములలో నడిచెను సీతా వివాసమునకుతరు వాత జరిగిన కథ యంతయు తుది రెండాశ్వాసములలో నున్నది. ప్రథమా శ్వాసము పూర్వరామాయణ కథా సంగ్రహముతో ముగిసినది. మధ్యగల ఆ రాశ్వాసములు రావణుని వంశమునకును అతని జీవితమునకు సంబంధించినవి. ఈ భాగములో ఒక్క హనుమంతుని జన్మ వృత్తాంతము మాత్రము ప్రాసంగిక ముగా చెప్పబడ్డది.

భారతమున కావ్యశిల్ప సంబంధములగు ఏ మహోదార విశేషములు తిక్కన ప్రతిభకు నిదర్శనముగా ఉదాహరింపబడునో అవి యన్నియు ఈ ఉత్తర రామాయణముననే స్థిరరూపము దాల్చినవి. భారతము వ్రాయకున్నను ఆయన కవితాయశమునకు ఈ గ్రంథమొక్కటియే చాలి యుండెడిది. ఆయన కవితాయశమునకు జీవమని చెప్పదగిన శబ్దార్థౌచితి, సంభాషణ కౌశలము, సజీవపాత్ర సృష్టి, నిశిత ప్రకృతి పరిశీలనము, తీక్ష్ణమనోనిదానము, అల్పా క్షరముల అనల్పార్థరచన మొదలగునవన్నియు భారతమునందువలె ఇందును వ్యక్తములగుచుండును. మఱియు ఇందుగల యే చిన్న ఉపాఖ్యానమైనను భారతములో వలెనే స్వయంసంపూర్ణమును, కావ్యధర్మశోభితమునునగు శిల్ప ఖండముగా భాసించు చుండును. రామునకు సంబంధించిన కథాభాగములో సీతావివాస ఘట్టము ప్రధానాంశము. (అష్టమాశ్వాసము 92-186) రావణుని

కథాభాగములో అతని జైత్ర యాత్రలలో కానవచ్చెడి శూరలోక సాధారణమైన పరాక్రమ విజృంభణము కాక, అతని ఉద్ధతదుష్కాముకత్వమునకు సంబంధించిన రెండు కథలు కలవు: అందులో నొకటి ఈ కావ్యమున రంభా రావణుల సంవాదము (షష్ఠాశ్వాసము 57 ప-73 ప) అను పేర బరగుచున్నది. రెండవది వేదవతి వృత్తాంతము (పంచమాశ్వాసము 4 ప-23 ప)

1, సీతా వివాసఘట్టము

ఈ కావ్యమునకు గర్భస్థానీయమును రామునిజీవితమునకు ప్రళయమును అయిన ఈ ఘట్టములో తిక్కన ప్రదర్శించిన పాత్రానుగుణమైన భావములు, తదనురూపమైన వాక్యములు, సర్వతోముఖమైన ఆయన నాటకీయ ప్రతిభకు పరమ దృష్టాంతముగ వెలుగొందు చుండును. మేరుధీరుడైన రాముడు "అయ్యంగనకును నాకును నిదియ విధి అనుమానింపకుడు నిశ్చయంబగు చోటన్" అని తన తమ్ములకు ఆదేశించు నపుడు ఆయన తెగువ అనుల్లంఘనీయమైన రాజశాసనముగ శిరసావహింప దగినదని వ్యక్తమగుటయేకాక సీతారాముల పుట్టుకయే దుఃఖ సంవేదన కొఱకని ఆయన భావించినట్లు కూడ విదితమగును. భవభూతి నాటకములో "దుఃఖ సంవేదనాయైవ రామే చైతన్యమాగతమ్" అని రాముడనెను. సీతారాము లిరువురును దుఃఖ సంవేదనము కొఱకే పుట్టిరని ఈ కావ్యమునందలి రాముడనుకొనెను. పుటపాకము వలె హృదయమున శోకము మరుగుచున్నను ధీరతాకవచితమైన చిత్తమున పొడమిన భావమునకు "అయ్యంగనకును నాకును నిదియ విధి" అన్న వాక్యము శబ్దరూపము. ఇంకొక కవియైనచో ఈ ఘట్టము నింత గంభీరముగ రచింపలేడు. లక్ష్మణుడు సీతను వనమునకు తోడ్కొని పోవు సమయమున రాముడు స్వయముగా ఆటకు వచ్చి దహించుకొని పోవుచున్న తన హృదయ తాపమును మాటలలోగాని. చేష్టలలోగాని ఇంచుకయు వ్యక్తము కానీయకుండ ఆమెను రథమెక్కించి తుదివీడ్కోలు నొసంగెను. అతని ధైర్యమునకు ఆశ్చర్యపడుచు ఈ దురంత కార్యమెఱుగని ఆ ముద్దరాలి అమాయకత్వమునకు దుఃఖ పడుచు చెంత నిల్చియున్న లక్ష్మణుని మొగమున అతని మనోభావము వ్యక్తమయ్యెనట. ఆశ్చర్య చింతాముద్రితమైన మఱది మొగమును కన్నెత్తి చూచినచో సీతకు కొంచెమేని అనుమానము కలిగి తీరును. రాముడు ఈ సంకటస్థితి గ్రహించి, తనకు ఇష్టము లేకున్నను సిన్ను దూరభూములకు పంపుచున్నందులకు

నామీద అలుక వచ్చిన లక్ష్మణుడు మొగమును ఒకవిధముగ పెట్టినాడు చూడుమని సీతకు చూపెను. ఇక్కడ నర్తించిన ఆ మూడుపాత్రల చిత్తవృత్తి వివర్తనములు మూడు పద్యములలో ప్రదర్శించి చూపిన ఆ నేర్పు నాటక కర్తలకే కాదు ; నాటకము నభినయించు నటులకును సాధ్యముకాదు. అందును లక్ష్మణుని ముఖవైఖరిని గమనించి, రాముడు దాని కర్థము చెప్పుట, పార్శ్వవర్తి యైన పాత్రయొక్క చేష్టను కథాకార్యములతో మేళగించుట అనెడి ఒక రాజకీయధర్మమునకు దృష్టాంతము (to attune the movements of the side character to the main action of the drama). ఈ ప్రజ్ఞ నే నెరిగినంతవరకు షేక్స్పియర్ నాటకములలో పెక్కుచోట్ల కానవచ్చును. తిక్కన కావ్యమును నాటకీయముగ రచించునను సిద్ధాంతమునకు ఇటువంటి ఉదాహరణములు పెక్కు చూపవచ్చును. ఈ మూడు పద్యములు తద్గుణ గరిష్ఠతకు పాఠకులే ప్రమాణ మగుదురు కాక :

ఉ॥ "అక్కట ! నాదు వేడ్క కుచితానుచితంబులు సూడకే విభుం
డొక్క తలంపువాఁ డయి, సముత్సుకతన్ నను దవ్వు పుచ్చఁగా
నిక్కమ యియ్యెకో లరయ నెయ్యము తియ్యము గాదె"యంచు నిం
పెక్కఁగ రాముఁ డెంద ముడుకెక్క రథంబు లతాంగి యెక్కెనన్.

ఉ॥ అత్తటి నున్న ధైర్యమున కచ్చెరు వందుచు, జీవితేశు హృ
ద్వృత్త మెఱుంగమిన్ మదిని దీనికి నమ్ముట కుమ్మలించుచుం
జిత్తము ఖేదమానసముఁ జెందిన మాన్పఁగలేక, లక్ష్మణుం
డుత్తల మందుచున్న విభుఁ డుగ్మలి కాతనిఁ జూపి యిట్లనున్.

ఉ॥ "దూరమునాక, ఘోర వనదుర్గతలంబులఁ గేలి సల్పఁగాఁ
గోరెడు భామలం, బ్రియలఁ గోరినయట్టుల పుచ్చు రాజులన్
ధారుణి నెందుఁ గానమని తా మును దీనికి నడ్డపెట్ట నేఁ
బోరితమాడి యిట్లు నినుఁ బుచ్చుట కల్గినవాఁడు సూచితే."

(2) ఇక రంభారావణ సంవాదము : రావణుఁడు ఇంద్రలోకమునకు దండెత్తిపోవుచు కైలాసము చేరువ సేనల విడియించెను. ఒకనాటి వెన్నెలరాత్రి అతడు పటకుటీరమున కావల ఒంటరియై విహరించుచుండ, నలకూబరు నింటికి

అభిసారికా వేషము దాల్చి పోవుచున్న రంభ యాదృచ్ఛికముగ నాతని కంట బడెను. ఆ స్త్రీ ఎవరైనను అగుగాక; అతడు సంకోచము లేక బలాత్కరించు స్వభావము కలవాడు. వాడు ఆమెను నిలబెట్టి ఆమెపేరు, పోక మొదలగు ప్రశ్న లడిగి తాను త్రిలోకజేత యైన రావణుడనని తనగొప్ప చెప్పుకొని తనవలపును వెల్లడించెను. రావణు డెంత యుద్ధతుడో రంభ అంత ప్రౌఢ. ఆమె తన వాక్చాతుర్యమును చూపి "పంక్తిముఖుండవేని నే నక్కట! నీకు కోడలగదయ్య! తొలంగు తొలంగు" అని మందలించెను. తిరస్కారపూర్వకమైన ఈ ఉపాలంభమునకు ఇంకొకడైనచో సిగ్గుపడి సగము చచ్చినవా డగును. అంతేకాదు, ఆనన్యాసక్తతను స్పష్టము చేసెను. కాని, ఈ వాదము లన్నియు వాని మది కెక్కవు. వాని ఉద్రేక మట్టిది. జంకుగొంకు లేక వా డా అప్సరసను ఎంగిలి చేసెను. ఈ ఘట్టమున ఆ రెండుపాత్రల సంవాదమును నడపుటలో తిక్కన చూపిన నైపుణి యటుండగా, జుగుప్సావహ మైన రావణుడు చేసిన పనిని "ఎంగిలి చేయుట" అని వ్రాయుట బంగరు కిరీటమునకు రత్నము పొదుగుట వంటిది. అవమానిత యైన ఆ వనిత వెనుదిరిగిపోక,

కం॥ వెల వెలఁ బాఱుచుఁ గొంకుచుఁ
దలఁకుచు నట దొట్రువడుచుఁ దలఁకుచుఁ దనలోఁ
బలుకుచు, నెడనెడ నిలుచుచు,
నలకూబరు కడకు నాతి నలగుచుఁ జనియెన్.

ఈయెడ ఆ అభిసారిక పొందిన చిత్తవైకల్యమును ఛాయామాత్రముగా అర్థభేదము గల క్రియలతో వర్ణించుట తిక్కనకే తగును.

(8) వేదవతి:-ఈమె "కుశధ్వజు"డను ఒక మునీశ్వరుని పుత్రిక. ఆమెను విష్ణువున కిచ్చి పెండ్లిచేయవలయు నని తండ్రి సంకల్పము. ఏ వరుడు వచ్చి అడిగినను ఆయన ఆమె నిచ్చుటకు ఇయ్యకొనలేదు. జంభుడను ఒక రాక్షసుడు నిరాకృతుడై ఆమునీశ్వరుని వధించెను. ఆ కన్య దుఃఖము దిగమ్రింగి విష్ణునే పతిగా బడయుటకు తపము చేయగడగెను. రావణుడు దారి వశమున ఆమె ఆశ్రమమునకు పోయి ఆమెను వలచి తన కోరికను చెప్పెను. ఆమె తన కథ యంతయు చెప్పినను వాడు తన మనసును మార్చుకొనలేదు. ఆ తాపస

కన్య వాని మాటలకు రోసి "పో! పో! మతిలేదు నీకు" అని వానిని ఛీకొట్టెను. తన తపః ప్రభావమును కూడ చూపెను. వాడంతతో ఆగక ఆమెను పట్టుకొనబోగా "నేను విష్ణువునకే భార్యగా నీకు మృత్యువుగా మరుజన్మమున జనింతు" నని చిటిజొచ్చెను. రంభ "నీకు కోడలగదయ్యా తొలంగు తొలంగు" అనుట ఆ ప్రౌఢాప్సరసకే తగును. "పో పో మతిలేదు నీ"కనుట ఈ మునికన్యకే తగును. ఆ రెండు హితములను సరకుగొనకుండుట ఆ రాక్షసరాజునకే తగును. తిక్కనార్యుని గ్రంథమం దెల్లడను కానవచ్చెడి పాత్రోచితమైన భావములకు, భావోచితములైన శబ్దములకు ఇవి ఒకటి రెండు ఉదాహరణములు.

సీతా పరిత్యాగమునకు పూర్వము సీతా రాములు సలిపిన వనవిహార వర్ణనలో తిక్కనార్యుడు చూపిన సరసత్వము, చతురత, నాగరకత,మార్దవము, లాలిత్యము మన భాషలో ఇంకెక్కడను కానరావు. ఆ చిత్రణ మంతయు సీతా రాముల ప్రణయ జీవితమాధుర్యము. ప్రేమనిష్ఠము. ప్రణయసుందరమును అయిన, ఆ దాంపత్య మాధుర్య వర్ణన ఒక అమృత వాహిని. ఈ యెడనేకాదు, మరి యెయ్యెడనైనను నాగరక ముద్రాలంకృతమైన దాంపత్య సౌకుమార్యమును వర్ణించుటలో తిక్కనతో సాటి రాగల కవి మరియొకడు లేడు.

శ్రీరాముడు సీతాసౌందర్య లక్ష్మిని ఆరాధించుటకు చేసిన ప్రణయసేవా సారస్యమును వర్ణించిన ఈ క్రింది పద్యమును చూడుడు :

సీ॥ "కలపంబు లభినవ గంధంబులుగ గూర్చి
తనువల్లి గలయంగ దాన యలదు
పూవులు బహువిధంబుగ గట్టి ముడి కొక
భంగిగా నెత్తులు వట్టి యిచ్చు
హారముల్ మెఱయ నొయ్యారంబుగా గ్రుచ్చి
యందంబు వింతగా నలవరించు
మృగమదపంకంబు మృదువుగా సారించి
తిలకంబు వెట్టి నెచ్చెలికిం జూపు

ఆ॥ జనకరాజతనయ మనము దలిర్పంగ
వివిధ నిపుణలీల వెలయ నిట్లు
చతురముగ నొనర్చు సౌభాగ్యసారాభి
రామమూర్తి యగుచు రామవిభుడు."

ఇందలి సీతారాముల విహారవర్ణనకు సంస్కృతాంధ్రములలో సాటి రాదగినది కాళిదాసు కుమారసంభవమున వర్ణించిన పార్వతీపరమేశ్వరుల నందనోద్యాన విహారము మాత్రమే. అయినను ఇందు కాళిదాసానుకరణ మేమియు లేదు. కాళిదాసుతో సాటిరాగల కవి ఆంధ్రమున తిక్కన ఒక్కడే. మూలమున సైతము ఈ విహారము చెప్పబడినదిగాని అందు వాల్మీకిజాడయే లేదు. మరి, అది తిక్కనవర్ణనతో పోలికకు నిలువజాలదు. అయితే తిక్కన చేసిన ఈ విహారవర్ణనము కొంత దీర్ఘముగ ఉన్నదని నెపమెన్ను వారుండవచ్చును. ఏ వర్ణన నైనను, ఏకథనైనను అనతి విస్తృతముగ నడపెడి ఈ కవి ఈ యెడ ఆ మర్యాదను ఏల పాటింపలేదు? ఈ ప్రశ్నకు నాకు తోచిన సమాధానమిది: సీతారాముల దాంపత్యమునకు అది తుది దినము. పూర్వ రామాయణము విప్పి చూచినను అసలు సంపూర్ణమైన వారి దాంపత్య సౌఖ్యమెట్టిదో మనకు తెలియదు. ఈ కాండమున ఆ దంపతుల ప్రణయ మధురజీవితమును ప్రదర్శింపదగిన అవకాశ మీ ఒక్క చోటనే కలదు. ఆ అవకాశమును చేజార్చక పాఠకులు ఆ మాధుర్యమును ఆకంఠముగ గ్రోలి తృప్తిచెందునట్లు కవి దానిని ప్రపచించెను. పున్నమి వెన్నెలలో విహరించు చకోరముల జంటవలె, ఆ పుణ్యదంపతులిరువురును తనివి తీరునంతకు విహరించి అలసి సొలసిరి. వెన్నెలవిహారము చేసి అలసి వ్రాలిన చకోరముల జంట వ్యాధుని దెబ్బకు గురియైనట్లు, విహారదివసానంతరము రసమయమైన ప్రణయ విహార దివ్యలోకము నుండి పాపపంకిలమైన వ్యావహారికలోకమున దిగిన వెంటనే మరునాడు ఆ పుణ్యదంపతులకు విధిప్రహారమువల్ల శాశ్వత వియోగము కలిగెను. ఆ సంయోగమునకు ప్రతియోగముగా ఈ వియోగము తటస్థించుట వలన అవి ఒండొంటికి పోషకములైనవి. ఆ సంయోగ వర్ణనమే సంక్షిప్తమగునేని, బెట్టిదమైన ఈ వియోగమునందలి విషాదభారము సువ్యక్తము కాదు. అట్టి భావభరమును మోయదగినది ఆ విహార వర్ణనా విస్తృతియే! అనుయోగములైనను, ప్రతియోగములైనను సంఘటనలు రెండును, సమాన బలము కలవి యైనపుడే ఒక దాని బరువును రెండవది మోయగల్గును. లేనిచో ఒకటి తేలిపోవును.

తిక్కన భారతమును రచింపక పోయినను, ఈ రామాయణము వల్లనే ఆంధ్రసాహిత్యలోకమున శాశ్వతమైన యశమునకు భాజనమయ్యెడి వాడు.

కాని భారత రచన వల్ల తెనుఁగున ఏ కవికి అందని బ్రహ్మపదమును చేపట్టి, కవిబ్రహ్మ యయ్యెను. ఈ రామాయణమున అట్టి పదవి లభింపకున్నను కావ్యశిల్ప పారంగతుడైన మహాకవిగా పేరు పొందెడివాడు. ఈ సామర్థ్యము కూడ అన్య దుర్లభమే ! ఈ వాఙ్మయము పుట్టినది మొదలు నేటివరకు ఆయన వలె సర్వవిధముల అనన్యమైన కావ్యకళాసృష్టి చేసిన కవి లేడు. శిల్ప ప్రౌఢిని పరీక్షించుటకు గ్రంథ విస్తృతియు పద్యముల యొక్క సంఖ్యయు క్షేత్రము కాదు. అయినను నిర్వచనోత్తర రామాయణము విస్తృతి యందును అల్పగ్రంథము కాదు. అందు ఒకటి కాదు, రెండు ప్రబంధములకు సరిపడు గ్రంథ మున్నది. వస్తుతత్వమును బట్టి, భారతమున కూడ అన్ని యెడలను సాధ్యము కాని బహుముఖమైన కావ్యశిల్పచాతురి ఈ గ్రంథమునందు ప్రతి పద్యమున గోచరించును. కావున ఇది తొలిరచన అనియు భారతముతో సాటి రాదనియు అప్రౌఢమనియు అనుకొనుట సాహిత్యమునకే అపచారము చేయుట. తిక్కనకే ఈ గ్రంథమునెడ మిక్కిలి మక్కువగలదు. దీని తరువాత పది పంద్రెండేండ్లకు ప్రారంభించిన భారతములో ఇందలి పద్యములు కొన్ని సందర్భము పొసగినపుడు యథా తథముగ వాడుకొనెను. తలచినచో అక్కడ వేరు పద్యము వ్రాయగలడు.కాని ఈ గ్రంథముమీది మక్కువ ఆ పని చేయనీయలేదు. ఆ పద్యములలో కొన్ని ఇవిగో !

1. శ్రావ్యంబై చెలఁగన్ గభీరమధురజ్యానాద ముద్దామ వీ
ర వ్యాపార నిరూఢతన్ ప్రతిశరారంభంబు మర్దించుచున్
సవ్యప్రౌఢి దృఢాపసవ్యగతి నాశ్చర్యంబుగా నేయుచున్
దివ్యాస్త్రమ్ముల బోరి రిద్దరును సాదృశ్యం బదృశ్యంబుగన్.

(ని. రా. 4 ఆ. 71–భా. వి. 5 ఆ 132)

2. కలగెన్ తోయధి సప్తకంబు గిరివర్గంబెల్ల నూటాడె సం
చలతంబొందె వసుంధరావలయ మాశాచక్ర మల్లాడె గొం
దలమందెం ద్రిదశేంద్రు పట్టణము పాతాళంబు ఘూర్ణిల్లె నా
కులమయ్యెన్ గ్రహతారకాకులము సంక్షోభించె నవ్వేళయున్.

(ని. రా. 2 ఆ. 56–భా. వి. 4 ఆ. 172)

3. గుణమున లస్తకంబునను కోటియుగంబున కేల దారభీ
షణముగ నుప్పతిల్లి రభసంబుగ రేగిన మాడ్కిదీప్రమా
ర్గణనికరంబు లొక్కట నరాతిబలంబుల గప్ప శార్ఙ్గని
క్వణనము రోదసీకుహర కర్పరముం బగిలింప నుగ్రతన్.

(ని. రా. 3. ఆ. 18 - భా. వి. 5 ఆ. 31)

4. తిగిచి కవుంగిలించి నరదేవకులోత్తము డక్కుమారు నె
మ్మొగము మొగంబునం గదియ మోపు గరాంగుళులం గపోల మిం
పుగ బుడుకుం బొరింబొరి నపూర్వవిలోకన మాచరించు గ
ప్పగు మృదుమౌళి నుజ్జ్వల నఖాంకురచేష్ట మొనర్చు నర్మిలిన్.

(ని. రా. 10 ఆ. 47-భా. వి. 1. ఆ. 247)

(ఈ పద్యములో ఒక్క పదము మాత్రము మార్పుగలదు.)

భారతము : రచనా కాలము

కాసె సర్వప్ప తన సిద్ధేశ్వరచరిత్రలో తిక్కన, గణపతి దేవునకు భారతము చదివి వినిపించి ఆయనమెప్పు వడసెనని చెప్పి ఉండుటచే కాకతీయ చక్రవర్తి సందర్శనమునకు పూర్వమే తిక్కన భారతము రచించి యుండెనను కొనుటకు అవకాశము కలదు. కొందర ట్లె తలంచిరి. అట్లే యగుచో 1261 వ సంవత్సరమునకు పూర్వము గణపతిదేవుడు మనుమసిద్ధికి సాయమొనర్చుట నిజమే కావున అప్పటికే భారతము రచింపబడి యుండవలెను. ఆ కాలము నిర్వచనోత్తరరామాయణ రచనా కాలముగా చెప్పదగినదే కాని, భారత జనన కాలము కాదు. భారతము నిర్వచనోత్తర రామాయణమునకును గణపతి సాయమునకును మధ్యకాలములో రచింపదగిన అల్ప గ్రంథమునుకాదు. నిర్వచనోత్తర రామాయణమునకు పూర్వము రచింపబడలేదనుటకు ప్రబలమైన ఆధారములే కలవు. రామాయణము నాటికి ఆయన సోమయాజి కాలేదు. కాని గద్యలో ఉభయ కవి మిత్రుడనని చెప్పుకొన్న తిక్కన భారత గద్యలో "బుధారాధన విరాజి తిక్కన సోమయాజి" అని చెప్పుకొనెను. రామాయణమున ఆయన మంత్రిత్వ ప్రస్తావన కలదు. భారతమున దాని స్మరణయేలేదు. మొదటి దానిలో "అమలోదాత్తమనీష నేనుభయకావ్యప్రౌఢిపాటించు శిల్పమునన్ పారగుడన్"

అని తన ప్రజ్ఞను శ్లాఘించుకొనుటకు సంకోచింపని ఆ కళావిదుడు రెండవ దానిలో "నా నేర్చినభంగి చెప్పి పరఁగీయుఁడనయ్యెద భక్తకోటికిన్" అని వినయ మధురముగా తన ఈశ్వరార్పణ బుద్ధిని వెలార్చెను. భారత కథా ప్రవృత్తితో ఇంచుమించు సమానమయిన పరిపూర్ణ జీవితము గడిపి, అవాప్త సర్వకాముఁడై ఫలము బ్రహ్మార్పణమన్నప్పటి రచన భారతము. అభిజ్ఞాన శాకుంతల భరత వాక్యములో కాళిదాసు -

"మమాపి చ క్షపయతు నీలలోహితః
పునర్భవం పరిగతశక్తి రాత్మభూః"

అని తుది మనోరథముగా మోక్షపదవిని కోరినట్లు తిక్కన భారతాంతమున "హరిహరనాథ! సర్వభువనార్చిత నన్దయజూడు మెప్పుడున్" అని ప్రసన్నతాంజలి ఘటించెను. ఈ పద్యమునకు తరువాత ఆయన మరల కవిత్వము వ్రాయలేదనియే నా తలంపు. రామాయణము కంటె పూర్వము భారతము పుట్టుట అసంభవము. అవకాశము లేమిని ఉత్తర రామాయణమున నాకు మాత్రము ప్రదర్శితమైన ఆధ్యాత్మిక విజ్ఞానము భారతమున సహస్రముఖములఁ ప్రవహించి, కవిబ్రహ్మ నామమును సార్థకము చేసినది. ఆయన కవిత్వము వలననేకాక, బ్రహ్మవిద్యోపదేశము వలనను సార్థకబిరుదనాముఁడయ్యెను. అదీకాక మంత్రిత్వమువదలి యజ్ఞముచేసి, లోకవ్యవహార సంసర్గములేని దీక్షతో నిర్విఘ్నముగా భారతము పదిహేనుపర్వములు నిర్వహించి యుండును. ఆయన జీవితములో నిట్టి మార్పును, ఆయన ఆత్మీయతలో నట్టి పెంపును వచ్చుటకు రామాయణ రచనానంతరము అధమము పదిపదిహేను సంవత్సరములకాలము పట్టియుండునని నాయూహ. ఈ యూహ నిజమయ్యేనేని భారతము 1270 ప్రాంతమున ప్రారంభింపబడియుండును.

గణపతిదేవునకాయన భారతమును వినుపించినమాటే నిజమైనచో అది సంస్కృత భారతమే కాని తెలుగు భారతము కాదు. అప్పటికాయన సంస్కృత భారతమును పెక్కు పర్యాయములు చదవి అందలి విశేషములను వ్యాఖ్యానించుచు "భారత ప్రవచనమును తిక్కన నోటినుండియే వినవలయు" ననెడి కీర్తిని గడించి యుండును. కర్ణాకర్ణిగా ఆమాటవిన్న గణపతిదేవుడు ఆయనచే భారతము చదివించుకొని యుండవచ్చును. సంస్కృత భారతమును విద్యాభ్యాస

దినముల నుండియు పునః పునరావృత్తముగా ఆయన పఠించియుండునుగాని అనువదించుటకు పూనుకొనినపుడు మాత్రమే ఆ గ్రంథము విప్పియుండడు. భారతమనగా భారతీయ విజ్ఞాన సర్వస్వము. ఆ సారమంతయు అమృతము వలె చిరకాలమాస్వాదించినవాడు కనుకనే కవిబ్రహ్మ దాని వినిర్మాణమునకు ఆశ పడుటయేకాక అర్హతకూడ సంపాదించెను. ఇవన్నియు కాక:

ఉ॥ "కావున భారతామృతము కర్ణపుటంబుల నారగ్రోలి యాం
ధ్రావళి మోదముం బొరయునట్లుగ సాత్యవతేయ సంస్మృతి
శ్రీవిభవాస్పదంబయిన చిత్తముతోడ మహాకవిత్వదీ
క్షావిధినూని పద్యముల గద్యములన్ రచియించెదన్ కృతుల్."

అనికదా ఆయన చేసిన ప్రతిజ్ఞ. భారతరచన కుపక్రమించినది మొదలు తుది దాక యజ్ఞ దీక్షితునివలెనే కవిత్వ దీక్షితుడై రచన పరిసమాప్తి నొందించె నన్నమాట. అది యెంతకాలమైనను కానిండు. దీక్షాకాలములో దీక్షితుడు అన్య కార్యములయెడ దృష్టిని త్రిప్పుటకు వీలులేదు. అట్టి వ్యగ్రతకే దీక్షయని పేరు. మరి మంత్రిత్వకాలమునందే తిక్కన ఈ భారతము రచించి యున్నచో ఆ దీక్ష యెట్లు సాధ్యమగును? రాచకార్యములు ఆయన దీక్ష కెట్లు భంగము కల్గింప కుండును ? ఒకవేళ తాత్కాలికముగ మంత్రిత్వమును దూరముగ నుంచి భారతరచన కోసము దీక్ష వహించియుండరాదా అన్నచో, అట్లు ఉండుట పొసగదని సమాధానము. రాజ్యమును, రాజును కన్నాకువలె కని పెట్టియుండవలసిన మంత్రి కొంతకాలము స్వకార్య తత్పరత్వముచే మంత్రి పదవిని ఉపేక్షించుటకైనను రాజు అంగీకరింపడు. ఆ మంత్రి చిత్తమును అంగీకరింపదు; కావున సర్వలౌకిక వ్యవహార వాసనలు యజ్ఞరూపమున త్యాగము చేసిన పిమ్మటనే భారత రచనా దీక్షకు పూనుకొనెననుట సహేతుక ముగను సమంజసముగను ఉండును. ఈ సిద్ధాంతమును పూర్వపక్షము చేయు వారితో నాకు వాదము లేదు.

గ్రంథారంభము

భారతము పంచమవేద మనెడు ప్రశస్తి యటుండగా, అది ధర్మా ద్వైత మూర్తియని తిక్కనార్యుడు సార్థకమును, అద్వితీయమునైన నామ కరణము చేసెననియు, ఆ విశేషణమే చరమ సిద్ధాంతమనియు నన్నయభట్టు ప్రకరణములో జెప్పితిని, నన్నయభట్టు రచన అరణ్యపర్వ మధ్యభాగమున

నిలిచిపోగా గ్రంథము పూర్తిచేయనెంచిన తిక్కన అటనుండి కొనసాగింపక తన కృతిపతికి పట్టముగట్టదగిన స్థానము అదికాదని యెంచియే ఆ భాగమును వదలి విరాటపర్వముతో గ్రంథము ప్రారంభించెను. భారతము ప్రబంధమండలి యని తిక్కనయే అనెను. అందొక్కొక్క పర్వము ఒక్కొక్క ప్రబంధము. దేవునకుగాని. నరునకుగాని కృతి ఇచ్చుట ప్రబంధాదిని జరుగును. కాని మధ్య భాగమున జరుగదు. దానికే మంగళాచరణ పూర్వకమైన కృత్యాదియని పేరు. తిక్కన నన్నయవలె రాజనరేంద్రునకే అంకితము చేయనెంచినచో భట్టారకుని రచనను అందుకొని కొనసాగించవచ్చునుగాని అట్లుకానినాడు ఆ భాగమును తడువరాదు. రాజనరేంద్రున కర్పితమైన అరణ్యపర్వమున హరిహరనాథుని ప్రతిష్ఠించుట పొసగదు. ఆ పర్వము మొదలే నరాంకితమయ్యెను. కనుక పిమ్మట హరిహరనాథున కర్పించుట అర్ధభుక్తాన్నమును ఈశ్వరునకు నివేదన చేయుటవంటిది. పోనీ. ఆరణ్యపర్వ ఉత్తరభాగమును రాజనరేంద్రునకిచ్చి విరాటపర్వాదిని హరిహరునకు పట్టము గట్టరాదా! యని యందుమేని, అది తిక్కనయే కాదు, యే కవియు చేయరానిపని. ఈశ్వరునకు గ్రంథమర్పింప దలచినవాడు వ్రతమును భంగ మొనర్చుకొని కొంతభాగము నరాంకితముచేయు దోషమునకు బాల్పడడు. కావుననే తిక్కన భారతమునకు విరాటపర్వము మొదటిదైనది. నన్నయ పూర్తిగ మూడుపర్వములు రచించి యుండుటచేతనే తిక్కన విరాటపర్వమును చేపట్టెనని చెప్పువారు కొందరు కలరు.

> ఉ॥ "ఆదరణీయసార వివిధార్థగతిస్ఫురణంబు కల్గి య
> ష్టాదశపర్వ నిర్వహణసంభృతమై పెనుపొందియుండ నం
> దాదిదొడంగి మూడుకృతు లాంధ్రకవిత్వ విశారదుండు వి
> ద్యాదయితుం డొనర్చె మహితాత్ముఁడు నన్నయభట్టు దక్షతన్."

అను పద్యమును వారు ఆధారముగ చూపుదురు. ఈ పద్యమున తిక్కన మూడు కృతులు అనుటలోని అర్థము స్థూలమేగాని గణితశాస్త్రానుసారముగ లెక్కబెట్టి చెప్పినదికాదు. అట్లు చెప్పవలసివచ్చినచో రెండు పర్వముల మూడా శ్వాసముల నూట నలుబదిరెండు పద్యములు అని చెప్పవలెను. అది గణకుడు చేయవలసిన పనిగాని, కవిచేయవలసిన పనిగాదు. నిజముగా నన్నయ మూడు పర్వములే రచించియున్నచో పై పద్యమును చెప్పిన తిక్కన నాల్గవ పర్వమును

ప్రారంభింపకముందు ఆ మూడు పర్వములను చదివియుండవలయును గదా! ఆయనకు లభ్యమైన ఆ సంపూర్ణభాగము తదుపరి ఎఱ్ఱన నాటికి లుప్తమైపోయె ననుకొనుట హాస్యాస్పదము. అసంపూర్ణస్థితిలో అట్టిదుస్థితి సంభవించిన సంభ వింపవచ్చునుగాని తిక్కన పదునైదు పర్వములతో పూర్తియైన సమగ్ర గ్రంథ ములో ఒక భాగము లుప్తమైపోనిచ్చు ఉదాసీనత ఏ అక్షరాస్యునకు ఉండదు. కావున ఆరణ్యపర్వశేషమును తిక్కన వదలిపెట్టిన మాటయే నిజము. దానికి కారణము పైన చెప్పినట్లు కృతిపతికి పట్టము గట్టదగినస్థలము అది కాకపోవుట.

భారతము ధర్మాద్వైతమూర్తి యైనట్లే తిక్కనరచిత భాగమునకు కృతి భర్త అయిన హరిహరనాథుడును సర్వదేవతాద్వైతమూర్తి.

హరిహరనాథ తత్త్వము

కల్పితములైన నామరూప భేదములచే భగవంతుని పేరను, మతము పేరను దారుణ కలహములకులోనై అలజడి పొందుచుండిన ఆంధ్రులకు తిక్కన ప్రసాదించిన భగవత్తత్త్వము హరిహరనాథము.

హరిహరనాథ నామరూపములను గూర్చి ఆంధ్రులలో భిన్నాభిప్రాయ ములు కలవు. గ్రంథావతారికను బట్టియు ఆశ్వాసముల ఆద్యంత పద్యము లను బట్టియు నేను గ్రహించినంతవరకు ఆ హరిహరనాథ తత్త్వమును వివరించె దను. ఆ తత్త్వము సగుణమును, సాకారమును ఐనప్పుడు శివకేశవాత్మకము. నిర్గుణమును, నిరాకారమైనపుడు ఉపనిషత్ప్రతిపాదితమైన పరమాత్మ – ఓం కారము తద్వాచకము. ఆ తత్త్వము సగుణాత్మకముగా సాకారముగా ఆరాధ నీయమైనపుడు శ్రీయన గౌరినా బరగెడి స్త్రీతత్త్వము. అయ్యది నిర్గుణాత్మకమై ఓంకార వాచ్యమైనపుడు హ్రీంకార వాచ్యమగును. ఈ అర్థమునే తిక్కన షష్ఠ్యంత పద్యములలో నిట్లు వ్యక్తమొనర్చెను.

కం॥ ఓంకారవాచ్యునకు నన
హంకార నిరూఢ భావనారాధ్యునకున్
హ్రీంకారమయ మనోజ్ఞా
లంకారోల్లాస నిత్యలాలిత్యునకున్.

కాబట్టి హరిహరుని శివకేశవాత్మకమూర్తిగా భావన చేయుట ఆరాధనార్థము. అప్పుడా దేవుడు భక్తిగమ్యుడు. యోగగమ్యుడైనప్పుడు హరిహరునకు ఆకారము లేదు.[1] మరియు వ్యాసుని వాఙ్మయప్రపంచమునకు హరిహరనాథుడు లక్ష్యమట.[2]

కం॥ శ్రీ సంపాది పదాంబుజ
నాసాగ్రనివాస రసిక నాదామృత ధా
రాసారరూప వేద
వ్యాస వ్యంజిత విహార హరిహరనాథా !

ఇక్కడ వేదవ్యాసవచస్సు అనగా బ్రహ్మసూత్రము అని అర్థము. కావున బ్రహ్మసూత్రములలో ఏ పరతత్త్వము నిర్దేశింపబడినదో ఆ పదార్థమే తిక్కనార్యునకు లక్ష్యమైన హరినారనాథతత్త్వము. అదియే ఉపనిషత్ప్రతిపాదితము. ఆ తత్త్వము జ్ఞానగమ్యము. అంతేకాదు. ఆ దేవుడు "క్రతుభూషణమణి." నిత్యాగ్నిహోత్ర పరతంత్రులకు, క్రతుపరాయణులకు, "అపూర్వ" మనెడి వేదవిహిత కర్మానుష్ఠాన ఫలము నొసగెడి యజ్ఞపురుషుడు. కావున ఆ దేవుడు పూర్వమీమాంసా ప్రతిపాదితమైన తత్త్వముకూడ అగును.

యోగి భక్తుడుగా చేతులు జోడించునపుడు, నాసాగ్రనివాసమైన ఆ హరిహరతత్త్వము శివకేశవాత్మకముగా సాక్షాత్కరించును. శివునకు కైలాసమును, విష్ణువునకు వైకుంఠమును నివాసలోకములుగదా ! మఱి ఈయిరువురిలో లోకమున ధర్మగ్లాని కల్గినపుడెల్ల వైకుంఠమునుండి భూలోకమున కవతరించుట విష్ణునకు పరిపాటి. విష్ణువు తాల్చిన అవతారములలో తిక్కనకు ధ్యేయమైనది శ్రీ కృష్ణావతారము. కావుననే యశోదాస్తన్యపానము చేసిన యదునందనుని హాలాహలపానము చేసిన పరమశివుని ఒకనిగానే భావించి ఆయన స్తుతించెను. యశోదపాలు త్రాగిన ఆ బాలుడే కౌస్తుభాలంకారుడైన మహావిష్ణువు. కైలాసవాసియైన ఆ శివునకును, వైకుంఠవాసియైన ఆ విష్ణువునకును భేదము లేదు. అట్లే వైకుంఠవాసియగు విష్ణువునకును, భూలోకవాసియగు కృష్ణునకును భేదము

1. "నాదామృత ధారాసారరూపుడు," "నాసాగ్రనివాసరసికుడు."
2. "వేదవ్యాసవచోవిభవలక్ష్య హరిహరనాథా!"

లేదు. ఈ భేదములేని భక్తితో ఆయన రచించిన ఈ క్రింది శ్లోకమే భగవద్ద ర్శన యోగ్యతను సంపాదించినది.

"కి మస్థిమాలాం కిము కౌస్తుభం వా
పరిష్క్రియాయాం బహుమన్యసే త్వం
కిం కాలకూటః కిము వా యశోదా
స్తన్యం తవ స్వాదు వద ప్రభో మే॥"

ఇంతేకాదు, శివ కేశవుని అభేద ప్రతిపత్తికి భారతమున అమోఘమైన ఇంకొక రూపకల్పన చేయబడినది. సైంధవవధకు ప్రతిజ్ఞ చేసిన అర్జునునిచే శ్రీకృష్ణు డా రాత్రి పూజ నందుకొని ఆ వీరుని విశ్రాంతికై నిద్రింపుమని ఆదేశించెను. ఆ నిద్రలో స్వప్నమిషచే అతనిని కైలాసమునకు గొనిపోయి శివుని దర్శింప జేసెను. ఇక్కడ జాగ్రదవస్థలో కృష్ణు నర్చించునపుడు అర్జునుడు ఏ యే గంధ పుష్పాది పూజాద్రవ్యములు సమర్పించెనో అవియే స్వప్నావస్థలో శివుని శరీరమున కానవచ్చెను. మహాద్భుతమైన ఈ దృశ్యమే –

"శివాయ విష్ణురూపాయ శివరూపాయ విష్ణవే
శివస్య హృదయం విష్ణుః విష్ణోశ్చ హృదయగ్ం శివః॥"

అను మంత్రమునకు రూపకల్పనము. తిక్కన నాడు ఆంధ్రదేశమున గల విషమ మతపరిస్థితులలో ఈ భావనయు, ఈ సాధనయు, ఈ యుపదేశములును యెంత ఆవశ్యకము లయ్యెనో విజ్ఞులు గ్రహింపగలరు.

ఈ హరిహరనాథతత్త్వము తిక్కనగారు కల్పించినదికాదు. వ్యాసుని భారతమున గల అనేక తత్త్వములలో ఒక తత్త్వముగ నున్నది. మఱియు విష్ణుని అష్టోత్తర శతనామావళిలో "హరిహర రూపైక మూర్తయే నమః" అన్న చోట పేర్కొనబడినది. ఇట్లు అనేక తత్త్వములలో నొకటిగ అనేక నామము లలో నొకటిగా నున్న ఆ సర్వదేవతా ద్వైతమూర్తి యైన తత్త్వమును తిక్క నార్యుడు ధర్మాద్వైతమూర్తి యైన భారతమున ఏకైక పరతత్త్వముగా ప్రతిష్ఠిం చెను. భారత కృతిపతి యైన హరిహరనాథుడు ఏదో ఒక గ్రామమున వెల సిన గుడి కట్టించుకొన్న దేవుడు కాడు. సృష్టి స్థితి లయములకు కర్త యైన విశ్వమయుడు. సారాంశ మేమనగా హరిహరనాథుడు శైవులకు, వైష్ణవులకు, కర్మిష్ఠులకు, జ్ఞానులకు, భక్తులకు, యోగులకు, మంత్రోపాసకులకు, తపస్వులకు,

సాధారణ శరణ్యుడు. ఐహిక మనోరథములనుగాని ఆముష్మిక సుఖమునుగాని, మోక్ష పదవినిగాని, యోగసిద్ధినిగాని ప్రసాదించెడి సర్వ ఫలప్రదాత, తిక్కన భారత రచనావసరమున హరిహరనాథుడు సాక్షాత్కరించినపుడు "జన్మాంతర దుఃఖముల్ తొలగునట్లుగ జేసి కృతార్థుఁ జేయవే" అని బ్రహ్మానంద స్థితిని కోరి నమస్కరింపగా ఆ దేవుడు

తే॥గీ॥ "జనన మరణాదులైన సంసార దురిత
ములకు నగపడకుండంగఁ దొలఁగు తెరువు
గను వెలుంగు నీ కిచ్చితి................
...."

అని వర మొసగెను. అనగా మోక్షమన్న మాట. తన జీవితయాత్ర సార్థక మైనదనియు మోక్షపదని నిశ్చితమనియు ఎరిగియు అంతతో కర్మ సన్యాసము చేయక లోక సంగ్రహార్థమై భారత రచన కుపక్రమించెను.

భా ర తాం ధ్రీ క ర ణ ము

ఆంధ్ర భారతము మూలవిధేయము కాక స్వతంత్ర రచనయే యైనదనెడి గౌరవము ఆ ముప్వురు తెలుగు కవులకును చెందవలసినదే. యథా మాతృ కతా పేక్ష వారిలో నెవ్వరికిని లేదు. అది ఫలములేని వ్రతమని వారెరుగుదురు. అందును తిక్కన పాలబడిన భాగము చాల దుర్ఘటమైనది. యుద్ధ పంచకమున వర్ణనీయమైన విషయమంతయు నమితవేగముతో సంచలించెడి దృశ్యపరం పరామయము. దానిని విసుగుదలయు పునరుక్తి లేకుండా రసవంతముగా తెనుఁగు నకు తెచ్చుట సుకరమైన పనిగాదు. ఆయన దానిని నిర్వహించిన విధమిట్టిదని వర్ణించుటయు సుకరముగాదు. ఆయా వీరుల స్వభావముల కుచితములైన ఆలాపములు, పరస్పరసంభాషణములు మొదలైన వాగ్వ్యాపారములే కాక రౌద్ర రసానుగుణములైన వారి హస్తన్యాస ముఖన్యాస ఖడ్గచాలన ప్రహరణా దులు సైతము సూక్ష్మాతిసూక్ష్మ వివరములతో వర్ణించి మన ఆత్మలను యుద్ధ భూమిలో సంచరింపజేయును. ఆపై పర్వములలో శాంతిపంచకము నానావిధ ధర్మ తత్త్వమయము, ఆ భాగములను సమగ్రముగా నర్థము చేసికొనుటయే కష్టము ఇంక వాటిని తెలుఁగులో చెప్పుట మిగుల దుష్కరము. ఇది యిట్లుండ

ఉపనిషత్తుగా ప్రసిద్ధమై గుహ్యాతిగుహ్య మనిపించుకొన్న భగవద్గీతను దేశ భాషలో రచింపరాదనియు ఎవరేని అందులకు పూనుకొన్నను ఆ పూనిక సఫలము కాదనియు పండితలోకమున ఒక రూఢమైన అభిప్రాయము కలదు. ఆ ఆధ్యాత్మిక రహస్యములు దేశభాషలో ఉచ్చరించుట పాపహేతువనియు భావించెడి వారును ఉందురు. ఈ సమస్య తిక్కన పాలబడినది. ఆయన ధీరుడై స్వతంత్ర దృష్టితో తనబుద్ధికి ఉచితమని తోచిన మార్గమున దానిని పరిష్కరించెను. వేదాంత భాగములను తెనిగింపక విడిచినచో తెలుగు భారతమునకు పంచమవేద గౌరవము పోవుటయే కాక భారతము ద్వారా ఆయన ఆంధ్రావళి కుపదేశింపదలచిన ఆధ్యాత్మిక విజ్ఞానము కూడ లభింపదు. మరి మూలములో గల ఆధ్యాత్మిక విషయముల నన్నింటిని తెనుగున యథాతథముగ చెప్పబూనినచో అది తా నేర్పరచుకొన్న అనువాద ప్రణాళికకు అనుగుణము కాకుండుటయే కాక రచనలో కావ్యశోభ కూడ మందగించును. ఈ సంకటావస్థను దాటుటకే ఆయన ఆ ఘట్టములలో కొన్నిటిని పరిత్యజించి, కొన్నింటిని సంగ్రహించి భారత సరస్వతీ భుజములనుండి ఆ బరువు నెంత తగ్గింపదగునో అంతదనుక తగ్గించి ఆమె క్రీడను సుకర మొనర్చెను. అయినను వస్తు తత్త్వమును బట్టి శాంతి పంచకమున అనివార్యమైన కొంతబరువును ఆమె మోయవలసియే వచ్చెను. దాని నంతకంటె తగ్గించుట పొసగదు. సారాంశమేమనగా:- శ్రుత్యర్థములను తెనిగింపరాదన్న నియమము ఆయనకు లేదు. తెనిగింపలేని అశక్తత అంతకుమున్నే లేదు. ఒక మారటు, ఒకమారిటు చేసి అనియతముగా వర్తించెనని లోక మాక్షేపించునన్న సంకోచ మసలే లేదు. ఆయన పెట్టుకొన్న నియతి సందర్భౌచితిని, కథా గతిని పట్టి యుండును. ఈ ఆత్మ వ్యవస్థానమే లేనిచో ఆయన భారతమును తెలుగులో "వినిర్మించుట" సాధ్యమయ్యెడిదే కాదు. నీరసములును శుద్ధ శాస్త్ర విషయికములును అయిన ఆ భాగములను కూడ ఆయన సముచిత శబ్ద ఘటిత వాక్య విన్యాసములతో పూరించి రసహీనతను తొలగించెను. జీవుడు పురుషుడా ! స్త్రీయా ! అనే ఆశంకకు సమాధానముగా శివుడు పార్వతితో చెప్పిన ఈ క్రింది వాక్యము పై సిద్ధాంతమునకు నిదర్శనములుగా చూపదగిన పెక్కింటిలో నొకటి.

> "తాత్త్వికములైన పురుష
> స్త్రీత్వంబులు లేవు పార్వతీ ! జీవునకు"

(అను. ప. పంచ. ఆ. 187)

అట్టిదే కర్మప్రభావమును గురించి చెప్పిన ఇంకొక పద్యమును ఉదాహరించుచున్నాను. ఈ పద్యార్థములో సహజముగా కవితా వాసనయే లేదు. కాని వాక్య విన్యాస ప్రభావము వలన ఈ పద్యము మనోహరమైనది.

కం॥ విను కర్మం బొనరించును
జననము మరణంబు నదియ సౌఖ్యము దుఃఖం
బును గావించుం దనచే
సినదానిం బడక పోవ శివునకు వశమే!

(అను. ప. ప్ర. ఆ. 34)

ఆయన సంక్షేపించిన ముఖ్యవేదాంత ఘట్టము భగవద్గీత. భగవద్గీత భారత శరీరమున హృదయ స్థానమున ఉన్నది. మానవ శరీరము నందలి రక్తనాళములన్నింటను ప్రవహించు రక్తమునకు హృదయమే మూలము. అట నుండి బయలు దేరిన రక్తమే నాళముల ద్వారా శరీమంతటను ప్రసరించుచు పుష్టిని, జీవమును ఒసగును. అట్లే భగవద్గీత నుండి ప్రసరించు ధర్మసారమే భారతమునం దెల్లెడలను ప్రసరించుచుండును. "ఈ ఉపనిషత్తు తెనిఁగింపగూడదనెడి మర్యాదకు కట్టువడియే ఆయన దాని సారమును నామ మాత్రముగా చెప్పెనే గాని నిజముగా తెనిగింపలేదు." అనెడి వారు కొందరు కలరు. ఇది సారహీనమైన వాదము. తెనిగింపరానిదే యైనచో దానిని తడవుటకే ఆయన అంగీకరింపడు. అట్లు గాక యే కొలదిపాటి శ్లోకములు తెనిగించినను, ఆ వ్రతము చెడినట్లే యగును. పూనిన వ్రతిన నామ మాత్రముగ భంగపఱచుకొనుట కంటె దానని తుదముట్ట కొనసాగించుటయే మేలు. కావున ఆయనకు ఆ ప్రతిజ్ఞ లేదు, దానికి భంగపాటును రాలేదు. ఆవశ్యకమైనంతవరకు గీతోపనిషత్తు అనువదింపబడెను. భగవద్గీతాపరముగ నించు మించు అఱువది పద్యములు వ్రాయుట దానిని వదలుట కాదు; సంక్షేపించి తెనిఁగించుట, ఆ సంక్షిప్త తెనుగుసేతకై ఆయన యేర్పరచుకొన్న ప్రణాళికకు అనుగుణమే కాని విరుద్ధము కాదు. భగవద్గీత యెంత ఉత్తమ గ్రంథమైనను ఆ ఉపదేశ మంతయు ఉభయ సైన్యములు మోహరించియున్న ఆ యుద్ధ భూమిలో అప్రస్తుతమని విమర్శకుల యభిప్రాయము, ఈ ఔచిత్యమును గ్రహించియే తిక్కన తత్సారమును సందర్భమునకు పొందుపడునంత మాత్రము చెప్పి కథా గతికి నిరోధము లేకుండునంతవరకు సంగ్రహపరచెను.

మరి కొందరు శాస్త్రీయమైన శబ్ద నిష్కర్షత (Scientific Precision of Word) సంస్కృతమునందువలె తెనుఁగున సాధ్యము కాదనియు ఆ అసాధ్యతను ఎఱిగియే తిక్కన దానిని పూర్తిగా తెలిగింపలేదనియు అనుకొందురు. ఇది ఆయన వాక్కునకు గల శక్తిని ఎఱుగక అనినమాట. తిక్కన కవిత్వమునకు శబ్దార్థ నిష్కర్షతయే జీవగఱ్ఱ. తెనిగించినంత వరకు ఈ భగవద్గీతయందుగాని, శాస్త్రార్థ ప్రతిపాదకములైన ఇతర సందర్భముల యందుగాని ఆయన తెలుఁగుసేతకు అర్థన్యూనతా శబ్దన్యూనతాది లోపము లేమియు రాలేదు. శాంతపంచకమునందు ఎన్నో వాక్యములు ధర్మశాస్త్ర సూత్రముల వలె ఒక అక్షరమైనను అనావశ్యకమైనది లేకుండ సంపూర్ణ అర్థ స్ఫూర్తి కలుగునట్లు రచింపఁబడినవి.

ఈ క్రింది మూడు పద్యములు అందుకు ఉదాహరణము.

కం॥ అనఘ! యనులోమమునఁ దోఁ
పును బ్రతిలోమమున లయము వొందుటయును గ
ల్గును సర్వతత్త్వముల కవి
యెనయక బ్రహ్మమును గలయు టేకత్వమగున్.

(అను-అశ్వా 4–ప 184)

తే॥ "పొదలుఁ దఱుఁగుట కై, పొడ వొదవుఁ బడుట
కై, కడను జేరుఁ బాయుటకై, జనించుఁ
బొలియుటకు నై, సుఖంబును బొందు దుఃఖ
మందుటకు నై, పదార్థము లఖిలములును,"

(అశ్వ. 2ఆ. ప. 165)

తే॥ మాతకును, వేదమునకు ధర్మంబునకును
బరములగు గురు, శాస్త్ర, లాభములు లేవు
తపము లేదు ప్రవాస వ్రతంబుకంటె
నధికమైనది యండ్రు మహాత్ము లనఘ!" (అను. 4ఆ. ప.153)

ఇక భగవద్గీతను గురించి : గీతను సంగ్రహ పరచుటలో తిక్కనార్యుడు సారభూతములైనకొన్ని శ్లోకములను యథామాతృకముగాఅనువదించెను

కం॥ "పురుషుఁడు సెడునను వాఁడును
బురుషుఁడు సెఱుచునని పలుకు పురుషుండును న
య్యిరువురు నవివేకుల య
ప్పురుషుఁడు సెఱుపండు సెడఁడు భుజవీర్యనిధీ" (శ్రీ.1-198)

ఈ పద్యము క్రింది శ్లోకమునకు యథాతథానువాదము :
"య ఏనం వేత్తి హంతారం యశ్చైనం మన్యతే హతం,
ఉభౌ తౌ న విజానీతో నాయం హంతి న హన్యతే॥
(గీతా-సాంఖ్య 19-శ్లో)

మరికొన్ని పద్యములలో ఒకటిరెండు శ్లోకభాగముల అర్థములు ఏకోప దేశవాక్యముగ సంఘటింప బడినవి.

కం॥ "ఫలముల యెడ బ్రహ్మార్పణ
కలనపరుండగుచుఁ గార్యకర్మము నడపన్
వలయున్; దత్త్వ జ్ఞానము
తలకొనినం గర్మశమము దానై కలుగున్॥" (శ్రీ. 1-202)

ఈ పద్యములో "కార్యకర్మము నడపన్ వలయున్" అన్నంతవరకు "కర్మణ్యేవాధికార స్తే మా ఫలేషు కదాచన" అనే సాంఖ్యయోగములో గల శ్లోకపూర్వార్ధమున కనువాదము. అటనుండి "తత్త్వజ్ఞానము, దలకొనినం గర్మశమము దానై కలుగున్" అను వాక్యమున

"శ్రేయాన్ ద్రవ్యమయాద్యజ్ఞాత్ జ్ఞానయజ్ఞః పరంతప
సర్వం కర్మాఖిలం పార్థ జ్ఞానే పరిసమాప్యతే"

అను జ్ఞానయోగములోని శ్లోకముయొక్క ఉత్తరార్థము గ్రహింపబడినది.

పద్యము స్వతంత్రమైనది.

ఇంకొక విశేషమేమనగా కొన్నియెడల తిక్కన భాష్యకర్తగా సయితము వర్తించి నిగూఢ విషయములను పెక్కింటిని ప్రకాశింప జేసెను. శ్రీకృష్ణుని విశ్వరూప ప్రదర్శనమునకు ముందు అర్జుననిచే ఆయన అనిపించిన మాటలు దీనికి తార్కాణము.

మ॥ "అతిగుహ్యంబిది, నీవు భూరికృప నీ యధ్యాత్మమున్ గానఁ జే
సితి నా కిమ్మెయి విన్కిఁ గొంతభ్రమ వాసెన్, యోగిహృద్ధ్యేయమై
యతులైశ్వర్యవిభూతి నొప్పు భవదీయంబైన రూపంబు సూ
చు తలంపెత్తెడుఁ బోలునేని దయఁ జక్షుఃప్రీతిఁ గావింపవే" (భీ 1-206)

ఈ పద్యము విశ్వరూపప్రదర్శనమునకు హేతుభూతమైన అర్జునుని విజ్ఞాపనము. గీతలో తత్పూర్వము విభూతియోగాంతము వరకు జరిగిన యుప దేశమువలన అర్జునునకు మోహము పోయినదని చెప్పబడినది (మోహోఽయం విగతో మమ). అయినను విభూతియోగమున వర్ణింపబడిన విశ్వరూప దర్శన యోగ్యత తనకు గలదేని తనకు చూపమని అర్జునుడు శ్రీకృష్ణుని వేడుకొనెను. నిజమారసినచో గతమోహునకు విశ్వరూప దర్శనమే అక్కరలేదు. ఈ లోటును గుర్తించియే కవిబ్రహ్మ పై పద్యములో ఆ ఉపపత్తిని కలిగించెను. ఎట్లనగా అర్జునునకు అప్పటికి జరిగిన ఉపదేశమువలన "కొంత భ్రమ" మాత్రమే పోయెనుగాని పూర్తిగ మోహము తొలగలేదు. మిగిలిన భ్రమ విశ్వరూపసందర్శనము వలనగాని పోదు. అప్పటికి జరిగినది సిద్ధాంతశ్రవణము మాత్రమే! తరువాత జరుగవలసినది తదర్థసాక్షాత్కారము. నేటి ప్రకృతిశాస్త్ర పాఠ బోధనలోని సిద్ధాన్తము విన్న శిష్యులకు ఉపాధ్యాయులు ప్రయోగములద్వారా ఆ అర్థమును ఋజువుచేసి నిరూఢజ్ఞానము కలవారినిగా చేయుటవంటిదే (theory and practicals) కృష్ణుడు అర్జునునకు చేసిన ఉపదేశమును, ప్రదర్శించిన విశ్వరూపమును. వస్తుసాక్షాత్కారము జరిగిననేగాని పూర్ణజ్ఞానము కలుగదు. అది కలుగుటకే భగవాను డర్జునునకు విశ్వరూపము చూపెను. "కొంతభ్రమ వాసెన్" అన్న వాక్యములో నింత యర్థమున్నది.

మరియు, చరమోపదేశముగల

శ్లో॥ "సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య మామేకం శరణం వ్రజ
అహం త్వా సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మాశుచః॥" (18-66)

అను శ్లోకమునకు ఏ వ్యాఖ్యాతయు తృప్తికరమైన అర్థము వ్రాయలేదు ఈ శ్లోకమును -

తే॥ గీ॥ క్రందుకొను సర్వధర్మ వికల్పములను
నెడల విడిచి దృఢంబుగ నేనొకండ

శరణముగ నాశ్రయింపుము సకలదురిత
ములకుఁ దొలఁగింతు నిన్ను బ్రమోదమంద" (భీ. 1-224)

అని తెనిగించి, పరిత్యజింపదగినవి ధర్మవికల్పములుగాని ధర్మములు కావు అని బోధించుట ఆచార్యపద మధిష్ఠించిన ఆయనకే చెల్లును.*

మఱికొన్ని మూలాధారము ఏమాత్రములేని స్వతంత్ర పద్యములు రచించి స్వానుభవ గోచరములైన రహస్యములను కొన్నింటిని ఉపదేశించెను. ఈ క్రింది పద్య మందులకు ఉదాహరణము.

కం॥ "వైరషున నులిచి త్రెంపక
కారాకులు డుల్లినట్లు కర్మములెల్లన్
దార పెడఁబాయవలయుట
సారకృపన్ దెలియఁజెప్పె శౌరి యతనికిన్" (భీ. 1-204)

ఎత్తివైచిన ఆధ్యాత్మిక భాగములలో ముఖ్యమైనది, భగవద్గీతతో సాటి వచ్చునది, శ్రుతిప్రపంచములో జేరదగినది సనత్సుజాతీయము. గీతకువలెనే దీనికిని శంకరులు భాష్యము వ్రాయుట దాని మహత్వమునకు నిదర్శనము. దీనిని వదలుటలో తిక్కన వహించిన అధికారము నిరుపమానమైనది. ఈ ఘట్టమువలన కథకు కల్గిన మేలేమియులేదు. అది యుండియు లేకయు నిర్విశేషమే. ఆ ఉపదేశము నాలకించు ధృతరాష్ట్రుడు భగవద్గీత నాలకించి యుద్ధోన్ముఖుడైన యర్జునునివలె ధర్మమార్గోన్ముఖుడు కాజాలడు. ఆతని చంచలతను, కృత్రిమబుద్ధిని మరల్పజాలని ఆ ఉపనిషత్తు నిష్ప్రయోజనముగా నుండుట కంటె తొలగుటయే మేలు. అట్లు తొలగింపుటవలన అమూల్యమైన మహర్షి

---

* ఈ శ్లోకములో 'ధర్మ' శబ్దమునకు నేడు మనము వాడుకొనుచున్న 'బాధ్యత' (Responsibility) అనే అర్థమని నాకు తోచినది "నీ బాధ్యత లన్నీ నాకు వదలిపెట్టి నన్ను శరణు చొరుము" అని శ్రీకృష్ణుని యుపదేశము. బాధ్యతా నిర్వహణాలోచనలో కలిగే కర్తవ్యతామూఢత్వమువల్లనే వికల్పములు క్రందుకొనును. "అట్టి ధర్మ వికల్పములను తొలగద్రోసి నన్నాశ్రయింపు" మని తిక్కనగారి పద్యమునందలి తాత్పర్యము. నేను ఊహించిన పై అర్థము వికల్పమునకు పూర్వదశ. నన్నయ భారతమున యయాతి చరిత్రలో "అలును దాసి యున్ సుతుడు నన్నవి పాయని ధర్మముల్ మహిన్" అని శర్మిష్ఠ పల్కిన వాక్యములోని ధర్మశబ్దమునకు ఈ 'బాధ్యత' యనియే అర్థము.

వాక్యము వ్యర్థముగా బోక ఆత్మగౌరవమును కాపాడుకొన్నదయ్యెను. ఆ సనత్సు జాతీయములోని విషయములు గ్రంథమునందచ్చట నచ్చట కొన్నిచోట్ల అనేకవిధములుగ వివరింపబడుటచే దానిని ఇట తొలగించుటవలన నష్టమేమియు కలుగలేదు.

భారతములో తాత్త్వికఘట్టములు మూడుచోట్ల ఉన్నవి. అందు మొదటిది భీష్మ పర్వమునందలి గీతోపదేశము. రెండవది ఉద్యోగపర్వమునందలి సనత్సు జాతీయము. మూడవది శాంతి - ఆనుశాసనికపర్వములలో భీష్ముడు ధర్మజు నకు చేసిన విజ్ఞానోపదేశము. ఈ మూడింటిలో మొదటి రెంటినిగూర్చి ఇతః పూర్వము చెప్పితిని. ఇక భీష్ముని ఉపదేశము:- పూర్వపు రెండింటివలె ఇది శుద్ధ తాత్త్వికము కాదు. అది చతుర్విధ పురుషార్థములకు సంబంధించిన నానావిధ మానవ జీవిత ప్రవృత్తి విశేష ధర్మములను వివరించెడి విజ్ఞానకోశము. ఆ భాగము స్పృశింపని భారతీయ సంస్కృతి విశేషమే లేదు. ఆ ఉపదేశము చేసిన గురువు భీష్ముడు. ఆయనయందు సంప్రదాయైకవేద్యమైన శ్రుతిస్మృతి పురా ణేతిహాస విజ్ఞానమంతయు మూర్తీభవించి యున్నది. దాని నాలకించినవాడు యుధిష్ఠిరుడు. ఆయన గురూపదేశానుసారముగ ప్రజాపాలనాభారము వహింప నున్నరాజు. ఈ రాజునకు యుగములనుండియు పరంపరాగతమైన ఆ విజ్ఞాన మంతయు రాజ్యపాలనావసరమున అత్యంతావశ్యకమైయుండును. ఆ ఉపదేశము శ్రీకృష్ణుడుగాని, వ్యాసుడుగాని, మఱి యే ఆచార్యుడుగాని చేయుటకంటె అతని పితామహుడు చేయుటలో నెంతో ఔచిత్యమున్నది. వంశక్రమానుగతమైన ఆ సంప్రదాయమును, మనుమనికి తాత బోధించుట పితృపైతామహమైన నిధులను అప్పగించిపోవుటవంటిది. ఈ భాగమున ప్రధాన పాత్రల సన్నివేశ సంభాషణల యందును ఎడనెడవచ్చెడి ఉపాఖ్యానముల యందును తప్ప తక్కినచోటుల కవిత్వ పదార్థమే యుండదు. నీరసమైన ఆ భాగములను పునరుక్తులు తొలగించి యథావకాశముగా తగ్గించి ఉపదేశసారమునకు లోపము రాకుండ తిక్కన సరసముగా అనువదించెను. నీరసములైన అర్థములను కూడ శబ్దసంఘటన నైపు ణితో ఆయన మనోహరముగ రచించిన విధమును సోదాహరణముగ ఇతః పూర్వము పేర్కొంటిని. అయినను ఆ భాగము కావ్యోచితవస్తువు తక్కువ కలది యగుటచే దానికి పూర్వాపరములైన ఇతర గ్రంథ భాగములవలె కొందరకు ఇంపు నింపదు. కాని భారతము కేవల కథాశ్రవణ కుతూహలమును తీర్చెడి గ్రంథమనియు, అందు ప్రతి ప్రకరణమును రసవంతముగనే యుండు

ననియు ఆశపడుట పొరపాటు. విజ్ఞానసర్వస్వ మనదగిన ఆ మహేతిహాసములో రసస్పర్శ లేని శాస్త్రప్రసంగములు కూడ ఉండక తప్పదు. వాటిని తెనుఁగున ఇంకను సంగ్రహించినచో తెలుగువారికి ఆ విజ్ఞానము ఆ మాత్రమేని తెలుఁగున లభింపక పోవును. దానిని సయితము ఆయన నిరలంకారమును సహజ సుందర మును నైన శైలిలో రచించెను. కథానికోపకములును, రసములు నైన ఇట్టి ఘట్టములు శాస్త్రకావ్యము లనిపించుకొనెడి పురాణేతిహాసములలో ఉండి తీరును. ఆ భాగములను కవి యెట్లు తెనుఁగున అనువదించెనా అని చూచుట మాత్రమే పరీక్షాస్థానము. ఆ పరీక్షకు తాళుటమాత్రమే కాక ఇంతకంటె ఈ అనువాదము మేల్తరముగా చేయుట దుర్లభ మనునట్లుగా తిక్కన రచించె నన్నమాట మరువ రాదు. సూత్రప్రాయము లైన ఆ శాస్త్రవాక్యములకు ఆయనశైలి అనువైనట్లు వేరొక తెలుఁగుకవి శైలి అనువు కాదు. ఈ శైలినిబట్టియే కాక ఇతర యోగ్యత లను బట్టియు భారతరచనాధికారము తెలుగున తిక్కనకు తప్ప మరియొక కవికి లేదని నిస్సందేహముగా చెప్పవచ్చును.

ఇతిహాస రచనాధికారము :

భారతమువంటి విపుల కావ్యకర్తకు ఋషిజనోచితమైన క్రాంతదర్శ నము (Pervading vision) అత్యంతావశ్యకము మహేతిహాసములందలి యితి వృత్తము అతి విస్తృతమై అనేక దేశకాలసమ్మేళనము కలిగి యుండును. కావు నను, అందలి పాత్రల చరితము కథవలెనే విసరించి పునః పునరావృత్త మగు చుండును గావునను ఈ మహాలోకము నంతటిని నొక్క చూపుతో గ్రహించి, ప్రతి సూక్ష్మాంశమును గను చెదరకుండ స్వాధీనము చేసికొని, యెచ్చటను స్వవచో వ్యాఘాతము గాని, పాత్రస్వభావ వైరుధ్యముగాని దొరలకుండ, తుది వరకు నిర్వహించు శక్తి గలవాడే ఈ రచనకు బూనుకొనవలెను. మఱి స్థూల మైన ఈ కథాభాగము నతిక్రమించి, యావల దానిని నడపుచున్న యీశ్వర చిద్విలాస మనెడి శక్తినిగూడ ఆ చూపులోనే దర్శించుట, యీ క్రాంతదర్శన ములో నింకొక భాగము. మహాకవులు, కథామాత్ర నిర్వహణముతోఁ దృప్తి పొందరు. కథ వారికి నిమిత్తమాత్రము. అది తెరమీది బొమ్మ. తెరచాటు నుండి ఈ బొమ్మ నాడించు సూత్రధారుని చేష్టితము గుర్తించి ప్రదర్శించుటకే వారు యత్నింతురు.

ఏవం విధ దర్శనమును, సర్వసుబోధములైన తెలుగుమాటల కూర్పు తోడి శైలియు, తెలుగుగ్రంథములలో భారతమునకువలె మ తే గ్రంథమునకును ఆవశ్యకము గాదు. ఆ భారతము వ్రాసిన ముగ్వురలో, వారివారి రచనా భాగములను బట్టి తిక్కనకే యీ శక్తి సమగ్రముగా వశమయినదని చెప్పవచ్చును. మఱియు నితిహాస కర్తకు సర్వసంవేద్యము, సులభము నైన శైలి వలె ప్రౌఢ జటిలశైలి యక్కరకు రాదు. పాశ్చాత్యులలో ఆ శైలిని "epic simplicity" అని లాక్షణికముగా నందురు.

మఱియు, మహేతిహాసకర్త మహోదార జీవితమును గడిపినవాడు కావలెను (A really epic writer must have lead an epic life). ధర్మము కూడ తిక్కనయందు వలె మఱి యే కవియెడను సార్థకము కాలేదు. అదికాక, కథ యేదైనను, అందలి విషయసారము మాత్రము కవిచే స్వయముగ ననుభూతము కావలెను. లేనియెడల రచనకు జీవము కలుగ దనెడు మాటయు పైదాని వలెనే త్రోసివేయరాని ధర్మము. ఈ పంచమ వేదమును సవిమర్శముగా విభజించినపుడు అందు మూడే ముఖ్య విషయములు గోచరించును.

అవి : 1. రాజనీతి

2. యుద్ధతంత్రము

3. బ్రహ్మవిద్యోపదేశము.

పుట్టుకచేతను, నడవడిచేతను, విజ్ఞానముచేతను ఈ మూడు మహా ధర్మములను ఆత్మధర్మములుగ నిర్వహించి అనుభవగోచరములు చేసికొనిన కవి తెలుఁగునాఁట తిక్కన యొక్కఁడే. ఈ కారణములచే భారతరచనకు తిక్కన యొక్కడే యుత్తమాధికారి యని చెప్పనగును. ఈ యధికారము కేవలానువాదమునకు అక్కరలేదు. తన రచన కేవలానువాదము కాదని తిక్కన చెప్పెను.

"తెనుఁగుబాస వినిర్మింపఁ దివురు టరయ
భవ్యపురుషార్థ తరు పక్వఫలము గాదె"

(విరా. 1-18)

వినిర్మించుట యనగా విశిష్టరూపమున నిర్మించుట అని యర్థము. ఈ యర్థముననే తిక్కన భారతము పునర్నిర్మాణమయ్యెను. శుద్ధానువాదము కాలేదు. భారతము యొక్క అంతరాత్మ ధర్మాద్వైత మూర్తియని తొలుత గ్రహించిన వేత్త ఆయనయే. ధర్మసందేశము ద్వారా ఆ అద్వైత భావమును నిరూపించినట్లే స్వరూపనిర్మాణమున కూడ దానిని సాధించెను. భారతమంతయు నొక ప్రబంధమండలిగా, నందొక్కొక్క పర్వ మొక్కొక్క ప్రబంధముగా పర్వాంతర్గతములగు నుపాఖ్యానములు స్వయంసమగ్రములగు కావ్యములుగా నూహించి, అవయవమునకు నవయవితో పొత్తు చెడకుండ, సర్వాంగ సౌష్ఠవమును దృఢబంధమును గల భారతమూర్తిని, శ్రీకృష్ణుని విశ్వరూపము వలె తీర్చి పదర్శించిన బ్రహ్మయే కవిబ్రహ్మ. కర్ణ పర్వాంతము నందలి ఈ క్రింది పద్యమును చూడుడు.

చ॥ అనలుఁడు భాస్కరుండును సుధాంశుఁడు నధ్వర సంప్రవర్తకుల్
వినుము నరేంద్ర ఈ క్రతువు విష్ణుమయం బిది నిర్వహించి ర
ర్జునుఁడును కర్ణుఁడున్ సమరరూపమునన్ దగ నీ ప్రబంధ మిం
పొనర పఠించినన్ వినిన నొందు నరున్ జిర సౌఖ్య సంపదల్"
(క. 1-397)

ఈ పర్వ మొక ప్రబంధమనియు అది పరిసమాప్తి నొందెననియు చెప్పుటయే కాక దానిని విన్నను పఠించినను చిరసౌఖ్య సంపదలు పొందునని ఫలశ్రుతిని కూడ పల్కెను. తిక్కన ఒక్కొక్క పర్వము నొక్కొక్క ప్రబంధముగా భావించెననుటకు ఈ నిదర్శన మొక్కటి చాలును. మఱియు తిక్కన భారతములో ప్రతి చిన్న ఉపాఖ్యానమును స్వయంసంపూర్ణమైన యొక కావ్యముగా రచించుట బ్రాహ్మణ సమారాధన చేసెడి యొక గృహస్తు భోజనమునకు వచ్చిన అసంఖ్యాక బ్రాహ్మణులకు సాముదాయికముగా అతిథేయ మర్యాదలు జరుపుటయే గాక ప్రతి బ్రాహ్మణుని ప్రత్యేకము ఆ నాటి కా ఒక్కఁడే అతిథిగా భావించి శ్రద్ధతో ఆదరించి పూజించుట వంటిది.

నాటకీయత :- సాహిత్యపరముగ శైలిని రెండువిధములుగ వివరింపవచ్చుననియు, అందు మొదటిది కావ్య సామాన్య సరణియనియు, రెండవది పద గుంఫన సరణి యనియు మొదటి దానిలో ఆఖ్యాన, నాటకీయ, వర్ణనాత్మక

ములు అను మూడు భేదము లుండుననియు, రెండవదానిలో బుద్ధిగమ్య భావ స్ఫోరక, కర్ణపేయము లనెడి మూడు భేదము లుండుననియు నన్నయ ప్రకరణ మున చెప్పితిని. ఆ ప్రమాణములను బట్టియే తిక్కనశైలి నాటకీయ మనియు బుద్ధిగమ్య మనియు నిర్దేశింపవచ్చును.

నా ట కీ య మ న గా :

ఏ కథయైనను కథనరూపమున ఉన్నపుడు ఆఖ్యానమనియు, సంవాద రూపమున నున్నపుడు నాటకీయమనియు అనిపించుకొనును. కథన రూపమున నడచిన కథ కొంత కవివశమునను కొంత పాత్రవశమునను వర్తించును.సంవాద రూపమున నున్న కథ కేవల పాత్రవశముననే వర్తించును.ఇదియే దృశ్య శ్రవ్య కావ్యములకు గల ముఖ్యభేదము. అయితే సంవాదమే నాటకీయత గాదు. అది అందులో నొకభాగము మాత్రమే! నాటకీయతకు ప్రాణముపట్టు అని చెప్పదగి నది పాత్ర సృష్టి. అనగా పాత్రలు కవిచే వర్ణింపబడక తత్తద్గుణ కర్మా నుసారముగా స్వయంవ్యక్తములగుట పాత్ర సృష్టిచేయు కవి వాటిని స్వయం వ్యక్తములగు నట్లొనర్చుటలో నిశితముగా వాటి చిత్తవృత్తి పరిశీలన మొనర్చి తదనుగుణమైన మాటలను చర్యలను వాటి కాపాదించును. పాత్రల వర్తనమే కథాగమన మగును. కావున గ్రంథము సంవాద రూపమున నుండుటయు, చిత్త పరిశీలనానుగుణముగ పాత్ర సృష్టి జరుగటయు, సజీవమైన ఆ పాత్రల వర్తనమే కథాగమనమగుటయు అనెడి మూడంశములు నాటకీయతకు ముఖ్య లక్షణములు. ఇట్టి లక్షణములు సమగ్రముగాగల గ్రంథము నాటకము. శ్రవ్య కావ్యమున కూడ సజీవపాత్ర నిర్మాణము జరుగవచ్చునుగాని అట్టి సందర్భ ములు క్వాచిత్కములుగానే ఉండును. పాత్రలు కవిచే వర్ణింపబడుటయే ఆ జాతి కావ్యముల లక్షణము. అట్లే కొన్ని శ్రవ్యములలో సంవాద రూపమునను కథ నడుపవచ్చును గాని కథనమే వాటి ప్రధాన లక్షణము. పాత్రను వర్ణించు టను ప్రత్యక్ష పద్ధతి యనియు (Direct method) పాత్రను స్వయం వ్యక్త మొనర్చుటను పరోక్ష పద్ధతి (Indirect method) అనియు విమర్శ పరిభాషలో నందురు. వర్ణింపబడిన పాత్రలలో చైతన్య ముండదు.

భారతము రచనాక్రమమును బట్టియు, వస్తు స్వభావమును బట్టియు శ్రవ్య కావ్యమేగాని దృశ్యకావ్యము కాదు. అనగా ఆఖ్యానజాతికి చెందిన విపుల

కావ్యము. ఆఖ్యానజాతిలో ప్రబంధములు కొంతకు కొంత నాటకీయసరణిలో నడచిన నడువవచ్చునుగాని పురాణేతిహాసాదు లైన ఉద్గ్రంథములు ఆసరణిని నడుపజాలవు. అట్లు నడుపుటయు కష్టమే. ఈ గ్రంథములయందు పాత్ర చిత్రణాది నాటక లక్షణములను ఆశింపరాదు. ఆ లక్షణములు లేకుండుట ఆ గ్రంథమునకు కళంకమును కాదు. కాని వీటినిగూడ అనువైనంత వరకు నాటక లక్షణ ముద్రితములను చేయగలకవి ఉన్నచో అతని రచనాసరణినే నాటకీయము అందుము. అతడైనను సందర్భము పొసగినపుడే నాటకీయపద్ధతి ననుసరించును గాని గ్రంథమంతయు ఆసరణినే నడపజాలడు. ఈ లక్షణములనుబట్టి తిక్కన పురాణమనిపించు కొనదగిన భారతమును కావ్యలక్షణశోభితమైన ప్రబంధముగా నొనర్చుటయే గాక, ఆ ప్రబంధమును నాటకీయముగా గూడ సంతరించెనని సహృదయులకు విదితము కాక మానదు. అదియే 'ఆయన సరణి నాటకీయము' అను మాటలోగల తాత్పర్యము. ఇట్లనుటచే ఆయన చేతిలో భారతకథ కథన రూపమున నడవలేదని గాని పాత్రలు ఎచ్చటను వర్ణింపబడలేదని గాని అను కొనరాదు. కాని అట్టి ఆఖ్యాన లక్షణముల కంటె నాటకీయలక్షణములే ఆయన భారతమున మిక్కుటముగ నుండును. మరియు సజీవపాత్రసృష్టిలోను దాని కాధారమైన పాత్ర మనోధర్మపరిశీలనలోను ఆయనకు గల ప్రతిభ నాటకకర్తల లోనే చాలా మందికి లేదు. ఇక శ్రవ్యకావ్యకర్తల సంగతి చెప్పనేల ?

తిక్కన నాటకీయతలోని మరికొన్ని విశేషములు

ప్రబంధముల మాట ఎట్లున్నను పురాణేతిహాసాదులకు నాటకలక్షణము పట్టించిన కవి తెలుగున ఇంకొకడు లేడు. ఆయన నాటకమునందువలె రంగ ప్రసాధనమును, అభినయసూచనలను, జనాంతిక స్వగతములను, పాత్ర ప్రవేశ నిష్క్రమణములను, పాత్రల అవయవ విశేషములను సైతము ప్రదర్శించును. స్వభావముచేత ఆయన నాటకకర్తకావలసినవాడు. కాని ఆఖ్యాన రచనచేయుటచే ఆ లక్షణములను దీనియందు ప్రవేశపెట్టి తసరచన నాటకీయసరణి అనిపించు కొనెను. కావుననే ఆయన భారతమునుచదువుచున్నపుడు కథను చదువుచున్నట్లు గాక నాటకమును చూచుచున్న భావనకల్గును. అనగా రసాస్వాద జన్యమైన ఆనందము కల్గును. అసలు సాహిత్యపఠనమునకు ఫలముగా చెప్పబడిన రసాస్వాదము నాటక ప్రదర్శనము చూచుచున్నప్పుడు సామాజికులకు కల్గెడి ఆనందానుభవ

పరముగ భరతునిచే చెప్పబడెను. శ్రవ్యకావ్యమునకు గాని ప్రదర్శనార్హత లేని దృశ్యకావ్యమునకు గాని, భరతుని సిద్ధాంతము అన్వయింపదు. దర్శనవేళ కాక శ్రవణపఠనవేళలయందును కావ్యములు ఆనందదాయకము లగుచుండుటను గుర్తించిన ఆలంకారికులు తరువాతికాలమున ఆ రససిద్ధాంతము శ్రవ్యకావ్యములకు కూడ అనువర్తింప జేసిరి. అట్లు చేయుటలో వారు శ్రవ్యకావ్యముల నన్నిటిని లక్ష్యములుగా గ్రహింపక ప్రత్యక్షకల్పములైన వాటియందు మాత్రమే రసోదయము కల్గునని ఒకమేర ఏర్పరచిరి. "ప్రత్యక్ష కల్పము" అనగా భూతపూర్వమైన వృత్తాంతము ఇంచుమించు యథాతథముగా మరలకంటియెదుట కానవచ్చుట. నాటకధర్మమిదియే కదా! ఏనాడో, ఎక్కడనో జరిగిన యొక వృత్తాంతమును ఈనాడు మనకంటి యెదుట జరుగుచున్నట్లుగా చూపుటయే నాటక ప్రదర్శనము. అందుచేతనే కథ భూతకాలికమైనను నాటకరచన వర్తమానక్రియాప్రయోగముతో రచింపబడును. నాటకేతరమైన కావ్యపఠనవేళను రసోదయము కావలెనన్నచో కథాసంవిధానము నాటకమునందువలె ప్రత్యక్షము కావలసి యుండును. పాత్రల మానసిక భావవివర్తములను, శరీరావయవ విశేషములను, గాత్ర స్వరకాకువులను భావించి పాత్రానుగుణముగ సందర్భానుసారముగ చిత్రింపగల కవులకే కావ్యమును ప్రత్యక్షగోచర మొనర్చుటసాధ్యమగును. అట్టి కావ్యములే రసవంతములు అనిపించుకొనును. తెలుగుకవులలో కూలంకష నాటకీయ ప్రజ్ఞగల మహాకవి తిక్కన. ప్రబంధకవులలో అట్టి ప్రజ్ఞకలవారు మఱికొందరు కలరుగాని వారు తిక్కనతరువాతనే పరిగణింపబడినవారు. మరియు ఆ ప్రబంధములు భారతమువలె అతి విస్తృతికల కథలు కావు. అవి పరిమిత పరిమాణము కలవి. అందు వర్తించు పాత్రలును పరిమితసంఖ్య కలవి. ఇక భారతమో, అసంఖ్యాకపాత్రలతో నడిచెడి అతి విస్తృత వస్తు ప్రపంచము. విపులతరమైన పటముమీద చిత్రింపబడిన మూర్తులలో సూక్ష్మరేఖలు మరుగుపడు ననుట చిత్రలేఖన కళాధర్మములలో నొకటి. అట్లే సాహిత్యమున కూడ విపులతరమైన వస్తుప్రపంచములో సూక్ష్మవివరణములు కవిభావనను తప్పించుకొని పోవును. భారతములో అట్టి సూక్ష్మవివరణ విస్మరణ మెయ్యెడను జరుగుట లేదు. ఈ సిద్ధాంతమునకు గ్రంథమంతయు ఉదాహరణమే. అయినను ఒకటి రెండుదాహరణములు చెప్పెదను. (1) ద్రౌపది సైరంధ్రీవేషమున విరాటపురము చొచ్చునపుడు సైరంధ్రీవేషమున కుచితమౌనట్లు జడను విప్పుకొని "వలపలి

దిక్కుగాన కించుక మలగునట్లు" కొప్పు పెట్టుకున్నదట. (2) సుధేష్ణను చేరబోవు నప్పుడు "తల సీర యరసి" వినయవైభవముతో చనియెనట. (3) గాంధారీ ధృతరాష్ట్రుల వెంట వనవాసమునకు పోవ సంకల్పించిన కుంతీదేవి ఆ తలంపు మానుమని వేడుకొనిన ధర్మజునకు తన తలంపు మారదని చెప్పునపుడు—

"నిజస్కంధంబుననున్న గాంధారికరంబుఁ గరంబు నయంబునఁ బాపి అతని దిక్కు మొగంబై"

"నీవేమియు ననకుము సహ
దేవుని నేమరక యరయు దినకర సుతునిన్
భావమునఁ దలపు మే నా
దేవసముని పుట్టు వడచితిం గపటమునన్" అనియెను.

(4) ద్రౌపది కీచకుని వలన తాను పడిన భంగపాటు భీమున కెఱిగించు నదియై రాత్రివేళ మహానసశాలకు పోయి నిద్రలోనున్న అతనిని మెల్లగా సంబోధించెనట. అతడు మేల్కొని చీకటి గావున వ్యక్తిని గుర్తుపట్టలేక "యెవ్వరిది!" యనెనట. ఆమె "నేను" అని బదులు చెప్పినదట. ఆ యెలుంగును బట్టి అతడు ఆమెను ద్రౌపదిగా గ్రహించెనట. ఇట్టి శారీరకచేష్టలు, వాచిక కాకువులు, నాటక ప్రదర్శనమున నటులు చేసెడి అభినయ విశేషములు. వాటిని కూడ కథా వర్తనమున ఇముడ్చుట చేతనే కావ్యార్థము ప్రత్యక్ష కల్పమైన . దాని ఫలితముగా విషయ ప్రధానమైన ఈ యితిహాసము నాటకముగా రస ప్రధానమైనది. నిర్వచనోత్తర రామాయణ ప్రకరణమున నే నుదాహరించిన సీతావిలాస, రంభారావణ సంవాదములు ఇయ్యెడను ఉదాహరణములు కాదగును. మరి అట్టివి వేనవేలు.

శైలిలో రెండవ అంశమయిన పదగుంభన

శబ్దవిన్యాస సరణినిబట్టి ఒక కవియొక్క శైలి భావస్ఫోరకమో (ఆవేశజనకమో), కర్ణపేయమో, బుద్ధిగమ్యమో అయి ఉండుననియు, ఈ గుణములు సందర్భమునుబట్టి ఒక్కొక్కయెడ సమ్మిళితములై యుండుట కల దనియు, అయినను ప్రధానముగా ఏదో ఒక గుణము ఒక్కొక్క కవి శైలికి ఆత్మధర్మముగా నెగడుచుండుననియు ఇతఃపూర్వము చెప్పితిని. ఆ ప్రమాణ మునుబట్టి తిక్కనశైలి ప్రధానముగ బుద్ధిగమ్యము అని చెప్పవచ్చును.

ఆలంకారికులు కావ్యగుణములుగా పేర్కొన్న వాటిలో అర్థవ్యక్తి (Propriety), సమ్మితత్త్వము (Precision), సంక్షేమము (Brevity), సమత (Balance) మొదలగు గుణములన్నియు బుద్ధిగమ్యమైన శైలికి లక్షణములు. కేవల కర్ణ పేయములైన గుణములను తిక్కన ఎచ్చటను ఆదరింపలేదు. భావస్ఫోరకము, బుద్ధిగమ్యములైన గుణములలో సందర్భోచితముగా ఒక్కొక్కదానికి ప్రాధాన్య మిచ్చి హృదయార్ద్రితను, బుద్ధివికాసమును సమముగా కలిగించును. భావావేశము గల ఘట్టము లందును బుద్ధి గుణములకే ఎక్కువ అధికారమిచ్చును; గాని ఆ ఆవేశ ప్రవాహమున బడి మున్కలువైచుచు కొట్టుకొని పోడు. తత్ఫలితముగా కావ్యశిల్ప లక్షములలో శిరోభూషణ మనదగిన ఔచిత్య పరిపాలనము ఆయన రచనలో ప్రతివాక్యమునందును ప్రస్ఫుటమగుచుండును. జీవితములో ఆయన మహామేధావి. ఆ మేధావితయే ఆయన శైలికి ఆత్మధర్మము.

ఈయన రచనలో అర్థము ననుసరించి శబ్దము నడుచును గాని శబ్దము తీసిన దారిని నడచి అర్థము భ్రంశము కాదు. ఏ కవికేని తన భావమున గోచరించినదంతయు రచించి చూపుట దుర్లభము. శుద్ధ భావనాప్రపంచమునకు సంబంధించిన అతని యూహా మూర్త ప్రపంచమనదగిన శబ్దములో అవతరించు నప్పటికి అనేక సంకటములకులోనై పరిమితరూపముతోనే వ్యక్తమగును. సాధారణ కవులందరు శబ్దాధికార సంకటములకు లోనయి యవి నడిపిన దారినే తమ భావముల పోనిచ్చి యా యాషత్ఫలముతోనే తృప్తిపొందెదరు. భావ భ్రంశము నంగీకరింపని మహాకవులు శబ్దమునే భావమునకులోనుగావించి భావానుగుణముగ దానిని పలవిధముల త్రిప్పి మలచి నడిపింతురు. వీరే వశ్యవాక్కులు. ఈ కావ్యము తిక్కనవలె నిర్వహించిన తెలుఁగు కవి మరియొకడు లేడు. మరియు ఈయన రచనలో నొక్కొక్క యెడ ఒకే పద్యమున కార్య కారణ సంబంధము గల అనేక వాక్యములుండును. ఈ వాక్యముల సంబంధములను మన మూహించుకొనవలసినదే గాని ఆయన చెప్పడు.

చం॥ "పగ యడగించు టెంతయు శుభం బది లెస్స; అడంగునే పగన్
బగ; పగగొన్న మార్కొనక పల్కక యుండగ వచ్చునే; కడున్
దెగ మొదలెత్తి పోవ బగ దీర్పగ వచ్చిన క్రౌర్య మొందు; నే
మిగతి దలంచినన్ బగకు మేలిమి లేమి ధ్రువంబు కేశవా"

ఈ పద్యమున "పగ అడగించుట లెస్స" అని ఒక సిద్ధాంతము చేయబడినది. ఆ అడగించుట క్రౌర్యరహితముగ జరుగవలెనని ఇంకొక సంకేత వాక్యము చేర్చబడ్డది. ఈ రెండు వాక్యములకు నడుమ ఒకదాని నొకటి పూర్వపక్షము చేయుచు మూడు వాక్యము లున్నవి. ఆ మీమాంసాఫలితముగా క్రౌర్యరహితముగా పగదీర్చుకొనుట సాధ్యము కాదు గనుక అసలు పగబూనుటయే అకార్యమని నిశ్చయింపబడినది. అర్థసంవాదము కలిగి సమానబలము గల ఇందలి వాక్యములను ఇంకొక కవియైనచో ఏ సీసపద్యముననో వివరముగ వ్రాసియుండును. తిక్కనది ఆ పద్ధతికాదు. మరియు సిద్ధాంతమును సయుక్తికముగా సమర్థింపుచు తర్కసహము చేయుట ఆయనకు పరిపాటి. "అమలోదాత్త మనీష" కలవాడు కనుక తర్కమునకు తాళజాలని యే సిద్ధాంతమును చేయడు. ఒక పద్యము నుదాహరించెదను.

"వల నధికంబుగా గలుగు వైద్యులు శాస్త్రము లభ్యసించి మం
దుల నొడగూర్ప నేర్చి, తమదోషము లారయు శక్తికల్గి యా
ర్తులకు జికిత్స చేయుదురు, రోగము వాయమిలేదె ? వారు రో
గులగుట కాన మెట్లు ? ప్రతికూల విధిన్ నరు నేర్పుతోచునే ?"

ఈ పద్యములో నరుడు తన ప్రజ్ఞచే ప్రతికూలవిధిని అతిక్రమింపజాలడను సిద్ధాంతము చేయబడినది. దానికి సమర్థుడైన వైద్యుడు చికిత్స చేసినను రోగము పోకుండుట దృష్టాంతముగా నీయబడినది. వైద్యుడు అసమర్థుడే యైనచో ఆ దృష్టాంతమే అసమర్థమగును. కావున సమర్థుడైన వైద్యుడే గ్రహింపబడెను. వైద్యుని సామర్థ్యమును నిరూపించుటకు అయిదు లక్షణములు పేర్కొనబడినవి. వాటిలో మొదటిది శాస్త్రాభ్యసనము, రెండవది మందులు చేయు నేర్పు, మూడవది రోగనిదానము, నాల్గవది చికిత్సా కౌశలము, అయిదవది "వలను"- అనగా ఉపాయమని సాధారణార్థము, సమయోచితోపాయము అని విశేషార్థము. (Resourcefulness); చికిత్స చేయునపుడు ఎప్పటి కప్పుడు తటస్థించు బెట్టిదములను తొలగద్రోయు నేర్పు. ఈ లక్షములలో నేది లేకున్నను వైద్యుడు సమర్థుడే కాజాలడు. వాటిలో ఉపాయము అతిముఖ్యమగుటయే కాక శాస్త్రాభ్యాసమునకు పూర్వమే వైద్యుడు కాదలచిన వానికి ఉండవలసిన సహజ లక్షణము. అందుచే నది మొదట పేర్కొనబడెను. సులభముగా నున్న ఈ పద్యములో తర్కమయమైన ఇంత విపులార్థమున్నది. ఇందు అర్థాతిశాయియైన

శబ్దముగాని శబ్దాతిశాయియైన అర్థముగాని ఎచ్చటనులేదు. ఇట్టివే ఆయన శైలికి గల లక్షణములు. ఈ శైలియే బుద్ధిగమ్యమని చెప్పదగినది.

మరి కొన్నిచోట్ల భావము యొక్క లోతునుబట్టి అర్థమునకు ఝటితి స్ఫూర్తి కలుగదు. అసలు ఏకవి రచించిన పద్యమునకైనను అర్థము చెప్ప బూనెడివాడు ఆ కవి ఆ పద్యములో చెప్పదలచిన భావమేదియో మునుముందు ఊహించి అవగతము చేసికొన్ననేగాని అర్థము చెప్పజాలడు. కవి హృదయము గోచరము కానివాడు ఆ పద్యమునకు అర్థమే చెప్పలేడు. అనగా వ్యాఖ్యాత కవికి గల భావుకత్వము కలవాడై యుండవలెనన్నమాట. ఒకటి రెండు ఉదాహరణములు చూడుడు.-

కం॥ "పరిచారికాత్వరేఖా
పరిణతి తనమేన నచ్చుపడు భావనకున్
డిరమై తలకొను నంతః
కరణముతో పురము ద్రుపదకన్యక సొచ్చెన్."

ఇది ద్రౌపది సుధేష్ణయొద్ద సైరంధ్రిగా వర్తింపబోవు సందర్భమున చెప్పినది. ఆమె ఒక మహారాజునకు పట్టమహిషి. కాలవశమున పరిచారిక కాబోవుచున్నది. ఎంత నేర్పుతో వేషము మార్చుకొని నటింప బూనినను ఆమె రూపరేఖలు సహజ ప్రాభవమును వెల్లడించుచునే యుండును. వేషమే గాక రేఖ సైతము పరిచారికాత్వ స్ఫురణ కల్గింపనిచో గుట్టు బయటపడును. రేఖను మార్చుకొనుటకు శరీరవర్ణమును మార్చుకొనుటవలె అతి దుర్ఘటము. కాని భావితాత్ములైనవారు త్రికరణశుద్ధిగా భావన చేసినచో ఆత్మీయ రేఖనుగూడ మార్చుకొనగలరు. అట్టి భావన చేయుటకు, అంతఃకరణము అచంచలమై యుండవలయును ఈయెడ పాంచాలి తన శరీరమున పరిచారికాత్వరేఖ పొచ్చెము లేకుండ ముద్రితమగుటకై తాను చేయు భావన స్థిరమైయుండదగిన అంతఃకరణముతో పురము సొచ్చినదని ఈ పద్యముయొక్క భావము. "భావన వలన రేఖ మార్చుకొనవచ్చును" అనెడి యోగశాస్త్రరహస్యమును అర్జునుడు బృహన్నల యయ్యెడు సందర్భమున కూడ తిక్కన వ్యక్తపరచెను. ఆ వాక్య మిది; "వదనంబు కొమరు భావనచేసి వేరుగా" అర్జునుని ముఖ సౌందర్యము భావనవలన మారిపోయినదట. అగాధమైన ఇట్టి అర్థగాంభీర్యము నూహింపలేని

వారికి, ఆయన పద్యములు విన్నంతనే అర్థములుకావు. ఈ గుణమును గ్రహింపలేక తిక్కన కవిత్వమునకు ప్రసన్నతా గుణము తక్కువయని కొందరనుకొందురు. అర్థగాంభీర్యమును అప్రసన్నతగా తలచుట అశిక్షిత బుద్ధులకు సహజమే.

ఇంకొక ఉదాహరణము చూడుడు.

"గుఱియైన చెలువున నెఱసిన లోకర
క్షణ మనంగ గళంబు చాయదోప"

హరిహరనాథుడు తనకు ప్రత్యక్షమైనపుడు తిక్కన చేసిన ఆ రూప వర్ణనగల పద్యములోని పాదమిది. కాలకూటము మ్రింగిననాడు ఏర్పడిన గళంబుచాయ ఆ దేవుని కంఠమున కానవచ్చెనట ఆనాడు లోకరక్షణార్థమై ఆయన హాలాహలమును మ్రింగెనుగాన ఆ ఛాయయే ఇక్కడ లోకరక్షణముగా అభేదాధ్యవసితమైనది. అయితే ఆ నల్లని ఛాయయే ఆదర్శప్రాయమైన సౌందర్యముతో నిండియున్నదట. ఈ అర్థమునకు తిక్కనవాడిన వాక్యము "గుఱియైన చెలువున నెఱసిన" (filld with ideal beauty) అని. ఈ మూడు అచ్చతెనుగు మాటలలో "ఆదర్శప్రాయమైన సౌందర్యముతోనిండిన" అన్న వాక్యార్థము ఇమిడియున్నది. ఇది గ్రహింపలేని వారికి ఆయన కవిత్వము అప్రసన్నముగ తోచుట వింతగాదు. మరి ఆధ్యాత్మికములైన కొన్ని ఘట్టములలో వేదాంతశాస్త్ర పరిజ్ఞానము యోగశాస్త్రానుభవము లేనివారికి ఎంత ఆలోచించినను అర్థముగాని పద్యములున్నవి. అటే ధర్మశాస్త్ర ప్రసంగములు వచ్చినపుడును అట్టివే కొన్ని పద్యములు గలవు. వాటినైనను అప్రసన్నతాదోషజుష్టము లనరాదు. కావ్యములలో శాస్త్రార్థ ప్రసంగము వచ్చినపుడు తచ్ఛాస్త్ర పరిజ్ఞానము లేనివారికి అవి దుర్బోధములగుట సహజమే! దానికి మన విజ్ఞాన లోపమే కారణముగాని కవి రచనాలోపము కారణము కాదు.

అర్థమునకు ముందు విన్నంతనే చెవికి ఇంపును, మనస్సునకు హాయిని గొల్పెడి పద్యములు తిక్కన రచనలో చాల అరుదుగానుండును. క్వాచిత్కములైనవి కొన్ని ఉండవచ్చును. అవియైనను కేవలము అక్షరరమ్యత నాశించి వ్రాసిన పద్యములుగావు. భారతమున ఇతర భాగములందును భాగవతాది ఇతర గ్రంథములందును సందర్భము నుండి వేరుపరచి ఇంపుగా చదువుకొన

దగిన పద్యము లనేకములుండును. తిక్కన భారతమున ప్రతి పద్యమును సందర్భసంకీలితమై అవయవితో విడరాని పొత్తును కలిగియుండును గాన దానిని వేరు పరచి ముచ్చటగా చదువుకొని మురియుట పొసగదు.

"చిచ్చరకన్నుమూసికొని చేత్రిశూలము డాచి లీలమై
వచ్చిన రుద్రుచండమున వ్రాలెద వీ పనిలోన నోర్వగా
వచ్చునె నిన్ను నెట్టి మగవారికి నీ కృప నాశ్రయింపగా
వచ్చితి మేగతిన్ గెలువవచ్చు మహాత్మ యెఱుంగజేయవే"

ఇత్యాది పద్యములు కొన్ని సందర్భములనుంచి వేఱుపరచి చదువు కొనుటకు అనువుగా నుండునుగాని అవియైనను సందర్భముతో కలిసియున్నప్పటి చిత్త సుఖమును విడిగా కలిగింపలేవు. అనగా! తిక్కన పద్యరచనా పరాయణుడు కాదు; కావ్యశిల్ప పరాయణుడు. ఆ శిల్పములో ఏ స్థానమున ఏ వాక్యము ఆవశ్యకమగునో దానినే ఘటించి మూర్తి సౌష్ఠవమును రసస్ఫూర్తిని కలిగించును. అవయవినుండి విడదీసిన ఏ అవయవమును ఇంపు గొలుపదు.

ఇంకొక విశేషము—

ఆంధ్రవాఙ్మయములో సంస్కృత జటిలము, సమాసఘటితము, అక్షర రమ్యము, భావాతిశాయిశబ్దము, నైఘంటికము అయిన శైలియొకటియు, దేశ్య పదఘటితము, నాతిసమాసభూయిష్ఠము, లోకవ్యవహారసిద్ధము అయిన శైలి యింకొకటియు రెండు భిన్నమార్గములుగా తొలినాడే యేర్పడెను. దీనిలో మొదటి దానికి నన్నయయు రెండదానికి తిక్కనయు గురువులు. ఈ రెండు తెలుగు భాషలో నాటినుండి నేటికిని విడివిడిగా సాగుచునే యున్నవి. అర్వాచీనులలో నన్నయ శైలిని అనుకరించి కృతకృత్యులయిన కవులు చాలమంది కలరు. శ్రీనాథపోతనాదులు, ఆ శైలికే మఱికొంత వన్నెపెట్టి గురువునకు ప్రత్యుపదేష్టలు అనదగినవారుగా గణనకెక్కిరి. తిక్కనను అనుకరింప జూచిన వారు దేశ్యపదమయమైన రచన చేయగలిగిరేగాని ఆయన శైలిలోని తక్కిన విశేషములను స్పృశింపలేకపోయిరి. అనగా ఆయన శైలి అనుకరణ సాధ్యము కాదు. నిజమునకు భావగతి కూడ శైలిలో ఒక భాగమని అంగీకరింతుమేని ఒకని శైలి మరియొకని కెన్నడును అనుకరణీయము కాదు. అది అతని ఛాయ వంటిది. ఇచ్చట ప్రస్తావింపబడిన అనుకరణీయత బాహిరమైన శబ్దగతికి

సంబంధించినది మాత్రము. తిక్కనశైలి అనుకరణీయ మన్నప్పుడు ఆయన శాబ్దికశైలియు అసాధ్యమే అనుకొనవలయును. ఆయనవలె లోక సాధారణ భాషలో జీవవంతములైన వాక్యములు వ్రాసిన కవి ఇంకొకడు లేడు.

వర్ణనలు - చిత్రణము

కావ్యమునందలి వర్ణనలు వస్తువర్ణనమనియు రూపచిత్రణమనియు భావ చిత్రణ మనియు మూడు విధములు. రమణీయములైన సూర్యచంద్రోదయాది ప్రకృతి దృశ్యములును, పాత్రలు వర్తించు రంగస్థలాది సన్నివేశములును, వస్తువర్ణనలగును. మరి ఆ రంగమున ప్రవేశించు పాత్రల రూపురేఖలను, మనోభావములను వర్ణించుట రూపచిత్రణమగును. అలంకార శాస్త్రమున పీటిలో మొదటి వర్గమున కుద్దీపన విభావమనియు, రెండవదానికి ఆలంబన విభావ మనియు పేర్లు. కథలో ఒక వివాహఘట్టము సందర్భించినపుడు ఆ వివాహ మంటపమును అందలి వేదిని నానావిధమంగళద్రవ్య సముచ్చయ స్థితిని బంధు మిత్రజన సమావేశమును వర్ణించుట వస్తువర్ణనము. పెండ్లిపీటలమీద ఆసీనులైన నూతన వధూవరులను వర్ణించుట రూపచిత్రణము. మరి వారి మధురమనోభావ సంచారమును వర్ణించుట భావచిత్రణము. ఈ మూడును విడదీయరాని పొత్తు కలిగియుండుట నిజమే కాని, వాటికిగల ఈషద్భేదమును గుర్తించుట మాత్రమే విమర్శ ధర్మము. ఈ మూడును ఉత్తరోత్తర చతురతరములు. అందును మూడవది (భావవర్ణన) కవియొక్క ఆంతర జగద్దర్శన నిపుణతకు పరీక్షా స్థానము. సజీవపాత్ర సృష్టికి ఆ దర్శనమే మూలభూతము. సాధారణముగా ఈ మూడు విదములను వర్ణనలనియే చెప్పుచుందుము. అందు తప్పేమియు లేదు. తిక్కనగారి సన్నివేశ వర్ణనలును, మూర్తి వర్ణనలును, భావ వర్ణనలును పరస్పర పోషకములై రసోదయము కల్గించుచుండును.

ఆయన చేతబడిన భారతభాగమున యుద్ధభూమియు, అందు సంహార తాండవమొనర్చు వీరుల మూర్తులును ప్రధాన వర్ణనీయాంశములు. యుద్ధపంచక భాగమునగల కథయంతయు ముఖ్యముగా ఈ రెండంశములకు సంబంధించినదే. ఈ భాగమును యుద్ధభూమిని ప్రవహించెడి రక్తవాహినులవలె రౌద్రభయానక రసప్రవాహములను వెల్లివిరియించి తిక్కన రమణీయ భయంకరమైన ఒక

లోకమును చిత్రించి ప్రదర్శించెను. ఆయన యుద్ధభూమిలో రుద్రునివలె ఆనంద పారవశ్యముతో తాండవించుచు అయిదు పర్వముల వీరగీతము దేవతలు ఆలకించునట్లు ఎలుగెత్తి పాడినాడా? అని యనిపించును. ఆ వీరగీతముయొక్క తుది చరణమే స్త్రీ పర్వము. అప్పటికి గతించిన పదునెనిమిది రోజులలో పోరిపోరి వీరస్వర్గము నలంకరించిన శూరుల కళేబరములను, అవి చివరికి జీర్ణించి గుర్తుపట్టరాని అంగవైకల్యముతో పడియున్న స్థితిని చిత్రించుటలో ఆయన చూపిన సునిశితమైన భావన ఊహింపవలసినదే కాని ఉగ్గడించుటకు సాధ్యముకాదు. యుద్ధములను వర్ణించిన యుద్ధపంచకములో ప్రవహించిన రౌద్రభయానక రసముల వలెనే ఇచ్చట స్త్రీ పర్వమున కురుకాంతల అశ్రుజలముతో పాటు కరుణ బీభత్స రసములు వెల్లివిరియుచుండును. భర్తల శవములమీద విలపించు వీరపత్నులు, పుత్రుల శవములమీదబడి విలపించు వీరమాతలు దుఃఖపరవశలై చేయు ఆక్రోశ నినాదములు నీరవమైన నాదముతో పాఠకుల హృదయములనే కాక ఆత్మలను గూడ ద్రవింపజేయుచుండును. ఆ పర్వములో అక్షుణ్ణములైన కొన్ని వృత్తములు వాడబడినవి. అవి గేయప్రాయములు. పఠన సామర్థ్యము కలవాడు వాటి గేయ లక్షణమును సువ్యక్తమగునట్లు చదివినయెడల ఆ కరుణరసము ద్విగుణీకృతముగా అనుభవింపబడును. కావ్యకళతో కరుణమునకును గీతికిని సహజ సంబంధము కలదు. ఆ పొలికలనిలో పడియున్న శవముల చిత్రణము, చిత్రకారుడు చిత్రింపలేకపోవుటయేకాదు. ఛాయాగ్రాహక యంత్రముకూడ గ్రహింపజాలదు. ఆ మూర్తులను తిక్కన ప్రత్యక్షముగా శబ్దచిత్ర మొనర్చిన నేర్పు ఆయనకే చెల్లును. ఒక ఉదాహరణ చూడుడు— ఇది శల్యుని శవవర్ణన.

గీ॥ "బోరగిల బడ్డవాడు గపోలమొకటి
పుడమి మోసినయది మోము పొలుపు పెదదు
వీడె చూచితె శల్యుండు వెడలియున్న
జిహ్వ దినియెడి వాయసశ్రేణి కృష్ణ!"

అసాధ్య సంస్థానకములైన ఇట్టి రూపములను స్వాభావికముగా చిత్రించుటలో ఆయనకుగల కౌశలము భారత మెల్లెడలను కానపచ్చును. ఇంకొక ఉదాహరణము నిచ్చెదను. పాంచాలి సుధేష్ణను చేరబోవునపుడు ఆసీనయైయున్నను ఆ రాజపత్ని ఆదరపూర్వకముగా "రమ్మ" అని చేరదీయుట ఇందు వర్ణింపబడినది.

"కనుగొని గారవంబును మొగంబునఁ గేల మురః ప్రసారముం
చనువున నమ్రభావమును దంతమరీచుల సామి నిర్గమం
బును దనలోఁ గనల్కొనఁగ భూరితరాదరరేఖ నిందు ర
మ్మనవుడు నంతనంత ద్రుపదాత్మజచేరి వినీతి నిల్చెనన్."

సుధేష్ణ గౌరవభావము తోచెడు మొగముతో చాచిన చేతులతో, లేచి నపుడు సగము వంచిన శరీరముతో, చిరునవ్వువలన కొంచెము వ్యక్తమైన దంత కాంతులతో మిక్కిలి ఆదరభావము సూచించుచు "ఇందురమ్మ" అని చేరబిలి చినదట. పాంచాలి అంతంతజేరి వినీతితో నిల్చినదట. ఇంకొక కవియైనచో సుధేష్ణజూపిన ఆదరభావమును ఆమె అవయవచేష్టా వివరములతో పనిలేకుండ గనే స్థూలముగా ఒక్క వాక్యములో చెప్పి ముగించును. ఆ వాక్యమువలన సందర్భ తాత్పర్యమే బోధపడునుగాని ప్రత్యక్షమూర్తి దర్శనము కలుగదు. మనచే ఆ మూర్తిదర్శనము చేయించుటయే తిక్కనగారి శిల్పలక్షణము. సంస్కృత కవులలో భట్టబాణుని కాదంబరి ఈ రూపచిత్రణ కౌశలమునకు ప్రథమోదాహరణము. అయినను అది వచన రచన కనుక కొంచెము సుకరమే యగును. తెలుగులో ఈ ప్రజ్ఞకలవారు ముగ్గురు, నలుగురు మాత్రము కలరు. వారిలో తిక్కన కాలమునుబట్టియేకాక ప్రతిభను బట్టియు ప్రప్రథముడు. మరియు మూర్తి చిత్రణములో స్థిరరూపమును వర్ణించుటకంటె చరరూపమును వర్ణించుట కష్టమైనపని రూపగతమైన సహజ సౌందర్యము దాని చరమావస్థలో ద్విగుణీకృతమై మోహనమగును. ఆ చరమావస్థను వర్ణించు నేర్పు ఎగిరెడి పక్షిని కొట్టెడు విలుకాని నేర్పువంటిది. తిక్కన క్లేశతరమైన అట్టి చరరూప మును వర్ణించుటకే కుతూహలపడును. దీనివంటిదే ప్రాణుల ఆకారములకంటె తన్మనోభావముల వర్ణించుటలోగల క్లేశము. ఆకారము బాహిర ప్రపంచమునకు సంబంధించినది; ఇంగితము అంతర ప్రపంచమునకు సంబంధించినది. ఉభయా త్మకమైన రూపము వర్ణింపబడినప్పుడే దాని ఆత్మ వ్యక్తమగును. తిక్కన రూపచిత్రణలో ఆకారము, దాని చలనము, తదంతఃకరణ ప్రవృత్తి కలసి రాశీభూతమై సమగ్ర సౌందర్యమును వెలార్చుచుండును.

భాషా సృష్టి

కావ్యరచనకు యోగ్యమైన ఆంధ్రభాషలేని రోజులలో శిష్టమైన భాషను నిర్మించుకొని కావ్యరచనను నిర్వహించిన సిద్ధసంకల్పుడు నన్నయ. ఆయన

చేతిలో తత్సమశబ్దజాలమువలె శుద్ధాంధ్రము పెంపొందలేదు. తత్కారణము నన్నయ ప్రకరణమున చెప్పితిని. అచ్చతెనుఁగున కాగౌరవము తెచ్చినవాడు తిక్కన. ఒకభాష యొక్క శక్తియు, సంపన్నతయు అది వ్యక్తముచేయు భావములయు నర్థములయు గంభీరతను బట్టి తెలియవచ్చును. అచ్చతెనుఁగు భాష సూక్ష్మాతిసూక్ష్మములైన మనోభావములను వ్యక్తము చేయటయందును అతి గంభీరములైన శాస్త్ర పరమార్థములను నిష్కర్షగా వివరించుట యందును కూడ సమర్థమే యని తన ప్రయోగములచే లోకమునకు చూపినవాడు తిక్కన. అట్టి యీ భాష అంతయు ఆయన సృష్టించుకొన్నదే. ఆ భాషా సృష్టిలో కొంతవరకు నాటి వాడుకపదముల సహాయము చాల కలదు. ఆయన వాక్యములు వ్యాకరణ లక్షణానుసారముగానే ఉన్నను, భాష అంతయు వ్యావహారిక భాష. అందును నెల్లూరు మాండలిక ప్రదప్రయోగములు అమితముగా[1] కలవు. దేశ్యమైన తెలుఁగుభాషను పాల్కురికి సోమనాథుడును విస్తారముగా వాడెను. కాని అతని భాషకు తిక్కన భాషవలె సాధారణీకృతి రాలేదు. దీనికి కారణము సోమనాథుని ప్రకరణమున వివరించితిని. అందు చూడదగును. వ్యావహారిక భాషా పదములకే శుద్ధరూపమును క్రొత్త ప్రాణము నిచ్చి ఆయన భారతము రచించెను.

"ఒక కవి యొక్క రచనా సామర్థ్యమునకు పరీక్షా స్థానము క్రియాపద ప్రయోగము (the use of the verb)" అని అరిస్టాటిల్ ఒకచోట నిర్దేశించెను. ఇది సత్యమే! మానవ వర్తనమే కవిత్వమునకు ప్రకృతి. వర్తనమును వ్యక్తము చేయునది క్రియారూపమేగాని తక్కిన భాషా భాగములు కావు. అవన్నియు క్రియకు అంగభూతములు. కావున వాక్యములో క్రియాపదము ప్రాణము. మరియు శారీరక వర్తనమును సూచించు క్రియాపదములు లభించునంత ప్రచురముగ మానసిక వ్యాపారమును సూచించునవి లభింపవు. అందును సమానార్థకములుగా కానవచ్చే క్రియలలో ఛాయామాత్రముగ అర్థభేదముండును. అర్థమునకు తగిన క్రియా ప్రయోగము చేయలేని కవి తనకు స్ఫురించిన ఏదో ఒక క్రియను ప్రయోగించి పులిమి పుచ్చును.

---

1. ఆ మండలములో "పనిలేదు, పలుకకుండుము" అను మాటలు ఇతర ప్రాంతములలో "అక్కరలేదు. ఊరకుండుము" అని వాడుదురు. అట్లే "వచ్చిన దానికి, పోయినదానికి" అనునవి "వచ్చుటకు, పోవుటకు" అను భావార్థమున ఉపయోగింతురు. ప్రశ్నార్థకమున "ఎట్లు?" అనుట ఇంకొక మాండలికము "నీవు రావా ఎట్లు" అనిన "నీవు రావాఏమి ?" అని అర్థము. ఇట్టి ప్రయోగములు భారతమున తండోపతండములుగా నున్నవి.

ఈయన, ఒకే వ్యాపారములో ఛాయామాత్రభేదము గల అంశము లెన్ని యుండునో వాటి అన్నిటికి అర్థచ్ఛాయాభేదము గల క్రియాపదములను ప్రయోగించి నిష్కర్షమైన అర్థమును వ్యక్తీకరించును. ఒక ఉదాహరణము చూడుడు.

ద్రౌపది కీచకు నింటికి సురను తేబోవు సందర్భమున ఆమెకు కలిగిన భయ సందేహములలో ఎట్టి భావాంతరములు కలవో అవన్నియు ఛాయామాత్ర భేదము గల క్రియలలో వ్యక్తము చేయు ఈ క్రిందిపద్యము చూడుడు.

ఆ॥ "తలకు పుట్టె గొంకు కొలదికి మీరె వె
న్నాటు దోచె ముట్టుపాటు దొడరె
వెఱగుపాటు దనికె నెఱనాడె నొవ్వు నె
వ్వగలు వగలు నినె దిగులు వొదివె."

రావణునిచేత అవమానితయైన రంభయొక్క చిత్తవైకల్యమును వర్ణించిన పద్య మిటువంటిదే. దానిని అచ్చట వివరించితిని. మరియు ఒకే అర్థ మును పలుమారులు చెప్పవలసి వచ్చినపుడు ఆయన భంగ్యంతరముల చెప్పును గాని పునరుక్తి దోషము పొంతబోడు. ద్రోణపర్వమున గల షోడశమహారాజ చరిత్ర కథనము దీనికి దృష్టాంతము. ఆ కథనములో, ఎంతెంత గొప్ప బ్రతు కులు బ్రతికినను ఆ పదియారుగురు మహారాజులును లోకాంతరగతు లగుట తప్పలేదు - అని చెప్పవలసివచ్చెను. ఒక్కొక్క మహారాజునుగురించి "లోకాం తరగతు డయ్యెను" అను వాక్యార్థమును భంగ్యంతరమున పదియారు పద్యము లలో పదియారు విధముల వ్రాసెను.

తిక్కనగారి సందేశము

ఇట్టి మహాకవి తన రచనలద్వారా లోకమునకు చేసిన ఉపదేశ మేమి? కవిగా ఆయన మన కిచ్చిన సందేశమేమి ? అని ఎవరైనను ప్రశ్నించినపుడు భారతమున చెప్పబడిన ఉపదేశమే ఆయన సందేశము అని సద్యస్సమాధానము చెప్పవచ్చును. "అయితే ఆ భారతము తన సందేశద్యోతనార్థము ఆయన స్వతం త్రముగా వ్రాసిన గ్రంథము కాదు; అది వ్యాసకృతము. అందలి ధర్మోపదేశము వ్యాసుడు చేసినట్టిదే కాని తిక్కన చేసినట్టిది కాదు" అని, "భారత సందేశమే

తిక్కన సందేశము" అనెడి సిద్ధాంతమును పూర్వపక్షము చేయవచ్చును. నిజమే. వ్యాసప్రోక్తము కాని ధర్మమును దేనిని తిక్కన స్వయముగా బోధింపలేదు. వ్యాసరచనము తనకే కాక, ఆ నాటి తన జాతికిని అనుసరణీయమును, ఆరాధనీయమును కనుకనే దానిని తెనిగించుటకు పూనుకొనెను. అనువాదకుడైన ఏ కవియైనను మూలమందలి ధర్మమహత్త్వముగాని, కథాచమత్కారముగాని, పాత్రల యుదాత్తత గాని తనను ఆకర్షించి హృదయమునకు హత్తుకొనినపుడే దానిని భాషాంతరీకరించుటకు తలపడునుగాని లేనిచో దానిని చేపట్టడు. కావున భారతమునందలి కథ-పాత్రలు-ధర్మము అనెడి మూడంగములు తిక్కనహృదయము నాకర్షించినవి. కావుననే ఆయన దానిని తనరచనకు మాతృకగా గైకొనెను. అయితే ఆయన భారతమును "తెనుగుబాస వినిర్మించుట" అనగా ఒక విశిష్టరూపమున నూత్ననిర్మాణము చేయుటయే అని ఇతఃపూర్వము చెప్పితిని. ఆ నిర్మాణము ముఖ్యముగా గ్రంథశిల్పమునకు సంబంధించినది. అనువాదమున గల రూపసౌష్ఠవముగాని, శిల్పసౌందర్యముగాని మూలమున లేదనుట నిర్వివాదమైన విషయము కాని, ధర్మప్రతిపాదనము ఇంచుమించు మూలానుసరణమే! అయినను మూలమున పెక్కు తత్త్వములు వికీర్ణములై సమన్వయము కుదరని వైవిధ్యము కలవిగా గోచరించుచుండును. ఆ ధర్మతత్త్వములో వైవిధ్యముగాని అనేకత్త్వము గాని లేదనియు, నానా ధర్మములయొక్క అద్వైతమూర్తియే భారత మనియు, దర్శించి తద్దర్శనానుగుణముగా భారతమును తెనుగున వినిర్మించిన మహాకవి తిక్కన. కావున శిల్పమునకే కాక ధర్మసమన్వయము చేయుటలో కూడ కొంత విశిష్టత కలదు. ఇయ్యెడను ఆయనను వ్యాసఋషి ఆశయమును వ్యాఖ్యానించిన భాష్యకర్తగా గ్రహింపవలెను. అయితే మూలమందలి రహస్యములను విప్పి చెప్పినవాడే భాష్యకర్త యగునుగాని, తానై తనదిగా చెప్పతగిన నూతన ధర్మమును ఉపదేశించినవాడు కాజాలడు. కావున ఆయన ఉపదేశమును గ్రహించుటకు ఆయన స్వతంత్రముగా రచించిన గ్రంథ భాగములను పరిశీలన చేయవలసియుండును.

అవతారికనుబట్టి ఆయన వైదికమార్గనిష్ఠముగు వర్తనచే భేదము లేని భక్తిచే, నిరంతర భగవత్పాదపద్మ సంస్మరణచే, కావ్య రసాస్వాద తపస్సుచే భగవంతుని మెప్పించి మోక్షమును వశముగా గైకొన్న ధన్యుడు అని స్పష్టమగును. అదిగాక ఆ హరిహరనాథుని సాకార నిరాకారత్వములను గూర్చియు,

ఆ దేవుడు నానా విధముల ఐహికాముష్మిక సుఖమును కోరు వారికి ఏకైక శరణ్యుడనియు హరిహరనాథతత్త్వ నిరూపణ సందర్భమున చెప్పితిని. తిక్కన గారు కర్మ జ్ఞాన భక్తి యోగాది మార్గములలో నేదో యొక దానిని అవలంబించి తక్కిన వాటిని ఉపేక్ష చేసిన సంకుచిత దృష్టికలవాడుకాడు. అవన్నియు సోపాన పరంపరాక్రమమున మోక్షప్రాప్తి కి కారణము లనియు అన్నియు క్రమముగా సంసేవ్యము లనియు గ్రహించుటే కాక తదనురూపముగా తన జీవిత యాత్రను సాగించి పూర్ణపురుషుడుగా ముక్తిని పొందెను. హరిహరనాథుడు సర్వ దేవతాద్వైతమూర్తి యైనట్లే, తిక్కన సర్వధర్మ మార్గాద్వైతమూర్తిగ వెలుగొందెను.

ఇదంతయు ఆతని పారలౌకిక సాధనకు సంబంధించిన ధర్మాచరణము. ఈసాధనను మిషగాబెట్టుకొని ఐహికమును నిర్వీర్యము-నిస్తేజము ఒనర్చుకొన్న పేద మనస్సు కలవాడు కాదు. మంత్రిగా, రాజనీతి విశారదుడుగా, వైభవోపేతుడుగా, మహాకవిగా, మహాదాతగా, బహువిధ జీవితరంగములలో గణనకెక్కి ఐహిక జీవితమును సఫల మొనర్చుకొన్న సంసారయోగి.[1] తనకు శ్రీమత్త్వము, ఆయుష్మత్త్వము, సుధీమత్త్వము భగవదనుగ్రహలబ్ధములని భక్తితో స్వీకరించి భోగియు, త్యాగియునై ఆ సంపదల వ్యామోహమున బడక నిర్లిప్తతతో మెలగిన బ్రహ్మజ్ఞాని. కావున తిక్కనగారు లోకమున కిచ్చిన సందేశము అద్వైత మార్గానుసారియైన పూర్ణయోగసాధన.

—: o :—

---

1. కం॥ "శ్రీమత్త్వాయుష్మత్త్వసు
ధీమత్త్వ ప్రద కటాక్ష దీపిత భక్త
స్తోమారామ వసంతా
వ్యామోహ ప్రశమ కరణ హరిహరనాథా"

కేతన

దశకుమార చరిత్ర

తిక్కన సమకాలికులలో మొదట పేర్కొన దగినవాడు మూలఘటికి కేతన; ఇతడు సోమయాజికి అత్యంత సన్నిహితుఁడగుటయే కాక, ఆయన కంకిత మిచ్చిన దశకుమార చరిత్ర పీఠికలో ఆ మహాపురుషుని మహోదారమైన బహిరంతర మూర్తిని చిత్రించి లోకమున కొసంగిన శిల్పి.

కేతన వేంగి దేశమునందలి "వెంటిరాల" అనే అగ్రహారమునకు అగ్రణి. అనగా అగ్రహారీకుడో లేదా గ్రామణియో? ఆ గ్రామము నేటి ఏలూరునకు సమీపమున ఉండెడిదట. ఆదినములో నెల్లూరు పట్టణమున సారస్వత పీఠాధిపతియై అనేక విధముల కవిపండితుల ఆదరించుచున్న తిక్కననుజేరి ఆయనను మెప్పించి తన కవిత్వ పాండిత్యములకు ఆమోదముద్ర సంపాదింప వలెనను అభిలాషతో కేతన నెల్లూరు చేరియుండును. అంతేకాని కేవలము ధన సంపాదనార్థమై వెళ్ళి యుండఁడు. అగ్రహారమున కగ్రణి యగుటచే అట్టి యవసరము ఉండియుండదు.

కేతన యీ గ్రంథమును తిక్కన కోర్కెమీద గాక, తత్పూర్వమే రచించి ఆయనకు కృతియిచ్చు సంకల్పముతో వినిపింపగా ఆయన సమ్మతించి యుండును. కృతిపతిచే అడిగించుకొని, కృతి ప్రదానము చేసినట్లు కవులలో పెక్కురు తమ గ్రంథములలో వ్రాసికొనుట సంప్రదాయముగాన, కేతనయు అట్లే వ్రాసికొని యుండును.

మరి ఆ గ్రంథమును ఆలకించిన తిక్కన అతనికి అభినవదండి బిరుద ప్రదానము చేసి యుండును. గ్రంథావతారికలో

> "వేగి విషయమున వెంటిరాలను పేర
> అభిరామమగు అగ్రహారమునకు
> నగ్రణి యగువాని నభినవ దండిగా
> బొలుపు మీఱినవాని...."

అను విశేషణములనుబట్టి ఆ బిరుదము అతనికి తత్పూర్వమే ఉన్నటులతోచును. కాని అది తిక్కన ప్రసాదించినదియే అనియు, ఈఅవతారిక కృతిస్వీకారమునకు తిక్కన అనుమతించిన పిమ్మట వ్రాయబడినదనియు నా ఉద్దేశము. ఈ సంప్రదాయము కూడ కవిలోక సాధారణమే!

కృతి ప్రదాతగా కేతన తిక్కనకు బంధువగుటయే కాక, ఆయనకు శిష్యుడనని చెప్పుకొనుటకు చనవుకూడ సంపాదించెను. ఇతడు రచించిన "ఆంధ్ర భాషాభూషణ"మను తొలి తెలుగు వ్యాకరణ గద్యలో తాను తిక్కనసోమయాజి శిష్యుడనని ఈ విధముగ జెప్పికొనెను. "శ్రీమదుభయకవిమిత్ర కొమ్మనామాత్య పుత్ర బుధారాధన విరాజి తిక్కనసోమయాజి వరప్రసాద కవితావిలాస వేద శాస్త్ర పురాణేతిహాస కళాకోవిద మానస ......కేతనామాత్య ప్రణీతంబైన"[1] తిక్కనెరపిన ఆ గురువ్రతము ఏవిధమైనదో చెప్పలేముగాని ఆయన పరిచయము వలన కేతన కవిత్వకళలోను, సాహిత్యములోను, అనేక శాస్త్రములలోను పెక్కు రహస్యములు గ్రహించి తన ప్రతిభకు మెరుగులు దిద్దుకొని తనకు కలిగిన ఆ మేలునకు శిష్యుడనని చెప్పికొని యుండును. శుశ్రూష అనగా నట్టిదే!

పై గద్యలో తిక్కనను సోమయాజి అని పేర్కొన్న కేతన దశకుమార చరితమున ఆయనను ఆమాత్యుడుగానే పేర్కొనెను. కావున దశకుమారచరిత్ర నాటికి తిక్కన యజ్ఞముచేసి యుండలేదనియు ఆంధ్రభాషా భూషణము తిక్కన సోమయాజియైన పిమ్మట రచింపబడెననియు తలంపవచ్చును. కాని దశకుమార చరిత్ర కృత్యవతారికలో,

> "మహిత దక్షిణలైన బహు విధ యాగంబు
> లొనరించు ననుట వర్ణనము చొప్పు"

అని వ్రాయుట బట్టి తిక్కన సోమయాగము చేసిన తరువాతనే తత్కృతి స్వీకారము చేసెనని భావింపరాదు. సోమయాగమునకు పూర్వము గృహస్థుచేయ దగిన శ్రౌతస్మార్తక్రతువులు పెక్కుగలవు. అవి యన్నియు యాగములే! వాటిలో సోమపాన విధాన ముండదు.

"వైదికమార్గనిష్ఠమగు వర్తనమున్ తగ నిర్వహించు" చుండిన తిక్కన సోమయాగమునకు పూర్వమే అట్టి క్రతువులు పెక్కుచేసి యుండును.

---

1. ఈ గద్య కొన్ని వ్రాతప్రతులలో లేదట, కొన్నిటనున్న చాలునుగదా!

కావున దశకుమారచరిత్ర నాటికి ఆయన సోమయాజి కాడు. మరి ఈ గ్రంథమున భారతప్రస్తావన లేకపోవుటయే గాక నిర్వచనోత్తరరామాయణ ప్రశంసయు లేదు. తిక్కన గ్రంథరచనా ప్రశస్తిని తడవిన ఈ క్రింద పద్యమునవైనను దాని పేరెత్తలేదు.

కం॥ కృతులు రచియింప సుకవుల
కృతు లొప్ప గొనంగ నొరునికిం దీరునె ? వా
కృతినిభుడు వితరణశ్రీ
యుతుఁ డన్నమసుతుఁడు తిక్కఁడొకనికి దక్కన్.

భారత నిర్వచనోత్తరరామాయణములు కాక తిక్కన రచించిన ఇతర కృతులను మనసున పెట్టుకొని కేతన ఈ పద్యమును వ్రాసియుండును. నిర్వచనోత్తరరామాయణమే ఆనాటికి పుట్టియున్నచో అతడు దానిని ప్రశంసింపక విడువడు. ఈ కారణములబట్టి దశకుమారచరితము నిర్వచనోత్తరరామాయణమునకు పూర్వరచన యని నేనేగాక పలువురు భావింతురు. ఈ విషయమంతయు తిక్కన ప్రకరణమున చెప్పితిని.

తెనుఁగున గ్రంథావతారికలలో ఏ అవతారికకును లేని ప్రాధాన్యము దశకుమారచరితావతారికకు కలదు. అందు కృతిపతి యైన తిక్కన యొక్క మహనీయమైన బహిరంతర మూర్తి వర్ణన చేయఁబడెను. మనకు యథార్థమైన కవుల జీవిత చరిత్రలు లేవు. వారిని గురించి జీవితాంశములు వ్రాయ తలపెట్టిన చరిత్రకారులకు ఉపకరించు ఆధారములు సైతము చాల తక్కువ. రాజాంకితములైన గ్రంథముల అవతారికలో ఆయా రాజులయొక్క చరిత్ర కొంతవరకు కానవచ్చును గాని అదియు రాజకీయ చరిత్ర వర్ణనమేగాని కృతిపతి యొక్క ఆత్మీయతా వర్ణనము గాదు.

దశకుమార చరిత్ర ఒక మహాకవి యొక్క లోకాతిశాయి యైన స్వరూప స్వభావములను శబ్దములతో చిత్రించి ఆయన వర్ణచిత్రములేని లోటును తీర్చెను. అంతేకాదు. తిక్కనవంటి కారణజన్ముడు ఆవిర్భవించుటకు అర్హక్షేత్రమైన కొట్టరువు వంశమును మూడు నాలుగుతరముల పూర్వమునుండియు వర్ణించి తిక్కన చరిత్రమును వ్రాయువారికి ఆధారము కల్పించెను. తిక్కన తానై

భారతమున గాని, నిర్వచనోత్తరరామాయణమున గాని తన వంశమును వర్ణించుకొనని లోటుకూడ ఈ మూలముగ తీరెను.

దండి దశకుమారచరిత్రము ప్రసిద్ధములైన సంస్కృతగద్యకావ్యములలో రెండవది. మొదటిది భట్టబాణుని కాదంబరి. దీనినికూడ కేతనకాలములోనే ఇంకొక కేతన పద్యప్రబంధముగా తెనిగించినట్లు సంకలన గ్రంథములలో నున్నది. ఆ కేతన కొట్టరవు కేతన యనియే పలువురి అభిప్రాయము. అది యటు లుండుగాక. ఒకే శతాబ్దిలో ఆ రెండు గద్యకృతులను ఇరువురు కవులు చంపూ కావ్యములుగా పరివర్తనము చేయుట చూడగా ఆ కాలమువారికి పద్య ప్రబంధములపై గల ఆదరము కేవల గద్యకృతులమీద లేదని తలంపవలసి వచ్చును. గద్యపద్యాత్మకములైన చంపువులు ఉభయతారకము లగునన్న నిబ్బరముచేతనో గద్యము పద్యమువలె ధారణయోగ్యము కాదను అనుమానము చేతనో పద్యమువలె గద్యము కీర్తికారణము కాదనెడి నిరసనభావము చేతనో మన పూర్వకవులు ప్రత్యేక గద్యరచనల నాదరింపరైరి. కానిచో కాదంబరీ దశకుమార చరిత్రలు ఉత్తమగద్య ప్రబంధములుగానే తెలుగున అవతరించి యుండును. తెనుగు దశకుమారచరిత్రలో ఏ వచనభాగమునైనను మూలముతో పోల్చి చూచినపుడు ఆ అనువాదసరణినిబట్టి పై అభిప్రాయము నిజ మనిపించును.

సంస్కృతమున దండి దశకుమారచరిత్ర ఒక చిత్రాఖ్యాయిక. ఇది కేవలము కల్పితము కాదనియు, ఇందలి కథాప్రణాళిక కథాసరిత్సాగరములోని మృగాంకదత్తుని చరిత్రప్రణాళికను బోలి యున్నదనియు ఈ కథలలో కొన్ని అందలి కథలతో సంప్రదించుచుండు ననియు శ్రీ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి వారు ఒకచో ననిరి. ఆ పోలిక లున్నను దండి రచనావిధాన మంతయు స్వతంత్రమే ! ఈ గ్రంథమున కథాప్రణాళిక ఈ విధముగా నుండును.

కథా ప్రణాళిక

మగధదేశాధీశుడైన రాజహంసు డనురాజు మాలవాధీశుడగు మానసారునిచే యుద్ధమున ఓడిపోయి భార్యతో, నలువురు మంత్రులతో, వారికుటుంబములతో వామదేవముని ఆశ్రమము చేరి ఆయనప్రాపున అందు నివసించుచుండెను. యుద్ధకాలమునాటికి అంతర్వత్నిగ నున్న ఆతనిభార్య వసుమతి, ఆ యాశ్రమముననే ఒక కుమారుని ప్రసవించెను. ఆ శిశువునకు వామదేవముని జాతకర్మాది సంస్కారములు చేసి రాజవాహనుడని పేరిడెను. అనతికాలములోనే నలువురు మంత్రులకు నలువురు కుమారులు పుట్టిరి. పూర్వము దేశాంతరగతులైన రాజ

హంసుని మంత్రులకుమారులు ముగ్గురు భాగ్యవశమున కారణాంతరములచే ఆ యాశ్రమముననే రాజు నొద్దకు చేరిరి. మానసారునితో జరిగిన యుద్ధమున రాజహంసునకు సహాయపడిన ప్రహారవర్మ యనెడి మిథిలానగర రాజుయొక్క కవలపిల్లలు ఆటవికుల చేతులలో పడి అదృష్టవశమున ప్రాణములతో రాజహంసుని చెంతకు చేరిరి. తన పుత్రునితో పదుగురైన ఆ కుమారుల నందరిని రాజహంసుడు సర్వవిద్యాప్రవీణుల జేసెను. ఆ కుమారులు యుక్తవయస్కులు కాగానే వామదేవుని ఉపదేశమున రాజు వారిని జైత్రయాత్రకు ఆదేశించెను. ఆ యాత్రలో ఒకచోట వారందరు విశ్రమించి యుండగా రాజవాహనుడు మతంగు డను బ్రాహ్మణునకు సహాయము చేయుటకు మిత్రులకు తెలుపకుండ వెడలెను. మిగిలిన తొమ్మండుగురు రాజవాహనుని వెదకుటకు మరునాడు నానా దిక్కులకు వెళ్లిరి. ఆ పదుగురును దేశాంతరములలో చేసిన సాహసకృత్యములే ఇందలి కథలు.

వారందరు ప్రియసాహసులు వీరవిక్రమ విహారమే వారి జీవిత ధర్మము. ఆశ్రిత పక్షపాతము వారి వ్రతము. ఆత్మరక్షణార్థము, ఇతర ప్రాణి రక్షణార్థము పాప పుణ్య శంక లేక ఎట్టి సాహసములనైన చేయుటకు వెను దీయరు. వలచిన కన్యలను ఎట్టి ఇక్కట్టులకునైన లోనై చేబట్టి తీరుదురు. అంజనాది విద్యలచే నిధులను కనుగొనుటలో ఎంత నేర్పరులో ఆ ధనరాసులను అవసరము కొలది విరజిమ్ముటలోకూడ అంత యుదారులు. కన్నములు వేయుట, ఇంద్రజాలములు చేయుట, జూదమాడుట మొదలగు కళలలో నిష్ణాతులు. వీరి కృత్యములన్నియు ధర్మశాస్త్రవిరుద్ధములైనప్పటికి "సాహసే లక్ష్మీః" అను నీతివాక్యమునకు లక్ష్యభూతములై యుండును. ఈ కథలన్నియు దశవిధరూపకములలో భాణము, ఈహామృగము, ప్రహసనము మొదలయిన చిల్లర నాటికలకు వస్తువుగా పనికివచ్చు స్వభావము కలవి. వీటిలో ప్రాయికముగా కొన్నిట శృంగార వీర రసభావములును, కొన్నిట హాస్యాద్భుత కరుణ రసభావములును అపరిపుష్టమైన రూపమున వ్యక్తమగుచుండును. ఏవంవిధ నానా రసమయ సాహసకృత్యములు విడివిడిగా చేసి తుదకు అందరును ఒకచో జేరి తమ తమ సాహసకృత్యములను చెప్పుకొనిరి. ఆ కథలలో రాజవాహనుడు అవంతిసుందరిని పెండ్లియాడుట ప్రధాన కథ.

అవంతి సుందరి రాజహంసుని శత్రువైన మానసారుని కుమార్తె. ఆ మానసారుని కుమారుడైన దర్పసారుని సంహరించి రాజవాహనుడు తన్ను వలచిన అవంతి సుందరిని వివాహమాడి ఆ రాజ్యమున కభిషిక్తుడై మిత్రులతోకలిసి తలిదండ్రుల వద్దకు వచ్చెను. రాజహంసుడు తన శత్రు రాజుయొక్క రాజ్యలక్ష్మియే కాక అపరలక్ష్మియైన అతని కుమార్తెకూడ తన కుమారునకు లభ్యమైనందులకు పరమానందభరితుడై కుమారుని తన రాజ్యమునకు అభిషిక్తునిజేసి చరితార్థు డాయెను.

దండి సంస్కృతభాషా శైలి చాల ఉజ్జ్వలమైనది. సంవాదములు మిక్కిలి సహజముగానున్నను వర్ణనములు నానావిధమైన ఉత్ప్రేక్షలతో, అతిశయోక్తులతో అనుప్రాసాది శబ్దాలంకారములతో ఎంతో ప్రౌఢముగనుండును. ఈ శబ్దములను యథాతథముగా ప్రయోగించిననే తప్ప ఆ ఉజ్జ్వలత తెనుగునరాదు. కేతన ఆ ప్రయత్నము చేయలేదు. తెలుగు దశకుమార చరిత్ర, కథా మాత్రానుసరణమే గాని వాక్యానువాదము కాదు. ఈ కథలను తెనిగించుటలో కేతన కొన్నియెడల భారతకవులవలె స్వతంత్రుడయ్యే వర్తించెను. కథాప్రారంభముననే కుసుమపురవర్ణనను, వసుమతీదేవి సౌందర్య వర్ణనను నామమాత్రమున స్మరించి విడిచిపెట్టెను. చెలికత్తెలతో ఉద్యానవనమున ప్రవేశించిన అవంతి సుందరి రూపమును సమయసిద్ధములైన ఉపమానములతో ఉత్ప్రేక్షలతో దండి నఖశిఖ పర్యంతము అంగ ప్రత్యంగ దీర్ఘవర్ణనలతో చిత్రింపగా కేతన దానిని స్పృశింపలేదు. మరొక కథలో శయ్యమీద నిద్రించుచున్న ఒక కన్యను దండి వర్ణించిన విధానము చిత్రకారునికి కూడ దుస్సాధమేమో, యని తోచుచున్నది. కేతన దానిని ఎందుచేతనో విడిచిపుచ్చెను. దీనికి శక్తిచాలమి హేతువనుటకంటె ఇతర సందర్భములలోగూడ వర్ణనలు సంక్షేపించుట కలదు గనుక వర్ణనలయెడ ఆతనికి అభిలాష తక్కువయని అనుకొనుట మంచిది. ఒకవేళ పర్యాప్తమైన శక్తిలేదే అనుకొందము. అయినను ఆ వాక్యములను అనువరించుట అసాధ్యము కాదు. ఏమనగా ఆ పదములతోనే తెలుగువాక్యములు వ్రాయవచ్చునుకదా! అవంతిసుందరి కథాప్రారంభమున దండి చేసిన దీర్ఘ వసంతఋతు వర్ణనము కేతన మనసుతోనైనను స్పృశింపక రెండు స్వతంత్రములైన పద్యములతో సరిపుచ్చెను.

"దంపతులకు నింపు పెంపార విరహుల
కంతరంగతాప మతిశయిల్ల

సకల జీవులకును సంప్రీతిగా మనో
హారియగు వసంత మరుగుదెంచె"

"వేకువ గమ్మతెమ్మెరలు వీవగ మావుల నెల్లిదంపు గా
రాకులపాటు దెందముల నాకులపాటొదవింపజొచ్చె శో
భాకరపల్లవ ప్రచయ మంగజవహ్ని శిఖాసరూపతం
గైకొని వంతజేసె బథిక ప్రకరంబునకున్ వనంబులన్."

ఈ అనువాద పద్ధతిని, సాధు సరళమైన శైలిని ఉచితానుచిత వివేచన గల యీతని సంస్కారమును తిక్కన మెచ్చియుండె ననుటకు సందేహము లేదు కనుకనే

"కవిత చెప్పి యుభయ కవిమిత్రు మెప్పింప
నరిది బ్రహ్మకైన నతడు మెచ్చ
పరగ దశకుమార చరితంబు చెప్పిన
ప్రోఢ నన్ను వేర పొగడనేల."

(ఆంధ్రభాషా భూషణము)

అని కేతన సగర్వముగా చెప్పికొనెను. మన భాషలోగల కథావాఙ్మయ శాఖలో కేతన దశకుమార చరిత్ర ప్రథమ గ్రంథము.

కేతన ఇతర గ్రంథములు:- 1. ఆంధ్రభాషా భూషణము, 2. విజ్ఞానేశ్వరీయము. వీటిలో మొదటిది ఆంధ్రభాషను గురించిన మొదటి వ్యాకరణము. గ్రంథము చిన్నదైనను ఆంధ్రభాషా స్వరూపమును తేటతెల్లముగ ప్రదర్శించిన గ్రంథము.

రెండవది (విజ్ఞానేశ్వరీయము) ధర్మశాస్త్రము. ఇది మితాక్షర వ్యాఖ్యాన సహిత యాజ్ఞవల్క్య స్మృతికి తెనిగింపట.

—: 0₀0 :—

కాచవిభుడు - విట్ఠలుడు

రంగనాథ రామాయణము : ఉత్తరకాండము

ఈ సోదరకవులు, ద్విపదలో పూర్వ రామాయణము రచించిన గోన బుద్ధా రెడ్డి కుమారులు. తండ్రి యానతిని శేషభాగమైన ఉత్తర కాండమును రచించి రామాయణమును పూర్తిచేసిరి. ఆ పంక్తులను బుద్ధారెడ్డి ప్రకరణమున ఉదాహరించితిని. మరి ఆ తండ్రి ఈ కాండమును కూడ తానే రచింపక కుమారులకు వదలిపెట్టనేల? అనే ఆశంకకు సూచనామాత్ర సమాధానము కాదగిన కొన్ని పంక్తులు ఈ ఉత్తర కాండమునందు కలవు. పూర్వ రామాయణము పూర్తి చేసిన పిమ్మట బుద్ధారెడ్డికి శ్రీరాముడు స్వప్నములో సాక్షాత్కరించి "నీ భక్తికి మెచ్చితిని. నీ వింక నన్ను జేరుము. ఉత్తరకాండమును నీ కుమారులు పూర్తిచేయ గలరు" అని ఆదేశింప భగవదాజ్ఞానుసారమున నాతడు ఈ కాండ రచనా భారమును కుమారులకు వదలిపెట్టెనట.

> "..............పంకజోదరుఁడు
> మానసంబుననదోచి మహితవాక్యముల
> నీవు నా కెంతయు నెఱయ భక్తుఁడవు
> నీవు పుణ్యుండవు నీవు మాన్యుడవు
> కావున నీ భక్తి గైకొంటి మేము
> నీ వింక మముగూడి నెమ్మి నేతెమ్ము
> నీ వాంఛితార్థంబు నిర్వహింపంగ
> నీ వరనందనుల్ నిపుణమానసులు
> వారి నియోగింపు వారు నీ కోర్కి
> గారవంబున చేయ గలవారు మీద."

అని బుద్ధారెడ్డికి అభయమిచ్చెను. బుద్ధారెడ్డి పూర్వ రామాయణము వ్రాసి ఉత్తరకాండమును ప్రారంభింపకముందు జీవయాత్రచాలింపవలసివచ్చినదనియు రామాయణము అసంపూర్ణముగ నున్నదనెడి చింతతో ఆతడు మనసున బాధ

పడుచుండగా, శ్రీరాముడు ప్రత్యక్షమై పైన చెప్పినరీతిగా ఆదేశించి ఆతనికి సద్గతి కలిగించెననియు భావింపవచ్చును. పూర్వ రామాయణము 1240 ప్రాంత మున రచింపబడి యుండుననియు అప్పటికి బుద్ధారెడ్డి ముప్పది సంవత్సరముల వయస్సు కలవాడై యుండుననియు బుద్ధారెడ్డి ప్రకరణమున సయుక్తికముగ నిరూపించితిని. అపరవయస్సున అత డెప్పుడు మృతినొందెనో చెప్పలేము గాని, అప్పటికి అతని కుమారులు గ్రంథ రచనానుకూలమైన ప్రౌఢవయస్సు కలవారై యుందురని చెప్పవచ్చును. బుద్ధారెడ్డి అపరవయస్సున గాక పూర్వ వయస్సుననే ఈ కుమారులు జన్మించి యుందురను కొన్నను, వీరికి 1270 ప్రాంతమునగాని గ్రంథ రచనకు అనుకూలమైన ప్రౌఢ వయస్సురాదు. తత్పూర్వము ఏ కొద్ది సంవత్సరముల క్రితమో బుద్ధారెడ్డి పరమపదించి యుండును. కావున ఈ ఉత్తరకాండము తిక్కన నిర్వచనోత్తరరామాయణమున కర్వాచీన మును, భారతమునకు సమకాలికమును అయి యుండును. 1290 సంవత్సర ములో రుద్రమదేవి పరిపాలనా కాలమున పశ్చిమదిశనుండి దేవగిరి యాదవ రాజులు కాకతీయ సామ్రాజ్యమునకు ఉపద్రవము కలిగింపబూనగా విట్ఠలు డనెడి కాకతీయసామంతుడు ససైన్యముగా బళ్ళారి మండలమున ప్రవేశించి యాదవులను అణచివైచెనని చరిత్రకారులు చెప్పుచున్నారు. ఆ విట్ఠలుడు ఈ కాండ కర్తలలో నొకడేమో? అగుచో, పైన నేను నిర్ణయించిన గ్రంథరచనా కాల మునకు ఇంకొక ఆధారము కల్గినట్లు అగును. ఎటులైనను ఇది నిర్వచనోత్తర రామాయణమునకు పిమ్మట కొంత కాలమునకు రచింపబడిన దనుట నిక్కము. తిక్కనగారు రంగనాథ రామాయణమును పూర్తి చేయకపోవుటను ఈ సోదర కవులే అందులకు పూనుకొనుటకును గల కారణములను నిర్వచనోత్తర రామా యణ సందర్భమున జెప్పితిని. రంగనాథుడను కవియే మొదటి ఆ ఆరు కాండములను పిమ్మట ఏడవ కాండమును రచించి ఒక భాగమునకు బుద్ధారెడ్డిని ఇంకొక భాగమునకు అతని కుమారులను కర్తలుగా నిలిపియుండునను వాదము పరమ హాస్యాస్పదము. ఈ రెండు భాగములకును కాలవ్యవధానము చాల కలదు. మరియు శైలిలో చాలభేదమున్నది. పూర్వభాగమునగల ధారాళతయు, సారళ్యమును, భావావేశమును, ఉత్తర భాగమున లేవు. ఉత్తరకాండ కర్తలు ద్విపద రచనా సమర్థులేగాని పూర్వభాగకర్తవలె భక్త్యావేశము కలవారుకాదు. మరియు కథా కథనములో అతడు పాటించిన ఔచిత్యము వీరికి లేదు.

తిక్కనగారు విసర్జించిన భాగములను కూడ వీరు స్వీకరించి మూలమున గల కథ నంతను అనువదించిరి. నిర్వచనోత్తర రామాయణమును వీరు చదివియే యుందురనుట కొక నిదర్శన మిచ్చుచున్నాను. తిక్కనగారు అభిసారికయైన రంభను వర్ణించిన ఈ పద్యములోని కొన్ని పదములు ఉత్తరకాండ ద్విపదలలో యథాతథముగ స్వీకరింపబడ్డవి.

మ॥ "అప్పు డొకర్తు గొంచెమగు నాభరణంబులు, సన్నపూతయుం
గొప్పిడి త్రిప్పి లోఁ జెరివికొన్న నడంగిన పూవులుం, బయిం
గప్పిన చేలకొంగు నునుఁగప్పును మెల్పుననేగు మెట్టె లే
జప్పుడు, చెన్నుచేయు గతి చందము, వింతగ బోవునయ్యెడన్."

(నిర్వచనోత్తర రామాయణము: రంభా రావణ సంవాదము)

"...   ....కొలది భూషణములు కొమరారఁ బూని
కొన్నియు విరులొప్పఁ గొప్పున దుఱిమి,
సన్నపు నును బూత చదునుగాఁ బూసి
కట్టిన పుట్టంబు కప్పు దన్గప్ప
మెట్టుచో మట్టియల్ మెఱపునదాఁక"

ఈ ద్విపద పంక్తులకర్త పై తిక్కన పద్యమును చదివియుండు ననుటకు సందేహము లేదు మూలములోని కథను తంత్రివలెనే వర్ణనలతో పెంపు చేయుచు, గ్రంథమును పూర్తిచేసిరి. ఈ గ్రంథమునకు చారిత్రక ప్రాధాన్యమేగాని సారస్వతిక ప్రాధాన్యము లేదు.

మంచన
కేయూరబాహు చరిత్ర

కాలము :-మంచన తన కేయూరబాహు చరిత్రను నండూరి గుండయా మాత్యునకు అంకితమిచ్చెను. ఈ మంత్రి నెల్లూరు తిక్కరాజు చేతిలో నిహతుడైన వెలనాటి పృథ్వీశ్వరునకు మంత్రియగు నండూరి కేతనకు మనుమడు. పృథ్వీశ్వరుడు క్రీ.శ. 1200 సంవత్సరములో చనిపోయెను. కావున గుండయ మంత్రి పదుమూడవ శతాబ్ది ఉత్తరార్ధముననుండి యుండును. ఇది యటులుండ మంచన పూర్వకవిస్తుతిచేయుటలో నన్నయ తిక్కనలను మాత్రమే ప్రస్తుతించుటచేత తిక్కనకు తరువాతవాడు కావలయును. లేదా, తిక్కనను సమకాలిక కవులు సైతము ప్రస్తుతించిరి గాన మంచనయు అట్టి ప్రస్తుతి చేసినవాడేయని అనుకొన్నచో ఈతడు తిక్కనకు సమకాలికుడే యగును. కావున ఈ గ్రంథము పదుమూడవ శతాబ్ది చివరిదశలోగాని పదునాల్గవ శతాబ్ది ప్రారంభమునగాని రచింపబడి యుండును. కృతిపతియగు గుండయమంత్రి

కం॥ "స్థాయిరసము శృంగారం
బై యలవడ, గథలు నీతులై యెడనెడ రా
గేయూరబాహు చరితము
సేయుము నీ వాంధ్రభాష శిల్పము మెఱయన్"

అని కోరుటనుబట్టి ఈ కావ్యమున పెక్కు నీతికథలు చేరినవి.

కథాసంగ్రహము - సమీక్ష

కళింగదేశమున కేయూరబాహుడను రాజు పాలించుచుండెను. ఆయన భార్య రత్నసుందరి. ఆతడు భార్యాలోలుడై రాజ్య కార్యములయెడ ననాదరము జూపుచుండుటచే, అతని మంత్రి భాగురాయణుడు రాజు మనస్సును మరల్చుట యెటులనా, అని ఆలోచించుచుండగా దేశాంతరగతుడైన చారు డొకడు వచ్చి ఒక వృత్తాంతము చెప్పను, ఆ వృత్తాంత మిది—

"లాటదేశాధీశుడును రత్నసుందరి పెనతల్లి భర్తయునగు చంద్రవర్మకు పుత్ర సంతానము లేమిచే ఏకపుత్రికయగు మృగాంకావళికి పురుషవేషము వేసి మృగాంకవర్మయను పేరుతో పెంచుచుండిరి. మఱి ఆ కన్యను వివాహమాడిన వాడు సామ్రాజ్యాధిపతి యగునని సిద్ధాపదేశము కలదు. మహారాష్ట్రాధిపతి అదను దొరికినప్పుడు లాటదేశము మీద దండెత్తునేమోయని చంద్రవర్మ భయ పడుచుండెను." చారుడు చెప్పిన ఈ వార్త ఉపశ్రుతిగా భాగురాయణునకు భావి కార్యము స్ఫురించెను.

భాగురాయణునకు సోమదత్తుడు అను మేనల్లుడు కలడు. అతడుమంత్ర తంత్రములందు మేనమామకు తోడ్పడగల బుద్ధిశాలి భాగురాయణుడు అతనితో ఆలోచించి ఒక ఉపాయము పన్నెను. తదనుగుణముగా చంద్రవర్మను ఒప్పించి మృగాంకవర్మను తన దగ్గరకు తెప్పించుకొనెను. చంద్రవర్మ శత్రుభీతిచే తన కుమారుని ఈ పురమునకు పంపెననియు అతనికి తనయింటనే రాజకుమారో చితములగు సమస్తోపచారములు జరుగుననియు, ఒక పరిచారికను మాత్రము అంతిపురము నుండి పంపుమనియు రాణిగారిని అడిగెను. రత్నసుందరి తన పరిచారికలలోనెల్ల మిక్కిలినిపుణురాలయిన కళావతియనుదానిని భాగురాయణుని యింటికి బంపెను. భాగురాయణుడు ఆ పరిచారికతో ఏమియు దాచక రహస్య మంతయు వివరించి మృగాంకావళికి చెలికత్తెగా వర్తించునటుల నిలిపెను. సమయము వచ్చినపుడు మృగాంకావళి రహస్యముగ రాజుగారి శయనమందిరము చొచ్చుటకు వీలగునట్లు ఒక యపూర్వ యంత్రగర్భిత స్తంభకుడ్యములతో రాజప్రాసాదమున ఒక సుందర మందిరమును నిర్మింప జేయగా రాజు ఆసుందర మందిరమును తన శయనగృహముగా జేసికొనెను.

భాగురాయణుని పంపున కళావతి, రాణికి ఇష్టురాలయిన మేఖలయను చెలికత్తెను పరాభవించుటకు రాజుగారి విదూషకుడగు చారాయణుని ప్రేరేపిం పగా అతడు ఒక పరిచారికకు పురుషవేషమువేసి మేఖలకు వివాహము చేసెను. ఆ మరునాడు తనకు జరిగిన వంచనను మేఖల రాజదంపతుల సమక్షమున నివే దించి మొఱపెట్టుకొనగా, రాజుగారి ప్రోత్సాహముననే చారాయణు దటుల చేసి యుండుననియు, తన ప్రియసఖికి జరిగిన పరాభవము తనకే జరిగినటులగు

ననియు రాణి భావించి అతి కోపమున రాజు చెంతబాసి నిజాంతఃపురమునకు వెడలిపోయెను.

రాజు, రాణిగారి ప్రియపరిచారికల ద్వారా ఎన్ని ఎన్ని అనునయ సందేశములు పంపినను, రత్నసుందరి తనచెంతకు రామిచే రాజు విరహార్తుడై వెచ్చనూర్పు చుండెను. ఈ వృత్తాంతమంతయు కళావతి భాగురాయణుని కెఱింగించెను. రాజు నిద్రించుచున్న సమయమున మృగాంకావళి, కళావతీ సహాయముతో రహస్యమార్గమున అతని శయనాగారముజేరి అతడు మేల్కొనునంత వఱకు వేచియుండెను. రాజు లేచి కూర్చుండినంతనే తన మెడలోని ముత్యాల హారమును అతని మెడలో వేసి "నమః ప్రసవశరాయ" అని నమస్కరించెను. విభ్రమాశ్చర్యానంద పరవశుడైన రాజు కరము గ్రహింప నుంకింప "వలదు వలదు రాజా! నేను రత్నసుందరికి వెఱతు" నని తప్పించుకొని యంత్రకుడ్యములద్వారా అదృశ్యురాలాయెను. ఈ పథకమంతయు భాగురాయణునివల్ల కళావతి నేర్చుకొని మృగాంకావళికి నేర్పెను. మరునాడు ఉదయమున రాజు విదూషకునితో గతరాత్రి జరిగిన వృత్తాంతమంతయు చెప్పికొని ఆ అపూర్వ కన్య తన గృహము ప్రవేశించుటకును, నిష్క్రమించుటకును హేతువుగాని మార్గముకాని తోచక విరహాందోళన చెందుచుండెను. ఇది యిటులుండగా, కళావతి రాజుగారిని దర్శించి మృగాంకావళి చరితమును గూర్చి యథార్థము నంతయు నివేదించి, ఆకన్య కూడ రాజునెడ బద్ధానురాగయై యుండుటతెల్పెను. రాజు తన మనోరథ సిద్ధి యెప్పుడగునాయని తహతహ పడుచుండెను.

కళావతి అంతఃపురమున రాణిని దర్శించి రాజుగారి ప్రేరణమున మేఖలకు జరిగిన పరిభవమునకు ప్రతీకారముగా ఒక యువకునకు స్త్రీ వేషము వేసి రాజుగారికి వివాహము చేయుట తగియుండునని బోధింపగా, ఆమె దానిని ఆమోదించి ఆ కపట వివాహ ప్రయత్నము చేసెను. మృగాంకావళినే స్త్రీరూప ధారి యగు యువకుడని రాణిని నమ్మించి, కళావతి ఆ కన్యను పెండ్లికూతురుగా కూర్చుండబెట్టెను. ఆ మిథ్యా వివాహతంతు జరుగుచుండగా రాణిగారి పినతల్లి తమకు పుత్ర సంతానము కలిగినట్లును, మృగాంకవర్మగానున్న వ్యక్తి తమ కుమార్తెయగు మృగాంకావళియే యనియు, ఆమెను వివాహమాడినవాడు సార్వభౌముడగునను సిద్ధాపదేశము కలదనియు, ఆ కన్యకు తగిన వరుని జూచి వివా

హము చేయు భారము వహింపవలసిన దనియు వ్రాసినలేఖ రత్నసుందరికి అందినది. రాణి అది చదువుకొని మోసము చేయబోయి మోసపోతినని వగచిన దయ్యును తాను సంపాదించుకొనుచున్న సపత్ని తన తోబుట్టువే యగుటయు, ఆమెను చేపట్టిన తనభర్త చక్రవర్తి కాబోవుటయు ఎఱిగి వగపుమాని సంతోష భరితురాలై కన్యను ఇచ్చుటకును పుచ్చుకొనుటకును తానే యధికారము కలదై శుభకార్యము పూర్తి చేసెను.

ఇంతమాత్రమే ఈ కావ్యములలో గల ప్రధానేతివృత్తము. ఈ కథ గ్రంథమున మూడింట ఒక పాలు మాత్రమే యున్నది. తక్కిన రెండుపాళ్ళను పంచతంత్ర హితోపదేశములలో గల కథలవంటి నీతికథలతో నింపబడినవి. అవి రెండవ ఆశ్వాసమున భాగురాయణుడు సోమదత్తునితో సంప్రదించు సంద ర్భమున చెప్పినవి కొన్నియు, రెండు మూడాశ్వాసములలో అంతఃపుర పరిచారి కలు ముగ్గురు తమలో తాము రహస్యముగా ఇష్టాగోష్ఠిగా మాటలాడుకొను నప్పుడు మేఖలా చారాయణుల కలహమును గురించియు, తరువాతి కపట స్నేహమును గురించి రాణిగారి కోపమునుగురించియు చెప్పుకొనినవి కొన్నియు, నాల్గవ ఆశ్వాసములో చారాయణుడు విరహార్తుడైన రాజునకు చెప్పినవి కొన్ని యును కలవు. ఇవి యన్నియు మొత్తముమీద సుమారు ఇరువది యుండును. వీటిలో కొన్నిమాత్రమే సందర్భోచితముగ నుండును. తక్కినవి అనావశ్యకము లగుటయే గాక ఉమ్మెత్తపూవు దొంతరవలె ఒకదానినుండి యింకొకటి పుట్టి దీర్ఘముగా వ్యాపించి ప్రధానకథకు సహింపరాని అంతరాయము కలిగించును. కాని ఏ కథకు ఆ కథయే ముచ్చటగా నింపు గొలుపుచుండును.

మంచనశైలియు ఇతర ప్రబంధకవులశైలివలె గాక ఆ చిన్నకథలు చెప్పుటకు తగిన సౌకుమార్యము సౌలభ్యము కలది. వీటివల్లనే కేయూరబాహు చరిత్ర ప్రబంధకోటి కెక్కినదిగాని లేనిచో అల్పపరిమాణము గల ఆ గ్రంథము ఆ పేరునకే తగియుండదు. ఉద్గ్రంథ రచనయే కవియశమునకు ఆధారముగా భావింపబడు ఆ కాలమున, ఈ కవి తన కావ్యమును నానావిధ కథాబృంహితము జేసి ఉద్గ్రంథకర్తలలో నొకడయ్యెను.

మఱి ఈ కథ నాటకోచిత మైనదేకాని ప్రబంధోచిత మైనది కాదు. నాటకకథ పాత్రల వర్తనమునకును, ప్రబంధకథ కథకుని కథనమునకును

అనుకూలించును. ఈ ఇతివృత్తమున కథనానుకూలమైన సందర్భములు చాల తక్కువ. ఏ కావ్యములోనైనను వర్ణనభాగము సైతము కథనము ననుసరించి వచ్చునదియే కావున, దానియందు కథన భాగముతో పాటు వర్ణన భాగమును తగ్గిపోయినది. ఇతర ప్రబంధములలో వలె కథ మోయలేని వర్ణనలు - ఇందు లేమికి ఇది యొక కారణము. రెండవకారణము కవి సందర్భశుద్ధి యెఱింగిన వివేకి యగుట.

ఇందు గల నాలుగాశ్వాసములలో "ఏకైకదిన సంవృత్తమ్" అను నాటికాలక్షణమును బట్టి మొదటి మూడాశ్వాసములును మూడు అంకములుగా సంధానింపబడినవి. నాల్గవ ఆశ్వాసమునమాత్రము రెండుదినముల ఇతివృత్తము ఇమిడి యుండుటచే, ఇది అంకసంవాది కాదు.

పాత్రలు, పాత్రల సంవాదము, పాత్రల వర్తనము ప్రధానాంశములై నాటకోచితముగా నడచెడి కథను కథనాత్మకమైన కావ్యముగా మలచుట చాల దుష్కరమైన కార్యము. శ్రవ్య కావ్యమును దృశ్యకావ్య మొనర్చుట సుకరము గాని దృశ్యకావ్యమును శ్రవ్యముగా నొనర్చుట దుష్కరము. ఇది శ్రవ్యదృశ్య కావ్యభేద నిరూపకమైన ఒక సారస్వత ధర్మము. ఇది యిట్లుండుగాక.

ఈ కావ్యమునకు కథానాయకుని గురించి -

కావ్యమునుబట్టి కేయూరబాహువు కథానాయకుడును, నాటకకార్యమున ప్రధానుడును కావలయును. కాని, ఈ కావ్యమందలి కథ యంతయు మంత్రిసత్తముని మేధాసంపత్తిమీదను అతని రాజ్యక్షేమాభిలాషమీదను ఆధార పడి యుండినందున భాగురాయణుడు ప్రముఖపాత్ర యనియు, మిగిలిన వారందరు ఆ మంత్రి పన్నిన వ్యూహమున, అతడు సంకల్పించిన విధమున చరించిన వారనియు తోచకమానదు. అటులనే అనేక సన్నివేశములను నేర్పుతో సంఘటిత పరచి భాగురాయణునకు చేదోడయిన కళావతి స్త్రీ పాత్రలలో ప్రధాన మనవలయును. రత్నసుందరీ కేయూరబాహువులు నామమాత్ర నాయికా నాయకులు. శృంగార రసప్రధానము లయిన పెక్కు సంస్కృతనాటికలలో పాత్రప్రాధాన్య మిట్లే యుండును. ఈ కావ్యమునకు రాజశేఖరుని విద్ధసాలభంజిక యను సంస్కృతనాటిక మూలమని ఒక వదంతి కలదు. ఆ నాటికలోని కథ ఈ కావ్యమునకు ఇంచుక ఆధారభూతమే కాని మాతృక కాదు. నాటక పాత్రల పేర్లలో మాత్రము ఒకటి రెండు ఇందు స్వీకరింపబడినవి. ఆ నాటికలో రాజు

నకు మృగాంకావళితో పాటు కువలయమాల యను ఇంకొక రాకుమారితో ఏక కాలముననే వివాహము జరుగును. ఇందు ఆ రెండవ పెండ్లి పరిహరింపబడినది. ఇట్టి భేదము లింకను కొన్ని కలవు. రాజశేఖరునివలెనే మంచనకూడ ఏ కథా సరిత్సాగరము నుండియో ఈ కథను గ్రహించియుండవచ్చును. అదిగాక, రాణి గారిని మోసపుచ్చి రాజు రెండవవివాహ మాడుట రత్నావళి, ప్రియదర్శిక మాళవికాగ్నిమిత్రము మొదలగు సంస్కృత నాటకములలో కలదు. కావున విద్ధసాలభంజికయే దీనికి ఏకైక మాతృక యనుట పొసగదు. కేయూరబాహు చరితమున గల నీతికథలలో నొక్కటియు సంస్కృతనాటికలో లేదు ; ఉండు టయు తగదు. నాటకములలో ఉపాఖ్యానములును, నీతికథలును ఉండవు కదా! కావున ఈ కావ్యము పట్ల విద్ధసాలభంజికా మాతృకత్వము సార్థకమగు అవకా శము ఈషణ్మాత్రము. కొందరు విమర్శకులు ఈ కావ్యము, ఆంధ్రమున వెల సిన సంస్కృత నాటకానువాదములలో ప్రథమమని కూడ అనాలోచితముగా చెప్పదొడగిరి.

తిక్కనయుగమున పుట్టిన కథాకావ్యములలో కేతన 'దశకుమార చరితము' మొదటిది. ఈ 'కేయూరబాహు చరితము' రెండవది. ఆ కథలు సాహస కథలు ; ఈ కథలు నీతి కథలు.

యథావాక్కుల అన్నమయ్య
సర్వేశ్వర శతకము

ఈ కవి వయస్సున తిక్కనకంటె కొంచెము పెద్దవాఁడు. ఎట్లనగా, ఈ శతకము క్రీ॥ శ॥ 1242 లో రచింపబడినట్లు గ్రంథకర్తయే వ్రాసెను. అప్పటికి ఇతఁడు సంసారమును రోసి ఆముష్మికమువంక పూర్తిగా దృష్టి మరల్చినవానివలె కానవచ్చును. ఈ క్రింది పద్యములో అట్టిభావన ప్రస్ఫుట మగుచున్నది.

మ॥ జ్వరసంతాపవిశోషితాంగుఁడు సుధాసంకాశ దివ్యాన్నపా
నరసశ్రేణి భుజింప రోయుగతి నున్మాదేంద్రియ ధ్వాంత దు
స్తర సంసార మదప్రమత్తుఁడు మహా సౌఖ్యోత్సవం బైన నీ
చరణారాధనయందు బుద్ధిఁ జొనుపం జాలండు సర్వేశ్వరా !

శతకరచననాటి కపర వయస్సులో నున్న ఇతఁడు పండ్రెండవశతాబ్ది చివరిభాగములో జన్మించి యుండవలయును. అగుచో తిక్కనకంటె ఇంచుమించు పదిహేను సంవత్సరములు పెద్దవాఁడును, పాల్కురికి సోమనాథుని అపర వయస్సులో బాలుఁడును అయి యుండును. మరియు శైవుఁడగుటచే విద్యాభ్యాస దినములనుండియు సోమనాథుని గ్రంథములను సాహిత్య సంపాదనార్థమే కాక, మతధర్మసంగ్రహార్థము కూడ పఠించియుండును. అన్నమయ్య పండితారాధ్యునివలె వైదికశైవుఁడే కాని సోమనాథునివలె వీరశైవుఁడు కాఁడు. అందుచేతనే కాబోలు, సోమనాథుని కృతులలో పండితారాధ్య చరిత్రయందలి భావములను, తన పద్యములలో అనుకరించెను. సంస్కృతములో గల మహిమ్నస్తోత్రాది శివస్తోత్ర గ్రంథములనుండియు కొన్ని శ్లోకార్థములను స్వీకరించెను.

గ్రంథకర్త దీనిని శతకమని పిలువలేదు. "సర్వేశ్వరస్తోత్రం బన్నయ జెప్పె నిజ్జగములో శోభిల్ల సర్వేశ్వరా" అనుటచే సంస్కృతమునందలి మహిమ్న స్తోత్రాదులవలె తన గ్రంథము గూడ స్తవముగానే పరిగణింపబడవలయు నని ఆతని కోర్కెగా తోచును. లోకములో దీనిని శతకమనుట "సర్వేశ్వరా" యనెడి మకుటమునుబట్టి కాబోలు ! పద్యసంఖ్య మాత్రమే శతక నామము సార్థకము

చేయదు. అసలు తెలుగుశతకకర్తలలో కొందరు మకుటనియమమునే తప్ప సంఖ్యానియమమును పాటింపలేదు. ప్రసన్నరాఘవ శతకములో 200 పద్యములు కలవు. అయినను అది శతకమే అనిపించుకొనెను. అట్లే అన్నమయ్యాది కూడ శతకముగానే పరిగణింపబడెను.

అన్నమయ్య స్తుతికి పాత్రమైన ఈ సర్వేశ్వరు డెవడు ? బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరుల కతీతుడును, విశ్వాత్మకుడును అయిన పరబ్రహ్మతత్త్వమును సర్వేశ్వర శబ్దవాచ్యముగా అద్వైతులు నుతింతురు. అన్నమయ్య సర్వేశ్వరుడు త్రిమూర్తులలో నొకడగు మహేశ్వరుడు. ఆయన లింగాకారుడు. ఆ లింగము యొక్క గర్భసముద్రమున బ్రహ్మాండములు బుద్బుదములవలె పుట్టుచు, నలుగుచు నుండును. హరి బ్రహ్మాదిదేవత లందరును ఆ బుద్బుదములు నివాసముగా కలిగి వాటితోపాడు పుట్టుచు అణగుచు నుందురు. ఈ అర్థమును ఆయన క్రింది పద్యమున స్పష్టీకరించెను.

మ॥ జలజాతప్రభవాండ బుద్బుదము లశ్రాంతఁబును బుట్టుచుం
గలయం గ్రాగుచునుండు నీ పృథుల లింగస్ఫార గర్భాబ్ధి లో
పలఁ దద్బుద్బుదగర్భవాసులు హరిబ్రహ్మాది దేవాలియుం
గలదే వారికి నీ మహత్త్వ మెఱుఁగంగా శక్తి ? సర్వేశ్వరా !

ఇతడు పరమశివభక్తు డనియు, అన్యదేవతా పరాఙ్ముఖు డనియు, ఈ శతకము శివార్చనగానే వ్రాయబడినదనియు వేర చెప్పనక్కరలేదు. ఇతడు పండితారాధ్యమార్గానుయాయి యైన శైవుడు గనుక కర్మాచరణమును తెగనాడక జ్ఞానసముపార్జనము నుపేక్షింపక భక్తిప్రాధాన్యమును కొనియాడెను. ఆ భక్తి ఈశ్వరునియెడనే కాక శివభక్తులయెడను చూపవలయు ననియు, శివభక్తుల పాదోదకము సర్వ తీర్థ మహిమ కలదనియు పండితారాధ్యుని వలె ఇతడును ఉద్ఘోషించెను. వీరశైవులకును, ఆరాధ్యులకును గల సమానధర్మములలో ఈ భక్తపాదోదక సంసేవన మొకటి. లింగార్చనతో జంగమార్చనయు ప్రధాన ధర్మాచరణముగ చెప్పుటకూడ అతని జంగమభక్తికి ఇంకొక నిదర్శనము. ఈ శతకములో అన్యదేవతా దూషణము చేయకపోయినను అద్వైత దూషణము మాత్రము చేయబడ్డది.

శా॥ మోహధ్వాంతములో మునింగిన మహామూఢుం డతిభ్రష్టుఁడై
సోహం బంచు దొడంగి నీకు గడు దూరాత్ముం డగుం గాని దు
ష్టాహంకారగుణంబు మాని మది సొంపారంగ సద్భక్తి దా
సోహం బన్న భవత్పదార్చకుడు నీ వై యుండు సర్వేశ్వరా !

ఇందులో అతడు ఉద్దేశించిన మహామూఢుడు అద్వైతి. అద్వైతియే "సోఽహం" అనుకొనెడివాడు. ఈతని అనుభవమునుబట్టి చూచినచో భక్తి యోగము లోకు లనుకొనునంత సులభము కాదనియు, అది అష్టాంగయోగాది సాధనల వల్లను, మంత్రజపము వల్లను లభ్య మగునది యనియు ఈ క్రింది పద్యమువలన ఊహింప నగును.

మ॥ అనుబంధేంద్రియ భూతవర్గము యమాద్యష్టాంగ మంత్రోరుసా
ధన ముచ్చాటన సేసి, బాపి, గురు సద్వాక్య ప్రకాశోత్తమాం
జన దృష్టిం బరికించి యేర్పఱచి వాంఛం గోరి సాధించి చే
కొను చిన్మూర్తికి గాని భక్తివిధి గీలోక్కదెందు సర్వేశ్వరా !

భక్తియోగమే ముక్తికి పరమసాధనముగా చెప్పినను అన్నమయ్య భక్తి, జ్ఞాన, ధ్యానమార్గములను సమముగానే అనుగమించి ఈశ్వరానుగ్రహ మును బడసిన తపస్వి యనక తప్పదు. తాను కవి గనుక ఈశ్వరుని పువ్వు లతో పూజ చేయుటవంటిదే పద్యములతో స్తుతియించుట యనియు, ఆ పువ్వులు గాని ఈ పద్యములుగాని, భక్తిభరితహృదయు డర్పించినపుడే ఈశ్వరుడు స్వీక రించు ననియు ఈ క్రిందిపద్యములో వ్రాసి అంతశ్శుద్ధి లేని పూజలును, కవిత్వ ములును వ్యర్థములని సూచించెను.

మ॥ అమితామోద నవప్రసూనముల నిన్నర్చించుచో గద్య ప
ద్యము లూహించి నుతించుచో, వివిధ గీతవ్రాతము ల్పాడుచో
నమృతాహారము లిచ్చుచో నిపుణుఁడై యాటాడుచో నందుఁ జి
త్తమునన్ భక్తియె నీవు జేకొను పదార్థం బెల్ల సర్వేశ్వరా !

కవిజనసహజ మైన ఈతని ఆర్ద్రహృదయము ధ్యానయోగనిష్ఠ మై యున్నపుడును, రసమయదృశ్యముల భావించుచుండునేమో అని ఊహింపదగిన భావములు కొన్ని ఈ శతకమున కలవు. వాటిలో ఈ క్రిందిపద్య మొకటి.

శా॥ ప్రారంభించి చకోరపోతము మహీయజ్యోత్స్నయం దుత్సవ
శ్రీ రంజిల్లెడు వేడ్క నుండుగతి, నా చిత్తంబు నీ దివ్య శృం
గారధ్యానమునం దహర్నిశము జొక్కం జేయవే దేవ! శ్రీ
గౌరీలోచన నర్తకీ నటనరంగస్థాన! సర్వేశ్వరా!

పద్యముల శైలి ప్రాయికముగా సంస్కృతసమాసభూయిష్ఠ మైనను, ప్రసన్న మై నిండుదనము కలిగి, చెవికిని చిత్తమునకును సుఖము కలిగించు చుండును. తెలుగుపద్యములలో సంస్కృతవాక్యములు జొప్పించుట ఇతనికి అలవాటే. కాని, పండితారాధ్య సోమనాథుల వలె అనుధాతుప్రయోగము లేని మణిప్రవాళ శైలి వ్రాసినట్లు పొడగట్టదు. సంస్కృతవాక్యమయమైన ఈ క్రింది పద్యము చదువుచున్నపుడు రుద్రాభిషేక సమయమునందలి నమకమును జ్ఞప్తికి దెచ్చును.

శా॥ "శ్రీ కంఠాయ నమో నమో, నతసురజ్యేష్ఠాయ రుద్రాయ, లిం
గాకారాయ నమో, నమో విగతసంసారాయ, శాంతాయ చం
ద్రాకల్పాయ నమో, నమో దురితసంహారాయ తే" యంచు ని
న్నాకాంక్షం బ్రణుతించు మానవుఁడు నీవై యుండు సర్వేశ్వరా!

జ్ఞాననిష్ఠమైన భక్తిప్రతిపాదన యటుండ కవిత్వసంపదనుబట్టి చూచినను ఈ శతకము తెలుగుశతకములలో అగ్రశ్రేణికి చెందినదని నిస్సందేహముగా జెప్పవచ్చును.

—:o:—

మారన - మార్కండేయ పురాణము

మారన తిక్కనసోమయాజికి సాక్షాత్ శిష్యుడు. ఆ మాట మార్కం డేయ పురాణగద్యలో "శ్రీమదుభయకవిమిత్ర తిక్కనసోమయాజి ప్రసాదలబ్ధ సరస్వతీపాత్ర తిక్కనామాత్యపుత్ర మారయనామధేయ ప్రణీతంబైన మార్కం డేయ పురాణంబు''అని భక్తిపూర్వకముగా ఉగ్గడించుకొనెను. ఈతనితండ్రి పేరు కూడ తిక్కనయే నట. ఈ తిక్కన భారతకర్త తిక్కన కాదు. ఆ కాలములో తిక్కన నామధేయులు చాలామంది కలరు. ప్రాయికముగా వారికి నెల్లూరుమండ లము అయి ఉన్నట్లు పొడగట్టును. ఈ పేరు "తిగకణ్ణన్" (ముక్కంటి) శబ్ద భవ మనియు, శ్రీ కాళహస్తీశ్వరుడు "తిగకణ్ణన్" శబ్దవాచ్యు డనియు చెప్పు దురు. అగుచో ఆ దేవునిపేరు ఆ మండలమున పెక్కుమంది గృహస్థులు తమ బిడ్డలకు పెట్టుకొనుట సహజమే. భోజరాజీయకర్త యైన అనంతామాత్యుని తండ్రి పేరును తిక్కనయే. అతడు కృష్ణాతీరమువాడు. ఆ పేరు ఆ మండలమున వాడుకలో నున్నది కాకపోయినను అనంతామాత్యునితాత బయ్యనమంత్రి తిక్కన సోమయాజిని దర్శించి "భవ్యభారతి'' అనెడి బిరుముతో సన్మానింపబడె నట. మఱికొన్ని ఉపకారములుకూడ పొందియుండవచ్చును. ఆ భవ్యభారతి తిక్కన సోమయాజియెడ తనకు గల కృతజ్ఞతకు సూచకముగా కుమారునకు తిక్కన నామధేయము పెట్టియుండును.

మారన ఈ గ్రంథమును ఓరుగల్లు కటక పాలకుడైన (Police Commissioner) నాగయ గన్నమంత్రికి కృతి యిచ్చెను. నెల్లూరుమండలము వాడైన ఈ కవి కృతిపతికోసము అంతదూరము పోనేల ? అనే శంకకు నాకు తోచిన సమాధాన మిది :—

మనుమసిద్ధికుమారుడైన నల్లసిద్ధితో నెల్లూరున చోళవంశపరిపాలనము అస్తమించెను. నెల్లూరు చోళుల రాజ్యము కాకతీయ సామ్రాజ్యములో లీనమై పోయెను. రాజాశ్రయమును కోరెడి మారనాది పెన్నాతీరనివాసు లైన కవులకు దేశాంతరగమనము ఆవశ్యకమై యుండనోపు. తిక్కనగారిశిష్యుడనెడి ఖ్యాతితో కాకతీయరాజధానీనగరమున తనకు మర్యాదలు జరుగు ననెడి ఆశతో మారన

ఓరుగల్లునకు ప్రయాణము కట్టియుండును. మరియు తిక్కనగారి కాలమునగాని తదుపరిగాని నాగయగన్న మంత్రితో పరిచయము లభించి యుండుటచే అతని ప్రాపును కోరియైనను రాజధానికి వెళ్ళియుండవచ్చును. కృతిపతియైన ఈ నాగయ గన్న సేనాని ప్రతాపరుద్రునితోపాటు 1323 ప్రాంతమున తురుష్కులచే బందీకృతుడై ఢిల్లీకి కొనిపోబడెనట. ఆతడు పదస్థుడైయున్న కాలముననే ఈ గ్రంథము రచింపబడినదగుటచే 1310 - 1320 మధ్య నెప్పుడో రచింపబడి యుండును.

నిజమారసినచో తిక్కన సోమయాజి ప్రసాదలబ్ధసరస్వతీపాత్రుడైన మారన భారతమునకు అనుబంధరూపమై ఖిలపురాణమనుపేర నొప్పు హరివంశమును రచింపవలసినవాడు. గురుకృతమైన గ్రంథమునకు పరిశిష్టభాగమైన గ్రంథమును రచించుటకంటె శిష్యునకు వేరొక గర్వకారణము కాని ధన్యతగాని యుండదు. మరి మారన హరివంశమును ఏల చేపట్టలేదో చెప్పలేము. బహుశః గురువుగారి ప్రక్కన నిలబడుటకు సాహసింపలేదేమో ? ఆ భాగ్యము ఎఱ్ఱనకు దక్కెను. ఇంతకంటె ప్రబలమైన కారణము వేరొకటి యుండవలెను. అది యిట్లై యుండవచ్చును .-

మారన ప్రౌఢకవిగా తలయెత్తు నాటికి సంస్కృతపురాణములో నేదియు తెనుగున అనువదింపబడలేదు. భారత రామాయణములు వెలసినను అవి పురాణములలో పరిగణింపబడవు. అవి ప్రత్యేకము ధర్మప్రబోధముగాని, మతప్రచారముగాని చేయుటకు పుట్టినవికావు. రామాయణమున విరళముగాను, భారతమున ప్రచురముగాను ధార్మిక ప్రసంగములు, తాత్త్విక మీమాంసలు ఉన్నను, ఆ భాగములు ప్రసంగవశమున చెప్పబడినవే కాని అధికారికములుకావు. అందులో రామాయణము రాముని సాంసారికచరిత్ర ప్రధానము, భారతము కురువంశ సాంసారిక చరిత్ర ప్రధానము. ఇక పురాణములో ప్రత్యేకము ఒక పురుషుని గురించిగాని ఒక వంశమును గురించికాని కాక, సర్వమానవ లోకమునకు సర్వకాలములకు సంబంధించిన విజ్ఞానమును వర్ణించు గ్రంథములు. పురాణమనెడు శబ్దమునకే పూర్వచరిత్ర యనిపేరు. పురాణగ్రంథముల యొక్క రచన ఆధునికముగానే పొడగట్టుచున్నను చెప్పబడు విషయము మాత్రము విశ్వసృష్టినుండి ప్రారంభమగును. అందుచేతనే పురాణము సృష్టి, ప్రతిసృష్టి, వంశము, వంశానుచరితమ

మన్వంతరములు అను పంచలక్షణములు కలది అని నిర్వచింపబడినది. అనగా కాలచక్రము ప్రవర్తితమైన నాటినుండియు కథాకాలమునాటికి ఎన్ని సృష్టులు జరిగెనో, ఎన్ని ప్రళయములు వచ్చెనో, ఆయా కాలములయందు ఏయే రాజ వంశములు తలయెత్తి ప్రజాపాలనము చేసెనో, ఏయే మనువులు ఏయే కాలముల నుద్భవించిరో నిర్దేశించును. అంతేకాక వేదశాస్త్రములలో విహితమైయున్న విజ్ఞానమంతకును పురాణములలో స్థానము కల్పింపబడుటచే అవి చరిత్రలు అని గాని కావ్యములనిగాని పేరుపొందక, జ్ఞానవిజ్ఞానకోశములనుపేర బరగు చుండును. మరి ఈ పురాణములలో కొన్ని వైష్ణవములని, కొన్ని శైవములని వివిధ దేవతా మహత్త్వముల నుగ్గడించునవి యైనను, అన్నియు కలిసి పురాణ సంహితయను పేర వేదసంహితవలె సర్వలోకసంసేవ్యములై యుండును.

అష్టాదశ మహాపురాణములలో నేడవదియైన ఈ మార్కండేయ పురాణము శైవ వైష్ణవాదులైన ఏ మత శాఖకును సంబంధింపక ఎల్లరకును ఆరాధనీయమై యుండుటను బట్టి మారన, గురువు నడిచిన సర్వమత సమన్వయ మార్గమునే అనుసరించి ఈ పురాణమును స్వీకరించి యుండును. ఈ గ్రంథములో దేవీసప్తశతి యనుపేర మహిషాసుర మర్దన మొనర్చిన పరదేవతయొక్క మహత్త్వమును వర్ణించిన ఘట్టమొకటి కలదు. మహిషాసురమర్దిని, దుర్గ, శక్తి, మొదలైన శైవమత సూచక నామములతో పిలువబడినను ఆ దేవత త్రిమూర్తులకు వారి భార్యలకు అతీతమైన స్థానము నలంకరించెడి పరాశక్తి యనియు, ఆమెకు నారాయణి, వైష్ణవి, మొదలైన విష్ణుమత సంబంధ నామధేయములు కూడ కలవనియు గ్రహింపవలయును. కావున మహిషాసురమర్దన కథ ఈ పురాణములలో నొక భాగమైనంత మాత్రమున ఈ గ్రంథము శైవ పురాణములలో గాని, శాక్తేయ పురాణములలో గాని చేరదు. మరియు పదునాలుగు మన్వంతరములలో ఆ యా పురాణములందు ఏవో కొన్ని కొన్ని మాత్రమే వర్ణింపబడి యుండునుగాని అన్నియు అన్నిటనుండవు. అందులో ఈ పురాణమునందు పది మన్వంతరములు వర్ణింపబడినవి. అందుచే ఇన్ని మనుజన్మల కథనము గల పురాణ మింకొకటి లేదు. అదియునుగాక గ్రంథకర్త తన కవితా ప్రతిభను ప్రదర్శించుటకు అనువైన రసవత్కథలు ఈ పురాణములో ఉండుటయు మారన దీనిని చేబట్టుటకు కారణమై యుండవచ్చును. ఆంధ్ర వాఙ్మయమున అనంతర కాలమున వెలసిన స్వారోచిషమను సంభవమునకు, హరిశ్చంద్రో

పాఖ్యానమునకు, కువలయాశ్వ చరిత్రకు మూలము ఈ మార్కండేయ పురాణమే.

అష్టాదశ పురాణములలో మార్కండేయ పురాణము బ్రహ్మర్షి నామమున ప్రసిద్ధమైనది. అనగా పురాణ సంహితలో నీ గ్రంథము పరమపూజ్యస్థానము నలంకరించినదన్నమాట. హరివంశము కంటె ఇన్ని విధముల గుణాధికమై స్వతంత్రమైన ఈ పురాణమును తెనిగించుట కవిలోకమున తన విశిష్టతకు హేతువగునన్న ఆశచే మారన ఈ అనువాదమునకు పూనుకొని యుండును.

ఈ గ్రంథములో ఎనిమిది ఆశ్వాసములు కలవు. వీటిలో నాల్గవ ఆశ్వాసము నుండి యథార్థముగా పంచలక్షణసమన్వితమైన పురాణము ప్రారంభమగును. ఆ అయిదు ఆశ్వాసములలో వర్ణింపబడిన సృష్టి క్రమము, ప్రళయ విధానము, సూర్య చంద్రాదిరాజవంశ చరితము, ప్రసక్తానుప్రసక్తముగా అందు వచ్చుడి ఇతిహాసములు మొదలైన విషయమంతయు మార్కండేయ మహర్షి క్రోష్టుకి యనే ఒక మునికి చెప్పిన క్రమమున జైమినిమునికి వింధ్యపర్వత నివాసులగు ధర్మపక్షులు జెప్పును. ప్రస్తుత వక్తలు ధర్మపక్షులైనను, తొలి నాడు మార్కండేయ మహర్షి ప్రవచించిన పురాణ మగుటచే, దీనికి మార్కండేయ పురాణ మను పేరు సార్థకమైనది. మొదటి మూడాశ్వాసములలో ప్రథమాశ్వాసము ఇష్టదేవతా స్తుతితో ప్రారంభమై షష్ఠ్యంతములతో అంతమగును. రెండు మూడాశ్వాసములు ఈ పురాణమునకు సంబంధించినవికావు. అయినను పురాణశ్రోతయైన జైమినియే ఈ గ్రంథ భాగమున గూడ ప్రధానపాత్ర అయి యుండుటచే రెండు భాగములకును ఒక విధమైన బంధము కలిగినది.

భారత పఠనానంతరము జైమినికి నాలుగు ధర్మసందేహములు కల్గినవట.

1. ఆదిమధ్యాంత రహితుడైన పురుషోత్తముడు శ్రీకృష్ణరూపమున మర్త్య జన్మ నొందుటకు గల కారణమేమి?
2. పుణ్య చరిత్రయైన పాంచాలి పంచభర్తృక యెట్లయ్యెను?
3. బలరామునకు బ్రహ్మహత్యాపాతక మెట్లు సంభవించెను? వానికి నిష్కృతి యెట్లుకల్గెను?
4. ద్రౌపదేయులు వివాహమైనను కాకముందు చిన్నతనముననే యేల మృతినొందిరి?

ఈ ధర్మసందేహములకు సమాధానము చెప్పగల వాడు త్రికాలజ్ఞుడును, మరణ రహితుడును అయిన మార్కండేయు డొక్కడే యని యెంచి జైమిని ఆ మహర్షిని ఆశ్రయించి వేడుకొనెను. ఈ యెడ పాఠకుల కొక పెద్ద సందేహము కలుగవచ్చును. ఏదనగా—

వేదవ్యాసుడు భారత సంహితను రచించి తత్ప్రచారార్థము వైశంపాయ నాది శిష్య చతుష్టయమును నియోగించెను. ఆ నలువురలో జైమిని ఒకడు. ఈ శిష్యునకు తాను భారతమును గురు సన్నిధానమున అధ్యయమునను చేసి నప్పుడు పొడమని ధర్మసందేహములు కాలాంతరమున ఎట్లు పొడమెను? తాను జిజ్ఞాసువే అయినచో ఆ సందేహములు ఆనాడే వ్యాసుడు తీర్చి యుండును గదా! ఇటువంటి ప్రశ్నలకు పురాణములు సమాధానములు చెప్పవు. పురాణములు ఎవరు వ్రాసినను, ఎవరు చెప్పినను, ఎవరు విన్నను ఆ వ్యక్తులకు ప్రాధాన్యము లేదు. ఎవరి పేరున వెలసినను పురాణ విషయము మాత్రమే ప్రాధాన్యము వహించును. మరి ఇంకొక విశేష మేమనగా పురాణములలో పేర్కొనబడెడు నామములు చాలా వరకు గోత్రనామములు. కౌశికనామముగాని గౌతమ నామముగాని పలు పురాణములలో పలుచోట్ల వచ్చినపుడు. ఆ కౌశికుడు విశ్వామిత్రుడే యనియు, ఆ గౌతముడు అహల్యా భర్తయే యనియు అనుకొనరాదు. వారు క్రమముగా కౌశిక గోత్ర సంజనితులో లేక గౌతమ గోత్ర సంజనితులో అయిన మునులని గ్రహింపవలయును. ఈ సంప్రదాయమును బట్టి, ఈ పురాణమున మార్కండేయుని సందర్శించిన ముని వ్యాసశిష్యుడైన జైమిని కాదని యనుకొనవలయును.

ఈ జైమిని తన ధర్మ సందేహములు తీర్పుమని మార్కండేయుని అర్థింపగా ఆ మహర్షి తాను సవన దీక్షితుడై యుండుటచే ఆ సందేహము నివృత్తి చేయగల ధర్మపక్షుల యొద్దకు జైమినిని పొమ్మని యాదేశించి ఆ పక్షుల వృత్తాంతము జైమినికి తెల్పును. ఆ పక్షులు పూర్వజన్మమున సుకృశుడు అనే ఋషీశ్వరుని కుమారులు. వారు ఒక సందర్భమున తండ్రి యాజ్ఞానుసారము దేహత్యాగముచేయుట కియకొనక పోవుటచే ఆయన వారిని పక్షిజన్మ మెత్తుదని శపించెను. ధర్మసాధనమైన మానవ శరీరములను త్యజించి తిర్యగ్జన్మ మెత్తవలసిన దుర్గతికి వారు విలపింపగా తండ్రి కరుణించి పక్షి జన్మలో కూడ వారికి జ్ఞాన

సంసిద్ధి కల్గున ట్లనుగ్రహించెను ఈ వివరములను తెలిసికొని జైమిని ధర్మ పక్షుల కడ కేగెను.

ధర్మపక్షులు జైమినికి పొడమిన సందేహములకు సమాధానములు చెప్పుటలో ద్రౌపదేయుల అకాలమరణములకు నిమిత్తము హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానములో నుండుటచే ఆ మహారాజు విశ్వామిత్రుని వలన నానా కష్టములు పొందిన వృత్తాంతమంతయు చెప్పబడెను. విశ్వామిత్రుడు హరిశ్చంద్రుని, అతని ప్రజలను నిర్దయముగా దండించుటేగాక పట్టమహిషియైన శైబ్యను కఠినముగా హింసించుచుండగా దుస్సహమైన వారిబాధలను చూడలేక విశ్వేదేవతలు – పుణ్యసాధ్విని హింసించుచున్న ఆ ఋషికి పుణ్యలోకము లుండవని దేవతలు ఉద్ఘోషించిరి. ఆ సులభక్రోధుడు, వారు పనిలేని పనిగా కల్పించుకొన్న జోక్యమును సహింపలేక మర్త్యులుగా జనింతురుగాక యని శపించి, వారి ప్రార్థనమీద వారి మనుష్యత్వము కొలదికాలమునకే తీరిపోవునని శాపావసానమును నిర్దేశించెను. అందుచేతనే వారు ఉపపాండవులై పుట్టి చిన్నతనముననే మనుష్యత్వమును వీడి వెడలిపోయిరి.

ఇందలి హరిశ్చంద్రకథకును, ప్రసిద్ధమైన గౌరన హరిశ్చంద్ర కథకును కొంత భేదమున్నది. అది స్థలాంతరమున జెప్పెదను. ధర్మపక్షులు తన సందేహములను తీర్చినను జైమిని తనివిచెందక ధర్మపక్షులను ప్రాణియొక్క జననమరణములకు సంబంధించిన మఱికొన్ని ప్రశ్నలడుగును. ఆ ప్రశ్న లివి:-

1. జంతువు తల్లిగర్భమున నెట్టిబాధ నొందుచుండును ?
2. తల్లి తిను ఆహారము పిండమున కెట్లు దక్కును ?
3. ప్రాణి పుట్టి యెట్లు వర్ధిల్లును ?
4. మరణవేళ ప్రాణికి నిజజ్ఞాన మేమైపోవును ?
5. మరణానంతరమున జీవుడు ఎచ్చట ఎట్లు పుణ్యపాపముల ఫల మనుభవించును ?

భూతవర్గ స్థితిలయములకు సంబంధించిన ఈ ప్రశ్నలకు సమాధానము చెప్పుటలో ధర్మపక్షులు జడోపాఖ్యానము కథనము చేయును. అందు జంతూత్పత్తి ప్రకారము, బహువిధనరకములు, పూర్వజన్మకృత పాపపుణ్యముల

వలన కలుగు జన్మములు మొదలగు పరమార్థము లనేకములు బోధింపబడును. ఆ సందర్భముననే దత్తాత్రేయ జన్మకథనము, కువలయాశ్వ చరిత్ర చెప్ప బడును. కువలయాశ్వుడను రాజకుమారుడు మదాలస యనెడి కన్యను వివాహ మాడును. అతని పరోక్షమున మాయావియైన తాళకేతు డను రాక్షసుడు ఆమె నపహరించి ప్రాణములు తీసెను. అశ్వకరుడను గంధర్వరాజు శివుని మెప్పించి మదాలసను బ్రతికించి నాగలోకమున నామెను పుత్రికగా పెంచుకొనుచు, ఒక సందర్భమున నాగలోకమున కేగిన కువలయాశ్వునకు ఆమె నర్పించెను. మదా లసా కువలయాశ్వులకు ఉత్తమసంతానప్రాప్తి కలుగును. ఆమె తన పుత్రులకు వర్ణాశ్రమధర్మములు, అతిథిపూజా విధానములు, నిత్యనైమిత్తిక కర్మలు మొద లగు మతధర్మములను ఉపదేశించును. పరమజిజ్ఞాసువైన జైమిని ఆపై పక్షు లను మరికొన్ని ప్రశ్న లడుగును. వాటికి సమాధానముగా పక్షులు జగదుత్పత్తి స్థితిని గురించి, సూర్యచంద్రవంశములను గురించి, మన్వంతరములను గురించి, కల్పవిభాగములను గురించి తొలినాడు మార్కండేయుడు క్రోష్టుకి యను మునికి జెప్పిన క్రమమున సవిస్తరముగా బోధించును. ఈ కథన మంతయు అయిదవ ఆశ్వాసమునుండి ప్రారంభమగును. మన్వంతర కథనములో స్వారోచిష మను సంభవము మొదట ప్రస్తుతింపబడెను. దీనినే ఆంధ్రకవితాపితామహుడు అల్ల సాని పెద్దన తన ప్రబంధమునకు మాతృకగా స్వీకరించి వన్నెచిన్నెలతో సింగా రించెను. ఈ విధముగా ఉత్తరకాలమున రచింపబడిన మూడు ప్రబంధములకు మారన మార్కండేయ పురాణము మూలమగుటచే మారన ఆ ప్రబంధకవులకు ఇతివృత్త ప్రదానము చేసి గురు వయ్యెను. శ్రీనాథుడు "నూనూగు మీసాల నూత్న యౌవనమున రచియించితిని మరుత్తరాట్చరిత్ర" అని తనకాశీఖండమున చెప్పుకొనెను. ఆ మహాకవి బాల్యమందు రచియించిన ఆ మరుత్తరాట్చరిత్రకు బహుశః, మార్కండేయ పురాణమున గల మరుత్తుని కథ మూలమై యుండు నేమో ! ఈ పురాణమున గల సొగసయిన ఉపాఖ్యానములలో మరుత్తరాట్చ రిత్ర ఒకటి మరుత్తుడు కరందముడు అనే మహారాజునకు మనుమడు. అవేక్షితు డను నాతని కుమారుడు. అతని తల్లి వైశాలి. విదిశాదేశాధీశుని కూతురు. అవేక్షితున కామె స్వయంవర లబ్ధ. స్వయంవర సమయమున పరాభూతులైన రాజు లందరును కుట్ర చేసి అతనితో దొమ్మియుద్ధము చేసి ఓడించిరి. పరాభవఖిన్నుడైన ఆ యువకుడు దారపరిగ్రహము నొల్లనని బ్రహ్మ

చర్య దీక్ష వహించెను. వైశాలి భర్తృభోగ్యము కాని తన జీతమును నిందించు కొనుచు అడవులకేగి తపోనిష్ఠ పూనెను. ఎంత కాలమైనను తన మనోరథము తీరని కారణమున శరీరవిసర్జన ప్రయత్నము చేయుచుండగా, ఒక దేవదూత అరుదెంచి ఆమెను ఆత్మహననప్రయత్నమునుండి వారించి ఆమెకు పుత్రప్రాప్తి కల్గుననియు, ఆ కుమారుడు దిగంత విశాలయశుడైన చక్రవర్తి కాగలడనియు ఆశీర్వదించి పోయెను. భర్త బ్రహ్మచర్యవ్రతదీక్ష వదలని కఠోరవ్రతుడు. దేవదూత అమోఘవచస్కుడు. తాను అవేక్షితుని తప్ప ఇంకొకని కన్నెత్తి చూడని పతివ్రత. పరస్పరానుకూల్యము లేని యీ స్థితిగతులలో తనకు పుత్రప్రాప్తి కలుగుట ఎట్లని ఆమె ఆందోళితచిత్తయై యున్న సమయములో ఒక రాక్షసుడు అకస్మాత్తుగా ఆ తపోవనమున కేతెంచి ఆమెను చెనక నుద్యమింపగా నామె ఆక్రోశించెను. అదే సమయమున ఆ ప్రాంతమునకు వేటకై యరుదెంచిన యవేక్షితుడు ఆ స్త్రీజనాక్రందనము విన వచ్చిన దెసకు పరుగు పరుగున పోయి ఆ యువతిని బలాత్కరించుచున్న రాక్షసుని సంహరించి ఆమెను రక్షించెను. తపోమహిమచే కలిగిన నూత్నతేజముతో వెలుగొందు నా యువతి నా రాజు తన భార్యయని గుర్తింపలేని సమయమున ఒక గంధర్వరాజట కేతెంచి కలరూపు ఎరిగించి వారిరువురను గంధర్వలోకమునకు గొనిపోయి అచ్చట విధియుక్తముగా వివాహము జరిపి కొన్నాళ్ళుంచుకొనెను. ఆ దంపతు లాలోకమున నుండగా జనించిన పుత్రుడే మరుత్తుడు. అవేక్షితుడు గంధర్వరాజు ననుజ్ఞ గొని భార్యాపుత్ర సహితుడై తండ్రిని దర్శించి సంతోషభరితుడైన ఆ వృద్ధరాజు నాశీర్వాదము వడసెను. ఈ సంఘటనమునకు పూర్వమే అవేక్షితునితల్లి వీరాదేవి అను నామె "క్రిమిచ్ఛక వ్రతము" అనెడి ఒక వ్రతము నెఱపి వ్రతోద్యాపన దినమున ఎవ రేది కోరిన నది ఇచ్చువానిగా కుమారుని దాతృస్థానమున నిల్పి, భర్తచే పౌత్ర ముఖదర్శన వరము యాచింపజేసెను. దాతృస్థానమున నున్న అవేక్షితుడు "తథాస్తు" అని వాగ్దానము చేసెను. కాని, ఆనాడు ఈ వాగ్దానమును చేసినను అవేక్షితుడు తన బ్రహ్మచర్య నిష్ఠను వదలనేలేదు. ఇది యీ కథలో ఇంకొక చిక్కు తెచ్చిపెట్టిన సంఘటన. ఆ చిక్కు లన్నియు తీరి కథ కరంధముని పౌత్రముఖ సందర్శనముతో సుఖాంత మయ్యెను.

కరంధముడు అవేక్షితునకు రాజ్యాభిషేకము చేయ తలపెట్టగా అతడు దాని నొల్లక మరుత్తునకు చేయించెను. ఈ క్రొత్తరాజు వర్ణాశ్రమ ధర్మ

రక్షకు డనియు, దుష్టశిక్షణపరతంత్రు డనియు అచిరకాలముననే దిగంత వ్యాప్తమైన కీర్తి గడించెను. ఇట్లుండగా ఔర్వాశ్రమవాసు లయిన కొందరు ఋషులు నాగులచే వధింపబడిన వార్త రాగా అతడు నాగసంహారార్థము వెడలి పోయి నాగలోకముమీద ఒక దివ్యాస్త్రము ప్రయోగించెను. నాగు లందరు ఆ అస్త్రజ్వాలలకు ఆహుతి కాజొచ్చిరి. వైశాలి తపఃస్థిత యై యున్నకాలములో ఒక నాగరాజు ఆమెను పూజించి ఎన్నడేని ఆమెకుమారుని వలన నాగలోక ప్రళ యము సంభవించునేని ఆమె వారిని రక్షింపవలెనని అర్థించి ఆ వాగ్దానమును పొందెను. మరుత్తుడు నాగులను సంహరించుచుండగా వైశాలి భర్తను ప్రేరేచి తాను నాగరాజునకు చేసిన వాగ్దానమును తెల్పి, శరణాగతత్రాణము కొరకు కుమారునకు మారొడ్డ పంపెను. దుష్టశిక్షణార్థము కుమారుడును, శరణాగతరక్ష ణార్థము తండ్రియును యుద్ధభూమిలో ప్రత్యర్థులుగా తారసిల్లి ఒండొరులు పర స్పర వధకు పూనుకొనగా, దేవతలు ప్రత్యక్షమై వారికి సమాధానము కుదిర్చిరి. నాగులు తాము వధించిన ఋషులను బ్రతికించిరి.

ఈ కథలో బ్రహ్మచర్యము, తపస్సు మొదలగు సార్వజనీన పరమ ధర్మములే కాకుండ దుష్టశిక్షణము, శరణాగతరక్షణము మొదలైన ధర్మములును నిరూపింపబడినవి. కథాంశములలో ఒండొంటికి పొందిక యుండకపోవుటచే కథాకార్యము నడచు మార్గము అప్రతర్కితమై పాఠకునకు ఉత్కంఠ కల్గించు చుండును. ఈ ఉపాఖ్యాన కథన రచనలో మారన తన కథన కౌశలమును ప్రశంసాపాత్రముగా నిర్వహించెను. ఇంతే కాదు, హరిశ్చంద్రకథలోను స్వారో చిష మనుసంభవ వృత్తాంతములోను కూడ అతడు ప్రదర్శించిన కథాకథన శిల్పము కవిబ్రహ్మ శిష్యునకు తగినట్లుగానే యున్నది. మారన శైలియు పురాణరచనకు అనుకూలమైన సారళ్యము, సౌలభ్యము, సంయమము కలిగి యుండుటయే కాక, కావ్యోచితమైన రసవత్తయు, ప్రసన్నతయు నిండుకొని యున్నది. తిక్కనార్యుని జీవిత కాలములోనే ఇ రచింపబడి యుండునేని ఆ గురువు ఈ శిష్యుని ప్రతిభకు ఎంత సంతసించెడివాడో ! తిక్కగారి పలుకు బడులు, భావచ్ఛాయలు, అర్థచ్ఛాయలు, ఈ రచనలో చాల కలవు.

ఇతర కవులు

ఈ యుగమున ప్రఖ్యాతనామ లైన మరి కొందరు ఇతర కవు లున్నారు. వారి నిచ్చట ప్రస్తావింతును.

బద్దెన :- ఇతడు 'నీతిసార ముక్తావళి'ని రచించెను. అది రాజనీతి పరముగ చెప్పిన కొన్ని సూక్తుల సంపుటి. ఈ క్రింది పద్య మా గ్రంథములో నొకటి.

"ఎత్తిన కాలెగాని సిరికెన్నడు నిల్చిన కాల నిల్వగా
చిత్తములేదు కాన సిరి చెందిన నాడె పరోపకారముల్
హత్తి గడంగజేయు డెడరైన పదంపడి వేడికొందమన్
చిత్తమెగాని ఇత్తమను చిత్తము పుట్టద యట్టివారికిన్."

ఈ పద్యమును బట్టి ఈతని శైలి నాచనసోముని శైలివలె వక్రోక్తి ప్రధానముగా నుండునని చెప్పవచ్చును.

ఈ నీతిసార ముక్తావళిలో తాను సుమతి శతక కర్తనని చెప్పుకొన్నాడనియు, ఇతడే ఆ శతకకర్త యనియు కొందరి తలంపు. మరికొంద రా పద్యము ప్రక్షిప్తమందురు. నిజము దేవుని కెరుక. ఆ పద్య మిది :-

"శ్రీ విభుడ గర్వితారి
క్ష్మావర దళనోపలబ్ధ జయలక్ష్మీసం
భావితుడ సుమతి శతకము
గావించిన ప్రోఢ గావ్యకమలాసనుడన్"

ఈ పద్యము బద్దెన చెప్పినదే యైనచో నీతిసార ముక్తావళి రాజనీతి పరముగను, సుమతి శతకము సామాన్య ప్రజానీతి బోధకముగను అతడు రచించెనని చెప్పవచ్చును. అట్లుగాక ఇది ప్రక్షిప్తమే అయినచో ఆ ఊహ నిలువదు. ఇంతకు సుమతి శతకము నందలి భాషా జాత్యము బద్దెన కాలము నాటిది కాదని నా ఉద్దేశము. మరియు-

"అధరము కదలీ కదలక
మధురములగు భాష లుడిగి మౌనవ్రతుడౌ
అధికార రోగపీడిత
బధిరాంధక శవము జూడ బాపము సుమతీ !"

ఈ పద్యము 'శ్రీవిభుడును గర్వితారిక్ష్మావర దళనోపలబ్ధ జయలక్ష్మీ సంభావితుడును' అయినవాడు వ్రాసినది కాదు. ఎవడో ఒక సామాన్యుడు కార్య వశమున ఒక అధికారిని దర్శింపబోయి అతడు తనయెడ చూపిన అనాదరము నకు, ఔదాసీన్యమునకు కనలి తన అక్కసుదీర ఆ అధికారిని తిట్టినట్టి పద్యము. ఇది సర్వసాధారణమైన నీతిపద్యము కాదు. స్వానుభవ పూర్వక భావము గల పద్యము "మా నిషాద ప్రతిష్ఠాం త్వ మగమ శ్శాశ్వతీస్సమాః" అనే శ్లోకములో వాల్మీకి శోక సంతప్త హృదయ మెట్లు ధ్వనించుచుండెనో ఈ పద్య ములో ఒక అధికారిచే చులకన చేయబడిన సంసారి పరిభవాగ్ని అట్లు జ్వలించు చుండెను. బద్దెన భూపతియు మండలాధీశ్వరుడు అయిన మాట నిజమే యైనచో నతడొక రాజోద్యోగి మ్రోలకుపోయి అతనిచే చిన్న చూపు చూడబడుట తట స్థింపదు. మరియు నీ శతకము వ్రాసిన సంసారి ఒక గ్రామ కరణమై యుండు నని యూహించుటకును అవకాశము కలదు. ఇతడు కరణముల సంగతి నాలు గైదు పద్యములలో ఒత్తి చెప్పెను. ఇవన్నియు పర్యాలోచింపగా సుమతి శతక కర్త బద్దె భూపతి కాదని నా యుద్దేశము. నాటకములో శత్రువు ప్రత్యక్షముగా ఎదుట నున్నట్లు భావించి పరుషోక్తు లాడెడి పాత్రవలె, పై పద్యము వ్రాసిన కవి తనను అవమానపరచిన అధికారిని తన యెదుట నున్నట్లు భావించుకొని శపి యించుచున్నట్లు కన్పడును. ఈ పద్దెము బద్దెనది కాకపోయినను తక్కిన శతక మంతయు అతడు వ్రాసియుండవచ్చును గదా అనెడి అసంగత వాదము చేయు వారుండరని నా తలంపు. కర్త యెవరైననేమి ? సంస్కృత విద్యార్థులకు బాల రామాయణము వలె తెనుగు విద్యార్థుల కీ శతకము ప్రథమ పాఠమై వన్నె కెక్కినది.

ఇదిగాక మరియొక పద్యము :

"కొక్కోక మెల్లఁ జదివినఁ
జక్కని వాడైన, రాజ చంద్రుండైనన్,
మిక్కిలి రొక్కము లీయక
చిక్కదురా వారకాంత సిద్ధము సుమతీ."

కొక్కోక మనెడి కామశాస్త్రము తెలుగులో బద్దెన తరువాత కొన్నివందల యేండ్లకు పుట్టెను. అది సంస్కృతమున గల 'రతికళా విలాస' మనెడి గ్రంథ మునకు తెలుగు. కావున సుమతి శతక కర్త కొక్కోకము తెలుగున వెలసిన పిమ్మటివాడై యుండును.

శివదేవయ్య

ఇతడు కాకతీయ సామ్రాజ్యమునకు తన బుద్ధిబలమే వజ్రకవచముగా నొనర్చి, గణపతి దేవునకు రుద్రమాంబకు మంత్రిత్వము నెరపిన మేధావి. అంతేకాదు; ఆ చక్రవర్తులచే గురువుగా, హితుడుగా పూజలను మన్ననలను పొందెను. ఈయన పురుషార్థసార మనెడి ఒక నీతిగ్రంథమును రచించెనట. 14 వ శతాబ్ది మధ్య కాలమున సకలనీతిసమ్మతమనెడి నీతిపద్య సంకలనము చేసిన మడికిసింగన అనే కవి ఆ పురుషార్థసారమనెడి గ్రంథము నుండి ఇంచుమించు వంద పద్యము లుదాహరించెనట. కాని ఆ పద్యములకర్త శివదేవయ్య అని ఎచ్చటను అతడు చెప్పలేదు. అది అటు లుండ శివదేవ కవి ఆత్మసంబోధనతో 'శివదేవ ధీమణీ!' అనే మకుటము గల ఒక శతకమును కూడ రచించె ననెడి యొక వదంతికలదు. ఆ శతకము నేడు లభింపదు. అయినను ఒక పద్యము మాత్రమెట్లో పరిశోధకులకు లభించినది. ఆ పద్య మిది:

చం॥ అరయగ పిన్ననాట సిరియాళుడనై యెలబ్రాయ మందు సుం
దరుడను నంబినై పదను తప్పిన గుండయగారి చందమై
ధర జరియింపగల్గిన తథాస్తు: వృథా పరిపాకరూప దు
ష్కర జననం బదేమిటికి కాలుపనే శివదేవ ధీమణీ!"

ఈ మకుటమును బట్టి ఈ శతకము ఆయనయే వ్రాసెనని నిర్వివాదముగ జెప్పుట కష్టము. ఎవడేని ఒకకవి శివదేవయ్యను సంబోధించు ఈ శతకమును వ్రాసియుండవచ్చును. అసలు ఇటువంటి పద్యములు నూరు వ్రాసి ఆ కవి గాని శివదేవయ్యగాని శతకముగా రూపొందించిరని చెప్పుటయు కష్టమే!

మరియు శివదేవయ్యయే ఈ పద్యమునకుగాని లేదా సంపూర్ణ శతకమునకుగాని కర్తయే అనుకొన్నచో ఆత్మసంబోధనలో ధీమణీ యనెడి ఆత్మప్రశంసా వాచకమైన శబ్దమును ప్రయోగించియుండునా యని నా సందేహము.

అధర్వణుడు:— ఇతడీ యుగమువాడేనని తలపపడుచున్నది. ఇతనిని గురించి నన్నయ ప్రకరణమున కొంత వ్రాసితిని. ఇతడు నన్నెచోడునకు తిక్కనకు మధ్య కాలమువాడై యుండవలయును.

—:o:—

ఎఱ్ఱాప్రెగడ యుగము

1323 వ సంవత్సరములో ఢిల్లీ సుల్తాను ఓరుగల్లు నగరము స్వాధీనము చేసికొని ప్రతాపరుద్రుని బందీగా కొనిపోవుటచే కాకతీయ సామ్రాజ్యము అస్తంగతమయ్యెను. తత్పూర్వము కొలది కాలము క్రిందటనే ఆ మహమ్మదీయ రాజు ఓరుగల్లుపై దండెత్తి వచ్చి ప్రతాపరుద్రుని చేతిలో ప్రాణమాత్రావశిష్టుడై పాఱిపోయెను. ఆ యుద్ధములో సామ్రాజ్య రక్షణార్థము శత్రుసంహారార్థము చక్రవర్తికి బాసటగా వచ్చి నిలచిన సామంతులందరు విజయోత్సాహముతో తమ తమ మండలములకు సేనలతో తరలిపోయిరి. వారే కాకతీయ పరిపాలనలో నాయకులని పేరు పొందినవారు. అట్టివారు ప్రతాపరుద్రునకు విధేయులై డెబ్బది ఇద్దరుండెడివారట. వారి కందరికి ప్రత్యేకసేన లుండెడివట. యుద్ధ సమయముల ఆ సేనలతో వచ్చి వారు చక్రవర్తికి తోడ్పడుచుండుటయు, శత్రు విజయానంతరము తమ తమ మండలములకు పోయి ప్రజాపాలనము సాగించుచుండుటయు ఆచారమై యుండెడిదట. 1320 ప్రాంతమున ఢిల్లీ సుల్తానును తరిమికొట్టిన పిమ్మట ఆ నాయకులందరు ఆచారరీత్యా తమ తమ మండలములకు పోయి సామ్రాజ్యమున శత్రుభీతి తొలగినదనెడి పరవసముతో వ్యవసాయాభివృద్ధి, వాణిజ్యాభివృద్ధి మొదలగు ప్రజాక్షేమంకర కార్యక్రములలో నిమగ్నులై యుండిరట. ఆ అదను చూచుకొని ఢిల్లీ సుల్తాను అకస్మాత్తుగా మరల నోరుగల్లుపై దండెత్తివచ్చి అసహాయుడైన ప్రతాపరుద్రుని బందీకృతుని చేసెను. కాకతీయ సామ్రాజ్య పతనములో ఢిల్లీసుల్తానుకు తోడ్పాటొసంగిన హైందవులు లేకపోలేదు. కాకతీయరాజ్యమున కాసన్నరాజ్యమైన యాదవరాజ్య మేలుచున్న దేవగిరిప్రభువు మహమ్మదీయులకు వశుడై అతనికి నానావిధ సహాయములు చేసెనట. కాకతీయ రాజ్యములో తమకు పూర్వకాలమున నెగడుచుండిన ప్రాభవము తగ్గుటచే జైనులు కూడా కొంత దేశద్రోహ చర్యకు పూనుకొనిరట, ఇందులో వింత ఏమియులేదు ఏనాడుగాని భారతదేశమునకు కలిగెడు కీడు బహిశ్శత్రువుల వలన కంటె అంతశ్శత్రువుల వలననే యనుట పరమసత్యము.

ఓరుగల్లు నాక్రమించిన ఢిల్లీ సుల్తాను చిరకాల మా సింహాసనమును దక్కించుకొనలేకపోయెను. ప్రతాపరుద్రుని సామంతనాయకులలో శౌర్యపరాక్రమములుగల ముసునూరి ప్రోలయ, కాపయ అనెడి నాయకసోదరులు తక్కిన నాయకులతో మంత్రాలోచన చేసి పరాక్రాంతమైన దేశమునకు విమోచనము కల్గించుటకై వారి వారి సేనల నాయత్తపరచి ఓరుగల్లును స్వాధీనము చేసికొని సుల్తాను పరిపాలనము నంతమొందించిరి. ఆ యుద్ధ విజయానంతరము సామ్రాజ్యము నంతను ఏకచ్ఛత్రముగా ఒకడే పరిపాలనచేయుట ఉచితమును, సాధ్యమును కాదని యెంచి కాబోలు ఏకకార్యార్థమై పూనుకొన్న నాయకులలో పెక్కురు ఆంధ్రదేశమును కొన్ని భాగములుగా పంచుకొని స్వతంత్ర పరిపాలనలు చేయదొడగిరి. ఆ విభజనలో కృష్ణానది ఉత్తరభాగమున ఓరుగల్లు రాజధానిగా ముసునూరి సోదరులు కొంతయు, రాచకొండ, దేవరకొండ రాజధానులుగా రేచెర్ల వెలమనాయకులు కొంతయు కృష్ణకు దక్షిణమున రెడ్డిరాజులును పంచుకొనిరి. తదుపరి పదియేండ్లకు హరిహరరాయలు ఆనెగొందిమండలమున విజయనగరరాజ్యము స్థాపించెను. రెడ్డిరాజుల రాజ్యము కృష్ణా గోదావరీ నదుల మధ్య భాగముననే కాక, సింహాచలమువరకును వ్యాపించెను. కొంత కాలమునకు తిరిగి ఢిల్లీ సుల్తాను ఓరుగల్లు నాక్రమించుకొనుటకు రాగా అప్పుడు సింహాసన మధిష్ఠించియున్న ముసునూరి కాపయనాయకుడు ఆ మహమ్మదీయునితో సంధికావించుకొని గోలుకొండను ధారపోసి తా నోరుగల్లు ప్రాంతముతోనే తృప్తిపొందెను. కాని పొరుగున నున్న రాచకొండ వెలమరాజులు అతనితో పొందు పొసగి యుండలేకపోయిరి. అప్పటికే బీజాపూరులో బహమనీ రాజ్యమును స్థాపించిన మహమ్మదీయరాజు వెలమరాజులను ప్రోత్సహించి కాపయనాయకు నంతమొందించెను. ఇది కాకతీయరాజ్య పతనానంతరము ఆంధ్రదేశమున జరిగిన స్థూలచరిత్ర. అనాడు వెలసిన స్వతంత్ర రాజ్యములలో ఎక్కువగ రాజకీయ ప్రభావము, సారస్వత ప్రభావము నెఱపినది రెడ్డిరాజ్యము. ఆ రాజ్యమునకు ప్రథమమున అద్దంకినగరము రాజధాని. ఆ రాజ్య సంస్థాపకుడు ప్రోలయ వేమారెడ్డి. అతడు 1325 మొదలు 1353వ సంవత్సరము దాక ప్రజాక్షేమంకరముగా శత్రుభయంకరముగా రాజ్యపాలన చేసెను. ఆ రాజు ఆస్థాన కవియే ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ. దేశ చరిత్రలో రెడ్డియుగము ఆవిర్భవించినట్లే వాఙ్మయ చరిత్రలో ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ యుగము ఆవిర్భవించెను.

ఎఱ్ఱన తిక్కనసోమయాజి నిర్యాణము జరుగుటకు సుమారు పది సంవత్సరములకు పూర్వము (1280 ప్రాంతమున) జన్మించి 1360 వరకు ఇహలోకయాత్ర సాగించియుండును. ఆ సుదీర్ఘ జీవితకాలములో ముప్పది యేండ్ల వయస్సున గ్రంథరచనా వ్యాసంగమునకు ఉపక్రమించి యుండును. ఆ పదునాలుగవ శతాబ్దిలో చివరి భాగమున శ్రీనాథుడు జన్మించినను ఆ శతాబ్ది చివర వరకు యుగకర్తృత్వము ఎఱ్ఱన పేరననే చెల్లదగియుండును.

అసలు ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ పేరుమీద ప్రత్యేక మొక సారస్వతయుగమేల? అతనిని తిక్కన యుగములో చేర్చరాదా? యని ప్రశ్నించెడివారు కొందరుందురు. ఆ పద్ధతి సమంజసము కాదని నా యుద్దేశము. తిక్కన తరువాత శకాధికార మొప్పుకొన దగిన పెద్దకవి యెవడును పుట్టియుండనిచో ఆయన యుగము మరి యొక శతాబ్దివరకు పొడిగింపవచ్చునుగాని ఎఱ్ఱన, భాస్కరుడు, నాచన సోమన మొదలైన మేటి కవు లవతరించిన ఆ శతాబ్దిని తిక్కన యుగములో చేర్చుట భావ్యముకాదు. మఱి అంతమంది మేటికవులు తలయెత్తిన ఆ యుగమునకు ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడనే యేలకర్తను చేయవలె నందురేని నా సమాధాన మిది :

తెలుగు సారస్వతమునకు కవిత్రయమువారు త్రిమూర్తుల వంటివారు. వారి తరువాతనే, ఇతర కవులు ఎంత మేటికవులైనను పేరొ్కనదగిన వారు. ఆంధ్రభాషాప్రపంచమునకు భారతము వలె ఆంధ్రకవి ప్రపంచమున కాముగ్గు రును గురుస్థానీయులు. వారిలో ఒండొరులకు భారతకర్తలుగా కొంత తర తమ భేదభావమున్నను, పృథక్పరిశీలన చేసినప్పుడు ఎవరికి వారికే ప్రత్యేక ప్రాధాన్యము కలదు. కావున పృథక్ప్రాధాన్యము భారత కర్తృత్వ గౌరవమును కల కవిత్రయము వారి పేరుమీద మూడు ప్రత్యేక యుగములుండుట న్యాయమని నే ననుకొంటిని. ఆ శతాబ్దిలో భాస్కరుడు, సోమన మొదలైనవాడు మేటికవులే గాని ఎఱ్ఱనను త్రోసిపుచ్చి గురుపీఠ మెక్కదగినవారు కారు. మరియు వాఙ్మయములో ఆఖ్యానపద్ధతి, నాటకీయ పద్ధతి, వర్ణనాత్మక పద్ధతి యనెడి మూడు విభాగము లుండునని పూర్వప్రకరణములలో చెప్పితిని. ఈ మూడింటిలో వర్ణనాత్మక పద్ధతిని ప్రవేశ పెట్టినవాడు ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ. దైవికముగా నన్నయ, తిక్కనలు తక్కిన రెండు పద్ధతులకును ఆదిగురువు లైనట్లుగా, ఎఱ్ఱన మూడవపద్ధతి నవతరింప జేయుటచే భారత కర్తృత్వముననే కాక రచనా సంప్రదాయము నందును

ఒక ప్రత్యేకతను సంపాదించుకొని స్వతంత్రస్థానమున కర్హుడయ్యెను. మరియు తెలుగుభాషలో పలుకుబడియందేమి, కారకమునందేమి, క్రియారూపములందేమి అధునికతా సూచకముగా కలిగిన మార్పులు ఎఱ్ఱన గ్రంథములలోనే ప్రారంభ మయ్యెను. తత్పూర్వ గ్రంథములలో కానవచ్చెడి ప్రాతదనము ఎఱ్ఱనగ్రంథము లలో కానరాదు. మరియు నన్నయశైలికిని, తిక్కనశైలికిని ఉన్న భేదమును తొలగించి, ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ శబ్దగతిలో నన్నయను, భావగతిలో తిక్కనను అనుస రించి రెండుగతులకు సామరస్యము కుదిర్చి తన పేరుమీదనే ఒకశైలిని నెల కొల్పెను. దానినే ప్రథమదశలో శ్రీనాథుడును. తరువాత వేరొకదశలో ప్రబంధ కవులును అలవరచుకొని వర్ణనాప్రాధాన్యము గల ప్రబంధరచనలు చేయసాగిరి. ఇతివృత్తమును వర్ణనలచే అలంకరించెడి నూత్నపద్ధతికి సూత్రధారు డగుటచే తనే ఎఱ్ఱన ప్రబంధపరమేశ్వరు డయ్యెను. ఇట్టి మహాకవిని యుగకర్తగా సంభావింపకపోవుట అధర్మమని నే ననుకొంటిని.

ఎఱ్ఱన కృతులలో లభ్యములైనవి మూడు - హరివంశము, భారతా రణ్యపర్వభాగము, లక్ష్మీనృసింహపురాణము. నామమాత్రావశిష్ట మైన రామాయ ణము నాల్గవది. ఇవికాక ఇంకేమి వ్రాసెనో తెలియదు. ఈ నాలుగింటిలో రామా యణము మొదటిరచన యనియు, హరివంశము, భారతారణ్యపర్వ భాగము, నృసింహపురాణము క్రమముగా రామాయణము తరువాత ఒకదానివెంట నొకటి రచింపబడె ననియు నే ననుకొందును.

హరివంశావతారికయందు రామాయణ రచనాప్రసంగము కలదు.

"నా తమ్ముండు ఘనుండు మల్లరథినీనాథుండు నిన్నాతత
శ్రీతోడన్ సముపేతు జేసి యెలమిం జేపట్టి మా కిచ్చుటన్
జేతోమోద మెలర్ప రామకథ మున్ జెప్పించి యత్యుత్తమ
ఖ్యాతిం జెందితి నింక నేను దనియన్ కావ్యామృతాస్వాదనన్."

ప్రోలయ వేమారెడ్డి తమ్ముడయిన మల్లారెడ్డి ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడకు తొలుత పరిచితుడై ఆ కవీశ్వరుని తన అన్నగారికి ఎరిగించి ఆశ్రయ మిప్పింపగా, వేమారెడ్డి ఆయనచే రామాయణము చెప్పించుకొని కృతిపతిత్వము వలన ఖ్యాతి నొంది అంతతో తనివి చెందక హరివంశమును రచింపుమని అర్థించెనట. పై పద్యములోని తాత్పర్య మిది.

మరి నృసింహపురాణావతారికయందు భారతారణ్యపర్వశేష రచనా ప్రసంగము కలదు.

> "ఉన్నత సంస్కృతాంధ్ర చతురోక్తి పదంబుల కావ్యకర్తవై
> యెన్నికమై ప్రబంధపరమేశు డనంగ నరణ్యపర్వ శే
> షోన్నయ మంధ్రభాష సుజనోత్సవ మొప్పగ నిర్వహించి తా
> నన్నయభట్టు తిక్క కవినాథుల కెక్కిన భక్తి పెంపునన్."

ఎఱ్ఱనతాతగారైన ఎఱపోత సూరి (ఆయనపేరు ఎఱ్ఱన) మనుమని భావంబున నావిర్భవించి నృసింహపురాణము చేయుమని ప్రోత్సహించెను. పై పద్య మా సందర్భములోనిది. కావున హరివంశమునకు పూర్వరచన రామాయణ మనియు, నృసింహపురాణమునకు పూర్వరచన భారత మనియు తేలినది. అంతే కాని ఈ రెండు జంటలలో ఏది మొదటిజంట అనే ప్రశ్న ఈ గ్రంథములను బట్టి తేలదు. దీనికి ఊహ తప్ప వేరొక యాధారము లేదు. నా యూహ జెప్పెదను; ప్రాజ్ఞు లాలోచింతురు గాక.

మొదటిజంట అనగా రామాయణ హరివంశములు రెండును నరాంకితములు. రెండవజంట భారత నృసింహ పురాణములలో మొదటిది స్వార్థ నిరపేక్షమైన నిష్కామకర్మ.

రెండవది పారమార్థికచింతతో చేసిన ఈశ్వరార్పణము (అహోబల లక్ష్మీ నృసింహస్వామి కంకితము). మానవ స్వభావమునుబట్టి యాలోచించినచో రాజాశ్రయమును ధనార్జనమును ఆశించి రచించిన జంట మొదటి దనియు, ఐహిక భోగచింతలేని పారమార్థికదృష్టితో రచించినది రెండవజంట యనియు విశద మగును. అట్లుగాక భారత నృసింహపురాణములే మొదటి జంట యైనచో గ్రంథకర్త ఆధ్యాత్మికసాధనచే ఈశ్వరపదసన్నిధానము వరకును ప్రాకిపోయి అటనుండి పతితుడై రాజపదనిధానమున పడిన భాగ్యహీను డనబడును. ఇట్టి అధమవర్తనము కలవారును ఉందురు కాని శంభుదాసునివంటి ఆత్మవిజ్ఞానధనులకు అట్టి పతనము సంభవింపదు,

మరి ఏ కారణముననైన నేమి తిక్కనకవి యంతటి మహాకవి వదలిపెట్టి పోయిన భారతారణ్యపర్వభాగమును ప్రాథమిక రచనగా చేపట్టుటకు ఆత్మజ్ఞుడైన యే కవియు సాహసింపడు. వస్తుమహత్త్వము నటుంచి చూచినను ఆరణ్యా

పర్వభాగమును కృతహస్తుడైన కవియు చేపట్టుటకు సందేహించుట సహజము. ఎట్లనగా నన్నయ ఆరణ్యపర్వభాగమును వ్రాయుచు నడుమనే మృతి చెందె ననెడి కవిలోకభయానకమైన వదంతి ఆనాడు కలదు. దానిని స్పృశించుట అశుభ మనెడు భీతి కలదన్నమాట. తిక్కనగారు ఆ భాగమును ఏ ఉద్దేశముతో వదలి పెట్టినను-తన ఉద్దేశము నాయన లోకులకు చెప్పియుండడు- లోకము మాత్రము ఆ భాగమునకు గల అశుభత్వశంకనే ఆయన కాపాదించి యుండును. శకునములను, స్వప్నములను, దీవనలను, శాపములను, శుభా శుభ సూచకములుగా నమ్మెడి ఆ కాలమున మంచికో చెడ్డకో అట్టి విశ్వాసము గల యింట జనించిన ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ కవిత్వము నేర్చితిని గదాయని చేసేతల అరణ్య పర్వభాగమును మొదటి రచనగా స్వీకరించెనని యనుకొనుట అవివేకము. మరియు ఒక వంక నన్నయ భారతము, ఇంకొకవంక తిక్కన భారతము రస తరంగితము లైన మహాసముద్రముల వలె నుద్ఘోషించుచుండగా నడుమ నొక జలసంధిని త్రవ్వి రెండు సముద్రములను ఏకార్ణవముగా రూపొందించుటకు సిద్ధ హస్తుడు కాక పూర్వము ఏ యువకుడు సాహసించును ?

మరియు నృసింహ పురాణ రచనా కాలము నాటికే ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ ప్రబంధ పరమేశ్వరుడని ప్రసిద్ధి కెక్కెను. ఆ బిరుదము ఆరణ్యపర్వ శిష్టభాగ రచన మాత్రమున వచ్చునది కాదు. అంతకంటె స్వతంత్రమైన ఒకటి రెండు ఉద్గ్రంథ రచనలచే లభింపదగినది. ఆ ఉద్గ్రంథములే రామాయణ హరివంశములు. రచనా విధానమును బట్టి చూచినను ఆ బిరుదమునకు అర్హతనిచ్చునవి ఆ రెండు గ్రంథ ములే. ఆరణ్యపర్వము అంతకు చాలదు. కావున ఆరణ్యపర్వ నృసింహ పురాణ ములే రెండవ జంట.

నృసింహ పురాణావతారికలో "కతిపయాక్షర పరిగ్రహ జనితంబైన నైసర్గిక చాపలంబు కతంబున."

"మించిన వేడ్కఁ బీనులకు మిక్కుటమై మధువృష్టి గ్రమ్మ రా
యంచలు కూయఁ గ్రౌంచమును నావలఁ గూయఁగడంగు భంగిఁ బ్రౌ
ఢాంచిత శబ్దసారులు మహాకవు లాద్యులు కావ్యశయ్యఁ గీ
లించిన కీర్తిసంగసుఖ లీలకు యేనును గాంక్షఁజేసితిన్.''

అని కవి తన నిరహంకృతిని వినయసుందరముగా వ్యక్తముచేసి యుండుటచేత ఈ పురాణమే ఆయన తన పేరుమీద వెలయించిన ప్రథమరచనయైయుండు నని ఒక యుక్తిని చెప్పువారు కొందరు కలరు. ఈ యుక్తిలో సారములేదు. ఎట్లనగా ఆ అవతారికలోనే తన తాతగారైన ఎఱపోతసూరి తనను గుఱించి చేసిన ప్రశంసములో

కం॥ "గురు భజన పరాయణుఁడవు
సరస బహుపురాణ ధర్మశాస్త్ర కథా వి
స్తర వేదివి విలయోదయ
భరితుఁడ వతులానుభావభవ్యుఁడవు మహిన్.

కం॥ కావునఁ బ్రబంధ రచనా
ప్రావీణ్యము నీకు సహజ పరిణత సిద్ధం
బై వెలసిన యది యొక కృతి
గావింప జగద్ధితంబుగా నేఁ బనుతున్".

అనెడి వాక్యములలో ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ తనకు గల నానాశాస్త్ర పరిజ్ఞానమును సహజ పరిణత సిద్ధమైన ప్రబంధరచనా ప్రావీణ్యమును ఉగ్గడించుకొన్నట్లే యగును కదా! అది నిరహంకృతి కాదుగదా! కావున కతిపయాక్షర పరిగ్రహచాపలము అనేది అతనికి గల సహజ వినయ సంపదకు సూచకమే గాని ప్రాథమిక కావ్య రచనా సూచకముకాదు. అదియును గాక వినయ సంపద వయను మీరినవానికి ఉన్నంతగా వయసులో ఉన్నవానికుండదు.

తిక్కనగారు నిర్వచనోత్తర రామాయణములో "అమలోదాత్తమనీష నే నుభయ కావ్యప్రౌఢి పాటించు శిల్పమునన్ బారగుడన్" అనియు, విరాట పర్వావ తారికలో "నా నేర్చిన భంగి జెప్పి వరణీయుఁడ నయ్యెద భక్తకోటికిన్" అనియు, వ్రాసికొనుటలో మొదటి దానియం దహంకారమును రెండవ దాని యందు వినయ గుణమును ప్రస్ఫుటమగుచున్నవి గాన ఈ రెండింటిలో విరాట పర్వమే మొదటి రచన యని వాదించుట మెచ్చదగి యుండునా? ఇంకొక విష యము, హరివంశమున పూర్వకవిస్తుతిగా ఎఱ్ఱన నన్నయకును, తిక్కనకును వేర వేర చెరియొక నమస్కార పద్యమును వ్రాసి స్తుతించెను. నృసింహ పురా ణమున ఇరువురను ఒకే ఒక పద్యమున మాత్రము సన్నుతించివదలెను.

ఈ క్రింద హరివంశ ప్రారంభమున సలిపిన నన్నయ తిక్కనల సంస్తుతి పద్యములను చూడుడు.

ఉ॥ ఉన్నత గోత్ర సంభవము నూర్జిత సత్త్వము భద్రజాతి సం
పన్నము నుద్ధతాన్యపరిభావిమదోత్కటము న్నరేంద్ర పూ
జోన్నయనోచితంబునయి యొప్పెడు నన్నయభట్ట కుంజరం
బెన్న నిరంకుశోక్తిగతి నెందును గ్రాలుట బ్రస్తుతించెదన్.

మ॥ తనకావించిన సృష్టి తక్కొరుల చేతంగాదునా నే ముఖం
బునదాఁబల్కిన పల్కు లాగమములై పొల్పొందునా వాణి భ
ర్తను నీతం డొకరుండునాఁ జను మహత్త్వ ప్రాప్తిన్ గవిబ్రహ్మనా
వినుతింతున్ గవి తిక్కయజ్వ నఖిలోర్వీదేవతాభ్యర్చితున్.

నృసింహ పురాణమున-

ఉ॥ భాసుర భారతార్థముల భంగుల నిక్కమెఱుంగ నేరమిన్
గాసట బీసటే చదివి గాథలు ద్రవ్వ తెనుంగువారికిన్
వ్యాసమునిప్రణీత పరమార్థము తెల్లగఁజేసినట్టి య
జ్ఞాసన కల్పులం దలఁతు నాద్యుల నన్నయ తిక్కనార్యులన్.

ఆ మహాకవు లిరువురను విడివిడిగా ప్రత్యేక పద్యములలో నమస్కరింప వలె ననెడిబుద్ధి ప్రాథమికునకే పొడమును. ఆపై ఆతడింకొకకావ్యము వ్రాయు నపుడు ప్రత్యేకపూజ పూర్వము జరిగెనదిగదా యనెడి నిబ్బరమున వారిరువురను ఒకే పద్యముతో నారాధింపవచ్చును. ఇంకొక విషయము.ఆరణ్య పర్వాంతమున గద్య స్థానీయమైన పద్యములో "శ్రీవత్సగోత్రుఁ డాపస్తంబసూత్రుండు" గుడ్లూరు నెలవుగ గుణగరిష్ఠత నొప్పుధన్యుడు........ఎఱ్ఱనార్యుండు సకల లోకైక విదితుఁడయిన నన్నయభట్టమహాకవీంద్రు సరససారస్వతాంశ ప్రశస్తిఁతన్నుఁ జెందుటయు సాధుజనహర్షసిద్ధిగోరిధీరవిచారుఁడు తత్కవితారీతియు గొంతతోప దద్రచనయకా నారణ్య పర్వశేషము పూరించె గవీంద్ర కర్ణపుట పేయముగాన్" అని ఉండుటంబట్టి అద్దంకిలో ప్రోలయ వేమారెడ్డి యాస్థానమును చేరకముందు స్వగ్రామమైన గుడ్లూరులో నున్నపుడు రచించినది భారతమనియు అదియే హరి వంశముకంటే పూర్వరచనయని ఇంకొక యుక్తి చెప్పుచురు. ఇదియు బలహీన మైన యుక్తియే. ఎఱ్ఱన వేమారెడ్డికి ఆశ్రితుడైనను సకుటుంబముగా గుడ్లూరు

వదలిపెట్టి అద్దంకిలో నివాసమేర్పరచుకొనెనని చెప్పెడి చరిత్ర ఏదియులేదు. వేమారెడ్డికి కృతులిచ్చిన మాత్రమున ఆ రాజధానిలోనే కాపురముండవలసిన ఆవశ్యకతయు నాతని కుండదు. ఆదీగాక, ఒకవేళ రాజాశ్రయ కారణమున అద్దంకిలో ఉండినను స్వగ్రామమైన గుడ్లూరును పేర్కొనుట వింతగాదు. ఉద్యోగ రీత్యా ఏ ప్రదేశమున నెంతకాలమున్నను, తమ ఊరిపేరు చెప్పవలసి వచ్చినపుడు చిన్ననాటి స్వగ్రామమును పేర్కొనుట అభిజనాభిమానముగల వారందరకు సహజము.

ఇంకొక విషయము. హరివంశము భారతమునకు పరిశిష్ట భాగము. ఈ పురాణములోగల హరివంశపర్వము భవిష్యపర్వము అనెడి పేరుగల రెండు పర్వములతో కలసియే భారతము శతపర్వసంయుతమగును. ఈ విషయమును పర్వ సంగ్రహ ప్రకరణమున నన్నయభట్టే చెప్పెను. తిక్కన విరచితమగు భారతము ఆ నూరింటిలో ౯౮ పర్వములతో ముగియును. ఎఱ్ఱన, భారతగోపుర మునకు శిఖర ప్రాయమైన ఆ రెండు పర్వములను రచించి పూర్తిచేసినపిమ్మటనే నడుమ అరణ్య పర్వములో మిగిలిపోయిన భాగమును చేపట్టి యుండును. హరి వంశ రచనతో ఆయనకు మహాభారత క్షేత్ర ప్రవేశార్హత కలిగినదనెడి ధైర్య విశ్వాసములు కలిగియుండును

రామాయణము లభింపలేదు గనుక తక్కిన గ్రంథముల సంగతి తల పెట్టక, తక్కిన గ్రంథములను పరిశీలన బుద్ధితో చదివినచో హరివంశపు శైలి కంటె భారతశైలియు,దానికంటె నృసింహ పురాణశైలియు మేలురముగా నుండు ననుట సత్యదూరము కాదు. అంతేగాక వాఙ్మానస వ్యాపారములు కవికి పరి పక్వమైన దశలో వ్రాసిన కావ్యము నృసింహ పురాణమని అందలి యే పద్యమై నను దృష్టాంతమగును, కావున రామాయణ హరివంశములు రచించిన పిమ్మటనే శంభుదాసుడు భారత నృసింహపురాణములను రచించి చరితార్థుడయ్యెనని నా తలంపు.

రా మా య ణ ము

గణపవరపు వేంకటకవి తన ప్రయోగరత్నాకరములో ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ సంక్షేప రామాయణమునుండి' అని ఈ క్రింది పద్యము నుదాహరించెను.

కం॥ "ఆ దశరథసూనుఁడు ప
యోధి జలము నింకఁజేసి యొక శరమునఁ గ్ర
వ్యాదవిభుఁ దునిమి సీతను
మోదంబునఁ జేకొని కపిపుంగవుతోడన్."

దీనినిబట్టి ఎఱ్ఱన సంపూర్ణ రామాయణము గాక ఏవో కొన్ని పద్యములలో ఆ కథను ముగించి సంక్షేప రామాయణమని పేరిడెనేమో యని అనుమానము కలుగును. కాని అది అట్టిదే యైనచో హరివంశమున ఆ రచనను కవి అంతగొప్పగా పేర్కొనుట గాని ప్రోలయ వేమారెడ్డి దానికి కృతిపతియై అత్యుత్తమ ఖ్యాతి జెందితి నని మురియుట కాని పొసగదు.

కావున అది సంక్షేపరామాయణము కాదు. ఎఱ్ఱన వంశీయు డయిన చదలవాడ మల్లయకవి తన విప్రనారాయణచరిత్రమున తన వంశకర్త యైన ఎఱ్ఱనను ప్రశంసించుచు "వల్మీకభవు వచోవైఖరి రామాయణంబు నాంధ్ర ప్రబంధంబు చేసె"అని కొనియాడెను. దీనినిబట్టి ఎఱ్ఱన వ్రాసినది వాల్మీకిని అనుసరించిన సంపూర్ణ రామాయణమే గాని సంక్షేప రామాయణము కాదని ఋజువగును.

ఇంతమాత్రమే కాదు. కూచిమంచి తిమ్మకవి తన సర్వలక్షణసార సంగ్రహములో ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ రామాయణములోని పని ఏడెనిమిది పద్యములు ఉదాహరించెను. ఆ పద్యములు కథలో ప్రత్యేకము ఏదో ఒక ప్రకరణమునకు సంబంధించినవి కాక వికీర్ణములై యున్నవి. వాటి అర్థమును పరిశీలించి, ఏ పద్యము రామాయణకథలో నే ప్రకరణమున వ్రాయబడియుండునో ఊహించి విమర్శకులు వాటిలో కొన్ని బాలకాండలోనివిగా నిర్ణయించిరి.

ఆ పద్యము లివి :

"సందడి యధ్వరక్రియ కసంగతమేని బలంబుతోడఁ బెన్
గ్రందదియేల యేన తగఁ గార్ముక హస్తుఁడనై కడంగి మీ
ముందఱ నిల్చెదన్ గ్రతువు ముట్టకయుండఁ బ్రచండదైత్యరా
జిం దగ దవ్వుదౌల వెసఁ జించెదఁ బెంచెద నీకు మోదమున్."

ఇది దశరథుడు విశ్వామిత్రునితో యాగసంరక్షణార్థము తానే వత్తునని విన్నవించునదిగా తోచుచున్నది.

"తాఱం గ్రాగిన నేలతంపఱజఁ బాతాళంబుఁ దాఁకన్ కనం
దూఱం జల్మిరి మున్ను దాఁకి తరఁగల్ తోరంబులై నల్గడల్
పాఱం బెల్లుగ నేఱు లుబ్బరముగాఁ బైపైన నీరెక్కఁ బై
వాఱన్ జెర్వులు చెన్నుమీరె నఖిల ప్రాణుల్ ముదం బందగాన్."

ఇది గంగావతరణ సందర్భముననో లేదా ఋష్యశృంగుడు అంగరాజ్యమును ప్రవేశించినప్పటి వర్షాగమ సందర్భముననో వ్రాయబడియుండును.

కం॥ "నూఱు చెఱంగుల నెఱసులు
మీఱఁగ నీ విభ్రమములు మెఱయించి మునిం
గాఱుగఁ జేయుము మేనక
చూఱకొనదె యతని తెలివి సొమ్ములు మున్నన్."

అని విశ్వామిత్ర తపోభంగ మొనర్చుట కింద్రుడు రంభను పంపునప్పటి దై యుండును.

"చెఱకుం దోటలఁ బెంచి శాలిమయ సుక్షేత్రస్థలు ల్నించి య
క్కఁఱ లేకుండగఁ బూగ నాగ లతికా కాంతారము ల్రోఁచి యే
డ్తెఱ నంతం గుముదోత్పలాళి వనవాటీ కోటిఁ బాటించి పె
న్జెఱువుల్ వొల్చెఁ బురంబు నల్దెసలఁ బ్రస్ఫీతాంబుపూర్ణస్థితిన్."

ఈ పద్యము బాలకాండలో అయోధ్యాపురవర్ణనమునందలిది కావచ్చును.

ఇవిగాక – ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తక భాండారమునందు ఒక తాళపత్ర సంపుటమునందలి ప్రకీర్ణపద్యములలో రామాయణకథకు సంబంధించిన ముప్పది పద్యము లొక్కచోటనే వరుసగా నున్నవట. అవి భాస్కర రామాయణాది రామాయణ గ్రంథములలో కానరాకపోవుటచే ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ రామాయణములో నివి కాదగునని పరిశీలకు లూహించిరి. ఆ పద్యములలో పెక్కు యుద్ధకాండ మునకు సంబంధించినవి. సుందరకాండలో కొన్నియు, ఇతర కాండలలోనివి కొన్నియు కలవు.

వాటిలో ఈ క్రింది పద్యము హనుమంతుడు సీతతో సంభాషించు నప్పటిదిగా నెంచవచ్చును.

"ఖలునిఁ గబంధునిన్ నిశితకాండములన్ దునుమాడి వాని ప
ల్కులు విని ఋష్యమూకమునకున్ జని భానుజుఁ గూడి వాలి ను
జ్జ్వల బలుఁ గూల్చి యర్కసుతు వానరరాజ్యమునందు నుంచి యి
య్యలఘుఁడు పంపె భూమితనయన్ వెదకన్ కపివీరకోటులన్."

తక్కినవి యుద్ధకాండమున విభీషణ శరణాగతి మొదలుకొని శ్రీ రాముని అయోధ్యా పునః ప్రవేశము వరకు గల కథకు సంబంధించినవిగా నూహింపవచ్చును. అందులో విభీషణుడు శ్రీరాముని దర్శించుటను గూర్చిన పద్య మొకటియు, సీత అగ్నిప్రవేశము చేయు సందర్భమునందలి పద్య మొకటియు, శ్రీరాముని అయోధ్యా ప్రవేశమునందలి పద్యములు రెండును ఉదాహరించుచున్నాను.

"అనిలజ రావణానుజుల హస్తములన్ గయిదండ గొంచుఁ గ్ర
క్కునఁ జనుదెంచి భానుజుఁడు గొల్వఁ సుఖంబున నున్న రామచం
ద్రునిఁ గని పాదముల్ శిరముతో నొఱయ న్బ్రణమిల్లి లేచి ని
ల్చినయెడ నెమ్మొగమ్ము వికసిల్లి విభీషణుఁడుం బ్రియంబునన్.

సవితృఁడు చంద్రుఁడు న్దిశలు సంధ్యలు రేలు బగళ్ళుఁ గాలియున్
భువియును నాదిగా సకలమున్ గను సాక్షులు తీరెఱుంగ నేఁ
బ్రవిమల సద్గుణోత్తర ధరాపరిభూషిత నైతినేని హ
వ్యవహుఁడు నన్ను నిప్పుడు దయాయతచిత్తతఁ బ్రోచుఁగావుతన్.

నిరుపమమూర్తి రామధరణీపతి శోభనవేళ నాడి ర
చ్చర పువుబోఁడ్లు కిన్నరులు సారెకుఁ బాడిరి దేవదుందుభుల్
మొరసెను ధాత్రిసస్యములు మోహనలీల వహించె వృక్షముల్
వర సురభి ప్రసూన ఫలవర్గముల న్విలసిల్లె నెంతయున్.

అని కొనియాడుచు న్జలరుహాక్షులు సేసలు మీఁదఁ జల్లఁగా
ననఘచరిత్ర ! రామ ! సుగుణాకర ! వర్ధిలు మంచుఁ బౌరు లె
ల్లను దనచుట్టుఁ గొల్వఁగ నలంకృతమైన రథంబుపై ముదం
బున భరతాగ్రజుండు రఘుపుంగవుఁ డీగతి వైభవంబులన్."

నానా ప్రదేశముల నానా విధముల ఈ విధముగ వికీర్ణములై యున్న ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ రామాయణ పద్యము లన్నింటిని కలిపి చూచినచో ఆయన బాల కాండము మొదలు యుద్ధకాండాంతమువరకు గల పూర్వరామాయణము నంతను రచించెననియే ధ్రువపడుచున్నది. మరి గణపవరపు వేంకటకవి పేర్కొన్న సంక్షిప్త రామాయణ విషయము సంగతి యేమి ? వాల్మీకి రామాయణమున కథాప్రారంభమునకు ముందు నారదుడు వాల్మీకిఋషికి రామాయథ కథ నంతయు సంగ్రహముగ జెప్పెను. ఆ నారదోపదేశమే బాలరామాయణ మను పేర కొన్ని శ్లోకములలో వ్రాయబడి యున్నది. ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ ఆ భాగమును కూడ రచింపవలసినవాడే. కనుక దానిని సంక్షేప రామాయణ మను పేర వ్రాసెనేమో : కాని గణపవరపు వేంకటకవి పద్యమా సంక్షేప రామాయణ పద్యములలో ఇముడదగినట్లు పొడకట్టదు. అప్పట్లో ఎవరో రచించిన పద్యము నా వేంకటకవి ఎఱ్ఱన కాపాదించి యుండునని భావింపవలెను. లక్షణకర్తల కది పరిపాటియే !

ఈ రామాయణము ఆ యుగముననే బయలుదేరిన భాస్కర రామాయణ ప్రౌఢితో దీటుకొనలేక అస్తమించిపోయి యుండునని కొందరు తలంతురు. అది అస్తమించిపోయినమాట నిజమే. కాని, భాస్కర రామాయణము ముందు నిలువలేక తొలగిపోవుట మాత్రము కల్ల. భాస్కరరామాయణకర్తలలో భాస్కరు డొక్కడే కవిత్రయమువారి సరసన నిలువదగినవాడు. అదియైనను ఎఱ్ఱన తరువాత చెప్పదగినవాడే కాని అతనికంటె శ్రేష్ఠుడుగా చెప్పదగినవాడు కాడు. మరి ఆ రామాయణకర్తలలో తక్కిన ముగ్గురు మహాకవి శ్రేణిలో చేరదగినవారే కారు. కావుననే ఆ గ్రంథశైలి అత్యంతము ప్రౌఢముగా నుండక ఉత్తమ మధ్యమాధమ గుణ సంయుతముగా కానబడును.

ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ రామాయణము లభించిన కతిపయ పద్యములబట్టి చూచినను భాస్కర రామాయణముకంటె మేల్తరకమైన రచన యని నిస్సంశయముగా చెప్పవచ్చును. అది యట్లుండ, భాస్కరాదులు రంగనాథరామాయణమును అనుసరించెడి తలంపుతో అమూలకములైన కథాంశములను బుద్ధారెడ్డివలెనే తామును గ్రంథమున ప్రవేశపెట్టిరి. ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ –

"వల్మీకభవు వచోవైఖరి రామాయ
ణంబు నాంధ్రప్రబంధంబు జేసె"

అని చదలువాడ మల్లయ్య చెప్పి యుండుటబట్టి ఆ రామాయణము యథా వాల్మీకమై యుండును. అందు ప్రజానురంజనార్థమై మూల విరుద్ధములైన వృత్తాంతములు చేరి యుండవు. అట్టి మూలానుసరణము సరసుల మదికెక్కినను సామాన్య ప్రజలను మెప్పించెడి వింతలు, విశేషములు లేకపోవుటబట్టి భాస్కర రామాయణమువలె లోకమున ప్రచురమైయుండదు.

ఇది యిట్లుండగా ఈ నాలుగు గ్రంథములలో ఎఱ్ఱన అరణ్యపర్వ శేషమును రచింపనేలేదనియు, నన్నయ మూడు పర్వములు సంపూర్ణముగా రచింపగా మూడవ పర్వమునందు సగముభాగమునుండి శిథిలములై పోయిన పద్యములను పదములను పూరించెననియు, కావున ఆయన చేసినది శిథిలభాగ పూరణమే కాని శేషభాగ రచన కాదనియు కొంతకాలము క్రిందట ఒక వాదము బయలు దేరెను. దానిని గురించిన వాదోపవాదములు పెక్కు జరిగినవి. తుదకా వింతవాదము పరాస్తమయ్యెను. దానినిపుడు స్మరించువారును లేరు. అయినను దాని స్వరూపమును స్థూలముగ కొంత వివరించెదను.

ఆ నూతన సిద్ధాంతమును ప్రతిపాదించినవారి యుక్తులివి :

1. తిక్కనార్యుడు "మూఁడు కృతు లాంధ్రకవిత్వవిశారదుండు విద్యాదయితుం డొనర్చె మహితాత్ముఁడు నన్నయభట్టు దక్షతన్" అని విరాటపర్వాదియందు చెప్పుటయు, తదనుగుణముగా నాలవదియైన విరాటపర్వమునుండియే ఆయన తెనిగించుటయు నన్నయ సమగ్రముగా అరణ్యపర్వము రచించె ననుటకు ప్రబలల నిదర్శనములు.

2. "ఇక్కడనుండి ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ కవిత్వము" అని అరణ్యపర్వమున నన్నయ ఎఱ్ఱనల కవితారాజ్యములకు సరిహద్దుగా కానవచ్చెడి శీర్షిక కొన్ని వ్రాత ప్రతులలో లేదు. అది ప్రక్షిప్తమయి యుండును. అట్లే పర్వాంతమున

"గుడ్లూరు నెలవుగ గుణ గరిష్ఠత నొప్పు
ధన్యుఁడు ధర్మైక తత్పరాత్ము
డెఱ్ఱనార్యుండు సకల లోకైక విదితు
డయిన నన్నయభట్ట మహా కవీంద్రు
సరస సారస్వతాంశ ప్రశస్తిఁదన్నుఁ
జెందుటయు సాధుజన హర్షసిద్ధి గోరి

ధీర విచారుఁడు తత్కవి
తారీతియుఁ గొంత దోఁపఁ దద్రచనయ కా
నారణ్య పర్వశేషము
పూరించెఁ గవీంద్రకర్ణపుటపేయముగాన్"

అనెడి పద్యములు కూడ కొన్ని వ్రాతప్రతులలో లేవు. ఇదియు ప్రక్షిప్త భాగమే అయి యుండును.

3. ఎఱ్ఱన రచితమని చెప్పబడు అరణ్య పర్వశేష భాగమునందలి అనేక పద్యములు నన్నయ రచితములైన పూర్వభాగ పద్యములను పోలియుండుటయే గాక అందలి పదములకు పదములే అనేకములు ఇందు కానవచ్చుచుండును. ఇంతేగాక ఆ రెండు భాగముల యందలి శైలికిని భేద మేమియు కానరాదు.

4. ఎఱ్ఱన తన హరివంశాదుల యందెచ్చటను మధ్యాక్కర పద్యమును వ్రాయలేదు. భారతమున ఒక్క నన్నయ రచిత పద్యభాగములందు మాత్రమే అట్టి రచనలు కలవు. ఆరణ్యపర్వము ఉత్తర భాగమున ఆ మధ్యాక్కరలు కాననగుచున్నవి. వాటి ఉనికియే ఆ భాగము నన్నయ రచించెననుటకు ప్రబల సాక్ష్యము.

5 ఎఱ్ఱనకు సన్నిహిత కాలము వాడైన శ్రీనాథుడు భీమ ఖండమున నన్నయ తిక్కనలను

"నెట్టుకొని కొలుతు నన్నయ
భట్టోపాధ్యాయ సార్వభౌముని కవితా
పట్టాభిషిక్తు భారత
ఘట్టోల్లంఘన పటిష్ఠ గాథ ప్రతిభున్

పంచమ వేదమై పరఁగు భారతసంహిత నాంధ్రభాఁ గా
వించె బదేను పర్వములు విశ్వజగద్ధితబుద్ధి నెవ్వ డ
క్కాంచనగర్భతుల్యున కఖండితభక్తి నమస్కరింతు ని
ర్వంచిత కీర్తి వైభవ విరాజికి దిక్కన సోమయాజికిన్"

అని భారతకర్తలుగా ప్రస్తుతించి ఆ వరుసలో ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ పేరైనను తడవలేదు.

పైని పేర్కొన్న ఆ యుక్తులు ఈ క్రింది విధమున వరుసగా పూర్వపక్షము చేయబడినవి.

1. నన్నయభట్టు మూడు పర్వములు పూర్తిగా రచింపలేదనియు, తిక్కన అరణ్యపర్వశేషమును వదలిపెట్టుట కృతిపతిత్వ శంకచేత ననియు తిక్కన ప్రకరణమున "గ్రంథారంభము" అను శీర్షికక్రింద జెప్పితిని. వివరము లందు జూడదగును.

2. ఇక్కడనుండి "ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ కవిత్వము" అన్న శీర్షిక మొదట ఆ సత్యము నెఱిగినవాడే వ్రాసియుండవలయును గాని మధ్యకాలమున కల్పితమైనది కాదు. "ఇక్కడనుండి"యని నిష్కర్షగా సరిహద్దు నేర్పఱచుట సత్యము నెఱిగినవానికి గాని సాధ్యపడదు. మఱొకడైనచో ఏదో ఒక కథాంతముననో, ఏదో ఒక ఘట్టము తుదినో ఆ వాక్యమును చొప్పించి యుండును. అట్లే పర్వాంతమునందలి పద్యములు ప్రక్షిప్తము లనుట సమంజసము కాదు. ఆ పద్యములు ఎఱ్ఱన కృతములే యని శైలియే చెప్పుచున్నది. స్వార్థరహితముగా నన్నయ పేరుమీదనే గ్రంథమును సాగించి ఆశ్వాసాంతగద్యములు భట్టారకుని పేరనే రచించి స్వకీయనామ పరమార్జనము చేసికొన్న ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ గ్రంథము ముగియువేళకు ఈషద్యశోలుబ్ధుడయి యుండవచ్చును. ఇది కవిలోక సహజమైన హృదయ దౌర్బల్యము. ఆ శీర్షికవలెనే ఈ పద్యములును కొన్ని వ్రాతప్రతులలో లేకపోవుటకు కారణము. అవి కథాభాగమునకు సంబంధించినవికావు గనుక, ప్రతులు వ్రాసికొను వ్రాయసకాండ్రు వానిని వదలి యుండవచ్చును. కొన్ని ప్రతులలో లేకపోవుట ఒక పక్షమువారికి ఎంత బలమైన ఉపపత్తియో కొన్ని ప్రతులలో ఉండుట రెండవపక్షమువారికి అంతకంటె బలవత్తరమైన ఉపపత్తి.

3. నన్నయశైలికిని. అరణ్యపర్వశేషభాగశైలికిని పోలికలు కలవని వాద సౌకర్యార్థము అంగీకరింతము. ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ పట్టుబట్టి బుద్ధిపూర్వకముగా ఆ భాగము నన్నయ రచితముగా ఉండవలయునని ఆయనను అనుకరించుటచే శైలిలో ఆ పోలికలు తటస్థించుట తప్పదు. అదిగాక, ఆ అనుకరణము శబ్ద

సంబంధించినదేగాని భాష సంబంధి కాదు. శైలి యను పదము శబ్దగతికే గాక భావగతికిని వర్తించును. ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ శబ్దగతిలో నన్నయను భావగతిలో తిక్కనను అనుసరించిన శిష్యుడు. కావున అరణ్యపర్వ మందలి రెండు భాగముల కుండు గల పోలిక పదముల కూర్పులో మాత్రమే. భావగతిలో ఆ రెండింటికిని సంబంధము లేదు.

4. ఈ వాదములో మధ్యాక్కరల ప్రసంగము తెచ్చుట ఆ పక్షమువారు ఆత్మ హానిని చేసికొనుట. ఎట్లనగా మధ్యాక్కరలలో నాలుగు గణములపై విశ్రమ ముండును. అరణ్యపర్వ శేషమందలి మధ్యాక్కరలతో మూడు గుణ ములపై నుండును.

(i) అతిథిమైన వచ్చిన బ్రాహ్మణున్ జీవితార్థినై నాకు
(నన్నయ ఆదిపర్వము)

(ii) అసదృశ తేజుఁడు బ్రాహ్మణానీక సహితుఁడై కడగి
(ఎఱ్ఱన అరణ్యపర్వము)

ఈ మధ్యాక్కర యతిస్థానమే ఆ భాగము ఎఱ్ఱన రచితమని కలకాలము సూచించెడి జయస్తంభము. మఱియు తన ఇతర గ్రంథములలో మధ్యాక్కరలను వ్రాయని ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ ఈ భాగమున వ్రాయుటకు కారణము "తద్రచనయకా" పొదకట్టుటకు. మరి యతిస్థానమును మార్చుట "తత్కవితా రీతియు గొంత దోప" అను వాక్యమును సార్థకపఱచుటకు. ఈ రెండు వాక్యములలో మొదటి దానిలోని తచ్ఛబ్దమునకు నన్నయ యనియు రెండవ దానిలోని తచ్ఛబ్దమునకు ఎఱ్ఱన యనియు నర్థము.

5. భీమ ఖండమున శ్రీనాథుడు ఎఱ్ఱనను భారతకర్తగా స్తుతింపక పోవుటయేగాక కవిమాత్రునిగా నైనను ఆయనపేరు తడవలేదు. అందుచే ఎఱ్ఱన కవిత్వము నెడనే శ్రీనాథునకు గౌరవము లేదని అనగలమా ? అది యట్లుండ నిండు. భీమఖండమునకు పూర్వ రచనయైన నైషధమునందును, అపర రచన యైన కాశీఖండమునందును శ్రీనాథుడు ఎఱ్ఱనను తక్కిన భారతకర్త లిరు వురితో గలిసి 'కవిత్రయము' అను నర్థము స్ఫురించునట్లు స్తుతించెను. ఎఱ్ఱనను కవిత్రయములో ఒకనిగా భావించియే ఆ ముమ్వురను ఒక పద్యములో శ్రీనాథుడు పేర్కొనెను. ఆ పద్యము లివి :

"ధీరమతి నన్నపార్యునిఁ దిక్కయజ్వ
శంభుదాసునిఁ గర మర్థి సన్నుతించి."

— నైషధము.

"శబ్దశాసను నన్నపాచార్యుఁ దలఁచి
సత్కవిశ్రేష్ఠుఁ దిక్కయజ్వను భజించి
సత్ప్రబంధమహేశ్వరు శంభుదాసు
నధిక సద్భక్తి సంయుక్తి నాదరించి."

— కాశీఖండము.

పై పద్యములు భారతకర్త లైన కవిత్రయమువారికి శ్రీనాథుడు యోగపద్య స్ఫురణముతో సమర్పించిన పద్యోపహారము.

ఇంతతో తృప్తి గొల్పదేని ఇంకొక సాక్ష్యము చూడుడు :

శ్రీనాథునకు సమకాలికు డైన జక్కన, తన విక్రమార్క చరిత్రములో ప్రబంధపరమేశ్వరుడు ఆరణ్యపర్వశేషకర్త యని స్పష్టముగా చెప్పెను. ఆ పద్య మిది :

"ఈ త్రయిఁ దాఁ బ్రబంధపరమేశ్వరుడై విరచించ శబ్దవై
చిత్రి నరణ్యపర్వమున శేషము శ్రీ నరసింహ రామ చా
రిత్రములున్ బుధవ్రత గరిష్ఠత నెట్టియ శంభుదాసుఁ డా
చిత్ర కవిత్వ వాగ్విభవ జృంభితుఁ గొల్చెద భక్తియుక్తితోన్."

విక్రమార్కచరిత్ర 1–14.

అసలు ఆరణ్యపర్వభాగము ఎప్పుడు శిథిలమై యుండును ? ఆ పర్వమును నన్నయయే పూర్తిగా రచించి యుండిన యెడల తిక్కన కది లభ్యమై యుండునుగదా ! ఆపై ఎఱ్ఱన తలయెత్తి కవితారంగమున కవతరించు వరకు గల ఆ కొలది కాలములో అది శిథిలమై పోవుట తటస్థించునా ? అసమగ్రముగా ఉన్న దినములలో ఆంధ్రుల ఉదాసీనత వలన ఆ భాగము నశించిన నశింపవచ్చునేమోగాని తిక్కన భారతమును పూర్తిచేసి ఆంధ్రుల సారస్వత సర్వస్వముగా దానిని ప్రతిష్ఠించి పోయినతరువాత అందులో ఏ భాగమును నశించిపోవుటకు వీలు లేదు. లోకములో ఎక్కడనైనను పోవచ్చునేమో గాని తిక్కన యింట మారనవంటి శిష్యులున్న గురుకులమున ఒక్క పద్య మైనను ఉత్పన్న మగుటకు

వీలు లేదు. అదిగాక దేశమున నలుమూలల నున్న అన్ని ప్రతులలోను ఒకే భాగమునందు కొన్ని పద్యములు, కొన్ని పద్యభాగములు, కొన్ని వాక్యములు, కొన్ని అక్షరములు సమముగా ఒకేమారు శిథిలమగుటయు తక్కినవి అన్ని ప్రతులలోను సమముగా మిగిలియుండుటయు ఎట్లు తటస్థించును ?

మ ఱొ క్క విష య ము :

స్వభావముచేత ఎఱ్ఱనది వర్ణనాత్మకమైన కవిత్వమనియు, వర్ణనలనగా ప్రకృతివర్ణనలే కాక రూపవర్ణనలును, భావవర్ణనలును వర్ణనాజాతికి చెందినవే యనియు ఇంతకుముందు తిక్కనప్రకరణమున చెప్పితిని. వర్ణనాత్మకమైన రచనలో చిన్న కథాంశమైనను పాత్రల వివిధ భావచాలన వ్యక్తీకరణము వలన విపుల మగును. ఆ భావవ్యక్తీకరణము పాత్రచిత్రణమునకును, రస పరిపాలనమునకును హేతువగును. ఎఱ్ఱన అరణ్యపర్వములో వ్రాసిన కర్ణ జనన వృత్తాంతము ఈ సిద్ధాంతమునకు ఒక నిదర్శనము. అయ్యెడ కుంతీకన్య లోకాపవాద, పుత్రవాత్సల్య సంఘర్షణము వలన అనుభవించిన మనోవ్యథ హృదయ విదారకముగా వర్ణింపబడినది. ఈ వృత్తాంతమునే ఆదిపర్వములో నన్నయకూడ రచించెను. ఆ రెండు రచనలను పోల్చి చూచినచో ఎఱ్ఱనది వర్ణనాత్మక కవిత్వమనియు, అరణ్యపర్వములోని రచన నన్నయభట్టకృతము కాదనియు సామాన్య పాఠకునకుగూడ విశదము కాగలదు. వ్యాసభారతములో సైతము ఆదిపర్వములోని కర్ణజనన వృత్తాంతమునకును, అరణ్యపర్వములోని దానికిని ఇట్టి భేదమున్నమాట నిజమే. కాని నన్నయయే రెండు సందర్భములను అనువదించి యున్నచో తన రచనాపద్ధతిని బట్టి ప్రథమ సందర్భరచనకు విరోధము లేకుంత రెండవదానిని కూడ సవరించియుండును. భావచాలనము ఆయన పద్ధతే కాదు. అది యట్లుండ, ఆదిపర్వములో కర్ణుడు సద్యోగర్భమున జనించెనని యుండగా అరణ్యపర్వమున కుంతి అతనిని పది మాసములు మోసి కన్నట్లు చెప్పబడినది. ఈ అరణ్యపర్వభాగమును కూడ నన్నయయే రచించి యున్నచో ఈ విరోధమును తప్పక పరిహరించి యుండెడివాడు.

అన్యకవికృతమైన పూర్వపర్వకథాంశమును తాను ఉత్తరపర్వముల పునస్సంఘటనము చేయవలసి వచ్చినపుడు మొదటిదానినే అనుసరించ నక్కఱ లేదనియు, తనకు ఉచిత మని తోచిన రీతిని రచింపదగి యుండుననియు తిక్కన విరాట పర్వావతారికలో నొక ప్రతిపాదనము చేసెను. ఆ పద్య మిది:

"కథ జగత్ప్రసిద్ధ గావునఁ బూర్వ ప
ర్యాప్త యుక్తి చేయ నట్టి యెడల
యత్నమించుకంత యయినను వలవమ
వలసినట్లు చెప్ప వచ్చియుండు"

ఈ పద్య తాత్పర్యమున కనుగుణముగానే తిక్కన సౌపర్ణోపాఖ్యానమును, కర్ణ జనన వృత్తాంతమును రచించుటలో నన్నయను అనువదింపక తన కుచిత మని తోచిన రీతని ఆ కథలను తీర్చెను. ఎఱ్ఱనకు తిక్కనార్యుని ఆ పద్యమే గురూపదేశ వాక్య మయ్యెను. కావున కర్ణ జనన వృత్తాంతములో నన్నయను అనువదింపక-కథ జగత్ప్రసిద్ధమే గావున-తన కవితా స్వభావానుగుణమైన భావ చాలనముతో వస్తువును విపులీకరించెను. ఆరణ్యపర్వశేషమందలి సావిత్ర్యు పాఖ్యానము మొదలైన కథలలో ఎఱ్ఱనకు సహజమైన వర్ణనాత్మకత ప్రత్యక్ష ముగా గోచరించుచుండును. కావున ఆరణ్యపర్వ శేషభాగము ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ కృతమే.

మఱియు ఏ భాషలోనైనను కాలక్రమమున శబ్దస్వరూపములు వాడు కలో మారుచుండుటయు ఆ మారిన రూపములనే గ్రంథకర్తలు తమ రచనలలో ప్రయోగించుటయు సహజమని భాషావేత్త లందరు అంగీకరించిన సాధారణ సిద్ధాంతము. తెలుఁగు భాషపైతము ఈ సిద్ధాంతమునకు విధేయముగానే పరిణ మించెను. నన్నయ కాలమునాటి కొన్ని విశేష్యములు, విశేషణములు, క్రియలు మొదలైన శబ్దములు ఎఱ్ఱా ప్రెగ్గడ కాలమునాటికి మార్పుజెంది ఆ మారిన రూప ములే ఆరణ్య పర్వశేషమున ప్రయుక్తములై కానబడుచుండుటచే ఆ భాగము నన్నయ రచితము కాదని నిర్ధారించుటకు ఉపోద్బలకము లగుచున్నవి.ఆ మాఱిన రూపములనే ఎఱ్ఱన తన ఇతర గ్రంథములలో ప్రయోగించి యుండుటచే అవి పకృతప్రతితములు కావనియు అతనికి సమ్మతములైన కాల పరిణత రూపములే యనియు విదితమగును. డా॥ చిలుకూరి నారాయణరావుగారు భాషావిషయకమైన ఈ పరిశోధన చేసి ఆ ప్రయోగ విశేషములను తమ 'ఆంధ్రభాషా చరిత్రము'న వివరించి ఇది సారస్వతచరిత్ర గనుక సందర్భోచితిని పాటించి వారిలో కొన్నిటినే నేను పేర్కొనుచున్నాను.

'నన్నయ కాలమున డుమంతములుగా ప్రయోగింపబడిన మహద్వాచకము లయిన మిత్ర, పాత్రశబ్దములు ఎఱ్ఱన కాలమునాటికి 'మిత్రము, పాత్రము, అని మువర్ణకాంతములుగా మారినవి.

అంభోరుహమిత్రున్ (ఆది: 1-22); కూర్చు మిత్రులన్ (ఆది: 2-199)
రోగార్తునకు...పరమ మిత్రంబులు (అరణ్య పర్వశేష : 7-439)
రాజను పేరి కొక్కఁడున్ బెనుపగు పాత్రమయ్యె
(హరివంశ పూర్వభా : 1-119)

2. నన్నయ మహదర్థమున 'ఒకరుడు' అనియు అమహదర్థమున 'ఒకడు' అనియు ప్రయోగించెను. అచ్చుప్రతులలో ఈ రూపములు తారుమారు చేయబడినవిగాని ప్రాచీన తాళపత్ర గ్రంథములలో ఇట్లే కలవు.

(i) వియత్తల మను కంబ మొక్కఁడున తాల్పగ (సభాపర్వ: 1-60)
(ii) ఆది సహకార మొక్కఁడ యైన నదియు (అరణ్య పర్వ : 1-219)

నన్నయ తరువాతి కాలమున 'ఒకడు'ను మహద్వాచకముగా వాడుట వాడుకలోనికి వచ్చినది.

(i) వాసవనందన సఖుఁడగు భూసురుడొకఁడు (అరణ్యశేష: 4-149)
(ii) వాఁడొకఁడనాథుఁడు శాశ్వతసౌఖ్యసిద్ధికిన్ (నృసింహపురా:1-66)

అరణ్యపర్వశేషరచనా కాలమునకు 'ఒకడు' అమహద్వాచకముగా వాడుట తగ్గి 'ఒకటి' అను ఔపవిభక్తికము అమహద్వాచకముగా వాడుకలోనికి వచ్చినది.

(i) ఇతిహాసం బొక్కటి చెప్పెద (అరణ్య శేష : 4-192)
(ii) తద్వృత్త మొకటి గోరట వడకుండ (హరివంశ. పూ. భా. 1-50)

3. నన్నయ 'తదర్థము' అను పదబంధమును మధ్య మోత్తమ పురుషలలో నీతదర్థము, నాతదర్థము అని చతుర్థీ విభక్త్యర్థమున ప్రయోగించెను.

సర్వశబ్దముతో 'ఎల్ల'ను కల్పి 'సర్వజనుల కెల్లను' అను రీతిని ప్రయోగించెను. ఇట్టి వెన్నియో ప్రయోగములు అరణ్య పర్వశేషమున కానరావు.

4. నన్నయరచనయందు సంబోధన ప్రథమలో ఓ,ఓయి,ఓరి మున్నగు నవి కానరాలేదు. ఇవి ఆయనతరువాత వాడుకలోనికి వచ్చినవి.

ఓ పాపలార ! (హ. వం. పూ.భా. 6-184)
ఓయి సమీర ! (నృ. పురా. 4-147)
ఓరోరి యింకెందు బోవచ్చు (ఆరణ్య శేష. 6-245)

5. నన్నయకాలమున సమాసములందు సంఖ్యావాచకములు ఉదంతములుగా నుండియే విశేషణార్థమును తెలుపుచుండెను. అతనితరువాత ఉకారమునకు అకార మాదేశమై ఆ విశేషణార్థ మేర్పడజొచ్చెను.

పండ్రెండువేల దివ్యవర్షంబులు (ఆరణ్య శేష. 4-242)

6. నన్నయకాలమున ఉపథలో చ కారము గల కొన్ని ధాతువులు ఉపథలో య కారము గలవిగా ఎఱ్ఱననాటికి మార్పు నొందినవి.

త్రోచు-త్రోయు-త్రోయుదున్. (నృ పురా. 4-183)
వ్రేసి, త్రోసి (ఆరణ్య. శేష. 6-177)

7. తొడగు, కడగు ధాతువులను నన్నయ సకర్మములుగా ప్రచురముగాను, అకర్మకములుగా విరళముగాను ప్రయోగించెను. ఎఱ్ఱన కాలమున కివి అకర్మకక్రియలుగానే ప్రాచుర్యము నందినవి. అందు "కడగు" ధాతువునకు ఎఱ్ఱన రచనలలో సకర్మకత్వము లేనేలేదు.

ఈ తపంబె తొడంగెద (ఆది, 2-158)
దానిన కడంగుమ (ఆరణ్య.2-224)
పలుకం దొడంగి (హ. వం. పూ. 1-108)
కడగి ధర్మముతోడ (ఆరణ్య. శే. 4-169)

8. ఛందోవిషయమున నన్నయ ఎఱ్ఱనల మధ్యాక్కరలకు లక్షణములలోగల తారతమ్యమును ఇదివరకే చెప్పితిని. సీసపద్యరచనయందును వారిరువురకు కొంతభేదము కలదు. నన్నయ సీసపద్యరచనలో కొన్ని నియమముల నేర్పరచుకొని వాటిని ఎయ్యెడను భ్రంశము కాకుండ యథావిధి పాటించెను. ఆరణ్యపర్వ శేషమునందలి సీసపద్యములలో కొన్నిచోట్ల ఆ నియమోల్లంఘ

నము జరిగినది. ఎఱ్ఱనకు ఆ నియమపరిపాలనమునందు అంతగా దీక్ష లేదను టకు అవి దృష్టాంతము లగును. ఆ పద్యములు నన్నయయే వ్రాసియున్న అట్టి నియమోల్లంఘనము చేసి యుండడు.

హరివంశము

సంస్కృత హరివంశమున హరివంశపర్వము, విష్ణుపర్వము, భవిష్య పర్వ మని మూడు భాగములు కలవు. ఈ మూడిటిలో మొదటిదానియందు ప్రపంచ సృష్టిక్రమమును, తరువాత రాజవంశ వంశానుచరితములును వర్ణింప బడినవి. యదువంశము ఆ వంశానుచరితములో నొక భాగమే గనుక శ్రీకృష్ణుని జననమునకు పూర్వమున గల తద్వంశచరిత్రము సంగ్రహముగా జెప్పబడినది. ఈ గ్రంథములో హరి యనగా శ్రీకృష్ణు డనియు అర్థము. ఆ వంశవర్ణనకు పూర్వపీఠికగా విశ్వసృష్టియు, ఇతర రాజవంశచరిత్రలును వర్ణింపబడినవి.

రెండవభాగమైన విష్ణుపర్వమునందలి విష్ణు శబ్దమునకును, శ్రీకృష్ణు డనియే అర్థము. ఈ పర్వమున శ్రీకృష్ణుని జననము మొదలు ఆయనజీవితము లోని ప్రధానఘట్టము లన్నియు భాగవతమునందు వలెనే వరుసగా వర్ణింపబడి నవి. కాని, శ్రీకృష్ణునకు సంబంధించిన కొన్ని జీవితవృత్తాంతములు భవిష్యపర్వ మున చెప్పబడినవి. వానిలో ముఖ్యమైనవి : శ్రీకృష్ణుడు సంతానార్థియై కైలాస మునకు తపమున కేగుట, ఆ యాత్రలో మధ్యేమార్గమున బృందావనమున విడిసి ఘంటాకర్ణునకు మోక్షప్రదానము చేయుట, కైలాసమునుండి తిరిగి వచ్చి తన పరోక్షములో ద్వారకను ముట్టడి వేసియున్న పౌండ్రక వాసుదేవుని సంహరిం చుట, హంసడిభకోపాఖ్యానము, ప్రద్యుమ్నుని జనన వృత్తాంతము. దీనినిబట్టి మూలమున భవిష్యపర్వములో భవిష్యత్కాలిక వృత్తాంతములే కాక భూతకాలిక ఉదంతములు కూడ చేరియున్నవని స్పష్టమగును.

ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ తన హరివంశమున ఈ విభాగములను యథాతథముగా పాటింపలేదు. అసలు ఈ మూడుపర్వముల పేర్లను ఎఱ్ఱన గైకొనలేదు. ఆయన తన గ్రంథమును పూర్వోత్తరభాగము లని రెండుగ విభజించెను. అందులో పూర్వభాగమున తొమ్మిదాశ్వాసములును, ఉత్తర భాగమున పది యాశ్వాసము లును గలవు అదిగాక ఎఱ్ఱనకు లభించిన హరివంశము మూడుపర్వములు గలది గాక పూర్వభాగము, ఉత్తరభాగము అనెడి రెండువిభాగములు కలదియై యుండు

నేమో యని సందేహించుట కవకాశము కలదు. ఆ రెండు విభాగములలో మొదటి దానికి హరివంశ పర్వమనియు రెండవదానికి భవిష్య పర్వమనియు పేర్లు ఉండి యుండును. భారత పర్వానుక్రమణికలో ఓవరి రెండు పర్వములకు ఆ పేర్లు కలవని ఇతః పూర్వము చెప్పితిని.

ఎఱ్ఱన పూర్వభాగమున నాలుగాశ్వాసములలో హరివంశ పర్వకథా సందర్భమును ముగించెను. అటనుండి ఐదవ యాశ్వాసము మొదలు ఉత్తరభాగములో ఎనిమిదవ ఆశ్వాసమువరకు శ్రీకృష్ణుని జీవితచరిత్రను క్రమముగా అభివర్ణించెను. అవన్నియు సంస్కృతమున విష్ణుపర్వమునందును భవిష్యపర్వమునందును గలవి. వ్యాసుడు భవిష్యపర్వమున చేర్చిన కృష్ణసంబంధి కథలను (హంస డిభకోపాఖ్యానము తప్ప) అటనుండి తొలగించి శ్రీకృష్ణుని జీవితచరిత్రలో వాటికి గల అర్హస్థానమున నిల్పెను. వాటిలో హంస డిభకోపాఖ్యానము నెందులకో తడవలేదు. మరి విష్ణు పర్వములోనిదే అయిన వజ్రనాభవధమనెడి ప్రభావతీప్రద్యుమ్నోపాఖ్యానమును కూడ ముట్టలేదు. హంసడిభకోపాఖ్యానమును విసర్జించుట కేమి కారణమో చెప్పలేము. రెండదియైన ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నోపాఖ్యానము ఇంచుమించు ఉషాపరిణయ కథవంటిదే కనుక దానిని వదలి పెట్టి యుండవచ్చును. ఇక మిగిలిన భవిష్య పర్వమును చాల సంగ్రహించి తుది రెండాశ్వాసములలో ముగించెను. ఈ హరివంశానువాదము భారతానువాదము వలెనే కథామాత్రానువాదమై స్వతంత్రముగా నడచెను. కావ్యశిల్పమున కనుకూలించెడి ఘట్టముల నన్నింటిని రసభరితముల నొనర్చి మూలమునకు వన్నె పెట్టెడి రచనానైపుణిని ప్రదర్శించెను. ఉషాపరిణయ కథలో ఆ నూతన దంపతుల ప్రథమ సమాగమవేళ వారనుభవించిన ప్రణయమాధుర్యమును అతి సుకుమారముగా నాగరకముగా, చిత్రించి భావగతిలో తాను తిక్కనకు పరోక్ష శిష్యుడనెడి ప్రశస్తిని సార్థకము చేసికొనెను.

సీ॥ "కలలోన నొండొరుఁ గలసిన యప్పటి
యానంద పూర్ణ ధన్యత్వములును
బరసి యొండొరులపైఁ బ్రేముడి సలిపిన
సంతాప బహుళ దశాంతరములు

నెమ్మి నొండొరులకు నెచ్చెలికతమున
నబ్బిన యసమ భాగ్యాతిశయముఁ
గ్రియల నొండొరులకుఁ గీల్కొన నొదవిన
యౌవనోచిత కళావ్యాప్తి విధముఁ

గీ॥ జెన్ను మిగుల నొండొరులకుఁ జెప్పికొనుచు
నద్భుతంబులు భయములు నాదరములుఁ
గౌతుకంబులుఁ బొదలాడఁగాఁ బ్రియుండుఁ
బ్రియయుఁ గ్రోలిరి నూతన ప్రేమరసము"
(హరి వం. ఉత్తర భా 7-201)

గోపకులు సకుటుంబముగా వ్రేపల్లె విడి బృందావనమునకు వలసపోవుట బృందావనమున మందలకు దొమ్మ (డిప్తీరియా) గాళ్లు మున్నగు వ్యాధులు వచ్చుట మొదలగు వృత్తాంతములు వర్ణించునపు డెఱ్ఱన తనకు గల జానపద జీవిత పరిజ్ఞానమును అచ్చపు తెనుగుదన మట్టిపడునట్లు ప్రదర్శించెను.

సీ॥ "బండ్ల మెట్టింపుపై బరువు లెక్కింపు మీ
దళ్ళను బూన్పు కావళ్ళ ననుపు
పదిలంబుగా నేతిపనఁటులు క్రొత్తగో
నియల బియ్యము వడ్లు నెమిలి వడ్లు
నొదివిరి బ్రాలును నొనరంగఁ బోసిఁ చాఁ
పలు మంచములు మీఁద బలియ గట్టు
దామెనలును వల్లెత్రాళ్ళును దలుగులు
గవ్వము ల్గొడవలి కత్తి నూఁడుఁ

గీ॥ గొడుపు వాదోళ్ళు మొదలుగాఁ గొదకయుండ
వలయు ముల్లెల్లఁ దెమ్ము కంటలపు పెడ్ల
నాయితము సేయు ముదుసళ్ళ నాఁడువారి
గంప మోపులు ముందరఁ గదలు మనుము"

వ అని మఱియు బెక్కుభంగుల యెలుంగుల నొక్క కోలాహలం బెసంగ మంద యంతయు నొక్క పెట్ట కదలి లావుమానుసులు కడుపులం

గొని ముందరబోవఁ బిఱుంద బండ్లును బండ్లజాడం దక్కిన ప్రజయును నడువం దరుణ తరుణీజనంబు లొండొరులతోడి మేలంపు టాలాపంబులం బ్రమోదకరంబు లగు వినోదంబుల నదటుమీఱి కడచి చనం బంగ్వంధ జరఠ ప్రముఖులు గ్రుస్సి యోలాకు పడు చెడనెడం గావలియై తగువారు నడపింప నవిచ్ఛిన్నంబునం జని బృందావనంబు ప్రవేశించి యుచిత ప్రదేశంబులు నివేశంబులుగా నిరూపించి గోపాల ముఖ్యులు నిలువ"

(హరివం. పూ. భా. 6-22, 23)

చ॥ "వడఁకుచు రోమకోటి నిలువంబడి మేనులు దూలఁ గన్నులం
దుడుగక బాష్పముల్ వడియుచుండఁ దలల్ దిగవైచి నోరఁ ద్రే
గుడు దొరఁగంగ నెంతయును గ్రుస్సి ఖురంబులు ద్రస్సి పుర్వులు
గ్గడువగ గాఱఁ దద్దయును గాఱియఁ బొందె వ్రజంబునం బసుల్"

కం॥ కదలను నెత్తురఁ బాఱం
దొడఁగెం గొన్ని యతిసార దుస్తర బాధన్
బడి ప్రేవులు సిక్కఁ దునిసి
వడకుండునె యనఁగ నెత్తువడె నెల్లెడలన్.

ఆ. నరిడి పుప్పి కప్పనావురు గడుపూఁద
యదురుఁ ద్రిక్క యనఁగ నడరి మఱియుఁ
దెవుళ్ళ లెన్నియేనిఁ దవిలి యెంతయు మహో
గ్రంబు లయ్యెఁ బశుగణంబునందు.

హరివం. పూ. భా. ఆ. 6-44, 45, 46

ఇట్లే వానలలో గోగణము పొందెడి బాధలు-ప్రత్యక్షానుభవమువల్ల గాక ఊహకు అందనివి-ఎంత ప్రత్యక్ష కల్పముగా వర్ణించెనో గమనింపుడు:

"అట్టి సమయంబున నిరంతరధారాపాతంబునం దడిసి నలుదెసలం బఱచి ప్రవేయు వాయువునఁ గొందలపోయి యొండొంటి చాటున కొదింగి కద గానక నిలువంబడియుఁ గొమ్ములొడ్డి కన్నులుమోడ్చి కడజెప్పల నీళ్ళుగాఱం దలలు డిగ్గవైచి నెమరు లుడిగి మూర్ఛలు వోయినట్లుండియు వడఁకు సొచ్చి యఱచు క్రేపుల ముందటఁ బెట్టుకొని గంగడోళ్ళం బొదువుకొని యంబా

రవంబుల నాక్రందించియు వెల్లువ కతనం దెంకిలేక నిలువుజా లుండి యుండి యోటజి కాళ్ళు వడంక పైరణ దప్పి నెఱిదప్పం బెనురొంపి లోనం ద్రెళ్ళియు బెలుచ మెఱచు మెఱుంగులం జెదరి యదరంట నుఱుము పేరుఱుముల బమ్మెర పోయి మందపట్లు విడిచి యిట్టు నట్టునుం దెరలఁ దిరిగియు నాహారంబు లేక యీదచాటువడి మేయం జాలక యెత్తుపడి తెవులుగొంట్లు ముదుసళ్ళును మఱియ బలవంతంబు లైనవియుఁ జేవ దక్కియుఁ బసులు పెక్కుబాధలం దల్లడిల్లె''

శ్రీకృష్ణుని బాల్యవిహారములకు రంగస్థలమైన గోకులమును గోపజీవితమును వర్ణించిన ఘట్టములు ప్రత్యేకము ఒక Pastoral poem గా చదవి ఆనందింప దగియుండును. గోపికా యశోదల సంవాదము, యశోద ధూర్తగోపాలుని మందలించుట మున్నగు సాంసారిక సన్నివేశములలో హరివంశము భాగవతము కంటె గుణోత్తరమని చెప్పిన తప్పుకాదు. ఇందుకు హరివంశ పూర్వభాగపున ఐదవ ఆశ్వాసము చూడుడు.

లక్ష్మీ నృసింహపురాణము

కథా సంగ్రహము:-

గాలవుడను ముని నానాతీర్థముల సేవించుచు అహోబలమునకు వచ్చి యచ్చట ఋషిగణపరివృతుడై యున్న దేవశ్రవుని తత్క్షేత్ర మాహాత్మ్యమును గూర్చి యడుగగా ఆ మహర్షి చెప్పిన విధము :

1. క్షీరసాగర మధ్యముననున్న శ్వేతద్వీపమున వైకుంఠపట్టణము విరాజిల్లుచుండును. ఆ పురపరిపాలకుడు శ్రీహరి. ఆయన ఉత్థానైకాదశినాడు యోగనిద్ర నుండి మేల్కాంచిన సమయమున సనక సనందనాది బ్రహ్మర్షు లాయనను దర్శింప నేతెంచిరి. (ఈ సందర్భమున శరదృతువు వచనమున అతి రమణీయముగా వర్ణింపబడినది.) విష్ణు మందిర ద్వారపాలకులగు జయ విజయులు వారిని లోని కేగనీయక అడ్డగింపగా ఆ మునులు వారిని రాక్షసులుగా జన్మించుడని శపించిరి. విష్ణువు "ఇది యంతయు నేను మాయా బలంబున మీకు శ్రేయః కారణంబుగా కల్పించిన యుపాయంబు" అని జయ విజయుల నూరడించెను. ఆ ద్వారపాలకులే హిరణ్యకశిప హిరణ్యాక్షులను దైత్యులుగా జన్మించిరి.

2. అందగ్రజుడైన హిరణ్యకశిపుడు త్రిలోకాధిపత్యము వడయుట కొఱకు గంధమాదననగమున బ్రహ్మ నుద్దేశించి కఠోరతప మొనర్ప దొడగెను. అతనికోరిక నెఱిగిన దేవేంద్రుడు ఆతనితపమును విఘ్నమొనర్చుటకు తిలోత్త మాద్యప్సరసలను పంపగా వారు ఆ దైత్యరాజును తమ విభ్రమ విలాసములచే లోగొన జూచిరిగాని వారియత్నము వృథ యయ్యెను. అతని తీవ్రతపమునకు మెచ్చి పరమేష్ఠి ప్రత్యక్ష మయ్యెను. ఇంద్రపదవీకాంక్షనుండి యతనిని మరల్చి యతడు కోరుకొనిన వేరొకవర మనుగ్రహించెను. దానివలన హిరణ్యకశిపునకు చరాచర విశ్వమందలి ఏ వస్తువుచేతను, దేవ పితృ దైత్య నర మునిసంఘము లలో నెవ్వరిచేతను, భూమిమీద గాని, అంతరిక్షమున గాని, పగటివేళ గాని, రాత్రివేళ గాని, ఏ ఆయుధముచేతను చావు లేకుండుట సిద్ధించెను. ఆపై వర గర్వితు డయిన హిరణ్యకశిపుడు విజృంభించి ముల్లోకముల బాధించుచుండెను. ఇంద్రాది దేవతలు బృహస్పతి ఉపదేశానుసారముగా నారాయణుని దర్శింప నేగిరి.

3. అట్లు బృందారకు లెల్లరు వైకుంఠమున కరిగి యందు సభామంటప మున కొలువు దీరియున్న శ్రీమన్నారాయణుని సందర్శించి వేనోళ్ళ స్తుతించిరి. (ఇప్పట్టున సుదీర్ఘమైన విష్ణుశరీరవర్ణన వచనము గలదు) దేవతల దుర్దశ నాలకించిన విష్ణువు తాను అతుల నరసింహ భవ్య దివ్యావతారమును ధరియించి యా దైత్యుని శీఘ్రకాలమున తుదముట్టింతునని వారి నోదార్చి పంపెను. ఆ రక్కసుడు త్రిజగములను గెల్చి స్వైర విహార మొనర్చుచుండెను. ఇట్లుండ నా హిరణ్యకశిపుని దేవేరి యొక వెన్నెలరాత్రి భర్తతో వనవిహార లీలా సుఖ మనుభవించి అలసి సొలసి నిద్రించిన పిమ్మట యొక వింత స్వప్నమును గాంచెను. అది శుభాశుభ సూచకము. జలద నీలవర్ణుడు, శంఖచక్రధారి, వన మాలాలంకృత వక్షుడు, పీతాంబరుడు నగు నొక బ్రాహ్మణుడు చిరునవ్వుతో నామెకు సంతానఫలము నొసంగి యామె కంఠమందలి హారమును నిజ నఖాంకు రములతో తిగిచికొని యేగెను. మరునాటి ప్రాతఃకాలమున నంతఃపురమున కరుదెంచిన శుక్రునకు ఏకాంతమున నామె యా కలను వినిపించి ఫల మడుగగా నా దైత్యగురువు అచ్యుత దాయమకు పుత్త్రు నొసంగె ననియు, ఆయనతో విరోధము పెట్టుకొన్న రాక్షసరాజునకు మే లెట్లును గల్గదనియు ఫల మెరిగించి

చనెను. ఆమె గర్భవతియై యొక శుభలగ్నమున కుమారుని గనెను. తండ్రి యా శిశువునకు ప్రహ్లాదు డని నామకరణము చేసెను.

4. విష్ణుభక్తి పరిపాకముతో జన్మించిన యా బాలుడు ఉపవీతుడై తండ్రిపంపున గురుకులమునందు విద్యాభ్యాస మొనర్చుచుండెను. హిరణ్యకశిపు డొకనాడు కొడుకు నేర్చిన విద్యను వినగోరి కొలువునకు బిలిపించి సుభాషితము నొక్కదాని నుపన్యసింపు మనెను. ప్రహ్లాదుడు తండ్రికి విష్ణుమహత్త్వమును వివరించెను. హిరణ్యకశిపుడు ఆ బాలుని కులాంగారకముగా నిశ్చయించి యనేక బాధలకు బాల్పఱచెను. చివరకు నాగపాశముల బంధింపజేసి సముద్ర మున ద్రోయించెను.

5. ఎన్ని బాధలు పెట్టినను చావకపోవుటయే గాక నొవ్వక విష్ణు మహిమచే తేజరిల్లుచున్న యా ప్రహ్లాదకుమారుని దైత్యరాజు కొలువుకూటము నకు రావించి "ఓరీ! నిత్యము ఎల్లెడల నుండునని నీవు పల్కు ఆ హరి ఇందు గలడా?" అని గద్దించుచు ప్రక్కనున్న స్తంభమును ఘోరకరాహతి వేసెను. అపు డా స్తంభము నుండి శ్రీ నరసింహరూప మావిర్భవించి యా దైత్యుని సంహరించెను. (ఈ యెడ శత్రుభయానకమును, భక్తాహ్లాదకరమును ఐన నార సింహవపుర్వర్ణన స్తంభోద్భవగద్య యను పేర ఉజ్జ్వల సుందరమైన వచనమున వర్ణింపబడినది.) పిమ్మట నృసింహమూర్తి ధ్యాన విధేయలీల తేజరిల్లు ప్రహ్లాదు నూరడించి, తన బలమును సురలు మునులు అహోబల శబ్దపూర్వకముగా ప్రశం సించిన చోటగు ఆ మహనీయతీర్థమునకు అహోబల మనియు, తా నధివసించిన యా శైలమునకు గరుడాద్రి యనియు, అ సమయమున నట కవతరించిన మందాకిని భవనాశినీనది యనియు నామకరణము చేసెను. శ్రీదేవి ఆ సమీప వనమున నవతరించి వచ్చి శ్రీ నృసింహస్వామి వామాంకము నలంకరించెను. బ్రహ్మాదులు తన మాహాత్మ్యమును కొనియాడుచుండగా లక్ష్మీనృసింహదేవుడు ప్రహ్లాదుని పట్టాభిషిక్తుని గావించి యభీష్టము లొసంగి యా యహోబలక్షేత్ర మున నెలకొని విశ్వలోకరక్షణము గావించుచుండెను.

భాగవతమున వర్ణింపబడిన ప్రహ్లాద చరిత్రకును, ఈ కథకును స్వల్పభేదములు కొన్ని కలవు. వానిలో ముఖ్యమైనవి :

i హిరణ్యకశిపుని భార్యపేరు ఇందు లేదు. భాగవతమున ఆమెపేరు లీలావతి.

ii హిరణ్యకశిపుడు తపస్సు చేయబోయినపుడు ఇంద్రుడు లీలావతిని అపహరించుకొని పోవుచుండగా నారదు డాతనిని మందలించి ఆమెను తన ఆశ్రమమున సంరక్షించుటయు నారదోపదేశమున గర్భస్థుడయిన శిశువునకు విష్ణుభక్తి ఆజన్మసిద్ధ మగుటయు మొదలగు కథాంశములు ఇందు లేవు.

iii భాగవతమున హిరణ్యాక్షుని వధానంతరమే హిరణ్యకశిపుని వధ జరిగినట్లున్నది. ఈ గ్రంథమున హిరణ్యకశిపుని వధయే ముందు జరిగినది.

ఈ గ్రంథమునకు నృసింహపురాణ మనెడు పేరు లోక మిచ్చినదేకాని కవి పెట్టినది కాదు. ఇందు పురాణలక్షణము లేవియు లేవు. ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ దీనిని "నరసింహావతారం బను పురాణకథ" యని గ్రంథావతారికలోను, ఆశ్వాసాంత గద్య భాగములలోను పేర్కొనెను. పౌరాణికలక్షణముగల కథ గావున కవి దీనిని పురాణకథ యని నిర్దేశించెను. నృసింహావతారకథ బ్రహ్మాండాది పురాణములలో పెక్కింట కలదు. వాటిలో బ్రహ్మాండపురాణోక్తమైన కథను ఎఱ్ఱన ప్రధానముగా గైకొనెను.

నృసింహావతారకథ బ్రహ్మాండపురాణము నుండి గ్రహించినదే కాక తాను పెద్దలవలన విన్న అంశములతో కూడ ఇందు పొందుపరుపబడినది అని కవి చెప్పుటచే కథలో కొంతభాగమునకు పురాణము మూలము కాకపోవచ్చును.

శ్రీ నరసింహావతారమునకు రంగస్థలము అహోబల మగుటచేత ఈ గ్రంథము తుదిభాగములో తత్క్షేత్ర సంస్థాపనము, మహత్త్వము కొంత చెప్పబడినవి. దీనినిబట్టి యిది పాండురంగ మాహాత్మ్యాదులవలె క్షేత్రమాహాత్మ్య మని పరిగణింపబడవచ్చునేమో అనుకొన్న అదియు పొసగదు. ఏమనగా ఇతరక్షేత్ర మాహాత్మ్యములయందు వలె ఇందు క్షేత్రమహిమానిరూపకములయిన ఉపాఖ్యానములుగాని, తత్క్షేత్ర సంసేవనమువలన పవిత్రులై తరించిన పతితుల కథలుగాని లేవు. కనుక ఇది స్థలపురాణమును కాదు. "నృసింహావతారము" అని పేరిడుటలోనే ఎఱ్ఱన ఈ సూచన యొనర్చినాడు.

నృసింహావతారమునకు కారణభూతమైన ప్రహ్లాదునిచరితమే యిందు కావ్యవస్తువు. ప్రహ్లాదునిచరిత్ర యంతయు ఇందు వర్ణింపబడలేదు. నృసింహావ

తారమునకు ప్రహ్లాదరక్షణమునకు ఆవశ్యక మైనంత ప్రహ్లాదచరిత్ర మాత్రమే కలదు. కావున ప్రహ్లాదరక్షణరూప మైన నృసింహావతారమే ఇందు ప్రధానేతి వృత్తము. ఈ రహస్యమును గ్రహించియే కవి ఈ గ్రంథమునకు ఆ నామకరణము చేసెను.

సనకసనందనాదులు విష్ణుని ద్వారపాలకు లయిన జయవిజయులను రాక్షసజన్మ మెత్తునటుల శపించుట యీ కథకు బీజము. ఈ వృత్తాంతము కారణమ్ముగా ఉపక్రమింపబడి హిరణ్యకశిపుని దుర్వర్తనముతో విజృంభించి ప్రహ్లాదుని రక్షణముతో పర్యవసించిన ఈ కథ నృసింహావతారమునకు కారణభూతమును, కార్యభూతమును అయిన పూర్వోత్తర కథాంశములతో సుసంఘటితమై యున్నది. అందుచే ఈ గ్రంథమున ఉత్తరకాలమున ప్రబంధము లను పేర ప్రసిద్ధి కెక్కినవాటిలో పెక్కింటివలె వస్త్వైక్యము సాధింపబడినది.

ఇట్లు ఈ కావ్యమునందు 1. కార్యకారణనిబద్ధత, 2. వస్త్వైక్యము అన వద్యముగా నిర్వహింపబడుటకు తోడుగా పురాణములకు క్షేత్రమాహాత్మ్యములకు అనావశ్యకములు ప్రబంధోచితములు నైన అష్టాదశవర్ణనలలోని పెక్కువర్ణనలు ఇందు కావ్యాంగములుగా అలంకరింపబడినవి. సముద్రవర్ణన, దేశవర్ణన, పురవర్ణన, పౌరవర్ణన, నాయక వర్ణన, ఋతువర్ణన, ఉద్యానవర్ణన, గర్భిణీ వర్ణన, పుత్త్రోదయ వర్ణన అనునవి ఆ వర్ణనలలో ముఖ్యములు. ఇట్టివాటిని సాధారణముగా పురాణకవులు వర్ణింపరు. ఆ కౌశలము ప్రబంధకవులదే. ఈ వర్ణనలన్నియు యథాభావరసావస్థముగా, కావ్యమూర్తికి సుందర అవయవములుగా తీర్చబడ్డవే గాని బలాత్కారముగా కథలో చొప్పింపబడినవి కావు. తెలుగువాఙ్మయములో ఈ గ్రంథమునకు పూర్వము ఇట్టి సుసంఘటితమైన కావ్యము లేదు.

'ప్రబంధ" నిర్వచనము మాట యెట్లున్నను ప్రబంధ శబ్దమునకు లక్ష్యములుగా నున్న గ్రంథములను పరిశీలించి చూచినచో వాటిలో రసపోషణము, వర్ణనాబాహుళ్యము, వస్త్వైక్యము అనునవి ప్రస్ఫుటముగా నుండును. నృసింహపురాణము యీ లక్షణములకు చక్కని ప్రథమోదాహరణ మని చెప్ప దగును.

కాని, మనుచరిత్రాది ప్రబంధములకు, దీనికి ఒక ముఖ్య భేదము కలదు. ఆ ప్రబంధములలోని నాయకులు మానవులు ; అందలి కథ సాంసారికము. ఇది

దేవతా నాయకము. ఆ నాయకుడు శ్రీ మహావిష్ణువు. కనుక ఇది మానవ నాయకములు, సాంసారికేతివృత్తములు నగు ప్రబంధములలో చేరదు. ఇదియే దీని విశిష్టత.

ఇంకొక విషయము. ప్రహ్లాదుని చరితలో కూడ ఇందు పూర్వభాగమే కాని ఉత్తరభాగము లేదు. తండ్రి యనంతరము రాక్షసరాజ్యమున కాధిపత్యము వహించిన ప్రహ్లాదుడు తనకు ఆజన్మసిద్ధమైన విష్ణుభక్తి పరాయణత్వమును కూడ త్రోసి పుచ్చునట్టి రాజ్య విస్తరణాభిలాషతో దేవతల మీదికి దండెత్తి వెళ్ళుట, ఒకచో విష్ణువునే ధిక్కరించుట మొదలైన రాజస కృత్యము లొనరించి

"ప్రహ్లాద నారద పరాశర పుండరీక
వ్యాసాంబరీష శుక శౌనక భీష్మదాల్భ్యాన్.
రుక్మాంగదార్జున వశిష్ఠ విభీషణాది
పుణ్యానిమాన్ పరమ భాగవతాన్ స్మరామి."

అని భక్తి పూర్వకముగా మనము సంస్మరించుకొనెడి ఆ ప్రహ్లాదు డితడేనా? అని లోకము సంశయింప దగినట్లుగా ప్రహ్లాదరాజు అప్పుడు ప్రవర్తించినట్లు అతని ఉత్తరకాల జీవితము విదితము చేయును. ఈ కథా భాగముగల ప్రహ్లాద చరిత్రను హరిభట్టు అను నొక కవి ఎఱ్ఱనకు తరువాత చాలాకాలమునకు రచించెను.

ఎఱ్ఱన ప్రహ్లాద చరిత్రను వ్రాయ దలపలేదు. కనుక ఆ భాగమును స్మరింపలేదు. కావున ఇది ప్రహ్లాద చరిత్రము కాదు. నృసింహ పురాణమును కాదు. మఱి, నృసింహావతార కథ. పురాణేతిహాసములు అనువదింపబడుచున్న కాలములో ప్రబంధలక్షణ శోభితమై వెలసిన మహాకావ్యము. రామాయణ హరివంశ రచనలచే ప్రబంధ పరమేశ్వర బిరుదమునకు అర్హత సంపాదించు కొన్న శంభుదాసుడు ఈ గ్రంథ రచనచే ఆ బిరుదమును అధిక్షేపణలకు, ఆక్షేపణలకు అవకాశము లేనిరీతిగా నొనర్చి సార్థక బిరుదనాము డయ్యెను.

భాస్కర రామాయణము

ఈ యుగములో ఎఱ్ఱనతోపాటు ప్రసిద్ధికెక్కిన పెద్ద కవు లిరువురును అతనికి సమకాలికు లగుటయేగాక యాదృచ్ఛిక ప్రతిభటత్వమును, అవిరోధ స్పర్ధయును గలవారగుట ఒక విచిత్రమైన దైవఘటన. వారిలో మొదటివాడు రామాయణ కర్తయైన భాస్కరుడు. రెండవవాడు ఉత్తర హరివంశ కర్తయైన నాచన సోముడు. వీరిలో ప్రథముడైన భాస్కరుని పేరుమీదనే భాస్కర రామాయణ మను గ్రంథము వెలసినది. ఈ రామాయణము సాహిణి మారన ఆశ్రయమున రచింపబడెను. ఈ సాహిణి మారన ఎఱ్ఱాప్రగడ కాశ్రయ మిచ్చిన ప్రోలయ వేమారెడ్డివలెనే మొదట కాకతీయులకు నాయంకరుడును సామంతుడునై యుండి ఓరుగల్లు పతనానంతరము స్వతంత్రుడైన ఒక బ్రాహ్మణ ప్రభువు. ఆ కాలమున మంత్రులకు, సేనాపతులకు, నాయంకరులకు, సామంతులకు ప్రతిపత్తిలో విశేష భేదములేదు. మంత్రులు సేనానులగుటయు, సేనానులు సామంతులగుటయు కలదు. ఇతడు పరిపాలించిన చిన్నరాజ్యము పలనాటి ప్రాంతమునందయి యుండునని ఐతిహాసికు లూహించిరి. చిన్నదైననేమి, పెద్దదైననేమి ? ఇతడొక రాజ్యమునకధిపతియే. అదిగాక ఇతడు సుప్రసిద్ధులైన ముప్పది యిద్దరు మంత్రులలో ఒకడుగా ప్రస్తుతి కెక్కెను.

"కొనియె భాస్కరునిచేఁ దెనుఁగు రామాయణం
బారూఢి సాహిణి మారమంత్రి"

ఈ 'సాహిణి' అతని యింటిపేరు కాదు. ఆ పదమునకు అశ్వదళాధ్యక్షుడని యర్థమట. ఇతని యింటిపేరు నిశ్శంకవారు అయి యుండును.

రెడ్డి రాజధానిలో ఎఱ్ఱాప్రగడ రామాయణమును రచించుచుండె నన్న వార్త విని దానికంటె ముందు తాను ప్రోత్సహించిన రామాయణము పూర్తి కావలెననెడి ఉత్కంఠతో సాహిణిమారన భాస్కరుని హెచ్చరించగా ఆ కవి తనకు తోడ్పాటుగా తన కుమారుడైన మల్లికార్జునభట్టును, మారన కుమారుడైన కుమార రుద్రదేవుని ఆ కార్యములో నియోగించి తన కుమారునిచే బాల,

కిష్కింధా, సుందరకాండములను, మారన కుమారునిచే అయోధ్యాకాండమును వ్రాయించి తాను ఆరణ్యకాండమును యుద్ధకాండమును గైకొనియుండును. ఈ యూహయే నిజమైనచో ఎఱ్ఱన రామాయణము, భాస్కరుని రామాయణము ఒండొంటిని గడవ పందెము వేసికొని పరుగెత్తియుండును. పాపము! భాస్కర రామాయణము ఏకారణముననో యుద్ధకాండ మధ్యభాగమున నిలిచిపోయినది. ఆ మిగిలిన భాగమును దేవరకొండ వెలమప్రభువైన పెదవేదగిరినాయని కాలమున ఆతని కాశ్రితుడైన అయ్యలార్యునిచే (1390 ప్రాంతమున) పూర్తిచేయబడెను.

ఎఱ్ఱన రామాయణము ఇతరుల తోడ్పాటులేకుండగానే పూర్తియై పందెము గెలుచుకొనెనా యనిపించును. ఈ రెండును సమకాలిక రచనములే కానిచో ఒక పద్యరామాయణము వెలసియుండగా ఇంకొకటి తలపెట్టెడి కవి ఉండుట అసంభవము. మఱి ఈ రెండు గ్రంథములకును పూర్వము రంగనాథ రామాయణము వెలసి యుండెనుగదా, ఈ కవులు మరల రామాయణ రచనకు ఉపక్రమింపనేల? అనెడి ప్రశ్నకు సమాధాన మిది: మన భాషలో మొదడినుండియు ద్విపదకావ్యములు పద్యకావ్యములుగా పరివర్తనచెందుట ఆచారమైనది. పద్యమునకును ద్విపదకును పఠన శ్రవణసౌలభ్యములలో గల తారతమ్యమును పూర్వ ప్రకరణములలో చెప్పితిని. ఆకారణముచేతనే ఎఱ్ఱాప్రగడను ప్రోలయ వేమారెడ్డియు, భాస్కరుని సాహిణిమారనయు రామాయణమును పద్య ప్రబంధముగా రచింప అర్థించి యుందురు. భాస్కరరామాయణము రంగనాథ రామాయణమును చాలవరకు అనుసరించియే రచింపబడెను. ఆ వివరము తరువాత చెప్పెదను. ఎఱ్ఱన రామాయణము లభింపలేదుగాన రంగనాథ రామాయణమునకు దానికిని ఏమేని పోలికలు గలవేమో చెప్పలేముగాని చదలువాడ మల్లయ్య:

> "వల్మీకభవు వచోవైఖరి రామాయ
> ణంబు నాంధ్ర ప్రబంధంబు చేసె"

అని యెఱ్ఱనను ప్రస్తుతించి యుండుటచేత అది రంగనాథ రామాయణమువలె మూలాతిక్రమణములేని యథావాల్మీకమే అయియుండును.

ఇది యిట్లుండ తనపేర రామాయణమును చెల్లించుకొన్న ఈ భాస్కరుడెవరు? అనెడి ప్రశ్న ఆంధ్ర విమర్శక లోకమున నేటికిని ఎడతెగని సమస్యగా

నెగడుచున్నది. యుద్ధకాండమును పూర్తిచేసిన అయ్యలార్యుడు యుద్ధకాండ పూర్వభాగమును హుళక్కి భాస్కరుడు రచించినట్లు చెప్పినాడు.

> "అమర హుళక్కి భాస్కర మహాకవి చెప్పగ నున్న యుద్ధకాం
> డము తరువాయి చెప్పెఁ బ్రకట ప్రతిభాషణుఁ డప్పలార్యస
> త్తమ సుతుఁ డయ్యలార్యుఁడు కృతస్థితి నార్యులు మెచ్చునట్లుగా
> హిమకర తారకా రవి మహీ వలయ స్థిరలక్ష్మి చేకుఅన్"
>
> (యుద్ధకాం. 2698)

దీనినిబట్టి అరణ్యకాండకర్త ఈహుళక్కిభాస్కరుడే యని చిరకాలముగా లోకము విశ్వసించెను. కాని ఆ కాండాంత గద్యలో భాస్కరుని యింటిపేరులేదు. ఐననేమి? మన కవులలో చాలమంది యింటి పేర్లు చెప్పుకొన్నవారులేరు. వారి ప్రసంగము వచ్చినపుడు ఇతరులు ఆ యింటిపేరును చెప్పుటయు కలదు.

భా స్క రు డు

ఈ భాస్కరుడు తిక్కనార్యుని పితామహుడైన మంత్రిభాస్కరుడనియు, ఆయన సారకవితాభిరాముడని తిక్కన ప్రస్తుతించెను గాన ఆయన రామాయణము పూర్తిగా ఆరు కాండలను రచించుటం బట్టియే తిక్కన నిర్వచనోత్తర రామాయణ మనుపేర ఉత్తర కాండను చేపట్టెననియు, సాహిణి మారన నాటికి అరణ్యకాండము తప్ప తక్కిన కాండలు ఉత్పన్నము లయ్యెననియు ఒక అభిప్రాయము లోకమున నేటికిని ఉన్నది. తిక్కన ఉత్తరకాండను చేపట్టుటకు గల కారణమును నిర్వచనోత్తర రామాయణ ప్రకరణమునచెప్పితిని. దానిని అచ్చోట చూడదగును. మరి మంత్రి భాస్కరుడు పూర్వరామాయణము నంతను రచించి యుండునేని ఆ గ్రంథములో అరణ్యకాండము తప్ప తక్కిన కాండలు ఉత్సన్నములై పోవుట తిక్కనగారి యింట ఎట్లు తటస్థించును? తిక్కన నిర్యాణమునకును భాస్కర రామాయణ ఆవిర్భావమునకును 40-45 సంవత్సరములకంటె ఎక్కువ వ్యవధి లేదు. ఆ మధ్య కాలములో, మారన, ఎఱ్ఱన మొదలైన మహాకవులు తలయెత్తియుండగా తిక్కనగారి భారతముతోపాటు తత్పిత్రార్జితమైన మంత్రి భాస్కరుని రామాయణము కూడ భద్రముగా పరిరక్షింపబడియుండును గాని నష్టమై యుండదు.

మంత్రి భాస్కరుడు రచించినది ఒక అరణ్యకాండమే అనుకొందమన్నను అదియు పొసగదు. పుణ్యప్రదమైన రామకథా రచనమున కుపక్రమించిన

మంత్రి భాస్కరుడు- 'విశ్వశ్రేయః కావ్యమ్' అనియు. 'మంగళాదీని మంగళ మధ్యాని మంగళాంతాని కావ్యాని' అనియు శిరోధార్యములైన శాస్త్ర వాక్యములను వినియున్నవాడు-అమంగళ ప్రదమును, దుఃఖహేతువును అయిన అరణ్య కాండ మును ఏల మొదలిడును? అదియుగాక ఆ కాండమును మంత్రిభాస్కరుడే రచించి యున్నచో ఆ రచన నన్నెచోడునకు పాల్కురికి సోమనాథునకును మధ్యకాలమున జరిగియుండవలెను గదా ? ఆనాటి భాష నేటి మనకు తిక్కన భాష కంటెకూడా ప్రాతబడిన భాషగా భాసించుచుండవలెను. కాని అరణ్యకాండము నందలి భాషలో అట్టి ప్రాతదనము లేదు సరికదా తిక్కనగారి తరువాత ఎఱ్ఱాప్రగడ నాటికి ఆధునికత్వము వహించిన తెలుగు భాషగానే చెవిసోకుచుండును. అదియు గాక అరణ్యకాండ కర్త తిక్కన భారతమునందలి భావములను. పలుకుబళ్ళను భక్తిపూర్వకముగా అనుకరించిన నిదర్శనములు పెక్కుకలవు. ఒక ఉదాహరణ మిత్తును చూడుడు : ద్రోణపర్వమునందు తిక్కనార్యుడు వ్రాసిన యీ క్రింది పద్యమును పోలిన పద్యము ఆంధ్ర వాఙ్మయమున కరుణరసఘట్టములలో ఎచటను లేదు.

"హా యను, ధర్మరాజ తనయా యను, నన్నెడఁబాయ నీకుఁ జ
న్నే యనుఁ, దల్లి నేఁపఁ జనునే యనుఁ, గృష్ణుఁడు వీఁడె వచ్చె రా
వే యను, నాంటి వోక తగవే యను, నేగతిఁ బోపువాఁడ నే
నో యభిమన్యుఁడా యనుఁ, బ్రియోక్తుల నుత్తరఁ దేర్పవే యనున్"
(ద్రోణ- 2-242)

దీని ననుకరించిన పద్యములు తెలుగు సారస్వతమున చాలకలవు. వాటిలో అరణ్య కాండమునందలి యీ క్రింది పద్యము శ్రేష్ఠము.

"హా యను, నోనరేంద్ర యను, హా, రఘుకుంజర నీవు వేగరా
వే యను, నెంతదూరమున కేగితొకో యను, నాయెలుంగు విం
చే యను, విన్న నీశరము లీతల లింతకుఁ ద్రుంచివైవకు
న్నే యనుఁ, గైక కోర్కి ఫలియించె బళీ యను, దైవమా యనున్"
(అరణ్య కాండ 2-112)

ఈ పద్యము తిక్కనగారి పద్యచ్ఛాయలు కలదనుటకు సందేహము లేదు.

మఱి ఈ భాస్కరుడు హుళక్కి భాస్కరుడని అయ్యలార్యుడు చెప్పిన దానిని బట్టి నిస్సందేహముగా పెక్కురంగీకరించిరి. కనుక యుద్ధకాండ పూర్వ భాగము రచించిన హుళక్కి భాస్కరుని పేరు మీదనే ఈ రామాయణము భాస్కర రామాయణమని పిలువబడినదనియు ఈ భాస్కరుడే ఆరణ్య కాండ కర్తయు అగుననియు నావలెనే తలంచు పలువురు కలరు. ఆరణ్య కాండము నకును, యుద్ధకాండ పూర్వభాగమునకును తన సంపాదనలో ఏదేని భేదముండు నేని అది ఆ రెండు కాండములలో గల ఇతివృత్త స్వభావమును బట్టి గోచరించు నదే కాని భిన్న కర్తృకములగుటచే కల్గినదికాదు. ఆరణ్య కాండము చాలవరకు కరుణరసభరితము. అది యుద్ధకాండముకంటె రసవత్తరముగా నుండుట సహజమే. హృదయమును ద్రవింపజేయుశక్తి కరుణమునకువలె వీరమునకు లేదు.

మంత్రి భాస్కర వాదులు తమ వాదమునకు ఉపోద్బలకముగా చెప్పెడి మఱి రెండు యుక్తులు కలవు. ఒకటి: ఆరణ్యకాండము యుద్ధకాండములో సగ మైనను లేకపోయినను అది రెండాశ్వాసములుగా విభజింప బడుటయు, యుద్ధ కాండము ఏకాశ్వాసముగానే యుండుటయు అవి ఏకకర్తృకములు కావనుటకు నిదర్శనము.

ముద్రిత ప్రతులలో యుద్ధకాండ మేకాశ్వాసముగనున్నను, కొన్ని వ్రాత ప్రతులలో యుద్ధకాండాంతమున 'సర్వంబును షష్ఠాశ్వాసము సంపూర్ణము' అని కలదని ఆ వ్రాత ప్రతులు చూచినవారు చెప్పిరి. కావున అదియు ఒకప్పుడు ఆశ్వాసములుగా విభక్తమయియే యుండును.

రెండవది : మల్లికార్జునభట్టు తన గద్యలో 'ఇది శ్రీమదష్టభాషా కవి మిత్ర కులపవిత్ర భాస్కర సత్కవిపుత్త్రి మల్లికార్జునభట్ట ప్రణీతంబైన' అని వ్రాసికొనెను. ఇక ఆరణ్యకాండాంతగద్యలో 'ఇది సకల సుకవిజన వినుత యశస్కర భాస్కర ప్రణీతంబైన' అని కవి వ్రాసికొనెను.కావున ఆరణ్యకాండ కర్తమల్లికార్జున భట్టునకు తండ్రి కాదనియు, అతని తండ్రి పరముగా వాడిన విశేషణములు ఆరణ్యకాండ రచయిత తనకు వేసికొనిన విశేషణములతో సంప్ర దించుట లేదనియు చెప్పుదురు.

ఈ యుక్తిలో వాదప్రౌఢి యేమియు లేదు. మల్లికార్జున భట్టుగాని, ఆరణ్యకాండ కర్తగాని ప్రయోగించిన విశేషణములు మార్పు చెందరాని సంజ్ఞా వాచకములు కావు. అలంకార సంపాదనార్థము ఒకరు 'పుత్రి' శబ్దమునకు అనుప్రాసములుగా మిత్ర, పవిత్ర, శబ్దములను ప్రయోగింపగా రెండవవాడు భాస్కర శబ్దమున కనుప్రాసముగా యశస్కర శబ్దమును వాడిరి. పైగా ఆ విశేషణములుగాని, ఈ విశేషణముగాని భాస్కరునకు బిరుదములు గావు.

కుమార రుద్రదేవుడు అయోధ్యా కాండాంతమునందు తాను వ్రాసికొనిన గద్యలో తనను గూర్చి యిట్లు చెప్పుకొనెను.

"ఇది సకల కళా విశారద, శారదాముఖ ముకురాయమాణ సారస్వత భట్టబాణ నిశ్శంక వీరమారయకుమార కుమార రుద్రదేవ ప్రణీతంబు"

ఈ వాక్యములో 'నిశ్శంక' అను విశేషణము మాత్రము అతని యింటి పేరు అనుటకు సందేహ ముండదు. మఱి యీతని తండ్రిపేరు వీరమారయ. ఇందులో వీరశబ్దము విశేషణము; మారయ శబ్దము విశేష్యము అనుట స్పష్టమే గనుక ఈ కవి నిశ్శంక మారయ కుమారుడైన నిశ్శంక కుమార రుద్రదేవుడు అను పేరు గలవాడని సమర్థించుటకు ఎక్కువ పాటుపడ నక్కరలేదు. నిశ్శంక వారు బ్రాహ్మణులు. శ్రీనాథుని కాలమున రాజమహేంద్రవర రెడ్డిరాజుల ఆశ్రయమున శివలీలావిలాస మనెడి కావ్యము రచించిన నిశ్శంక కొమ్మనా మాత్యుడు ఆ వంశమువాడే. కాబట్టి ముప్పది యిద్దరు మంత్రులలో పేర్కొన బడినట్టియు, భాస్కరరామాయణ రచనకు ప్రోత్సహించినట్టియు సాహిణి మారన యింటిపేరు నిశ్శంకవారైయే యుండును. అతడే పై గద్యలో చెప్ప బడిన వీరమారయ. అతని కుమారుడే ఈ అయోధ్యాకాండకర్త.

పూర్వకాలమున ప్రభుభక్తి పరాయణులైన మంత్రులును సేనానులును తమ యేలికలపేర్లు తమ బిడ్డలకు పెట్టుకొనుట ఆచారముగా ఉండెడిది. ఆ సంప్రదాయమునుబట్టి ప్రతాపరుద్రునకు మంత్రియు, సేనానియు, సామంతుడును అయిన మారన తన కుమారునకు కుమార రుద్రదేవుడని పేరుపెట్టి యుండవచ్చును. మరియు ఆ కుమారునకు హుళక్కి భాస్కరుడు విద్యాగురువై యుండ వచ్చును. అగుచో భాస్కరుడు తన శిష్యుడైన కుమార రుద్రదేవునకు, పుత్రుడైన మల్లికార్జున భట్టునకు రామాయణ రచనా పుణ్యకార్యమున కొంత

పాలు కల్పించి, వారి సాయమున ఈ గ్రంథ రచన సాగించి యుండుననుటలో విప్రతిపత్తి యేమియు లేదు.

అతి ప్రాచీన కాలమునాడు సైతము ఒక విద్యా సంస్థకు కులపతిగా నిర్వాహకత్వము వహించిన ఒక ఋషి తాను కూటస్థుడుగా నిలిచి ఆ సంస్థ యందు సమర్థులైన తన శిష్యులనో మిత్రులనో సహాయులుగా చేసికొని తనతో పాటు వారికిని కర్తృత్వయశము దక్కునట్లుగా శాస్త్రములో పురాణములో వ్రాయించు ఆచారము ఉండెడిదట. ఈ భాస్కరరామాయణ కర్తయు తదుపరి బమ్మెర పోతరాజును ఆ ప్రాచీన సంప్రదాయమునే పాటించి తమ గ్రంథము లలో కొన్ని భాగములను ఆప్తులైన ఇతరులచే రచింప జేసిరని నా యూహ.

కుమార రుద్రదేవుడు భాస్కరునకు సమకాలమువాడై యుండుట పై ఊహకు ఇంకొక ఆధారము. అయ్యలార్యుడు యుద్ధకాండమువలె అతడు భాస్కరుని తదనంతరము దేశాంతరమున రామాయణపూరణము కొఱకు అయోధ్యాకాండమును చేపట్టిన కవికాడు. అసలు బాలకాండము మొదలుయుద్ధ కాండ పూర్వ భాగము వరకు ఒకే కాలమున రచింపబడినదే. కావున అయోధ్యాకాండము మిగిలిపోవుటయు తరువాత ఎప్పుడో పూర్తి చేయబడుటయు అనునవి తటస్థింపనే తటస్థింపవు. భాస్కరునకు కుమార రుద్రదేవునకు గల శిష్యోపాధ్యాయికనుగాని, సాహిణి మారనకు కుమార రుద్రదేవునకుగల పితా పుత్రిసంబంధమునుగాని శంకించువారున్నను వారు కూడ ఈ గ్రంథము బాల కాండమును మొదలు యుద్ధకాండ పూర్వభాగముదాక ఏక కాలమున రచింప బడినదే యని యంగీకరింతురని నేననుకొందును.

ఇది యిటులుండ నిండు. ఇటీవల శ్రీ అనుముల సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు కుమార రుద్రదేవుని గురించి తమ బహుకాల చారిత్రక పరిశోధనను పురస్క రించుకొని కుమార రుద్రదేవుడనగా రెండవ ప్రతాపరుద్రుడే యనియు, అతడే కౌమార దశలో కుమార రుద్ర దేవుడు అను నామమున బరగుచుండెననియు, ఈ అయోధ్యాకాండ కర్త ఆ యువరాజే యనియు, సాహిణి మారన ఆ యువ రాజుని తండ్రియే యనియు ఒక సిద్ధాంతము చేసిరి. అనగా రుద్రమదేవి తన సామంతుడో సేనానియో ఐన సాహిణి మారనకు తన పెద్ద కుమార్తెయైన ముమ్మడమ్మ నిచ్చి వివాహము చేసెననియు, ఆ దంపతులకు జనించినవాడే ప్రతాపరుద్రుడనియు దాని తాత్పర్యము.

సాహిణి మారన యింటిపేరు నిశ్శంకవారనియు అతడు బ్రాహ్మణుడనియు అంగీకరించినవారు అతనికి ముమ్మడమ్మతోడి వివాహమును అంగీకరింపకపోవచ్చు. కాని యా దంపతులకు గల జాతిభేదము ఆ బాంధవమునకు ఒక ప్రతిబంధకము కాదు. రుద్రమదేవి తన రెండవకూతురైన రుయ్యమ్మను ఇందులూరి అన్నయమంత్రి యనెడి బ్రాహ్మణున కిచ్చి వివాహము చేయుట చరిత్ర ప్రసిద్ధమే గనుక ఆమె పెద్దకుమార్తెకు కూడ అట్టి సంబంధమే చేసి యుండవచ్చును.

పూర్వకాలమున రాజులు తమ ఆడుపిల్లలను తగిన రాజసంబంధములు దొరకనప్పుడు తమ రాజ్యమున ఉన్నతపదస్థుడైన ఒక బ్రాహ్మణున కిచ్చి వివాహము చేసి అతనికి రాజభోగానుకూలమైన సంపదను కల్గించి కుమార్తెలను బ్రాహ్మణునింటికి కాపురమునకు బంపకుండ అతనినే తమ యిల్లటపుటల్లుడుగా గౌరవించుచు, ఆ అల్లుని కులబ్రాహ్మణునిగా చెప్పుకొనెడివా రట.[1] కావున ముమ్మడమ్మభర్త బ్రాహ్మణుడయిన సాహిణి మారన ఐన కావచ్చును.

కాని, కుమార రుద్రదేవుడు ప్రతాపరుద్రదేవుడే యైనచో కాలమును బట్టి అతడు హుళక్కి భాస్కరునకు శిష్యుడగుట సందేహాస్పదము. అదియుగాక ప్రతాపరుద్రదేవుని యౌవరాజ్యకాలములోనే భాస్కర రామాయణము రచింపబడి యుండునేని తరువాతి శతాబ్దిలో ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ ఇంకొక రామాయణము రచించుటకు హేతువు కానరాదు. ఇది యిట్లుండ సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారి సిద్ధాంతములో ఇంకొక లోపము ఉన్నది.

శాసనాద్యాధారములనుబట్టి ముమ్మడమ్మ భర్త మహాదేవరాజే కాని సాహిణి మారన కాదు. కనుక సాహిణి మారన కుమారుడగు కుమార రుద్రదేవుడు కుమార ప్రతాపరుద్రుడు కాదు.

ఈ నలుగురు కవులలో భాస్కరుడు మేటి. అతనివెనుక జెప్పదగినవా డయ్యలార్యుడు. యుద్ధకాండభాగములఁ బోల్చి చూచినపు డిరువురు సమాన ప్రతిభాశాలురుగనే కన్పింతురు. వీరిరువురును భారతకవుల యౌచిత్యపరిపాలనమనెడి సుగుణమును కరతలామలక మొనర్చుకొనిరి.

---

1. ఈ సంగతి సుప్రసిద్ధ చరిత్ర పరిశోధకుడు, నా మిత్రుడు కీ॥ శే॥ భావరాజు వేంకట కృష్ణారావు చెప్పగా నేను విన్నాను.

భారత పద్యములను ఒఱవడిగా బెట్టుకొని భాస్కరుడు రచించిన పద్యము లిందు చాల కలవు. భారతౌచిత్యము వీరియందు బాగుగా గలదు. మల్లికార్జునభట్టు కవిత్వము గుణమున తండ్రి కవిత్వము వంటిది కాదు. కవులకు ప్రారంభదశలో నుండెడి యభిరుచులు, పోకడలు అన్నియు నితని కవితలో కాననగును. ఇతనికి శబ్ద జటిలతాభిమానము మిక్కుటము. అయినను ఇతని కవిత్వము ఒకవిధముగ రామాయణ కావ్యరచనకు అర్హమైనదే యగును. కావున ఈతని కవిత్వము మధ్యమజాతి దనవచ్చును. భాస్కరునిది సర్వథా ఉత్తమ జాతి కవిత.

రుద్రదేవుడు మల్లికార్జునభట్టు తరువాత చెప్పదగినవాడు. సందర్భోచిత మైనను, గాకున్నను ఉద్రేకమును వెల్లివిరియించు స్వభావ మీతనిది. రామ పట్టభంగ కథ వాల్మీకమున దాల్చిన గంభీరత, నిర్భరత యీతనిచేతులలో పలుచబాఱి ఆవేశ ప్రవాహమున గొట్టుకొని పోయినది. ఐనను రసపోషణ లోపము రాలేదు.

భాస్కరరామాయణము రంగనాథరామాయణమువలెనే కొన్ని అమూలక గాథలను స్వీకరించి, ఆ ద్విపద రామాయణముతో సంవదింప దలచెనేమో అనుటకు నిదర్శనములు గలవు.

అట్టి అమూలకము లయిన కథాంశములలో ఆ రెండు రామాయణములకు గల పోలికలు, భేదములు ఇచ్చట ఉదాహరించుచున్నాను.

బాలకాండ:

అహల్య పాషాణముగా పడియున్న దనుట రెండింటను కలదు. కాని ఇంద్రుడు కోడియై కూసి గౌతముని అకాలమున ఇల్లు వెడలించునట్లుగా భాస్కర రామాయణమున లేదు.

అయోధ్యాకాండ:

మంథరకు రామునిపై ఈర్ష్య పుట్టుటకు కారణము చిన్ననాడు అతడు దాని కాలు విరుగగొట్టుట యని రంగనాథ రామాయణములో నుండగా భాస్కర రామాయణములో మంథర రామునివలన పొందిన చరణతాడనభంగము కారణ మని చెప్పబడినది.

ఆ ర ణ్య కాం డ :

1. జంబుకుమారుని వృత్తాంతము రెండింటను కలదు.

2. లక్ష్మణుడు సీత పలికిన దుస్సహములైన ఉపాలంభన వాక్యములు వినలేక ఆమెను ఒంటిగా విడిచి వెడలిపోవునపుడు పర్ణశాలముంగిట ఏడుబరులు గీచి వాటిని దాటి రావలదని సీతకు హితము గఱపినట్లు రంగనాథ రామాయణమున గలదు. అది భాస్కర రామాయణమున లేదు.

యు ద్ధ కాం డ :

1. సేతునిర్మాణ ఘట్టమున రంగనాథ రామాయణమున ప్రవేశపెట్టబడిన ఉడుతపాత్ర భాస్కరరామాయణమున లేదు.

2. రావణునితల్లి కైకసి కుమారునకు హితము గఱపుట భాస్కర రామాయణమున లేదు.

3. రామలక్ష్మణులు నాగపాశబద్ధులై యుండగా నారదు డేతెంచి రాముని విష్ణుత్వమును తలపించి ఆయనచే గరుత్మంతుని స్మరింపజేయగా గరుడు డేతెంచి నాగపాశములను విచ్ఛిన్నము గావించుట రెండిటను సమానము.

4. కాలనేమి వృత్తాంతము రెండిటను కలదు.

5. శుక్రోపదేశముచే రావణుడు పాతాళహోమము చేయుట రెండింటను సమమే.

6. రాముని నాభియందు నిగూఢమై యున్న అమృత కలశ రహస్యమును విభీషణుడు రామునికెఱిగించుట రెండిటను సమము.

7. సులోచనా వృత్తాంతము భాస్కర రామాయణమున లేదు.

వీటినిబట్టి చూడగా భాస్కరాదులు వాల్మీకమునేగాక రంగనాథ రామాయణమును సైతము చదివియే ఈ గ్రంథమును రచించినట్లు కనబడును. అసలు చదువకుండుట యెట్లు ? రామాయణ రచన కుపక్రమించిన భాస్కరుడు తనకు పూర్వము తన భాషలో అవతరించియున్న రామాయణమును శ్రద్ధతో చదివియుండునని నిస్సందేహముగా చెప్పవచ్చును.

అవాల్మీకములైన ఇట్టి కథాంశములేగాక ద్విపద రామాయణమునందలి కొన్ని పదములు, పద బంధములు, వాక్యములు కూడ భాస్కరరామాయణమున

స్వీకరింపబడిన వనుటకు నిదర్శనములు చాల కలవు. వాటిలో ఈ క్రిందివి కొన్ని :—

బాలకాండ :

1. దేవతలు రావణుని ఘోద్ధత్యమును గూర్చి బ్రహ్మతో మొఱ పెట్టుకొనుట.

రంగనాథ రామాయణము

"వాఁ డన్నఁ గులగిరుల్ వడవడ వడకు
వేడిమి చూపంగ వెఱచు భాస్కరుఁడు
వీఁకతో నతఁ డున్న వీట నెన్నఁడును
దేఁకువ చెడి గాలి తిరుగంగ వెఱచు
న న్నిశాచరుఁ గన్న నాటోప మెసఁగ
మున్నీరు కడలొత్తి మ్రోయంగ వెఱచు"

భాస్కర రామాయణము

"కడలెత్తి మ్రోయ వెఱచును
జడనిధు లినుఁ డెండగాయ శంకిలు వానిన్
బొడ గను నెడ వాయువుతో
వడివీవక యడఁగు గిరులు వడవడ వడకున్"

2. విశ్వామిత్రుడు వశిష్ఠునిపై బ్రహ్మాస్త్ర ముపయోగించిన సందర్భము.

రంగనాథ రామాయణము

"సకల గీర్వాణులు సకల సంయములు
సకల గంధర్వులు సకల పన్నగులు
సకల భూతంబులు సకల దిక్పతులు
సకల తారాగ్రహ చంద్ర సూర్యులును
సకల లోకంబులు చలనంబు నొంది"

భాస్కర రామాయణము

"సకలామర గంధర్వులు
సకలోరగ సకల భూత సకల దిశాపా

లక సకల గ్రహ తారక
సకల భువన సకల మునులుఁ జలనముఁ బొందన్.

అయోధ్యాకాండ :

యజ్ఞదత్తుడు దశరథ బాణముచే మృతినొందిన కుమారుని గూర్చి దుఃఖించు సందర్భము :

రంగనాథ రామాయణము

"దీర్ఘాయువని నిన్ను దీవింతుఁగాని
నిర్ఘాత పటుబాణ నిహతి పల్కితినె"

భాస్కర రామాయణము

"దీర్ఘాయు వనుట కర్థను
నిర్ఘాత పటిష్ఠ బాణనిహతియె పుత్త్రా!"

కిష్కింధాకాండము :

శ్రీరాముడు సీతావియోగబాధ ననుభవించు సందర్భము :

"ఇది యేమి యుత్పాత మిదియేమి చంద
మిది యేమి యీ రాత్రి యినుఁ డేల పొడిచె
నామేని తాప మిన్మడి గాఁగఁ జొచ్చె
సౌమిత్రి ననుఁ దరుచ్ఛాయలఁ జేర్పు
మనినఁ జంద్రుఁడుగాని యర్కుండు గాఁడు
జననాథ ! హరిణ లాంఛన మదే చూడు
మని లక్ష్మణుఁడు వల్క హరిణాక్షిపోయె
నని సీతఁ బేర్కొని యట మూర్ఛవోవ"

ఈ ద్విపద పంక్తులకు మూలము జయదేవుని ప్రసన్న రాఘవ నాటకము నందలి రామలక్ష్మణ సంవాదాత్మకమైన యీ క్రింది శ్లోకము :

"సౌమిత్రే ! నను సేవ్యతాం తరుతలం చండాంశు రుజ్జృంభతే
చండాంశోర్నిశి కాకథా రఘుపతే ! చంద్రోఽయ మున్మీలతి
వత్సైతద్విదితం కథం ను భవతా ? ధత్తే కురంగం యతః
క్వాసి ప్రేయసి ! హా కురంగనయనే ! చంద్రాననే ! జానకి !"

ఈ శ్లోకము ద్విపద రామాయణమందువలెనే పద్య రామాయణమునను తెనిగింపఁ బడినది చూడుడు :

"తపనుఁడు వేఁపఁ జొచ్చె ననుఁ దమ్ముఁడ! వృక్షము క్రిందఁ బెట్టునాఁ
దపనుఁడు రేయి లేఁడు వసుధావర! చంద్రుఁడుగాని చంద్రుసిన్
నృపసుత! యెట్లెఱింగితివి నీవు? మృగాంకము చూడనున్కిహా
చపల మృగాక్షి! చంద్రముఖి! జానకి! యెక్కడ నున్నదానవే?"

(అరణ్య కాండము : 2-264)

కాని ఇది భాస్కర రామాయణమున అరణ్యకాండమున గానవచ్చుచున్నది. అది ఆ పద్య ముండవలసిన స్థానము కాదు. దాని స్థానము కిష్కింధాకాండమే. ఆ కాండమునందలి పద్యమును ప్రతులు వ్రాసికొను వారెవరో అరణ్యకాండమునకు తరలించి యుందురు. ఆ సందర్భముననే రామలక్ష్మణ సంవాదాత్మకములైన మరి రెండు పద్యములును గలవు. వాటికి మూలములు ఏ సంస్కృత నాటకము నందైనను కలవో లేక స్వతంత్రములో నేను చెప్పలేను.

ఇవి యిట్లుండ, రామపాత్ర చిత్రణమున ఈ రెండు రామాయణములకును ముఖ్యమైన భేదము కలదు. బుద్ధారెడ్డి రాముని పురుషోత్తముడనియే వాచ్యముగా పదేపదే వర్ణింపగా, భాస్కరాదులు వాల్మీకి మతానుసారముగా రాముని ఉత్తమ పురుష పుంగవునిగానే చిత్రించిరి. ఉదా :

1. రామ లక్ష్మణులతో విశ్వామిత్రుడు వామనాశ్రమమును దర్శించి నపుడు వామనావతార కథ చెప్పుటలో ఆ మహర్షి రామునితో 'ఆ వామనుడవే నీవు' అని ఉగ్గడించుట రాముని విష్ణుత్వమును సాక్షాత్తుగా చెప్పుట :

"నీవె వామనుడవై నెగడి త్రివిక్ర
మావతారము దాల్చినట్టి విష్ణుఁడవు
నాడును నిది నీ వనంబు శ్రీరామ!
నేడును నారీతి నీవనంబయ్యె"

— బాలకాండము.

భాస్కర రామాయణమున ఇట్టి ప్రశంస లేదు.

2. మతంగాశ్రమమున శబరి అగ్ని ప్రవేశము చేయఁబోవునపుడు కవి రామునకు వాడిన విశేషణములు విష్ణు పరములే :

"పరము పరంధాము పరమకల్యాణు
పరిపూర్ణు పరమాత్ము పరమేష్ఠివినుతు
నవ్యయు నవికారు నఖిలాంతరాత్ము
నవ్యక్తు నఖిలేశు నాద్యంత రహితు
భవ ముఖామరవేద్యు భవరోగ వైద్యు
రవి కులాంబుధి చంద్రు రమురామచంద్రుఁ
దనమది నిలిపి యుత్తటి వల గొనుచు
వినుతించి శబరి యా విభుని సన్నిధిని
ననలునియందు రామార్పణంబుగను"

—అరణ్యకాండము.

భాస్కర రామాయణములో నిది లేదు.

3. రంగనాథ రామాయణమునందు తార వాలికి హితము గఱపుటలో రాముని విష్ణుత్వమే యుగ్గడింపబడెను :

"ఆ రాఘవుఁడు విష్ణుఁ డంబుజోదరుఁడు
వైరంబుగొని గెల్వ వశముగా దతని"

—కిష్కింధాకాండము.

భాస్కర రామాయణములో ఆ విష్ణు ప్రశంస లేదు సరికదా రాముని మానవ మాత్రునిగా నెంచి తార, గాంధారి కృష్ణుని శపించినట్లుగా శపించుటయు కలదు.

"పోలఁ బతివ్రతఁ గావున, నోలిం బొలియన్ శపింప నోపుదు నీ వి
ట్లాలిం గోల్పిడివగలం, గ్రాలెదు నిను వేఱ యేల కడగి శపింపన్.
నరవర ! యిట్లకారణము నా పతిఁ జంపితి గాన యీవు బం
ధుర భుజశక్తితో మహిజఁ దోకొని వచ్చిన సీత నీ కడం
జిరతర కాల మింపుగ వసింపక నీవతి దుఃఖపాటుతో
నెరియుచునుండ భూమిఁ జొర నిమ్మనుచున్ శపియించెఁ గిన్కతోన్"
(కిష్కింధాకాండము 304, 305)

ఈ శాప ప్రసంగము వాల్మీకమున నైతము లేదు.

అదియుగాక ధనుర్భంగ ఘట్టమునందు రంగనాథ రామాయణమున రామ విశ్వామిత్ర పాత్రలలో కానవచ్చెడి గాంభీర్య లోపము భాస్కర రామాయణ

మున వాటిల్లలేదు. అట్లే సీతారాముల వివాహ వర్ణనము కూడా రంగనాథ రామాయణమున ఎక్కువ లౌకిక తంతుతోను, భాస్కర రామాయణమున ఎక్కువ వైదిక కల్పానుసారముగను నడచినది.

మొత్తముమీద భాస్కర రామాయణము రంగనాథ రామాయణమువలె వాల్మీకమునకు ఎక్కువ దూరము పోలేదు. మరి అమూలకములైన గాథలను రంగనాథ రామాయణమువలెనే స్వీకరించుట అవి తత్పూర్వమే ఆంధ్రమున ప్రజాదరమును పొందియున్న కథలగుట వలన వాటిని విసర్జించినచో తమ గ్రంథము లోకమునకు తృప్తి గొల్పదని భాస్కరాదులు సందేహించిరేమో. సులోచనా వృత్తాంతము అట్టి వాటిలో ఒకటి యైనను ఏల వదలి పెట్టబడెనో చెప్పలేము. బహుశః కొందరు పరిశోధకులు తలంచినట్లు ఆ కథ రంగనాథ రామాయణమున ప్రవేశము కలుగుట భాస్కరాదుల తరువాత ఎప్పుడో జరిగి యుండును.

—: o :—

నాచన సోముడు

కాకతీయ సామ్రాజ్య పతనానంతరము, తురుష్కుల పాలై పోయినది పోగా మిగిలిన యాంధ్ర భూభాగమున అద్దంకిలో రెడ్డిరాజ్యమును, రాచకొండలో వెలమరాజ్యమును, విజయనగరములో విజయనగర రాజ్యమును స్వతంత్రముగా వెలసినవని పూర్వప్రకరణములో చెప్పితిని. వీటిలో రెడ్డిరాజ్య స్థాపనకు పిమ్మట సుమారు పది సంవత్సరములకు వేదభాష్యకర్తయైన విద్యారణ్య యతీంద్రుల యాశీస్సులతో హరిహరరాయ బుక్కరాయలనెడు సోదరులు తుంగభద్రా తీరమున విజయనగర రాజ్యమును స్థాపించిరి. ఈ రాజ్యమే క్రమముగా దక్షిణ భారతము నంతటను వ్యాపించి విజయనగర మహాసామ్రాజ్య మనుపేర శత్రు దుర్నిరీక్ష్యములైన తేజోబల పరాక్రమములతో వర్ధిల్లెను.

రెడ్డిరాజ్యమునకు ప్రథమాస్థాన కవి యెఱ్ఱాప్రెగ్గడ యైనట్లు, విజయ నగరాస్థానమునకు ప్రథమకవి నాచన సోముడని చెప్పవచ్చును. కాని యెఱ్ఱన తన రాజైన వేమారెడ్డికి గ్రంథమును కృతియిచ్చినట్లు నాచన సోముడు హరి హర రాయలకుగాని బుక్కరాయలకుగాని గ్రంథ మేదియును కృతి యిచ్చినట్లు కానరాదు. ప్రసిద్ధమైన యాతని యుత్తర హరివంశము హరిహరనాథునకు కృతి యీయబడినది. ఆస్థానమున నున్నంత మాత్రమున కవియైనవాడు తన గ్రంథ ములను ఆ రాజునకే అంకితము నీయవలయునను నియమము లేదు గనుక సోమన తదాస్థానమున పదస్థుడై యుండియుండవచ్చును. గ్రంథము కృతి యివ్వకున్నను అతని శాస్త్ర వైదుష్యమునకు మెచ్చి బుక్కదేవరాయ లొక యగ్రహారమును దానము చేసెను. దానిని బట్టియే నాచన సోముడు విజయనగర రాజ్య ప్రథమాంధ్రకవి యని చెప్పుకొనుట పరిపాటియైనది.

అగ్రహార ప్రదాన సమయమున బుక్కదేవరాయలు వేయించిన శాసనము నకు రెండు ప్రతులు కలవు. అగ్రహారదాన సంవత్సరము తారణ సంవత్సర మని మాత్రము రెండింటను సమానముగా నున్నది. కాని శాలివాహన శకాబ్ద సంఖ్యలో ఆ రెంటికిని భేదము కలదు. ఒక దానిలో "రస భూ నయనేందుభిః

శకస్యాబ్దే అలంకృతే కారణాబ్దే చైత్రమాసే" అని కలదు. అనగా రసభూ నయనేందు సంఖ్యా సంకేతికమైన సంవత్సరము. అది శాలివాహనశకము 1216 (క్రీ.శ. 1294) అని యర్థము. రెండవ దానిలో "రసాభ్ర నయనేందుభిః శక స్యాబ్దే అలంకృతే తారణాబ్దే చైత్రమాసే'' అని యున్నది. ఇది శాలివాహన శకము 1206 (క్రీ. శ. 1284.) ఈ రెండింటిలో తారణ సంవత్సరము 1206 లోనే సంభవించును. గనుక రెండవ పాఠమే సరియైనదని తోచును. కాని అదియు పొసగదు. ఏమనగా క్రీ. శ. 1336 లో స్థాపించబడిన విజయనగర సామ్రాజ్యము నేలిన బుక్కరాయలు క్రీ. శ. 1284 లో శాసనము వేయించుట అసంభవము. కాబట్టి యీ రెండు పాఠములును తప్పేయని యూహించి శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు ఆ సంవత్సర సంకేత వాక్యమును "రసర్తు నయనేందుభిః" అని సవరించిరి. అనగా శా. శ. 1266 (1266+78=1344 క్రీ. శ.) అది తారణ సంవత్సరమే. అది విజయనగర సామ్రాజ్య స్థాపనా నంతర మెనిమిది సంవత్సరములకు వచ్చును. శ్రీ ప్రభాకర శాస్త్రి గారి నిర్ణయ మును పండితు లందరు అంగీకరించిరి. శాసన కాలము నాటికి రాజ్యమేలుచున్న వాడు హరిహరరాయలు. బుక్కరాయలు యువరాజు మాత్రమే. ఐనను సర్వ సమర్థతతో అన్నగారికి కుడిభుజమై రాజ్యపాలనాదికమున ప్రాభవము తో పాల్గొనుచుండినవాడు గాన యువరాజు ఆ యగ్రహార ప్రదానము చేయుటయు ఆయన పేరుమీదనే శాసనము వేయబడుటయు న్యాయమే. ఈ శాసనమును బట్టి యుత్తర హరివంశ రచనా కాలమును నిర్ణయింపలేము. ఈ గ్రంథమున కును ఆ శాసనమునకును ఏమియు సంబంధము లేదు. బహుశః ఈ మహాకావ్య రచనా సముపార్జితమైన యశస్సు వ్యాపించిన పిమ్మటనే సోముడు రాజుచే సమ్మానితుడై యుండవచ్చును. అగుచో ఈ గ్రంథము క్రీ. శ. 1340 ప్రాంత మున పుట్టియుండును. ఈ యూహ నిజమగునేని ఎఱ్ఱన హరివంశము కంటె సోముని హరివంశము వయసున సుమారు పదేండ్లు చిన్నది. శాసనకాలము నాటికి ఉద్దండ పండితుడుగా ప్రసిద్ధికెక్కి రాజసమ్మానితుడై నాచన సోముడు ఆ శతాబ్ది యారంభమున జన్మించియుండవచ్చును. కాగా ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ కంటె సుమారిరువది సంవత్సరములు చిన్నవాడై యుండును.

ఇతని కవితా యశస్సునకు కారణభూతమైనది ఉత్తర హరివంశము. ఇతడు హరివంశమును, పూర్వ హరివంశము ఉత్తర హరివంశము అను పేర్లతో

రచించియుండుననియు నందు మొదటిది ఉత్పన్నమైపోగా నుత్తర హరివంశము మాత్రమే మిగిలినదనియు కొందరనుకొందురు. వారియూహ కాధారము లివి:-

(1) ఈ ఉత్తర హరివంశమునకు ఇష్టదేవతాస్తుతి కృతి ప్రధానాత్మకమైన అవతారికాభాగము లేదు. (2) కథా ప్రారంభము నందలి యీ క్రింది

కం॥ హరివంశ ప్రథమ కథాం
తరమునఁ గల వింతలెల్లఁ దప్పక మదిలోఁ
దిరమయ్యెఁ గదా మీఁదట
నరవర! యే కథలొకో! వినం బ్రియ మనుడున్ (1-3)

కం॥ జనమేజయుఁ డిట్లను న
మ్మునితో; బలదేవు లావు మును విని మఱియుం
దనియదు మది ముద మొదవఁగ
వినఁగోరెడుఁ జెప్పవే వివేకనిధానా! (1-4)

కాని ఈ యుక్తులంత బలమైనవి కావు. ఏమన ఈ గ్రంథమునకు అవతారిక అనావశ్యకమనియు నిది తిక్కన సోమయాజి కృత భారతమునకు పరిశిష్టభాగముగా గ్రహింపబడవలెననియు కవి భావించినట్లు గద్యమున ఈ పంక్తులు కలవు.

"ఇది శ్రీమదుభయకవిమిత్త్రి కొమ్మనామాత్య పుత్త్రి బుధారాధన విరాజి తిక్కన సోమయాజి ప్రణీతంబైన శ్రీ మహాభారతకథానంతరంబున శ్రీమత్సకల భాషాభూషణ సాహిత్య రసపోషణ సంవిధానచక్రవర్తి సంపూర్ణకీర్తి నవీనగుణసనాథ నాచన సోమనాథ ప్రణీతంబైన యుత్తర హరివంశంబు నందుఁ బ్రథమాశ్వాసము." సంస్కృతమున హరివంశము భారతమునకు పూరకమైనట్లు తెలుఁగున తన గ్రంథమే తిక్కన కవికృత భారతమునకు పూరకముగా భావింపబడవలెనని కవి మనోరథము. మఱియు తిక్కన తన భారతమును హరిహరనాథున కర్పించినట్లే తానును ఆ దేవునికే తన గ్రంథమును అంకితమిచ్చుటపై ఊహను బలపరచుచున్నది. అట్టిచో ఈ గ్రంథమునకు అవతారిక అనావశ్యకమని కవి భావించుట సహజమే.

నిజమునకు సోమన యెఱ్ఱాప్రెగడ వలెనే హరివంశము నంతను పూర్తిగా వ్రాసియుండునేని యందలి రెండు భాగములకు పూర్వభాగము, ఉత్తర భాగము అని పేళ్ళు పెట్టవలయును గాని పూర్వ హరివంశము, ఉత్తర హరివంశము అని వ్యవహరించుట తగదు. మఱియు తాను కృష్ణావతార మహిమలు కొన్నే చెప్పదలచితిననియు, తాను చెప్పక విడిచిన వాటిని ఇతర పురాణ కథల వలన తెలిసికొనవలయుననియు కవి యీ క్రింది పద్యమున చెప్పెను.

కం॥ హలపాణి మహిమ చెప్పం
గలవారెవ్వరు పురాణకథలన్ మఱియుం
దెలిసికొనుము నేఁ జెప్పక
నిలిచిన చోటులు వివేక నిర్మల బుద్ధిన్. (1-11)

దీనిని బట్టి తాను కృష్ణునకు సంబంధించిన కొన్ని కథలే చెప్పదలచినట్టు కవి స్పష్టముగా వ్యక్తము చేసెనని యనుకొనవచ్చును. మఱి ఆ చెప్పదలచిన కొన్ని కథలకు "ఉత్తర హరివంశము" అని పేరు పెట్టనేల? యని యందు మేని అందలి కథలన్నియు హరివంశము నందలి యుత్తరభాగమునకు సంబంధించినవి గనుక—అని సమాధానము. అందుచే ఉత్తరహరివంశము అనుటలో తప్పులేదు. మరి యితడు పూర్వభాగమును రచింపలేదనియే పలువురి యభిప్రాయము. పూర్వభాగమున బాలకృష్ణలీలా కథనము తప్ప తక్కిన భాగమంతయు నీరసముగా పౌరాణికవిషయ భూయిష్ఠముగా నుండును. సాహిత్య రసపోషణ సంవిధాన చక్రవర్తి యనిపించుకొన్న సోమన ఆ నీరస ఘట్టములను గైకొని తన బిరుదమును సార్థకము చేసికొనలేడు. ఆయనది రస పోషణ పరాయణమైన ప్రాబంధిక ధోరణి. ఆ ధోరణికి విషయ ప్రధానములు, విజ్ఞానోపదేశ మాత్ర ప్రయోజనములునైన ఘట్టములు పనికిరావు.

ఉద్విగ్నమైన యీతని చిత్త ప్రవృత్తి కూడ వాటిని అంగీకరింపదు. ప్రతి పద్యమును ఏదో యొక రస భావముతోనో, అర్థాలంకారముతోనో అలంకరించి కావ్యమంతయు హృదయావర్జకముగా రచింపవలయుననెడి కుతూహలము కలవాడీతడు. ఇట్టి రసావిష్టుడైన కవి పౌరాణిక భాగములను తడవకపోవుట సహజమే.

ఈ గ్రంథమున గల కథలన్నియు హరివంశోత్తర భాగము నందలి వగుటచే దీనికి ఉత్తరహరివంశ మను పేరే తగియున్నది. ఆ ఉత్తరభాగము ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ గ్రంథము నందలి యుత్తరభాగమే యని యనుమానించుటకు కొంత అవకాశమున్నది. సంస్కృత హరివంశము హరివంశపర్వము, విష్ణు పర్వము, భవిష్యపర్వము అను మూడు భాగములు కలది. ఎఱ్ఱన ఆ మూడు పర్వములను అనువాదములో పూర్వోత్తర భాగములుగా విభజించెను సోమన రచించిన ఉత్తరహరివంశమునందలి కథలన్నియు నెఱ్ఱన యుత్తర భాగము నందలివియే యగుటచే దానినే యాత దనుసరించెనేమో యని యనుకొనవచ్చును. ఎఱ్ఱన రచన ప్రకారము నరకాసురకథ కుండిన నగరమున రుక్మిని సంహరించి బలరాముడు ద్వారకకు వచ్చిన పిమ్మట జరిగినట్లున్నది. సోమన హరివంశ ములో సైతము నరకాసుర కథకు పూర్వవృత్తాంతముగా రుక్మిమరణమే ప్రస్తా వింపబడినది.

> కం॥ అనుటయు నాజనమేజయ
> జనపతి యిట్లనియె రుక్మి సచ్చిన మగుడం
> జని యాదవ నగరంబున
> జనార్దనుం డేమి సేసె సౌజన్యనిధీ!

కావున ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ భాగమునే యీతడు తనరచన కాధారముగా గైకొని యుండవచ్చును.

మరియు నెఱ్ఱాప్రెగ్గడ యుత్తర భాగమున నరకాసుర కథకు పూర్వము జరాసంధుడు మధురపై దండెత్తుట, ద్వారకా నిర్మాణము, బలరాముడు కాళింది భేదనము సేయుట, రుక్మిణీ కల్యాణము, బలరాముడు రుక్మిని చంపుట యను మూడు ప్రధాన కథలు కలవు. ఆ మూడింటిని వదలి సోమన నరకాసుర కథతో తన గ్రంథమును ఉపక్రమించెను. ఆ మూడును ఉత్పన్నమైపోయిన దని తలంపబడెడు పూర్వహరివంశమున ఉన్నవేమో యని సందేహించుటకును వీలులేదు. ఏమనగా, ఎఱ్ఱనకును సోమనకును లభించిన మూలహరివంశము మూడు పర్వములు కలదిగా గాక పూర్వోత్తరము లనెడి రెండు భాగములు కల దియే యగునేని నరకుని కథకు పూర్వమున గలవని పైని పేర్కొన్న మూడు కథలు ఉత్తరభాగము నందలివియే కాని, పూర్వభాగమునందలివి కావు.

కాబట్టి బలరామ కృష్ణుల చరిత్రలో గల రసవద్ఘట్టములలో కొన్ని మాత్రమే గైకొని యీతడు ఉత్తరహరివంశమును రచించెనుట సత్యము. రుక్మిణీ కల్యాణము అట్టి రసవద్ఘట్టమే. సోమన దాని నేల వదలిపెట్టెనో తెలియదు.

ఎఱ్ఱన భవిష్యపర్వము చాల సంగ్రహించెనని యాతని ప్రకరణమున చెప్పితిని. ఇతడు దానిని తడవనేలేదు. కావున ఇతడు ఉత్తర భాగమునైనను- అది సంస్కృతోత్తరభాగమైనను కావచ్చును, ఎఱ్ఱన యుత్తరభాగమైనను కావచ్చును-పూర్తిగా అనుసరింపలేదు; అనువదింపలేదు.

హరివంశమునుండి యీతడు గైకొన్న కథ లాఱు.

1. నరకాసుర వధ (ప్రథమాశ్వాసము)

నరకాసురుడు ద్విగిజయయాత్రాకుతూహలియై స్వర్గముపైకి దండెత్తి ఇంద్రాది దిక్పాలకులను పారద్రోలుట-దైత్యభటు లమరావతిని కొల్లగొట్టి దివిజ కాంతలను చెఱబట్టుట-నరకు డప్సరోరత్నమైన ఊర్వశిని పిలిపించి తన్ను పొందుమని యభ్యర్థించుట-ఆ జాణ తెచ్చుకోలు సమ్మతి నటించి యింద్రాదుల వలె హవిర్భాగార్హత సంపాదించి యుపేంద్రప్రాభవముతో తన్ను గైకొనుమని యాశ పెట్టుట-నరకుని ఆదేశమున దైత్యభటులు యజ్ఞ భాగ హరణార్థమై బదరికావనవాసులైన ఋషులను బాధించుట-భారద్వాజాది ఋషులు ద్వారకకేగి తమపాట్లు శ్రీకృష్ణునకు విన్నవించుట-అదేసమయమున నింద్రుడును శ్రీకృష్ణుని దర్శించి తన పరాజయమును నరకు నౌద్ధత్యమును విన్నవించుకొనుట-శ్రీకృష్ణుడు సత్యభామా సహితుడై నరకునిపైకి యుద్ధము సేయబోవుట-యుద్ధమున శ్రీకృష్ణుడు నొచ్చి మూర్ఛిల్లగా సత్య విల్లందుకొని నరకునితో పోరి యలయించుట-శ్రీకృష్ణుడు తేరి, చక్రము గైకొని నరకుని సంహరించి ఆతని కుమారుడైన భగదత్తునకు ప్రాగ్జ్యోతిషము నొసంగుట-నరకుని తల్లియగు భూదేవి తన్నుచేరవచ్చి దుఃఖింపగా శ్రీకృష్ణు డామె నోదార్చి జయలక్ష్మీ సంశోభితుడై ద్వారకకు తిరిగివచ్చి బంధుజనులతో సుఖముండుట. ఇది ప్రథమాశ్వాసము.

౨. మృతుడైన యొక బ్రాహ్మణ బాలుని శ్రీ కృష్ణుడు బ్రతికించుట.

(ద్వితీయాశ్వాసము)

ఒకప్పుడు శ్రీకృష్ణుడు ఏకదినక్రతుదీక్షితుడై యుండగా నొక విప్రుడు దుఃఖపరవశుడై వచ్చి తనకు రానున్న యాపదను తొలగించి రక్షించుమని కృష్ణుని ప్రార్థించి తన యాపద నెఱిగించుట- (ఆ బ్రాహ్మణునకు తత్పూర్వము మూడు తడవలు ముగ్గురు మగబిడ్డలు పుట్టి పుట్టుకలోనే మరణించిరి. ఇపు డాతనిభార్య ఆసన్నప్రసవ యై యుండెను. ఈ బిడ్డయైనను దక్కునో దక్కదో యను భయముచే పుట్టబోవు శిశువు యమునిబారి పడకుండ కాపాడుమని కృష్ణున కాతడు చేసిన విన్నపము)- కృష్ణుడు క్రతుదీక్షితుడు గాన విప్ర శిశు రక్షణార్థమై యర్జునుడు ససైన్యముగా బ్రాహ్మణునింటికి పోవుట-అర్జునుని సమక్షముననే యమభటులు అప్పుడే జన్మించిన బ్రాహ్మణశిశువును హరించుట- బ్రాహ్మణు డర్జునుని యసమర్థతకు నిందించి, మరల కృష్ణుని జేరి మొఱ పెట్టుకొనుట-కృష్ణు డర్జునసారథికమైన రథముమీద విప్రసహితుడై యుత్తరదిశకు పయనించుట. సాగరుడు శ్రీ కృష్ణుని పథయానమున కనువైనంతమేర శిలాసన్నిభముగా జలమును ఘనీభవింపజేయుట-అట్లే సముద్రతరణానంతరము కానవచ్చిన జయంతాది సప్తగిరులు కృష్ణుని రథమునకు త్రోవయిచ్చుట-రథనిరోధ మొనర్చిన కాఱుచీకటిని కృష్ణుడు భేదింపగా తేజోమయాకారుడైన యొక పురుషుడు కానవచ్చుట - కృష్ణుడు రథమును తోడివారి నచట నిలిపి యొంటరిగా తానే తేజఃపటలములో ప్రవేశించి విప్రుని నల్వురు మృతబాలకులను సజీవులుగా తెచ్చి వారి తండ్రి కొసగుట.

౩. శ్రీ కృష్ణుడు సంతానార్థియై కైలాసమున కేగి శివునిచే వరము పొందుట.

(తృతీయాశ్వాసము)

అనపత్యయైన రుక్మిణి తమ దాంపత్యానురూపమైన పుత్త్రసంతానము నపేక్షించి యా భాగ్యమును కల్గింప వినయసుందరముగా ప్రియాలాపముతో ప్రియుని ఏకాంతమున వేడుట - శ్రీకృష్ణుడు ప్రసన్నుడై యామెకు వర మిచ్చి తప మొనర్ప కైలాసమునకేగ సంకల్పించుట-తన పరోక్షమున యాదవ ర్భుశత్రువైన పౌండ్రక వాసుదేవుని వలన నగరమునకు ప్రమాదము సంభవింపకుండ బలదేవ సాత్యకి ప్రముఖ యాదవనాయకులకు నగర రక్షణాది కార్య

కౌగలించుకొనుట - సుదర్శన చక్ర మా యిరువురి శిరములను ఖండించి కాశీ పట్టణమును భస్మీభూతము గావించుట.

5. హంస డిభకోపాఖ్యానము (ఐదవ ఆశ్వాసము)

సాళ్వ దేశాధీశుడైన బ్రహ్మదత్తుడను రాజునకు శివుని వరమువలన హంస డిభకులను పుత్త్రులు పుట్టుట-విష్ణుభక్తుడైన యాతని మంత్రికి జనార్దనుడను పుత్త్రుడు పుట్టుట-హంసడిభకులు పెరిగి పెద్దవారై శివుని గురించి తప మొనర్చి శత్రు విజయ వరమును పొందుట-ఆ రాజకుమారులు వేటకు వెళ్ళి ఆ వనములో తపస్సమాధియందున్న దుర్వాసోమునిని దుర్భాషలాడి అవమానించి ఆశ్రమ వస్తువులను ధ్వంసమొనర్చుట- ఆ ఋషి వారిని శపింపజాలియు తపోవ్యయ మొనర్పలేక ద్వారక కేగి తమ దుఃస్థితిని హృదయవిదారకముగా శ్రీకృష్ణున కెరిగించుట- కృష్ణుడు ఆ తపస్వికి మనశ్శాంతి కలిగించి హంస డిభక వధకు ప్రతిజ్ఞ బూనుట- హంసడిభకులు తండ్రిచే రాజసూయము చేయింప ప్రయత్నించుట- రాజసూయము సర్వాతిరిక్త పరాక్రమ సారులైన రాజులకు గాని సాధ్యము గాదనియు, వా రందులకు తగరనియు జనార్దనుడు వారించుట-వా రాతని మాట సరకుగొనక రాజసూయమునకు నాహ్వానించు నెపమున నా మంత్రి కుమారుని కృష్ణు నొద్దకు రాయబార మంపి, యాదవులు తమకు కప్పముగా రాజసూయ వేళకు ఉప్పు తేవలయునని సందేశము పంపుట-జనార్దనుడు ఈ కారణము చేతనైనను శ్రీకృష్ణుని సందర్శించు భాగ్య మబ్బెనని సంతసించి ద్వారక కేగి హంసడిభకుల దుష్టత్వమును, వారి సందేహము శ్రీకృష్ణున కెరిగించుట-ఆయన సాత్యకిచే హంసడిభకుల యొద్దకు ప్రతిసందేశముఁ బంపుట-హంసడిభకులు సాత్యకిని తూలనాడగ నాత డనివార్య శౌర్యముతో విజృంభించి పుష్కరసర స్తీరము రంగముగా యుద్ధ నిశ్చయము చేసికొని వచ్చుట-సాళ్వ యాదవ బలములు ఆ సరోవరతీరమున యుద్ధమునకు తారసిల్లుట- హంస డిభకుల పక్షమున పెక్కురు దైత్యదానవ నాయకులు రణ మొనర్పవచ్చుట-విచక్రుడను రాక్షసుడు తొలినాడు కృష్ణు నెదిర్చి ఘోరముగా పోరి సుదర్శన చక్ర నిహతుడగుట.

మరునాటి యుద్ధమునకు ఉభయ సేనలు గోవర్ధన పర్వతము చెంతకు జేరుట- హంసుడు కృష్ణునితో ఘోర యుద్ధము చేయగా శౌరి యాతనిని

యమునానది మడుగులో నడగ్రొక్కుట-డిభకుడన్న మరణమునకు విల పించుచు బలరామునితో పోరి అన్న పోయిన దారినే పరలోకమున కేగుట. హంస డిభకుల అంతము- యాదవ సేనల విజయము- శ్రీకృష్ణుడు తన చిన్న నాటి క్రీడారంగమైన గోవర్ధన ప్రాంతమున నుల్లాసముతో కాలము పుచ్చుట- యశోదానందులు తమ కుమారులను చూడవచ్చి వారిచే సంభావితులై ఆనంద భరితు లగుట - కృష్ణుడు జయలక్ష్మీశోభితుడై యాదవులతో ద్వారకకు మరలుట.

6. ఉషా పరిణయము (6 వ ఆశ్వాసము పూర్వభాగము)

బలిచక్రవర్తి కుమారుడైన బాణుడు, పార్వతీ పరమేశ్వరులు తమ పుత్త్రుడైన కుమారస్వామిని ముద్దుగా లాలించుట జూచి తనకు పితృలాలన భాగ్యము లేమికి విచారించి శివుని గూర్చి తపస్సు చేయుట- శివుడు తపమునకు మెచ్చి యతనిని పుత్త్రునిగా స్వీకరించి, గాణాపత్యమును, మయూరధ్వజమును ప్రసాదించి తాను పార్వతీసహితుడై అతని రాజధానియైన శోణితపురము చెంత నివసింప నను గ్రహించుట- బాణుడు నానాదేశాధీశుల జయించియు తన వేయి చేతులతీట యింకను తీరమికి చిడిముడిపాటు జెంది, రణకండూతి తీరు నుపాయ ముపదేశింపుమని శివుని వేడుట- పరమేశ్వరుడు లోలో నవ్వుకొని నీ మయూర ధ్వజము నిర్నిమిత్తముగా నేల గూలినప్పుడు నీ యుత్సాహము తీర్చెడి రణము సంభవించునని యాశగొల్పి పంపుట.

అతడు సభా భవనమునకేగి యా సంతోషవార్త మంత్రుల కెఱిగించు చుండగనే మయూర ధ్వజము విఱిగి నేల గూలుట- ధ్వజపతనము అభ్యుదయ హేతువని బాణుడు సంతసింపగా మంత్రియైన కుంభాండకుడు ఆ దుర్నిమిత్తము నకు చింతిల్లుట-ఒకనాడు పార్వతీ పరమేశ్వరులు ప్రమద కాంతలతో, దనుజ కన్యలతో కలిసి లీలోద్యాన కేళీలాలసులై విహరించుట-పార్వతీ పరమేశ్వరుల శృంగార చేష్టానుభవములు చూచి, తన కట్టి భాగ్యములేమికి నుషా కన్య చింతించుట- పార్వతీదేవి యామె తల పెఱింగి, 'రాబోవు మాఘ శుక్ల ద్వాదశి నాడు స్వప్నమున నీ పొందనుభవించు యువకుడు నీకు పతియై దాంపత్య సౌఖ్యానుభూతి కలిగించు'నని వరమిచ్చుట- కొలది కాలమున కట్లే జరుగుట- దానవకన్య తనకు కన్యాత్వ భంగము కలిగి నందులకు చింతించుట -

7. ఉషా పరిణయము (6 వ యాశ్వాసము, ఉత్తర భాగము)

నారదుడు శ్రీకృష్ణుని కొలువున కేతెంచి అనిరుద్ధుని వృత్తాంత మంతయు చెప్పుట-శ్రీకృష్ణుడు ప్రద్యుమ్న బలరాములతో గూడి గరుడారూఢుడై బాణుని పైకి వెడలుట- బాణుని పురమును సమీపింపగానే ఆ మువ్వురి శరీరములు బంగరువన్నె గలవి యగుట- బలరాముడు ఆ వింత మార్పునకు కారణ మడుగగా కృష్ణుడు రుద్రాజ్ఞచే * శోణపురమును, అగ్ను లన్నియు పరివేష్టించి యుండుననియు,అందు ఆహవనీయాగ్ని తమ్ము తారసిల వచ్చుచుండుటచే తమ శరీరచ్ఛాయలు మారినవనియు సమాధానము చెప్పుట- గరుత్మంతుడు ఆకాశ గంగా జలములను తన రెక్కలతో తెచ్చి ఆహవనీయాగ్ని నార్పుట- బ్రహ్మ పుత్రులును, రుద్రానుచరులునైన పదిమంది యగ్నులను వెంటబెట్టుకొని యంగిరసుడను ముని కృష్ణుని మార్కొని పోరి యోడిపోవుట- శివుడు శ్రీకృష్ణునిపైకి శివజ్వరమును పంపుట- కృష్ణుడు విష్ణు జ్వరమును ప్రయోగించి దానిని రూపుమాపుట- శివుడు స్వయముగా యుద్ధమునకు దిగి శ్రీకృష్ణునిపై పాశుపతమును ప్రయోగించుట- కృష్ణుడు దానిని వారించి జృంభణాస్త్రమును ప్రయోగింపగా శివుడు సొమ్మసిలి తూలి తొలగిపోవుట- కుమారస్వామి కృష్ణు నెదుర్కొని నానాస్త్రములు ప్రయోగింపగా నాయన వాటిని ప్రతిహతము చేసి కుమారుని పారద్రోలుట- బాణుడు సర్వ రాక్షస సైన్య సమేతుడై యెత్తివచ్చి కృష్ణుని యెదుట నానావిధ ప్రలాపములు పలుకుట-కృష్ణు డాతని సహస్ర బాహువులలో రెండు వినా తక్కినవి ఖండించి ప్రాణావశిష్టుని జేసి పారద్రోలి కన్యాంతఃపురము ప్రవేశించి బద్ధుడైయున్న అనిరుద్ధుని విడిపించి ఉషాకన్యతో నాతనిని గరుడవాహనము నెక్కించుకొని బాణుని యాలమందలను పోషించుచున్న వరుణుని దెసకుపోయి గోధనము నిమ్మని కోరుట-వరుణుడు కృష్ణునితో పోరి పరాజితుడై స్తుతించుట- బాణుని ఆవులను తన ప్రాణ మున్నంత వరకు కాపాడెదనని ఆతనికి మాటయిచ్చి యున్నందున వాటిని వీడజాలనని కృష్ణునితో విన్నవించుట- కృష్ణు డాతని వేడికోలును మన్నించి విజయలక్ష్మి శోభితుడై ద్వారకకుపోయి బంధు జనులకు ప్రీతి కల్గించుట. ఇట బాణాసురుడు శివుని స్తోత్రము చేయ అజరామరత్వంబును, గణాధిపత్యమును ఇచ్చి మహాకాళ నామాంకితుని జేసి యనుగ్రహించుట.

---

* ఈ గ్రంథమున ఆ పురము గిరివ్రజ మని కలదు. అది పొరపాటు కావచ్చు. కవియే పొరబడెనో గ్రంథమునకు ప్రతులు వ్రాసికొనినవారే పొరబడిరో చెప్పలేము. గిరివ్రజము జరాసంధుని నగరము - బాణునిది కాదు.

గ్రంథ పరామర్శ

ముందు పేర్కొన్న ఆరు కథలలో ప్రథమాశ్వాసమునందలి నరకాసురోపాఖ్యానము రచనలో తక్కిన కథలకంటె ఉత్తమోత్తమముగా నున్నది. దాని తరువాత పేర్కొనదగినది హంసడిభకోపాఖ్యానము.

నరకునికథలో ఊర్వశీనరకాసుర సంభాషము తిక్కనార్యుని రంభారావణ సంవాదమునకు ప్రతిబింబమని చెప్పదగి యున్నది. ఈ యెడనే కాదు, అనువైనప్పుడెల్ల తిక్కనగారి రచనాపద్ధతిని ఒరవడిగా పెట్టికొని రచన సాగించుట యితనికి పరిపాటి. ఆ యనుకరణము వలన తాను తిక్కనార్యుని అపరావతారముగా లోకముచే కీర్తింపబడవలయు నను ఆశ కలవానివలెనే తోచును. తన గ్రంథము తిక్కన భారతమునకు పరిశిష్టభాగముగా హరిహరినాథునకే యంకితముగా నుపక్రమించుటలోనే సోమునకు అట్టి యాశ కలదని స్ఫురించుచున్నది. ఆ ఛాయ లున్నను అందు పాత్ర దృష్టిలోను, సంవాద చాతురిలోను గల శిల్ప ప్రౌఢి యిందు కొంత కొరవడినదని చెప్పవచ్చును.

ఈ కథలలో నిరువురు దేవవేశ్యలే యైనను వారికి కొంత భేదము ఉన్నది. రంభ నలకూబరునకు ప్రియురాలు. అనన్యసక్త. అందుచే రావణునితో నామె చేయు సంభాషణలలో నించుకేనియు గణికాత్వము స్ఫురింపదు. అయినను ఉద్ధతుడైన రావణుని తప్పించుకొనలేకపోయినది. ఇక ఊర్వశి మొదటి నుండియు వేశ్యగానే నరకునితో సంభాషించి అతనిచేయికి జిక్కక తప్పించుకొని పోవుటయేగాక కపటోపాయముచే నా రాక్షసునే యాత్మవినాశహేతువైన కార్యమునకు పురికొల్పినది. వాడు అవివేకియై ఆమె పన్నిన మాయావాగురలో చిక్కుకొనెను. ఇది సహజమే. క్రూరులకు అవివేకమును, కపటులకు భీరుత్వమును సహజ లక్షణములు. నరకుడు హవిర్భాగహరణార్థమై ఋషులను బాధించుటయే కృష్ణుని నరకసంహార సంకల్పమునకు ప్రథమకారణము. నరకాసురోపాఖ్యానములో ఊర్వశి నటించిన యీ రంగమే ప్రాణవంతమైన ప్రథమఘట్టము. రెండవది సత్యభామ నరకునితో యుద్ధము చేయుట. కృష్ణు డొసంగిన విల్లందుకొని యరదముపై నిల్చి నా నేర్పు చూడుమని ప్రియునిపై నొక చూపును, నా శక్తిని చూడుమని రిపుపై నొక చూపును బరపుచు, ప్రణయ రసాసారమును

శౌర్యరసాసారమును సాత్రాజితి మనోహర, భయంకర రూపద్వయమును ఏకత్ర మేళవించి ప్రదర్శించిన సోమన రూపచిత్రణ కౌశలమే అతని సాహిత్య రసపోషణ బిరుదమును సార్థకము చేయు గుణములలో నొకటిగా పేర్కొనబడ దగినది. ఈ ఘట్టము భాగవతములో పోతనార్యునకు అనుకరణీయ మగుటయే దీని రసవత్తకు ప్రబల దృష్టాంతము.

హంసడిభకోపాఖ్యానము వీరరస ప్రధానమైన యొక ప్రత్యేక కావ్యముగా పేర్కొనదగిన ఉపాఖ్యానము. "తిక్కనగారి యుద్ధవర్ణనలకు ప్రతిచ్ఛాయలుగా యుద్ధవర్ణనలు చేయుటలో సోముడు మిక్కిలి సమర్థుడు" అను ప్రశస్తికి ఈ గ్రంథమందలి యుద్ధవర్ణన లన్నియు తార్కాణములే యగునుగాని, ఈఉపాఖ్యానమునందలి వర్ణనలలో ఆ ఛాయలు ప్రస్ఫుటములుగా నుండును. మఱియు నిందలి జనార్దనుని రాయబారము భారతమునందలి సంజయ రాయబారమునకు సోదరప్రాయమని కొందరు తలంతురు. రాయబారము, సందేశము, ప్రతి సందేశము అనెడి యంశములలో తప్ప సంజయ రాయబారమునకు, జనార్దనుని రాయబారమునకు వస్తుతః సామ్యము లేదు. సంజయుడు యుద్ధసన్నద్ధులై యున్న పాండవులను మాటలచే వంచించి శాంతింపజేయుటకై వారి శిబిరమునకు వచ్చిన కౌరవపక్షపాతి. మరి జనార్దనుడు హంసడిభకుల దౌష్ట్యమును సహింపని కృష్ణ పక్షపాతి. రాయబారపు నెపమున ఆ పరమపురుషుని దర్శన మైనను కల్గు ననెడి ఆశతో ఆయనకొలువునకు వచ్చిన మహాభక్తుడు. దూతయై వచ్చినవాడు తాను తెచ్చిన సందేశములను వినిపించుట విధిగావున ఆ భక్తుడు కృష్ణునియాదేశమున హంస డిభకుల పరుషవాక్యములను వినిపింప గలిగెనుగాని కానిచో వాటిని ఉచ్చరించుటయే పాపమని తలచెడి పరమ పావనుడు. కావున సంజయునకు జనార్దనునకును పోలిక లేదు.

తుది రెండాశ్వాసములలో గల కథ (౫, 6 ఆశ్వాసములు) ఉషా పరిణయముగా ప్రసిద్ధి కెక్కినది గాని, నిజమునకు అది "బాణాసుర బాహుఖండనము" అని చెప్పదగినది. దుష్టశిక్షకుడైన కృష్ణుని మహిమలు, పరాక్రమములు చెప్పదలచిన యీ కవి, బాణాసుర బాహుఖండనము కూడ కృష్ణుని పరాక్రమ కేళికి ఉదాహరణాంతరము కాగలదని యీ కథను ఉపక్రమించినట్లు కథాది యందే కలదు. "మున్ను మురాంతకుండు చేసిన లావు లెన్ని యెన్ని-

కం॥ ఏణాంకధరుఁడు చోడుగ
బాణుఁడు మొగతింప బాహుపంక్తి శతంబున్
క్షీణమున నఱికి వానిం
బ్రాణముతోఁ బట్టి విడిచె బలిమథనుఁ డనిన్.

అయితే బాణ శిక్షకు ఉషానిరుద్ధుల ప్రణయకలాపము కారణ మైనందువలనే దీనికి ఉషాపరిణయ మను పేరు వచ్చినది. కాని, సోమన ఈ కావ్యమున వారి వివాహము మాటయే తలపెట్టలేదు. అనిరుద్ధునితోపాటు ఉషనుకూడ గరుడవాహనముపై నెక్కించుకొని శ్రీకృష్ణుఁడు ద్వారకకు తరలిపోయె నని మాత్రము చెప్పెను. వారి వివాహము అచ్చట జరిగియుండునని మన మూహించుకొన వలయును. ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ మాత్రము శోణపురముననే కృష్ణుడు వారి వివాహ మహోత్సవము జరిపి మనుమరాలిచే రుద్రాణికి నమస్కారము చేయించినట్లును, పరమేశ్వరి వధువునకు దీవెన లిచ్చినట్లును తన హరివంశమున కథను మంగళాంత మొనర్చి ఉషాపరిణయ మనెడు పేరు సార్థకపరచెను.

ఈ బాణాసురకథలో ఇందుధరోపాఖ్యాన మనెడి పార్వతీ పరమేశ్వరుల జలకేళీ వనవిహార వర్ణన యంతయు, నిర్వచనోత్తర రామాయణము నందలి సీతారాముల వనవిహార వర్ణనకు రూపాంతరముగా నున్నది. కాని, అయ్యెడ సీతారాముల ప్రణయమాధుర్యము వెల్లివిరిసినయట్లు ఈయెడ పార్వతీ పరమేశ్వరుల ప్రణయ మాధుర్యము పరిస్ఫుటము నొందలేదు. ఆ సౌకుమార్యము కూడ ఇందు లేదు.

కవిత్వపరామర్శ

సోముని తెలుగుకవులలో ఉత్తమోత్తమ వర్గమున ఒకనినిగా పేర్కొను విమర్శకులు కొందరు కలరు. అందును తిక్కనకు సాటిరాగల కవియిత డొక్కఁడే యని వారిలో కొందరి యభిప్రాయము. వారి ఊహ సహేతుకమే యనిపించు లక్షణములు ఈతని కవితయందు చాల కలవు. తిక్కనవలెనే యీతడును గ్రంథమును హరిహరనాథున కిచ్చుట యటుండ, రచనయందును ఆయనవలెనే లోకవ్యవహారమున గల మాటలనే యెక్కువవాడుట, అలతియలతి పదములతో తీక్ష్ణమైన వాక్యరచన చేయుట, మూర్తిచిత్రణమున స్వాభావికతను

సంపాదించుట మున్నగు లక్షణములతో సోముని కవిత శోభిల్లుచుండును. ఈ ప్రజ్ఞవల్లనే యితడు తిక్కనతో సముడని కొందరు భ్రమించుట తటస్థించినది నిజమే. తిక్కన కవితాపద్ధతి అననుకరణీయము. దాని ననుకరింప బ్రయత్నించిన కవి లేడు. ఏమాత్రమో దాని ననుకరించి యాషణ్మాత్రమైనను నెగ్గితి ననిపించుకొన్నవా డీ కవి. కాని, ఇతనికిని అందని సత్తా తిక్కనలో చాల కలదు. తిక్కన కావ్యకళానిర్వహణలో చేరిన గమ్యము సోమునకు కనుచూపుమేరలో నైనను లేదు. ఈతడు గ్రంథమును హరిహరనాథున కంకిత మిచ్చుట లాంఛనప్రాయమేగాని, తిక్కనవలె అపరోక్షానుభూతి ఫలము కాదు. హరిహరనాథ సంబోధనము గల యీతనిపద్యము లన్నియు అర్థద్వయచమత్కారము కలవియే గాని పరతత్త్వనిరూపణము గలవి కావు. మఱి పాత్రచిత్రణములో, కథాకథనములో, ఔచిత్యపరిపాలనములో, ధర్మోపదేశములో ఇతడు తిక్కనకు అల్లంత దూరమున నిలువవలసినవాడే గాని సమీపింపదగినవాడు కాడు.

ఇతడు ఎంత నీరసార్థము నైనను ఉక్తివైచిత్రితో సుందరముగా చేయగలడు. ప్రతి పద్యమునందును ఏదోయొక కావ్యగుణము ద్యోతిత మొనర్పగలడు. ఇది యీతని విశిష్టత. కాని, ఆతనిభావమునకు తీవ్రమైన పరుగేకాని మందగమనము లేదు. భాషపైతము కంటకశిలా ప్రదేశమున ప్రవహించు ఝరీ వేగమున దుమికిపోవునుగాని సమప్రదేశమున శాంతముగా నడువదు. ఈతనిది చాల ఉద్రిక్తమైన స్వభావము. దానివల్లనే వాక్యములలో కొన్నింట దురుసుతనము కన్పించుచుండును. పుత్త్రభిక్ష నర్థింపవచ్చిన బ్రాహ్మణుడు ; శ్రీకృష్ణునితో నీవు నేడు రాక రేపు వచ్చినయెడల ఆ శిశువింతలో "మాడిన నేమి చేయుదువు ? మంత్రపునీళులు సల్లవచ్చెదే !" అని యనుట ఆతని దుఃఖవిహ్వలత దృష్ట్యా చూచినను సమర్థనీయము కాదు. శ్రీకృష్ణునొద్దకు రాయబారమునకు పోవుచు తద్దర్శన పుణ్యమువలన తనకు మారుజన్మ ఉండదని సంతసించెడి జనార్దనుడు అట్టి పునర్జన్మయే కలిగినచో "కమలజుని పేర దాపటికాలి బొమ్మ[1] వేసికొందును" అని తామసించుట ఆ ముహూర్తమున సాత్త్విక మనోవస్థలో నున్న ఆ భక్తునకు తగదు.

---

1. శత్రువులను జయించిన రాజులు తమ యెడమకాలి గండపెండేరమునందు పరాజితులైన యా శత్రురాజులయొక్క బొమ్మలను చెక్కించుకొని వారు పాదాక్రాంతు లైనట్లుగా సంతసించుట యొక్క పూర్వాచారము.

పైన ఉదాహరించిన దురుసుతనపు పలుకులు, ఉద్రిక్త స్వభావమునకు ఫలము. ఆ స్వభావముయొక్క ఫలమే రచనలో అనౌచిత్యములు దొరలుచుం డుట. ఇది యిటులుండ, దుష్కరప్రాసలు, నిరోష్ఠ్య పద్యములు ఆడంబర శయ్య, మితిమీరిన యనుప్రాస విన్యాసము, మొదలగు స్వారస్య విహీనమైన లక్షణములు ఈతని కవిత్వములో తరచుగా పొడగట్టుచుండును. ఈ చిత్రకవి త్వమును ఆలంకారికులు అధమకవిత్వముగా నిరసించిరి. యథార్థపు సంపా దనా శక్తిలేని ఉత్తరకాలపు ప్రబంధ కవులకు ఈ చిత్ర కవిత్వమే శరణ్యమై ప్రబంధములయెడ సరసులకు ఏవగింపు కలిగించినది.

'ప్రాచీనాంధ్ర కవికృతులలో దురవబోధములనబడు వానియందు సోమ నాథుని కృతి ప్రధానమైనది' అని శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారి అభిప్రాయము. ఈ సిద్ధాంతమునకు పూర్వపక్షములేదు. ఈ అప్రసన్నతా దోషమునకు ముఖ్య కారణము లివి :

1. ఇతర మండలముల వారికి అర్థముగాని శుద్ధమాండలిక పదములు బహుళముగా వాడుట.

2. సంస్కృత పదప్రయోగమున కూడ నిఘంటు సాహాయ్యమునగాని బోధపడని మారుమూల పదములు బుద్ధిపూర్వకముగా ప్రయోగించుట.

3. వాక్య యోజనలో వింతలు విశేషములు కల్పించి అన్వయము దుష్కరము చేయుట. ఉదా :—

ఉ॥ ఇచ్చినఁ బొంగి యచ్చెలువ యింపును దెంపును లోని మానమున్
మచ్చరముం బెనంగ మురమర్దనుపై నరకాసురేంద్రుపై
నచ్చపుఁ జాయలం గువలయ చ్ఛదగుచ్ఛ విషచ్ఛటావలిన్
మెచ్చని వానిఁ గీల్కొలిపె మేలపుఁ జూపుల వాడి తూపులన్॥

ఈ యెడ 'కువలయచ్ఛద గుచ్ఛ విషచ్ఛటావలిన్' అను సమాసమును కులవయచ్ఛదగుచ్ఛము, విషచ్ఛటావలి— అని రెండుగా విభజించినగాని ఇందలి క్రమాలంకారము అర్థముకాదు. ఇదియొక వింత సమాసఘటన.

4. అపూర్వములైన ఉపమలు, అర్థాంతరన్యాసములు ప్రయోగించుట గ్రంథస్థములైన ఉపమానాదులను ప్రయోగించుట కంటె స్వతంత్రముగా తాను

ఊహించినవి ప్రతిభకు నిదర్శనమే యగునుగాని వాటివల్ల వాక్యములకు దుర్బోధకత్వము రాకూడదు. ఉదా :- 'ఇట్టిక సూడిన వాడు'

నరకాసురుని చేతిలో పరాభూతుడైన యముడు వెనుదిరిగి చూడకుంట పారిపోవుటకు సోమన యిట్టికసూడిన వాని పోకను ఉపమానముగా గైకొనెను. ఇట్టిక సూడిన వాడనగా నిటుక యావమునకు నిప్పు పెట్టినాడు. వాడు నిప్పు పెట్టి వెనుదిరిగి చూడకుండా పోవుట ఆచారము. ఈ యుపమానము సొగసుగనే ఉన్నదిగాని, విప్పిచెప్పినగాని బోధపడదు.

'చేలపంటలఁ గొయ్యలు చెప్పగాదె ?'[1] ఇదియొక అర్థాంతరన్యాసము. పండిన చేను కోసినతరువాత నేలమీద మిగిలిన మొదలి భాగములను 'కొయ్యలు' అని రాయలసీమ ప్రాంతము వారందరు. కోస్తా ప్రాంతములో వాటిని 'మోడులు' అందురు. చేను బాగుగాపండిన మోడు లావుగానుండుటయు, పండనిచో మోడు సన్నగా నుండుటయు సహజమే. జానపద జీవితమునుండి ఈ యర్థాంతర న్యాసమునకు తగిన సామగ్రిని గైకొనుట చాల సొగసుగానున్నది.కాని ఆ వాక్యా ర్థము మండలాంతర వాసులకు అర్థముకాదు. ఇటువంటివేగాక ఈ మాత్రమైనను అర్థము గానివి పెక్కులు గలవు.

5. ఈ గ్రంథమున వ్రాయస కాండ్ర పొరపాటుచేతనో, అవివేకము చేతనో కాలక్రమమున అపపాఠములు పెక్కు జొచ్చినవి. వాటిని సవరించుట కైనను వీలులేనంతగా పాతుకొనిపోయి వున్నవి. ఇది నన్నెచోడుని గ్రంథము నకు పట్టిన దుఃస్థితి వంటిది. ఉదా :-

కం॥ "నీ వేమి సేయు దీ గాం
డీవము నీకిచ్చి యిమ్ము డెప్పరమైనన్
లావు గలదంచుఁ బలికిన
భావముచేఁ గాదె కోలుపడితి కుమారున్."

నాలవ పాదము మొదట "పావకుచేఁగాదె" అని దిద్దినగాని పద్యము నకు అర్థములేదు. ఈ పైవన్నియు నొకయెత్తు కొన్ని ఘట్టములలో ఈతడు ప్రయోగించిన సాంకేతిక పదజాలము ఒక యెత్తు. కృష్ణుడు రుక్మిణీ సత్యభామ లతో పాచికలాడుట వర్ణించిన పట్టున సోమన ప్రయోగించిన సాంకేతిక పదము లకు తద్విద్యా నైపుణ్యముగలవారు అర్థము చెప్పగలరేమో కాని కేవల సాహిత్య పరులు చెప్పలేరు.

---

1. ఇది శ్రీనాథుని కాశీఖండములోనిదని 'భారతి' సెప్టెంబరు 1967 పుటలు 58-54. ని. శి.

ఎఱ్ఱన సోమనలు

ఎఱ్ఱన హరివంశ పురాణమునంతను అనువదించుటచేత ఆ రచనలో కావ్యత్వముఁగల ఘట్టములును, అవి లేని ఘట్టములును కలిసియేయున్నవి. అందుచే సమూహము మీద ఎఱ్ఱన హరివంశముకంటె సోముని హరివంశము రసవత్తరముగా నుండుటలో వింతలేదు. అయినను సోమన గ్రైకొన్న ఘట్టములే ఎఱ్ఱన గ్రంథములో కూడ కలవు. కావున వాటిని మాత్రమే ఒండొంటితో పోల్చిచూచి వారిరువురి కావ్యగుణ న్యూనాధికతలను నిర్ణయించుటకు కొంత ప్రయత్నము చేయవచ్చును. కాని ఆ నిర్ణయము చేయుటకు వారివారి పద్యములను పోల్చిచూచుట చాలదు. ఒకరియెడ ఒకరి పద్యమును, వేరొకరియెడ ఇంకొకరి పద్యమును మేల్తరముగ కానవచ్చును. కావున ఆ ప్రమాణమే పనికిరాదు. కవితాసృష్టికి ఆకెభూతమగు కర్తృ మనోధర్మము, చిత్త సంస్కారము, అంతర్దృష్టి ప్రమాణములుగా గ్రైకొని విమర్శించినచో సారభూతమైన నిర్ణయము తేలవచ్చును.

కవితాకళ సత్వ రజస్సుల లీల. జగత్సృష్టికి రజోగుణమును, దాని మర్యాదా పాలనకు (సుస్థితికి) సత్త్వగుణమును కారణములైనట్లే, కవితాసృష్టికి రజస్సును దాని మర్యాదా పాలనమునకు సత్త్వమును కారణము లగును. ఈ రెంటిలో రజోగుణము కవిత్వమునకు ప్రాణతుల్యము. సత్త్వము విజ్ఞానతుల్యము. దాని స్థానము బుద్ధి. కవిత్వమునందలి ఆవేశము, తీక్ష్ణత, ఔజ్జ్వల్యము, సౌందర్యము మొదలగు గుణములన్నియు రజస్సంపాదితము లగుచుండగా వాటి నెన్నింటిని సముచిత స్థానమును మీరనీక ప్రశాంతముగా నడుపుచు రససిద్ధి వరకు కొనిపోవు భారము సత్త్వము వహించుచుండును. వీటి సంబంధము రథ్యసారథి సంబంధము వంటిది. ఎవని కవిత్వమున ఈ సత్త్వాధికారము న్యూనమగునో వానిది యెంత ఉజ్జ్వలరచన యైనను, రససంపాదన వ్యాజమున కలిగెడి అతిమాత్ర భావావేశ జనితమైన దోషములకు ఆకర మగుచుండును.

ఈ ధర్మములనుబట్టి చూచినచో, ఎఱ్ఱన కవితలోగల సత్త్వసిద్ధి సోముని కవితలో లేదు. సోముని రసభావము ఆవేశమున విశృంఖలవిహారము చేయుచుండగా ఎఱ్ఱనభావము సత్త్వసంయమితమై గంభీర మందగమనముతో సాగిపోవును. సోమన భావగమనము లేడిపరుగు వంటిది. ఎఱ్ఱనది గజగమనము

పంటిది. సూర్యకిరణ స్పర్శచే తామరసకోరకము చలించి, వికసించి మకరంద నిష్యంది యైనట్లు కవి వాక్కిరణస్పర్శచే భావుకునిహృదయము స్పందించి విస్ఫారి ద్రవీకరించును. ఈ తుదియవస్థలోనే కావ్యరసామృతాస్వాదనలోని అమృతసిద్ధి కలుగును. సోమన తన భావావేశముచే సాధింపగలిగినది యిందలి రెండవ యవస్థమాత్రమే. ప్రశాంతమైన భావగమనములో హృదయద్రవీకర ణము కలిగించి, పాఠకుల తన్మయులజేయు శక్తి యీతని కవిత్వములో చాల తక్కువ. ఈతడు కలిగించు హృదయవిస్తృతినిబట్టి ఓహో! యని యాశ్చర్య చకితుల మగుదుమేకాని, ఆహా! యనెడి పరవశభావమును పొందజాలము. మన మాతని మెచ్చుకొందుమేగాని, అతనిలో లీనము కాలేము. ఈ పరమాను భూతిని ఎఱ్ఱన సుకరముగా కలిగింపగలడు. కాని, ఎఱ్ఱన కలిగించెడి పారవ శ్యము కొన్ని ఘట్టములలో కానవచ్చును. సోమన కలిగించు ఆశ్చర్యము ప్రతి పద్యములోను వ్యక్తమగును.

సోమన నాగరజనమర్యాద లెఱింగిన మేటి. అతడు వర్ణించు వనవిహార ములు, ద్యూతక్రీడలు మున్నగునవి అందులకు తార్కాణము. రాజాస్థానప్రవేశ మున్నను ఎఱ్ఱనకు ఆ పరిచయ మున్నట్లు కానరాదు. శంభుదాసుడు సమగ్ర ముగా నెరిగినది పల్లీజన జీవితము. గోకులవర్ణనమును మిషగా గైకొని యాతడు చిత్రించిన నిరాడంబర జానపదజీవితము, పోతనచిత్రణమును గూడ మించిపోయి నది. దండయాత్రలు, నగర సంరక్షణలు, ముట్టడులు, ద్వంద్వయుద్ధములు, తుముల యుద్ధములు మొదలగు సేనాకార్యవర్ణనలు చేయుటలో సోమన ఆ రంగ ములను ప్రత్యక్షముగా ప్రదర్శింపగలడు. అయినను అవి కథాకాలమునాటి పరిస్థితులుగాక ఆతని కాలమునాటివిగా కన్పట్టును. ఎఱ్ఱన వర్ణనములు అంత స్వాభావికముగా నుండవు.

సోమన భారతము వ్రాయవలసి వచ్చినచో యుద్ధపంచకమునుమాత్రము వ్రాయగలడేమోకాని తిక్కనవలె తుదిపర్వములనుగాని, ఎఱ్ఱనవలె ఆరణ్యపర్వ మునుగాని వ్రాయలేడు. ఆ ఘట్టములను వ్రాయుటకు అవశ్యకమైన మనోనిగ్ర హముగాని, ప్రశాంతకథనము గాని అతనికి లేదు.

వ్యాసుడు, వాల్మీకి మొదలైన ఆర్షకవులకును, నైషధాది లౌకిక కావ్య కర్తలకును సంస్కృతమున ఏ వాసి కలదో, అట్టి వాసియే తెనుగున కవి

త్రయమువారికిని, ఇతర ప్రబంధకర్తలకును కలదు. ఎఱ్ఱన తెనుగున ఆర్షకవి వర్గములోనివాడు. సోమన లౌకిక ప్రబంధకర్తల కోటిలోనివాడు.

ఇతడు వసంతవిలాస మనెడి యింకొక గ్రంథమును రచించినట్లు లక్షణ గ్రంథముల వలన తెలియుచున్నది.

సోముని నవీన గుణ సనాథత్వము

శబ్దనిర్మితమైన వాఙ్మయకళలో కవిత్వము, సాహిత్యము, సారస్వతము అనునవి ఉత్తరోత్తర విపులతర కక్ష్యలు. రసానంద మీయగల పద్యరచన కవిత్వము. అది సాహిత్యమునకు ప్రధానాంగము. ఛందోమయము కాకపోయి నను రసానంద మీయగల్గినచో నదియు సాహిత్యపదవాచ్యమే యగును. అనగా రసవంతములైన గద్య పద్య రచనలన్నియు సాహిత్యముగా పరిగణింపబడును. ఇక ఆనందదాయకములైన రసఘట్టములే గాక, విజ్ఞానప్రదములైన ఆధ్యాత్మిక చారిత్రాది విషయప్రధానమైన ఘట్టములు కూడా కల రచన సారస్వతము. వ్యుత్పత్తిమాత్ర ఫలములై, ఆనందప్రదములు కాని ఆ ఘట్టములలో కవిత్వ పదార్థమే ఉండదు. కావ్యఘట్టములతోపాటు విజ్ఞానప్రదములైన అట్టి ఘట్టములు గూడ గల గ్రంథములను ఆలంకారికులు శాస్త్రకావ్యములని పేర్కొనిరి. వాటిలో కావ్య మిచ్చెడి యానందముతోపాటు, శాస్త్రమొసంగెడి విజ్ఞానవిషయములుకూడ కలిసియుండుటచే అవి ప్రత్యేకముగా కావ్యములును, ప్రత్యేకముగా శాస్త్రము లును గాక ఉభయగుణాత్మకముగా శాస్త్రకావ్యనిర్దేశమునకు తగునని వారి యుద్దేశము. భారతాది మహేతిహాసములును, తక్కిన పురాణములును ఈ జాతిలోనివి. పురాణములయందు ఆసాంతము రసాస్వాదనము నపేక్షించుట వ్యర్థమనోరథము. కాని, పురాణములను తెనిగింపదలచిన ఆంధ్రకవి, విషయ ప్రధానములైన ఘట్టములను తొలగించి రసవద్ఘట్టములనే చేపట్టినచో ఆ అను వాదము పురాణమే యనిపించుకొనదు. యథార్థముగా సాహిత్యకక్షకు చెందని ఆ కావ్యేతరభారమును తొలగించి, కావ్యత్వము గల ఘట్టములనే అనువదించు టకు పూనుకొని రసపోషణతో వాటి కావ్యత్వమును సార్థకము చేయబూనినచో నతడు సాహిత్యరసపోషకు డనిపించుకొనును.

ఈ సాహిత్యరసపోషణకు వస్తుతః రసవత్తరమైన యితివృత్తము కావ లయును. ఆపైని కథాకథనము, కథాప్రవక్తములైన పాత్రల చిత్రణము. కథ

వర్తించిన రంగస్థల వర్ణనము, ఇంపుగొల్పెడి ఆలంకారికమైన శబ్దరచన ఆ రస పోషణకు సంవిధాన సామగ్రిగా నుపకరించును. నాచన సోముడు హరివంశ మనెడి సారస్వతము నుండి సాహిత్య ఘట్టములను కొన్నింటిని వేరు చేసి ఆ కథ లను పైన పేర్కొన్న సామగ్రితో రసపోషణము చేయుటచే నతనికి సాహిత్య రసపోషణ సంవిధాన చక్రవర్తి యనెడి బిరుదు వచ్చినది. భారతాది పూర్వ రచ నల మార్గమునుండి విడివడి యితడు రసపోషణ సామగ్రితో ఒక పురాణ భాగ మును నూత్నపద్ధతిలో రచించుటచేతనే నవీనగుణ సనాథు డయ్యెను. కేవల రస పోషణ ప్రయత్నమే ఆ నవీనగుణము. ఆ ధోరణికి విషయప్రధానములు విజ్ఞాన దానమాత్ర ప్రయోజనములు నైన ఘట్టములు పనికిరావు.

ఇతర కవులు

రావిపాటి త్రిపురాంతకుడు

"నన్నయభట్టు తిక్క కవినాయకులన్న హుళక్కి భాస్కరుం
డన్నను జిమ్మపూడి యమరేశ్వరుఁ డన్నను సత్కవీశ్వరుల్
నెన్నుదుటం గరాంజలులు నింతురు జే యని రావిపాటి తి
ప్పన్నయు నంతవాడె తగునా యిటు దోసపుమాట లాడగన్!"

అని శ్రీనాథుడు రావిపాటి తిప్పన్నను పూర్వ మహాకవులలో నొకనిగా స్తుతించెను. సంస్కృతమున నీతడు "ప్రేమాభిరామము" అనెడి ఒక "వీథి"ని వ్రాసెను. దానినే శ్రీనాథుడు క్రీడాభిరామ మనుపేర తెనిగించెను. పై పద్యమందులోనిదే. ఆ వీథిగాక - త్రిపురాంతకుడు పార్వతీ స్తుతి పరముగా అంబికా శతక మనెడి యొక శతకమును, చంద్ర తారావళి యనెడి నొక నక్షత్రమాలను వ్రాసినట్లు లక్షణ గ్రంథోదాహరణముల బట్టి తెలియనయ్యెను. ఇతడు వ్రాసిన యింకొక కావ్యము త్రిపురాంతకోదాహరణ మనెడి ఖండ కావ్యము. అదృష్ట వశమున నది మాత్రము నష్టముగాక నిల్చి యున్నది.

అంబికాశతకము పార్వతీదేవి సౌందర్య వర్ణనలతో గూడిన యొక భక్తి శతకము. ఉపాస్య దేవతా సౌందర్యమును వర్ణించు భక్తకవులకు భక్తి భిన్నమైన మనోవికారముచే మనస్సు చలించినచో ముప్పు వాటిల్లుట నిజము. కనుకనే మనోనిగ్రహములేని కవు లెవ్వరును ఆ జోలికి పోరాదు. ఆదిశంకరుల సౌందర్యలహరి, మూకకవియొక్క కామాక్షీ పంచశతి, సంస్కృతమున దుశ్శకమైన అట్టి శృంగార భక్తిభావనకు ఉత్తమోదాహరణములు. ఒకటి రెండు ఉదాహరణములచేతనే, త్రిపురాంతకుడు తన అంబికా శతక రచనమున అట్టి మహాయనీయతను సాధించెనని చెప్పవచ్చును.

కూడెడి వెంద్రుకల్ నిడుద కూకటిఁ ద్రోవగఁ బొట్టపై వళుల్
జాడలుదోపఁ గ్రొమ్మొలక చన్నుల మించు దొలంక, సిగ్గునన్
జూడగ నేత్రముల్ మెఱుగు జూపుల నీన హిమాద్రియింట నీ
వాడుట శూలికిన్ మనము వాడుట గాదె తలంప నంబికా!

తెప్పల బోరుదల్పు లిసిజింతలు వారెడు చూపు గుంచియన్
ద్రిప్పి తళుక్కనం దెరచి తిన్నని మోమునఁ గాయు వెన్నెలల్
ముప్పిరిగొన్న వేడుకలు మూగిన సిగ్గసియాడఁ బ్రీతి నీ
వప్పరమేశుఁ జూచి తను వర్ధముఁ గొంటివి పౌసంగ నంబికా !

లాచిపరాంగనల్ వర విలాస మనోహర విభ్రమంబులన్
జూచినఁ జూడ డుత్తముఁడు చూచినఁ జూచు మధ్యముండు దాఁ
జూచినఁ జూడకుండినను జూచు కనిష్ఠుడు నన్ను వీరిలోఁ
జూచినఁ జూడకుండు గుణిఁ జూచిన చూపునఁ జూడు మంబికా !

కవియేగాదు, విగ్రహ శిల్పిగాని, చిత్రలేఖకుడుగాని, తాము సృష్టించెడి యెట్టి సుందర విగ్రహముల యెడను, మనోనిగ్రహము కోల్పోవక పరమ భక్తితోనే క్రియా మాధుర్యమును సాధింపవలెను. లేనిచో చేసేతల ఆత్మహాని కొని తెచ్చుకొన్న వారగుదురు. బ్రహ్మ తన సుందరసృష్టియైన శతరూప యెడ మోహ దృష్టిని బరపినందుకేగదా, ఒక శిరమును కోల్పోయి చతుర్ముఖుడగుట. 'తన సృష్టిని తాను కామింపరాదు' అనెడి ధర్మమే ఆ పురాణ కథలో నిమిడియున్న అంతరార్థము.

త్రిపురాంతకోదాహరణము :

ఇది శ్రీశైలమునకు తూర్పు వాకిలియైన త్రిపురాంతకమున కుమారగిరి మీద వెలసియున్న శివుని గురించి చేసిన స్తోత్రము. ఉదాహరణమనగా: దేవతా స్తుతిరూపమైన యొక ఖండ కావ్యమని చెప్ప నొప్పును. ఇం దక్షరగణబద్ధములైన వృత్తములును, మాత్రాగణ బద్ధములైన (రగడ) గేయములును గలసి, మార్గదేశి కవితల రాశిగా, గేయ పద్య స్వరూపముల సంకలనముగా పొదకట్టి యుండును. ఆంధ్రలాక్షణికులలో దీని లక్షణము మొదట జెప్పినవా డనంతుడు. తరువాతివా డప్పకవి. దీని స్వరూప మిట్లుండును.

ఆ యిష్టదేవత పేర మొదట నొక వృత్తమును, ఒక యెనిమిది పాదముల రగడయు, మరొక యెనిమిది యర్ధ పాదముల రగడయును మూడును కలిపి వరుసగా ప్రథమావిభక్తిలో నుండును. పూర్ణ పాదముల రగడ 'కళిక' యనియు, అర్ధ పాదముల రగడ 'ఉత్కళిక' యనియు పిలువబడును. ఆ మూడు

పద్యములును గలసి యొక దళమగును. ఆ విధముగా ప్రతి విభక్తి యందొక దళము చొప్పున ఎనిమిది దళములుండును. కడపట సార్వ విభక్తిక వృత్త మొకటి యుండును. అనగా మొత్త మిరువదియైదు పద్యము లన్నమాట.

సంస్కృతమున గూడ ఈ జాతి ఖండకావ్యములు కలవు. అవి కేవలము ఇష్టదేవతా స్తోత్రములేకాక, రాజుల శత్రు విజయాది మహాకార్యముల వర్ణనలు కలవియై యుండినట్లు వాఙ్మయములో సూచనలు కలవు. కాళిదాసు రఘువంశము నందు "జయోదాహరణం బాహ్వోర్గాపయామాస కిన్నరాన్" (రఘు వం-4-78) రఘుమహారాజు జైత్రయాత్ర చేసిన సందర్భమున ఉత్సవ సంకేతులను జయింపగా ఆ జయోదాహరణమును కిన్నరులు గానము చేసిరట. ఆ 'ఉదాహరణము' ఒక ప్రబంధ విశేషమని మల్లినాథసూరి వ్యాఖ్యానించెను. కావున ఉదాహరణము ఒక ప్రత్యేక కావ్యమే. ప్రబంధ విశేష మనుటచేత నిబద్ధకావ్య జాతిలోనిదనియు, లక్షణయుతమైన దనియు గ్రహింపదగును.

ప్రతాపరుద్రీయమున సంస్కృతోదాహరణ లక్షణము కొంత కలదు.

"యేన కేనాపి తాళేన గద్య పద్య సమన్వితమ్,
జయేత్యుపక్రమం మాలిన్యాది ప్రాస విచిత్రితమ్.
తదుదాహరణం నామ విభక్త్యష్టాంగ సంయుతమ్"

ఇందలి గద్య పద్య సమన్వితత్వము తెనుగునలేదు. ఆ గద్య స్థానము ననే కాబోలు తెలుగు కవులు గేయములు నిల్పిరి. నిజమునకు పద్యమునకువలె గద్యమునకు తాళగతి పూర్వకాలమున గలదు. రానురాను ఒక్క కీర్తనకు మాత్రమే తాళము నిలిచి గద్య పద్యములకు లేకుండ బోయినది.

తెనుగునకూడ ఇష్టదేవతా పరముగా అవతరించిన ఈ రచనలు కాల క్రమమున మహాపురుషుల ఉదాత్తకావ్య పరములుగా కూడ రచింపబడ జొచ్చెను. పయి లక్షణములందలి జయ శబ్దోపక్రమణము తెలుగునలేదు. ఈ ఆదినియమము కూడ అతి ప్రాచీనకాలమునుండి వచ్చు సంప్రదాయమై యుండవచ్చును. రాజులయు, రాజవంశములయు మహాకార్యముల నుదాహరణ రూపమున స్తోత్రము చేయు వందిమాగధులు జయశబ్దపూర్వకముగా పఠించి యుందురు. మహానవమికి గిలకలు పట్టెడి బడి పిల్లలు 'జయీ భవ-విజయీ భవ' అను నుపక్రమణికతో దాతను సంబోధించుట, ఈ మర్యాదయొక్క ఛాయయే కావచ్చును.

ఈ యుదాహరణములు తెనుగున శతకములవలె నసంఖ్యాకములు పుట్టి యుండును. ప్రాచీనములైన ఖండ కావ్యము లన్నిటివలె నవియు నస్తమించి పోయినవి. పోయినవి పోగా, మిగిలిన వాటిలో ప్రసిద్ధములైనవి యీ క్రింద నుదాహరింపబడుచున్నవి.

1. బసవోదాహరణము—పాల్కురికి సోమనాథుడు (తెలుగునను, సంస్కృతమునను) 12 వ శతాబ్ది.
2. త్రిపురాంతకోదాహరణము-రావిపాటి త్రిపురాంతకుడు 14వ శతాబ్ది.
3. వేంకటేశ్వరోదాహరణము-తాళ్ళపాక తిరుమలయ్య
4. హనుమదుదాహరణమ-చిత్రకవి పెద్దన (ల. సా. సం). 16వ శతాబ్ది అపరభాగము.
5. శ్రీకృష్ణోదాహరణము-కాకునూరి యప్పకవి (అప్పకవీయము) 17వ శతాబ్ది.
6. రఘునాథీయోదాహరణము-నుదురుపాటి సాంబశివకవి 18 వ శతాబ్ది.

ఇతని కాలము :

త్రిపురాంతకుని ప్రేమాభిరామమునకు ఓరుగల్లుపట్టణము రంగస్థలము. కథ ప్రతాపరుద్రుని రాజ్యకాలములో జరిగినది. ఆనాటి యా పురవైభవమును కన్నులారజూచి యా నాగరజీవనమును అనుభవించి దానిని మనకు ప్రత్యక్ష దర్శన మొనర్చిన త్రిపురాంతకుడు ఇంచుమించు మారనకు సమకాలికుడై యుండ దగును. ఆగుచో అది తిక్కన యుగము. ఎఱ్ఱాప్రగడ యుగమునకు కొంచెము పూర్వము. కాని యీ రెండు యుగములకును అతి సన్నిహితత్వము కలదు గనుక, ఇతనిని ఎఱ్ఱనయుగములోని వానినిగానే గ్రహింపవచ్చును. మఱియు అంబికా శతకాదులైన మూడు తెలుగు రచనలును ప్రేమాభిరామము తరువాతనే పుట్టియున్న యెడల, తిప్పనను ఎఱ్ఱనయుగములో జేర్చుటయే సహేతుకము. ఈతడు రచించిన త్రిపురాంతకోదారణముకూడ ఉత్పన్నమై పోయిన యెడల రావిపాటి తిప్పన శ్రుతనాములలో చేరి యుండెడివాడు.

ఈ యుగమునందలి శ్రుత నామములు

ఈ యుగమునందలి శ్రుతనామములలో చిమ్మపూడి అమరేశ్వరుడు ముఖ్యుడు.

శ్రీనాథుడు మొదలుకొని చాలమంది పూర్వకవులు ఈ యమరేశ్వరుని ఒక మహా కవిగా పూర్వకవి సంస్మరణ పద్యములలో పేర్కొనిరి. ఈ క్రింది పద్యము శ్రీనాథుని క్రీడాభిరామములోనిది.

"నన్నయభట్ట తిక్కకవి నాయకులన్న హుళక్కి భాస్కరుం
డన్నను జిమ్మపూడి యమరేశ్వరుఁ డన్నను సత్కవీశ్వరుల్
వెన్నుదుటం గరాంజలులు నింతురు జేయని రావిపాటి తి
ప్పన్నయు నంతవాఁడె తగునా యిటుదోసపు మాటలాడగన్"

దీనినిబట్టి అమరేశ్వరుఁడు తిక్కన యుగమునకును శ్రీనాథుని యుగమునకును మధ్యకాలమువాడు కాదగునను ఊహచే ఈ యుగము వాడుగా పేర్కొందురు ఇతడు "విక్రమసేనము" అను ఒక మహాకావ్యము వ్రాసెనట. ఆ గ్రంథమిప్పుడు లభ్యముకాదు. లక్షణ గ్రంథములలోను, సంకలన గ్రంథములలోను, అందులోనివిగా కానవచ్చు పద్యములు సుమారు ఏబది కలవు. వాటిని బట్టి యది ఒక శృంగార రస ప్రధానమైన ప్రబంధమనియు, విక్రమసేను డనెడి మాళవరాజు నాయకుడనియు, అతని రాజధాని ఉజ్జయిని యనియు, నిషధరాజ తనయ నాయిక యనియు తెలియచున్నది. అంతేగాక ఆ పద్యములలో పుర వర్ణనమునకు సంబంధించినట్టియు, జలకేళి వన విహారములకు సంబంధించినట్టియు,పద్యముల పోకడనుబట్టి అది యష్టాదశ వర్ణనాయుతమైన ఒక శృంగార రస ప్రబంధమని యూహింప వచ్చును. సంస్కృత వాఙ్మయములో ఆ పేరుగల కావ్య మేదియు నున్నట్లు తోచదు. కావున నిది అనువాదముకాక స్వతంత్ర ప్రబంధమే కావచ్చును. అగుచో నన్నెచోడుని కుమారసంభవము తరువాత అమరేశ్వరుని విక్రమసేనము రెండవ స్వతంత్ర గ్రంథముగా పరిగణింపబడదగును.

—: 0₀0 :—

శ్రీనాథుడు

శ్రీనాథుని గురించి చెప్పుకొను సందర్భమున రెడ్డి రాజ్య చరిత్రను సంగ్రహముగా పరిశీలింతము.

రెడ్డి రాజ్యమును స్థాపించినవాడు ప్రోలయ వేమారెడ్డి. ఇతడే హరివంశ కృతిపతి. ఇతని కాలము క్రీ.శ. 1323-1350. అనంతరము అతని కుమారుడు అనపోతారెడ్డి రాజయి 1362 వరకు రాజ్యమేలెనని కొందరును, 66 వరకు ఏలె నని మరికొందరును అందురు. రాజధాని అద్దంకి నుండి కొండవీటికి మార్చబడి నది ఇతని కాలముననే అని ఒక మతము కలదు. ఇతని అనంతరము రాజ్యము నకు వచ్చిన ఇతని సోదరుడు అనవేమారెడ్డి కాలమున ఆ మార్పు జరిగినదని ఇంకొక మతము. ఈ అనవేముడు 1381 వరకో లేదా 83 వరకో రాజ్యము నేలెను. ఆ ఇరువురు సోదరుల పాలన కాలములో బాలసరస్వతి యనెడు పండితుడు విద్యాధికారిగా నుండెను. ప్రకాశభారతీయోగి అను ఒక తెలుగుకవి కూడ అనవేమారెడ్డి కాలమున ఆస్థాన కవిగా నుండెనట; అతని గ్రంథము లేవియు కానరావు.

అనవేమునికే ధర్మవేమన అని దాతృత్వ సూచకమైన ఒక బిరుదము కలదు. అతని అనంతరము, అతని అన్నయైన అనపోతారెడ్డి కుమారుడు కుమారగిరి సింహాసన మెక్కి (1381 నుండి 1383) సుమారు ఇరువది సంవత్స రములు (1400 నుండి 1402) త్యాగభోగ శీలుడును, సంగీత నాట్య కళా లోలుడును అయి కాలము పుచ్చెను. సంస్కృతమున వసంతరాజీయమనెడి ఒక నాట్య శాస్త్రమును కూడ వ్రాసెను. ఇతడు రాజ్య పాలనాదులకంటె, విద్యా వినోదములందును, విలాసకార్యముల యందును ఎక్కువ మక్కువ చూపుటచే ఈతని బావమఱదియైన (చెల్లెలు మల్లాంబిక భర్త) కాటయవేముడు పరిపాలనా భారమును వహించి రాజుగానే ప్రవర్తించెను. ఆ దినములలో రెడ్డి రాజ్యమునకు ప్రతినిధిగా రాజమహేంద్రవరమున అల్లాడరెడ్డి కలడు. కుమారగిరి ఆసీమను సోదరికి అరణముగా ఒసగుటచే కాటయవేముడు దానిని సొంతముగా పాలించు కొనుటకై రాజమహేంద్రవరము వెళ్ళి అచ్చట స్థిరపడెను. ఈ అరణ ప్రదానము

1383 లో జరిగినదని కొందరును, 1398 లో జరిగినదని కొందరును చెప్పు దురు. ప్రదానము 86 లో జరిగి, కాటయ వేముని స్వయంపాలనారంభము 1398 లో ప్రారంభము కావచ్చును. అగుచో ఆ రెండు మతములకు సమన్వయము కుదురును.

కుమారగిరికి సంతానము లేదు. అందుచే అతని అనంతరము అతని పిన తాత కొడుకు పెదకోమటి వేముడు రాజయ్యెను. ఈతని కాలము 1400-1420 లేదా 1402-1420. ఇతని ఆస్థానకవిశేఖరుడే శ్రీనాథుడు. మామిడి సింగనామాత్యుడు రాజమంత్రి. శృంగారనైషధము కృతిభర్త ఈ మంత్రిశేఖరుడే.

పెదకోమటి వేమనకాలములో రెడ్డిరాజ్యమునకు ఒకవంక రాచకొండ వెలమరాజులతోను, ఇంకొకవంక విజయనగరరాజులతోను వైరము పెరిగి యుద్ధములు తటస్థించెను. సర్వసమర్థుడయిన పెదకోమటి ఆ యుద్ధములలో శత్రువులను జయించి, రాజ్యమును సురక్షిత మొనర్చెను. ఇది ఇటులుండ రాజమహేంద్రవరము, రెడ్డిరాజ్యములో అంతర్భాగమే. కనుక ఆ సీమకు కాటయ వేముడు స్వతంత్రరాజగుట పెదకోమటికి సమ్మతము కాలేదు. అది కారణముగా ఆ బంధువు లిరువురు శత్రువు లైరి. పెదకోమటి అనంతరమున రాచ వేముడు కొండవీటికి రాజయి నాలుగు సంవత్సరములే పరిపాలనము చేసెను. (1420-1424). ఈతని కాలములోనే కొండవీటి ప్రాభవము క్షీణించిపోయి నిలువలేక విజయనగర సామ్రాజ్యమున లీనమై పోయెను.

రాజమహేంద్రవర శాఖలో మొదటి స్వతంత్రరాజు కాటయ వేముడు. అతడు 1410 వరకు పాలించెను. రాజ్యపాలనాధికారము స్వీకరించుటతోడనే తనకు పూర్వము రాజప్రతినిధిగా నున్న అల్లాడరెడ్డికి దండనాథపదవి యిచ్చి మన్నించెను. కాటయ వేముడు సంస్కృతమున సరసమైన పాండిత్యము కలవాడు. కాళిదాస నాటకత్రయమునకు ఈ రాజు వ్రాసిన వ్యాఖ్యానములు చాల ప్రసిద్ధి గలవి. ఈ రాజపండితుడు తనకీ రాజ్య మిచ్చిన బావగారియెడ ఎంతో ప్రేమాభిమానములు కలవాడు. తాను వ్రాసిన నాటకవ్యాఖ్యానములలో కుమారగిరి పేరు సంస్మరించుటయే కాక తన పుత్రునకు కుమారగిరి యని పేరు పెట్టుకొనెను. అతనికా కుమారుని తరువాత నొక పుత్రికయు కల్గెను. ఆమె పేరు అనితల్లి. కాటయ వేముని అనంతరము ఆతని కుమారుడు కొద్దికాలమునకే చని

పోవుటచే అతని బంధువైన అల్లాడరెడ్డి రాజ్యమునకు వచ్చి 1420 వరకు పరిపాలించెను. ఈ యల్లాడరెడ్డి రాజప్రతినిధిగా పైన చెప్పబడిన అల్లాడరెడ్డి కాడు. ఇతడు ధర్మవేమన దౌహిత్రియైన వేమాంబకు భర్త. ఇతనికి వేమారెడ్డి వీరభద్రారెడ్డి, దొడ్డారెడ్డి, అన్నారెడ్డి అను నలుగురు కుమారులు గలరు. వీరిలో రెండవవాడైన వీరభద్రారెడ్డి కాటయ వేముని పుత్రికయగు అనితల్లిని పెండ్లాడి, భార్యాపరముగ లభించిన రాజమహేంద్రవర రాజ్యమునకు పాలకుడయ్యెను. అల్లాడరెడ్డి నలుగురు కుమారులలో పెద్దవాడైన వేమారెడ్డి సర్వసమర్థుడు. ఇతడు పరిపాలనా భారము నంతను తానే వహించి తమ్మునిపేరనే రాజ్యమును నడపెను. వీరి మంత్రియే బెండపూడి అన్నయ్య-శ్రీనాథుని భీమేశ్వరపురాణమునకు కృతిపతి. శ్రీనాథుడు ఈ వీరభద్రారెడ్డికే తన కాశీఖండము కృతి యిచ్చెను. ఈ యన్నదమ్ముల పరిపాలనము 1440 సంవత్సరమువరకు సాగెను. అంతలో ఆ రాజ్యమును నిలుపుకొనదగిన సమర్థుడు లేకపోవుటచే కొంత కాలము నామమాత్రావశేషమై యుండి తుదకు గజపతుల హస్తగత మయ్యెను. అల్లాడరెడ్డి కుమారులలో మూడవవాడైన దొడ్డారెడ్డికి, నిశ్శంక కొమ్మన తాను రచించిన శివలీలావిలాసమును కృతి యిచ్చెను.

శ్రీనాథుని జీవిత కాలము

శ్రీనాథుని జన్మకాలము 1365 అయియుండునని కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులు మొదలగువారును, 1385 అని వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారును నిర్ధారించిరి. ఆయన జీవితకాలమును నిర్ణయించుటకు మూలాధారము కాశీఖండపీఠికలోని

చిన్నారి పొన్నారి చిరుత కూకటినాడు రచియించితి మరుత్తరాట్చరిత్ర
నూనూగుమీసాల నూత్నయౌవనమున శాలివాహన సప్తశతి నొడివితి
సంతరించితి నిండుజవ్వనమ్మున యందు హర్షనైషధకావ్య మాంధ్రభాష
ప్రౌఢనిర్భర వయఃపరిపాకమున గొనియాడితి భీమనాయకుని మహిమ

ప్రాయ మింతకు మిగుల గైప్రాలకుండ
గాశికాఖండ మను మహాగ్రంథ మేను
దెనుగు జేసెద గర్ణాటదేశ కటక
పద్మవనహేళి శ్రీనాథభట్ట సుకవి. - అను పద్యము.

ఇం దుదాహృతములైన గ్రంథములలో మనకు లభించినవి మూడే-నైషధము భీమేశ్వరపురాణము, కాశీఖండము. వీటిలో మొదటిదగు నైషధము పెదకోమటి వేముని పాలన కాలములో వ్రాయబడినది. ఆ రాజు పరిపాలనాకాలము 1402 నుండి 1420. ప్రభాకరశాస్త్రిగారి కాలనిర్ణయము ప్రకారము 1385వ సంవత్సరములో పుట్టిన ఈ కవి ఆ గ్రంథరచన వేళకు పరిపూర్ణయౌవనుడు; గనుక ఆ గ్రంథ మించుమించు 1410-15 మధ్య వ్రాసియుండవలెను. వీరేశలింగం పంతులుగారు చెప్పినట్లు 1365 జన్మకాలమయినచో అతని యౌవన కాలము 1400 ప్రాంతమగును. అగుచో నైషధము పెదకోమటి పాలనారంభమున (1402) వ్రాయబడి యుండవలెను. కాబట్టి ఈ గ్రంథమునుబట్టి శ్రీనాథుని జన్మకాలము నిర్ణయించుట సుకరముకాదు. ఏమనగా 1365 జననవత్సరమైనచో గ్రంథరచన పెదకోమటి వేముని పరిపాలనారంభమునను, 1385 జననసంవత్సరమైనచో పెదకోమటి పరిపాలన మధ్యకాలమునను జరిగియుండవలెను. ఈ రెండును సంభావ్యములే గనుక ఈ గ్రంథము శ్రీనాథుని జన్మకాల నిర్ణయమునకు సమర్థమైన ఆధారము కాదు. భీమేశ్వర పురాణము అందుకు సమర్థమైన గ్రంథము. ఇది 1426-40 మధ్య రాజ్యమేలిన వీరభద్రారెడ్డి మంత్రికి కృతిగా నీయబడినది. ఆ గ్రంథ పీఠికలో నహమ్మదుషా యను బీజపూర్ నవాబును పేర్కొనిన పద్యము గలదు.

> "అన్నయ మంత్రి శేఖరు దహమ్మదుషా సురదాణ భూమి భృ
> త్సన్నిధికిన్ మదిన్ సముచితంబుగ వేమమహీసురేంద్ర రా
> జ్యోన్నతి సంతతాభ్యుదయ మొందగ బారసిభాష వ్రాసినన్
> గన్నులపండువై యమరు గాకితమందలి వర్ణపద్ధతుల్."

ఈ నవాబుల పాలనకాలము 1420-35. కావున భీమేశ్వరపురాణము 1430 ప్రాంతమున నలుబదిఐదు సంవత్సరముల ప్రాయమున రచించి యుండవలయును. అంతకుమించి యుండుట అసంగతము. ప్రౌఢనిర్భరవయఃపరిపాకమనగా 40-45 సంవత్సరముల వయస్సు. 1365 లో జన్మించిన కవికి 1426 నాటికే షష్టిపూర్తి జరిగియుండును. అది అపరవయస్సు కాని ప్రౌఢవయస్సు కాదు. భీమఖండ, కాశీఖండ రచనలకు నడుమ కాలవ్యవధి చాల కలదు

కాశీఖండ రచననాటికే తన శరీరమున ముదిమిలక్షణములు పొడగట్టుచున్నట్లు కవికే గోచరించినది.

"ప్రాయ మింతకు మిగులఁ గైవ్రాలకుండ"

అను వాక్యమునకు ఇప్పటికే వయసు మరలినది ; ఇంతకు మిక్కిలిగా ముదిమి రాకముందు, అని యర్థము. అది కొంచెము తక్కువ ఏబదియేండ్ల వయస్సు. భీమఖండమునను, కాశీఖండమునను వ్యాసుని భిక్షకు బిలిచిన బ్రాహ్మణి "పంచాశద్వర్షదేశీయ యైన పెద్ద ముత్తైదువ." శ్రీనాథుని దృష్టిలో ఏబదియేండ్లకు ప్రాయము కైవ్రాలి పెద్దతనము వచ్చునుగనుకనే ఆ బ్రాహ్మణి కా విశేషణములు వాడెను. అదియు వీరభద్రారెడ్డి కాలమందే. భీమేశ్వర పురాణ రచనానంతరము కాశీఖండరచనకు బూర్వము పదిసంవత్సరము లైనను వ్యవధి నంగీకరింప వలెను. అప్పుడే "ప్రాయ మింతకు మిగుల గైవ్రాలకుండ"-అను కవివాక్యము సంగత మగును. ఈ మూడుకాలములను సమన్వయించి చూచినచో, 1415 ప్రాంతమున జవ్వనమును, 1430 ప్రాంతమున నడివయస్సును, 1440 ప్రాంతమున జరారంభమును ననుభవించిన కవి 1380 సంవత్సరమునకు ముందు పుట్టి యుండడు. అతని జన్మకాలము 1380 ప్రాంతము కాని, వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి గారన్నట్లు 1385 గాని కావలయును. కాశీఖండానంతరము పెక్కు సంచారములు చేసి, మరికొన్ని గ్రంథములు రచించి-జీవికార్థము-ఇంకను పడరానిపాట్లు పడిన ఈ వృద్ధకవి 1470 ప్రాంతమువఱకు జీవించె ననుకొన్నను తప్పు లేదు.

వైదుష్యము :

ఆంధ్రకవులలో తిక్కనతరువాత నింతటి విద్వత్కవి యింకొకడులేడు. తిక్కనవలెనే శ్రీనాథుడును తనకాలమున సాహిత్యసింహాసనము నధిష్ఠించిన కవిచక్రవర్తి. ఆయనవలెనే రాజాస్థానములం దధికారము నెఱపి, రాజభోగము లనుభవించిన పుణ్యశాలి. సమకాలమందే కాక నిన్నమొన్నటివరకు అర్వాచీన కావ్యరచనలకు తన శైలిని ఒఱవడిగా బెట్టిపోయిన గురువు. విపుల కావ్యేతిహాస పురాణములనుండి ఆంధ్రరసికుల దృష్టిని ప్రబంధముల దెసకు మరలించిన యుగకర్త. చిన్ననాటనే వేదవేదాంగాది పాండిత్యమును సంపాదించి, సాంఖ్యాది సిద్ధాంతములను, శైవ వైష్ణవాద్యాగమంబులను, పాతంజలాది యోగములను, న్యాయవైశేషికాది దర్శనములను నామూలాగ్రముగా నెఱిగిన మహా

వేత్త. ఈ సమస్త విద్యాపరిశ్రమము నాతని గ్రంథములలో ప్రసంగము వచ్చి నపుడెల్ల బ్రస్ఫుటమగుచునే యుండును. సంస్కృతాంధ్రములందెట్టి పండితుడో ప్రాకృతాదులందు నట్టివాడే యనుటకు సప్తశతి తార్కాణము. ఈతని పాండిత్యమును దగ్గుపల్లి దుగ్గన నాచికేతూపాఖ్యానమున ప్రశంసించినాడు.

సీ॥ సంస్కృత ప్రాకృత శౌరసేనీ ముఖ్య భాషా పరిజ్ఞాన పాటవంబు
పన్నగపతి సార్వభౌమ భాషిత మహాభాష్య విద్యాసమభ్యాసబలము
నక్షపాద కణాద పక్షిలోదీరిత న్యాయకళా కౌశలాతిశయము
శ్రుతిపురాణాగమ స్మృతి సాంఖ్యసిద్ధాంత కబళనవ్యుత్పత్తి గౌరవంబు
పూర్వకవిముఖ్య విరచితాపూర్వ కావ్యభావరస సుధాచర్వణ ప్రౌఢతయును
గందళింపంగ గాశికాఖండ నైషధప్రముఖ వివిధ ప్రబంధము లొనర్చి.

ఇంత యుద్దండ పండితుడయ్యు నాగర్భకవిగా బుట్టుట యీ వ్యక్తిలోని మహావిశేషము.

సంస్కృత కవులలో కాళిదాసు, మురారి, శ్రీహర్షుడు, భట్టబాణుడు— శ్రీనాథునకు ప్రధాన గురువులు. తెనుగున కవిత్రయము వారియెడ నీతడట్టి గురుభావమే చూపెను. పైని పేర్కొన్న సంస్కృతకవుల శ్లోకములను సందర్భ వశమున దన గ్రంథములం దెల్లెడ తెనిగించుటేకాక,విశేషించి కాళిదాసు కుమార సంభవమునకు హరవిలాసమున పొసగినంత వరకు అనుసరణమనిపించు కొనదగిన అనువాదము చేసెను. అంతకంటెను విశేషము, శ్రీ హర్షుని నైషధమును తెనిగించుట. వీరందరిలో భట్టబాణుడు శ్రీనాథునికి శైలినేర్పిన గురువు. ఆ సంస్కృతకవి యా భాషలో రీతిస్ఫూర్తికి బేరుపడిన యే గద్యశైలిని అవతరింపజేసెనో, తెనుగున శ్రీనాథు డా వచనశైలిని అవతరింపజేసెను. బాణుని సమాసములు, విరోధాభాసాద్యలంకారములు, పూర్ణోపమాభూయిష్ఠములైన వర్ణనలు శ్రీనాథుని గ్రంథములలో యథాతథముగ గానవచ్చును.

కవిత్రయము వారిలో తిక్కన పలుకుబడికే కవి యెక్కువగ మురియును కాని. యీతని శైలి యా ముప్వురిలో నెవ్వరిదికాదు. సమాస ఘటన నన్నయనుండి, ముద్దులొలుకు తెలుగు పలుకుబడి తిక్కననుండి, ప్రసన్నత యెఱ్ఱన నుండి, గ్రహించి, యెవరికిని శిష్యత్వము నెఱపని శైలి నీతడు నిర్మించుకొనెను. తనను గురించి కృతిపతిచే

శా॥ ఈక్షోణిన్ నిను బోలు సత్కవులు లేరీ నేటి కాలంబునన్
దాక్షారామ చళుక్య భీమవర గంధర్వాప్సరో భామినీ
వక్షోజద్వయ గంధసార ఘుసృణ ద్వైరాజ్యభారంబు న
ధ్యక్షించుం గవిసార్వభౌమ భవదీయ ప్రౌఢ సాహిత్యముల్

అని చెప్పించిన పద్యార్థము సార్థకమై చెల్లినది.

శ్రీనాథుని కృతులు

శ్రీనాథుడు నైషధరచనకు పూర్వము మరుత్తరాట్చరితమును, శాలివాహన సప్తశతిని, పండితారాధ్య చరిత్రను రచించెను. కాని ఆ మూడును నష్టములైనవి.

1. మరుత్తరాట్చరిత్ర :

ఈ మరుత్తరాజు కథ మార్కండేయ పురాణమున కలదు. అది చిత్ర విచిత్ర సన్నివేశములతో బహుపాత్ర ప్రాధాన్యముతో, అతర్కిత పరిణామము లతో నాటకీయగుణ శోభితమై యుండును. శ్రీనాథుడు దాని కథా చమత్కార మునకు ముచ్చటపడి తన కావ్యమునకు ఆ కథ నితివృత్తముగా గైకొని యుండును. అతని రచన స్వతంత్రమో ? లేక ఆ పేరుగల పూర్వ సంస్కృత కావ్యమునకు అనువాదమో ! చెప్పలేము. ఆ పేరుగల సంస్కృత కావ్యమేదియు నుండినట్లు నే నెఱుగను. శ్రీనాథుడు చేపట్టిన ఇతివృత్తము గనుక అతని గ్రంథము లేకపోయినను యితివృత్తమైనను ఆంధ్రుల దృష్టికి తెచ్చుట మంచిది యని మారన ప్రకరణమున ఆ కథను వివరించితిని.

2. శాలివాహన సప్తశతి :

శ్రీనాథునకు ఆశ్రయ మిచ్చిన పెదకోమటి వేమారెడ్డి కూడ కాటయ వేమునివలె, కుమారగిరివలె మంచి విద్వాంసుడు. ఈ రాజు సప్తశతిలోని నూరు శ్లోకములకు టీక వ్రాసి "సప్తశతి సారటీక" యని పేరు పెట్టెను. తన రాజు టీక వ్రాయగా శ్రీనాథుడా గ్రంథమును పూర్తిగా తెనిగించెను కాబోలు. ఒకవేళ ఆ ఆంధ్రీకరణము పెదకోమటికే యంకిత మయ్యెనేమో ! క్రీడాభిరామమున గానవచ్చు రెండు పద్యములకు ప్రభాకరశాస్త్రిగారు మూల గాథలను గుర్తించి చూపిరి. ఆ రెండు పద్యములును శ్రీనాథుని తెలుగు సప్తశతిలోనివియై యుండుననుటకు సందియము లేదు. ఆ పద్యము లివి :

i. మ॥ పటు ఝుంఝూపవనో త్త్వణాలయములో భద్రంబునన్ బట్టె కం
కటిపై ముచ్చు ముడింగి నిర్భరవియోగగ్లాని కోషిల్లి యె
క్కటి నిద్రించుచు నున్న పాంథవనితన్ గర్జావచఃప్రౌఢిమన్
దటి దుద్ద్యోతము నూపు నట్టనడురే ధారాధరశ్రేణికిన్.

ii. గీ॥ మాఘమాసంబు పులివలె మలయుచుండ
బచ్చడం బమ్ముకొన్నాఁడు పణములకును
ముదిత చన్నులు పొగలేని ముర్మురములు
*చలికి నొాఆగోయ కేలుండు సైరికుండు.

ఈ రెండునుగాక ఈ క్రింది పద్యము సప్తశతిలోనిదిగా లక్షణ గ్రంథములలో గానవచ్చుచున్నది.

వారణ సేయుదాన గొనవా నవవారిజమందు దేటి గ్రో
వ్వారుచునుంట నీ వెఱుఁగవా ప్రియ హా తెఅగంటిగంటి కె
వ్వారికి గెంపురాదు తగవా మగవారల దూర నీ విభుం
డారసి యీనిజం బెఱుఁగు నంతకు నంతకు నోర్వు నెచ్చెలీ!

3. పండితారాధ్య చరిత్ర :

ఇది పాల్కురికి సోమనాథుని ద్విపద కావ్యమునకు పద్యానుసరణము. నైషధ కృతిపతియైన మామిడి సింగనామాత్యుని అన్నగారి కిది కృతి.

కం॥ జగము నుతింపఁగ జెప్పితి
ప్రెగడయ్యకు నాయనుంగుఁ బెద్దనకు గృతుల్
నిగమార్థసార సంగ్రహ
మగు నాయారాధ్యచరిత మాదిగఁ బెక్కుల్.

అని నైషధమున ప్రస్తావింపబడినది గనుక తత్పూర్వ రచనయే!

4. శృంగార నైషధము :

దీనికి మూలమైన శ్రీహర్షుని గ్రంథమునకు నైషధీయ చరితమని పేరు. ఈ కథకు మూలము భారత ఆరణ్యపర్వములోగల నలోపాఖ్యానము. కాని

---

*ఈ పద్యమునందలి చివరి రెండుపంక్తులలో మూలములోని యర్థములేదు. కవి హృదయము బోధపడలేదు.

ఆ మూలకథనంతను శ్రీహర్షుడు వ్రాయలేదు. అందుచే నైషధీయచరితము యథార్థముగ సార్థకము గాదు. వ్రాసినంతవరకు వివాహ పర్యవసాయియైన నల దమయంతుల ప్రణయగాథ మాత్రమేగల యీ గ్రంథమును శ్రీనాథుడు శృంగార నైషధ మనుటలో నెంతో ఔచిత్యమున్నది. కష్టమయమైనా నాయికా నాయకుల ఉత్తరకథాభాగమును శ్రీహర్షుడు వ్రాయ తలపెట్టలేదో లేక తలపెట్టియు గ్రంథమును అసమాప్తముగానే వదలెనో నిష్కర్షగా చెప్పలేము. అయినను అతడు సంపూర్ణ కథను వ్రాయ సంకల్పించినట్లు అనుమానించుటకు కొంత అవకాశము లేకపోలేదు. ఎట్లన నల దమయంతుల కష్ట పరంపరకు, కలిద్వాపరముల కోపము కారణభూతము. శ్రీహర్షుని గ్రంథమున ఈ పాత్రలు ప్రవేశపెట్టబడినవి. నిషధపురమున అవి నలుని యావేశించుటకు రంధ్రాన్వేషణ చేయుచు నివాస మేర్పరచుకొన్నట్లు కూడ నిర్దేశింపబడినది. ఉత్తర కథ వ్రాయ తలపని కవి ఆ కథా కావ్యమునకు బీజరూపమైన కలి ద్వాపర ప్రవేశమును చేయడు. కావున ఆదియందు సమగ్ర నలచరితమునే వ్రాయ సంకల్పించియు శ్రీహర్షుడు ఏ కారణము వలననో ఉత్తర కథను వ్రాయలేదని తలచుట అంతగా తప్పుకాదు. కథాప్రణాళికలో భారతకథకును నైషధీయచరితమునకును భేదమేమియు లేదు. నలదమయంతుల పరస్పర ప్రేమ-హంసదౌత్యము-నలదౌత్యము-స్వయంవరము-వివాహము, అనెడి యైదు కథాంశములు ఇందును అందునుకూడ సమానమే. కాకపోతే అనతి విస్తృతమైన పురాణకథను విపులాతి విపులమైన ప్రబంధవస్తువుగా పరివర్తనము చేయునపుడు రస సంపాదన వ్యాజమున కవి ప్రదర్శించిన వర్ణనా బాహుళ్యమువల్ల ఈ కావ్యము ఇరువది రెండు సర్గల గ్రంథముగా పెరిగినది. భారతమును దానికి పరిశిష్ట భాగమైన హరివంశమును తెనుగున నవతరించిన పిమ్మట శ్రీనాథునివంటి సాహిత్య రస లోలుపుడైన ప్రజ్ఞాశాలి విషయప్రధానములైన ఇతర పురాణములను కాక రస ప్రధానమైన యేదేని ఒక సంస్కృత కావ్యమును చేపట్టుట న్యాయమే కాని శ్రీహర్షుని కంటె అన్నివిధముల ఉత్తముడైన కాళిదాసుని కావ్యములుండగ ఈ ఆంధ్రకవి శ్రీహర్షునే యేల వరింపవలయును? దీనికి మూడు కారణములుండ వచ్చునని నాకు తోచుచున్నది.

మొదటిది: కృతిపతియైన మామిడి సింగనామాత్యుడు-

"శ్రీహర్ష సుకవి కవితా

వ్యాహార కథాసుధారసా స్వాద సుఖ

శ్రీ హర్షోదయ నిత్య స
మాహితమహితాంతరంగుఁ"డు........

ఆ కృతిపతికి అభిమానపాత్రమైన గ్రంథము నాతనికోర్కెపై తెనిగించుట కృతికర్త విధి గావున దాని చేపట్టక తప్పదు.

రెండవది: వేమభూపాలుని ఆస్థానమున వామనభట్టబాణు డను ఒక సంస్కృతకవి కలడు. అతడు నలాభ్యుదయ మను పేర నిషధరాజ చరితమును సంస్కృతమున నొక కావ్యముగా వ్రాసెను. అందు వామనుడు తన ప్రజ్ఞ నెంతగా ప్రదర్శించినను, శ్రీహర్షుని నైషధముండగా సంస్కృత వాఙ్మయమున ఆతని నలాభ్యుదయము రాణింపదు. అది ఫలములేని వ్యర్థప్రయత్నము. మామిడి సింగనామాత్యుడు వామనుని సంస్కృత గ్రంథముకంటె రెడ్డిరాజుల ఆస్థానమున శ్రీహర్షుని నైషధమునే ఆంధ్రభాషారూపమున ప్రతిష్ఠించుట, తనకును, తన యాస్థానమునకును, కవికిని, ఆంధ్రవాఙ్మయమునకును ప్రతిష్ఠాకర మగునని భావించియుండును; అది శ్రీనాథునకును సమ్మతమై యుండును.

మూడవది: అనువాద మనగా కేవల మూలవిధేయత పాటించుటగాక స్వతంత్రించి స్వీయ ప్రజ్ఞా ప్రదర్శనముతో మూలమునకు వన్నె బెట్టగల శ్రీనాథునివంటి మహాకవికి కాళిదాసుకావ్యములు ఉపకరింపవు. కవి కులగురుని కావ్యములలో అనువాదకుని స్వతంత్రవిహారమునకు అవకాశముండదు. మరి స్వతంత్రతను అవలంబింపకయే యథామూలముగ రసవంతముగా, అనువదింప రాదా యనుకొన్న శ్రీనాథుని విశృంఖల ప్రతిభా విహారము ఆ నిర్బంధమును అంగీకరింపదు అదియుగాక, శ్రీనాథుడు చిన్ననాటనే వేదవేదాంగాది పాండిత్యమును సంపాదించి, సాంఖ్యాది సిద్ధాంతములను, శైవ వైష్ణవాద్యాగమంబులను పాతంజలాదియోగములను, న్యాయ వైశేషికాది దర్శనములను - ఆమూలాగ్రము ఎఱింగిన మహావేత్త. ఈ వైదుష్య మంతయు గ్రంథరచనలో ఫలప్రదము కావలయు నన్నచో అంత వైదుష్యభూయిష్ఠమైన కావ్యమే అందులకు తగిన సారవంతమైన క్షేత్రము సంస్కృతవాఙ్మయములో అట్టి కావ్యము శ్రీహర్షుని నైషధీయ చరితమే. కావున తన ప్రజ్ఞను, స్వతంత్రతను, వైదుష్యమును, ప్రదర్శించుటకు తగినక్షేత్రమని శ్రీనాథు డిం దడుగిడి యుండవచ్చును. పైప్రశ్నకు నాకు తోచిన సమాధాన మిది:

నైషధీయ చరిత పరామర్శ

నైషధము సంస్కృతవాఙ్మయమున నతిప్రౌఢసాహిత్యమని పూజింప బడిన మహాకావ్యము. సాహిత్యములో ప్రౌఢి యనునది కావ్యశిల్పమునకు సంబంధించినది కాని, శబ్దాడంబరమునకు సంబంధించినది కాదు. దురదృష్టవశమున ఈ యర్థమును విస్మరించి దురవబోధ నారికేళపాకమయమైన కావ్యములనే ప్రౌఢకావ్యము లని సాహిత్యపరులు వాకొనుట పరిపాటి యైనది. అది యట్లుండ నిండు. శ్రీహర్షుడు సహజముగా మహా మేధావి. ఆ మేధావి నిసర్గ కవితాప్రతిభ కూడ కలవాడు. ఈ సహజశక్తుల కాతడు చేసిన సమస్త విద్యావ్యాసంగమును తోడ్పడి అతనిని మహాపండితుని జేసినది. పాండిత్యరూపమైన ఈ వ్యుత్పత్తి సహజప్రజ్ఞకు మించిన దగుటచే నాతని కవితాకన్య మోయలేని భారమును దాల్పవలసి వచ్చెను. ఒక్కొక్కయెడ ఆమె సహజ సౌందర్యమునే మరుగు పరచిన కృత్రిమాలంకృతి కానవచ్చును. పాండిత్యయుత మైన మేధావిత యాతని యూహను (భావనను కాదు)[1] చిత్రవిచిత్ర భూముల సంచరింపజేసి అతిలోకములైన అర్థకల్పనల జేయించును. ఆ యర్థకల్పనలు అత్యుదాత్తములు, ఆశ్చర్యజనకములు నై యుండును.

ఈ గ్రంథమున - అలవోకగా యే గ్రంథమును స్పృశించినను - ఈ గుణములే ప్రస్ఫుటములయి పాఠకుల నాశ్చర్యప్రవాహమున మున్కలు వేయించును. ఎడనెడ హృదయావర్జకమును, భావనాగమ్యమును నైన సరస కవితాదృష్టియు దర్శన మిచ్చుచుండును. మొత్తముమీద ప్రజ్ఞాజన్య మయిన ఈ భాగము తక్కువగను, వ్యుత్పత్తిజన్య మయిన యా భాగ మెక్కువగను ఉండు నన్నచో నంతగా నపరాధము కాదు. ఎంత గొప్పవాడయినను ఈ కవి కాళిదాసాదులతో పోల్చదగినవాడు మాత్రము కాదు. రస పరిపోషణమునం దేమి, ఔచిత్య పరిపాలనమునం దేమి, కథాకథనమునం దేమి, చతురస్ర శోభి యైన మూర్తిసౌష్ఠవమునం దేమి ఆ కవికులగురువునకు గల కౌశలము ఈత నికి లేదు. మరి యెప్పటి కప్పుడే ఒక్కొక్క శ్లోకరచన ఈతని దృష్టి నరి

---

1. భావన : Imagination – ఊహ : Fancy.

కట్టునుగాని సమగ్ర కావ్యనిర్మాణపు దెసకు ప్రసరింపదు. ఈతని అర్థకల్పనలు యెంత ఆశ్చర్యజనకములైనను వాటిలో కొన్ని అనౌచిత్య కళంకితములై యుండును. ఈ దోషారోపణము నేటిసాహిత్యధర్మములబట్టియు ప్రమాణములబట్టియు చేసినది కాదు. ఈ యనౌచిత్యముతోపాటు పునరుక్తి, భావాతిచాలనము, వర్ణనాదైర్ఘ్యము ఈకావ్యములోగల మరికొన్ని అవగణములు. అయినను ఈ గ్రంథమున చక్కని రసవద్ఘట్టములు లేకపోలేదు. అట్టి వాటిలో నలదౌత్యము సుందరాతి సుందరము. ఆ భాగమే ఈ కావ్యమునకు ఆయువుపట్టు. శేముషీమూర్తులైన నాయికా నాయకులిరువురు తమతమ వ్రతనిష్ఠను అచలితముగా కాపాడుకొనుటకై పరస్పర సంభాషణ చేయు సమయమున ప్రదర్శింపబడిన చాతుర్యము, గాంభీర్యము, స్వాభావికత, ధీరత్వము అతి రమణీయములుగా నున్నవి. అందును ఆదిగర్భేశ్వరియు, బుద్ధిశాలినియు అగు దమయంతి వాదమున దేవదూతను గెలువలేక కంటనీరు పెట్టుకొను క్షణము సరసులకంట నీరు తెప్పించును. ఇట్టి గుణాగణ సంకలితమైన ఈ కావ్యమును చేపట్టి శ్రీనాథు డెట్లు అనువదించెనో చూతము.

అనువాద పద్ధతి

శ్రీనాథుడే తన ఆంధ్రీకరణ పద్ధతిని గురించి గ్రంథాంతమున "అశేష మనీషి హృదయంగమంబుగా శబ్దం బనుసరించియు, అభిప్రాయంబు గుర్తించియు, భావం బుపలక్షించియు. రసంబు పోషించియు, అలంకారంబు భూషించియు, ఔచిత్యం బాదరించియు, అనౌచిత్యంబు పరిహరించియు. మాతృకానుసారంబున, చెప్పబడె"నని వక్కాణించెను. శృంగార నైషధము కవి ప్రతిజ్ఞానుసారము మనీషి హృదయంగమంబుగా నున్నదని ఒప్పుకొని తీరవలెను ఈ కావ్యమును హృదయంగమంబు గావించుటలో, ఆయన పాటించిన నియమములలో మొదటిది అనౌచిత్యమును పరిహరించుట; దానితోపాటు పైని పేర్కొన్న పునరుక్తిని అతిచాలనమునుకూడ పరిహరించి దీర్ఘ వర్ణనలను సంగ్రహపరచుట ఈ సంస్కారములు మాతృకానుసరణములని చెప్పుటకు వీలులేదు. అనుసరణము మార్పులను అంగీకరింపదు.

ఇక మాతృకానుసారము అనునది మూలములోని శబ్దమును యథాతథముగ ప్రయోగించుట, అభిప్రాయమును భావమును ఉపలక్షించి ప్రసన్నతా సంపాదనార్థము విశదీకరించుట, కథానుక్రమణికను యెయ్యెడను విడనాడకుండుట, మొదలగు ప్రధానాంశములలో వ్యక్తమగుచున్నది. వీటి నన్నింటిని ఉదాహరణములతో నిరూపించుటకు ఒక ప్రత్యేక వ్యాసంగము చేయవలెను. ఆ పరిశీలనము ఇందు పొసగదు. అయినను కొలదిపాటి ఉదాహరణములతో ఆంధ్రానువాద స్వరూపమును స్థూలముగా చూపవచ్చును. మరియు అనౌచిత్యాది పరిహరణపద్ధతిలో కూడ కొన్ని అపవాదములు కలవు. కవి ఆ జాతిలో కొన్నింటినే పరిహరించి కొన్నింటిని ఆదరించెను. అట్లే పునరుక్తులలోను కొన్నింటిని అంగీకరించెను. రసపిహీనములును, సాంకేతికములునైన శాస్త్రార్థములను కొన్నింటిని త్రోసిపుచ్చి మరికొన్నింటిని ఒప్పుకొనెను. అట్లుకాక పరిహరణీయము లన్నింటిని పరిహరించినచో విద్వాంసులు తనకు అసమర్థతా దోషమును ఆపాదింతురేమో యని శంకించి యుండవచ్చును. లేదా మూలమునకు మిక్కిలి దూరగతుడగుటకు సమ్మతింపనివాడు కావచ్చును. ఏమైననేమి, శ్రీనాథుని శృంగార నైషధము శ్రీహర్షుని నైషధీయ చరితముకంటె రసవత్తరముగా నున్నదనియు ఆ గుణాధిక్యమునకు కారణము అనువాద పద్ధతి యనియు సరసులును, ఉభయభాషాకోవిదులును అయిన విద్వాంసులు త్రికరణశుద్ధిగా నంగీకరించిరి.

ఉ దా హ ర ణ ము లు

1. అనుచితార్థములు :

దమయంతికడ హంస చేసిన నలవర్ణనల సందర్భమున ఈ క్రింది నాలుగు శ్లోకములను శ్రీనాథుడు ముట్టలేదు.

1. "శృణ్వాన్ సదార స్తదుదార భావమ్
హృష్యన్ ముహుర్లోమపులోమజాయాః
పుణ్యేన వాలోకత లోకపాలః
ప్రమోద బాష్పావృతనేత్ర మాలః"

(దేవేంద్రుడు శచీసహితుడై నలుని ఉదారభావ కథనమును వినుచుండగా శచీదేవికి హర్ష పులకాంకురము జనించెనట. ఆ సమయమున ఆమె పుణ్యవశ

మున భర్త ఆనందబాష్పావృత నేత్రు డగుటచే చూడలేదట. చూచి ఉంటే ఆమె శీలమును శంకించెడివాడు).

II "సాపీశ్వరే శృణ్వతి తద్గుణౌఘాన్
ప్రసహ్య చేతో హరతోర్ధశమ్భుః।
అభూదపర్ణాంగుళిరుద్ధకర్ణా
కదా న కండూయన కైతవేన॥"

(ఈశ్వరుడు మనోహరములైన నలుని గుణములను ఆలకించుచుండగా, ఆయన శరీరార్ధ భాగమైన పార్వతి [యింకను విన్నచో మనసు చలించు ననెడి భావముచే గాబోలు] కర్ణకండూయన నెపమున వ్రేలితో చెవిని ఎన్నడు మూసికొనలేదు ?)

III "అలం సజన్ ధర్మవిధౌ విధాతా
రుణద్ధి మౌనస్య మిషేణ వాణీమ్।
తత్కణ్ఠ మాలిఙ్గ్య రసస్య తృప్తామ్
న వేద తాం వేదజడ స్స వక్రామ్ ॥"

[బ్రహ్మ అనుష్ఠానమున నిమగ్నుడై మౌనమిషచే వాణిని తన ముఖముననే (బయటకు వెడలనీకుండ) బంధించి యుంచెనట. రసలుబ్ధయైన యా వక్ర స్వభావురాలు నలుని కంఠమును కౌగిలించుకొని యుండుటను ఆ వేదజడుడు ఎరుగడు. (నలుని ముఖమున సరస్వతి యున్నదని తాత్పర్యము.)]

IV "శ్రియ స్తదాలిఙ్గనభూర్న భూతా
వ్రతక్షతిః కాఽపి పతివ్రతాయాః।
సమస్త భూతాత్మతయా న భూతమ్
తద్భర్తురీర్ష్యా కలుషాణునాఽపి ॥"

(లక్ష్మి నలుని కౌగిలించుకొనియే యున్నను ఆమెకు పాతివ్రత్యక్షతి యేమియు కలుగలేదు. సమస్త భూతాంతరాత్మయై యున్న విష్ణునకు ఈషణ్మాత్రమైనను ఈర్ష్య కలుగలేదు.)

జగన్మాతలైన త్రిమూర్తుల భార్యల గురించియు వారితో సమాన ప్రతిపత్తిగల శచీదేవిని గురించియు పాతివ్రత్యశంకను ఆపాదించెడి ఈ శ్లోకార్థములు ఎంత చమత్కారములుగా నున్నను గ్రంథమున వ్రాయ తగినవి కావు.

శ్రీహర్షుడు వీటిని వదలుట సమంజసమే! కాని, ఆయన మానవలోక స్త్రీల యెడ అట్టి యౌదార్యమును చూపలేదు. ఈ క్రింది శ్లోకము పైవాటితోపాటుగా విసర్జింప తగినదయ్యు విసర్జింపలేదు.

I "న కా నిశి స్వప్న గతం దదర్శ తమ్
జగాద గోత్ర స్ఖలితేన కా నతమ్
తదాత్మతాధ్యాత ధవా రతే చ కా
చకార న స్వస్య మనోభవోద్భవమ్"

"వాని కలలోన కానని వనజముఖియు
వాని మార్పునఁ బేర్కొని మానవతియు
వానిగా నాత్మ భావించి వరుని గవయ
నప్పళింపని సతియు లేదయ్యె నెచట."

తెనిగింప కూడని ఈ శ్లోకమును తెనిగించినను మూలములోగల అశ్లీలార్థమును కొంతవరకు పలచ బరచుట మెచ్చదగినది.

ఈ జాతిలోనిదే రంభనుగూర్చి చెప్పబడిన శ్లోకము. ఆమె దేవలోక స్త్రీ యైనను వేశ్యయే గావున ఆ శ్లోకమును తెనిగించుటలో ఏమియు దోషము లేదు. ఆ తెనిగింపు నయితము మూలార్థమునకు ఎంతో వన్నె పెట్టుచున్నది చూడుడు-

II "అస్మత్కిల శ్రోత్ర సుధాం విధాయ
రంభా చిరం భామతులాం నలస్య
తత్రానురక్తా తమనాప్య భేజే
తన్నామగన్ధా న్నలకూబరం సా"

(హంస దమయంతితో చెప్పుచున్నది; రంభ మా వలన అతులితమైన నలుని సౌందర్యమును గూర్చి శ్రవణ పేయముగా విని ఆతనియం దనురక్తురాలయ్యు పొందలేక నలనామ వాసనగల నలకూబరుని భజించెను.)

చం॥ "వినుకలిఁ గూర్మి జిక్కి పృథివీభువనంబునకున్ దిగంగ నే
యనువును లేక రంభయను నచ్చరలేమ నలున్ వరింప బూ
నిన తనకోర్కి నొక్క మెయి నిండగ జేయుటకై భజించె దా
గొనకొని వేల్పులందు నలకూబరు తచ్ఛుభనామ వాసనన్."

మరియొక రీతినిగూడ ఈతడు అనౌచిత్యమును పరిహరించుటలో మూలమునకు మెరుగు పెట్టినాడు. ఎట్లన శ్లోకమును కేవలము విడిచి పెట్టక అందలి అనుచితములగు పదముల వదలిపెట్టి, వాటి స్థానమున సముచిత పదములు సమకూర్చి తెనిగించెను.

III "సువర్ణశైలా దవతీర్య తూర్ణమ్
స్వర్వాహినీ వారికణావకీర్ణైః
తం వీజయామః స్మర కేళికాలే
పక్షై ర్నృపం చామరబద్ధ సఖ్యైః"

మూలము నందలి ఈ యర్థము మెచ్చదగినది కాదు. నలుడు స్మరకేళీలాలసుడై యున్నపుడు హంస లాతనికి వీవన వీచెననుట యుక్తముగాదు. పైగా అది దమయంతితో ననవలసిన మాటగాదు. ఈ విరసపుమాటను తొలగించి శ్రీనాథు డతినిపుణముగ హంసల సేవాస్వరూపమును మార్చి మూలమునకు వన్నె పెట్టును.

తే॥ "కనక శైలంబు డిగ్గి యాకాశ సింధు
సలిలముల దోగి మిగులంగ జల్లనైన
చారు హాటకమయ గరు చ్చామరముల
వీతు నతనికి వైశాఖవేళలందు."

వీటికేమి-దమయంతి ప్రత్యంగ వర్ణనలోను, బువ్వముబంతి వర్ణనలోను, కలి పురుషుడు రాజసూయాశ్వమేధతంత్రములను చూచిన సందర్భముననను, ఇంతకంటే జుగుప్సావహములైన శ్లోకములు కలవు. శ్రీనాథుడు వాటిని విడిచి పుచ్చలేదు.

2. పునరుక్తి విసర్జనము :

(అ) దీనికి మొదటి ఉదాహరణముగా కావ్యారంభమునగల మొదటిరెండు శ్లోకములే చాలును. అవి నలుని కీర్తి ప్రతాపవర్ణనలు కలవి.

1. "నిపీయ యస్య క్షితి రక్షిణః కథా
స్తథాద్రియన్తే న బుధా స్సుధామపి

నలః సితః చ్ఛత్రితకీర్తి మండలః
సరాశిరాసీ న్మహసాం మహోజ్జ్వలః"

(ఏ భూపాలకుని కథలను కర్ణపుటములతో గ్రోలి దేవతలు అమృతమునుగూడ ఆదరింపరో అట్టి సితచ్ఛత్రితముగా చేసుకొనబడిన కీర్తి మండలుడును, మహోజ్వల తేజోరాసియునైన నలుడను రాజు కలడు.)

2. "రసైః కథా యస్య సుధావధీరిణీ
నల స్సభూజాని రభూద్గుణాద్భుతః
సువర్ణ దణ్డైక సితాతపత్త్రిత
జ్వలత్ప్రతాపావళి కీర్తిమణ్డలః"

(ఎవని కథ అమృతముకంటె యెక్కువ రసవంతముగా నుండునో అట్టి నలుడను రాజు కలడు. ఆతడు తన కీర్తి మండలమును సితచ్ఛత్రముగాను, ప్రతాపావళిని దండముగాను చేసికొనెను.)

మాటలలో భేదముతప్ప ఈ రెండు శ్లోకములలోను అర్థము ఒకటియే. అందుచే శ్రీనాథుడు మొదటిదానినివదలి రెండవదానినే "తపనీయదండైకధవళాతపత్రితోద్దండతేజః కీర్తిమండలుండు" అని ఒక సీసపాదములో తెనిగించెను.

(ఆ) ఈ శ్లోకములు నలుని ముఖసౌందర్యమును వర్ణించునవి :

1. "స్వకేళిలేశస్మిత నిన్దితేన్దునో
నిజాంశదృక్తర్జిత పద్మసంపదః
అతద్ద్వయీ జిత్వరసున్దరాన్తరే
న తన్ముఖస్య ప్రతిమా చరాచరే"

(మందస్మిత లేశముచే జయింపబడిన చంద్రుడు కల్గినటువంటియు, కన్గవచే తిరస్కరింపబడిన పద్మసంపద కల్గినటువంటియు, ఆతని ముఖమునకు ఆ రెండింటిని మించిన అన్యసుందరవస్తువు లేని ఈ చరాచరమునందు వేరొక ఉపమానము లేదు.)

2. "సరోరుహం తస్య దృశైవ నిర్జితమ్
జితాః స్మితేనైన విధోరపి శ్రియః
కుతః పరం భవ్య మహో మహీయసీ
తదాననస్యోపమితౌ దరిద్రతా"

(అతని నేత్రములచే పద్మములు నిర్జింపబడెను. చంద్రుని శోభ అతని మందహాసముచే జయింపబడెను. అంతకంటె శ్రేష్ఠమైన వస్తువు లెక్కడ గలవు? ఆతని ముఖముతో పోల్చుట కహో ఎంత వస్తుదారిద్ర్య మేర్పడెను?)

ఈ రెండు శ్లోకముల యర్థము ఒకటే. సరోరుహ మిత్యాది శ్లోకమున కవతారికలో "ఉక్తమేవార్థం భంగ్యంతరేణ" అని ఉక్తార్థమే పునరుక్తమని వ్యాఖ్యాత యగు మల్లినాథసూరియే నుడివియున్నాడు. శ్రీనాథు డిందు మొదటి శ్లోకమును మాత్రమే తెనిగించెను. ఆ పద్యమిది :

చ॥ దరహసితావధీరిత సుధాకరబింబము నేత్ర నిర్జితాం
బురహమునైన యానిషధ భూవరు నుల్లసితాననంబుతో
సరి మఱి యొండు గల్గమికి సంశయమేటికిఁ దద్వ్యయీ విజి
త్వరకమనీయ వస్తురహితంబగు నట్టి చరాచరంబునన్.

3. వ్యాకరణ విశేషములు :

సౌందర్యాపాదమైన రసభావము గాని, రమణీయార్థము గాని, లేక కేవల శాస్త్రప్రసంగ మయములైన శ్లోకములు కొన్ని తెనిగింపబడలేదు. వాటిలో ఈ క్రింది శ్లోక మొకటి.

"అధరం కిల బింబనామకమ్
ఫలమస్మాదితి భవ్య మన్వయమ్ !
లభతేఽధర బిమ్బమిత్యదః
పదమస్యా రదనచ్ఛదం వదత్ ॥"

(దమయంతి ఓష్ఠము బింబముకంటె (దొండపండు కంటె) అధరము గనుక (తక్కువ గనుక) ఆమె ఓష్ఠమునుగురించి అధరబింబము అని చెప్పెడి మాటకు చక్కని అన్వయము కుదిరెను.)

మరి యింతకంటెను క్లిష్టతరమైన వ్యాకరణార్థముగల ఈ క్రింది శ్లోకమును విడిచిపుచ్చక తెనిగించెను.

"ఇహ కిముషసి పృచ్ఛాశంసి కిం శబ్దరూప
ప్రతినియమిత వాదా వాయసేనైష పృష్టః

భణ ఫణిభవశాస్త్రే తాతఙః స్థానినౌ కా
వితి విహిత తుహీ వాసో త్తరః కోకిలో ఒభూత్

ఎట్లనగా—

పాణిని వ్యాకరణమున లోట్ ప్రథమ మధ్యమ పురుషలు ఏకవచన ప్రత్యయములు తు, హి, అనునవి. ఆశీరర్థకమునందు వాటికి 'తాత్' అనే ప్రత్యయము వేటిస్థానమున ఆదేశమగునని ప్రశ్నింపగా కోకిల హి యని సమాధానము చెప్పినదట. తెల్లవారగనే కాకి, 'కావ్ కావ్' అని అరచును. అది వసంతఋతువు గావున కోకిల అదే సమయమున 'తుహి తుహి'యని కూయును.

ఈ శ్లోకార్థము తెనుగునకు తెచ్చుట అసంభవమని సందేహించెడి వారిని నిరుత్తరలను చేయుటకేమోయనునట్లు శ్రీనాథుడు ఈ క్రిందిపద్యమున ఎంతో సుకరముగా తెనిగించెను. ఈ అనువాదములోని సౌలభ్యము పండిత ప్రశంసార్హము.

శా॥ ప్రాతఃకాలము వాయసంబు 'పణినాపత్యోక్త శాస్త్రంబులోఁ
దాతఙ్ స్థానులు చెప్పఁడెవ్వి ?'యను చందంబొప్పఁ గాకాయనం
జాతుర్యం బలరార నుత్తరము విస్పష్టంబుగాఁ గోకిల
వ్రాతం బిచ్చెఁ దుహీతుహీ యని గృహారామ ప్రదేశంబులన్.

4. దీర్ఘవర్ణనల సంక్షిప్తత :

నలుడు అశ్వారూఢుడై సపరివారముగా వాహ్యాళివెడలి ఉపవన విహారము చేయుటను వర్ణించిన మూలమునందలి బహుశ్లోకములను, తాత్పర్యమాత్రముగ రెండు వచనములయందు సంగ్రహపరచి తెనిగించెను. ఆ తెనిగింపులో కొన్ని శ్లోకములు వదలిపెట్టబడినవి. అట్లే దమయంతీ విరహవర్ణన సందర్భములందు గల చంద్రోపాలంభనము, మన్మథోపాలంభనము మొదలగు ఘట్టములవంటి ఘట్టము లనేకము లీతని ఆంధ్రీకరణమున సంగ్రహింపబడినవి. గ్రంథారంభమున మొదటి పద్యములోనే మూలమున ఏడెనిమిది శ్లోకములలోగల నలవర్ణనయందలి కొన్ని పంక్తులను వదలి, తక్కినవాటిని తాత్పర్య మాత్రముగా తెనిగించెను.

ఇంక శబ్దము ననుసరించుట, అభిప్రాయమును గుర్తించుట, భావము నుపలక్షించుట మొదలగు అనువాద విశేషములకు కొన్ని ఉదాహరణములు చూపెదను.

ఈ క్రింది శ్లోకమును విదర్భరాజు ప్రాసాదముమీది గాలికి జెపజెప కొట్టుకొనే ధ్వజపటమును ఉత్ప్రేక్షించిన శ్లోకము.

అక్రాంత శ్రుతిపాఠపూతరసనావిర్భూత భూరిస్తవా
జిహ్మ బ్రహ్మముఖౌఘ విఘ్నిత నవస్వర్గక్రియా కేళినా
పూర్వం గాధిసుతేన సామిఘటితా ముక్తానుమందాకినీ
యత్ ప్రాసాదదుకూలవల్లి రనిలాందోళై రఖేల ద్దివి॥

(పూర్వము విశ్వామిత్రుడు స్వర్గమునకు ప్రతి స్వర్గము సృష్టింప బూనినపుడు, మందాకినికి ప్రతిగా వేరొక మందాకినీసృష్టి వ్యాపారములో అర్ధ భాగము పూర్తి యగునప్పటికి, నిరంతర వేదాధ్యయన పవిత్రములైన నాలుగు మోములతో బ్రహ్మ ఆ ఋషిని అర్థింపగా అంతలో ఆ సృష్టి వదలి పెట్టెనట. ఇప్పుడు విదర్భరాజ ప్రాసాదముమీద ఆడుచున్న తెల్లని ధ్వజపటము, పూర్వము విశ్వామిత్రునిచే సగము నిర్మింపబడి, అంతతో వదలిపెట్టబడిన మందాకినియా అన్నట్లు స్ఫురింప జేయుచున్నదట.)

ఈ క్రింది పద్యము ఆ శ్లోకమునకు అనువాదము.

శా॥ వేదాభ్యాస విశేషపూతరసనావిర్భూత భూరిస్తవా
సాదిబ్రహ్మముఖౌఘ విఘ్నిత నవస్వర్గక్రియా కేళిచే
నాదం గాధితనూజుచే సగము సేయంబడ్డ మిన్నేఱు ప్రా
సాద స్వచ్ఛదుకూలకైతవమునం జాలంగ నొప్పుం బురిన్॥

ఈ అనువాదములో మూలమందలి సమాసము యథాతథముగా ప్రయుక్తమై శబ్దానుసరణమున కిది పరమావధి అనిపించుచున్నది. అయినను మూలమునందలి “అనిలాందోళైరఖేలత్” అను వాక్యము తెనిగింపబడకపోవు టను కొందరు ఆక్షేపించవచ్చును. ఆ ఆక్షేపమునకు సమాధానమును చెప్ప వచ్చును. అట్టి ఆక్షేపణ కవకాశము లేని యింకొక ఉదాహరణము చూడుడు.

అస్తి వామ్యభరమస్తి కౌతుకమ్
సాస్తి ఘర్మజలమస్తి వేపథు
అస్తి భీతి రతమస్తి వాఞ్ఛితమ్
ప్రాపదస్తి సుఖమస్తి పీడనమ్॥

ఈ శ్లోకమునందు వైయాకరణైకవేద్యమైన విచిత్ర సమాసఘటన మున్నది. దానిని వదలినచో పండితులు మెచ్చరని కాబోలు ఆ సమాసములను యథాక్షరముగా తెలుగుపద్యములో నిమిడ్చి సంస్కృతమును జీర్ణించుకొనుటలో తెలుగునకు గల సౌలభ్యమును ప్రదర్శించెను.

తే॥ అస్తి వామ్యభార, మస్తి కౌతూహలం
బస్తి ఘర్మ సలిల, మస్తి కంప,
మస్తి భీతి, యస్తి హర్ష, మస్తి వ్యథం
బస్తి వాంఛ మయ్యె నపుడు రతను॥

శ్రీహర్షు డిట్టి విచిత్రసమాసఘటనలలో ప్రదర్శించిన వ్యాకరణశాస్త్ర వైదుష్యము శ్రీనాథునికూడ మురిపించి యుండును. కావుననే అవి తెలుగు భాషలో వింతగా తోచినను విడనాడలేక పద్యములలో పొందించెను.

ఈ క్రింది శ్లోకము అందుల కుదాహరణము.

సరసీః పరిశీలితుం మయా
గమికర్మీకృత నైకనీవృతా
అతిథిత్వ మనాయి సా దృశోః
సదసత్సంశయ గోచరోదరీ॥

(ఉన్నదా లేదా అన్నట్లు సంశయమును గొల్పెడి యుదరము గల ఆ దమయంతి సరస్సులను వెదకుటకు అనేక దేశములు సంచరించిన నా కన్గవకు విందొనర్చెను.)

ఈ శ్లోకమును తెనిగించుటలో రెండు మత్తేభములను రచించిన శ్రీనాథుడు పునరుక్తార్థమునకైనను ఒప్పుకొని మూలసమాసములనే గాక వాటితో ప్రతిభటత్వము వహించి మేత్తరము లనిపించుకొన్న సమాసములను గూడ కూర్చి తన ఉత్సాహమునకు తృప్తి చేకూర్చుకొనెను.

మ॥ మృదురీతిం బ్రతివాసరంబు గమికర్మీభూత నానా నదీ
నద కాంతారపురీ శిలోచ్చయుఁడనై నైకామృత శ్రీజిత
త్రిదివంబైన విదర్భదేశమున నారీరత్నముం గాంచితిన్
సదసత్సంశయ గోచరోదరి శరత్సంపూర్ణ చంద్రాననన్.

మ॥ కమలేందీవర షండమండలిత సత్కాసారసేవారతిన్
గమికర్మీకృతనైకనీవృతుఁడనై కంటిన్ విదర్భంబునన్
రమణిం బల్లపపాణిఁ బద్మనయనన్ రాకేందుబింబాననన్
సమపీతస్తని నస్తి నాస్తి విచికిత్సా హేతు శాతోదరిన్॥

విధిం వధూసృష్టి మపృచ్ఛమేవ
తద్యానయుగ్యో నలకేళియోగ్యామ్
త్వన్నామవర్ణా ఇవ కర్ణపీతా
మయాస్య సంక్రీడతి చక్రిచక్రే॥

(హంస దమయంతితో అనినమాట : "బ్రహ్మరథమునకు వాహనమునై నపుడు నలకేళియోగ్యయైన యువతీసృష్టిగురించి అడిగితిని. ఆయన రథచక్రము తిరుగుచుండగా నీ నామాక్షరములే నా చెవిని బడినట్లుండెను.)

శ్రీనాథు డీశ్లోకమునందలి భావమును స్పష్టీకరించి తెనుగుదనము మూర్తీభవించెడి నుడికారముతో మూలమునకు వన్నెపెట్టు అనువాద పద్ధతిని చూపెను.

చం॥ అడిగితి నొక్కనాఁడు కమలాసను తేరికి వారువంబనై
నడచుచు "నుర్విలో నిషధనాథుని కెవ్వతె యొక్కొ భార్య య
య్యెడు"నని ? చక్రఘోషమున నించుక యించుకగాని. యంత యే
ర్పడ విననైతి ; నీ వనుచుఁ బల్కిన చందము దోఁచె మానినీ !

విశేషించి సీసపద్యరచనలో శ్రీనాథు డవలంబించిన అనువాదపద్ధతి ఒక విశిష్టగుణము కలది. అర్థసంవాదములు కల శ్లోకములు కొన్ని యేకత్ర తటస్థించినపుడు వానిలో నొక్కొక్కదాని నొక్కొక్క సీసపద్య పాదమున నిముడ్చును. సంపూర్ణ సీసపద్యరచనకు, వలయునన్ని శ్లోకము లచ్చట లభించనిచో మిగిలిన పాదములను మూలమున లేని అర్థముతో తాను పూర్తిచేయును. వలసినవానికంటె ఎక్కువ శ్లోకములు లభించినపుడు రెండు మూడు శ్లోకముల సారమును ఒక పాదమునకు వలయునంత మాత్రమే గ్రైకొనును. ప్రాయికముగా ఏ సీసపద్యమును చూచినను దానిలో పరస్పరము ఒండొంటితో సంవదించు శ్లోకములు ఇమిడియున్నవని గ్రహింపవలయును.

సహస్రపత్రాసనపత్రహంస
వంశస్య పత్రాణి పతత్రిణః స్మః
అస్మాదృశాం చాటురసామృతాని
స్వర్లోక లోకేతరదుర్లభాని॥

(మేము బ్రహ్మకు రథవాహకులైన హంసల సంతతివారము. మాబోటి వారి వచనామృతములు వినుట స్వర్గవాసులకు కాక ఇతరులకు దుర్లభములు.)

స్వర్గాపగా హేమమృణాళినీనామ్
నాలామృణాళాగ్ర భుజో భజామః
అన్నానురూపాం తనురూపఋద్ధిమ్
కార్యం నిదానాద్ధి గుణా నధీతే॥

(ఆకాశగంగలోని సువర్ణ పద్మనాళాగ్రములు భుజించి, ఆ భోజనమునకు అనురూపమైన రూపసౌందర్యము గలవారమైతిమి. కారణము నుండి కదా కార్యము గుణమును గ్రహించును.)

సీ॥ నలినసంభవు వాహనము వారువంబులు
కులముసాములు మాకుఁ గువలయాక్షి
చదలేటి బంగారు జలరుహంబుల తూండ్లు
భోజనంబులు మాకుఁ బువ్వుఁబోణి
సత్యలోకము దాఁక సకల లోకంబులు
నాటపట్టులు మాకు నబ్జవదన
మధురాక్షరములైన మా మాటలు వినంగ
నమృతాంధసులె యోగ్యు లనుపమాంగి
తే॥ భారతీదేవి ముంజేతిపలుకుఁ జిలుక
సమద గజయాన సబ్రహ్మచారి మాకు
వేదశాస్త్ర పురాణాది విద్య లెల్లఁ
దరుణి నీ యాన ఘంటాపథంబు మాకు॥

ఈ సీసపద్య చరణములలో మూడింటికి అనువైన మూలార్థములు మూడు పై శ్లోకములలో ఉన్నవి. సీసపాదములలో మిగిలిన నాలవ దానికిని,

గీతపద్యా మంతకును మూలములేదు. ఈ గీతములో సీసపాదము వలెనే పర స్పరము సంపదించు రెండు భాగములు కలవు. మొత్తము పద్యము సగభాగము నకు మూలము ఆధారమనియు తక్కిన సగము మూలముతో సరితూగగల సొంత కల్పనమనియు విదితమగును. [1]అందును, గీతపద్యము ఈ సీసపద్యము నకు రత్న కిరీటము వంటిది.

శ్రీనాథునకు "సీసపద్యమునందు ఎక్కువ మక్కువ కాబోలు. అందు చేతనే సందర్భము పొసగినపుడెల్ల మూలములో లేకున్నను సొంతకల్పనతో ఆ పద్య ములు వ్రాయును. వాటిలో ఈ క్రింది ఉదాహరణములు పూర్వోదాహృతమైన 'అస్తి వామ్యభార' మనెడు గీతపద్యము పైని గల సీసపాదములు నాలుగును స్వతంత్రములు.

రతివర్ణన :

సీ॥ పతిపాణిపల్లవచ్యుత నీవిబంధన
వ్యగ్ర బాలాహస్త వనరుహంబు
ధవకృతాధరబింబ దశనక్షతివ్యథా
భుగ్న లీలావతీ భ్రూలతంబు
ధరణినాయకభుజాపరిరంభ మండలీ
గాఢపీడిత వధూ ఘనకుచంబు
వరనఖాంకుర మృదువ్యాపార పులకిత
నీరజాక్షీ నితంబోరు యుగళి...

హరిస్తుతి :

జయ భూర్భువస్స్వ స్త్రిజగదేకనాయక !
జయ సర్వదేవతాసార్వభౌమ !
జయ పూర్వగీర్వాణ సంహారకారణ !
జయ కుక్షినిహిత విశ్వప్రపంచ !
జయ జహ్నుకన్యకా జనకపాదాంభోజ !
జయ కోమలాంబుదశ్యామలాంగ !
జయ వైజయంతికా స్రక్ప్రభాలంకార !
జయ పుండరీక విశాల నయన !

1. ఈ గీత పద్యమునకు మూలములేదు. ఉన్నదని చూపినవారి పొరపాటు.

తే॥ జయ శతక్రతుముఖ మరుచ్చక్రవాళ
కనక కోటీర చారు సంఘటిత నూత్న
రత్ననీరాజనక్రియా రాజమాన
చరణ ! పీతాంతికోద్దేశ ! జయ రమేశ ॥

నక్షత్ర వర్ణన :

సీ॥ చుక్కలో యివి ? కావు, సురలోకవాహినీ
విమలాంబుకణకదంబములు గాని
తారలో యివి ? కావు, తారాపథాంభోధి
కమనీయపులిన సంఘములు గాని
యుడుపులో యివి? కావు, మృదునంబరంబునఁ
దాపించినట్టి ముత్యాలు గాని
రిక్కలో యివి ? కావు, రేచామ తుఱుముపైఁ
జెరివిన మల్లెక్రొవ్విరులు గాని
తే॥ యనుచు లోకంబు సందేహ మందుచుండ
బొడిచె బ్రహ్మాండపేటికా పుటకుటీర
చారు కర్పూరఫాలికాసంచయములు
మెండుకొని యోలి నక్షత్ర మండలములు.

కలిభటుల వర్ణన :

సీ॥ పాతకంబులు నీలిపట్టు బొందడములు
పగలింటి నిద్రలు పచ్చడములు
పరదూషణంబులు ప్రాలంబహారంబు
లన్యకాంతాసక్తి యంగరాగ
మీర్ష్యాపరత్వంబు హేలావతంసంబు
బుధజనద్వేషంబు పువ్వుదండ
మిథ్యాప్రలాపంబు మృగనాభితిలకంబు
బహుళాశసత్త్వంబు పరికరంబు

తే॥ పరులఁ జూపులు వాఁకొల్పఁ, బ్రసభలీల
రాసభాంగరుహాగ్రధూమ ప్రకార
బర్బరాకారదేహు లంబరము నిండి
సరస వచ్చిరి కలిరాజు సైన్యభటులు.

పు ర వ ర్ణ న :

సీ॥ ప్రణిధిలోకానీత పరితోష వార్తాభి
నందితామాత్య బృందారకంబు
రాజవీథీ మహాప్రాసాద శిఖరాగ్ర
కీలితాలంకార కేతనంబు
గ్రథకైశికాధీశ కన్యావలోకన
వ్యగ్రపౌరవధూసమాకులంబుఁ
గస్తూరికాలేప కర్పూరరంగవ
ల్ల్యభిరామమందిర ప్రాంగణంబు....

మన్మథుని రాక :

సీ॥ రతిదేవి నెవ్వీఁగు రారాపుఁ జన్నులు
గడకన్నులకు నింపుగడలు కొలుప
గుడుసైన పూవింటఁ గూడి కమ్మని తూపు
కటకాముఖపుఁ గేలఁ గరము మెఱయఁ
గటిమండలంబుపైఁ గనకంపుఁ జెఱఁగుల
జిలుఁగుఁ బచ్చనిపట్టుఁజేల మమర
నాలీఢపాదవిన్యాసంబు శృంగార
వీరాద్భుతములకు విందు సేయఁ
తే॥ జిన్నిచిగురాకుఁ బేర్కొలఁ జేతఁ బట్టి
పేరుటామని రాచిల్క తేరు నడుప
నుక్కడీఁ డయి చేతెంచె నుక్కుమిగిలి
కలికిగారాపుఁ జెలికాఁడు కలికిమరుఁడు.

కావ్య సౌందర్యాపాదన సృష్టితో చేయబడిన అట్టి అమూల్యకల్పనలు పెక్కులు కలవు. అవి మూలకారుడైన శ్రీహర్షునకే మెప్పుగొల్పు సొగసుదనము గలవి.

ఇవన్నియు గాక శ్రీనాథు డొకచోట కథాసందర్భమును కూడ మార్చి నాడు. దమయంతి స్వయంవరమునకు ముందు భీమరాజు తమ కులదైవతమగు విష్ణుని ప్రార్థింపగా నాదేవుని ఆదేశముచే సరస్వతి స్వయంవరాగతులైన రాజులను దమయంతికి వర్ణించి చెప్పుటకు స్వయంవర మండపమున అవతరించినట్లు మూలమున కలదు ఈ కల్పనమున శ్రీహర్షునకుగల విష్ణుపరాయణత్వము సూచి తమగుట తప్ప వేరు ప్రయోజనములేదు. శ్రీనాథుడు భీమరాజు స్వయముగా వాగ్దేవతను స్తుతింపగా ఆమె అనుగ్రహించి రాజకుమార నిరూపణార్థము స్వయంవర మండపమునకు దయచేసినట్లు మార్చెను. మూలమున సర్వ విద్యాస్వరూపిణి యైన ఆ దేవతామూర్తిని శ్రీ హర్షుడు ఏయే విశేషణములతో వర్ణించెనో ఆ విశేషణములతోనే శ్రీనాథుడు దేవీపరముగ దండకమునురచించి భీమరాజుచే నుతింపజేసెను. బ్రాహ్మీదత్త వరప్రసాదుడగు ఈ కవిరాజు భీమరాజు స్తుతిరూపముగా బ్రాహ్మిని దండక రూపమున నోరార స్తుతించు నవకాశమును కల్పించుకొనెను. ఈ స్తుతిలో ఇంకొక విశేషము కలదు. శృంగార నైషధ కృతిపతియైన మామిడి సింగనామాత్యుడు "సోమ సిద్ధాంతము"నకు వ్యాఖ్యానము వ్రాసెనట. ఈ దండకములో శ్రీనాథుడు ప్రయోగించిన "సోమసిద్ధాంత కాంతాననాయై'' అనే చతుర్థ్యంత విశేషణము కృతిపతికి నెంతో పరితోషము కల్గించి యుండును.

ఏతదాంధ్రీకరణ సింహావలోకనము-తత్ప్రశస్తి

సంస్కృత వాఙ్మయము ఆంధ్రరూపము దాల్చిన చరిత్రలో శ్రీనాథుని నైషధాంధ్రీకరణము రెండవదశ. దానికి పూర్వదశ కవిత్రయమువారు దారితీసిన పురాణేతిహాసముల ఆంధ్రీకరణము. ఆ అనువాదమును భాషాంతరీకరణమని పిలుచుటయే తప్పు. భాషాంతరీకరణ నియమములను దేనిని వారు పాటింపనేలేదు. కథ మాత్రమే వారు మూలమునుండి గైకొన్న ద్రవ్యము. అదియు నిమిత్త మాత్రమే కాని విధాయకము కాదు. అందుచే ఆ భారతాదులను స్వతంత్ర రచనలనవలెనేకాని, ఆంధ్రీకరణము లనరాదు.

ఆ పద్ధతి ఆ పురాణేతిహాసములకే చెల్లినది. కావ్యానువాదమున ఆ స్వతంత్రత చెల్లదు. శ్రీనాథుడు ప్రారంభించినదీ కావ్యానువాదము. కావ్యము ప్రతిశ్లోక ప్రధానమగుటయే కాక ప్రతి శబ్దార్థ ప్రధానమును అగును. అపరిహార్యములైన ఇట్టి మూలములను దాసభావముతో ఛాయగా ననుకరించినవాడే

ఇక మూడవదశ ఇటీవల బొడసూపిన నాటకాంధ్రీకరణముతో ప్రారంభ మయినది. శ్రవ్య కావ్యాంధ్రీకరణము కూడ ఆ దారినే పోవుచున్నది. ఈ నవీ నానువాదకులు మూలము నందలి ప్రతిపదము నర్థమును తెలుగున రావలెనని పాటుపడుచున్నారు. వీరు కేవల మస్వతంత్రులు. వీరి ప్రతి పరివర్తనము వలన తెలుగున ధారాశుద్ధి నశించుటయే కాక, పద్యార్థము కూడ దురవగాహ మగుచున్నది. మూలాపేక్ష లేక అన్వయింపరాని పద్యము లెక్కువగుచున్నవి. ఎంత పెనగులాడినను భాషాంతరీకరణమున మూలములోని శ్లోక భావమే తెలు గున వచ్చునుగాని అందలి శబ్దములన్నియు పరివర్తనము చెందవు. అట్టి పరి వర్తనమే కావలయునేని మూల శ్లోకమునకు దండాన్వయము వ్రాయవచ్చును; పద్యమేల? ఈ మూడు దశలును క్రమముగా-స్వతంత్రము, స్వతంత్రాస్వతం త్రము, అస్వతంత్రము-అని పేర్కొన వచ్చును.

హరవిలాసము - రచనా కాలము

నైషధ రచనకును కొండవీటి రాజ్య పతనమునకును మధ్యకాలము నందు శ్రీనాథుడు ఆ ఆస్థానమున మరి యే గ్రంథములు రచించెనో తెలియదు. రచించిన జాడయు కానరాదు. కాని శాసనకర్తగా కొన్ని శాసనములు రచించెను. ఆ కాలములో శాసన రచనలు కూడ గ్రంథరచనలుగానే గౌరవింపబడెను. మరియు విద్యాధికారిగా ఆయన నిర్వహించిన విద్వత్కార్యము లనేకము లుండ వచ్చును. ఊరక కాలము బుచ్చుట కాక అటువంటి పాండిత్య వ్యాసంగముతో గౌరవప్రదమును, సుఖమయమునైన జీవితమును గడిపియుండును.

ఆ రాజ్యము శత్రు హస్తగత మగుటతోడనే నిరాశ్రయుడై కీర్తినము పార్జనార్థమో ధన సంపాదనార్థమో ఆశ్రయాంతరముల వెదకికొనుచు దేశ సంచారము జేసి యుండును. అతని జీవిత కాలములో అట్టి సంచారములు మూడు జరిగియుండునని శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు ఊహించిరి. అందు మొదటిది, కొండవీటి నుండి నిష్క్రమించుటకును, భీమఖండము రచించుట కును మధ్యగల కాలమున; రెండవది భీమఖండమునకును కాశీఖండమునకును మధ్యగల కాలమున; మూడవది రాజమహేంద్రవర రెడ్డి రాజాశ్రయము కూడ తొలగిన అనంతరము.

ఈ మూడు సంచారములలో మొదటి దానియందు కాంచీనగరమున కేగి చిరపరిచితుడైన అవచి తిప్పయశెట్టికి హరవిలాసము కృతియిచ్చి యుండును. రెండవ దానియందు వల్లభామాత్యుని దర్శించి అతని పేర క్రీడాభిరామము రచించి ధన సముపార్జనముచేసి తదనంతరము విజయనగరమున కేగి ప్రౌఢ దేవరాయల ముత్యాలశాలలో 'దీనారటంకాల' తీర్థమాడియుండును. మూడవ

సంచారములో శివరాత్రి మాహాత్మ్యము మొదలగు చిల్లరరచనలు చేసియుండును. పలనాటి వీరచరిత్ర కవిసార్వభౌమ బిరుదప్రాప్తి అనంతరము వ్రాయబడినది. కావున బహుశః అది కాశీఖండ రచనానంతరమూ, తుది సంచారములోనిదై యుండును. పైన చూపిన ఈ గ్రంథ రచనానుక్రమము నిష్కర్షగా రుజువు చేయుటకు వీలులేని యూహయే యైనను నిరుపపత్తికము కాదు.కావున నైషధమునకు తరువాతి రచన హరవిలాసము–అది 1420-25 మధ్య కాలమున లేదా భీమఖండమునకును కాశీ ఖండమునకును మధ్య కాలమున రచింపబడి యుండవచ్చును. అప్పట్ల తద్రచనా కాలము 1430–35 మధ్యయై యుండును. అది రెండవ సంచార వేళ. అంతేకాని, ఈ గ్రంథము నైషధమునకు పూర్వమున గాని, కాశీ ఖండమునకు తరువాతగాని రచింపబడెననుట తగదు.

"ఆంధ్ర భాషా నైషధాబ్జ భవుని" అని కవి తనను గురించి హరవిలాసమున చెప్పికొని యుండుటచే అది నైషధాంతర రచనయే యని రుజువు చేయుటకు పాటుపడ నక్కరలేదు.

కాశీఖండమున కాంచీపురస్త్రీలవర్ణనగల ఈ క్రింది పద్యమునకు సందర్భశుద్ధిలేదు.

సీ॥ ముడువంగనేర్తురు మూలదాపటికి రాఁ
జికురబంధము లీఁగి జీరువాఱఁ
బొన్నపువ్వులఁ బోలు పొక్కిళ్ళు బయలుగాఁ
గట్టనేర్తురు చీర కటిభరమునఁ
దొడువంగ నేర్తురు నిడుద్రవేలుఁ జెవులయం
దవతంసకంబుగా నల్లిపువ్వు
పచరింప నేర్తురు పదియాఱు వన్నియ
పసిఁడిపాదంబులఁ బట్టుచేల

గీ॥ పయ్యెద ముసుంగు బాలిండ్లఁ బ్రాకనీక
తఱచు పూయుదు రొడల గందంబుఁ బసుపు
బందికత్తెలు సురత ప్రసంగవేళఁ
గంచి యఱవత లసమాస్త్రు ఖడ్గలతలు.

ఇది శివశర్మ తీర్థయాత్రా సంచారము వస్తువుగాగల ఘట్టము. ఈ పద్యమునకు పైన

ఉ॥ కాంచికిఁ బోయి బ్రాహ్మణుఁడు కాంచె మదావళ భూమిభృచ్ఛిరః
కాంచన కంధరా నిలయుఁ గైటభమర్దనుఁ గామకోటి ద

ర్శించి భజించి బాలశశిశేఖరు నేకరసాలనాయకు
న్దంచె ననేక పూర్వజననంబులఁ బుట్టిన పాతకౌఘముల్.

అని బ్రాహ్మణుడు కాంచికి బోయి వరదరాజస్వామిని ఏకామ్రనాథుని, కామకోటిని దర్శించి, అనేక పూర్వజననంబుల పుట్టిన పాతకౌఘములను దంచి నట్లు కలదు. ఆ సీసపద్యమునకు క్రింద –

గీ॥ కాంతి యందురు కొంద ఱక్కాంచి పేరు
క్రమ కురువింద రత్న సత్కాంతి కలిమి
నప్పురంబున నేఁడునా శ్నధివసించి
బ్రాహ్మణుఁడు సర్వదేవతాప్రతతిఁ గొలిచె॥

అనే పద్యము కలదు. కాంచీపురస్త్రీల నభివర్ణించెడి యీ సీసపద్యము అప్రస్తుతముగా నీ రెంటిమధ్య చొప్పింపబడెను. ఆ స్త్రీలవర్ణన ఆ ఉపాఖ్యానమునకుగాని ఆ తీర్థమునకుగాని ఘనతను గల్గించునది కాదు. అయినను శ్రీనాథుడు హర విలాస రచనాకాలమున కాంచికి బోయినపుడు ఆ రమణీమణులను దర్శించి ఆనందముతో ఆ పద్యమును వ్రాసికొనియుండుననియు దానిని అప్రసక్తమైనను కాశీఖండమున జొనిపియుండు ననియు ప్రభాకరశాస్త్రిగారు అభిప్రాయపడిరి. ఈ అభిప్రాయము సమంజసమే యని సరసులకు దోచకపోదు. అదియునుగాక కొమరగిరి కాలముననే కోస్తావర్తకము చేయగల ప్రౌఢవయస్సులోనుండిన అవచి తిప్పయ శ్రీనాథుని మూడవ సంచారము కాలమునాటికి సుమారు అరువది, డెబ్బది సంవత్సరముల దీర్ఘకాలము హరవిలాసము కృతినందుటకై జీవించి యుండెననుట సంభావ్యము కాదు. పూర్వోదాహృత మైన "చిన్నారి పొన్నారి చిఱుత కూకటినాడు..." అను పద్యములో హరవిలాసము పేర్కొనబడలేదు. కనుక ఆ గ్రంథము కాశీఖండము తరువాతి దనెడు వాదముకూడ బలము గలది కాదు ; ఎట్లన : ఆ పద్యము శ్రీనాథుని గ్రంథముల నన్నింటిని పేర్కొన్నది కాదు. కవి వయోదశలను, తత్కాల రచనలను ఉదాహరించుట మాత్రమే దాని ముఖ్యోద్దేశము. ఒక వయోదశలో రెండు మూడు గ్రంథములు రచించినను వాటి నన్నింటిని బేర్కొనవలసిన ఆవశ్యకము లేదు. వాటిలో ప్రధానమైన దొక్కటి ఉదాహృత మైన చాలును. మఱియు శివరాత్రిమాహాత్మ్యము గాని, హరవిలాసము

గాని తదితర గ్రంథములవలె శ్రీనాథుని కావ్యకళా ప్రాగల్భ్యమునకు లక్ష్యభూత ములు కాదగిన గ్రంథము కాకపోవుటచే దానిని ఆదరముగ కొండాడుకొను తలంపు లేకపోవచ్చును. కావున హరవిలాసము నైషధమునకు పూర్వము గాని, కాశీఖండమునకు తరువాతగాని రచింపబడి యుండుట పొసగదు.

గ్రంథసమీక్ష

శ్రీనాథుని ఇతరకృతులతో బోల్చి చూచినపు డీ హరవిలాసముశైలి ఆ గ్రంథవర్గమున కంతటికి వెలిగా, ప్రత్యేకముగా కానవచ్చును. వానిలోని సమాసభూయిష్ఠతాజన్య మైన శబ్దగాంభీర్య మిందు లేదు. అందు ప్రదర్శితమైన యీతని నానాశాస్త్రపరిజ్ఞానమును ఇందు లేదు. కాని, వానికంటె సమ సంస్కృతాంధ్ర పదమయ మయి, ప్రసన్న మయి, సుబోధ మయి హరవిలాసము శ్రీనాథపండితుడు గాక శ్రీనాథకవి వ్రాసినట్లుండును. ఈ కావ్యమున నేయెడను రసవత్తకు మాత్రము లోటు రాలేదు. ఇది దేనికిని అనువాదము కాకపోవుటచే శ్రీనాథుని స్వతంత్ర రచనకు దృష్టాంత మయి ఆ ప్రౌఢకావ్యములలో లేని స్వతంత్రతను గైకొన్నది.

ఇది పురాణమును కాదు, కావ్యమును కాదు. కావ్యము కాదగిన వస్త్వైక్య మిందు లేదు. కథలన్నియు శివసంబంధము గల్గియుండుటయే దీనగలయైక్యము. దానిని వస్త్వైక్య మనలేము. ఈ కథలన్నియు ఒక దారముతో విడివిడిగా ముడి వేయబడిన పూవులదండవలె నున్నవిగాని అనుస్యూతములుగా లేవు. సిరియాలుని కథ, గౌరీకళ్యాణము, దారుకావనవిహారము, హాలాహలభక్షణము, కిరాతార్జునీయము ఇందలి కథలు. వీనిలో మొదటిది బసవపురాణమున కలదు గాని పాత్రల నామములలో రెండింటికిని కొంత భేదము గలదు. బసవ పురాణమున సిరాల గర్వభంగము కథకు అంత్యానుబంధముగా నున్నది. దానికి మారుగా నిందు చిరుతొండని పూర్వజన్మ కథనము కథకాద్యుపోద్ఘాతముగా నున్నది. కథానాయకుడైన చిఱుతొండ నంబి పూర్వజన్మలో తుంబురుడను పేరు గల యొక ప్రమథుడు. అత డొక కారణమున దుర్వాసుని కోపమునకు పాత్రమై మానవజన్మ యెత్తునట్లుగా శపింపబడి ఆ ఋషి యనుగ్రహముచేతనే పరమ మాహేశ్వరులయింట సిరియాళుడుగా బుట్టెనట.

ఈ కథ కాయువుప ట్టనదగిన ఘట్టము బాలవధావసరము. అది కరుణ మయము. ఆ రసప్లుతి శ్రీనాథునిచేతిలో నప్రయత్నముగా నారు పద్యములలో వెల్లివిరిసినది. గురుజనము పిల్లవానికి అంత్యోపదేశము చేయు ఈ పద్యమున భక్తివాత్సల్య శమభావములు ముప్పిరిగొని మున్నీరుగా పొంగినవి.

మ॥ మది శంకింపకు మన్న మావలని ప్రేమస్నేహవాత్సల్య సం
పద వాటింపకుమన్న నాలుకతుదిన్ పంచాక్షరీ మంత్రమున్
బదిలం బొప్పఁ బఠింపుమన్న పరమబ్రహ్మార్థ సంసిద్ధి యి
య్యది సుమ్మన్న! యనుంగునందన! సిరాలా! వీరశైవవ్రతా!

బసవపురాణములో ఆ ఘట్టము వీరశైవతనే దాల్చినది. అనగా సోమనాథుడు దీక్షాపరుడైన వీరశైవునివలెనే పిల్లవానిని వధింపించెను గాని, మానవ సహజమైన హృదయద్రవీకరణము కల్గింపలేదు. అత డా పట్టున వీరశైవుడే కాని కవి కాడు. అనతివిస్తృత మైన ఆ చిన్నఘట్టముననే శ్రీనాథుడు మాతృభావ, పితృభావ, బాలభావములకును నిశ్చలభక్తికిని వైరుధ్యము లేని సామరస్యమును వ్యక్తము చేసెను.

కాని. మాయాశివుడు పిల్లవాడున్న గురుకులమున కేగి వానికి రానున్న యాపద నెఱిగించి మనసు విఱచుటకు ప్రయత్నించినపుడు ఆ పసివాడు ప్రత్యుత్తరముగా పలికిన వేదాంతవాక్యములును, ఐతిహ్యములును అతనివయసునకు మించిన పెద్దమాటలుగా గోచరించును; అది సందర్భశుద్ధి లేని అతిప్రసంగమనకతప్పదు. ఆ వాక్యములు శ్రీనాథునివి గాని సిరియాళునివి కావు. "పాత్ర నోట కవి పలుకులు" అనెడి అసంగత సందర్భము లిట్టివే. సిరియాళునకును పుట్టుకతోనే అట్టి జ్ఞానము, ఆ జ్ఞానమున కనుగుణమైన ఉపన్యాస ధోరణియు నలవడి యుండవచ్చునని సమర్థింపవచ్చును గాని, అట్టి సమర్థనలు మానవ సాంసారిక కథలు గల కావ్యముల విషయమున రాణింపవని నా యూహ. హాలాహలభక్షణ కథను పార్వతితో చెప్ప నుపక్రమించిన వాడు వినడు. అందుచే వక్తృవాచకము ఉత్తమపురుషలో ప్రారంభింపబడినది. కాని, కథ కొంత నడచునప్పటికి కథకుడు శివు డన్నమాట మరచిపోయి ఆ వక్తృవాచకమును శ్రీనాథుడు ప్రథమ పురుషలోనికి మార్చెను.

"వెలిటోనిచ్చనె బుధుఁడూహించి చేయు సుకవిత్వంబుల్" అని పింగళి సూరన ప్రతిజ్ఞాపూర్వకముగా నిర్దేశించిన కావ్యబంధశిల్ప మర్యాదకు మన వాఙ్మయములోనే పెక్కు గ్రంథములలో భంగముగల్గుట పొడగట్టును.

గ్రంథాదిని సిరియాళునికథనే యెత్తుటకు హేతువు-ఈ కథా పురుషుడు అవచితిప్పయ వంశమునకు మూలపురుషుడుగా సంబంధముకల్పుటకు. అవతారికకును, కథారంభమునకు నిట్టి పొత్తుకలిపిన గ్రంథములు మన భాషలో జాల తక్కువ.

గౌరీకళ్యాణము కాళిదాస కుమారసంభవము ననుసరించి వ్రాసినది. ఈ అనుసరణము కథానుసరణమేకాదు; నాలుగింట మూడుపాళ్ళ శ్లోకముల తెనిగింపే. ఈ తెనుగుసేత నైషధాంధ్రీకరణ పద్ధతిని స్వతంత్రాస్వతంత్రముగా నడిచినది. కాని పార్వతీ మాయాబ్రహ్మచారుల సంవాదఘట్టములో చాల వెలితిగలదు. ఒకటి రెండు పద్యములుతప్ప రతివిలాపఘట్టమును అంతే. ఏమైనను, ఆంధ్రీకరణమున శ్రీనాథుడు నైషధమును కైవసముచేసికొన్నట్లు కుమారసంభవమును చేసికొనజాలడు. యథార్థానువాదమే అనిపించుకొన్న కొన్ని పద్యములలో అతిసుకుమారమును, సుకరమును అయిన తెనిగింపు కానవచ్చును.

దారుకా వనవిహారమనునది గౌరీ కల్యాణకథకు పరిశిష్టభాగమే. వివాహానంతరము శివుడు ప్రమథ పరివారసహితుడై అత్తింట ఇల్లడముండెను. హిమవంతుడు సమకూర్చిన రాజభోగోపచారముల వలన శివభటులు బలిసి కాబోలు ఓషధీప్రస్థపురమున విశృంఖలమైన అవిధేయప్రవర్తన సాగించిరి. హిమవంతునకు అల్లునిమీదను అతని భృత్యవర్గముమీదను, రోతపుట్టెను. పరమశివుడు మామగారి హృదయమును గ్రహించి గణములను వెంటనిడుకొని పోయి దారువనమున విడిసి భిక్షాటనము సాగించెను. అచ్చట ప్రమథులేకాక శివుడు సైతము స్వేచ్ఛావర్తనుడై ఋషులకును దేవతలకును వెగటుదనము కలిగించెను. ఈకథ అనుచితాలంబన రసాభాసమునకు ప్రబలమైన ఉదాహరణము.

ఇందలి కిరాతార్జునీయ కథ, భారతములోని పాశుపతాస్త్రప్రదానము ననుసరించి వ్రాసినది. భారవికిని దీనికిని ఏ సంబంధమును లేదు. పాశుపత

లాభానంతరము, అర్జునుడు స్వర్గమునకేగుటయు, ఊర్వశిచే శప్తుడగుటయు, నివాతకవచ కాలకేయాదులను జయించుటయు, దేవేంద్రుడు రోమహర్షునిచే పాండవులకు నర్జును కుశలవార్త పంపుటయు ననెడి కథాభాగము "పాశుపతాస్త్ర ప్రదానము" అనెడి శివవిలాసగాథకు అనావశ్యకము. ఆ భాగము భాగవతమున కలదుగదాయని పౌరాణిక పద్ధతిని శ్రీనాథు డిందు చేర్చెను. ఇక మిగిలిన హాలాహల భక్షణ మేపురాణమునుండి యైనను గ్రహింపవచ్చును.

మొత్తముమీద శ్రీనాథుని ప్రౌఢకావ్యములలో హరవిలాస మొక్కటే స్వతంత్రరచనయని చెప్పదగినది.

శ్రీనాథుని ప్రథమ దేశాటనము :

కొండవీటి పతనముతో నిరాశ్రయుడైన శ్రీనాథుడు కొలది కాలము దేశ సంచారము చేయుచు కాంచీపురికేగి హరవిలాసము వ్రాసెననుకొనుట సంభావ్య మని పైన చెప్పితిని. కాని ఆ సంచారమువల్ల ఉదరపోషణ జరిగినను స్థిరమైన ఆశ్రయము దొరకదు. అట్టి ఆశగల కవి యేదైన నొక రాజాస్థానమున నిలవవలయును. ఆ కాలమున అతడు చేరదగిన రాజ్యములు మూడే ఉన్నవి- రాజమహేంద్రవరము, రాచకొండ, విజయనగరము. ఈ మూడు రాజ్యములును కొండవీటికి ప్రబల శత్రుస్థానములు. స్వాభిమానమును చంపుకొని శ్రీనాథుడు వానిని చేరబోయినను ప్రవేశము లభించుట దుర్ఘటము. ఆ మూడు రాజ్యము లలో రాజమహేంద్రవరము తక్కిన రెండింటివలె కాక, కొండవీటితో బాంధ వ్యము కలది కనుక 'మరణాంతాని వైరాణి' అనే ధర్మ వాక్యమును పాటించి వీరభద్రారెడ్డి కొండవీటి విద్యాధికారిని ఆదరింపవచ్చును గాని అట్టి సమాధానము నకు కొంతకాలము వేచి యుండుట మంచిదని శ్రీనాథుడు తలపోసి యుండును. అతడు సంచారమును తలపెట్టుటకిదే కారణము. రాజమహేంద్రవరమున తనకు బంధువైన బెండపూడి అన్నయామాత్యుడు మంత్రిత్వము నెఱపుచుండుట శ్రీనాథుని హృదయములో నొక ఆశాకిరణమును పుట్టించి యుండును. ఆ కిరణము జూపిన దారి వెలుగున మంత్రికి బంధువుడుగా సంచారానంతరము రాజమహేంద్రవరము చేరియుండును. అప్పటికే శృంగారనైషధకర్తగా శ్రీనాథుడు పేరుమోసి యుండెను గనుక అతని దర్శనము కాగానే రాజమహేంద్రవర పండితులు ఆ గ్రంథ రచనను గురించి పెక్కురీతుల యధిక్షేపించి యుందురు.

ఆ అధిక్షేపణలు నాడే కాదు నేటికిని అక్కడక్కడ వినవచ్చుచున్నవి. శృంగార నైషధము డు, ము, వు, లు చేర్చిన హర్షనైషధ మని కొందరు, మూలమునందలి కొన్ని శ్లోకములు వదలిపెట్టెనని కొందరు, లేని అర్థములు కొన్ని కలిపె నని కొందరు, గాఢపాకమని కొందరు, తేట తెలుగని కొందరు నానావిధములఁ విమర్శించుట అతని చెవిని బడి ఆ పండితుల అధిక్షేపణ సరకుకొనక వారిని వైతండికు లని, కూపమండూకము లని తృణీకరించి మంత్రిప్రాపున నిరాఘాటముగా నా రాజధానిలో తల యెత్తుకొని సంచరించి యుండును. భీమేశ్వర పురాణము నందలి కుకవి నిందానామకము లైన ఈ క్రింది పద్యములు ఆనాటి యాతని జీవిత చరిత్రకు ప్రతీకలు—

తే॥ బోధ మల్పంబు గర్వ మభ్యున్నతంబు
శాంతి నిప్పచ్చరంబు మచ్చరము ఘనము
కూపమండూకములఁ బోలె గొంచె మెఱిఁగి
పండితంమన్యులైన వైతండికులకు.

తే నికటమున నుండి శ్రుతిపుట నిష్ఠురముగ
నదరి కాకులు బిట్టు పెద్దఱచినప్పు
డుడిగి రాయంచ యూరకయుంట లెస్స
సైఁపరాకున్న నెందేని జనుట యొప్పు.

తే॥ ప్రౌఢి పరికింప సంస్కృతభాష యండ్రు
పలుకు నుడికారమున నాంధ్రభాషయందు
రెవ్వ రేమన్న నండ్రుగా కేల కొఱత
నా కవిత్వంబు నిజము కర్ణాటభాష.

`ఈ పద్యములలో చేరని ఇంకొక చాటుపద్యము "విద్వాంసుల్ రాజమహేంద్ర పట్టణమునన్ ధర్మాసనం బుండి, ప్రధ్వంసాభావము ప్రాగభావమనుచున్ దర్కింతు రశ్రాంతమున్" అనెడి పలుకు లుత్తరార్థముగా గలది లోకవిదితమే కదా! తెలుగు కవిత్వపు పోకడలను, తన ఆంధ్రీకరణ పద్ధతిని, తన ప్రతిభాసముజ్వలతను కొంచెమేని యెఱుగని శుద్ధశాస్త్రపండితులు కాకులవలె బిట్టఱచినపుడు ఎందేని చనుటకు దారియు, ఊరకుండుటకు ఉదాసీనతయు లేని ఆ మహాకవి పద్యములు వ్రాయుటకంటె వేరు ప్రతీకార మేమి చేయగలడు!

బెండపూడి యన్నయామాత్యుడు —

సీ॥ వినిపించినాఁడవు వేమభూపాలున
కఖిల పురాణ విద్యాగమములు
కల్పించినాఁడవు గాఢపాకం బైన
హర్ష నైషధ కావ్య మాంధ్రభాష
భాషించినాఁడవు బహు దేశబుధులతో
విద్యాపరీక్షణ వేళలందు
వెదచల్లినాఁడవు విశద కీర్తిస్ఫూర్తి
కర్పూరములు దిశాంగణములందుఁ

తే॥ బాకనాటింటివాఁడవు బాంధవుఁడవు
కమలనాభుని పౌత్రుఁడ వమలమతివి
నాకుఁ గృపసేయు మొక ప్రబంధంబు నీవు
కలితగుణగణ్య! శ్రీనాథకవివరేణ్య!

అని సన్మానించుటలో ఆ పురపండితుల కోలాహలము కొంతవరకు చల్లారి యుండును. రాజులయొక్కయు, మంత్రులయొక్కయు ప్రాపున బ్రతికెడివారు ఆ రాజులయొక్కయు, మంత్రులయొక్కయు బంధువులను కాని, వారిచే పూజితులైన విద్యావంతులకాని ధిక్కరించి గౌరవముతో బ్రతుకలేరు. అన్నయామాత్యుడు భీమేశ్వరపురాణమును తనకు కృతియిమ్మని శ్రీనాథుని అర్థించుటయే గాక, ప్రసక్తానుప్రసక్తముగా వీరభద్రారెడ్డిని కూడ కొనియాడుమని కవికి సూచనచేసి యుండును. అందుచేతనే ఈ గ్రంథమున కృతిపతి వంశవర్ణనమునకు ముందు భూపాలుని వంశము వర్ణింపబడినది. ఆ రాజసంస్తుతివలన శ్రీనాథునకు ఆస్థానప్రవేశము కల్గునని మంత్రి ఆశించియుండును. ఆ ఆశ అవ్యాక్షేపముగా ఫలింపకున్నను, కొలది సంవత్సరములకు ఫలించుటచే శ్రీనాథుడు "వీరభద్రారెడ్డి విద్వాంసు" డయ్యెను. ఆ పదవి యధిష్ఠించుటకు మంత్రి కల్పించిన ప్రథమ సోపానమే భీమేశ్వర పురాణము.

భీ మే శ్వ ర పు రా ణ ము

స్థలపురాణము లెక్కింటికివలెనే ఈ భీమేశ్వరపురాణమునకును స్కాంద పురాణము మూలము. చారిత్రక పరిశోధకులు ఆ స్కాందపురాణముయొక్క

శుద్ధతను కొంత శంకింతురు. ఏమనగా చారిత్రకముగా ఒక వేయి సంవత్సరము లకు ఇటీవల వెలసిన క్షేత్రముల వృత్తాంతములు కూడ ఎన్నడో ద్వాపరయుగ మున వ్యాసుడు రచించెనని చెప్పబడు స్కాందపురాణమున వర్ణితములై ఉండు టచే ఆ క్షేత్రములు వెలసినపిమ్మటనే వాటి మాహాత్మ్య మా పురాణముల కెక్కి యుండునని వారి యనుమానము. ఈ భీమేశ్వరపురాణమును గురించి కూడ పరి శోధకుల కట్టి శంకయే కలదు.

శ్రీనాథుడు దీనిని తెలుగున రచించినపిమ్మట అతడో, మరి యింకొకడో దీనిని సంస్కృతీకరించి స్కాందపురాణమున ప్రతిష్ఠించి యుంచు రని వారి యూహ. మరియు లోకమున నున్న స్కాందపురాణ ప్రతులు ఒకదానితో నొకటి సంవదింపవనియు, ఒకదానిలో నున్న కథలు మరియొకదానిలో నుండ వనియు చారిత్రకులు వారి వాదములకు బలముగా నింకొక యుక్తి చెప్పుదురు. ఈ క్షేత్రములన్నియు చారిత్రకులు భావించినట్లు కలియుగముననే వెలసినవి కా వనియు, దేవతాప్రతిష్ఠాపితములై యనాదిగా భరతఖండమునందలి నదీపర్వత ములతో పాటు వెలసియే యున్నవనియు, మహాపురాణములను, ఉపపురాణము లను భారతముతో పాటు వేదవ్యాసుడే రచించె ననియు, స్కాందపురాణ ప్రతు లొండొంటితో విరోధ ముండుట కాలక్రమమున జరిగిన గ్రంథశైథిల్యముచే బట్టి యనియు, ప్రాచీనతాభిమానము కలవారు చారిత్రకవాదమును పూర్వ పక్షము చేయుదురు. ఇందలి సత్యాసత్యములను వ్యాసుడే తీర్చవలయును.

ఈ భీమఖండమునకు స్కాందపురాణమే మూలమనుకొన్నను శ్రీనాథుడు దానిని యథాతథముగా ననువదింప ప్రయత్నము చేయలేదు. అంచు లేని వర్ణన లిందు చాల కలవు. ఈ అనువాదము (అనువాదమే యైనచో) భారతాంధ్రీకర ణము వలె నతిస్వేచ్ఛగా నడచినది. ఎచ్చటనేని ఒక శ్లోకమునకు సరియైన తెలుగు పద్యము కానవచ్చినచో నది యాదృచ్ఛికమే గాని బుద్ధిపూర్వకము గాదు.

ఈ గ్రంథము ద్రాక్షారామ భీమేశ్వరుని ప్రతిష్ఠకు సంబంధించినది. గ్రంథాంతమునందు మాత్రము హాలాహల భక్షణము, త్రిపురసంహార మనెడు రెండు శివలీలలు ఉపాఖ్యానములుగా చెప్పబడినవి. మరి ఈ క్షేత్ర వృత్తాంత మును తన్మహత్వంబును గురించి అగస్త్యుడు కాశిని బాసి వచ్చిన వ్యాసునకు వివరించి చెప్పును. వారిరువురి సమావేశ సన్నివేశము మిక్కిలి రసవత్తర ముగా నుండును. అగస్త్యుడు ఆది యుగముననే వింధ్యపర్వత విజృంభణము

నరికట్టుటకొరకు దేవతల ప్రార్థనపై లోకానుగ్రహార్థము కాశిని వీడలేక వీడలేక దక్షిణాపథమునకు లోపాముద్రాసహితుడై వెడలివచ్చి దాక్షిణాత్యు డయ్యెను. మరికొంతకాలమునకు ద్వాపరాంతమున కాబోలు వ్యాసుడు శివునిచే శపింపబడి కాశిని వీడి రావలసివచ్చెను. ఆ క్షేత్రవియోగమును సహింపలేక దుర్భర దుఃఖితుడై యున్న ఆ సంయమిని అన్నపూర్ణాదేవి ఓదార్చి దక్షిణకాశి యనెడి పర్యాయనామము గల దక్షవాటిక అతని కాశీవియోగబాధ నపనయించును కావున నచటికి బొమ్మని ఉపదేశించును. ఆ ఋషి యామె యాదేశానుసారము దక్షిణాపథమున ప్రవేశించి ద్రాక్షారామము దెసకు వెడలుచుండగా, మధ్యేమార్గమున దక్షవాటికనుండి పిఠాపురమునకు పోవు అగస్త్యుడు సాత్యవతేయుని కలిసికొనును. ఆ ఋషు లిరువురు పరస్పర కుశలప్రశ్నానంతరమున ఒండొరులు తమతమ వృత్తాంతములు చెప్పుకొను సందర్భ మీ గ్రంథమందు మిక్కిలి రసవంతమైన ఘట్టము. అదియే కథాప్రారంభముకూడ. అగస్త్యుడు కాశిని బాయుట కాశీఖండమున కథాప్రారంభమునను, వ్యాసుడు కాశిని బాయుట ఆ గ్రంథమున కథాంతమునను కలదు. అచ్చట దక్షిణకాశికి బొమ్మని యన్నపూర్ణ అతని నాదేశించినట్లు లేదు. ఈ ఉపదేశము భీమఖండమున కల్పింపబడినది. ఇట్టి పరస్పర విరోధవాక్యములు పురాణములకు సహజమే. దానికేమి; ఆ దేవి ఉపదేశానుసారము కాశిని బాసిన వ్యాసుడు దక్షవాటికకు చేరవచ్చుట శాపానంతర కార్యమే గనుక భీమఖండము కాశీఖండమునకు ఉత్తరకథగా గైకొనబడినది.

అగస్త్యుడు పూర్వపు తన కాశీనివాసానందమును స్మృతిపథమునకు తెచ్చుకొని, వ్యాసునితో మధురస్మృతి సంజనిత బాధాగర్భితములుగా ఆడిన వాక్యములుగల ఈ క్రిందిపద్యములు ఈ గ్రంథమునకు తిలకాయమానములు.

సీ॥ లోలార్కునకు నీవు లోలోన నేమేనిఁ
బోటు పుట్టదు గదా ? మాటమాట
వెనకయ్య శ్రీ డుంఠి విఘ్నేశ్వరస్వామి
ధిక్కరింపడు గదా ? తెగువ నిన్ను
నాఁకొన్న నిన్ను మధ్యాహ్నకాలంబున
నరయకుండదుగదా ? యన్నపూర్ణ
నెప మేమియును లేక నీ యెడాటమ్మునఁ
బాటి దప్పఁడు గదా ? భైరవుండు

తే॥ ఎట్టు పాసితి మిన్నేటి యిసుక తిప్ప?
యెట్టు పాసితి వాస్థలం బేనుగ్రోను?
లెట్టు పాసితి వవిముక్త హట్టభూమి?
యెట్టు పాసితి విశ్వేశు నిందుధరుని?

క॥ కాశీనందన కంతే
కాలుర శిరములకు విరులు గల్పించు నాకో?
లీలా వనాంతరమ్మున
మా లోపాముద్ర యిడిన మల్లీవల్లుల్.

శా॥ ఆనందంబున నర్ధరాత్రములఁ జంద్రాలోకముల్గాయఁగా
నానా సైకత వేదికాస్థలములన్ నల్దిక్కులను న్వంభుఁ గా
శీనాథున్ దరుణేందుశేఖరు శివున్ శ్రీకంఠునిన్ బాడుదు
న్మేనెల్లన్ బులకాంకుర ప్రకరముల్ నిండార మిన్నేటిలోన్.

వీటిలో రెండవది శ్రీనాథునకు స్వానుభవమని నాయూహ, అతడు కొండవీటిలో నుండగా పెదకోమటితో గలసి కాశీయాత్రజేసెనని యొక ప్రతీతి కలదు. అది నిజమైనచో వెన్నెలరేల గంగాసైకతముల విహరించుచు విశ్వనాథునిపై వ్రాసిన పద్యములు పఠింపుచు, నానందము ననుభవించి యుండును, లేదా రాజమహేంద్రవరము జేరినపిమ్మట గోదావరీ సైకతస్థలములలో వెన్నెలరేల స్వకీయ కవితాగానానందమును అనుభవించియుండును. ఇది కావ్యములలో కవులు అచ్చటచ్చట ముద్రించెడి స్వానుభవరేఖలకొక ఉదాహరణము. దీనిని బట్టి శ్రీనాథుడు ప్రకృతి సౌందర్య దర్శనానందమున తన్మయత్వము నొందెడు కవియనియు, కేవల గ్రంథపఠనమున నిమగ్నుడైన పండితుడు మాత్రమే కాడనియు సులువుగా చెప్పవచ్చును. ఈ సౌందర్యదర్శన సుఖానుభూతియే అతడు చేసిన దాక్షారామ గంధర్వాప్సరల వర్ణించుటకును ప్రేరకము. వారి వరకేల ఆకొన్నవానికి అన్నముపెట్టి పిలిచిన అన్నపూర్ణనైనను "నఖశిఖ పర్యంతము అన్నార్థి" వర్ణింపకమానడు.

శ్రీనాథుడు కథామాత్ర ప్రథానములైన పురాణములను వ్రాయదగిన కవి కాదు. ప్రబంధోచితమైన వర్ణనలతో కథను అలంకరించి గ్రంథమును విస్తరింప జేసిన గాని అతనికి తృప్తిగొలుపదు. అతడు నిక్కపు కవి. కవియను శబ్ద

మునకే వర్ణించువాడని అర్థము. ఆ వర్ణనలు నానావిధములుగ నుండును వర్ణనీయమైన వస్తువు ఎట్టిదైనను దానిని తనివితీర వర్ణించుట ఈకవికి పరిపాటి అందుచేతనే కాబోలు ఈ గ్రంథమున ఒక ద్రాక్షారామమునే గాక గోదావరి మండలమందలి నదులు, కొండలు, గుడులు-గోపురములు, క్షేత్రములు, ఆరామములు, తీర్థములు సర్వము నతని రమణీయవర్ణనలకు పాత్రములైనవి. ప్రబంధమున నుండదగిన అష్టాదశ వర్ణనలలో కొన్నింటికి ఇందు అవకాశము కల్పించి ఈ ఉపపురాణమును ప్రబంధ ప్రాయముగా శ్రీనాథుడు సంతరించెనని తోచును.

ప్రబంధకవులు గ్రంథాదిని పురవర్ణన చేసినట్లుగనే ఈతడును గ్రంథారంభమున ద్రాక్షారామము నతిదీర్ఘముగ వర్ణించుటేకాక, ఆ పురమునకు భీమేశ్వరుడే నాయకుడని కావ్యనాయక నిరూపణముకూడ చేసెను మరి ఆదేవుని వలన ఆ పురమునకు మహత్త్వము, ఆ దేవుని సేవించెడి వేశ్యాగణము వలన శోభయు కల్గుటవల్ల కాబోలు ఆ గంధర్వాప్సరోభామినులను దేవునితో సమ ప్రాధాన్యము కలుగునట్లుగా వర్ణించెను. శ్రీనాథునకు ద్రాక్షారామ భీమేశ్వరునిపై నెంత భక్తికలదో ద్రాక్షారామ గంధర్వాంగనలపై నంత ప్రీతికలదు. కావుననే పురవర్ణనలో ఇతర పౌరజనమును సంస్మరింపక పోయినను వేశ్యాంగనలనే అతిమాత్రముగా కొనియాడెను.

మరి, ఆదేవుడు ద్రాక్షారామమున ప్రతిష్ఠింపబడుట, ఉత్సవములు చేయించుకొనుట మొదలగు శుభకార్యములన్నియు ఒక సార్వభౌముడు నూత్న ప్రాసాదప్రవేశము చేయుట, వసంతోత్సవాదులగు వేడుకలను జరుపుట మొదలైన వైభవోపేతములైన రాజభోగములుగా చిత్రింపబడినవి. ఆ సందర్భముల చదువునపుడు పాఠకుల భావనలో భీమేశ్వరుడు దేవతాసార్వభౌముడుగా కాక మానవ సార్వభౌముడుగానే భాసించును. దేవుని మానవునిగా మలచిన శ్రీనాథుని చాతురి యీ గ్రంథమున గమనింపదగిన ప్రధాన శిల్ప విశేషము.

ఈ గ్రంథము గోదావరీ మండలస్తోత్రమేగాని నిజమునకు పురాణము కానేకాదు. తెలుగుకవులలో స్వదేశమును ఇంతమక్కువతో తనివితీర వర్ణించిన కవి యింకొకడులేడు. ఈ గ్రంథము అతని "ప్రౌఢనిర్భర వయఃపరిపాకమున" రచించినదగుటచే తద్వయోనుగుణమైన భావరక్తిమయు. భావనాదోహలతయు, ఈ కావ్యమునకు ఆత్మయు ప్రాణములుగా నున్నవి. మరిదక్షవాటిని ఆ దేవుని

ఉత్సవములను, ఎన్నిమారులు వర్ణించినను పునరుక్తి పొంతపోక విసుగుదల పుట్టింపక అనువేల రమణీయముగా క్రొంగ్రొత్తరూపములతో ప్రదర్శించుటలో కవి చూపిన చమత్కారము ప్రశంసార్హముగా నున్నది.

రెండవ దేశాటనము

పదునైదవ శతాబ్దిలో ఆంధ్ర వాఙ్మయ ప్రపంచంబున శ్రీనాథుడే అనన్య విషయమైన కవిసార్వభౌమ బిరుదమును సార్థకముగా తాల్చినవాడు. ఆతనికి ఆ బిరుదు భీమఖండమునాటికి లేదు. కాశీఖండరచనకు పూర్వమెప్పుడో ఎచ్చటనో లభించియుండును. ఆ లబ్ధి యే మహారాజుయొక్క ఆస్థానముననో పండిత ప్రకాండుల సమక్షంబుననో కలిగియుండుటను బట్టియే ఆతడు దానిని విజయ దుందుభి మ్రోగించినట్లుగా సగర్వముగా కాశీఖండమున ఈ క్రింది పద్యమున ప్రయోగించుకొనెను.

శా॥ ఈ క్షోణి న్నినుఁబోలు సత్కవులు వేరీ నేఁటి కాలంబునన్
దాక్షారామ చళుక్య భీమవర గంధర్వాప్సరో భామినీ
వక్షోజద్వయ గంధసార ఘుసృణద్వైరాజ్య భారంబు న
ధ్యక్షించున్ గవిసార్వభౌమ ! భవదీయ ప్రౌఢసాహిత్యముల్

"గౌడ డిండిమభట్టు కంచుఢక్కను పగులగొట్టి దీనారటంకాల తీర్థ మాడిన ప్రౌఢరాయల (రెండవ దేవరాయలు- 1423-46) ముత్యాలశాలలో కవితా పట్టాభిషిక్తుడైన ముహూర్తముననే ఈ కవిసార్వభౌమ బిరుదు ప్రదానము జరిగియుండును. కర్ణాటకదేశ కటకమైన విజయనగరమునగల కవులును, పండితులును, కవిసార్వభౌముని ప్రశంసాపూర్వకముగా సన్మానించి యుందురు. ఆ పండితులందరు విద్వత్సభలలో ఆయన దర్శనమైనపుడు సూర్యోదయవేళ తామరకొలనువలె పరమాహ్లాదముతో ఉప్పొంగి యుందురు. ఆ వైభవమును కూడ ఆయన కాశీఖండముననే సూచించెను.

తే॥ ప్రాయ మెంతయు మిగులఁ గైవ్రాలకుండఁ
గాశికాఖండమను మహాగ్రంథ మేను
దెనుగుజేసెదఁ గర్ణాటదేశ కటక
పద్మ వనహేళి శ్రీనాథభట్ట సుకవి.

భీమఖండ రచనలతో అన్నయామాత్యుని ఆదరము లభించినను వీరభద్రారెడ్డి ప్రాపుమాత్రము లభింపలేదు. దానికి కారణ మూహింపలేము. అది లభింపనినాడు ఆ పట్టణమున కాలయాపన చేయుట తగదని అతడు క్రొత్త భూములు వెదకికొనుచు పోయిఉండును. ఆ సంచారములో మొదట ఆతనికి ఆశ్రయమిచ్చినవాడు వల్లభామాత్యుడు. ఈ అమాత్యుడు కడపజిల్లాలో మోపూరు పట్టణమున విజయనగరమువారి పాలనలో ఉన్నత పదవియందుండెను. శ్రీనాథవల్లభామాత్యుల కలయిక యాదృచ్ఛికమో లేక విజయనగరమునకు దారి చూపగలడని యాశతో శ్రీనాథుడే యాతనిని సమీపించెనేమో చెప్పలేము. ఏమైననేమి ? వల్లభామాత్యునకు "క్రీడాభిరామము" వ్రాసిపెట్టి ఆతనిచే సత్కృతుడై ఆ దారిబత్తెముతో శ్రీనాథుడు విజయనగరమునకేగి దిగ్విజయముచేసి ఆ విజయధ్వజముతో మరల రాజమహేంద్రవరము వచ్చియుండును. అంతతో "ఈ క్షోణిన్నినుబోలు సత్కవులు వేరీ నేటి కాలంబునన్" అని వీరభద్రారెడ్డి హృదయపూర్వకముగానే ప్రశంసించి ఆస్థానమున జేర్చుకొని కాశీఖండ కృతిపతిత్వ భాగ్యమున కర్హుడయ్యెను. శ్రీనాథుడును "వీరభద్రారెడ్డి విద్వాంసుడ"నని సగర్వముగ చెప్పుకొన దొడగెను. కావున నీ రెండవ దేశసంచారములో శ్రీనాథుడు రచించిన మేటి కావ్యము క్రీడాభిరామము. సంపాదించిన మేటి యశము దేవరాయల కొలువున కనకాభిషేకము.

క్రీడాభిరామము

ఈ శతాబ్ది ఆరంభముతో శ్రీనాథుని వీధినాటకమను పేర ఒక పద్యసంపుటి యెవరిచేతనో ప్రచురించబడినది. అందులో శ్రీనాథుడు చెప్పిన నానా చాటుపద్యములు కలవు. అవేకాక లక్షణ గ్రంథములలో శ్రీనాథుని వీధినాటకమునుండి యని ఉదాహరింపబడిన పద్యములు మరికొన్ని కలవు. ఆ లక్షణ గ్రంథ పద్యములనుబట్టి శ్రీనాథునిపేర నెగడుచున్న వీధి నాటకమనునది పైన పేర్కొనబడిన పద్యసంపుటియే కాబోలునని లోకము సమాధానపడినది. కొంత కాలమునకు ఆ భ్రమ తీరినది ఎట్లనగా శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు తంజావూరు సరస్వతీమహల్ గ్రంథాలయమునుండి "క్రీడాభిరామమును" సంపాదించి ప్రకటించిరి. "దానిలో వీధినాటక పద్యసంపుటి"లో గల పద్యములు కొన్ని కానవచ్చుటచే యథార్థమైన "వీధి" నాటకము రామకృష్ణ కవిగారు ప్రకటించిన

క్రీడాభిరామమే యనియు, తత్పూర్వము ఆ పేరుతో ప్రచారముననున్న చాటు పద్యసంపుటికి 'వీధి' నాటకమను పేరు కల్పితమనియు తెల్లమయ్యెను. తచాది శ్రీనాథుని వీధినాటకమనగా క్రీడాభిరామమే యని నిరూఢమయ్యెను. "వీధి" యనగా దశవిధరూపకములలో ఒకటి కదా! రూపకలక్షణ మేదియులేని ఆ పద్యసంపుటి వీధినాటక మెట్లగునని పండితులకైనను సందేహము కలుగలేదు. ఈ గ్రంథము లభించిన పిమ్మట శ్రీనాథుని పేర లక్షణ గ్రంథములలో ఉదాహరింపబడిన వీధి నాటకమనెడి గ్రంథము ఈ క్రీడాభిరామమే యని లోకము సంతసించినది. కావున లక్షణ గ్రంథకర్తలు పేర్కొన్న శ్రీనాథుని వీధి నాటకము ఈ క్రీడాభిరామమే.

రావిపాటి త్రిపురాంతకుని ప్రేమాభిరామమునకు ఈ క్రీడాభిరామము స్వేచ్ఛానువాదము కానోపునని పూర్వప్రకరణమున జెప్పితిని. శ్రీనాథుని ఇతర గ్రంథములలో కొన్ని పద్యములు,పద్యభాగము లిందు కానవచ్చుటే ఇది మూల విధేయము కాదనుటకు ప్రబల దృష్టాంతము. అనువాదములోనే కాదు. గ్రంథ నామకరణములో గూడ శ్రీనాథుడు స్వతంత్రత చూపెను. నైషధీయ చరితమును శృంగార నైషధమని పేర్కొనిన ఈ నిరంకుశుడు ప్రేమాభిరామమును క్రీడాభిరామమనుటలో నేమి వింత? అయితే నామకరణములో ఆతడు చూపిన స్వేచ్ఛ అన్వర్థమేకాని నిష్ప్రయోజనముకాదు. ఎట్లన, క్రీడాభిరామమున గల విట విటీధూర్త శృంగారచేష్టలు త్రిపురాంతకుని దృష్టిలో ప్రేమమూలకములు. ప్రేమ శబ్దమునకు ఆ చేష్టలు అర్హములు కావనియు అవి ఒక విధమైన విలాస క్రీడ లనియు శ్రీనాథుడు భావించి నామమును మార్చెను. పాప పుణ్యములు, ధర్మాధర్మములు మనస్సునకు తట్టని యువజనము స్వేచ్ఛగా వయోనురూపముగా ననుభవించు సుఖముల అనుభూతియే క్రీడ, పవిత్రమును ధర్మబద్ధమునైనది ప్రేమ, సామాన్య లౌకికదృష్టితో చూచునపుడా క్రీడ పరిహసింపదగిన ఉద్వృత్తియేగాని శిక్షింపదగిన మహాపాపము కాదు. గ్రంథకర్త అట్టి ఇతివృత్తమును లోకసంస్కారాపేక్షచే గైకొని హాస్యరస ప్రధానమైన గ్రంథము రచించెనేని అది హేళన కావ్యమగును; హేళన కావ్యమునకు మొదటి లక్షణము హాస్యరసప్రధాన మగుటయేగాక, ఆ హేళనకు గురియగు వ్యక్తులు సహితము తమ్ముగురించి తామే నవ్వుకొనునట్లు చేయుట. రెండవది ఆ హేళన కటువును దయారహితమునుగాక మృదువును సరసమునయి ఉండుట ఈ లక్షణము క్రీడాభిరామము పట్ల

సమగ్రముగా నన్వయించును. కావున ఇది తెలుగున వెలసిన మొదటి హేళన కావ్యము. దీని తరువాత తంజావూరి యక్షగానములలోను, మరికొంత కాలము నకు ఈ శతాబ్దిలో వెలసిన కొన్ని ప్రహసనములలోను, హేళన కావ్యములని పించుకొన్న కొన్ని రచనలు కలవు గాని వాటిలో క్రీడాభిరామమునందు వలె కావ్యాతిశోభ తెచ్చిన శైలీ సంపన్నతలేదు. అదిగాక వీటికి క్రీడాభిరామము వలె చిరస్థాయిత్వములేదు. ఇట్టి కావ్యములకు శాశ్వతత్త్వ మిచ్చునది సౌందర్యా ధానము అనగా తేలిక రచనయైన ఆ హేళన కావ్యమును సయితము కావ్య గుణోపేతమైన సుందర వస్తువుగా తీర్చిననే తప్ప ఇది నిలుపదు. ఈ వీధి శ్రీనాథుని ప్రజ్ఞవలన నైషధాదులతో పాటు అనశ్వరమైయున్నది. అందుచే క్రీడాభిరామము హేళన కావ్యములలో మొదటిదేగాక ఉత్తమోత్తమమును నైనది. మఱియు తెనుగున లక్షణయుక్తమైన మొదటి రూపకము ఇదియే.

క్రీడాభిరామమున సమూహముమీద సంఘమునందలి లోపములను సహజ మనోదౌర్బల్యము గల వ్యక్తుల ధర్మ వ్యతిక్రమమును ఎత్తిచూపి యెగతాళి చేయుచు కవి నోరార నవ్వి మనచే నవ్వించును. ప్రకృతి వశ్యులైన ఆ దుర్బల హృదయుల చేష్టలకు వారిని వెన్నుచఱచి మందలించినట్లుండునే గాని ఆగ్రహ ముతో శపించినట్లుండదు.

నేటి సారస్వతాభిరుచులనుబట్టి అపథ్యము లనదగిన పద్యములు దీని యందు గొన్ని కలవు. ఆ కాలమువారికవి మోటుగా నుండకపోవచ్చును. ఇతర హేళన రచనలకులేని ప్రత్యగ్రత క్రీడాభిరామమునకు కలదు. అందు పరిహ సింపబడిన సాంఘికలోపములు (పేర్లు మారినను) నాడేకాదు నేడును లోకమున ఉన్నవే. నేడేకాదు ఎన్నటికిని ఉండునవే. ఎంత నాగరికత పెరిగినను సంఘము ఆ వినోదములను, జూదములను, కొలువులను, జాతరలను త్రోసిపుచ్చ జాలదు. అవి పల్లెలలోనేగాక పట్టణములలోను ఏ మూలనో జరుగుచునే యుండును. కావున ఈ కథా వస్తువు ఉదాత్తము కాకపోయినను రావిపాటి తిప్పన్నకువలె శ్రీనాథునకును, శ్రీనాథునకువలె మనకును సమకాలికముగానే భాసిల్లుచుండును.

ఇంకొక విశేషము. మూలకారుడైన రావిపాటి తిప్పన ప్రతాపరుద్రుని కాలమునాటివాడు కావున అప్పటికి మహావైభవోపేతముగా నున్న ఓరుగల్లు

పట్టణమును ప్రత్యక్షముగా దర్శించియుండు ననుటకు సందేహములేదు లేకున్న ఆ వీధులు, విపణులు, జాతులు, నాతులు, దేవరలు దేవుళ్ళు, వంటపూట ఇండ్లు, వేశ్యవాటములు సాక్షాత్కరింపజేయుట పొసగదు.

ఈ గ్రంథమే లేనిచో మనకు కాకతీయసామ్రాజ్య రాజధాని నాగరికతను చదువుకొనియైనను కన్నీరునించుచు ఆనందించెడి భాగ్యముండెడిది కాదు.

అయితే ఈగ్రంథము చిత్రించిన నాగరికత, ఆ రాజధానీ నగరమందలి సర్వమానవ సంఘమునకు సంబంధించినదికాదు. అందులో ఏకదేశముమాత్రమే. ప్రతాపరుద్రుని పరిపాలనాకాలము నాటి ఆస్థానవైభవముగాని, విద్వత్సభలు గాని, వీరభటుల విక్రమములు గాని, గృహస్థుల సుఖజీవనముగాని, నాటక శాలలుగాని, దేవతాపూజలుగాని ఇందు స్మరింపబడలేను.

ఈ కథకు నాయకుడు కాముకుడైన గోవిందమంచనశర్మ యనెడి ఒక బ్రాహ్మణ యువకుడు. నాయిక కామమంజరి యనెడి వితంతు యువతి. వారిరువురు అన్యోన్యానురక్తులు. మంచనశర్మ ఆంధ్రవిష్ణు నగరమైన శ్రీకాకుళమున కాకుళేశ్వరుని తిరునాళ్ళు చూచుటకేగి, కార్యాంతరవ్యాసంగుడై పురమునకు తిరిగి రాక కొంతకాలము కామమంజరికి విరహవ్యథ గొల్పెను. అతనికి ఆ సంచారములో టిట్టిభసెట్టి యను నొక వైశ్యయువకుడు స్నేహితు డయ్యెను. అతని తనవెంట ఏకశిలానగరమునకు దోడ్కొని వచ్చి ఆ పురవిశేషములు అతనికి చూపుచు దినమంతయు గడపెను. మధ్యాహ్నవేళ వా రిరువురు పూటకూటింట భుజించిరి. పూటకూటి ఇండ్లు ప్రత్యేకముగా నొక వాడలో నుండెడివి. ఆ వీథికి అక్కలవాడ యని పేరు. అందులో ఒక రూకకే షడ్రసోపేతమైన మృష్టాన్నము లభించెడిది.

ఉ॥ కప్పురభోగి వంటకము కమ్మని గోధుమపిండి వంటయున్
గుప్పెడు పంచదారయును క్రొత్తగ కాచిన యాలనే పెసర్
పప్పును క్రొమ్మ్మ నల్లనటిపండ్లును నాలుగునైదు నంజులున్
లప్పలతోడ క్రొంబెరుగు లక్షణవజ్ఝుల ఇంట రూకకున్.

భోజనానంతరము మరల పురదర్శనమునకు బయలుదేరిరి. రాత్రి పదునప్పటికి మంచనశర్మ ఒక సంకేతస్థలమున కామమంజరిని కౌగిటిలో జేర్చుకొనెను. టిట్టిభసెట్టిని గూడ నింకొక యువతి పొందు నేర్పాటు చేసి తన మైత్రిని

సార్థకము చేసికొనెను. ఆనాడు ఆ మిత్రు లిద్దరు వేకువవేళ మొదలు రాత్రివరకు చూచిన వింతలయొక్కయు వినోదములయొక్కయు వర్ణనయే ఈ నాటకమున గల ప్రధానాంశము.

ఇందు చిత్రింపబడిన సంఘజీవితము ఎక్కువపాలు అనుదాత్తమును, పామరమును ఆశ్రయించుకొనదగినది. ఆ జీవితమును గడపెడి వ్యక్తులు లఘు వర్తనులును, రాజాస్థానమునకును, విద్వత్సభలకును దూరముగా నివసించెడి అపరవర్గీయులు.

వారు, ఆ మహానగరమున రాజవీథులలో గాక సందుగొందు వాడలలో జీవితమును గడుపుకొనువారు. కానీ "ప్రతాపరుద్ర ధరణీశోపాత్తగోష్ఠీ ప్రతిష్ఠా పారీణ"యైన మాచలదేవి వారాంగన చిత్రశాలాప్రవేశము చేయుట ఇందు వర్ణింపబడినది. ఆ వేశ్యారత్నము సందుగొందులలో నివసించినదని చెప్పలేము. కాబట్టి పామరజనుల వాడలతోపాటు, వేశ్యావాటములు కూడ ఇందలి కథాకార్య మునకు రంగస్థలముగా గైకొనబడినవి.

వీథి యనెడి రూపకము ఉదాత్తవస్తువు నంగీకరింపదు. కనుక గ్రంథ కర్త లఘువర్తనుల జీవితమునే వర్ణ్యవస్తువుగా స్వీకరించెను. ప్రహసనజాతి రూపకములలో వీథి ఒకటి. హాస్యము దాని ప్రధానరసము. రాజులు, మంత్రులు మొదలైన ఉన్నతపురుషులు హాస్యరసమునకు ఆలంబన విభావము కాజాలరు. కావుననే అట్టి ఆలంబన కోసము ఈ నాటకరచయిత వెలివాడలోను, మైలసంత లోను, సందుగొందుల్లోను ప్రవేశించెను.

మరి దశవిధ రూపకములలో భాణము, ప్రహసనము, వ్యాయోగము, అంకము, వీథి అనునవి అయిదును ఏకాంకికలు. వీటియందలి ఇతివృత్తము ఒకనాటి కథయై యుండవలెను. వీటిలో వ్యాయోగము మాత్రము కొంచెము ఉదాత్తపాత్ర చరితము కలది. తక్కిన నాల్గింటిలో వచ్చెడిపాత్రలు ధూర్తులు, పామరులు, విటీవిటులు నై ఉందు రనియు, సూచ్యముగానో ప్రత్యక్షముగానో కాముకవ్యవహారము నడచు ననియు శాస్త్రనిర్దేశము కలదు. ఆ కాముకక్రీడ శృంగారరసముగా భాసించినను, అది తదాభాసము మాత్రమే కాని రసము గాదు. దాని పరిపోషణము జరుగదు. క్రీడాభిరామము పట్ల ఈ లక్షణము సమ గ్రముగా నన్వయించును.

కర్తృత్వము

ఈ గ్రంథమునకు కర్త వినుకొండ వల్లభామాత్యుడని ప్రస్తావనప్రాయమైన అవతారికలోను, భరత వాక్యమునందును, గద్య యందును స్పష్టముగా కలదు. అవతారికా పద్యముల నన్నింటిని ఉల్లేఖించుట అనావశ్యకము. వాటిలో వల్లభామాత్యుని వాగ్వైభవము అతిమాత్రముగా వర్ణింపబడినదని చెప్పుట చాలును. మరి భరత వాక్యమును గద్యయు అనతివిస్తృతములగుటచే ఉల్లేఖించుచున్నాను.

భరత వాక్యము :

చం॥ ముదమున ముల్కినాటిపుర మోహనశైల సువర్ణకందరా
సదనుఁడు కాలభైరవుఁడు శంభునిపట్టి సమగ్రవైభవా
భ్యుదయ పరంపరావిభవముల్ కృపసేయు కవీంద్రకాంక్షిత
త్రిదశ మహీరుహంబునకు తిప్పయవల్లభరాయ మంత్రికిన్.

గద్య :

ఇది శ్రీ మన్మహామంత్రిశేఖర వినుకొండ తిప్పయామాత్య నందన చందమాంబా గర్భపుణ్యోదయ సుకవిజన విధేయ వల్లభరాయ ప్రణీతంబైన క్రీడాభిరామంబను వీథినాటకంబున సర్వంబు నేకాశ్వాసము.

ఇంత స్పష్టమైన గ్రంథస్థ నిదర్శనముండగా ఇది శ్రీనాథ విరచిత మెట్లగుననియు, లక్షణ గ్రంథములలో ఉదాహరింపబడిన ఇందలి పద్యములు శ్రీనాథునివే యనియు ఆలాక్షణికులు లోకమునందలి కింవదంతిని నమ్మినవారే గాని చారిత్రక పరిశోధనలుచేసి సత్యముచెప్పినవారు కాదనియు కొందరు విమర్శకులు వల్లభామాత్యకర్తృత్వమును సమర్థింతురు. మరికొందరు అవతారికా పద్యములు ఆత్మస్తుతి భూయిష్ఠములగుటచే వల్లభుడు వ్రాసినవి కావనియు శ్రీనాథుడే వాటిని వ్రాసియుండుననియు, దానివంటిదే భరతవాక్యమనియు ప్రతివాదము చేయుదురు. ఆ ప్రస్తావనా భరతవాక్యములు సూత్రధారుని వచనములు కావున వల్లభునకు ఆత్మస్తుతిదోషము, ఆపాదింపజాలవని మొదటి పక్షమువారు సమాధానము చెప్పుదురు. కావున కర్తృత్వనిర్ణయమున కీప్రస్తావనా భరత వాక్యము లుపకరింపవు. లక్షణగ్రంథములును అంతటివే అనుకొందము.

పోతే ఈ గ్రంథమును చేతబట్టి మొదటి పద్యము చదువుటతోనే తెలుగు వాఙ్మయముతోను తెలుగు కవుల శైలీ విశేషములతోను, పరిచయముగల ఏసరసు డైనను ఇది శ్రీనాథుని కవిత్వమేనని త్రికరణశుద్ధిగా నంగీకరింపక తప్పదు. ఈ అంశమును ముఖ్యాధారముగా చేకొని శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి గ్రంథము నకు విపులమైన పీఠిక వ్రాసి ఇది శ్రీనాథ విరచితమేనని సిద్ధాంతము చేసిరి. అంతకుమించి నేను చెప్పదగినది ఒక్కమాటయైనను లేమిచే ఆయన సిద్ధాంత వాక్యములే ఇచట ఉదాహరించుచున్నాను.

"క్రీడాభిరామమున పదసంవిధానము, అన్వయక్రమము, కారకప్రయోగ వైచిత్రి, పద్యోపక్రమనిర్వాహములు, ప్రతి పదము శ్రీనాథుని పేరుగ్గడించు చున్నవి."

క్రీడాభిరామము నాటికి శ్రీనాథునికి నడివయస్సు దాటినది. రాజమహేం ద్రవర రాజాస్థానము మీదనో విజయనగర రాజాస్థానము మీదనో చూపుపెట్టుకొని ఇంకను విద్వత్కవిమండలమున అధికయశము నార్జించు నాశతోనున్న కీర్తికాముడు నైతికదృష్టిచే నంతగా సమర్థనీయముగాని ఈ గ్రంథమును రచిం చుటకు సంశయించి యుండును. స్వతంత్రుడును, కవులయొక్కయు, పండితుల యొక్కయు, ఆక్షేపణలను సరకుసేయని ఉన్నతపదస్థుడైన వల్లభామాత్యుడు దానివలనవచ్చు కీర్త్యపకీర్తులను దాను వహించుటకు తలపడి, దానిని తెనిగించు టకు ముచ్చటపడి శ్రీనాథుని సందేహమువాపి తనపేరిమీద దానిని వెలయించి యుండును. వల్లభామాత్యునిపేర ఈ గ్రంథము వెలయుటకు ఇది కారణ మని నా యూహ.

కాశీఖండము

కాశీమాహాత్మ్యము నభివర్ణించెడి ఈ పురాణమునకు కూడ స్కాంద పురాణమే మూలము. ఈకథాప్రవర్తనమునకు మూలభూతమైనపాత్ర అగస్త్యుడు. ఆఋషి లోకహితార్థము దేవతల యభ్యర్థనపై కాశినిబాసి దక్షిణాపథమునకు వచ్చి కొల్హాపురాది క్షేత్రములను దర్శించుట ఈ గ్రంథములోని ప్రధానాంశము. మేరుపర్వతము మీది మత్సరముతో వింధ్యాద్రి విజృంభించి సూర్యసంచారము సరికట్టుట అగస్త్యుని కాశీ నిర్గమనమునకు నిమిత్తము. కావున వింధ్యపర్వత నిరోధమే ఈ గ్రంథమునకు ప్రస్తావనాప్రాయమైనది. లోపాముద్రాసహితుడై

అగస్త్యుడు నానాతీర్థములు సేవించుచు స్వామిమలతీర్థమున కుమారస్వామిని దర్శింపగా కుమారస్వామి అగస్త్యునకు కాశీక్షేత్రమునందలి నానాతీర్థ ఘట్టములను, దేవతలను వివరించి చెప్పుట గల భాగమే కాశీఖండ మనెడి ఈ గ్రంథ నామమును సార్థకము చేయుచున్నది. ఆ కథనములోని భాగమే వ్యాసుడు కాశిని బాయుట యనెడి ఉపకథ. కావున ఈ ఖండపురాణమందలి కథాప్రణాళికను వింధ్యపర్వత విజృంభణము, అగస్త్యుడు కాశిని బాయుట, అగస్త్యుని దక్షిణాపథ తీర్థసేవనము, కుమారస్వామి కాశీమాహాత్మ్యమును వర్ణించుట, వ్యాసుడు కాశిని బాయుట అనెడి అయిదు శీర్షికలుగా పేర్కొనవచ్చును. మధ్యమధ్య రెండు మూడు ఉపాఖ్యానములు కలవు. వాటిలో కుబేరవృత్తాంత మను పేరు గల గుణనిధి చరిత్ర మిక్కిలి రమణీయ మైనది.

వింధ్యపర్వత విజృంభణము

మేరుపర్వతౌన్నత్యమును చూచి సహింపలేక, వింధ్యుడు ఈర్ష్యాసూయాహంకార జ్వరపీడితుడై విజృంభించినపుడు అనుభవించిన మనఃసంక్షోభము, విషాదనాటకనాయకుడు పొందెడి సంక్షోభమునకు సాటివచ్చునట్లు వర్ణింపబడినది. ఆత్మకృతదోషఫలముగా అతనికి పతనము తటస్థించి నేలకు ఒరిగి తల యెత్తుకొనలేని దుఃస్థితియు, విషాదనాటకనాయకుడు పొందెడి అవస్థవలె శోచనీయముగా వర్ణింపబడినది.

కం॥ ఉప్పర మెగసి యజాండము
చిప్పలు రాలంగ మేరుశిఖరంబులపైఁ
గుప్పించి దాఁటుకొందునొ
తప్పక నా మనసులోని తహతహ తీరన్.

ఉ॥ ఒక్కడు మా కులంబున సముద్ధతి జూపిన జాతరోషుఁడై
ఱెక్కలు దెంచి వేలుపులఱేడటు పాపము చేసెఁగాక యా
ఱెక్కలు నేడు కల్గిన నెఱిం గగనంబునఁ బాఱితెంచి బి
ట్టెక్కనె కూటకోటి తటులెల్లను నుగ్గులు గాగ మేరువున్.

తే॥ అడుసులోపలఁ దాటిపం డదిమినట్టు
లదుముదును కాదె పాతాళ మంటికొనగ
వేల్పులెల్లను విభ్రాంతి విహ్వలింపఁ
బాదముల మెట్టి నా దాయఁ బసిఁడికొండ.

అని అసూయావిష్టుడై ఇతరుని సంపదకు ఉద్రిక్తతతో ఉపతపించిన ఆ దురహంకారి అగస్త్యుని పునరాగమనమునకు అనుక్షణ నిరీక్షణ చేయుట.

తే॥ "ముని జటాధారి శివభక్తుఁ డనఘు మూర్తి
యెవ్వఁ డేతెంచు నప్పుడు ....
కుంభసంభవుఁ దను కోర్కి కొనలు సాగ
.... "

అట్టిత్తి చూడవలసిన దుఃస్థితికి వచ్చెను. ఈ కథలో బోధించెడి నీతిని శ్రీనాథు డీ క్రిందివిధముగా వ్రాక్రుచ్చెను.

తే॥ మొదలిగల పెక్కువయుఁ బోయి ముడిఁగె నద్రి
కలశజుని నేత్రములఁ గెంపు గాననైన
నొరుని యైశ్వర్య మీక్షించి యుపతపించు
నట్టి ఖలునకు నిది పెద్ద యౌనె తలఁప.

కం॥ సిద్ధింప నీప్సితంబులు
సిద్ధించినయేనిఁ బిదపఁ జెడు నన్యుని సం
వృద్ధిఁ గనుంగొని యెవ్వని
బుద్ధి నసూయాగ్రహంబుఁ బొందు నతనికిన్.

ఈ కథాసందర్భములోనే మయూరుని సూర్యశతకములోని శ్లోకములు కొన్ని సందర్భమునకు పొందుపడునట్లు ఇంచుక మార్పుతో తెనిగింపబడినవి. పాషాణములవంటి మయూరుని స్రగ్ధరలు శ్రీనాథుని సీసపద్యములలో మైనమువలె కరిగి ఆతని కిచ్చవచ్చిన రూపమును తాల్చినవి. ఉదాహరణార్థము నాలుగుశ్లోకములు ఇచ్చుచున్నాను.

శాతః శ్యామాలతాయాః పరశురివ తమో ఽరణ్యవహ్నేరివార్చిః
ప్రాచ్యేవాగ్రే గ్రహీతం గ్రహకుముదవనం ద్రాగుదస్తోగ్రహస్తః
ఐక్యం భిన్దన్ ద్యుభూమ్యోరవధిరివ విధాతేవ విశ్వ ప్రబోధం
వాహానాం వో వినేతా వ్యపనయతు విపన్నామధామాధిపస్య॥

సీ॥ చిలుసానఁ బట్టించి చికిలి సేయించిన
గండ్రగొడ్డలి నిశాగహనలతకుఁ
గార్కొన్న నిబిడాంధకార ధారాచ్ఛటా
సత్త్రివాటికి వీతిహోత్ర జిహ్వ

నక్షత్రకుముద కాననము గిల్లెడు పొంటెఁ
బ్రాచి యెత్తినహస్తపల్లవాగ్ర
మరసి మింటికి మంటి కైక్యసందేహంబుఁ
బరిహరింపంగఁ బాల్పడ్డ యవధి
సృష్టికందెడు తొలుసంజ చెలిమికాఁడు
కుంటు వినతామహాదేవికొడుకుఁగుజ్జు
సవితృసారథి, కట్టెఱ్ఱచాయఁ దెలుప
నరుణుఁ డుదయించెఁ బ్రాగ్దిశాభ్యంతరమున.

న్యక్కుర్వన్నోషధీశే ముషితరుచిశుచేవౌషధీః ప్రోషితాభా
భాస్వద్గ్రావోద్గతేన ప్రథమ మితకృతాభ్యుద్గతిః పావకేన
పక్షచ్ఛేదవ్రణా సృక్స్రుత ఇవదృషదో దర్శయన్ ప్రాతరద్రే
రాతామ్రః స్తీవ్రభానోరనభిమత నుదేస్తాద్గభస్త్యుద్గమో వః.

సీ॥ ప్రాలేయ కిరణబింబంబు వెల్వెలఁబాఱి
యస్తాచలంబుపై నస్తమిల్లు
వరుసతో నోషధీవల్లీమతల్లుల
కాంతివైభవలక్ష్మి కచ్చువదల
రవికాంతపాషాణ రత్నంబులం దుబ్బి
యగ్నిప్రత్యుత్థాన మాచరింపఁ
బ్రబలాంధకార ధారాచ్ఛటాపటలంబు
పంచబంగాళమై పాఱిపోవ
నుదయపర్వత కటక గండోపలములఁ
బక్షమూలచ్ఛిదావ్రణప్రణవ మైన
నెత్తు రనియెడు విచికిత్స నివ్వటిల్ల
భానుకిరణంబు లొక కొన్ని ప్రాకె నభము.

జ్యోత్స్నాంశాకర్ష పాణ్డుద్యుతి తిమిరమషీశేష కల్మాషమీష
జ్జృమ్భోద్భూతేన పిఙ్గం సరసిజరజసా సన్ధ్యయా శోణరోచిః
ప్రాతః ప్రారంభకాలే సకల మివ జగచ్చిత్ర మున్మీలయన్తీ
కాన్తి స్తీక్ష్ణత్విషోఽక్ష్ణాంముద ముపనయతాత్తూలికే వాతులాంవః.

సీ॥ తఱిపి వెన్నెలలోని ధావళ్య మొక కొంత
నవసుధాకర్దమ ద్రవము కాఁగ
జిన్నారి పొన్నారి చిఱుతచీకటిచాయ
యసలుకొల్పిన మషీరసము గాఁగ
నిద్ర మేల్కాంచిన నెత్తమ్మి మొగడల
పరువంపు బుప్పొళ్ళు హరిదళముగ
దొగరువన్నియలేత తొలుసంజ కెంజాయ
కమనీయధాతురాగంబు గాఁగ
వర్ణములు గూడి యామినీ వ్యపగమమున
జగము చిత్రింప దూలిక చందమైన
కొమరు ప్రాయంపు నూనూగు కొదమయెండ
ప్రాచి కభినవమాణిక్యఫలక మయ్యె॥

ధూర్ద్వస్తాగ్ర్యగ్రహాణి ధ్వజపట పవనాందోలితేందూ నిదూరం రాహౌ గ్రాసాభిలాషా దనుసరతి పునర్దత్త చక్రవ్యథా ని శ్రాన్తా శ్వశ్వాస హేలాధుత విబుధధునీ నిర్ఝరాంభాంసి భద్రం దేయాసుర్వోదవీయో దివి దివసపతేః స్యందన ప్రస్థితాని.

సీ॥ ధూర్దండ ఘట్టన త్రుటితగ్రహ గ్రావ
ధూళిపాళిమిళ ద్ధ్వస్థ్నలములు
ధ్వజపట పల్లవోద్ధత మరుత్సంపాత
పరికంపమానోడు పరివృఢములు
గ్రాసాభిలాషానుగత విధుంతుద పునః
ప్రాప్తచక్రవ్యథోప ద్రవములు
శ్రాంతాశ్వ నిబిడ నిశ్వాస ధారోద్ధూత
స్వర్ధునీ నిర్ఝర జలచరములు
గగనపదలంఘనైక జంఘాలికములు
పద్మబాంధవ నిజరథ ప్రస్థితములు
సాఁగె నవి దక్షిణాయనసమయ మగుట
దర్దురముమీద మలయ భూధరముమీద.

ఈ గ్రంథమున నిట్లు తెనిగింపబడిన శ్లోకములు పదమూడు కలవు. కాశీఖండము స్కాందపురాణము నందలి కథకు యథార్థానువాదము కాదనుటకు ఈ సీసపద్యములె ప్రబలసాక్ష్యము. మయూరుని శ్లోకములు ఆ సంస్కృత పురాణమున నుండవు. ఈ సీసపద్యముల లక్షణము నైషధమునందలి సీసపద్య లక్షణములకు సోదరప్రాయము.

అగస్త్యుడు కాశిని బాయుట

వింధ్యపర్వతము విజృంభించి పెరుగుటచేత సూర్యరథగమనము నిరోధింపబడెను. దానితోపాటు, జ్యోతిర్మండల సంచారములు స్తంభించి పోయెను. కాల పరిజ్ఞానమునకు హేతుభూతమైన సూర్యసంచారము లేక లోకమున యజ్ఞ యాగాది క్రతువులు జరుగవయ్యెను. ఈ మహోపప్లవమును గూర్చి దేవతలు బ్రహ్మతో మొరవెట్టుకొని, ఆయన ఉపదేశానుసారము కాశిలోనున్న అగస్త్యుని వేడుకొనబోయిరి. బృహస్పతి, ఆ ప్రళయమును లోపాముద్రా సహితుడై యున్న అగస్త్యునకు విన్నవింపగా, ఆ ఋషి లోకరక్షణార్థము, తదాపన్నివారణ కార్యమునకు పూనుకొనెను. ఈ యెడ బృహస్పతి లోపాముద్రకు పతివ్రతాధర్మము లుపదేశించుట సందర్భ శుద్ధిలేమిని అస్థానికముగా పొడగట్టుచున్నది. పాతివ్రత్యములో, దేవతా స్త్రీలకే ఆదర్శము కాదగిన లోపాముద్రకు బృహస్పతి ఉపదేశమేల ? కాని, పురాణములు ధర్మప్రసంగములు చేయునపుడు వక్తృశ్రోతృ వివేచనములు చేయవు. అవకాశము కలిగినపుడెల్ల ఏదో విధముగా ధర్మము లుపదేశించుటే పురాణ సంప్రదాయము. స్కాంద పురాణమునందలి ఈ ఘట్టమున పతివ్రతాధర్మోపదేశము కలదు గనుక శ్రీనాథుడు దానినే అనుసరించెను. ఔచిత్య దృష్టితో నైషధమును వలె దీనినికూడ ఆతడేల సంస్కరింపరాదు ? అని ప్రశ్నింతు మేని అట్టి సంస్కారము కావ్యములలో చేయతగును కాని, పురాణములలో చేయతగదు. ఆపనికే పూనుకొన్నచో, పురాణములలో సగముకంటె యెక్కువభాగము వదలిపెట్టవలసి వచ్చును. ఇదియే కాదు. ఈ గ్రంథములోనే ధార్మికములు, యౌగికములు, పారలౌకికములు, ఆధ్యాత్మికములు, మొదలైన ప్రసంగము లనేకములు అస్థానికములు కలవు. పాఠకులు వాటి పరమార్థము గ్రహించి విజ్ఞానవంతులు కాదగును గాని వాటి సందర్భౌచిత్యమును విమర్శింప బూనరాదు. పురాణములలోనే యేల, కావ్యముల

లోనే ఇట్టి అప్రస్తుత ప్రసంగములు చాలాచోట్ల కలవు. అది అటుండనిండు. అగస్త్యుడు కాశిని వీడ్కొనునప్పుడు పొందిన నిర్వేదము ఎంతో రసవంతముగా వ్యక్తము చేయబడినది. ఆ ఋషి దక్షిణ దేశమున నెన్ని తీర్థములు సేవించినను కాశీ విప్రయోగవ్యథ అనుభవించుచునే యుండెను.

గుణనిధి కథ

గుణనిధి సదాచార సంపన్నుండును, శ్రోత్రియుడునైన యజ్ఞదత్తుడనెడి బ్రాహ్మణోత్తముని కుమారుడు. వాడు ద్యూత క్రీడాది వ్యసనములకులోనై, కులాచారము లుజ్జగించి, భ్రష్టుడై తిరుగుచుండెను. ఇంటగల వెండిబంగారు వస్తువులన్నియు తాకట్టుబెట్టి ఆ ధనమును దురోదరమున వ్యయము చేయుచుండెను. తల్లి వాని దుశ్చేష్టితము లెఱింగియు తండ్రికి జెప్పక లేకలేక బుట్టిన కుమారుడుగాన చాటుగా మందలించుచుండెను. తండ్రికి కుమారుని దుర్వర్తనము తెలియదు. ఆ దీక్షితుడప్పుడు సోమిదేవమ్మను బిలిచి కుమారుని చరితమును గూర్చి ప్రశ్నింపగా ఆమె యథార్థమును జెప్పక పుత్రవాత్సల్యముచేతను, కోపగాడైన భర్తవలన భయముచేతను కుమారుని దుర్గుణములను కప్పిపుచ్చుచుండెను. ఇట్లుండ ఒకనాడు సోమయాజి రాజు తనకు బహూకరించిన రత్నాంగుళీయకమును ఒక జూదరి వ్రేలనుండుట జూచి ఇది నీకెట్లు లభించినదని ప్రశ్నింపగా వాడు, "నీ కుమారుడు జూదములో దీనిని నా కోడెను" అని నిజము చెప్పి,

తే॥ అక్షధూర్తులలోన నీ యనుగు కొడుకు
దొరయజాలెడి అక్షధూర్తుండు లేడు,
క్షితితలంబున యాగదీక్షితులలోన
కీర్తి నీయట్టి యాగదీక్షితుడు లేడు

అని మొగమున చరచినట్లు ఆక్షేపించి వెడలిపోయెను. ఆ వృత్తాంతము బ్రాహ్మణునకు పెద్ద అభిషంగమై పరుగు పరుగున నింటికివచ్చి బ్రాహ్మణిని మొగమెత్తుకోలేని తిట్లుతిట్టి, ఆమెను విసర్జించి, గార్హస్థ్య నిర్వహణార్థము రెండవ వివాహము చేసికొనెను. గుణనిధి తల్లిదండ్రులకును ఇంటికిని నెడమై అడవి దారిబట్టి పోయిపోయి ఒకచోనొక శివరాత్రినాటి రాత్రి ఒక శివాలయము ప్రవే

శించి దీపము వెలిగించి అచట శివుని కర్పింపబడిన, నైవేద్యమును దొంగి లించి పాఱిపోయెను. అచట నిద్రించుచుండిన భటులు ఆ అలికిడికి లేచి పారి పోవుచున్న బ్రాహ్మణబ్రువుని వెన్నంటి తఱిమి కొట్టిచంపిరి. ఆజీవుని యమ లోకమునకు కొంపోవుటకై వచ్చిన యమకింకరులకును, కైలాసమునకు కొంపోవుటకై వచ్చిన శివభటులకును, వాని పుణ్య పాపములగురించి కొంత వాదము జరిగెను. శివాలయమున దీపప్రదానము చేసిన పుణ్యమునకు శివభటులు, వానినొక దివ్య రథముమీద కైలాసమునకు కొంపోయిరి, వాడు శివుని అనుగ్రహ ముచే మరుజన్మమున రాజుగా పుట్టెను. ఆ జన్మలో ప్రజలచే ఇంటింట శివదీపారా ధనను చేయించి తత్పుణ్యఫలముగా ఆ మరుజన్మమున కుబేరుడై శివునకు సఖు డయ్యెను. తెలిసియో తెలియకయో ఈషత్ శివకైంకర్యము చేసిన మహాపతితుల కైనను పుణ్యలోకప్రాప్తి లభించుననెడి శివధర్మమున కొక దృష్టాంతముగా చెప్ప బడిన చిన్నకథఇది. ఇందులో నీ మహాకవి ప్రదర్శించిన పాత్రసృష్టి, సంక్షిప్తత, సందర్భశుద్ధి ఔచిత్యము, వృత్తాంత కథనము, పాత్రోచితశైలి మొదలయిన లక్షణములతో తీర్చబడిన కావ్యశిల్పము, అధునిక కథానికలకు సైతము మేలు బంతిగా వెలుగొందుచున్నది. పై ఉపాఖ్యానము ప్రయాగలో దేహము చాలించిన శివశర్మయనెడి బ్రాహ్మణుని విష్ణుకింకరులు వైకుంఠమునకుకొనిపోవునపుడు ఆ మార్గ మధ్యమున అతని కుబేరలోకమును చూపినపుడు చెప్పినది. వారు ఒక కుబేరలోకమునేకాక సూర్యచంద్ర మండలాది సమస్త జ్యోతిర్మండలములను, బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరుల లోకములను, అతనికి వర్ణించి చెప్పిరి.

శివశర్మ కథ

శివశర్మసంపన్నమైన గృహజీవితమునుగడిపి ముదిమిగడిసిన చివరి దశలో మోక్షప్రాప్తికొఱకు కాశికి చేరెను కాని మనసుకు నిలకడ చాలక ప్రయాగ మోక్షప్రదమనెడి తలంపుతో కాశిని విడిచి ప్రయాగ చేరెను. అచ్చటను నిలువ లేక మరల కాశికి తిరిగి వచ్చెను. అప్పుడైనను, స్థిమితచిత్తుడుకాక మరల ప్రయాగకు బోయెను. ఇట్లు రెండు తీర్థముల మధ్య అనేక పర్యాయములు రాకపోకలు చేసియు ఆ రెండినిగాక ఇతర తీర్థములను సేవించుచు వచ్చి వచ్చి తుదకు హరిద్వారమున దేహముచాలించెను. అది విష్ణుక్షేత్రము గనుక విష్ణు కింకరు లాతనిని వైకుంఠమునకు గొనిపోయిరి. పుణ్యానుభవము ముగిసిన పిమ్మట నా బ్రాహ్మణుడు భూలోకమున నొక మహారాజుగా జన్మించి, చిరకాలము ప్రజా

పాలనముచేసి పూర్వజన్మ స్మృతి వలన కాబోలు, నంత్యకాలమున కాశికిబోయి ప్రాణములు వదలెను. అంతతో నాతనికి జన్మరాహిత్యమయ్యెను.

తీర్థములన్నియు పుణ్యప్రదములే అయినను మోక్షప్రదమైనది కాశీ క్షేత్రమొక్కటేయని ఉపదేశించుట కీ శివశర్మోపాఖ్యానము చెప్పబడ్డది. ఈ ఉపాఖ్యానమును, అగస్త్యుడు లోపాముద్రకు జెప్పెను.

అసలీ గ్రంథమును రెండు భాగములుగా విభజింపవచ్చును. మొదటిది అగస్త్యుడు లోపాముద్రకు భౌతికములైన తీర్థయాత్రల మహిమలనే కాక యౌగికములైన అంతర తీర్థములను గురించి కూడ చేసిన ఉపన్యాసభాగము. రెండవభాగము అబుుషి స్వామిమలక్షేత్రమున కుమారస్వామిని దర్శించి ఆయన వలన కాశీమహత్త్వమును వినుట. వ్యాసుడు కాశినిబాయుట యనెడు వృత్తాంతము ఈ రెండవ భాగములోనిదే కావున, అగస్త్యుడు కాశినిబాయుట యనెడు కథ గ్రంథారంభముననను, వ్యాసుడు కాశినిబాయుట యనెడు కథ గ్రంథాంతముననను నిబంధింప బడినవి. ఇరువురి మహర్షుల వృత్తాంత కథనముచే కాశీఖండము, పావనారంభమును, పావనాంతమును అగుచున్నది. అంతేగాక మనుతాశూన్యులును, నిస్పృహులును, బ్రహ్మస్వరూపులును అయిన ఆ మహర్షులే కాశీవియోగ బాధను సహింపలేక వ్యథనొందుట వలన తత్క్షేత్ర మహిమ వర్ణనాతీతమని, స్ఫురింప చేయుటయే ఈ గ్రంథము యొక్క పరమప్రయోజనము.

క్షేత్రమాహాత్మ్య గ్రంథముల పెక్కింట, తత్క్షేత్ర దేవతా మహిమవలన పతితులు సయితము పావనులయిన ఉపాఖ్యానములు చాల చెప్పబడును. ఈ కాశీఖండములో అట్టిది ఒక గుణనిధి కథ మాత్రమే కలదు. తక్కిన ఒకటి రెండుకథలు, (శివశర్మోపాఖ్యానము, కళావతి కథ) పతితులకు సంబంధించినవి కావు. ఈ గ్రంథమున ఉపాఖ్యాన భాగము చాల తక్కువగా, కాశీ మాహాత్మ్య వర్ణనము చాల యెక్కువగా నున్నది. అదియుగాక, అనేక యోగశాస్త్ర ధర్మ శాస్త్రాది ప్రసంగముల వలనను, ఊర్ధ్వలోకముల వర్ణనల వలనను, గ్రంథము చాల పెరిగినది. వాటివల్లనే ఈ గ్రంథమువలన కావ్యానందము కంటె, విజ్ఞాన బోధ యెక్కువ కల్గుచున్నది. ఎయ్యెడనేని కావ్యపదార్థలేశమున్నచో దానిని శ్రీనాథుడు రసబంధురముగా తీర్చిదిద్దెననుటకు సందేహములేదు. మొత్తముమీద కాశీఖండము అయఃపిండ మయినను ఆస్వాదయోగ్య మైనది.

కవిసార్వభౌముని యుద్దండశైలికి ఈ గ్రంథమే లక్ష్యభూతమైనది. నైషధాదులయందుకానవచ్చు శయ్యారామణీయకమునకు ఇయ్యెడనే పరిణామము కలిగెను. మఱి ఆతని నానాశాస్త్ర పరిచయమునకును, లోకవృత్త పరిజ్ఞానమునకును మానవ ప్రకృతి పరిశీలనమునకును ఈ గ్రంథమే సాక్షీభూతముగా పేర్కొనదగి యున్నది.

శ్రీనాథుని మూడవ దేశాటనము

వీరభద్రారెడ్డి శ్రీనాథునకు ఆస్థానపదవి యిచ్చియే కాశీఖండమును కృతి పుచ్చుకొనెనో లేక ఆ పదవి ఈయకయే కృతి పుచ్చుకొని సత్కరించెనో చెప్పలేము. కాని, కవిసార్వభౌముడు పొలముపన్ను చెల్లింపలేక శిక్షింపబడినపుడు తన పూర్వపు టౌన్నత్యమును సంస్మరించుకొని "వీరభద్రారెడ్డి విద్వాంసు ముంజేత వియ్యమందెను గదా వెదురుగొడియ" అని వగచినట్లు కలదు. కనుక అతనికి కాశీఖండమునాడు రాజమహేంద్రవరాస్థాన కవిపదవి లభించి యుండు ననియే తలంచవచ్చును. పదవిలేని సత్కారమే పొందియున్నచో "వీరభద్రారెడ్డి విద్వాంసుడ" నని చెప్పుకొని యుండడు.

తదాది తన రాజుయొక్క జీవితము వరకునో, రాజ్య పతనానంతరము వరకునో ఆయాస్థానమున నుండి యుండవచ్చును. తదనంతరము మర్తల నిరాశ్రయుడై ఇంకొకరి ప్రాపును సంపాదించుకొనుటకో లేక చివరి దశలోనైనను స్వతంత్ర జీవనోపాధి చూచుకొనుటకో బయలుదేరి యుండును. ఆ దశలో బొడ్డుపల్లి గ్రామమున పొలము సత్తగొని వ్యవసాయము చేయుట అతని స్వతంత్ర జీవనాభిలాషకు సూచనగా జెప్పవచ్చును. ఆ వ్యవసాయము నిష్ఫలమై పోయిన పిమ్మటనో లేక ఆఊర నెలకొనక పూర్వమో శివరాత్రిమాహాత్మ్యమును రచించి యుండును. కృష్ణాతీరమున బొడ్డుపల్లి గ్రామమున కవిసార్వభౌముడు కృషీవలుడుగా జానపద జీవితమును గడుపుటకు సమకట్టి తత్ప్రాంతీయులైన జానపదులు భారతమును వలె ఆరాధించెడి పల్నాటి వీరచరిత్ర వ్రాసి యుండును. అది పదకావ్యము. దానిని తత్ప్రాంత గ్రామీణుల అభ్యర్థనముపై వ్రాసెనో లేక తనకే యట్టి ఉత్సాహము కల్గెనో చెప్పలేము. దాని నటుంచి, ముందు శివరాత్రి మాహాత్మ్యమును గూర్చి ముచ్చటింతును.

శివరాత్రి మాహాత్మ్యము

పుట్టుక చేతనే గాక గుణముచే సైతము శ్రీనాథుని పద్య కావ్యములలో కనిష్ఠము శివరాత్రి మాహాత్మ్యము. ఇది శ్రీశైలము నందలి శాంతభిక్షావృత్తి మఠాధిపతికి మూలభృత్యుడైన ముమ్మడి శాంతయ్యకు కృతి యీయబడినది. సాధారణముగా గ్రంథావతారికనే ఒక ప్రబంధముగా రచించుట శ్రీనాథునకు పరిపాటి, కాని ఈ గ్రంథావతారిక తద్భిన్నముగా నతి పేలవమై యుండుటయే గాక కొన్నిపట్ల బాలిశము (Childish) గా నున్నది. దీనిని బట్టి కొందరు ఈ కృతి ప్రదానమునే శంకించిరి. శ్రీనాథుని అనంతరము ఈ గ్రంథమును చేజిక్కించుకొని శాంతయ్య యెవరిచేతనో తనపేర అవతారిక వ్రాయించుకొని యుండునని వారి యూహ. కాని శాంతయ్య అట్టి చౌర్యమున కొడిగట్టి యుండునని ఋజువు చేయుట కష్టము. కృతిపతిని సంబోధించెడి ఆశ్వాసము యొక్క ఆద్యంతములలో శ్రీనాథుని వాగ్గుంభనము ద్యోతిత మగుచుండునని చెప్పదగును. మఱి అవతారికలో ఆ లక్షణమేల మరుగునపడెనో చెప్పలేము. కృతి ప్రదానము జరిగిన పిమ్మట శ్రీనాథుని పరోక్షమున శాంతయ్యగాని యాతని పరోక్షమున నాతని వంశీయులు గాని మొదట అనతివిస్తృతిగా నుండిన అవతారికను పెంచి వ్రాయించి యుందురని నా యూహ. కావ్య పరామర్శనమునకు కృతిపతిత్వముతో అంతగ చెప్పుకోదగిన సంబంధ ముండదు. కనుక దాని చర్చమాని గ్రంథమును చేకొందము.

ఈ కావ్యమునకు మూలము స్కాంద పురాణమందలి ఈశానసంహిత యట. ఈ కథను మొదట బ్రహ్మవిష్ణువులకు శివుడే చెప్పగా దానిని అన్ని పురాణములవలెనే సూతుడు నైమిశారణ్యమున శౌనకాది మునులకు జెప్పెను. ఇందుగల అయిదు ఆశ్వాసములలో మొదటిది ప్రధానేతివృత్త కథాకథనమునకు ప్రస్తావనా ప్రాయముగా నున్నది. అందు విశ్వసృష్టి కర్తృత్వ ప్రాధాన్య విషయములో బ్రహ్మకును విష్ణునకును కలహము సంభవించి అహమహమికతో మహాస్త్రములు ప్రయోగించి యుద్ధము చేయుచుండగా శివుడు అనలస్తంభాకారమున నుద్భవించి, వారి గర్వమడిపి, వారి అభ్యర్థనపై శివరాత్రివ్రతము నుపదేశించి ఆ పుణ్యదిన ప్రభావమున శివసాయుజ్యము పొందిన ఒక మహాపాపుని కథను చెప్పుట కుపక్రమించును. ఇది ప్రథమాశ్వాసము నందలి వృత్తాం

తము. ఇది శుద్ధ పౌరాణిక కథనము. ఇది లేకపోయినను ప్రధానకథ కేమియు భంగము వాటిల్లదు.

ఆ కథకు నాయకుడు సుకుమారుడనెడు ఒక బ్రాహ్మణయువకుడు. ఇతడు కాశీఖండమునందలి గుణనిధికి సర్వథా సోదరప్రాయుడు. పాపకార్యాచరణమున అన్నకంటె అధికుడు. అతడు జూదరియై భ్రష్టుడు కాగా, ఇతడు దుష్కాముకుడై పరమభ్రష్టు డయ్యెను. అతనికి ఇతనికి శివరాత్రిమాహాత్మ్యము వలననే శివలోకప్రాప్తి గలిగెను. గుణనిధి తనకు తానుగా ఇంటినుండి పారిపోయెను. సుకుమారుడు తనతండ్రి మంత్రిత్వము చేయు రాజుచే రాజ్యమునుండి తఱిమి వేయబడెను. అడవిపాలిబట్టి పోవు నాతని కొక సరస్సుచెంత అందు స్నానమాడ వచ్చిన ఒక చండాలకన్య కంటపడెను. వా రిరువురును పరస్పర మోహములో పడి కొంతకాలము గడిపి తుదకు దేశాంతరమునకు లేచిపోయి కాపురము పెట్టిరి. అచ్చట ఆమె మరణింపగా, వాడు తల్లిలేని బిడ్డలను పెంచి పెద్దజేసెను. ఆ పిల్లలలో ఇరువురు పెరిగిన కూతుళ్ళు కలరు. ఆ దుర్మార్గుడు ఆ బిడ్డలను సైతము మోహించి వారియందు సంతానము కనెను. దుర్గంధభూయిష్ఠమైన ఇట్టి జీవితమును గడుపుచుండిన ఆ కర్మచండాలుడు ఒక శివరాత్రినాటి రాత్రి తన గూడెమునకు సమీపమున నున్న నాగేశ్వరాలయమునకు యాదృచ్ఛికముగా బోయి, అచ్చట జరుగుచుండిన ఉత్సవములను వీక్షించుచు, బహువిధ పుష్పాలంకృతుడై యున్న స్వామిని తెలియకయే దర్శించి ఇంటికి వచ్చి కొంతకాలమునకు చనిపోయెను. ఆ జీవుని యమలోకమునకు గొనిపోవ యమకింకరులు, శివలోకమునకు గొనిపోవ శివభటులును రాగా, వారికి వారికి కలహము రేగెను. ప్రమథులు యమకింకరులను నిర్జించి, ఆ పతితజీవుని కైలాసమునకు గొనిపోయిరి. ఇంత పుణ్యము అంత మహాపాతకికి లభించుటకు కారణము శివరాత్రినాడు అబుద్ధిపూర్వకముగానే జాగరముండి శివలింగ దర్శనము చేయుట - ఇదియే ప్రధానకథ. కాని చివరిదగు అయిదవ ఆశ్వాసమున ఈ ఇతివృత్తము పౌరాణిక పద్ధతిని మఱికొంత పెంచబడినది. యముడు నిరర్థకమైన తన ధర్మరాజపదవికి చింతిల్లి, కైలాసమునకు బోయి శివునితో మొఱపెట్టుకొనగా ఆ మహాదేవుడు సుకుమారునకు శివరాత్రినాడు లభించిన పుణ్యఫలమున సర్వపాపపరిహార మయ్యెనని, నచ్చజెప్పి పంపెను. ఈ ఉపసంహార భాగము లేకున్నను ప్రధానమైన సుకుమారుని కథకు గాని, శివరాత్రి మాహాత్మ్య నిరూప

ణకు గాని యేవిధమైన వెలితియు నుండెడిది కాదు. మఱియు సుకుమారుఁ కన్నబిడ్డలను సైతము కామించె ననెడి పరమ జుగుప్సావహమైన కథాభాగము వలన కలిగిన అధికప్రయోజన మేదియు లేదు. అది లేకున్నను వాని పాపములు నిండుగా పండియేయున్నవి. చెప్పుటకు గాని, చదువుటకు గాని, వినుటకు గాని రోత పుట్టించెడి ఆ కథాభాగము ఈ గ్రంథమున దుర్వాసన లీనుచున్నది. మూల పురాణములో నున్నదిగనుక దానిని తొలగించుటకు శ్రీనాథు డిష్టపడలేదు కాబోలు.

మఱి శ్రీనాథునకు సంస్కృత కవులలో భట్టబాణునియందు అత్యంత తాత్పర్యము కలదు. బాణుని కాదంబరీవచనశైలిని తెలుగున నవతరింపజేసిన వాడు శ్రీనాథుడే. పొసగినపుడెల్ల బాణుని విరోధాభాసములను, ఉపమాన గుచ్ఛములను, అనుప్రాసాది శబ్దాలంకారములను అనుకరించుటలో శ్రీనాథునకు కుతూహలము మెండు. ఈ గ్రంథములో అట్టి అనుకరణమే కాక కాదంబరి లోని కొన్ని వాక్యములు యథాతథముగాను, ఈషద్భేదముతోను అనువదింపబడి నవి. సుకుమారుని తండ్రి యజ్ఞదత్తు డను ఒక మంత్రి. అతనికి చిరకాలము సంతానము లేదు. భార్య తన అనపత్యతకు ఒకనాడు మిక్కిలి ఖిన్నురాలై యుండగా ఆమెను భర్త యెంతో సరసముగా నూరార్చును. కాదంబరిలో తారాపీడ మహారాజు, తన భార్య నూరార్చిన సందర్భము ఇట్టిదే కలదు. శ్రీనాథు డా సంస్కృత వాక్యములనే తెనిగించెను. మఱియు కాదంబరిలో శుకనాశు డను మంత్రి రాజకుమారునకు సత్ప్రవర్తనకు హేతుభూత మైన నీత్యుపదేశము చేయును. ఆ భాగమునకు శుకనాశోపదేశ మని పేరు. అట్లే శివరాత్రి మాహాత్మ్యమున యజ్ఞదత్తుడు తన కుమారుని చెడ్డత్రోవనుండి మర లించుటకై కొన్నినీతులను బోధించును. ఈ నీతిబోధ కేవలము శుకనాశోపదేశ మునకు ప్రతిబింబముగా నున్నది.

"యత్నేన ఆరాధితాః యథా సమీహిత ఫలానా మతి దుర్లభానా మపి వరాణాం దాతారో భవన్తి। శ్రూయతే హి పురా చణ్డకౌశికప్రభావా న్మగ ధేషు బృహద్రథోనామ రాజా జరాసంధం నామ తనయం లేభే।దశరథశ్చ రాజా పరిణతవయా విభాండక మహాముని సుతస్య ఋష్యశృఙ్గస్య ప్రసాదా దవాప చతురః పుత్రాన్। అన్యేచ రాజర్షయః తపోధనానారాధ్య పుత్రదర్శనామృత సుఖభాజో బభూవుః॥"

"సర్వజగత్ప్రసిద్ధంబుగదా యితిహాసంబు. తొల్లి చండకౌశికు వరప్రసాదంబున మగధాధిపతియగు జయద్రథుండు జనార్దనుని గెలువందగినట్టి శౌర్యనిధి జరాసంధుంగాంచె; దశరథుండు విభాండక తనయుండగు ఋష్యశృంగు నారాధించి దిగ్గజంబుల వోలిన కుమారుల సకలలోక హితంబుగా నలుగురంబడసె సమారాధిత గురుదేవతానుగ్రహవశంబున నితర రాజులును పుత్రదర్శనామృత సుఖ మనుభవించిరి."

"ప్రథమమపి స్వామినో శయనస్నానభోజన భూషణ పరిగ్రహణాదిషు సముచితేష్వపి దివసవ్యాపారేషు కథం కథమపి పరిజనప్రయత్నా త్ప్రవర్త్యమానా సశోకైవాసీత్ !''

''పెద్దకాలం బిమ్మహాదేవి సంతానలాభంబు దూరంబగుట కారణంబుగా శయనాసన పానభోజన విభూషణ పరిధానాది సముచిత వ్యాపారంబులు పరిజన ప్రయత్నంబున నెట్టకేలకు నిర్వర్తించుచు దేవరకు హృదయవేదన గావింపనోపక యనవరతంబు జరిపించుచున్నది........"

''ఇయం సంవర్ధనవారిధారా—తృష్ణా విషవల్లీనామ్ వ్యధాగీతి రిన్ద్రియ మృగాణామ్ ! పరామర్శ ధూమలేఖాసచ్చరితచిత్రాణామ్ ! అకాల ప్రావృట్ గుణకలహంసకానామ్ ! ప్రస్తావనా కపట నాటకస్య ! రాహుజిహ్వా ధర్మేందు మండలస్య".

''ఇవ్విధంబున తృష్ణావిషవల్లి కాలవాలమైన నింద్రియమృగంబులకు శరణంబును, మోహనిద్రకు విభ్రమశయనంబును, దోషాశీవిషంబునకు నావాసవల్మీకంబును, సుగుణ కలహంసంబులకు బ్రావృట్కాలంబును, కపటనాటకంబునకు ప్రస్తావనయు, ధర్మేందుమండలమునకు రాహు వక్త్రంబు నైన".

"గురు వచన మమలమపి సలిల మివ మహదుపజనయతి శ్రవణ స్థిత శూలమభవ్యస్య".

''ఇది యభవ్యులకు సలిలంబునుం బోలె గర్ణస్థితంబై యుపద్రవంబు నాపాదించు".

"గురూపదేశశ్చనామ పురుషాణామఖిలమల ప్రక్షాళన క్షమ మజలం స్నానమ్, అనుపజాత పలితాదివైరూప్యం అజరం వృత్తత్వమ్, అసువర్ణ విరచనం అగ్రామ్యం కర్ణాభరణం''.

"గురూపదేశం బఖిలమల ప్రక్షాళన క్షమంబైన తీర్థ స్నానంబు, జరా మరణ వైకల్యంబులేని వార్ధకంబు, మేదోభారంబులేని గౌరవంబు, సువర్ణ రచన లేని కర్ణాభరణంబు".

ఇట్లే నైషధశ్లోకచ్ఛాయలు కొన్ని, కాశీఖండ పద్యచ్ఛాయలు కొన్ని ఈ గ్రంథమున చూపవచ్చును. కాశీఖండమున గుణనిధి యిల్లు విడిచి వెళ్ళి పోయినపిమ్మట, ఉదయపుపూట తనకు ప్రేమతో అన్నముపెట్టు తల్లిని స్మరించు కొని విలపించిన పద్యమొకటి కలదు. ఈ గ్రంథమున సుకుమారుని ముఖమున ఆపద్యమే వినవచ్చుచున్నది.

చ॥ అరుణగభస్తిబింబ ముదయాద్రిపయిం బొడతేర గిన్నెలోఁ
బెరుఁగును వంటకంబు వడపిందియలుం గుడువంగఁబెట్టు ని
ర్భర కరుణాధురీణయగు ప్రాణము ప్రాణము తల్లి యన్నదే
హరహర యెవ్వరింక గడుపారసి పెట్టెద రీప్సితాన్నముల్"

ఈ గ్రంథరచనలో శ్రీనాథుని జటిలమైన శయ్య యేమియు కొరవడ లేదుగాని, కథా సంధానమున అశ్రద్ధవలన దొరలిన కొంత వెలితి లేకపోలేదు. అందుచేతనే ఈ గ్రంథము పుట్టుకచేతనే గాక గుణముచేతను కనిష్ఠము అని అంటిని.

పలనాటి వీర చరిత్ర

ఇది క్రీస్తుశకము 1182 వ సంవత్సరమున పల్నాటి సీమలో జరిగిన ఒక మహాయుద్ధమునకు సంబంధించిన చారిత్రక పదకావ్యము. ముందుగ, ఈ గ్రంథమునందలి చరిత్రాంశమును వివరించెదను.

చరిత్రాంశము :

అనుగురాజు అను పేరుగల ఒక హైహయ వంశజుడు ఉత్తర దేశము నుండి సపరివారముగా ఆంధ్రభూమికి తరలివచ్చెను. అతనికి చందవోలు వెలనాటి చోళరాజు మైలమాదేవి యను పేరుగల తన కుమార్తెనిచ్చి పెండ్లిచేసి పలనాటి సీమను ఆమెకు అరణముగా నిచ్చెను. అనుగురాజు గురజాలను రాజధానిగాజేసికొని పలనాటి రాజ్యము నేలుచుండెను. అతనికి మైలమాదేవిగాక విద్యల

దేవి యనెడు పట్టమహిషియు, భూరమాదేవి యనెడు మరియొక భార్యయు కలరు. వీరిలో మైలమాదేవికి నలగాముడను పుత్రుడు జనించెను. మరి విద్యల దేవికి పెదమలిదేవుడు, పినమలిదేవుడు, బాలమలిదేవుడు అను మువ్వురు పుత్రులును భూరమాదేవికి కామరాజు, నరసింగరాజు, పట్టిరాజు, పెరుమాళ్ళు రాజు అను నల్వురు పుత్రులును కలిగిరి. ఈ ఎనమండుగురు కొడుకులలోను నలగామరాజు పెద్దవాడు. పెదమలిదేవాదులు పిన్నవారు.

ఒకనాడు అనుగురాజు వేటకుపోయి మరలివచ్చుచుండగా జిట్టగామాల పాడు వాస్తవ్యురాలైన నాగమ్మ యనెడి ఒక రెడ్డివితంతువు, అతనికి విందు చేసి మెప్పించి, రాజాస్థానమున చనవు సంపాదించి, ఉన్నత పదస్థులైన నాయకులను తనకు విధేయులను చేసికొను తంత్రము నెరపుచుండెను. అనుగురాజు మంత్రియగు దొడ్డనాయుని కుమారుడు బ్రహ్మన మాత్రము ఆమెను లెక్క చేయకుండుటచే ఇరువురికి పగ యేర్పడెను.

ఇట్లుండ కొన్నినాళ్ళకు అనుగురాజు మరణించెను. మరణవేళ అతడు తన కుమారులను బ్రహ్మనాయునకప్పగించి వారందరు నైకమత్యముతో మసలు కొనునట్లుగా అరయుచు నలగామునకు పల్నాటి పట్టముకట్టి ఆతనిని మంత్రిత్వము చేయుమని కోరెను.

అవసానవేళ రాజు చేసిన ఆదేశము ననుసరించి బ్రహ్మన నలగాముని పట్టాభిషిక్తునిజేసి తాను ప్రధానియై ఆతనిచే పల్నాటి రాజ్యమును చక్కగా నేలించుచుండెను. నాయకురాలు బ్రహ్మన ప్రాభవమును సహింపలేక, నలగాముని తో ఏవేవో కొండెములు చెప్పి అతని మనసు విరిచెను.నలగాము డామె మాటలు నమ్మి మలిదేవాదులను చెఱసాలలో బెట్టించెను. కుటుంబ కలహము లేకుండుటకై బ్రహ్మన మధ్యవర్తిత్వముజేసి రాజ్యమును రెండుగా విభజించెను. నలగాముని భాగమునకు గురజాలయు, మలిదేవుని భాగమునకు మాచర్లయు రాజధాని నగరములయ్యెను. బ్రహ్మనాయుడు మలిదేవుని పేర తానే పరిపాలనము చేయుచు, అతడు యుక్తవయస్కుడైన పిమ్మట కళ్యాణ నగరాధీశుడైన సోమేశుని కుమార్తె నిప్పించి వివాహము చేయించి మాచర్లకు పట్టాభిషిక్తుని జేసెను. నాయుని మంత్రిత్వములో మలిదేవుని రాజ్యభాగము సిరిసంపదలతో తులతూగుటను చూచి యోర్వలేని నాయకురాలి ప్రేరణచే నలగాముడు వారిని కోడి పందె

ములకై గురుజాల పిలిపించి, మాయాజూదమున నోడించెను. గ్రంథమున నీ భాగమునకు ''కోళ్ళపోరని'' పేరు.

ద్యూత సమయానుసారము మలిదేవాదులు రాజ్యమును విడిచి మండాదికి వలసపోయిరి. దీనికి మండాది వలసయని పేరు.

ఆ స్థితిలోనైనను వారు బ్రతుకుట సహింపలేని నాయకురాలు, చెంచు మూకలనుపంపి, వారి ఆలమందలను, ఆలకాపరులను చంపించెను. ఈ వృత్తాంతమునకు "మందపోటు'' అని పేరు.

అనంతరము మలిదేవాదులు అటనుండి తరలి, మేడపిచేరి తలదాచుకొని గడువు తీరినపిమ్మట తమ రాజ్య భాగమునకు రాయబారము నడిపిరి. ఆ దౌత్యము నడిపిన రాయబారి నలగాముని అల్లుడగు అలరాజునునాతడు. నాగమ్మ ఆతనిని విషప్రయోగముచే చంపించెను. ఈ భాగమునకు "అలరాజు రాయబార"మని పేరు.

అంతతో నుభయపక్షములకు యుద్ధము స్థిరమైనది. కారెమపూడిలో యుద్ధరంగనిర్మాణమునకు శంకుస్థాపనచేసిరి. ఆ వృత్తాంతమునకు 'కల్లుప్రతిష్ఠ' అని పేరు.

ఉభయులును తమకు బాసటగా వచ్చిన మండలాధిపతులతో కారెమపూడివద్ద సేనలను విడియుంచిరి. యుద్ధభూమిలో విడిసిన పిదప తుది యత్నముగా మరల సంధి ప్రయత్నము జరిగెను. బ్రహ్మనాయుని కుమారుడగు బాలచంద్రుడు తనవారు యుద్ధసన్నాహము లొనర్చుట యెరుగనే యెరుగడు. ఆతని సాహసము దుర్నివార్యమని తలచి కాబోలు బ్రహ్మనాయుడాతనిని వెంట గొంపోలేదు. ఎట్లో యుద్ధవార్త విని స్కంధావారమున నురికి బాలుడు సంధి ప్రయత్నములను భగ్నముచేయగా యుద్ధము తప్పనిసరియయ్యెను. నలగాముని శిరస్సుతెచ్చి బ్రహ్మనాయుని పాదములచెంత పెట్టెదనని ప్రతినచేసిన బాలుడు శత్రుసేనలపై విజృంభించి సంహారకేళి సల్పి తుదకు మరణించెను. అతని యుద్ధము అభిమన్యుని యుద్ధమువంటిది. ఆ పైని ఒక్కొక్క వీరుడే రణరంగమున బలియయ్యెను. దీనికి "బాలచంద్రుని యుద్ధము" అనిపేరు. తుదకు ఆ యుద్ధమును చేపట్టిన బ్రహ్మన నలగాముని, నాగమ్మను వెన్నంటి తటిమి

జయము తన్ను వరింపనున్న సమయమున నాగమ్మ శరణు వేడగా నామెను క్షమించి తా నా చెంత నున్న ఒక కొండ గుహలోనికి జొచ్చి అదృశ్యుడయ్యెను. ఈ తుది ప్రకరణమునకు "బ్రహ్మనాయని విరుగు" అని పేరు.

ఇది చరిత్రలో రెండు తరముల కాలమున నడచిన విపుల వృత్తాంతము. అది ఈశ్వరసంకల్ప మేమో చెప్పలేము. కాని ఈ కథ భారతకథ పునరావృత్త మైనదా అన్నట్లుండును. అక్కడవలె ఇక్కడను వచ్చిన తగవుకూడ దాయ భాగము గురించియే. కౌరవ పాండవులు అన్నదమ్ముల బిడ్డలు. పలనాటిరాజులు సపత్నీ పుత్రులు. "అన్నదమ్ములలో జ్యేష్ఠుని పుత్రుడను గనుక రాజ్యము నాది" అని దుర్యోధను డన్నట్లుగా ''నా తల్లిపంక రాజ్యమునకు నేనే అర్హుడ'' నని నలగాము డనెను.

"హక్కులమాట అటుంచి, హత్తిన మనస్సులతో కలసిమెలసి బ్రతుకు"డని అక్కడి పెద్దలును, ఇక్కడి పెద్దలును కుటుంబకలహము వారించు నుద్దేశముతో హితవు జెప్పిరి. కలసి బ్రతుకుట దుర్యోధనునకు ఇష్టము కాకపో బట్టి కౌరవరాజ్యము విభాగింపబడినది. ఇక్కడ నలగామునకు ఇష్టము లేకపో బట్టి పలనాడు విభక్త మైనది. అక్కడ దుర్యోధనునకును, ఇక్కడ నలగాము నకును దుష్టమంత్రుల ప్రేరణ నిమిత్త మైనది.

రాజ్యవిభాగము న్యాయము కాదనుకొని పంచి యిచ్చిన సగమును మరల దోచుకొనుటకు శకుని ప్రేరణచే దుర్యోధనుడును, నాగమ ప్రేరణచే నలగాముడును యత్నించిరి. నిర్జీవద్యూతవ్యాజమున ధర్మరాజు వనవాసము పోగా, సజీవ ద్యూతవ్యాజమున మలిదేవుడు అడవి కేగెను. అడవులలో మాత్ర మేల సుఖముగా బ్రతుకనీయవలెనని దుర్యోధనుడు ఘోషయాత్రా కల్పన చేసినట్లుగా నలగాముడు మందపోటు జరిపించెను. సమయ నిర్వహణానంతరము రాజ్య విభాగ మిచ్చుటకు దుర్యోధనునివలె నలగాముడును నిరాకరించెను. ఇర్వురును రాయబారులకు విషప్రయోగ ప్రయత్నములు చేసిరి. భారతకృష్ణుడు విషప్రయో గమును శంకించి తప్పించుకొనెను. వంశనాశమును నిరాకరించుటకు చేసిన సంధిప్రయోగములు, రెండుచోట్లను విఫలము కాగా విధి చోదితులై ఇరువాగులు యుద్ధమునకు తారసిల్లిరి. కురుక్షేత్రమునందువలె కారెంపూడి క్షేత్రమునందును ఉభయపక్ష వీరసంఘములు సర్వనాశన మయ్యెను. అయితే భారతయుద్ధ జయ

ముతో కురురాజ్యము ధర్మరాజునకు లభింపగా పల్నాటిరాజ్యము మాత్రము హతశేషుడైన నలగామునకు దక్కెను. అతని రాజ్యప్రాప్తి యుద్ధ జయ లబ్ధి కాదు; అది బ్రహ్మన అనుగ్రహదత్తము.

ఈ విధముగా పలనాటికథ యంతయు భారతకథతో సంవదించుట, యే కవియు చేసిన అభూతకల్పన కాదు; స్వతఃప్రవృత్తము.

మఱి ఆంధ్రమునగల ఇటువంటి చారిత్రకపదములలో ఈ పలనాటి పదమునకు అద్వితీయమైన ప్రశస్తియు బహుళప్రచారమును కలవు. దానికి మొదటి కారణము, భారతముతో దీనికి గల సాదృశ్యము. రెండవది బొబ్బిలికథ మొదలైన చరిత్రలను పదములుగా వ్రాసిన రచయితలు, ఈ పలనాటి పదములను వ్రాసిన కవులతో సాటిరాగల కవితాప్రజ్ఞ కలవారు కాకపోవుట. ఆ కథలు పాడుచుండగా వినుచున్నంతవరకే హృదయావర్జకములుగా నుండును గాని, చదువబూనగా రచన అంతగా రుచించదు. పలనాటిచరిత్రను పిచ్చుకుంట్లు పాడునపుడు కలిగెడి భావోద్రేకము మాట అటుండగా, గ్రంథము చేతబట్టి చదువుట మొదలిడినచో ప్రౌఢపద్య కావ్యోచితములైన పెక్కు సొగసులు, రసభావ స్ఫోరకములైనవి అసకృత్తుగా ప్రత్యక్షమగును. ఈ రెండు కారణములవల్ల ఈ పలనాటి పదము ఆంధ్రచారిత్ర పదకవిత్వశాఖలో అగ్రతాంబూలార్హతను గడించుకొన్నది.

అయితే ఈ కథకు అక్షరరూపము కల్పించిన ఆదికవి యెవడో చెప్పలేము. ఏమనగా సాంఘికములును, చారిత్రకములు నయిన ఇట్టి దేశోపద్రవములు జరిగిన వెంటనే భావావేశముగల ఒక పుట్టుకవి, వాటిని ఒక పాటగా పాడును. అంతేగాని ఆ వృత్తాంతము జరిగిన కొన్నియేండ్ల వరకు యే పండిత కవి పుట్టుకకోసమో ఆ కథలు వేచియుండవు. సుమారేబది, అరువదియేండ్ల నాడు, గుంటూరుజిల్లా రెడ్డిపాలెం వాస్తవ్యుడును "ఎల్లమంద కోటప్పకొండ"లో పోలీసులపై జరిగిన తిరుగుబాటుకు నాయకుడును, అయిన చిన్నపరెడ్డి బ్రిటిష్ ప్రభుత్వముచేత ఉరితీయబడిన వెంటనే "భళిరా చిన్నపరెడ్డీ! నీ పేరే బంగారపు కడ్డీ!" అనెడి పదము లోకమున వెలసినది. అట్లే గాంధీజీ సత్యాగ్రహోద్యమము ప్రారంభించి, బ్రిటిష్ ప్రభుత్వముతో అహింసా యుద్ధము చేయుచుండిన, రోజులలోనే తుని వాస్తవ్యుడు రంగాచారి అను ఒక పుట్టుకవి ఆ

ఉద్యమమునుగురించి వేంకొలది పంక్తులలో ప్రకరణ ప్రకరణములుగా పదమును వ్రాసి ఊరూర తిరిగి పాడి ప్రజల నుత్సాహ పూరితుల గావించెను. ఇట్టివి అనేకములు పేర్కొనవచ్చును. కాబట్టి పలనాటి యుద్ధము జరిగిన వెంటనే ఆ సంక్షోభమును కన్నులార చూచియో, లేక చూచినవారు చెప్పగా వినియో వీర రసావిష్టుడైన యే పుణ్యాత్ముడో ఆనాడే వీనిని పదముగా పాడి యుండును. అయినచో ఇంత సుదీర్ఘమగు నితివృత్తము నంతయు, అతడు పదముగా వ్రాసి యుండునా ? లేక దీనిలో మిక్కిలి రసవత్తరమైన ఏదో ఒక ఘట్టమును మాత్రమే వ్రాసి యుండునా ? అని ప్రశ్నించినచో, ఇందు ఏదైనను సంభవమే, మొదటికవి కథ నంతటినిగాక, తన హృదయమును ఆకర్షించిన ఘట్టమును— బహుశః అది యుద్ధ ఘట్టము కావచ్చును—తొలుత, పదముగా పాడి యున్నచో తరువాత కొద్ది కాలమునకు ఇంకొక కవి ఇంకొక ఘట్టమును, మరియొక కవి మరియొక ఘట్టమును పరిగ్రహించి కథ యంతయు కలసి వచ్చునట్లు సంపూర్ణ గ్రంథమును నిర్మించి ఉండవచ్చును ఆ ఆది కవియును, తర్వాతి కవులును, ఆ యుద్ధ క్షేత్రమునకు సమీప గ్రామస్థులై యుందురు. కాని, దూరదేశస్థులై యుండరు. ఒక ప్రాంతమున జరిగిన సంఘటన తత్ప్రాంతీయుల నాకర్షించి నంతగా, దూరస్థులను ఆకర్షింపదు. ఆ కథలయందు, కథా పురుషులయందు సమీపస్థుల కుండెడి అభిమానము దూర దేశస్థులకుండదు.

ఇప్పుడీ గ్రంథము సంపూర్ణముగా ఒకచోట లభింపదు. పలువురు వ్రాసిన పలు ప్రకరణములను జతపరచిననేతప్ప గ్రంథ సమగ్ర రూపము పొడగట్టదు. ఈ పలువురును ఎవరికివారే పూర్తి కథను వ్రాసిరో లేక తమకు ముచ్చట గొల్పిన ఏదో ఒక ప్రకరణమును వ్రాసిరో ఊహించుటయు దుష్కరము. అంతియేకాక ఏదైన ఒక గ్రంథ భాగము లుప్తముకాగా, దానిని పూర్తిచేయు తలంపుతో రచన కుపక్రమించిరో లేక పూర్వునికంటె బాగుగా వ్రాయవలెననెడు కుతూహలముతో వ్రాసిరో చెప్పలేము. మరియును ఈ కథాఘట్టములను పాడెడు పిచ్చుకుంట్లు అనేక కుటుంబములవారు కలరు. కనుక ఏ జట్టునకు ఆ జట్టు తనకు కావలసిన ఘట్టమును ఏ కవినో ఆశ్రయించి, వ్రాయించుకొన్నదేమో తెలియదు. ఇన్నికారణములవలన, ఈ గ్రంథము బహుకర్తృకమగుట, ఒక్కొక్క ప్రకరణము సగములుప్తమై సగము దొరకుట, అవతారికలలో గ్రంథకర్తల పేరులు కానరాకపోవుట, ఒక ఘట్టమునే పలువురు వ్రాయుట సంభవించినది.

విడివిడిగా నున్న కథా భాగములను జతపరచి, కథయంతయు కలసి వచ్చునట్లు సమగ్ర స్వరూపమును సంఘటించి చూడగా ఈ గ్రంథమున ఈ క్రింది ప్రకరణములు కానవచ్చును.

1. అనుగురాజు పలనాటి సంపాదనము, 2. పలనాటి రాజ్యవిభాగము, 3. కోళ్ళపోరు-గోపన్న విరుగు, 4. మండాదివలస, 5. మందపోటు-లంకన్న విరుగు, 6. గురజాల యుద్ధము, 7. అలరాజు రాయబారము, 8. కల్లు ప్రతిష్ఠ-బాలచంద్రుని యుద్ధము, 9. కొమ్మరాజు యుద్ధము, 10. బ్రహ్మన్న విరుగు. ఇప్పుడు లభ్యమగు ఈ భాగములు ఆ కథ జరిగినవెంటనే వ్రాసిన కవుల పాటలను ఆధారముజేసికొని, కాలక్రమమున కావ్యశోభలతో అందముగా పెంపొందింపబడినవే కాని, ఆ మూల స్వరూపములు మాత్రము కావు. ఈ పది ప్రకరణములలో తమపేర్లు చెప్పుకొన్న కవులు ముగ్గురు మాత్రమే-శ్రీనాథుడు, కొండయ, మల్లయ. వీరిలో కొండయ, మల్లయలు 16వ శతాబ్దమువారు. ఈ మువ్వురిలో శ్రీనాథుడు "కల్లు ప్రతిష్ఠ- బాలచంద్రయుద్ధము"ను, "కోళ్ళ పోరు-గోపన్న విరుగు" మల్లయయు, "కొమ్మరాజు యుద్ధము"ను కొండయయు వ్రాసినట్లు గ్రంథస్థపంక్తులు గలవు. తక్కిన భాగము లెవరు వ్రాసిరో స్పష్టముగా చెప్పలేము. కాని, కోళ్ళపోరు-గోపన్న విరుగు అనుదానికి పరిశిష్టభాగముగా పరిగణింపదగిన మండాదివలస, లంకన్న విరుగు, అలరాజు రాయబారము అనునవి మల్లయయే వ్రాసియుండును. అట్లే కొమ్మరాజు యుద్ధమునకు అనుబంధముగా నున్న బ్రహ్మన్న విరుగును కొండయ వ్రాసియుండును. పోగా మొదటి రెండు ప్రకరణములను వ్రాసినవారి పేరు ఊహించుటకైనను కష్టము. అతడొక అజ్ఞాతకవి : ఇతడును కొండయ, మల్లయలవలె శ్రీనాథుని తరువాతి కాలమువాడే. వీరు ముప్పురు తమ తమ భాగముల అవతారికలలో శ్రీనాథుని పేరు భక్తిపూర్వకముగా స్మరించిరి. "గురజాల యుద్ధము" వ్రాసినకవి ఎప్పటివాడో, ఎవరో అసలు తెలలేదు.

పల్నాటి వీరచరిత్ర శ్రీనాథకృతమని చిరకాలమ్మునుండి ప్రబలమగు జనశ్రుతి కలదు. కాని, ఆంధ్రమున సారస్వత విమర్శ ప్రారంభమైన తరువాత పెక్కుమంది పండితులు "పల్నాటివీరచరిత్రను శ్రీనాథుడు వ్రాసిఉండునా?" అని సందేహింప మొదలిడిరి. ఈ విధముగా సందేహించెడివారు చూపెడి యుక్తులు ఇవి :

(అ) ఉద్దండపండితుడైన శ్రీనాథుడు పామరరచన అని అనిపించుకొన దగిన సుద్దుల కవిత్వమును వ్రాసిఉండడు.

(ఆ) శ్రీనాథుని ఇతర కావ్యములలో కానవచ్చెడి శైలీప్రౌఢి ఈ గ్రంథమున ఎచటను కానరాదు.

(ఇ) శ్రీనాథుని కర్తృకమని చెప్పబడుచున్న కల్లుప్రతిష్ఠ అవతారిక యందు అతడు తాను "చెన్నకేశవ పాదసేవారతుండ" నని చెప్పుకొన్నట్లు కలదు. శ్రీనాథుడు శివభక్తి పరాయణుడే కాని విష్ణుభక్తుడుకాడు. కనుక పల్నాటి వీరచరిత్రను శ్రీనాథుడు వ్రాసియుండడు.

ఈ యుక్తులకు సమాధానము చెప్పుటకు ముందు "కల్లు ప్రతిష్ఠ-బాలచంద్రుని యద్ధము'' పండితకవి రచితమా లేక పామరకవి రచితమా? అని ప్రశ్నించుకొనవలయును. ఈ ప్రశ్నకు అర్థము ఈ కవి విద్యావంతుడా? లేక సహజ కవితా ప్రజ్ఞ మాత్రమే కలవాడా? అని. ఇట్టి పదములను వ్రాయుటకు ఎవరికైనను సహజ కవితా ప్రజ్ఞ ఉన్నచాలును. అతనికి ఇతిహాస పురాణాది ఉద్గ్రంథపరిచయము, సంగీత నాట్యాదికళల పారిభాషిక జ్ఞానము, కావ్యాలంకార శాస్త్ర పరిజ్ఞానము ఉండనక్కరలేదు. ఈ పరిజ్ఞానమును వ్యుత్పత్తి అందురు. ఇది కవి చేసెడి విద్యాపరిశ్రమవల్ల కలిగెడు సంస్కారఫలము. ఇట్టి సంస్కారమున్నకవి వ్యుత్పన్నుడు. ఈ కథా భాగమును రచించినకవి వ్యుత్పన్నుడా? అని పరిశీలించినచో, అతడు పరిపూర్ణ విద్యాసంస్కారమున్న వ్యుత్పన్నుడని, ఈ గ్రంథమునగల పంక్తులు అడుగడుగునను ఉద్ఘోషించుచునే ఉన్నవి. ఉదాహరణకు నలగామరాజు కొలువులో గాయకులును, నాట్యకత్తెలును నెరపిన కళా ప్రదర్శనములు వర్ణింపబడిన ఈ దిగువ పంక్తులు చూడుడు.

"వింతగా గాయకుల్ వీణలుపూని
తంత్రులు బిగియించి తగ శ్రుతిజేసి
సరిగ మేళనమైన సప్త స్వరములు
ఆరోహ ణావరోహణ భేదములను
బహురాగ సంస్ఫూర్తి పట్టుగా చేసి
సంచారి సంస్థాయి సరస భావముల

మృదుతర శబ్దార్థ మిళితమైనట్టి
ఘనతరాలంకార గతి పరంపరలు
మూర్ఛనల్ మొదలైన ముఖ్య ధర్మములు
జంత్ర గాత్రంబుల జంటకావించి
ఎండిన మ్రాకులు ఇగురెంచునట్లు
పాడిరి తమతమ ప్రౌఢిమీరంగ;
చెలగి నాటక జనుల్ చేరి జోహారు
గావించి నిలిచిన కామ భూపిభుడు
నవ్వుచు సెలవిచ్చె నాట్యంబుసేయ
వర మృదంగము లెస్సవాయించు మేటి
కుడి భాగమందున కుదురుగా నిలచె
తాళమానజ్ఞుడు తగ నెడమ దిశను
నిలచె నుత్సాహంబు నెమ్మది నిండ
ముఖవీణ వాయించు ముఖ్యుడొకండు
రాగజాలము బాడు రమణు లిద్దరును
నిండువేడుకతోడ నిలచిరి వెనుక
కంజలోచనయను ఘనమైనపాత్ర
మదను పట్టపుదంతి మంజులవాణి
భరత శాస్త్రోచిత ప్రాణముల్ వదియు
గలిగిన యకాంత కాంతు బాణంబు
వలె వచ్చి సభవారు వర్ణించిచూడ
నిలచి నాట్యమునకు నేర్పరియైన
వేత్రపాణికి తగిన వినయంబు చూపి
అత డొసంగిన గజ్జె లతిభక్తితోడ
పదముల గట్టుక పరిచి వన్నియల
కాసె గట్టిగకట్టి కడుజవం బమర
మద్దెల తాళంబు మధ్య నిల్చుండి
ఓర చూపుల ప్రభు నొయ్యన జూచి
సమపాదయుతమైన స్థానక స్థితిని

అఖిల దేవతలకు నలరులతోడ
పుష్పాంజలి యొసంగి పూని నాట్యంబు
ఆ వెనుక సమకట్టి యతివలు పాడు
సంగీత నాదంబు సభయెల్ల గ్రమ్మ
కై ముడి కట్నముల్ కనుపింపచేసి
వెలయంగ తొమ్మిది విధములైనట్టి
భూచారి నాట్యంబు పొందుగా సల్పి
పదహారు విధముల పరగిన యట్టి
ఆకాశచారియు నమరంగ నాడి
అంగహారాఖ్యచే నమరు నాట్యంబు
విదితమౌ తొమ్మిది విధముల నాడి
గతిచారి భేదముల్ కనపడునట్లు
భ్రమణ సంయుత దీప్తి పటిమ మీరంగ
పాణి భేదంబులు పద భేదములును
స్థానక సంచయ సంయోగ మమర
పేరణి దేశిని ప్రేంఖణ శుద్ధ
దండికా కుండలి తగు బహుచారి
సప్తతాండవములు సరవి ప్రకటింప
సభవార లాశ్చర్య సంయుక్తులైరి;
తరువాత నిరుమేల తగు చెలు లమర
సంయుక్త సంయుతాసంయుత హస్త
నానార్థకమ్ములు నాట్యహస్తములు
శిరమును చూపులు చెక్కుచు బొమలు
దంతోష్ఠ కంఠముల్ తగ చుబుకంబు
ముఖమును వక్షంబు మొదలుగా నెన్న
అంగంబు లారు ఉపాంగము లారు
ప్రత్యంగ సముదయం బారును కూడ
ఎనిమిది పదియగు నెసగు నంగంబు
లమరంగ నభినయం బాశ్చర్యముగను

మాచెర్ల చెన్నుని మహిమంబు తెలుపు
ఆంధ్ర సంస్కృత భాష లమరు గీతముల
భావంబు లెస్సగ ప్రకటనచేయ
చూచి రంభాదులు చోద్యంబు నొంది
శిరసులు వంచియు సిగ్గును చెంప
రప్పుడు భూమీశు డాదరం బొప్ప
వస్త్ర భూషణములు వారల కిచ్చి
భట్టును రమ్మని పంపించె నంత.

ఇందులో కవి ప్రయోగించిన పారిభాషిక పదము లేవియు వినికిడి మాటలు కావు. అవి ఆతని సంగీత నాట్యశాస్త్ర పరిజ్ఞానమునకు నిదర్శనములు. శాస్త్ర పరిజ్ఞానము కలవాడగుటయేకాక నట్టువరాలు సభా ప్రవేశము చేసినది మొదలు, రాజుచే కానుకలు పొంది నిష్క్రమించు వరకునుగల సంప్రదాయ మంతయు అనుభవపూర్వకముగా నెరిగిన కవి; అంతియె కాదు, ఆతడు భగవద్గీతోపనిషత్తును నిత్యపారాయణముచేసి ముఖస్థము చేసికొన్న నిష్ఠాపరుడు. తలచుకొన్నచో ఆ గీతలను చక్కని సరసమైన శైలిలో తెనిగింపగల సమర్థుడు కూడ :

"సర్వ ధర్మాన్ పరిత్యజ్య
మామేకం శరణం వ్రజ
అహం త్వా సర్వపాపేభ్యో
మోక్షయిష్యామి మాశుచః"

అని శ్రీకృష్ణుడు అర్జునునకు చేసిన చరమోపదేశ శ్లోకమును ఈ కవి ఎంత సరసముగా తెనిగించెనో చూడుడు.

"సకల ధర్మంబులు సమ్మతి విడిచి
నా శరణందితే నను జేర్చికొందు
వగవకు మదిలోన వద్దు భయంబు
సత్య మీమాట............"

ఈతని యుద్ధ వర్ణనలను, అందలి పలుకుబడులను పరిశీలించుచో ఇతడు భారతమును కూలంకషముగా పఠించి యందలి సొగసులను పుణికి పుచ్చు

కొన్న గడుసరివలె తోచును. తిక్కన భారతమున పెక్కుచోట్ల, యుద్ధ రంగమున ప్రవహించు రక్తమును నదీ ప్రవాహముగా రూపించి వర్ణించెను.

"కరి కళేబరములు ధరణీధరములు, దు
రంగగాత్రమ్ములు గ్రాహ సమితి
నరశరీరములు మీనములు, గౌక్షేయక
క్షురికాదిశస్త్రంబు లురగకులము
రుధిరార్ద్ర శిరములు రుచిర ప్రవాళముల్
ప్రేవుల ప్రోవులు ఫేనతతులు
నెత్తురు వెల్లువ నీళులు భూషణ
స్తోమాస్థిచయముల తుమురు లిసుక
గాఁగ నంబురాశి కరణి సంగ్రామ భూ
భాగ మొప్పు మిగుల యోగనిద్ర
నున్న విష్ణు బోటియు నగుచు శోభిల్లె
నమ్మురారి యల్లుఁ డందు నపుడు."

ఈ కవి బాలచంద్రుని యుద్ధమున కార్యమపూడి యుద్ధ క్షేత్రమును ఇట్లే ఉపమించుట అతని ప్రాచీన కావ్య పరిజ్ఞానమును ప్రస్ఫుటీకరించుచున్నది.

"సమర రంగముచూడ చక్కనైయుండె
ఘనమైన నెత్తురు కాల్వలై నిలిచె
తెగిపడ్డ గజములు దీవులై యొప్పె
నరికిన తురగముల్ నక్రములయ్యె
పొర్లాడు శిరములు బుద్బుద పటలి
టెక్కెముల్ గొడుగులు డిండీర వితతి
ఘనమైన యరిగెలు కచ్ఛపరాజి
మేటి నేత్రంబులు మీనవారంబు
దీర్ఘశిరోజముల్ తీరైన నాచు
మెదడును మాంసంబు మించిన బురద
తరచైన ఈటెలు దర్వీకరాళి
పొడియైన భూషణ పుంజంబు లెల్ల
సైకత నిచయంబు చాడ్పున నెసగె."

ఇతడు పూర్వకావ్య పరిజ్ఞానమున్న కవి మాత్రమేకాక సంస్కృతవ్యాకరణ మర్యాదను ఆకళించుకొన్న పండితుడని, అతని సమాసరచనా పద్ధతి నిరూపించుచున్నది.

> "పూర్వ పర్వత శిరః పూజాగ్రమందు
> ఘనతర మాణిక్య ఖచిత సౌవర్ణ
> కుంభమువలె నిల్చి గురు తేజమునను
> భానుండు దిక్కుల ప్రబలె నావేళ."

సూర్యోదయవర్ణన సర్వకవి సామాన్యమయ్యెను, ఇవి కవి సమయములు తెలిసిన కవి మాత్రమే వ్రాయదగిన పంక్తులనుటకు సందేహము లేదు. ఇందలి దీర్ఘ సమాస రచన అపండితుడు చేయవలసినది కాదు. అట్లే "పగలును రేలును బహు జాగ్రదాత్మ కాపాడుడీ మీరె కలవారు మాకు" అనెడి పంక్తులందలి 'బహుజాగ్రదాత్మ' అను సమాసమును సంస్కృత వ్యాకరణ సంప్రదాయ మెరిగిన పండితుడు మాత్రమే ఘటింపగలడు.

కావున పిండితార్థ మేమనగా, కల్లు ప్రతిష్ఠ మొదలుకొని బాలచంద్రుని యుద్ధాంతమువరకును వ్రాసిన ఈ కవి సామాన్యుడుకాడు, పండితులలోలెక్కింపదగినవాడు. సాహితీ సంపన్నుడు; ఇట్టివాడు, రసవంతమైన ఈ కథాభాగమును రచించి ఆంధ్రలోక మున్నంతవరకును నిల్వదగిన తన యశస్సును, శ్రీనాథునకు ధారబోయవలసిన యవసరమేమి కలదు? గ్రంథరచనము చేయుట కవి యశము నర్థించియే కదా! గ్రంథమునుబట్టి, హస్తగతమైన ఆ యశస్సును అతడు వదలుకొనుటకు కారణ మూహింపగలమా! ఒకవేళ శ్రీనాథుని పేరు పెట్టిన గ్రంథమునకు పేరు వచ్చునని అతడు ఆ త్యాగము చేసె నందుమా, అది బొత్తిగా పొసగదు. పసలేని గ్రంథమునకు శ్రీనాథుని పేరు పెట్టినను పేరు రాదు; కాశిదాసు పేరు పెట్టినను లాభము లేదు. గ్రంథ యశము రచననుబట్టి వచ్చునుగాని, కవి పేరునుబట్టి రాదు. ఈ గ్రంథము, కవి పేరు లేకపోయినను స్వతః ప్రభావము వలన, ఆంధ్ర మున్నంతవరకును జీవించి యుండును. కాబట్టి యెవడో అనామకుడు వ్రాసిన ఈ గ్రంథమునకు శ్రీనాథునిపేరు పెట్టెననుట యుక్తి రహితమైన వాదము.

అయినచో, ఉద్దండపండితుడైన శ్రీనాథుడు ఈ సుద్దుల కవిత్వము వ్రాసియుండునా ? యుగకర్తలని పేరు బడిన తెలుగుకవులలో శ్రీనాథునివంటి జాతీయకవి యింకొకడు లేడు. అత డాంధ్రదేశము నంతటిని పర్యటించి, రాజులను సందర్శించి, వారి సత్కారములను పొందెను. రాజమహేంద్రవరపు రెడ్డిరాజుల ఆస్థానమున చేరి, ఆ మంత్రికి భీమేశ్వరపురాణము కృతి యిచ్చి నపుడు తత్పురాణ రచనా వ్యాజమున, గోదావరీమండలము నంతయును తనివి తీర వర్ణించుకొనెను. అతడు కొండవీటి రెడ్డిరాజుల ఆస్థానమున విద్యాధికారిగా ప్రసిద్ధి వహించెను. ఈ పలనాటి చరిత్రకు రంగమైన సీమ, శ్రీనాథుని కాలము నాటి కొండవీటి రాజ్యములోనిది. సుప్రసిద్ధ చారిత్రక స్థలములైన గురజాల మాచెర్ల, కార్యమపూడి, చంద్రభాగా నదీతీరము ఆతనికి సుపరిచితములు.

చిన్ననాడు తన కాశ్రయ మిచ్చిన కొండవీటి రాజ్యములో నొక భాగ మైన ఆ పల్నాటిసీమను, ఆ పల్నాటియుద్ధమును, ఆ వీరుల శౌర్య పరాక్రమమును తలపునకు తెచ్చుకొని ఆవేశపూరితుడై ఆ గాథను నోరార సాధ్యమైనంతవరకు ప్రజలభాషలో పాడియుండును. స్వదేశముతో తాదాత్మ్యము చెందిన కవి ఆ దేశ సౌభాగ్యమును మాత్రమే కాక ఆ దేశీయవీరుల పరాక్రమములను కూడ కొనియాడుట సహజమే.

ఈ పలనాటి వీరగాథా మహత్త్వమును శ్రీనాథుడు క్రీడాభిరామములో కూడ అభినివేశముతో ప్రదర్శించెను.

"ద్రుతతాళంబున వీరగుంభితక ధుం
ధుం ధుం కిటాత్కార సం
గతి వాయింపుచు నాంతరాళిక యతి
గ్రామాభిరామంబుగా
యతిగూడం ద్విపదప్రబంధమున వీ
రానీకముం బాడె నొ
క్కత ప్రత్యక్షరముం గుమారకులు ఫీ
ట్కారంబునన్ దూలగన్."

"గర్జించి యరసి జంఘాకాండ యుగళంబు
వీరసంబెట కోల వేయు నొకఁడు
ఆలీఢ పాదవిన్యాస మొప్పగ వ్రాలి
కుంతాభినయము గైకొను నొకండు
బిగువుఁగన్నుల నుబ్బు బెదురుఁ జూపులతోడ
ఫీట్కార మొనరించు పెలుచ నొకఁడు
పటుభుజావష్టంభ పరిపాటి ఘటియిల్ల
ధరణి యాస్ఫోటించి దాటు నొకఁడు

ఉద్ది ప్రకటింప నొక్కరుం డోలనాడు
బయలు గుద్దంబు భంజళ్ళఁ ఐఅపు నొకఁడు
కొడుము దాటింపుచును బెద్ద గొలుపులోనఁ
బడఁతి పల్నాటివీరులఁ బాడు నపుడు."

పల్నాటికథలో కోళ్ళపందెము నాడు బ్రహ్మనాయడు తెచ్చిన కోడి పుంజు పానుగంటి కలుకోడి. దాని పేరు చిట్టిమల్లు. శ్రీనాథుడు పానుగంటి కలుకోడికి పరాక్రమమున తోడబుట్టు వనిపించుకొనదగిన కోడిపుంజునే క్రీడాభిరామమునందలి కోళ్ళపందెములో ప్రవేశపెట్టెను.

ఆ వాక్య మిది :

"ఇదియు నొక్క సజీవ ద్యూతంబ. ఈ దురోదర క్రీడా విహారంబు నాదరింపవలయు. పానుగంటి కలుకోడి తోడబుట్టువులు వోని యీ జగజెట్టి కోడిపుంజులయందు ప్రత్యేకంబు"

"పానుగంటి కలుకోడి" యనెడి ఈ నామ సామ్యము యాదృచ్ఛికము కాదు. ఆ రెండు గ్రంథముల కర్త ఒక్కడే యని చూపదగిన సాక్ష్యములలో బలవంతమైన సాక్ష్యము.

ఇంతేగాక, పలనాటివీరులపై శ్రీనాథునకు గల గౌరవ భావమునకు నిదర్శనముగా క్రీడాభిరామమునందలి యీ క్రిందిపద్యములు చూడదగును.

"కులము దైవతంబు గురజాల గంగాంబ,
కలని పోతులయ్య చెలిమికాఁడు,
పిలికికకంద లేని యరువది యేగురు
పల్లెనాటి వీరబాంధవులకు."
"కోలదాపునఁ బ్రదిక్కిటీఁ గూడియున్న
గచ్చచేసిన చిత్రంపుగద్దె పలక
వ్రాసినా రది చూడరా వైశ్యరాజ !
శీల బ్రహ్మాది వీర నాసీర చరిత."

"ఈ వీరపురుషులు మనకుఁ గార్యసిద్ధి సేయుదురు గాక పద పద మనుచుం గతిపయపదంబు లరిగి........"

తన కభిమానపాత్రమైన యీ పల్నాటివీరుల వృత్తాంతమును శ్రీనాథుడు అంతఃప్రేరణ వలన, కావ్యవస్తువుగా స్వీకరించియుండును. అంతకుముందే పేలవముగా నున్న ఆ పదమును పిచ్చుకుంట్లు పాడగా విని, అది తనకు తృప్తి నీయకపోవుటచే, అంతకంటె ఉదారమైన పద్ధతిలో, ఆ వీరపురుషుల చరిత్రను సత్కావ్యరూపమున ప్రతిష్ఠింపవలయునని అతడు సంకల్పించి యుండును. పురాణమువలె అతి విస్తృతమగు ఆ కథ నంతను కావ్యముగా సంతరించుట కిష్టము లేకయో, లేక తీరిక లేకయో అతడు మిక్కిలి రసవంతమైన యుద్ధ ఘట్టమును మాత్రమే చేపట్టి యుండును. అయినచో, అత డా కథను పద్యకావ్య ముగా గాక, పదముగా నేల రచించెనని ప్రశ్నించుచో, దానికి సమాధాన మిది. శ్రీ నాథుడు అంతకుముందే ఈ కథను ప్రజలు పాడుకొనుచు వినుచు తన్మయు లగుట కన్నులార జూచెను ; దానిని అట్లే ప్రజలు పాడుకొని ఆనందింపవలెనని తలంచి, పద్యకావ్యమున కట్టి యోగ్యత లేదు కనుక, తాను గూడ ఆ కథను పదరూపమున సంతరించి యుండును.

శ్రీనాథుడు ఇతర గ్రంథములలోని సంస్కృత సమాసములు, విశే షించి అతని పదగుంభనము, దుందుభిధ్వానము వలె వినిపించెడి శైలి యివే మియు నిందు కానరావే మను ప్రశ్నకు సమాధాన మిది : శ్రీనాథుడు నైషధము, కాశీఖండము, భీమఖండము మొదలైన మహాకావ్యములను ప్రౌఢసారస్వతము నకు అలంకారములుగ నుండునట్లు తీర్చిదిద్ది రచించెను. తత్కావ్య ప్రయోజన

మును పొందు పతితృలోకము వేరు. ఇది అట్టిదికాక పాడుకొనుటకు, చదువు కొనుటకు వీలుగా; సామాన్య ప్రజలకు ప్రీతికరముగా సులభశైలిలో పాండిత్య ప్రకర్ష కంటె, కవితా సౌందర్యమునకు ఎక్కువ ప్రాధాన్యమిచ్చి బుద్ధి పూర్వక ముగా రచించిన పదము. అది మార్గ కవిత్వము. ఇది దేశి కవిత్వము. అనగా శ్రీనాథుని పద్య ప్రబంధముల లక్షణము వేరు; ఈ పద ప్రబంధ లక్షణము వేరు. కాని శ్రీనాథుడు ఎంత తేలికగా వ్రాయతలపెట్టినను, "ఇవి ఈతడు వ్రాసి యుండునా ?" అని సందేహము కలిగించు పేలవమైన కొన్ని పంక్తులు ఈ గ్రంథమున లేకపోలేదు. నా ఉద్దేశములో, ఈ పేలవమైన పంక్తులు పిచ్చు కుంట్ల నోటబడి అసలు రూపమును పోగొట్టుకొన్నవి కావచ్చును; లేదా అవి మూలగ్రంథమున కొన్ని పంక్తులు లుప్తము కాగా ఇతరులు పూరించినవి కావచ్చును. దీనికి ఇదమిత్థమని సమాధానము చెప్పుట కష్టము.

కల్లు ప్రతిష్ఠ అవతారిక యందు శ్రీనాథుడు తాను "చెన్నకేశవ పాద సేవారతుడ" నని చెప్పుకొన్నట్లు కలదు. శ్రీనాథుడు శివభక్తి పరాయణుడు ; అతడే దీనిని రచించి యున్నచో, ఇట్లు చెప్పుకొనునా యనెడి ఆక్షేపణయు యుక్తియుక్తముగా తోచదు ఏమనగా శ్రీనాథుడు ఆ అవతారికయందే "శ్రీకంఠు పరమేశు శివు నాత్మదలచి" అని తన శివభక్తిని ప్రకటించుకొనియెను. అంతే గాని చెన్నకేశవు నాశ్రయించి, శివుని విడిచి పెట్టలేదు. వాదమునకు అది సరియే కాని శివభక్తి పరాయణుడైన శ్రీనాథుడు తాను "చెన్నకేశవస్వామి పాదసేవా రతుడ నని యేల చెప్పుకొనవలయును ?" అని ప్రశ్నించుచో, చెన్నకేశవుడు పల్నాటి వీరులకు ఇష్టదైవము. ఆ దేవుని స్మరింపకుండ, పల్నాటి వీరుల కథను వ్రాయుట పొసగదు. అంతియేకాక, శ్రీనాథుడు విష్ణు నామమును స్మరింపనేరని వీరశైవుడు కాడు. తిక్కన పోతనలు శివపూజా ధురంధరు లయ్యును, ఎట్టి శివకేశవుల భేదమును పాటింపని అద్వైతులో శ్రీనాథుడు కూడ అట్టివాడే భీమేశ్వర పురాణములో విష్ణుక్షేత్రమైన సర్పపుర వర్ణనమును పరి కించుచో, అతడు వైష్ణవుడేమోయను భ్రమకల్గును. అంతదూరమెందులకు, హర విలాసమున శివుని లీలలను వర్ణించుటకు ఉపక్రమించిన ఈ కవి కృత్యాది మంగళా చరణ పద్యమున కంచి వరద రాజేశ్వర స్వామి ని (విష్ణువు) స్తుతించెను.

"శ్రీమహిళా పయోధర హరిణ్మణిహారము హస్తి భూధర
స్వామి పయోజసంభవుని జన్మము గాచిన వేల్పు దేవతా
గ్రామణి కంచి శ్రీవరదరాజు మనోహర పుణ్యకోటి పీ
ఠీ మణిమండితుం డవచి దేవయ తిప్పఁ గృతార్థు జేయుతన్"

హరవిలాసముననే కాదు. నైషధమునను, మంగళాచరణ పద్యము విష్ణుపరముగానే రచింపబడెను. చూడుడు :

శా॥ "శ్రీరామా కుచమండలీ మృగమద శ్రీగంధ సంవాసిత
స్ఫారోదార భుజాంతరుండు, ధరణీ సంశ్లేష సంభావనా
పారీణుండు, కృతార్థుఁజేయుఁ గరుణా పాథోధి పద్మాక్షుఁ డిం
పారన్ మామిడి పెద్దమంత్రి సుతు సింగామాత్య చూడామణిన్"

శ్రీనాథునకు శివకేశవభేదము లేదని సమర్థించుటకు ఇంకొక దృష్టాంతము కలదు. కాశీఖండమున శివశర్మోపాఖ్యానమునందు నూట యెనిమిది శివకేశవుల పర్యాయ నామములతో ఒక స్తోత్రము రచింపబడినది. ఆస్తోత్రమును దాని ఫలశ్రుతిని ఇందుదాహరించుచున్నాను :

వ॥ "ఆదికాలంబునం గృతాంతుండు నిజ కింకరులతో నిట్లనియె.

సీ॥ గోవింద ! భూతేశ ! గోప ! గంగాధర !
చాణూరమర్దన ! చండికేశ !
కంసప్రణాశన ! కర్పూరగౌర ! గో
పీపతి ! శంకర ! పీతవసన !
గిరిశ ! గోవర్ధనోద్ధరణ ! బాల మృగాంక
వర్ణ ! మాధవ ! భవ ! వాసుదేవ !
విషమేక్షణ ! మురారి ! వృషభధ్వజ ! హృషీక
పతి ! భూతపతి ! శౌరి ! ఫాలనేత్ర !

గీ॥ కృష్ణ ! గరుడధ్వజ ! కృత్తివసన !
కల్మషారి ! గౌరీపతి ! కమఠ ! శూలి !
యనుచుఁ బఠియింతు రెవ్వరా ఘనులు మీకు
వందనీయులు చెనకంగ వలదు వారి.

సీ॥ హరి ! రజనీశ కళావతంస ! రమేశ్వ
ర ! పినాకపాణి! శ్రీరామ ! భర్గ !
యనిరుద్ధ! శూలపాణి ! నృసింహ ! త్రిపథగా
ర్ధ్రి జటాకలాప ! మురహర! యీశ !
రాఘవ ! యురగాభరణ ! పద్మనాభ ! యు
గ్ర! మధుసూదన! పినాకపతి! యాద్య !
ప్రమథాధినాథ ! నారాయణ ! మృత్యుంజ
య ! పురుషోత్తమ ! త్రిదశైకనాథ !
గీ॥ యచ్యుతా ! కామ శత్రువ ! యబ్జపాణి !
ద్విగసన ! చక్రపాణి ! భూతేశ ! యనుచుఁ
దలఁతు రెవ్వారు వార లుత్తములు భువన
పావనాత్మకు లందఱు ప్రభులు మీకు.

సీ॥ బ్రహ్మణ్యదేవ ! శర్వ ! ముకుంద ! విశ్వేశ్వ
ర ! సనాతన! త్రిణేత్ర ! రావణారి !
శ్రీకంఠ ! ధర్మధురీణ ! శంభువ ! కమ
లాధీశ ! యీశాన ! యదుపతి ! మృడ !
ధరణీధర ! హర ! యంధకహర ! శార్ఙ్గపా
ణి ! పురారి ! విష్ణువ ! నీలకంఠ !
వైకుంఠ ! దేవదేవ ! మధురిపుఁడ ! త్రిలో
చన ! కైటభ రిపుండ ! చంద్రచూడ !
గీ॥ కేశినాశ ! గిరీశ ! లక్ష్మీపతి ! త్రిపు
రారి ! వసుదేవ సూనుఁడ! త్ర్యక్ష ! యనుచు
జపము చేయుదు రెవ్వ రవ్విపుల పుణ్య
ఘనులఁ గదిపినప్పుడ మీకుఁ గల్గ వచ్చు.

వ॥ మఱియు వినుండు. శ్రీకాంత ! శివ ! యసుర నిబర్హణ ! మన్మథ రిపుఁడ ! జనార్దన ! ఖండపరశుఁడ ! శంఖపాణి! శశిశేఖర ! దామోదర ! రిపుసూదన ! యంబుధర నీల ! స్థాణువ ! యానందకంద ! సర్వేశ్వర ! యను నీ

దివ్యనామంబులు భావించు కృతార్థులు మీకు మాననీయులు సుంతి యని యవ్విధంబున నంతకుండు కింకరవర్గంబు ననుశాసించె. ఈ హరిహరనామంబుల యష్టోత్తర శతంబు వినిన బఠించిన జనులకు నారోగ్యైశ్వర్యంబులు సంభవించును."

ఈ స్తోత్రమును అద్వైతి తప్ప, కేవల శైవుడుగాని, కేవల వైష్ణవుడుగాని వ్రాయలేడు. శ్రీనాథుడు కేవల శైవుడే యైనచో పై స్తోత్రమందలి నూట యెనిమిది నామములలో విష్ణుపరములైన ఏబదినాలుగు నామములను నోట పలుకలేడు. ఆ కాశీఖండముననే శివకేశవుల అభేదభావ నిరూపకము లయిన మహాకావ్యములు మరికొన్ని కలవు. కావున శ్రీనాథుడు కేవల శైవు డనుకొనుట మతి లేనిమాట.

శ్రీనాథుని పలనాటి వీరచరిత్ర కర్తృత్వమును సమర్థించుటకు అతని మతమునుగూర్చి ఇంతదూరము చర్చించవలసి వచ్చినది.

పూర్వోదాహృతమైన "సకల ధర్మంబులు సమ్మతి విడిచి నా శరణంబితే నను జేర్చుకొందు, వగవకు మదిలోన వద్దు భయంబు, సత్య మీమాట" అను పంక్తులకు మూలమైన గీతాశ్లోకముతో పోల్చిచూచినచో, ఈ అనువాదము శ్రీనాథునిదే అని అంతరాత్మ ప్రబోధించును. సంస్కృత శ్లోకమును ఎంత గంభీరార్థము, జటిల శబ్దముల కలదానినైనను, సరళమైన తెలుగు పద్యమున ఇముడునట్లు అనువదించెడి నేర్పు శ్రీనాథునకు కలదు. ఆయన ఈ ప్రజ్ఞను నైషధాంధ్రీకరణమున బహుథా ప్రదర్శించెను. ఆయన అనువాద పద్ధతిని గురించి పరిశ్రమ చేసిన పండితులు ఈ పంక్తులు శ్రీనాథునివే అని చెప్పుటకు సందేహింపరు.

సాధారణముగా తెలుగుకవులు, విశేష్యమునకు విశేషణమును కూర్చవలసి వచ్చినపుడు విశేషణమును ప్రథమావిభక్త్యంతముగా నుంచి దానికి "అగు" అను క్రియాజన్యవిశేషణమును జేర్చి విశేష్యముతో పొందింతురు. కాని శ్రీనాథుడు సంస్కృత కవులవలె తరచుగా విశేష్య విశేషణములను ఏకవిభక్తిలోనే నిల్పుచుండును. క్రీడాభిరామము శ్రీనాథకృతమే అని ఋజువు చేయుటకు శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగారు చెప్పిన తిరుగులేని యుక్తులలో ఈ విషయమును పేర్కొనియున్నారు. విశేషణ ప్రయోగములో శ్రీనాథునిది యింకొక విచిత్రమైన పోకడ కలదు.

తెలుగుకవులు ఒక వాక్యమును విశేష్యమునకు విశేషణము చేయవలసి వచ్చినపుడు, ఆ విశేషణవాక్యమును సమాపకక్రియతో పూర్తిజేసి, విశేష్యముతో పొందింతురు. కాని, శ్రీనాథుడు అసమాపకక్రియతో అనేక వాక్యములను మాలగా గ్రుచ్చి, ఆ విశేష్యమునకు అలంకరించుటకు ముచ్చటపడును. దీని కొక ఉదాహరణముగా, కాశీఖండమునుండి ఈ పద్యమును పేర్కొనవచ్చును.

"దుర్భిక్షదోషంబు దొరకొన్నఁ గడపని
కడపని గృహసూతకంబునందు
నింటఁ బీనుఁగు బోయెనేనియుఁ గడపని
కడపని ప్రముక్కిడి గవిసెనేని
కువలయేశుఁడు దండుగులుగొన్న గడపని
కడపని భవనంబు గాలెనేని
పితృకార్యవిధి సమీపించిన గడపని
కడపని ముట్టంటు గలగెనేని
వేళగాకున్నఁ గడపని వేలుపులకు
మీఁగువోకున్నఁ గడపని మిన్న కెట్లు
గడిపి రింటింట నీ కాశికాపురమునఁ
బుణ్యగేహిను లివి మహాద్భుతము గాదె ?"

ఇట్లే బాలచంద్రుని యుద్ధమున, కవి మాంచాల కురులను వర్ణించుచు విశేషణవాక్యములను పొందించిన పద్ధతి శ్రీనాథుని తలపించుచున్నది.

"బంభరచయమును భయ మొందఁజేయు,
చీకటిగుహలందుఁ జేరగా దించు,
కాటుక కాకచే కందగాఁ జేయు,
కాలాంబుదంబుల గట్టులఁ జేర్చు,
దీర్ఘమై నునుపులై తేరైన కురులు."

ఈ కారకవైచిత్రి తెలుగున శ్రీనాథునిదే; కనుక, పైని చెప్పిన కారణము లన్నిటినిబట్టి, పల్నాటి వీరచరిత్రను అతడు వ్రాసియుండునని భావించుట దోషము కాదు; ఏనాదికేని భారద్వాజ గోత్రుడు, కవిసార్వభౌముడు

ఇంకొక శ్రీనాథుడు, పరిశోధనలవల్ల బయలుపడు వరకు, శృంగార నైషధ కర్త శ్రీనాథుడే పల్నాటివీరచరిత్ర కర్త యని అనుకొందము.

పలనాటి వీరచరిత్రలో బాలచంద్రుని యుద్ధము వస్తుతః రసవంత మైన ఘట్టము. ఆ భాగము శ్రీనాథుడు కావ్యవస్తువుగా స్వీకరించి నిర్వహించు టచే రసవత్తర మైనది. ఈ భాగమే ఆంధ్రపదకవిత్వ శాఖలో దేదీప్యమానమై వెలుగొందుచున్నది ఇక ఈ పదకవిత్వమును గూర్చియు, అందలి అంతశ్శాఖ లను గూర్చియు, వాటి తారతమ్యములను గూర్చియు వివరింతును. ఏ వాఙ్మ యమునం దైనను ఈ పదకవిత్వమే పద్యకవిత్వముకంటె ముందు పుట్టి పెరుగు ననుట బహు పండితాంగీకృత మైన సిద్ధాంతము. చిత్రవిచిత్రకార్యకమనీయ పర్వతారణ్యమయ మైన ప్రకృతిలో పుట్టి పెరిగిన ప్రాకృతజీవి యగు ప్రాక్తన మానవుని హృదయమున సంతోషమయమో, దుఃఖమయమో యగు ఒకానొక భావము జనించి, పరవశుని చేయగా, అతని నోటివెంట అప్రతర్కితముగా, ఒక పాట వ్యక్తమై యుండుననియు, ఆవేశపూరితుడై ఆత డా పాటను, చిందులు త్రొక్కుచు పాడియుండు ననియు, ఆడుచు పాడిన ఆ పాటకు 'ఆట-పాట' లేక 'నృత్తగీతము' (Ballad-dance) అని పేరు పెట్టవచ్చు ననియు, అదియే కవి త్వమునకు శ్రీకారమని ఈ సిద్ధాంతము అనియు Moulton అను ఆంగ్ల విమర్శ కుడు ఒక సిద్ధాంతము నెలకొల్పెను.

అసలు ఒక వ్యక్తి, పరవశస్థితియందు చేసెడి ప్రసంగము కాని పాడెడు పాటగాని, శరీరావయవ విక్షేపముతో కూడి, అభినయపూర్వకముగానే, వ్యక్తమగుచుండును. భావోద్వేగ మనునది. ఒక్క హృదయమును మాత్రమే కదిలించిన అది శరీరము నంతటిని ఊగించివేయును.

ఈ "ఆట-పాట"లో మూడు భిన్నకళాంశములు కలవు. "అడుగు వేయుట, రాగము తీయుట, మాట పలుకుట." శాస్త్రపరిభాషలో ఈ మూడింటి కిని నృత్యము, గీతము, శబ్దము అని పేరు. ఈ మూడు అంశములను మూడు శాఖలుగా కాలక్రమమున నాట్యము, సంగీతము, పద్యము అనెడి కళలుగా పరిణ మించి దేని రాజ్యమును అదియే యేలుకొనసాగెను. కాని ఈ మూడింటికిని జన్మ స్థాన మొకటియే. అవి స్వతంత్ర నిరూపణార్థము ఎంత విడిపోయినను పరిణత సంపూర్ణ స్వరూపములలో మరల ఏకీభవించుచుండును. కవిత్వము గీతముతోడి

సంబంధమును విడజాలదు. అట్లే సంగీతము శబ్దముతోటి పొత్తును విడిచిపెట్టదు, మరల నాట్యము, సంగీతముతోడి చెలిమి చేయుచునే యుండును. పద్యము తొలినాటి కవిత్వమునకు సాహచర్యము నెరపిన నృత్య గీతములలో నృత్తమును పూర్తిగా విడిచిపుచ్చ గలిగెనను గీతిని మాత్రము పూర్తిగా కాదనలేక పోయెను. పద్యకవితా రాజ్యములో నృత్యమునకు ప్రవేశము లేకపోయినను గీతికి మాత్రము అప్రత్యక్షమైన అధికారము కొంత కలదు. గీతిగతమైన యే లయనిబద్ధత కలదో అదియే పద్యగతమైన ఛందస్సు. కనుక ఈ మూడు కళలకు, తక్కిన రెండింటిలో ఏదో ఒకదాని సాహచర్యము విడరాని బంధముగా ఉండుచునే యుండును. కాని, తక్కిన రెంటిపొత్తును విసర్జించి తనకు తానై స్వతంత్రముగా వర్తించగలనని చూపుటకే వాఙ్మయమున వచన కవిత్వమును, సంగీతమున జంత్రవాద్యమును, నాట్యమున మూకాభినయమును వెలసినవి. ఈ మూడును తమ రాజ్యమున తామే సర్వాధికారము నెరపుటకై అవి చేయు కృషి యెంతదూరము పోవునో చూపుటకుమాత్రమే ఈ విషయమును స్మరించి విడిచితిని.

ఏ గీతమునకైనను ప్రధానలక్షణము లయనిబద్ధత ; ఊరక రాగము తీయుట గీతము కాదు. రాగ తాళ యుక్తముగా పాడినదే గీతము. పాట ఎప్పుడును లయబద్ధముగానే యుండును. కావుననే గీతికి లయనిబద్ధత ప్రధాన లక్షణమైనది. గీతిగతమైన లయనుబట్టి ఛందస్సు యేర్పడినది. ఈ ఛందస్సు కతముననే పద్యపఠనవేళ మధురమైన ఒక గీతివిశేషము వచన పఠనముకంటె భిన్నమైనది వ్యక్తమగుచుండును. ఇది పద్యకవిత్వముతో గీతికి గల అప్రత్యక్ష సంబంధము. అట్లుగాక గీతికి ప్రత్యక్షాధికారమే ఇచ్చిన కవిత్వము పద కవిత్వము. పద్యజాతికిని, పదజాతికిని ముఖ్యమైన భేద మిదియే.

ఈ పద్యకవిత్వమున శబ్దమున కెంత ప్రాధాన్య మున్నదో గీతికిని అంతే ప్రాధాన్యమున్నది. అనగా ఇందు సుందరశబ్ద రచనతోపాటు మధురమైన పాటవము కలిసి యుండును. ఈ జాతిలో ఒకశాఖ కవిత్వముకంటె గానమునకే ఎక్కువ ప్రాధాన్యమిచ్చి గేయకవిత్వ మనిపించుకొనెను. ఆ గేయ కవిత్వములో శాస్త్రనిర్దిష్ట మైన రాగ, తాళ, స్వర ప్రశస్త రాజ్యాంగముల ప్రాధాన్యములతో ఒక అంతశ్శాఖ గాన కళాకోవిదుల విద్యగా వెలసినది – అదియే

సంగీతము. త్యాగరాజు కృతులు మున్నగునవి ఈ శాఖలోనివి. ఇంకొక గేయ కవిత్వ శాఖ ఈ కృతులవలె శాస్త్రీయ సంగీతముతో పాడుటకు అనువైనదైన ప్పటికి అభినయార్థముద్దేశింపబడి, నర్తనపాత్రముల వశమైనది. జావళీలు, పద ములు మొదలైన శృంగారాత్మకమైన రచనలు ఈశాఖలోనివి. మరియొక గేయ కవిత్వ శాఖ సంగీత విద్యా నైపుణ్యమును, అభినయ విద్యా నైపుణ్యమును లేని సామాన్యులు సైతము, కొంచెము కంఠమాధుర్యమున్నచో పాడుకొని ఆనం దించుకొనుటకు వీలుగా పాటలుగా వర్ధిల్లినది. మన ముత్తైదువులు పాడు పెండ్లి పాటలు, మంగళహారతులు ఈ జాతిలోనివి. వీటిని బోలినవే భజనకీర్తనలు కూడ.

ఈ పదకవిత్వమున ఒక శాఖ గీతిని అంగీకరించియు గేయకవిత్వమని అనిపించుకొనక, కవిత్వాంశమునకే ఎక్కువ ప్రాధాన్యమిచ్చి జాతివాచకమైన పదకవిత్వము పేరనే నిల్చియున్నది. పలనాటి వీరచరిత, కాటమరాజు కథ మున్నగు కావ్యములు ఈ శాఖలోనివి. ఈ కావ్యశాఖా వర్తనము భావనా ప్రధాన మైన సారస్వత లోకముననే కాని, రాగతాళ ప్రధానమైన సంగీత కళాజగత్తున కాదు; అభినయ ప్రధానమైన నాట్యజగత్తున అంతకంటే కాదు. కాబట్టి, పదకవి త్వములు నానా విధములై గేయశాఖలను విడిచిపెట్టగా మిగిలిన భాగమంతయు సారస్వత లోకమునకే చెందును. ఈ పదములలో చిన్నమ్మ కథ, కామమ్మ కథ, లక్ష్మమ్మ కథ మున్నగునవి సాంఘికములు, బొబ్బిలి కథ, కాటమరాజు కథ, దేశింగరాజు కథ, పలనాటి కథ మొదలగునవి చారిత్రకములు.

శ్రీ నా థు ని శై లి

ఆంధ్రమున మొదటి నుండియు నక్షర రమ్యత సాధించిన కవివర్గ మొక టియు నర్థగౌరవమును పెంటిచిన కవివర్గ మింకొకటియుగా రెండు భిన్న శాఖలు వెలసినవి. మొదటి వర్గమువారాశించినది శయ్యాసౌభాగ్యము. దానికి నన్నయభట్టు ఆదిగురువు. దానిని నాచన సోముడు కొంత పరిపోషించెను. శ్రీనాథుని చేతిలో నది పరిణతిఁజెందెను. సంస్కృతమున నిరుపమాన శయ్యా వైచిత్రికి పేరువడిన భట్టబాణాదులను భక్తితో గొలుచుటయు, ననుకరించుటయు నాత్మ ధర్మములుగా వర్తించిన శ్రీనాథుడు తెనుగున ఆ అక్షర రమ్యశైలిని పరిణతి జెందించుట వింతకాదు: దుష్కరమును గాదు. ఉత్తరకాలమున నావిర్భ

వింపబోవు చిత్ర విచిత్రాలంకారిక మైన ప్రబంధరీతికి శ్రీనాథుడే సూత్రధారు డయ్యెను. ఎఱ్ఱన ప్రబంధ కవుల కొసగిన భిక్ష వర్ణనాత్మకమగు శైలి మాత్రమే, ఆయన ఆలంకారిక రీతిని మాత్ర మొసగలేదు. ఈభిక్ష పెట్టిన వాడు శ్రీనాథుడు కావుననే ప్రబంధ కర్తలకు సన్నిహిత గురు వయ్యెను.

ఉత్తర కాల ప్రబంధ కర్తలలో పెక్కురు శబ్ద సంసేవనమే శిల్ప మను కొని అర్థ గౌరవమును గొంచెపఱచుటయు, వర్ణనాంశమే కవిత్వ మనుకొని వస్తు ప్రాధాన్యమును మఱుగు పఱచుటయు కారణములుగా నీగురువు లిద్దరును (శంభుదాస శ్రీనాథులు) జేసిన సృష్టికి దుర్విపాకము తటస్థించినది శ్రీనాథుని రచనలలో క్వాచిత్కముగా నెచటనో తప్ప శయ్యా సౌందర్యార్థ గౌరవములు రెండును సమ ప్రాధాన్యమునే కలిగియుండును. గంభీరములును రమణీయ ములు నగు నర్థములతో పాటు జటిలములును సరళములునైన శబ్దములను జోడించుకొనుచు వచ్చునేర్పు తెనుగు కవులలో శ్రీనాథునకు వలె నెవ్వరికినిలేదు. ఆతని వాక్యములకు జిగియు బిగువును రెండును గలవు. ఈ జిగి బిగువుల కల్మి నేప్రకరణమైనను వెలితిలేక-పండిన వరిచేను గాలికి బోలె తూగు చుండును. ఆ తూగు ఒక ముఖమునకు వంగుటేకాక ఉభయ ముఖముల నడ చుట యగుటచే సమత యనెడు గుణ మప్రయత్న సిద్ధమయినది. ఒక్కొ క్కచో వాక్య సముదాయము, యూథపతి ననుగమించు మాతంగయూథ గమ నము వలె నాదరణీయమైన ఠీవిని బ్రదర్శించును.

ఛందః ప్రయోగములో నాతని చేతియందు సిద్ధి పొందినది-సీసపద్యము. పంబని బేర్కొన్న యీ జిగి, బిగువు తూగు సమత, ఠీవి మొదలగు గుణ సముదాయ మంతయు నించు మించుగ సీసముననే యేకత్ర సిద్ధిపొందినదని చెప్పవచ్చును. కందమునకు తిక్కన వలె సీసమునకు శ్రీనాథు డధిష్ఠాన దేవత. ఎట్టి క్లిష్టార్థమునైనను సీస పాదమునకు దగినట్లుగా మలచుట యీ కవికి చిన్న నాడే యలవడిన సహజశక్తికావుననే పాషాణములవంటి మయూరుని స్రగ్ధర లీసీసపద్యపు మూసలో మైనమువలె కరగి యాతని కిచ్చివచ్చిన రూపు దాల్చిన వని కాశీఖండ ప్రకరణమున నంటిని, సీస పాదోచితములైన యింద్రగణము లాఱింటిలో కొన్నింటి కయిదు మాత్రలును కొన్నిటికి నాల్గు మాత్రలును గలవు. ఛందశ్శాస్త్రమునుబట్టి అవి అన్నియు నొకే వర్గమున జేరినను, వాని

అంతరమును మాత్రము శ్రవణేంద్రియము గ్రహించుచునే యుండును. ఆ గణముల పొత్తు సముచితముగ లేనప్పుడు చందస్సు తప్పకున్నను లయతప్పుట మాత్రము నిజము. లయానుసార మా గణములకు పొత్తు కుదిర్చిన మేటి కవి శ్రీనాథుడు. మఱియు 'యత్ర లయ స్తత్రయతిః' అను శాస్త్రోక్తిని బట్టి యతి స్థానమున పదము విఱిగిననే తప్ప, విశ్రాంతి యనెడి సార్థకతయు నుండదు; లయకు శుద్ధియు నేర్పడదు. ధారాశుద్ధి యను నెపమున తెలుగు కవులీ న్యాయ మునే విస్మరించిరి. శ్రీనాథుడు మాత్రము తన సీసపద్యములో నీ ధర్మమును సాధ్యమయినంతవరకు పాటించెను. ఉత్తరకాల ప్రబంధములలో మనకు మురి పెము గొలుపు సీసపద్యము లన్నియు శ్రీనాథుని సీసముల ఛాయలే.

శ్రీనాథుడు హర్షనైషధమును తెనిగించి రాబోవు ప్రబంధముల కొక్క యొఱవడి పెట్టెను. మఱి ప్రబంధముల కుచితమైన యాలంకారిక శైలిని ప్రసాదించెను. కాని తానై శుద్ధప్రబంధ మనిపించు కొనదగిన యే కావ్యమును వ్రాయ లేదు. అసలు అతని ప్రతిభ పౌరాణిక మేగాని నాటకీయమునుగాదు; ప్రాబంధిక మును గాదు. అందుచేతనే పెక్కుచోట్ల వస్తు సన్నివేశ మర్యాదను మఱచి పోయి అనవసరములైన పౌరాణికోపన్యాసములు చేయును. హరవిలాసము యొక్కయు శివరాత్రి మాహాత్మ్యము యొక్కయు తుది ప్రకరణములు పురాణోచితములేగాని ప్రబంధములు కావు.

ఇది యిట్లుండగా శ్రీనాథుడు తన శైలిని గూర్చి భీమేశ్వర పురాణమున

"ప్రౌఢిఁ బరికింప సంస్కృత భాషయండ్రు
పలుకు నుడికారమున నాంధ్రభాష యందు
రెవ్వరేమన్న నండ్రు నాకేమి కొఱత
నా కవిత్వంబు నిజము కర్ణాటభాష"

అని చెప్పుకొనుటను బట్టియు, చాటువులలోని

కుళ్ళాయుంచితిఁ గోకజుట్టితి మహాకూర్పాసముం దొడ్గితిన్
వెల్లుల్లిన్ దిలపిష్టమున్ మెసవితిన్ విశ్వస్త వడ్డింపఁగాఁ
జల్లా యంబలి త్రావితిన్ రుచులు దోసంబంచుఁ బోనాడితిన్
దల్లీ! కన్నడరాజ్య లక్ష్మి! దయలేదా నేను శ్రీనాథుఁడన్"

అను పద్యములో "తల్లీ కన్నడ రాజ్యలక్ష్మి !" అని సంబోధించుటను బట్టియు ఈయన కర్ణాటకుడనియు, వారి పూర్వులేనాడో తెలుగు దేశమునకు వలస వచ్చియుందురనియు, ఆ కన్నడ రాజ్యలక్ష్మిని 'తల్లీ !' అని సంబోధించుటయు, తన భాష కర్ణాటకభాష యని చెప్పుకొనుటయు అభిజనాభిమానము చేతనే యనియు ఈ దేశమున ఒకప్పుడు దుర్వాదము వెలసినది. ఈ వాదము సహింప లేని విమర్శకులు "కర్ణాట రాజ్యముతో పూర్వ పరిచయమున్న శ్రీనాథుఁడు, దారిద్ర్య పీడితుడై, అపర వయస్సున మరల దేశసంచారము చేయవలసి వచ్చి నపుడు, కన్నడభూమికిపోయి, కన్నడరాజ్యలక్ష్మిని సంబోధించుచు తనను ఎఱుక పఱచుకొన్న ఆత్మ దైన్యపూరితమైన పద్యమిది" యని సమాధానము చెప్పిరి. అది యట్టిది కావచ్చు, లేదా ప్రౌఢ దేవరాయలను దర్శించబోయిన కాలములోనే ఎన్నినాళ్ళకును రాజదర్శనము లభింపక ఇక్కట్లు పడుచు, ఆ రాజ్యలక్ష్మితో మొఱపెట్టుకొన్న పద్యమైనను కావచ్చును. "తల్లీ !" యని సంబోధించినంతమాత్రమున ఆ దేశము అతని స్వదేశమనెడి యర్థము రానక్కర లేదు. కాని "నా కవిత్వంబు నిజము కర్ణాటభాష" అను వాక్యమునకు సరియైన తాత్పర్యము ఇంతవరకు ఎవరును చెప్పలేదు. దీనిని గురించి నాకు తోచిన అభిప్రాయ మిది :

ఇచ్చట కర్ణాటభాష యనగా, 'కర్ణాటశైలి' అని యర్థము. ఒక కవి రచ నను గురించి, 'వాని భాష కఠినముగా ఉండును; వాని భాష రసవంతముగా ఉండును' అని మనము చెప్పునప్పుడు, అచ్చటి ఆ కాఠిన్యముగాని, రసవత్తగాని భాషకు సంబంధించినది గాదు; శైలికి సంబంధించినది; కనుక అక్కడ 'భాష' కును శైలి యనియే అర్థము. అయినచో 'నా కవిత్వంబు నిజము కర్ణాటశైలి' అని శ్రీనాథుడు ఎందుకు అనలేదని అడిగినచో, దానికి కారణ మిది : ఈ 'శైలి' అను పదము మనము ఆంగ్లభాషలో Style అనుదానికి పర్యాయపదముగా కల్పించుకొన్నదే కాని మన భాషలోని శబ్దము కాదు. ఇది మన అలంకార శాస్త్రములో ఎచ్చటను లేదు. ఈ 'శైలి' శబ్దమును గూర్చి నన్నయ ప్రకరణ ములో "నన్నయశైలి-ఆత్మీయత" అను శీర్షిక క్రింద కొంత చర్చించితిని. మన పూర్వులెవ్వరును దీనిని వాడలేదు శైలికి సన్నిహితమైన అర్థముగల శబ్దములు రీతి, శయ్య అనునవి కలవు. ఆ శబ్దములనైనను, విశేషార్థములో వాడెదరు కాని సాధారణార్థములో వాడరు. కావుననే శైలీశబ్దము మనకు నూతన

సంపాదనము. శ్రీనాథుడు ఇయ్యెడ భాషా శబ్దమును లక్షణార్థములోనే వాడెను. వాచ్యార్థమున కాదు.

శ్రీనాథుని పద్యములోని 'కర్ణాట భాష' అను పదమునకు వాచ్యార్థమే ఉన్నదనుకొన్నచో ఆతడు వ్రాసిన అన్ని గ్రంథములలో ఒక్క వాక్యమైనను కన్నడ భాషలోనిది చూపగలమా? నన్నచోడునివలె, కన్నడ పదముల నైనను విచ్చల విడిగా వాడని శ్రీనాథుడు "నాద కర్ణాటభాష" అని వాచ్యార్థములో ఎట్టు లనగలడు?

అయినచో కర్ణాటశైలి అనగా అర్థమేమి? సంగీతములో * మార్గ సంగీతము, దేశి సంగీతము అను రెండు భేదము లున్నవి. మొదటిది శాస్త్ర నిబద్ధమై నిర్దుష్టమైన సంగీతము. రెండవది, శాస్త్రీయము కాకపోయినను, ఆ యా ప్రాంతము లందలి జనులను రంజింపజేయు ప్రజా సంగీతము. ఈ రెండును విభిన్నములైనను ఒకదాని ప్రభావ మింకొక దానిపై నెరపు కొనుచునే యుండును. శాస్త్రీయ సంగీతములోని ఫణితులు దేశిలోనికి ప్రవేశించుట, దేశి సంగీతములోని ఫణితులు శాస్త్ర సంగీతములోనికి అవతరించుట, నిరంతరము సాగుచునే యుండును. ఈ రెండిటి సమ్మేళనము వల్ల సర్వజనరంజకమైన ఒకానొక శైలి ఏర్పడినది. ఆ సంగీత శైలియే, ఇప్పటి కర్ణాట సంగీతము. అంతియె కాని దాక్షిణాత్యు లందరు పాడెడి సంగీతము ఒక కన్నడ దేశముననే చెందినదికాదు.

ఈ మార్గ-దేశి అనెడి భేదము ఒక్క సంగీతమునందే కాక, సాహిత్యమందును కూడ కలదు. సుమారు ఏబదియేండ్ల క్రిందట, నట్టువరాండ్రు, తీర్చిన సభ యెదుట చేయు నాట్యమును భరత నాట్య మనియు, భరతాభినయ మనియు, పెండ్లి యూరేగింపు ముందు అడుగడుగున ఆగుచు జావళీలు పాడుచు చేయు అభినయమునకు కర్ణాటక మనియు పేర్లుండెడివి. ఈ రెండవజాతి అభినయము కేవలము భరత శాస్త్రోక్తమును కాక, కేవలము స్వారస్యము లేని చిందువేయుటయు కాక మార్గ, దేశి మేళనమున ఒక విధమైన సాధారణ రంజకత్వము కొఱకు ప్రదర్శించెడి కళ. కనుక, దానికి కర్ణాటక నాట్యమని పేరు వచ్చినది. పెండ్లిండ్లకు నట్టువ మేళమును పిల్చినపుడు పెద్దలు అడిగెడివారు:

---

*ప్రాజ్నన్నయయుగ ప్రకరణములో "మార్గ-దేశి" అను శీర్షక క్రింద ఈ విషయము చర్చింపబడినది.

"మీ మేళములో భరతాభినయము చేసెడి వారెవరైన ఉన్నారా? అందరిదీ కర్ణా టకమేనా?" అని. ఆ మాటలు, ఆ సంప్రదాయము ఇప్పుడు పోయినవి. సంగీత నాట్యములలో వలె, కవిత్వములో కూడ మార్గ, దేశి భేదము లున్నవి. సంస్కృతమును, సాంస్కృతికమును అయిన కవిత్వము మార్గ కవిత్వము. జానుతనమును, దేశీయతయును కలది దేశి. ఈ రెండిటి ప్రభావము ఒకదానిపై ఇంకొకటి ప్రసరించి, ఉభయగుణ సమ్మేళనము వలన ఉభయ ప్రాధాన్యము గల ఒకశైలి ఏర్పడెను. ప్రత్యేకముగా సాంస్కృతికమునుగాని, దేశినిగాని చేప ట్టక, రెండింటి సారమును ఆకళించుకొని చెవికి ఇంపును, మనస్సునకు పెంపును కలిగించెడి శైలిని శ్రీనాథుడు తెలుగు భాషలో అవతరింపజేసెను. ఆ శైలినే అతడు సంగీతనాట్య పరిభాషానుకరణముగా, కర్ణాట భాషగా పేర్కొనెను.

శ్రీనాథునకు పూర్వము, తెలుగున శబ్ద ప్రాధాన్యముగల కవిత్వ మొకటి యును, అర్థ ప్రాధాన్యము గల కవిత్వ మింకొకటియును రెండు పాయలుగా ప్రవహించుచుండెడివి. ఒకశైలి సంస్కృతమయమైన శబ్దములతోను, వేరొకటి జాను తెనుగు శబ్దములతోను విభిన్న శాఖలుగా విడివడి వర్ధిల్లినవి. శబ్దార్థము లకు సమప్రాధాన్యమును, సాంస్కృత దేశీయములకు సమప్రాధాన్యమును ఇచ్చి తన పేరు మీద ఒక శైలిని సృష్టించిన కవి శ్రీనాథుడు. "నా కవిత్వము శుద్ధ సాంస్కృతమును కాదు; శుద్ధ దేశీయమును కాదు; ఉభయ ప్రాధాన్యము కలది" యని ఆయన చెప్పిన పద్యమునకు తాత్పర్యము.

బెండపూడి అన్నయామాత్యుఁడు శ్రీనాథుని "పాకనాటింటి వాఁడవు బాంధవుఁడవు" అనిసంబోధించుటబట్టి, ఇద్దరును బంధువులని స్పష్టపడుచున్నది. కనుక, శ్రీనాథుడు కర్ణాటకుడైనచో, అన్నయ కూడ కర్ణాటకుడే కావలెను. కాని ఆమాట ఎవరును అనలేరు; అనజాలరు. బెండపూడి అన్నయ ఏ శాఖ వాడో, శ్రీనాథుడును ఆ శాఖవాడే. అనగా ఇద్దరును పాకనాటి నియోగులు. ఇద్దరును ఏక శాఖీయులు కానిచో వారికి చుట్టరికమే కుదురదు. బ్రాహ్మణశాఖ లలో వెలనాటి, వేగినాటి, కాసలనాటి, పాకనాటి, ఆరువేలు అను శాఖాంతర ములు ఒక్క ఆంధ్ర దేశముననే కలవు. కాని కన్నడ దేశములో ఉన్నట్లు నే నెరుగను; ఎవరును చెప్పలేదు.

ద్రావిడ కర్ణాటదేశములనుండి ఆంధ్రదేశమునకు వలస వచ్చి స్థిరపడిన శాఖలవారికి, వారి అభిజననామములే కలవు. కాని, ఆంధ్రశాఖానామములు లేవు. శ్రీనాథుని పూర్వులు ఏనాడో తెలుగుదేశమునకు వచ్చి ఇక్కడ స్థిరపడిపోయినను, వారికి తెలుగుబ్రాహ్మణశాఖలతో స్నేహ మేర్పడునే కాని బంధుత్వ మేర్పడదు. ఆంధ్రబ్రాహ్మణశాఖల పేరును వారికి లభింపదు. ఏనాడో, తెలుగుదేశమునకు వచ్చిన బ్రాహ్మణులు అనగా ఆరామద్రావిడులు, దిమిలిద్రావిడులు మున్నగువారు, పూర్తిగా తెలుగుబ్రాహ్మణులలో లీనమైపోయినను ఇచ్చి పుచ్చుకొను బంధుత్వము చేయవలసివచ్చునపుడు మాత్రము, వారి వారి శాఖలు దాటి ఆవల అడుగుపెట్టరు. మఱియు తాము ద్రావిడుల మనియే చెప్పుకొందురు. తెలుగుదేశమునుండి దక్షిణాదికి వలసపోయిన రాజులు, రెడ్లు, కమ్మవారును అరవ మొదలియారులతోను, పిళ్ళేలతోను, వెల్లాలతోను తమ తమ శాఖలను దాటి సంబంధములు చేసినట్లు కానరాదు. మంచియో చెడ్డయో ఈ కాలమున కూడ ఈ కట్టుబాట్లు ఈ విధముగా చెల్లిపోవుచుండగా ఆ కాలమున ఇవి ఎట్లుండెడివో చెప్పనక్కరలేదు. కనుక శ్రీనాథుడు, అన్నయకు బంధు వగునేని (అది సత్యమే) అతడు పాకనాటి నియోగిబ్రాహ్మణుడు, అచ్చముగ తెనుగువాడు, శైలి శబ్దార్థమును వివరించుటలో ప్రసక్తానుప్రసక్తముగ నిట్లు శ్రీనాథుని అభిజన నిర్ణయముకూడ చేయవలసి వచ్చినది.

శ్రీనాథుని ఆత్మీయత

రాజాస్థానమునందలి అతని విద్యాధికారి పదము మహాకావ్య వ్యవహర్తగా, నుత్తమాధికార మర్యాదాభిజ్ఞునిగా జేసెను. అతని దేశసంచారములు శాస్త్రజ్ఞానమునకు లోకజ్ఞతను జోడించెను. కావుననే కవిబ్రహ్మ వోలె కవిసార్వభౌముడును పాండిత్యమాత్ర నిపుణుడే కాక లోకజ్ఞత గల వ్యవహారదక్షుడయ్యెను. ఆయనవలెనే సారస్వత సింహాసనాసీను డయి కవితాపరిపాలన చేయుటయే గాక, అన్యకవిదుర్లభము లైన రాజభోగముల ననుభవించెను. మఱియు కవిబ్రహ్మ బిరుదము తిక్కయజ్వకు సార్థకమైనట్లే కవిసార్వభౌమ బిరుదము శ్రీనాథునకు సార్థక మయ్యెను. నాటికిని నేటికిని ఆ రెండు బిరుదములు తాల్పదగినవారు ఆంధ్రకవులలో వా రిరువురే. భవిష్యత్తులో అట్టి బిరుదములు ఉండవని నా నమ్మకము. అధునిక నాగరకతనుబట్టి ఉచితజ్ఞులకు ఆ బిరుదముల

యెడ నిరసనభావమే కాక ఏవగింపుకూడ కలిగినది. పూర్వకాలమున వాటికి ఉన్న పూజ్యత లేదు.

తిక్కనకు కవి బ్రహ్మ బిరుదము ఆయన కవితామహత్త్వమునుబట్టియే కాక బ్రహ్మజ్ఞాన సంపత్తినిబట్టియు అన్వర్థమయ్యెను. తిక్కన వ్యాసునివలె ఆగమపుంజ పదార్థతత్త్వ నిస్సంశయకారుడు వ్యాసునివలెనే తననాడు భారతీయ సంస్కృతికి పరమలక్ష్యము లయిన ధర్మార్థకామ మోక్షములకు మూదల యైనవాడు. మఱి శ్రీనాథుని కవిసార్వభౌమ బిరుదముకూడ అట్లే అతని కవితామహత్త్వమువల్లనే కాక మహారాజ లక్షణోపేత మైన జీవితమును బట్టియు అన్వర్థ మైనది. అతని భోగలాలసత, పండిత వివాదములు, జయములు, ప్రతివాది పరాభవములు, కవితా దిగ్విజయాభిలాష - యివన్నియు రాజలక్షణములే. ఆయన అభిరుచులు, అభిలాషలు, అనుభావము (Majesty) ఆయనకే చెల్లును గాని కవి శబ్దవాచ్యు లైనవా రెల్లరు ఆశింపదగినవి కావు. ఆయన పౌలమువన్ను చెల్లింపలేక శిక్షచే ప్రొద్దుపొడుపు ఎండలో నిలబడి నిర్వేదించుటయు యుద్ధమున శత్రువుచే పట్టుబడిన యొక వీరపురుషుని స్మరింపజేయును. శ్రీనాథుని జీవితమే వీర శృంగార కావ్యోచితమైన యితివృత్తము. కాని, తిక్కనకు కవితాసామ్రాజ్యముతో పాటు మోక్షసామ్రాజ్యము కూడ వశమయినది. శ్రీనాథునకు దానియందాశ యున్నది, కాని, లబ్ధి లేదు. తిక్కన భోగములు అనుభవించుచునే తద్వ్యామోహ ప్రశమనమును సైతము పొందెను.

> "శ్రీమత్పాయుష్మత్వ సు
> ధీమత్వ ప్రద కటాక్ష! దీపిత భక్త
> స్తోమారామ వసంతా!
> వ్యామోహ ప్రశమకరణ! హరిహరనాథా!"

వ్యామోహమున దగుల్కొనక భోగము లనుభవించుట అట్టి సిద్ధులకే చెల్లును. శ్రీనాథునకో ఇహపరములు రెండింటియందను రెండు కన్ను లున్నవి. కాని, తుదవరకు మొదటిదానిని జూడక మానను లేదు; రెండవదాని నందుకొనుటకు చేయి చాపనులేదు కనుకనే శరీర పతనావసరమునగూడ హేమపాత్రాన్నమును, రత్నాంబరములను కస్తూరిని స్మరించుకొనుచు స్వర్గప్రస్థానమును సాగించెను. ఆయన చేరినది స్వర్గమేగాని బ్రహ్మలోకము కాదు.

శ్రీనాథు డాజన్మభోగియే గాని యోగి కాడు. అతడు కోరిన భోగ ములలో మొదటి భోజనము - రాజోచితమైన షడ్రసోపేత భోజనము. లేతయు ముదురును గాని యరటియాకులలోనో, హేమపాత్రలలోనో భుజించుట యాత నికి స్వర్గసుఖ మిచ్చును. ఒక భోజనమే కాదు, పంచేంద్రియ తర్పణము చేయు సమస్త భోగములు నాత డాశించినవే. తద్ద్వారా లభించిన భావానుభవమే తన కవిత్వమున కొక యుద్బోధక మని సూచనగా తానే వ్రాసినాడు :-

"కమలాద్రినిలయ మార్కండేయ శివమౌళి
చంద్రాంశు నవసుధాసారధార
వేదాద్రి నరసింహ విపుల వక్షఃస్థలీ
కల్హారమాలికా గంధ లహరి
కారణంబులు నుద్బోధకములు గాఁగ,
సంభవించిన సాహిత్య సౌష్ఠవమున...."

— కాశీ. 1-16

అరసికు లైనవా రాక్షేపించినను కవిత్వమునకు ఈ భోగానుభవము నకు దగ్గఱిసంబంధమే కలదు. సముచితమై లోలత్వము కానంతవఱకు దాని నాదరింపవలసినదే గాని నిరసింపరాదు. కన్నుతెఱచి ప్రకృతి సౌందర్యమును జూడగల యే కవియు ధర్మలబ్ధమైన సమస్త వస్తుజాతము ననుభవింప గోరునే కాని త్యజింపగోరడు. ఆ అనుభవము ప్రత్యక్షముగా లభింపని కొందరకు మాన సికముగా నైనను కలిగితీరును. ఈ ప్రాపంచిక యాతన ననుభవించు కవులు నిర్మించుకొను స్వర్గ మదియే. కావున శ్రీనాథు డనుభవరసికుడైన కవి.

నేటి ఉత్తమ కవులలో Tagore ఈ జాతికవి. భోగానంద పరవశు డయి కాని రవీంద్రుడు కవిత్వమే వ్రాయలేడట ! ప్రకృతి దేవతోత్సంగమున మైమఱచి పరవశులయి పాటపాడుటలోగూడ నీ యిరువురకు సామ్యము కలదు.

"ఆనందంబున సర్ధరాత్రములఁ జంద్రాలోకముల్ కాయఁగా
నానాసైకతవేదికా స్థలములన్ నల్దిక్కులన్ శంభుఁ గా
శీనాథుం దరుణేందుశేఖరు శివున్ శ్రీకంఠునిం బాడుదున్
మేనెల్లం బులకాంకుర ప్రకరముల్ నిండార మిన్నేటిలోన్."

— భీమ. 2-91

ఈ మిన్నేటి యిసుకతిప్పలలో పాటలు పాడినది శ్రీనాథుడే కాని యగస్త్యుడు కాదు.

ప్రకృతిపరిశీలనములోగూడ నతనిదృష్టి అతినిశిత మైనది. ఆ నేర్పు చాటువులలో మిక్కిలి కానవచ్చును. అతడు వర్ణించిన నానావిధ స్థలములయు, వనితలయు రూపములు ప్రత్యక్షానుభూతములే. ఎంతో లోతుగా జూచిననే తప్ప వాని నట్లు వర్ణించుటయే పొసగదు. అందును, ఆ స్త్రీ వర్ణనములు మిక్కిలి చిత్ర మైనవి. ఒకదాని బోలి యొకటి యుండదు. ఎచ్చటను పునరుక్తి దోషము లేదు. తెలుగు గ్రంథములలో గానవచ్చు వర్ణన లుత్తరదేశ స్త్రీలవే గాని, ఆంధ్ర నారీ చిత్రములు కావు. ఆ నూపురధ్వనులు, ఆ చెర్చుకమ్మలు, ఆ మొలనూలు, ఆ మకరికా పత్రములు యథార్థముగా తెలుగుపడతుల అలంకారములే కావు. ఇతివృత్త ముత్తరదేశమున జరిగినపు డా వర్ణనలు సంగతములే యగును. ఇతివృత్తము దేశీయ మైనపుడుమాత్ర మవి అసందర్భములు. మనలో జాతీయేతివృత్తములు గల కావ్యములే చాల తక్కువ గనుక, జాతీయనారీ చిత్రణలు చాల కొఱతపడినవి. ఆ కొఱతను కొంతకు గొంతయైన దీర్చినవి శ్రీనాథుని చాటువులు.

ఈ స్త్రీవర్ణన లంత మిక్కుటముగా జేయుటచేతనే కొందఱు విమర్శకులా మహాకవిశీలమును శంకించుచున్నారు. దానిని సమర్థించుటకు గాని, ఖండించుటకు గాని ప్రత్యక్షము లగు సాధారము లేవియు లేవు. నే నా పనికి పూనకొనను. నేనే కాదు; కవిత్వపరామర్శలో ఎవరును ఆ దారి త్రొక్కరాదు. ఈ కవి పుట్టుకచే సౌందర్యదిదృక్షువు. దానికితోడు పరిహాసరసికుడు. చక్కని రూపము కంటబడినపుడు మనసార నానందించి నోరార వర్ణించుటయు, హాస్యరస పాత్రము కాదగిన వింత వస్తువునో, వింతరూపమునో చూచినపుడు తాను నవ్వి మనల నవ్వించుటయు అతని స్వభావము. కన్నెత్తి చూచిన సుందరవస్తువు నెల్ల పాపబుద్ధితోనే చూచెననుకొనుట అవివేకములో నవివేకము. చూచినపుడు గలిగిన యనుభవమును ధీరుడైన కవి వర్ణింపదలచినచో యథాతథముగ వర్ణింపక దిగమ్రింగుట అంతరాత్మను మోసగించుట. కావుననే శ్రీనాథుడు తాను వర్ణింపదలచుకొనిన సుందర వస్తువుల నన్నింటిని నిర్భయముగా ఆ చాటువులలో చిత్రించి లోకమున కొసగి పోయెను. ఆ పరిహాసమున నీ కాలపు ధర్మమును బట్టి మోటుదనము కొంత కానవచ్చినచో నది ఆయన లోపము కాదు. ఆ కాలపు ధర్మ మట్టిది.

ఆ రాజులు, ఆ సభాస్తారులు ఆ మోటుదనమును గూడ చమత్కారముగానే ఆనందించి యుందురు.

శ్రీనాథుని పేర జెల్లుచున్న చాటువులలో నతడు స్వయముగ వ్రాసిన వెన్నో యాతని కంటగట్టబడిన వెన్నియో నిష్కర్షముగా జెప్పుటయే కష్టము. మొన్నమొన్నటి తురగా రామకవి మొదలైనవారు చెప్పిన చాటుపద్యములను గొన్నిటిని లోకము శ్రీనాథున కంటగట్టిన పాపము చేసినది. ఇంతస్వల్పకాలము లోనే నిష్కారణ మిన్ని పద్యములు శ్రీనాథుడు మోయవలసి వచ్చినపుడు ఈ యైదువందల సంవత్సరముల వ్యవధిలో నెన్ని యాతని కిట్లంటగట్టబడెనో యెవడు చెప్పగలడు ? శ్రీనాథునివలెనే యితర కవుల భారమును మంచికో చెడ్డకో మోసినవారు తెలుగున వేమన, సంస్కృతమున కాళిదాసు, జగన్నాథ పండితుడు, పారసీకమున ఉమర్ ఖయ్యాము ఉన్నారు.

శ్రీనాథుని జీవితచరిత్ర వ్రాయుట యనగా పదునేనవ శతాబ్దినాటి యాంధ్రదేశచరిత్ర వ్రాయుట-అని చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు పలికిన పలుకు నిజమైనది. ఆ కాలమున నుచ్చస్థితిలో నున్న ఆంధ్ర కర్ణాటరాజ్యములతో నతనికి గల సంబంధమును, నానా దిశల నొనర్చిన సంచారమును ఆ కవిని ఆంధ్ర లోకైక కవిగా జేసినవి. కొండవీటిచరిత్ర వ్రాయు నైతిహాసికుడు శ్రీనాథుని కొక ప్రకరణమైన నంకితమీక తప్పదు శ్రీనాథుని చరిత్రను వ్రాయువాడు రెడ్డిరాజుల చరిత్రముతో గలిపికాని వ్రాయలేడు. అతని కనకాభిషేకమును వర్ణించువాడు ప్రౌఢదేవరాయల రాజ్యవైభవమును వర్ణింపకతీరదు. ఈ విధముగా మఱికొన్ని విధములుగా ఆ మహాపురుషుని జీవిత మానాటి రాజులయు, మంత్రులయు, సంపన్నులయు జీవితములతో పడుగుపేకగా నల్లుకొని ఏ పోగును విడదీయరానిదిగా నున్నది.

కవిసార్వభౌముడు తన్నాదరించిన మిత్రులను ప్రభువులను స్మరించుచునే స్వర్గప్రస్థానము గావించెను. ఈ మైత్రీధర్మాభిజ్ఞతయే ఆయన లోకరంజకత్వమున కింకొక హేతువైనది. అప్రధృష్యుడు నభిగమ్యుడు నైన ఆ ధీరుడు జీవిత చరమక్షణమునగూడ ఆత్మవిశ్వాసమును గోల్పోక, యీ లోకమునవలెనే స్వర్గలోకమున గూడ కవిసార్వభౌమపదవి నధిష్ఠించుటకే తరలిపోయెను.

—: ౦ :—

పోతన

భారతీయసంస్కృతికి నిధానము లైన భారత భాగవత రామాయణములు అనెడి మూడు ఉద్గ్రంథములును తెలుగున బహుకర్తృకములే యైనవి. రామాయణ మంతయు భాస్కరునిచే రచియింపబడకపోయినను భాస్కర రామాయణము అను పేరనే ప్రసిద్ధి కెక్కినది. అట్లే భాగవతమంతయు పోతనచే రచింపబడకపోయినను ఆయనపేరనే జరగుచున్నది. భారతము మాత్రము నన్నయపేరగాని, తిక్కనపేరగాని, ఎఱ్ఱనపేరగాని కాకుండ సమష్టిగా కవిత్రయకృతముగా చెప్పకొనబడుచున్నది. రంగనాథ రామాయణము ఏకకర్తృకమైనను భారత భాగవత రామాయణములను ఉమ్మడిగా పేర్కొన్నపుడు రామాయణ మనగా భాస్కర రామాయణ మనియే అర్థస్ఫురణము కలుగుచుండును.

భాగవతకర్త పోతన ఆ పురాణమందలి 12 స్కంధములలో 5, 6, 11, 12 తప్ప తక్కిన ఎనిమిది స్కంధములను తన చేతిమీదుగనే రచించెను. ఐదవది గంగనయు, ఆరవది ఏర్చూరి సింగనయు, తుది రెండు స్కంధములు వెలిగందల నారయయు పూర్తి చేసిరి. పోతన గ్రంథమంతయు రచించెననియు, కొంతకాలమునకు అందులోని కొన్ని భాగములు (అనగా పైని పేర్కొన్న నాలుగు స్కంధములు) ఉత్పన్నములు కాగా గంగయాదులు వాటిని పూరించిరనియు ఒక వదంతి కలదు. ఆ ఉత్సన్నతకు కారణముగా రెండు కథలు కల్పింపబడినవి మొదటిది సర్వజ్ఞ సింగభూపాలుడు ఈ గ్రంథమునకు కృతిపతి కాగోరి తన కంకిత మీయుమని పోతన నర్థించి నిరాకృతుడై అక్కసుచే ఆ గ్రంథమును నేలలో పూడ్చిపెట్టించెనట. రాముడు స్వప్నములో రాజుభార్యకు కనబడి ఆ గ్రంథమును పైకి తీయించుమని ఆదేశింపగా ఆమె తనభర్తకు నచ్చజెప్పి అట్లే చేయించెనట. పాతాళవాసము చేసివచ్చిన ఆ గ్రంథమును విప్పి చూడగా అందు పూర్తిగా పై నాల్గుస్కంధములు శిథిలములై పోయినవట. అంత పోతన మిత్రులో, శిష్యులో అయిన గంగయాదులు ముచ్వురును ఆ స్కంధములను పూర్తి చేసిరట.

ఈ కథ ఎప్పటినుండి ప్రచారములో నున్నదో తెలియదు. కాని 18వ శతాబ్ది చివరిభాగమున గ్రంథస్థమైనది. దీనిని లోకమునుండి గ్రంథమున కెక్కించినవాడు కూచిమంచి తిమ్మకవి. అతడు తన సర్వలక్షణ సారసంగ్రహములో ఈ కథను భాగవత బహుకర్తృకత్వమునకు కారణముగా వ్రాసెను. ఈ కథ నమ్మదగినది కాదని విమర్శకు లందరు త్రోసిపుచ్చిరి. సర్వజ్ఞ సింగడు సరసుడు, కవిపోషకుడు. అట్టివాడు అట్టి నీచకార్యమునకు ఒడిగట్టె ననుట నమ్మతగినది కాదు. పోనీ ఎట్టి సరసుడైనను కవియొక్క నిరాకరణచే ఉద్రిక్తుడై ఆ గ్రంథమును పూడ్చిపెట్టెనేమో అనుకొందము. అగుచో అది వెలుపలికి వచ్చునప్పటికి సరిగా ఆ నాల్గు స్కంధములే శిథిలము లైపోవుటయు, తక్కిన భాగములలో ప్రతి పుటయు యథాతథముగ ఉండుటయు పొసగదు.

ఇక రెండవ కథ :— పోతనయే తన గ్రంథమును దేవతార్చనపీఠమున నెలకొల్పి పూజించెడివాడట. ఆయన పరమపదించిన పిమ్మట కుమారుడు దానిని తీసి చూడగా ఆ నాలుగుస్కంధములు శిథిలములై యుండుట కానవచ్చెనట. అంత అతడు గంగయాదులను అర్థించి వారిచే ఆ భాగమును పూర్తి చేయించెనట.

ఇది మొదటికథకంటెను వింతయైనది. ఎంత భక్తుడైనను పోతన కూడ కైవల్యముతో పాటు కీర్తిని కూడ ఆశించిన కవియే! తన గ్రంథము లోకమున పఠన పాఠనములచే వ్యాపించినపుడే ఆ కీర్తి లభించునుగాని దాచి పెట్టినపుడు అది లభింపదు. అదియునుగాక దేవతార్చనపీఠమున బెట్టినను తాను దానిని నిత్యపారాయణము చేయవలసినవాడే. కాని ఆ సరస్వతిని గాలి చొరకుండ బంధించి యుంచవలసినవాడు కాడు. మఱి పోతనకుమారుడు మల్లన ప్రౌఢకవి యని బిరుదు దాల్చినవాడు. రుక్మాంగదచరిత్రకు కర్త. తానై శిథిల భాగమును వ్రాయదగిన సమర్థుడే కాని వ్యర్థుడు కాడు. అట్టివాడు తండ్రిగారు ప్రారంభించిన మహాయజ్ఞములో అయాచితముగా తన కొక పాలు లభింపగా దానిని గైకొనక గంగయాదులను ఆహ్వానించి దానిని వారి పరము చేసి తాను దూరముగా నిలిచియుండుటకు ఏమి కారణము ఊహించగలము? కావున నిదియు కట్టుకథయే. అదీగాక ఆ మల్లనగాని, పోతనగాని మునిమనుమలు కేసన మల్లనలు అనెడి జంటకవులు గాని (వారు దాక్షాయణీ పరిణయ కర్తలు) భాగవతశిథిలతను గూర్చి ఒక మాట యైనను చెప్పలేదు.

పోగా భాగవతమున గంగయాదుల ప్రవేశము పోతన సమక్షముననే ఆయన సమ్మతిమీదనే జరిగి ఉండునని నా ఊహ ! అట్టి బృహద్గ్రంథము తన జీవితములో పూర్తి చేయగలనో లేదో అను శంకచే ఆయనయే ఆ కవులను పిలిచి ఆ భాగములు వారి కప్పగించియుండును. లేదా వారే ఆ పుణ్యకార్యమున తమకు కూడ కొంత ప్రవేశము కల్పింపుడని వేడగా దాని కాయన సమ్మతించి యుండును భాస్కరరామాయణ రచనలో యితరుల కిట్టి ప్రవేశమే కలిగెను. ఎన్నటిమాటలో ఎందుకు ? ఈ శతాబ్దిలో తిరుపతివేంకట కవులు తమ దేవీభాగవతమున నవమస్కంధమును తమ కవిమిత్రులచే వ్రాయించిరి. కావున భాగవతము పోతనగారి జీవిత కాలముననే ఎనిమిది స్కంధములు ఆయన చేతను, ఆయన అనుమతిపై నాలుగు స్కంధములు గంగయాదులచేతను రచింపబడె ననుకొనుట లెస్స !

ఏర్చూరి సింగయ షష్ఠ స్కంధారంభమున ఇష్టదేవతా స్తుతి, పూర్వ కవి స్తుతి మొదలగు అంశములతో అవతారికాభాగమును కూడ రచించెను. ఆ భాగములో :

"వెలయఁ దిక్కన సోమయాజుల భజించి
ఎఱ్ఱనామాత్యు భాస్కరు నిచ్చ నునిచి
సుకవి సోముని నాచన సోము నెఱిఁగి
కవి మనోనాథు శ్రీనాథు ఘనత మెచ్చి" అనియు,

"ఎమ్మెలు సెప్పనేల జగమెన్నఁగ(బన్నగరాజశాయికిన్
సొమ్ముగ వాక్యసంపదలు సూఱలు చేసినవాని భక్తిలో
నమ్మినవాని భాగవత నైష్ఠికుఁడై దగువానిఁ బేర్మితో
బమ్మెర పోతరాజు కవి పట్టపురాజు దలంచి మ్రొక్కెదన్."

అనియు శ్రీనాథ పోతరాజులను పూర్వకవులలో జేర్చి స్తుతించుటచే ఈ సింగయ పోతనకు అనంతరకాలమువా డనియు, ఆ స్కంధము పోతన సమక్షమున ఆయనకాలమున వ్రాయబడినది కాదనియు తలంచుట కొక అవకాశము కలదు. కాని, సింగయ పోతనయెడ గల భక్తిచే ఆయనకు నమస్కరించుటకు సమకాలికత్వము ప్రతిబంధకము కాదు. అది గురుస్తుతివంటిది. సమకాలికులను స్తుతించుట కూడ కవుల సంప్రదాయమే ! "సింహాసన ద్వాత్రింశత్ సాల

ఖండికా కర్తయైన కోరవి గోపరాజు తన సమకాలికుడైన పిల్లలమఱ్ఱి పిన వీరనను అవతారికలో స్తుతించెను. ఇట్టి ఉదాహరణములు అనేకములు. మఱియు తన స్కంధమునకు ప్రత్యేకత సంపాదించుటకై అతడు కృత్యాది మంగళా చరణ సంప్రదాయమును పాటించెననియు తలంచుట తప్పుకాదు. గంగనయు. నారయయు తమ స్కంధముల గద్యభాగములలో తమ పేర్లు చెప్పుకొనిరి. సింగయ గద్య భాగముననేకాక స్కంధాదిని కూడ తన కర్తృత్వమునకు పట్టము కట్టుకొనెను. అతని అభిలాషను పోతనగారు అంగీకరించి యుందురు.

సంస్కృత పురాణ వాఙ్మయములో ఇదికాక ఇంకొక భాగవత మున్నది. అది దేవీ భాగవతము. ఈ భాగవతము విష్ణుపారమ్యమును భక్తినీ ప్రబోధిం పగా దేవీ భాగవతము తాంత్రిక మతమును పరాశక్తి పారమ్యమును ప్రబోధిం చును. అష్టాదశ పురాణములలో పేర్కొనబడిన భాగవతము దేవీ భాగవతమే అని తాంత్రికులు చెప్పుకొందురట. కాని యీ భాగవతము ఇతర పురాణములతో పాటు వ్యాసుడు రచించినదే యనియు అష్టాదశ పురాణములు వ్యాసకృతములే గనుక ఆ పురాణ వర్గములో పేర్కొనబడిన భాగవతము ఇదియే యనియు దేవీ భాగవతము కాదనియు ద్వైతాద్వైత విశిష్టాద్వైతులు చెప్పుదురు. భరతఖండ మున తాంత్రిక మతావిర్భావము వైదికమతమునకు చిరకాలము పిమ్మట జరిగి నది. కనుక దేవీభాగవతము ఈ భాగవతమునకు అనంతరకాలమున రచింప బడి యుండును. ఈ రెండు భాగవతములకును నామ సాపత్న్యము ఏర్పడిన పిమ్మట భ్రమనివారకముగా ఈ భాగవతము విష్ణు భాగవత మను నామాంత రము తాల్చెను. తదనుగుణముగ ఈ భాగవతము శ్రీ మహావిష్ణుని అవతార లీలలను, శ్రీమన్నారాయణుని భక్తులయొక్క పావనచరిత్రములను వర్ణ్యవస్తు వుగా గైకొని భక్తిమార్గమొక్కటియేసంసార తరణోపాయముగా ప్రబోధించును. పరమ విష్ణుభక్తి ప్రతిపాదకత్వమే ఈ పురాణముయొక్క విశిష్టత. భక్తిజ్ఞాన కర్మలనెడి మూడు మోక్ష మార్గములలో భారతమువలె నిష్కామ కర్మ మార్గ మును భాగవతమువలె అనన్యభక్తి యోగమును ఉపదేశించిన మహాగ్రంథములు ఇతరములు లేవు. నారాయణుని అనేకావతారములలో ప్రసిద్ధమైనవి మత్స్య కూర్మాది దశావతారములు మాత్రమే! వాటిలో కాల క్రమమునుబట్టి చివరిదిగా పూర్ణమహత్త్వమును బట్టి ప్రథమ గణ్యముగా పరిగణింపబడిన కృష్ణావతార కథనమే ఈ గ్రంథముయొక్క పరమ లక్ష్యము. అందుచేతనే-

"లలిత స్కంధము, కృష్ణమూలము, శుకాలాపాభిరామంబు మం
జులతా శోభితమున్, సువర్ణ సుమనస్సుజ్ఞేయమున్, సుందరో
జ్జ్వల వృత్తంబు, మహాఫలంబు, విమల వ్యాసాల వాలంబునై
వెలయున్ భాగవతాఖ్య కల్పతరు వుర్విన్ సద్ద్విజశ్రేయమై."

అనెడి ఈ పద్యములో భాగవత కల్పతరువునకు కృష్ణావతారమే మూలము అని నిర్దేశించి ఆ కృష్ణుడే మహావిష్ణువు అని గ్రంథకర్త స్పష్టముగా ప్రతిపాదించెను. అదియుగాక మోక్షప్రదములైన శ్రీకృష్ణుని కథలను వినదలచిన శౌనకాది మునులకు సూతుడు భాగవత కథనమున కుపక్రమించుట శ్రీకృష్ణచరిత్రయే భాగవత విషయము అని గ్రంథకర్త మొదటనే స్పష్టీకరించుట అగును. ఆ పద్యములివి:

సీ॥ ఎవ్వని యవతారమెల్ల భూతములకు
సుఖమును వృద్ధియు సొరిదిఁజేయు
నెవ్వని శుభనామ మే ప్రొద్దు నుడువంగ
సంసారబంధంబు సమసిపోవు
నెవ్వని చరితంబు హృదయంబుఁజేర్చిన
భయమొంది మృత్యువు పరువువెట్టు
నెవ్వని పదనది నేపారుజలములు
సేవింప నైర్మల్య సిద్ధి కలుగుఁ

తే॥ దపసు లెవ్వని పాదంబుదగిలి శాంతి
తెఱఁగుగాంచిరి వసుదేవ దేవకులకు
నెవ్వ డుదయించెఁ దత్కథ లెల్ల వినగ,
నిచ్చపుట్టెడు నెరిగింపు మిద్ధచరిత."

ఆ॥ "అనఘ విను రసజ్ఞులైన వినువారికి, మాట మాట కదిక మధురమైన
యట్టి కృష్ణకథన మాకర్ణనముసేయఁ దలఁపు గలదు మాకుఁ దనివిలేదు"

శ్రీకృష్ణచరిత్ర గల ఆ దశమస్కంధము ఈ పురాణశరీరమునకు హృదయస్థానము. ఇక ఇతరావతారములలో నృసింహ, వామన, దశరథ రామావతారములు ఈషద్విపులముగా చెప్పబడినవి. ఆ అవతారములకు నిమిత్తములైన విపుల వృత్తాంతములు గలవు కనుక తత్కథనములు కూడ విపులములైనవి.

రామావతార కథనమంత కంటెను విపులతరముగ రచింపదగును కాని ఆ చరిత్ర రామాయణ రూపమున వేరొక మహాగ్రంథముగా వెలసిఉండుటచే దానిని మూలకర్త భాగవతమున యథావస్థముగా సంగ్రహించెనని తలంప వచ్చును. రామభక్తాగ్రేసరుడైన పోతన ఆ రామాయణ కథాభాగమును తెనిగించు నపుడు మూలకారుని ఆశయమును పాటించి ఆ సంగ్రహ రూపముతోనే తృప్తి పడెను. కానిచో సందర్భ శుద్ధిని ఉల్లంఘించియైనను వేఱొక రామాయణమును భాగవతమున రచింపదగిన రామభక్తిలోలుడు పోతన! మరియు నీ భక్తుడు రామకృష్ణ నామములకు భేదమే యెఱుగని అద్వైతి. కథా ప్రారంభమునందు గల షష్ఠ్యంతములు శ్రీకృష్ణుని పరముగాను, స్కంధాది సంబోధన పద్యములు రామ నామాంకితములుగాను ఉండుటయే ఇందుకు పరమనిదర్శనము.

ఈ రచనలో పోతనకు తోడ్పడిన ముగ్గురు కవులలో వెలిగందల నారయ తుది రెండు స్కంధములను షుమారు 180 గద్యపద్యములలో సంగ్రహపఱచి నామ మాత్రముగ గ్రంథ పరిపూర్తి జేసిన వాడనిపించుకొనెను. పోతన ఈ సంక్షిప్తతను ఎట్లు సహించెనో ఊహింపలేము. దశమస్కంధము ముగియునప్పటికే పోతనకు తన జీవితము ముగియునట్టి సూచనలు కన్పించు టచే గ్రంథ పరిపూర్తి కాలేదనెడి ఆయన మనోవ్యథను తీర్చుటకై నారయ అనతికాలములో ఆ కార్యము నెరవేర్చి శాంతిగొల్పి యుండును. అంతేగాని పోతన తానై మునుముందే గంగన సింగనలతో పాటు నారయకు 11, 12 స్కంధములు పంచియిచ్చి ఉండడు. ఏమనగా భాగవత దేవాలయమునకు పూను కొన్న మహాశిల్పి అనుల్లంఘనీయమైన కారణము తటస్థించిననే తప్ప శిఖరా రోహణ కార్యమును ఇతరుల పరము చేసి తాను దూరముగా తొలగియుండడు. నిర్వహణానందము ఆరంభోత్సాహము కంటె పెద్దది.

ఈ పక్షమున గూడ నారయ పోతన జీవితకాలముననే ఆయన సమక్షము ననే 11, 12 స్కంధములు రచించిన వాడగును. ఈ ముగ్గురు కవులలో "పోతనామాత్యుని శిష్యుడను"అని చెప్పుకొన్న కవి ఇతడే! లేదా పోతనగారు గ్రంథమును అసంపూర్ణముగా వదలిపెట్టి పోగా ఈ శిష్యుడు అనంతరము పూరించియుండును. అప్పుడైనను గురుని ఆదేశానుసారమే చేసియుండును.

కాని ఆ రెండు స్కంధములను సంక్షేపించుటలో నారయ చూపిన వేగిర పాటు చూడ గురువుగారి అవసానమునకుముందే దానిని పూర్తిజేసి ఆయనకు తృప్తిగొలిపి యుండునను ఊహను బలపఱచును.

అర్వాచీనులలో హరిభట్టు అను కవి ఆఱు, పదునొకండు, పన్రెండు స్కంధములను ఆధునికులలో సింగరాచార్యులు పదునొకండు, పన్రెండు స్కంధములను మరల వ్రాసిరి. పదుకొండు. పన్నెండు స్కంధములను ఎవరైనను మరల వ్రాయుటకు నారయచేసిన సంక్షిప్తతయే ప్రోద్బలకమగును. కాని హరిభట్టు ఆ రెండు స్కంధములనేగాక ఆఱవ స్కంధమును కూడ మరల వ్రాయబూనుటకు కారణమేమో తెలియదు. అతడు ఏర్చూరి సింగయకంటె గొప్పకవికాక పోవుటయేగాక అతనితో సాటిరాదగినవాడునుకాదు. భాగవత కర్తలలో పోతన తరువాత పేర్కొనదగినవాడు సింగనామాత్యుడే!

తొలినాడుగాని నేడుగాని ఇతరులు ఏ యే స్కంధములు ఎన్నిమార్లు వ్రాసినను దశావతార కథనము మాత్రము పూర్తిగా పోతన చేతిమీదుగనే నెరవేరినది. ఆయన వ్రాసిన ఎనిమిది స్కంధములలోనే దశావతార కథలు గలవు. అంతేకాదు; భాగవతమున అనేక ఉపాఖ్యానములున్నవి. పరమభాగవతోత్తములుగా భాగవతమున ధర్మపరిపాలనకు ప్రథమోదాహరణములుగా ఏ భక్తుల చరిత్రలు పేర్కొందురుమో అట్టి ప్రహ్లాద చరిత్ర, అంబరీషోపాఖ్యానము, గజేంద్ర మోక్షముకూడ పోతనగారి పరమే అయ్యెను. కావున భగవంతుడును, భగవద్భక్తులును పోతనగారి కవితా పూజనే స్వీకరించిరి.

తెలుగుకవులలో శ్రీకృష్ణ నామాత్మకమైన భాగవతతత్త్వ ప్రబోధము ప్రారంభించిన భక్తకవియోగి పోతనయే; అంతేకాదు, వంగదేశమున రాధాకృష్ణ మత సంప్రదాయమును నెలకొల్పి దేశమెల్లెడల దానిని వ్యాపింపజేసిన చైతన్యస్వామి పోతన తరువాత ఏబది సంవత్సరములకు అవతరించెను. కావున చైతన్యావతారమునకు ముందే ఈ ఆంధ్ర భక్తియోగి కృష్ణతత్వమును మనదేశమున గానము చేసిన వాడయ్యెను. అంతేగాదు; చైతన్యుడు రాధాప్రణయమూర్తియైన బృందావన కృష్ణుని మాత్రమే దర్శించెను. మరి పోతన దర్శించినది నవరస భరితమైన విరాట్పురుషమూర్తి. మరియు చైతన్యుని కృష్ణతత్త్వమును అద్వైత పరబ్రహ్మకము. అసలు భాగవతము అద్వైతపరమా? అని ప్రశ్నించినచో

ఆ మహాగ్రంథము ఉభయతత్త్వపర మని నిస్సందేహముగా చెప్పవచ్చును. అద్వైతపరముగా జ్ఞానమును, ధర్మాచరణముగా ప్రపన్నతను ఉపదేశించిన గ్రంథరాజము ఈ భాగవత మొక్కటియే! భాగవత ధర్మావలంబులైన పురుషు లలో కొందరు శుద్ధజ్ఞానమును, కొందరు శుద్ధభక్తిని అవలంబించి కైవల్యప్రాప్తి పొందినట్లు ఈ గ్రంథమందలి ఉపాఖ్యానములవల్ల విదిత మగుచుండును. ప్రహ్లా దుడు అగర్భజ్ఞాని. గజేంద్రుడు "నీవే తప్ప నితఃపరం బెఱుగ" అని మొర బెట్టుకొన్న ప్రపన్నుడు. అంబరీషుడు ద్వాదశీవ్రత నిష్ఠాగరిష్ఠుడు. ఈ మువ్వుర కును మార్గములు వేరైనను ప్రాప్యస్థాన మొక్కటియే. కావున భాగవతము అద్వైతపురాణమా? విశిష్టాద్వైత పురాణమా? అని సంశయించువారు అది ఉభ యాత్మక మనియు, భాగవతభక్తి జ్ఞాననిరూఢ మైన భక్తియేకాని మూఢభక్తి కాదనియు, భాగవతజ్ఞానము ఈశ్వర సేవా పూర్వకమే కాని భక్తిరహిత జ్ఞానము కాదనియు గ్రహింపవలయును

అనువాద సరణి

భాగవతము భారతమువలె కథా ప్రధానముగా నడచిన స్వతంత్రాను వాదము కాదు. మరి మూలమును యథాతథముగా అనుసరించిన అస్వతంత్రాను వాదమును కాదు. మరియు కొన్నిచోట్ల కథామాత్ర ప్రాధాన్యము, కొన్నిచోట్ల శ్లోకానువాదము, కొన్నిచోట్ల అమూలక కల్పనలు, కొన్నిచోట్ల భాగవతవ్యాఖ్యాన పంక్తుల అనువాదమును ఇందు కలవు. కథారంభమున గల నైమిశారణ్య వర్ణన మునకు మూలము లేదు. అట్లే అష్టమస్కంధమున కూర్మావతారఘట్టమున చేయ బడిన మహాకూర్మ వర్ణనయు, సముద్రమథనవర్ణనయు, హాలాహల విజృంభణ వర్ణనయు సొంతములే. వీటికి గల మూలాధారము నామమాత్రము. సముద్ర మథనవేళ నావిర్భవించిన లక్ష్మీదేవియొక్క జననాదికవర్ణన మంతయు అమూల కము. వామనచరిత్రలో కూడ కొన్ని సొంతకల్పనలు కలవు. వామనుడు బలి చక్రవర్తి యజ్ఞశాల ప్రవేశించి –

ఉ॥ స్వస్తి జగత్త్రయీ భువనశాసనకర్తకు హాసమాత్ర వి
ధ్వస్త నిలింపభర్తకు నుదారపద వ్యవహర్తకున్ మునీం
ద్రస్తుత మంగళాధ్వర విధానవిహర్తకు నిర్జరీ గళ
న్యస్త సువర్ణసూత్ర పరిహర్తకు దానవలోకభర్తకున్.

అని యజమానుని యాశీర్వదించుట పోతన్నగారు చేసిన సందర్భశుద్ధి సహిత మైన కల్పన. దీనికి మూలము లేదు.

శుక్రుని హితమును పాటింపక -

శా॥ ఆదిన్ శ్రీసతి కొప్పుపైఁ దనువుపై నంసోత్తరీయంబుపైఁ
బాదాబ్జంబులపైఁ గపోలతటిపైఁ బాలిండ్లపై నూత్న మ
ర్యాదం జెందు కరంబుఁ గ్రిందగుట మీఁదై నా కరం బుంట మేల్
గాదే రాజ్యము గీజ్యమున్ సతతమే కాయంబు నాపాయమే!

అనుచు తన ధన్యత్వమును కొండాడుకొనిన బలిచక్రవర్తి ఉదారవాక్యములకు మూలాధారము లేదు. మరియు వామనుడు తన మూర్తిని విశ్వవ్యాపకముగా పెంచునపుడు -

మ॥ రవిబింబ మ్ముపమింపఁ బాత్రమగు ఛత్రంబై శిరోరత్నమై
శ్రవణాలంకృతియై గళాభరణమై సౌవర్ణ కేయూరమై
ఛవిమత్కంకణమై కటిస్థలి నుదంచద్ఘంటయై నూపుర
ప్రవరంబై పదపీఠమై ....

వెలుగొందె ననెడి రూపకల్పన పోతన ప్రతిభాజన్యము. ఈ భాగవతము నలంక రించిన మూలాధారము లేని ఇట్టి పద్యరత్నములు వందలకొలది కలవు. అట్టి పద్యములవలననే భాగవతము ఆంధ్రులకు నిత్యస్మరణపాత్రమైనది. వీటి నన్నిం టిని మించినది గజేంద్రమోక్ష ఘట్టము. గజయూధ ప్రస్థానము మొదలు యూధ పతి మకరిచే పట్టుపడువరకు గల కథ మూలమునకంటె అనువాదమున నెన్ని రెట్లో పెరిగినది. నిజమునకు అందు కథ లేనే లేదు. ఉన్నదంతయు వర్ణనయే. పోతన యితర సందర్భములలో వలెనే ఇచ్చటకూడ వర్ణనలచేతనే ఆ ప్రకరణ మును పెంపొందించెను. గజేంద్రుని స్తుతిమాత్రము ఇంచుమించు మూలానుసార ముగానే యున్నది కాని, ఆ స్తుతిమాలకు మేరుపూస యనదగిన ఈ క్రింది పద్య మునకు మూలము లేదు.

శా॥ లావొక్కింతయు లేదు, ధైర్యము విలోలం బయ్యె ప్రాణంబులున్
ఠావుల్దప్పెను మూర్ఛ వచ్చె తనువున్ డస్సెన్ శ్రమం బయ్యెడిన్
నీవే తప్ప నితఃపరం బెఱుఁగ మన్నింపన్ దగున్ దీనునిన్
రావే ఈశ్వర కావవే వరద సంరక్షింపు భద్రాత్మకా!

కొండలకైనను మలగని బలము గల ఆ గజేంద్రుడు విధివశమున మకరికి చిక్కి సహస్రవర్షములు పౌరుషము నెరపి దానితో పోరాడి తుదకు అలసి పురుషకార నిస్సారతను గ్రహించి ప్రపన్నుడై రావే ఈశ్వరా, కావవే వరదా అని చేసిన ఆక్రోశమే చాలును ! ప్రపన్నత్రాణపరాయణుడైన వైకుంఠుని భూలోకమునకు తీసికొనివచ్చుటకు. ఈ పద్యము భక్తిపరాయణత్వమునకు పరమావధి. ఆపై స్తోత్ర మంతయు ఉపనిషత్ప్రతిపాదిత మైన నిర్గుణతత్త్వ వర్ణనము.

గజేంద్రరక్షణార్థము "సిరికిన్ జెప్పక శంఖచక్రయుగమున్ జేదోయి సంధింపక" శ్రీమహావిష్ణువు సంరంభముతో వైకుంఠమునుండి దిగివచ్చుటయు, ఆయనను వైకుంఠపురమున గల ఆబాలగోపాలము అనుసరించుటయు పోతన గారు భావించి చిత్రించిన సన్నివేశమే ! మరియు దశమస్కంధములో రాసక్రీడా సందర్భమున గల రసగుళిక లని చెప్పదగిన పద్యములకు మూలము మృగ్యము. ఆంధ్రుల కెల్లరకు వాచోవిధేయమై యున్న ఈ క్రిందిపద్యము పోతనగారు ప్రసాదించిన అమృతభిక్షయే :

> "నల్లనివాఁడు పద్మనయనంబులవాఁడు కృపారసంబు పైఁ
> జల్లెడువాఁడు మౌళి పరిసర్పితపింఛమువాఁడు నవ్వు రా
> జిల్లెడు మోమువాఁ డొకఁడు చెల్వల మానధనంబు దెచ్చె నో
> మల్లియలార ! మీ పొదలమాటున లేఁడుగదమ్మ చెప్పరే !"

తెనుగున గల పురాణేతిహాసములలో భాగవతమునకుగల సర్వ ప్రజానురంజకత్వము మఱి దేనికిని లేదు. న్యాయముగా ఈ అనురంజకత్వము భాగవతము కంటె భారతమునకే యెక్కువ ఉండదగినది కాని సార్వజనీన మైన ప్రశస్తి భాగవతమునకే దక్కెను. దానికి కారణము లివి :

1. సంసార తరణోపాయముగా భారతము ఉపదేశము చేసిన పరమ ధర్మము దుష్కరమైన నిష్కామ కర్మయోగము. భాగవతము ఉపదేశించినది సుకరమైన భక్తియోగము నిష్కామ కర్మయోగము సామాన్యు డాచరింప దగినది కాదు. అది నిజముగా మోక్షసాధనములలో ఉత్తమోత్తమమే యైనను తిక్కనవంటి యే పరిపూర్ణులకో తప్ప సామాన్యలోకమున కసాధ్యము. భాగవతమున ప్రతిపాదింపబడిన భక్తియోగము సర్వప్రాణిసాధారణమైన తారక మంత్రము. నేటికిని ఆపద్వేళల గజేంద్రమోక్షమును సంజీవనిగా జపించువారున్నారు.

గోపికాగీతకంటెను, భగవద్గీతకంటెను ఎక్కువగా నధ్యయనము సేయువా రున్నారు. గొంతెత్తి ఆ ఘట్టముల యందలి పద్యములను పాడుకొనుటకంటె ఏ జపములును, తపములును అధిక ఫలప్రదములు కావు.

2. తెనుగున భారతములో నున్న శిల్పకౌశలము సర్వకళాసంపన్నులైన ప్రౌఢులకు గాక సామాన్యులకు అర్థముగాదు. కవిత్వమును గానముగా ఆలపింప దగిన పద్యములు భారతమున దొరకవు. ఆ గ్రంథమున పద్యముల సొగసు కొరకే పద్యములు వ్రాయుట యనునది జరుగలేదు. భారతములో సందర్భము నుండి విడదీసి ఏ పద్యమును ఆనందించుట పొసగదు. అది నిబిడమైన మూర్తి నిర్మాణము. ఇక భాగవతపద్యములు భజనకీర్తనలవలె, పెండ్లిపాటలవలె, ఏల పదములవలె అతిమధురములై ఎల్లరు ఎల్లవేళల పాడుకొనుటకు అనువై దేశ మెల్లెడల వ్యాపించినవి. ఆ పద్యములలోని శ్రుతి లయలు ఉచ్చారణ మాత్రము ననే మనస్సును లోగొను శక్తి గలవి. ఏ పద్యమున కా పద్యమే ఒక కావ్య మనిపించుకొనుచుండును. శిల్పనిర్మాణమున భారతముకంటె న్యూనమే యయ్యు భాగవత కవిత్వము ఎక్కువ లోకరంజక మగుటకు అందలి పద్యగత గీతియే కారణము.

3. భాగవతకవి అనుభవించిన దారిద్ర్యము, దాని నెదుర్కొని పోరాడిన ఆయన ధీరత్వము ఆశ్చర్యజనకములై లోకమునకు ఆ మహానుభావుని యెడ ఎక్కువ పూజ్యభావమును కలిగించెను. ఆ భావమే భాగవతమునకును సంక్రమిం చెను. విమర్శకులు ఎంతకాదన్నను వ్యక్తియెడగల గౌరవాగౌరవములు తత్కృత మైన కావ్యమునకుగూడ సంక్రమింపచేయుట మానవసహజము. మఱి మన జాతి లక్షణమును బట్టి సంపన్నులకంటె దరిద్రులకే పెద్దపూజలు జరుగుచుండును. ఇవిగాక మరి యేవైన కారణము లుండవచ్చును.

కవిత్వపరామర్శ

పోతన కావ్యశిల్ప మర్యాదలకు కట్టుపడిన కవి గాడు. ఆ ధర్మములకు అతీతుడైన భాగవతశేఖరుడు. భాగవతపఠనవేళ ఈ మర్మమును గుర్తించుకొనక పోయినచో ఆ గ్రంథమును పూర్తిగా ఆమోదింపలేము. అసలు భాగవతముననే సందర్భోచితిని, పాత్రౌచితిని కోల్పోయిన ఘట్టములు కొన్ని కలవు. అట్టివి అన్ని పురాణములకును సహజములే. ఒక ఉదాహరణమును చూడుడు :

హిరణ్యాక్షుని మరణమునకై విలపించుచుండిన అతనితల్లిదితిని ఓదార్చు సందర్భమున ఆమె రెండవ కుమారుడైన హిరణ్యకశిపుడు

సీ॥ సర్వజ్ఞు డీశుండు సర్వాత్ముఁ డవ్యయుఁ
దమలుండు సత్యుఁ డనంతుఁ డాఢ్యు
డాత్మరూపంబున నశ్రాంతమును దన
మాయాప్రవర్తన మహిమ వలన
గుణములఁ గల్పించి గుణ సంగమంబున
లింగ శరీరంబు లీలఁదాల్చి
కంపిత జలములో కదలెడి క్రియదోఁచు
పాదపంబులభంగి భ్రామ్యమాణ

ఆ॥ చక్షువుల ధరిత్రి చలితయై కానంగఁ
బడినభంగి వికలభావ రహితుఁ
డాత్మమయుఁడు కంపితాంతరంగంబునఁ
గదలినట్లు దోచు గదలఁ డతడు.

అని ఆత్మ తత్త్వము నుపదేశించుటేకాక, ఆ పైని శరీరానిత్యమును గూర్చి యజ్ఞోపాఖ్యానమనెడి ఒక బతిహ్యమును ఉదాహరించును. ఈ పలుకులు నిత్యానిత్య వివేక కలిమిచే పరమ భాగవతోత్తముడైన ప్రహ్లాదుని నానాబాధలు పెట్టి హింసించిన హిరణ్యకశిపుని నోట వెలువడ దగినవి కావు. ఇందు పాత్రౌచిత్యము లేదు. అందుచేతనే పురాణములలో వక్తృవిశేష శ్రోతృ విశేషముల విశేష వివేచన చేయతగదని ఒకచో చెప్పితిని. మూలమున అట్లున్నను ఆ కథను ఆ సందర్భమును సవరించుటకు పురాణానువాదకులు ప్రయత్నింపరు ! కాని మూలమునలేని ఇట్టి అసందర్భ వాక్యములే పోతనకూడ వ్రాసెను. ప్రహ్లాదుని గుణ వర్ణనలో "కన్నుదోయికి నన్యకాంత లడ్డంబైన మాతృ భావముచేసి మరలువాడు" అనియు "భవ్యవయోబల ప్రాభవో పేతుడై కామరోషాదుల క్రందు కొనఁడు" అనియు వ్రాయుటలో ఔచిత్యము లేదు. బాలుడు పంచ శరద్వయస్కుఁడనికదా కథలో చెప్పబడినది ! అట్టి వానికి స్వపర కాంతా భేదము, కామరోషాది భావన మొదలగు దుర్గుణములు లేవని చెప్ప దలచుటయే న్యాయము కాదు. పరమ భాగవతుల ప్రపత్తిలో అట్టి సుగుణ సంపద ఒక

అంశము. పోతన ఆ పద్యములలో వర్ణించినది ప్రహ్లాదు డనెడి బాలునికాక ఒక పరమ భాగవతశ్రేష్ఠుని అనుకొన్నచో ఆ పద్యార్థము ఆస్వాద్య మగును. కావున ఆయన ఈ కావ్యశిల్ప ధర్మములను పాటించిన కవి కాడు.

స్వభావముచే తిక్కన కవితా ప్రతిభ నాటకీయమైనట్లు పోతనది భావ కవితా ప్రతిభ. మరియు తిక్కన శైలి బుద్ధిగమ్యము. పోతనశైలి కర్ణపేయము. భాగవతము భక్తి ప్రధానమైన పురాణ మగుటయు, ఈ కవివతంసుడు మహా భక్తుడగుటయు కారణములుగా అందలిభక్తులతో ఈయన కవితాత్మకు తాదాత్మ్యము కలిగి తానుగా, తానే వారుగా ప్రవర్తించుచున్నాడా? యనెడి ఊహను కల్గించును. అందును భక్తి శృంగార భావ పరిపోషణము నందు పోతన అతి మాత్రమునకు పాల్పడు భావలోలుడు. శ్రీకృష్ణుని బృందావన విహారాదుల వేళ ఆనందమున ఉప్పొంగిన యమునానది వలెనే, భాగవతమున వెల్లి విరిసిన శృంగారరస ప్రాధాన్యమునకు పోతనగారిభావలోలతయే ప్రధానకారణము. పురాణేతిహాస కర్తలలో ఇట్టి భావావేశము కల వ్యక్తి ఇంకొకడు లేడు. ఈయన శృంగారము ప్రబంధ శృంగారము వంటిది గాక జీవేశ్వరైక్య ప్రతిపాదకమగు ఆధ్యాత్మిక శృంగార మగుటచే ఆ రసరాజము భాగవతమున పరమపవిత్రతను తాల్చినది.

ఆయనది స్త్రీ జనోచితమైన సరస కోమలహృదయము. సహజముగా భక్తుల హృదయము స్త్రైణ సౌకుమార్యము కలది (Femininely tender). భాగవతమున స్త్రీ పాత్రల పలుకులేవి ఆలకించినను చెవులకు చల్లగా హృదయమునకు హాయిగా వినబడును. ఒక ఉదాహరణ: పాండవులు అశ్వత్థామను బంధించి తెచ్చి తన యెదుట పెట్టినపుడు నిరపరాధులైన తన పుత్రులను నిద్రలో చంపిన అతనిని పరుషవాక్యములతో చిత్రహింస చేయవలసిన ద్రౌపది దానికి విరుద్ధముగా తల్లివలె మృదువుగా మందలించిన వాక్యములలో గల మార్దవము పోతనగారి హృదయ మార్దవము యొక్క బహిర్గత రూపమే!

కం॥ "భూసురుఁడవు బుద్ధిదయా భాసురుఁడవు శుద్ధవీరభట సందోహా
గ్రేసరుఁడవు శిశుమారణ మాసుర కృత్యంబు ధర్మమగునే తండ్రీ!

శా॥ ఉద్రేకంబున రారు శస్త్రధరులై యుద్ధావనిన్ లేరు కిం
చిద్ద్రోహంబును నీకుఁ జేయరు బలోద్రేకంబుతోఁ జీఁకటిన్
భద్రాకారులఁ జిన్నపాపల రణప్రౌఢక్రియా హీనులన్
నిద్రాసక్తుల సంహరింప నకటా! నీ చేతులెట్లాడెనో!

సమస్తకళలకును మూలధర్మములగు శ్రుతి లయలను గవిత్వమున ఛందో నిబద్ధమగు శబ్ద మెంతవరకు సాధింపగలుగునో పోతనవలె దృష్టాంత పూర్వకముగా చూపిన పురాణకవి యింకొకడులేడు. ఛందస్సంభవమైన మాధురి యాయనకు వలె నింకొక కవికి లభ్యము కాలేదు. ఆయనకు గల శబ్దాలంకార ప్రియత్వము దీనికి మఱికొంత వన్నె పెట్టినది. మితిమీఱినచోట్ల ననుప్రాసము అర్థానౌచిత్యమునకు పాల్పడిన పట్టు లున్నను, సముచిత ప్రయుక్తమయినచోట్ల నది భాగవత కవితా గానమునకు మృదంగ వ్యాపారమును నిర్వహించుచున్న ట్లుండును. కవి స్వేచ్ఛగా పాడుకొను భక్తి గానమును, ఆ గానమున కను రూపమైన మధురాతిమధురమైన శబ్దమును, ఆ శబ్ద సంఘమునకు మకుటాయ మానమైన యంత్య ప్రాసము గలసి భాగవత కవితా పఠనమును తాళమృదంగ ములతోడి గానసభగా ప్రవర్తింపజేయును.

తిక్కన — పోతన

శ్రీ ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణగా రొకసారి ప్రసంగవశమున తిక్కన ఆంధ్ర కవులలో సూర్యునివంటి వాడనియు పోతన చంద్రునివంటి వాడనియు చెప్పిరి. అనగా ఆంధ్రలోకమునకు వీరిరువురు రెండు వెలుగులన్నమాట. ఆంధ్ర జాతికి తెలుగువేదము లనదగిన మహాగ్రంథములను ప్రసాదించిన గురు మూర్తులు. కేవల కవులు కాక ఇరువురును ప్రవక్తలని చెప్పదగిన ద్రష్టలు. హరిహరాభేదము, నిష్కామ కర్మ యోగమును తిక్కన ఉపదేశము. శ్రీకృష్ణ భక్తి యోగము పోతన మంత్రము. తిక్కన ఉపదేశమునకు బీజాక్షరములు 'సోఽహం'. పోతన మంత్రమునకు 'దాసోఽహం'. అయ్యు సిద్ధివేళ పోతనయు నద్వైతియే కాని విశిష్టాద్వైతికాడు. సూక్ష్మముగా విచారించినచో ఆంధ్రులమనః క్షేత్రముల యుగయుగముల నుండి వేరు నాటుకొని యున్న ఈ రెండు ఆధ్యాత్మిక లక్షణములను (నిష్కామ కర్మ జ్ఞాన నిరూఢమైన భక్తి) ఈ ఇరు వురు మహాకవులు తమ మహాగ్రంథములలో ప్రతిఫలింపజేసి తాము జాతికి ప్రతినిధులుగా నిలబడుటయే కాక తమ జాతి యాధ్యాత్మిక సంపదకు వ్యక్త స్వరూపమును నిలుపబెట్టిరి.

పోతన జీవితము తిక్కన జీవితము వలె పరిపూర్ణమైనది కాదు. ఆయన నిస్పృహత్వము వల్ల ఐహికానుభవము దూరమైనది. ఈ కొఱతయే ఆయన కళా

దక్షతలోను లోటు దెచ్చినది. ఆ ఉభయసిద్ధియే తిక్కనను శిల్పపారంగతుని జేసినది. లోకమును ప్రకృతిని కన్నార చూచి మనసార ననుభవించిన కవికి గలుగు అనుభవములు శిల్పనిర్మాణములో నెంతో సహాయకారి యగును. దీని యెడ విముఖతగల కవి, సృష్టికి ప్రతిసృష్టి యనదగిన శిల్పనిర్మాణములలో కృతహస్తుడగుట సంశయాస్పదము. జీవితానుభవ మెంత విశాలముగ నున్న కవితాప్రపంచసృష్టి యంత గంభీరముగా సజీవముగా నుండును నిస్పృహు లైన కవులు కాల్పనికలోకములను సృష్టింపకలరే కాని స్వాభావికమైన మానవ లోకమును సృష్టింపలేరు. అసలు కళా భేదములలోనే స్వాభావికమని యొకటి కాల్పనికమని యొకటి-రెండు కలవు. ఈ రెంటిలో మొదటిది తిక్కన కళ: రెండవది పోతన కళ. స్వాభావిక కళ యనగా చూచినది చూచినట్లు చిత్రించుట కాదు. అట్టి చిత్రణము శిల్పమే కాదు. శిల్ప ప్రపంచ మెప్పుడును జగదతీతము గనే యుండును. స్వాభావికశిల్పి ఆ అతీతమును లక్ష్యముగా నుంచుకొని మానవు నక్కడకు గొంపోవుచు, ఈ వాస్తవ జగత్తు కూడ చూపుచుండును. అనగా ప్రత్యక్ష జగత్తును ప్రతిఫలింపజేయుచునే ఆదర్శ జగత్తు సృష్టింపగల దన్నమాట. ఇక కాల్పనిక శిల్పి ఈ ప్రపంచమును సరకుగొనడు అతని లక్ష్యము వలెనే అతని సృష్టియు లోకాతీతమే. ఈ ఇరువురకు గల ఈ భేదము సామాన్య స్థూల ధర్మముగా జెప్పినదే కాని ఏకాంత లక్షణము కాదు. తిక్కన పూర్తిగా నేకాంత వాస్తవిక శిల్పియనిగాని, పోతన ఏకాంత కాల్పనిక శిల్పియని కాని దీని యర్థముకాదు. ఈ భేదము వారి మనోధర్మములలోనే యున్నది. సహజముగా ఉత్తమ నాటకకవి విధిగా స్వభావమునే ఆశ్రయించి నడచును. ఉత్తమభావ కవి నిరంతరము ఆదర్శ జగత్తునే ఆశ్రయించును.

హృదయమున పొంగి పొరలిన రసభావములు నెప్పట్టున పట్టి పోసిక యొక బిందువును సముద్రముగా విస్తరింపజేయు శక్తి పోతనది. వెల్లివిరిసిన భావోద్రేకమును మహాకవి యెంతవరకు నిగ్రహించుకొన గలడో ప్రదర్శించిన వాడు తిక్కన. భావ పరిప్లుతి రసస్ఫూర్తికి దోహద మైనట్లే భావ నిగ్రహము కావ్య కళాసిద్ధికి ప్రాథమిక ధర్మము. రసము పేర కళా న్యూనతగాని, కళా వ్యాజమున రస లోపముగాని కలిగినపు డారెండును వర్జనీయములే! ఆ సామ రస్య సంపాదనమే ఉత్తమ కవితకు ముఖముద్ర. భావ కవులలో పెక్కురకు హృదయములు రస నిమగ్నములైనట్లే దృష్టియు అశ్రుపూరిత మగును. నీరు

గ్రమ్మిన ఆ కన్నులతో వారు వర్ణ్య వస్తువును సమగ్రముగా చూడజాలరు. అనగా బుద్ధి జ్యోతి మసకమసకలాడి కథార్పితములైన వస్తువుల సముచితాంగ ప్రత్యంగ స్థానాది ధర్మములను చక్కగా చూడజాలరు. తిక్కనకువలెనే పోతనకు శిల్పసిద్ధి యున్నచో ఆయనను మించినకవి ఈ ప్రపంచమున నుండెడి వాడు కాడు. విధివిలాస మట్టి సమగ్రత నుండనీయదు.

తిక్కన లోక ప్రవృత్తి యందువలెనే కావ్యము నందును వ్యక్తావ్యక్త స్వరూపుడుగా పట్టువడియు, పట్టువడక నడచును. ప్రతి వాక్యమునందును ఆయన మూర్తి స్ఫురించుచునే యుండును. మరల కాదనిపించుచుండును. ఇక పోతనయో సంసారమున పట్టుపడక పోయినను కవిత్వమున స్పర్శ మాత్రము ననే చేతి కందును. నాటక కవులకును భావ కవులకును గల ముఖ్య భేద మిదియే ।

భో గి నీ ద ం డ క ము

ఒక వేశ్యయువతి సుందరాకారుడైన సర్వజ్ఞ సింగమనాయకుని వలచి, వలవంతకు లోనై వ్యథ చెందుచుండగా ఆమె తల్లి అది కులాచార విరుద్ధమని కుమార్తెను మందలించి హితము గరపును. ఆ తరుణి తల్లిమాటలను సరకు గొనక తెగించి యెటో నాయకుని సన్నిధానమునకేగి పాదములపైబడి తన్నేలు కొమ్మని అర్థించును. అతడు ఆమె ననుగ్రహించి ఏనుగుపై నూరేగించి ప్రియు రాలిగా స్వీకరించి అనుగ్రహించును. ఈ కథాలేశమే ఇందలి ఇతివృత్తము. ఇందు వేశ్యమాత పుత్రికకుచేయు హితోపదేశము చాల సొగసుగా నుండును. ఇది పోతన కృతముగా గ్రంథాంతమున ఈ క్రింది పద్యము కలదు.

ఉ॥ "పండిత కీర్తనీయుడగు బమ్మెర పోతన యాసుధాంశు మా
ర్తాండ కులాచ లాంబునిధి తారకమై విలసిల్ల భోగినీ
దండకమున్ రచించె బహుదాన విహర్తకు రావు సింగ భూ
మండల భర్తకున్ విమత మానవనాథ మదాపహర్తకున్"

ఈ సింగ భూపాలునకే సర్వజ్ఞ సింగుడను బిరుదు కలదు. ఇతని తండ్రి అనపోతనాయకుడనియు, తాత సింగభూపాలుడనియు ఈ దండకముననే కలదు. ఇతని కాలము 1480–1475. శ్రీనాథుడు-

"ఎట్లు మెప్పించెదో నన్ను నింకమీద
రావు సింగ మహీపాలు ధీవిశాలు
నిండు కొలువున నెలకొనియుండి నీవు
సకల సద్గుణ నికురంబ శారదాంబ."

అని సరస్వతిని వేడుకొనుట ఈ రాజును సందర్శించబోవు సందర్భముననే. 1475 సంవత్సరము వరకు రాజ్య మేలినను ఈ వేశ్యా ప్రణయగాథ అతని అపరవయస్సున కాక కౌమారదశలోనిది కాదగును. కానిచో ప్రాయంపు టౌచిత్యమే యుండదు. అప్పట్ల రాజ్యపాలన ఆరంభకాలమున యెప్పుడో జరిగి యుండును. ఈ దండకము పోతనయే వ్రాసిన దగుచో ఆయనకూడ ముప్పది సంవత్సరముల ప్రాయము వాడగును. కాబట్టి పోతన శ్రీనాథునికంటె 15-20 సంవత్సరములు చిన్నవాడు. పోతన శ్రీనాథ సర్వజ్ఞసింగులు సమకాలికు లగుట యథార్థము. చిన్ననాడు ఈ దండకము వ్రాసి పెట్టిన చనవు బలిమినే సింగమనాయకుడు భాగవతమును తన కంకిత మిమ్మని అర్థించుటయు ఆయన నిరాకరించుటయు జరిగి యుండవచ్చును.

ఇది పోతన కవిత్వమగునా? కాదా యని చిరకాలమునుండి వివాదము కలదు. ఎన్ని కడగండ్లకైన నొప్పుకొని భాగవతమును నరాంకితము జేయని ఈ స్వార్థత్యాగి, యీ మహాభక్తుడు రావు సింగమహీపాలుని వేశ్యపై దండక మును వ్రాసెననుట సహింపలేక విమర్శకులు కొందరది పోతన కృతము కాదందురు. ఇతరకవులకు ప్రయత్న సాధ్యమును భాగవతకవి కాజన్మ సిద్ధము నగు ననుప్రాసాలంకార మీ దండకమున ప్రతి పంక్తిలోను పరిస్ఫుట మగు చున్నది. అదిగాక కర్తృనామము సయితము పోతనదిగానె గ్రంథస్థమయి యున్నది. కావున దీనిని పోతన వ్రాసి యుండవచ్చును. ఆ రోజులలో కీర్తి హేతువులుగా పరిగణింప బడినట్టియు రాజానుగ్రహకారకము లైనట్టియు నిట్టి రచనలు దండకాదులు పెక్కుగా గలవు. ఈ రచనవలన పోతన కీర్తికి కళంకముగాని ఆయన భక్తికి మాలిన్యముగాని అంటదు. చిన్న వయసున విద్వ త్ప్రభువగు నా రాజు కోర్కెపై ఆ దండకమును వ్రాసి యుండవచ్చును. గ్రంథమును నరాంకితము చేయగూడదను నియమము వయః పరిణామమునుబట్టి కలుగు సంస్కారము కావచ్చును. అదిగాక ఆంధ్ర కవులలో చాలమంది రాజుల కోర్కెలనుబట్టి వారి ప్రియురాండ్రపై పట్టపుదేవులపై అనేక శృంగార

దండకములను వ్రాసి యిచ్చిరి. రాజులు కోరిన చిత్రపటములను రచియించెడి చిత్రకారు లుండగా, వారిని కాదని వీరినే తిరస్కరించుటకు హేతు వుండరాదు. అది వేశ్యా చిత్రమనికాని శృంగార ప్రధానమనికాని యా చిత్రకారుడు నీ కవియు నేవగించుకొని యుండరు. మఱి ఈ వేశ్యలు నేటి బోగమువాండ్రు కారు. వారికి పట్టమహిషితో సమానమైన గౌరవ ప్రతిపత్తు లుండెడివి. తంజావూరిలో మధురవాణి, రంగాజమ్మ మొదలగు వేశ్యలు సమస్త విద్యా సంపత్తిచే సభలలో నగ్రస్థాన మలంకరించిన మహనీయురాండ్రు. ప్రతాపరుద్రుని ప్రియురాలు మాచల్దేవి గొప్పదనమును శ్రీనాథుడు క్రీడాభిరామమున వర్ణించెను గదా! ఆ మర్యాదలు ఆ కాల ధర్మములు వేరు. నేటి యాచారములనుబట్టి వాటిని తిరస్కరించుట తప్పు.

భోగినీ దండకమువంటి కొన్ని తెలుగు దండకములు :

1. చంద్రకవి—మైసూరు రాజైన కృష్ణ ప్రభువు నాస్థానకవి (పద్మావతీ దండకము)
2. నుదురుపాటి సాంబన్న — పుదుకోటలోని తొండైమాన్ ఆస్థానకవి (చంద్రాననా దండకము.)
3. లక్ష్మీదాస కవి — పద్మినీ దండకము (కూర్మేటి రాయప్ప అను సంపన్నుని కోర్కెపై వ్రాసినది.)
4. గణపవరపు వెంకటకవి—విద్యావతీ దండకము. ఇట్టివి పెక్కులు.

దండకములు :

పాటలవలె, పదములవలె దేశ మంతట వ్యాపించి వాఙ్మయముగ బరిగణింపబడుచున్న రచనలలో దండక మొకటి, శతకములలోవలె దండకములలో కూడ సగపాలుకంటె నెక్కువ భక్తిపరములయి యున్నవి. ఆ భక్తిభావము వీటిలో స్తోత్రరూపము దాల్చును. వాఙ్మయ వ్యవస్థాపకులైన పెద్ద కవులు సైతము తమ తమ గ్రంథములలో వీనిని స్తోత్ర పరముగానే రచించిరి. భారతారణ్య పర్వమున ఈశ్వర దండకము, నైషధమందలి భీముని సరస్వతీ స్తోత్రము, కళాపూర్ణోదయ మందలి మణికంధరుని శ్రీకృష్ణ స్తోత్రము మొదలైనవి.

ఇక ప్రత్యేక దండకశాఖలో ప్రధానములైనవి మహాలక్ష్మీ దండకము, ఆంజనేయ దండకము, నృసింహ దండకము మొదలైనవి. ఇవి ఆపన్నివారకములని ప్రజల నమ్మకము. ఇవికాక సాంఘికములగు తేలిక దండకములును గలవు. వింతలు విశేషములు జరిగినపుడో, దేశోపద్రవములు వాటిల్లినపుడో, నవ్వులాటకో, మొట్టికో ఆయా ప్రాంతీయులు వ్రాసిన దండకము లట్టివి: ఉప్పెన దండకము (బందరు), జమాబంది దండకము మొదలగునవి.

వీరభద్ర విజయము

భాగవతములో దక్షాధ్వరధ్వంస సందర్భమున పోతన చేసిన శివనిందా పాపము సమసిపోవుటకై ఆయన ఈ వీరభద్ర విజయమును రచించెనని లోకమున ఒక పుక్కిటి పురాణము గలదు. ఆ విషయమే వీరభద్ర విజయమున షష్ఠ్యంతములకు పూర్వము ఒక పద్యములో నున్నది. ఆ పద్య మిది:

ఉ॥ "భాగవత ప్రబంధ మతిభాసురతన్ రచియించి దక్ష దు
ర్యాగ కథా ప్రసంగమున నల్పవచస్కుఁడనైతి తన్నిమి
త్తాగత వక్త్రదోష పరిహారముకై యజనైకశైవ శా
స్త్రాగమ వీరభద్ర విజయంబు రచించెద వేడ్క నామదిన్."

ఈ పద్యము కొన్ని వ్రాత ప్రతులలో లేదట. లేని మాటయే నిజమై యిది ప్రక్షిప్తమేయయి యుండినచో గ్రంథ రచనావివాదము సగము పరిష్కారమగును. ప్రక్షిప్తము కాదనెడి వాదమును ఈ పద్యమునుబట్టియే గ్రంథము పోతన కృతము కాదని పూర్వ పక్షము చేయవచ్చును. ఎట్లనగా భాగవతమున శివనింద చేసినవాడు దక్షుడుగాని పోతనగాదు. పాత్ర నోట పల్కించిన దుర్వాక్య పాపఫలము రచయిత అనుభవింపవలసినవాడే యయినచో కవులందరును పుణ్యపురుషులనే పాత్రలుగా నెన్నుకొని వారినోట వెడలెడి సద్వాక్యములతోనే కథలు నడుపవలసి వచ్చును. ఇది అసంభవము కదా! రామాయణమున రావణునిచే కథావశమున సీతారాములను నిందింపజేసిన వాల్మీకి పాప ప్రాయశ్చిత్తము చేసికొనవలెనా? మఱి ఈ భాగవతముననే ఆ దక్షాధ్వర ధ్వంసముననే నందికేశుడు వేదములను, దేవతలను అతిపరుషముగా దూషించెను. శివనిందా పాపమువంటిదే ఈ వేదనిందా పాపముకూడ; వీరభద్రవిజయ రచనతో శివనిందా పాపముపోవుట నిజమేని మరి ఈ వేదనిందా పాపము పోవుటకు పోతన

ఇంకొక గ్రంథమును వ్రాయవలెగదా! ఇవన్నియుగాక యీ వీరభద్ర విజయము నవే దక్షాధ్వర ధ్వంస కథనము మరల కలదుకదా! వీరభద్ర విజయమునకు ఆ దక్షాధ్వరమే పూర్వరంగము. మరి ఇయ్యెడను ఆ దక్షుడు శివనింద చేయ వలసి వచ్చెను. అట్లు చేయనిచో కథయే నడువదు. అందుచే నీ గ్రంథము రచించుటవలన పోతన రెండుమార్లు శివనింద చేసినవా డయ్యెను. కావున నీ గ్రంథ రచనకు శివనిందా పాప ప్రాయశ్చిత్త వ్యాజము కారణము కాజాలదు. ఆ పై పద్యమును, లోకవదంతిని విస్మరించి యీ గ్రంథ రచనా విషయమును పరిశీలింతము

ఈ గ్రంథ రచనకు పోతనను ప్రోత్సహించినవారు ఆయన గురువైన ఇవటూరి సోమశేఖరుడు. ఆ గురువు పోతనతో

తే॥ "…. …. …. ఇప్పుడు మాకెల్ల నూహలోన
వింత పండువు బోలెను వీరభద్ర
విజయమెల్లను వినఁగడు వేడ్కయయ్యె
నది దెలుంగున రచియింపు మభిమతముగ.

ఆ.వె॥ చిన్నవాఁడననియుఁ జెక్కు సంస్కృతులను
విననివాఁడ ననియు వెరపుమాను
మత్ప్రసాద దివ్య మహిమచే నెంతైనఁ
గవిత చెప్ప లావుగలదు నీకు."

అని పలికెను. దీనినిబట్టి పోతన భాగవతానంతరమున కాక చిన్ననాడే యీ గ్రంథమును గురు నాదేశము ప్రకారము వ్రాసి యుండవచ్చును అట్లగుచో శివనిందకును, ఈ రచనకును ఏమియు సంబంధములేదు. కాని తీరని సందేహ మొకటి కలదు. ఈ రచనా కాలమునాటికి పోతన ఇంచుమించు వీరశైవు డని చెప్పదగిన పరమ మాహేశ్వరుడు. అందుకు నిదర్శనముగా అవతారికలో పద్యములు గలవు. మరి ఆ అవతారికలోనే 'జనక శిక్షిత నిహితాక్షరాభ్యా సుండను" అని చెప్పుకొనెను. అనగా తన తండ్రియే తన విద్యా గురువు అని దాని అర్థము. అదియునుగాక గద్యలో "శ్రీమన్మహామహేశ్వర ఇవటూరి సోమనారాధ్య దివ్యశ్రీ పాదపద్మారాధక కేసనామాత్య పుత్ర పోతయ నామ ధేయ ప్రణీతంబైన" అని సోమనారాధ్యుని గురుత్వమును ఉగ్గడించుకొనెను.

ఇక భాగవతములో ఇందుగల వీరశైవ భక్తుల నామస్మరణమైననులేదు. తండ్రి గారు చేసిన విద్యాగురుత్వమును విస్మరించి సహజపాండిత్యుఁడని చెప్పు కొన్నాడు. తొలినాటి వీరమాహేశ్వరుడు ప్రౌఢ వయస్సున వైష్ణవము పుచ్చు కొని, విద్యాగురువు మతగురువు తలపునకు రాని రెండవ జన్మ మెత్తెనా? అనెడి సంశయము పోతన యెడ తాత్పర్యముగల విద్వల్లోకమును మిక్కిలి బాధిం చును. ఈ సంశయము తీర్చగల సోపపత్తికమైన వాదము ఇంతవరకు వెలు వడలేదు.

ఇంకొక విషయము. భాగవతమున కానవచ్చు పోతనగారి కవితా లక్షణ ములు ఈ గ్రంథమున మచ్చునకైనను కానరావు. ఇది చిన్ననాటి కవిత్వము కనుక భాగవతశైలి యీ గ్రంథమునాటికి పరిణమింపలేదేమో అని అనుకొంద మన్నను అది పొసగదు. ఏమన పరిణామ దశయందలి శైలీవిశేషములు ఆరంభ దశయందు అంకురములుగా పొడగట్టుచునే ఉండును. మొదట అంకు రములేని పరిణామము ఎయ్యెడను జరుగదు.

—: 0 :—

జక్కన
విక్రమార్క చరిత్ర

ఇతని విక్రమార్క చరిత్ర వెన్నలకంటి సిద్దన మంత్రికి అంకితమీయ బడినది. ఆ కృతిపతి 1423 నుండి 1447 వరకు విజయనగర రాజ్యమును పాలించిన ప్రౌఢ దేవరాయల కాలములో, ఉదయగిరి దుర్గాధిపతిగానో ఆ దుర్గ పరిపాలకుని మంత్రిగానో పెద్దపదవి యందుండిన ఒక సంపన్నుడు. ప్రౌఢ దేవరాయని ప్రధాన మంత్రియు దండనాయకుడునైన చామనామాత్యుడు ఈ సిద్ధయ మంత్రికి చామరచ్ఛత్రాందోళికాది రాజపరిచ్ఛదములనిచ్చి గౌరవించినట్లు ఈ గ్రంథమున కలదు. శ్రీనాథునకు ముత్యాలశాలలో కనకాభిషేకము చేసిన విజయనగర ప్రభువు ఈ ప్రౌఢ దేవరాయలే. కావున జక్కన శ్రీనాథునకు సమకాలికుడు. వయస్సున వారిరువురిలో ఎవరు జ్యేష్ఠులో చెప్పలేము; బహుశః సమవయస్కులై యుండవచ్చును.

విక్రమార్క చరిత్ర అనెడి యీ గ్రంథమునకు ఉజ్జయినీపురము నేలిన విక్రమార్క చక్రవర్తి కథానాయకుడు. ఆ చక్రవర్తి చారిత్రక పురుషుడైనను అతని గూర్చి చెప్పబడిన ఇందలి కథలు చారిత్రకములుగా కన్పట్టవు; వాటిలో కొన్నిట లేశమాత్రముగానైన వాస్తవికత ఉండిన ఉండవచ్చునుగాని, అతి మానుషమైన ఆ కథా సముద్రమునుండి ఆ లేశమును ఉద్ధరించుట అసాధ్య మైన కృత్యము. కావున నీ గ్రంథము చారిత్రక పురుషుని పేరుమీద ఉన్నను గ్రంథ విషయము మాత్రము చిత్రాఖ్యాన జాతిలో చేరును. తెలుగులో దీనికి సాటిరాగల పూర్వ గ్రంథము కేతన దశకుమారచరిత్ర మొక్కటియే. దాని యందువలె దీనియందును చిత్రవిచిత్రములైన సాహస కృత్యములే వర్ణింప బడినవి. అయితే దశకుమారచరిత్రతో ఆ సాహస కార్యములు నాయకునితో పాటు అతని మిత్రులుకూడ నెరవేర్చినవి. ఈ గ్రంథమున ఆ సాహసము లన్నియు నాయక కృతములే. మరి దశకుమార చరిత్ర కథలలో విక్రమార్క కథలో నున్నంత ఉదాత్తతలేదు. ఈ సాహస కార్యములనుబట్టియే విక్రమార్క

నకు సాహసాంకుడను బిరుదు కల్గినది కాబోలు. తన పేరుమీద ఒక శకమును నెలకొల్పిన విక్రమార్క చక్రవర్తి క్రీ. పూ. మొదటి శతాబ్దమున ఉజ్జయిని రాజధానిగా సామ్రాజ్యమును పాలించినట్లు చరిత్ర ప్రసిద్ధమే. ఆ అంశముతో పాటు వరరుచి, భట్టి, భర్తృహరి అనెడి ముగ్గురు మహానుభావులు ఆతని ఆస్థానమును అలంకరించినట్లు లోక వదంతి కలదు. అది యెంతవరకు చారిత్రక సత్యమో లోకమెఱుంగదు. ఆ నలుగురును సోదరులుగా సమర్థించెడి కథ యీ గ్రంథారంభముననే కలదు. దాని సారాంశమిది—

శృంగార శేఖరుడను ఒక రాజు మధురాపురమును పాలించుచుండెను. ఆతని ఆస్థానమునకు విద్యా వినయ సంపన్నుడును, సుందరాకారుడునైన ఒక బ్రాహ్మణ కుమారు డేతెంచెను. ఆతనిపేరు చంద్రగుప్తుడు. రాజాతనిని సర్వవిధముల మన్నించి ఒక కారణమున అతనికి తన పురోహితునియొక్కయు తన యొక్కయు, తన కోశాధికారియొక్కయు, సేనాధిపతియొక్కయు పుత్రికలను ఇచ్చి వివాహములుచేసి తన రాజ్యమున కొంతభాగము సమర్పించెను. ఆ నలుగురు కన్యలును క్రమముగ బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ, వైశ్య, శూద్రకుల సంజాతలు కనుక ఆ నలుగురకు జన్మించిన నలుగురు కుమారులు క్రమముగా ఆ కులముల వారే అయిరి. వారిలో వరరుచి బ్రాహ్మణ యువతికిని, విక్రమార్కుడు క్షత్రియ యువతికిని, భట్టి వైశ్య యువతికిని, భర్తృహరి శూద్ర యువతికిని జన్మించిరి, తండ్రియైన చంద్రగుప్తుడు తన కుమారులను సర్వ విద్యాపారంగతులను జేసి రాజ్యభారము వారికప్పజెప్పి తాను తీర్థయాత్రలు సేవింపబోయెను. తండ్రి అనతిని విక్రమార్కుడు పట్టాభిషిక్తుడై భట్టిని మంత్రిగా జేసికొనెను. వరరుచి ఆస్థాన విద్వాంసుడయ్యెగాబోలు. భర్తృహరి జనకుని ఐశ్వర్యమును అనుభవించుచు సుఖజీవనము చేయుచుండెను. కాని కొంతకాలమునకు భర్తృహరి తన భార్యయగు అనంగసేన అనెడి దుశ్శీలచే వంచితుడై సంసారమును రోసి తపస్సున కేగెను. ఆ సందర్భముననే ఆ విరక్తుడు సమర్థుడైన మంత్రి రాజునకు శ్రీరామరక్ష కాగలడని అన్నకు ఉపదేశించి అందుకు నిదర్శనము ససేమిరా కథ చెప్పెను. విక్రమార్కుని జననాదికమును గూర్చిన ఈ కథ కల్పితమో చారిత్రకమో తెలియదు. అపై కథలన్నియు ఆ రాజు చేసిన సాహస కార్యములకు సంబంధించినవి. ఈ గ్రంథమున విక్రమార్క నాయకములైన అట్టి కథలు సుమారు పది కలవు. అవి అన్నియు ప్రధానముగ ఆ రాజు

యొక్క (సాహసము, వదాన్యత, త్యాగము, పరహితచింత, బుద్ధికౌశలము, ఉపాయశాలిత్వము, కార్యదక్షత, ఉత్సాహము, వశీకరణచతురత, సరసత్వము, పరాక్రమము ఆదిగా గల) అసాధారణ గుణవిశేషములకు ఉదాహరణములుగా చెప్పబడినవి. అంతేగాని చారిత్రకముగా అతడు నిర్మించిన సామ్రాజ్యము గురించియు, ఆస్థానము గురించియు వినదగిన అంశములు ఇందు దొరకవు. పేరును బట్టి ఇది చారిత్రాత్మకకావ్య మని భ్రమపడరాదు.

సంస్కృతమున విక్రమార్కచరిత్ర యనియు, బేతాళ పంచవింశతి యనియు పేర్లతో విక్రమార్కునకు సంబంధించిన కథలు గల గ్రంథములు కలవు. వాటిలో మొదటిదానిలో గల కొన్నికథలతో ఇందలి కథలకు వస్తుసామ్యము కలదు. అంతమాత్రమున అది ఈ గ్రంథమునకు మాతృక యని చెప్ప జాలము. మరి జక్కన ఇది ఒక సంస్కృతగ్రంథమునకు అనువాదము అనిగాని, స్వతంత్రరచన అనిగాని అవతారికలో చెప్పలేదు. అందుచే ఇందు చాల భాగము అతని స్వంతరచనయే యని ఊహింపవచ్చును.

ఇపుడు లభ్యమైయున్న "విక్రమార్క చరిత్ర" యనెడి సంస్కృత వచన గ్రంథము కాదంబరి వలె, హర్షచరిత్ర వలె ప్రౌఢశైలి కలది కాదు. దాని శైలి కొంత పంచతంత్రశైలిని కొంత దశకుమారచరిత్ర శైలిని పోలి మధ్యమ పణితిని అలరారుచుండును. చిత్రాఖ్యానములకును నీతికథలకును అట్టి శైలియే సముచితమైనది. ఆ కథలు ఈషద్భాషాపరిచయము గల సామాన్యులు తమంత చదువుకొని ఆనందించుటకు ఉద్దేశింపబడినవి. అంతేగాని కావ్యనాటకాదుల వలె గురువుల నాశ్రయించి పాఠము చదువుకొనుటకు ఉద్దేశింపబడినవి కావు. జక్కన విక్రమార్కచరిత్ర పద్యమయము గావున ఆ కథలనే ఇతడు ప్రౌఢముగా ప్రబంధశయ్యలో సంతరించుటకు ప్రయత్నించెను. ఈ క్రింది పద్యము అతని సంకల్ప మట్టిదే యని చెప్పుటకు తార్కాణము :

చ॥ తలపఁ దదీయ నాయకవితానము కంటెను సాహసక్రియా
కలిత వదాన్యతాది గుణగౌరవరేఖల విక్రమార్క భూ
తలపతి యెక్కుడై నెగడఁ దచ్చరితంబు ప్రబంధశయ్యగాఁ
దెలుఁగునఁ జెప్పి యా కృతిపతిత్వము మా కొడగూర్పు నేర్పునన్.

ప్రబంధశబ్దమునకు నిర్వచన మేమి? దానికి లక్ష్యభూతములైన గ్రంథము లేవి? అనెడి ప్రశ్నలను గురించి స్థలాంతరమున చెప్పెదను. ఇచ్చట జక్కన ఉద్దేశించిన ప్రబంధశయ్యకు అర్థము కావ్యోచితమైన శైలి అని చెప్పు కొనిన చాలును వాఙ్మయములో కావ్యశైలికి ప్రధానముగా కావలసినది రస వత్త. రెండవది శబ్ద అలంకారిక విన్యాసము. కావున చక్కని పదగుంభనము రససంపాదనము గల రచన ప్రబంధ మనిపించుకొనును. అంతేగాక, ఆ రచన ముక్తకాది చాటుపద్యమయము కాకుండ వస్తునిబద్ధమై యుండవలెను. ఆ వస్తువు యథావస్థముగా సముచిత వర్ణనలతో అలంకరింపబడవలయును. ఇట్టి గుణ విశేషములు కలదానినే జక్కన ప్రబంధశయ్య యని నిర్దేశించి ఊహించి యుండవచ్చును.

యథార్థమైన ఉత్తమప్రబంధము ఈ శయ్యామాత్రము చేతనే సిద్ధి పొందదు. దానిలో పాత్రచిత్రణము ప్రత్యక్షకల్పమైన నాటకీయత మొదలగు ఇతర శిల్పవిశేషము లుండును. ఆ శిల్పనిర్మాణము రాబోవు ప్రబంధయుగము నందు మహాప్రబంధకర్త లనిపించుకొన్న చాలమంది పెద్దకవులకే వశమయిన కృత్యము కాదు. ఇక యథార్థమైన ప్రబంధావతరణము జరిగీ జరగని కాలములో పుట్టిన విక్రమార్కచరిత్ర యనెడి కథలసంపుటిలో ఆ శిల్పము నాశించుట నిష్ప్రయోజనము. జక్కన చక్కని వెలితిలేని పదములకూర్పుతో సుబోధముగా మల్లెపూలదండవలె గుబాళించు సమాసములతో పద్యము వ్రాయగల మేటికవి. ఒకచో చెప్పినది మరియొకచో చెప్పవలసివచ్చినప్పటికిని పునరుక్తి దోషమును రానీయక క్రొత్తదనమును వెలయింపగల నేర్పరి. సంస్కృతాంధ్రముల రెంటిం టను సమానాధికారము గల శబ్దసామగ్రి సంపన్నుడు. పూర్వకవు లందరివలెనే నానాశాస్త్ర వైదుష్యము గల మనీషి. ఈ గుణముల కలిమివల్లనే స్తుతిపాత్రమైన పూర్వకవివర్గమున గణింపబడెను.

విక్రమార్క చరిత్రమునే జక్కన తరువాత అర్ధశతాబ్ది కాలములో కొఱవి గోపరా జనెడి మఱియొకకవి సింహాసనద్వాత్రింశిక యనెడి పేరుతో రచించెను. ఈ రెండు గ్రంథములకు గల భేదసాదృశ్యములను కొఱవి గోపరాజు ప్రకరణమున జెప్పెదను.

—.o:—

అనంతామాత్యుడు

అనంతుడు జక్కనకువలెనే శ్రీనాథునకు సమకాలికుడు. కవిసార్వభౌమునికంటె వయస్సున 5-10 సంవత్సరములు చిన్నవాడని చెప్పవచ్చును.

ఇతడు భోజరాజీయ మనెడి ఒక కథాకావ్యమును, ఛందోదర్పణ మనెడి ఒక ఛందశ్శాస్త్రమును (దీనికే అనంతుని ఛందస్సని పేరు. దానిలో కొంత వ్యాకరణవిషయము కూడ కలదు.), రసాభరణము అనెడి ఒక అలంకార శాస్త్రమును రచించెను. ఈ మూడు గ్రంథములును వరుసలోనే రచింపబడెను. ఎట్లనగా రసాభరణమున ఛందశ్శాస్త్రమును, ఛందశ్శాస్త్రమున భోజరాజీయమును పేర్కొనబడినవి. మూడవది యగు రసాభరణ రచన శాలివాహన శకము 1356 (క్రీ. శ. 1434) సంవత్సరము పూర్తియైనట్లు కవియే ఈ క్రింది పద్యమున వ్రాసెను.

శా॥ జానొందన్ శకవర్షముల్ ఋతుశర జ్వాలేందువై యొప్ప న
య్యానందాబ్దమునందు మాఘమునఁ గృష్ణైకాదశీ భౌమ యు
క్తానామామృతవేళ నీ కృతి యనంతాఖ్యుండు సమ్యగ్రస
శ్రీ నిండన్ ధ్రువపట్టణాధిపున కిచ్చెన్ భక్తిపూర్వంబుగన్.

రసాభరణ జననవత్సర మైన క్రీ. శ. 1434 కు పూర్వము తక్కిన రెండు రచింపబడి యుండుటచే మొదటిదైన భోజరాజీయము 1425—30 మధ్య కాలమున పుట్టి ఉండును.

అనంతామాత్యుని ముత్తాత బయ్యన. తిక్కయజ్వచే భవ్యభారతియని బిరుదు పొందిన మహాకవి. ఆ బిరుదము తమ వంశమునకే ఒక అలంకారముగా అనంతామాత్యుడును, అతని పూర్వులును భావించియుందురు. అనంతు డా బిరుద ప్రదానము నిట్లు కొనియాడుకొనెను.

చ॥ క్షితిఁ గ్రతుకర్తృతా మహిమ చేకొని పంచమవేదమైన భా
రతము తెనుంగుబాస నభిరామముగా రచియించినట్టి యు
న్నత చరితుండు తిక్కకవినాయకుఁ డాదట మెచ్చి భవ్యభా
రతి యనఁ బేరుగన్న కవిరత్నము బయ్యనమంత్రి యల్పుఁడే !

ఈ బయ్యనకవి ఏ మహాకావ్యమును వ్రాసి తిక్కనగారిని మెప్పించెనో ఊహించుటకైనను ఆధారములు లేవు. కాని ఆ బిరుదప్రదానము తన కొక వరప్రసాదముగా ఆ భవ్యభారతి శిరసా వహించియుండును. కావుననే మనుమనికి తిక్కన యని పేరు పెట్టుకొనెను. ఆ తిక్కన కుమారుడే ఈ అనంతుడు. తన తాత తండ్రులు, తాను తిక్కన సోమయాజిని నిష్కళంక భక్తితో పూజించిరి గావుననే ఈ కవికి కావ్యశిల్ప నిర్మాణమున తిక్కనగారి పరోక్ష గురుత్వము లభించినది.

భారతదేశమున చరిత్రప్రసిద్ధుడైన భోజరాజు మన రాజనరేంద్రునకు ఇంచుమించు సమకాలికుడు. ఆయన ధారానగరము రాజధానిగ లాటదేశమునకు రాజై అద్వితీయమైన కీర్తిని సంపాదించెను. ఆయనయశమునకు కారణమైనవి ఇతర రాజులకువలె యుద్ధవిజయములు, శత్రుసంహారములు, రాజ్యవిస్తీర్ణములు కావు. ఆయన విస్తరింపజేసినట్టియు, ఆయన యశమునకు అమరత్వమిచ్చినట్టియు సామ్రాజ్యము సారస్వత సామ్రాజ్యము.

భోజుడు మహాకవుల కాశ్రయమిచ్చిన భాషాపోషకుడేగాక స్వయముగా తాను మహాకవి. ఆయన రచించిన రామాయణ చంపువు, సరస్వతీ కంఠాభరణము, చారుచర్య (దీనిని అప్పనమంత్రి తెనిగించెను.) సంస్కృత వాఙ్మయమున నేటికిని కవి పండితుల ఆదరమునకు పాత్రములై యున్నవి. మఱి కాళిదాసు ఇతని ఆస్థానకవి అని చెప్పెడి కథలలో సత్యము లేదుగాని, ఉత్తమ శ్రేణికి చెందిన మహాకవు లెందరో ఆయన ఆస్థానము నలంకరించి యుందురు. ఆయనను మెప్పించి సత్కారములు పొందుటకు నలుదిక్కుల నుండియు కవులు, పండితులు ధారానగరమునకు తీర్థయాత్ర చేసెడివారట ! కవిత్వముగాని, పాండిత్యముగాని లేకపోయినను ఉదరపోషణకై యాచించుటకు వెళ్ళిన నిర్భాగ్యుడు సయితము ఆ చక్రవర్తి ముఖమును దర్శించిన వెంటనే వానినోట కవితాస్రవంతి వెల్లివిరిసి ప్రవహించెడిదట ! ఒక కవిత్వకళనే కాక ఆ మహారాజు విగ్రహశిల్పాదులైన ఇతర కళలను వర్ధిల్ల జేసెనట ! ఆయనను గురించి చేసెడి ఈ వర్ణనలలో కొంత అతిశయోక్తి యున్నను ఆయన మహాకవి యనియు, మహాకవి పోషకుడనియు, వదాన్యుడనియు, సరసహృదయుడనియు నిస్సంకోచముగ అంగీకరించి తీరవలయును. దేశచరిత్ర యందును, సారస్వత చరిత్రయందును

ఈ సత్యము ఉద్ఘాటింపబడి యున్నది. మరి భోజరాజీయ కావ్యమున ఆ చక్ర వర్తికి సంబంధించిన ఈ సారస్వత సామ్రాజ్య కథ లేమియు లేవు. అయినను ఈ కథానాయకు డాభోజరాజే! ఈ కథారంగము ఆ ధారానగరమే! ఈ దేశము ఆ లాట దేశమే! మరి గ్రంథ విషయము మాత్రము వేరొక ముఖమున నడచినది.

ఈ కావ్యమునకు ప్రస్తావన మహుడను పేరుగల ఒక రాజు యొక్క చరిత్ర. ఆ రాజు పురాకృత పాపవశమున కుష్ఠరోగ పీడితుడై శరీరమును త్యజించుటకు గోదావరిలో మునుగబోగా ఆ నదిదేవత ఒక స్త్రీ రూపమున ప్రత్యక్షమై దత్తాత్రేయమహర్షిని దర్శించినచో ఆ వ్యాధి నివారణమగునని అతనికి ఉపదేశించెను. మహుడు తదుపదేశానుసారము దత్తాత్రేయుని దర్శింపగా ఆయన అతనిని ఆరోగ్యవంతుని జేసి ప్రసంగవశమున ప్రయాగ తీర్థ మహాత్త్వమును కొనియాడెను. దానిని వివరముగా వినవలిచిన మహుని కోరికపై భోజుని పూర్వజన్మ వృత్తాంతము నీ క్రింది విధముగా జెప్పెను.

భోజుడు పూర్వజన్మమున బహుసంతానవంతుడైన ఒక దరిద్ర బ్రాహ్మణుడు. అతని భార్యయు పరమ మూర్ఖురాలు. అతడు సంసార భారమును భరింపలేక రోసి ప్రయాగకుబోయి జీవితశేషము నచ్చట గడుపుటకు నిశ్చయించుకొని ప్రయాగమాధవుని సేవించుచుండెను. ఒకనాడు అతడు నదీ స్నానముచేసి తీరమున కూర్చుండి యుండగా నలుగురు యువతులు మరు జన్మమున తమకు ఎట్టి భర్త కావలయునో ఎవరికివారు కోరుకొని సంకల్ప పూర్వకముగా ఆ నదీ గుండమున పడి మరణించిరి. ఆ మడుగులో దేహ త్యాగము చేయువారి అంత్యకాల వాంఛలు ఉత్తర జన్మమున సిద్ధించెడివట. ఒక యువతి మహైశ్వర్యముగల వదాన్యుల కోరుకొనెను. రెండవది చక్రవర్తి తనకు భర్త కావలయునని సంకల్పించెను. మూడవ యువతి సుందరాకారుడు భర్తకావలయు ననెను. నాల్గవయామె చతుష్షష్టి కళావేత్తను వాంఛించెను. ప్రత్యుత్పన్న మతియగు నాబ్రాహ్మణుడు ఆ నలువురు యువతులకు తాను మరు జన్మమున భర్త కావలయునని కోరి సంకల్ప పూర్వకముగా తానును ఆ మడుగున దూకి మరణించెను; ఆ యమునానదీ గుండ మహిమ వలన ఆ ఐదుగురి సంకల్పములు సిద్ధించెను.

ఆ యువతులు కోరుకొనిన లక్షణములతో ఆ బ్రాహ్మణుడు భోజమహారాజై పుట్టెను. ఆ నలుగురు యువతులును మరుజన్మమున నాతనికి భార్య

లైరి. ఇంతవరకు జరిగిన కథ ఈ గ్రంథమునకు ప్రస్తావనా ప్రాయము ఆ పై జరుగునది భోజరాజీయ మందలి ప్రధాన విషయము.

భోజరాజొకనాడు వేటకు వెళ్ళి ఒక చెట్టు కొమ్మకు కాళ్ళు తగిల్చి తల క్రిందులుగా తపస్సు చేయుచుండిన ఒక యోగసిద్ధునిచూచి అతనిని ప్రార్థనా పూర్వకముగా ఆహ్వానించి తన యింటికి తోడ్కొని వచ్చెను. అతని పేరు సర్పటి. ఆ సిద్ధుడు ధూమవేధివిద్య తెలిసినవాడు. రాజు నింట అతడు గడిపిన ఆ రాత్రి ఆ విద్యచే తాను విశ్రమించిన కొలువు చవికెను సువర్ణమయము చేసి రాజుతో చెప్పకుండగనే యెటకో లేచిపోయెను. మరునాడుదయము భోజుడు ఆ సిద్ధుని విద్యాప్రభావమునకు ఆశ్చర్యపడి అతనివలన ఆవిద్యను నేర్వవలయు ననెడి కుతూహలముతో ఒక కపటోపాయము పన్ని అతనిని తన కొలువునకు మరల రప్పించెను. సిద్ధుడు రాజుపన్నిన కపటోపాయమును క్షమించి ధూమ వేధివిద్య నాతనికి ఉపదేశించెను. అంత వారిరువురును పరస్పరగౌరవముతో ఒక దినమెల్ల ఇష్టాగోష్ఠి సల్పుకొనిరి. ఆనాడు సర్పటి భోజునకు ప్రసంగ వశమున చెప్పినకథలే భోజరాజీయమున గల కథా సముచ్చయము. అవన్నియు మానవజీవిత ధర్మములకు ఉదాహరణములుగా చెప్పబడినవి.

"ధర్మో రక్షతి రక్షితః" అనెడి ఆర్యోక్తి ప్రకారము ధర్మ పరిపాలనము యొక్క మహిమ ప్రతికథకు ఫలశ్రుతిగానో మకుటముగానో నిబంధింప బడినది. ధర్మము లనేకములు. వాటిలో అవశ్యాచరణీయములైన వాటిని కొన్ని టిని మాత్రమే ఆశ్రయించి ఈ కథలు నడచినవి. అట్టివి సుమారు ఇరువది కథలు గలవు. అవన్నియు ఒకదాని నుండి ఒకటి ప్రతిపాదితధర్మసమర్థ నార్థము ఉపకథలుగా ఉత్పన్నము లగును. కాని యే కథ కా కథయే స్వయం సంపూర్ణమై వెలుగొందు చుండును. ఆకొన్నవారికి అన్నమిడుట, ఆడినమాట తప్పకుండుట, ఇతర ప్రాణి రక్షణార్థము శరీరత్యాగము చేయుట, మిత్ర ద్రోహము చేయకుండుట మొదలగునవి ఇందు ప్రతిపాదింపబడిన పరమ ధర్మ ములు. అందును అన్నిటికి మిన్నగా సత్యప్రతిష్ఠ, జీవిత పరమావధిగా కొని యాడబడినది.

కావ్యమున అంతర్వాహినిగా ప్రవహించు ఈనైతిక నిష్ఠయే ఈకావ్యమును ప్రకాశింపచేయు జ్యోతి. నీతిబద్ధమైన మానసిక బలము (అనగా ధర్మ బలము)

శారీరకబలము కంటె సహస్రగుణముగా శక్తిమంతమనియు, ఆ శక్తి క్రూర రాక్షసులను పరమ సాధువులుగా ఘోర వ్యాఘ్రములను గంగి గోవులుగా జేయ జాలునది యనియు కవి చేసిన ధర్మ ప్రతిపాదనము. పరస్పర విరుద్ధములైన యీ శారీరక మానసికబలములకు పరస్పరాభిముఖముగా ప్రతి యోగము సంఘ టించి పైన పేర్కొన్న పరమ సిద్ధాంతమును సమర్థించుటకే ఈ విజ్ఞానధనుడు ఇందలి కథలను కల్పించెనా అనిపించును. ఒక కన్ను నీతివంక, ఒక కన్ను శిల్పమువంక నిలిపి రెంటి నాకర్షించి తత్సమ్మేళనమున ఆ రెండు సమాన సౌంద ర్యముతో వెలుగున ట్లొనర్చిన యీతని శిల్పము శిల్ప సౌందర్యము ధర్మ సౌంద ర్యముకంటె భిన్నము కాదను సిద్ధాంతమునకు పరమలక్ష్య మగుచున్నది. ఈ సిద్ధాంతమునకు పరమ దృష్టాంతముగా ఈ కావ్యలక్ష్మికి కళ్యాణ తిలకముగా పేర్కొనదగిన కథ గోవ్యాఘ్ర సంవాదము. అడవిలో పూరి మేయబోయిన ఒక పాడి ఆవుమీద ఆకొన్న ఒక పెద్దపులి దూకుటయు, ఆ యావు నిబ్బర ముతో ఆ పులిని నిలువుమని పలికి తన కోసము ఎదురుతెన్నులు చూచుచుండిన దూడకు పాలిచ్చి వచ్చి పులికి ఆహార మగుదునని వేడుకొని శపథము చేయు టయు,ఆ పులి ఆ యావు చేసిన ప్రమాణములను నమ్మి దానిని పోనిచ్చుటయు, అది ఇంటికేగి దూడకు పాలు కుడిపి ఆడినమాట తప్పకుండ పులి యెదుటకు వచ్చి నిలుచుండుటయు, ఆ పులి అత్యాశ్చర్యముతో అమృతపారణము చేసి నంతగా సంతోషించి ఆవును కొనియాడుటయు, భగవంతుడు ఆ గోవుయొక్క సత్య నిష్ఠకు ఈ పులికి కలిగిన స్వభావ పరివర్తనకు సంతోషించి మోక్ష మిచ్చు టయు అనునది గోవ్యాఘ్రసంవాదమనెడి కథయొక్క సంగ్రహ కథనము. ఏ కావ్యమునందైనను ఏ కథా పాత్రకైనను సాధారణీకృత (Universalisa- tion) అనే రూపాంతరము కలుగనిచో ఆ కావ్యమునకు విశ్వజనీనత రాదు. ఆ పాత్రయు సర్వమానవ బంధుత్వమును సంపాదింపలేదు. అందును తిర్యగ్జం తువులకు సాధారణీకృతి వలన అట్టి రూపాంతర స్థితిని కలిగించుట మానవ పాత్రలకు కలిగించుటకంటె ఎక్కువ దుష్కరము. ఈ దుర్ఘట కార్యమును అవలీలగ నిసర్గమధురముగ నెరవేర్చి ఈ కథను రసవాహినిలో నడపిన మహాశిల్పి ఈ అనంతామాత్యుడు. ఈ కథలో పాత్రయైన గోవు తత్పోషకుడైన వేదవిప్రుని చతుష్పాత్ జంతువు కాదు. మరి, ప్రసవ ధర్మిణియు సర్వభూత ములకు అధిష్ఠాన దేవతయు అయిన మాతృదేవత. మాతృమూర్తికి వాత్సల్యము

అంగభూతము. అందుచేతనే పుత్రవాత్సల్య శబ్దము తండ్రియెడకంటె తల్లియెడ ఎక్కువ సార్థక మగుచుండును. ఆకొన్న బిడ్డకు అన్నము పెట్టునది తల్లిగాని తండ్రికాదు. తల్లి తానే లోకమును విడిచి పోవలసివచ్చిన తుది గడియలలో కూడ తన బిడ్డ పస్తుండునేమో అను చింతతోనే వ్యాకుల పడుచుండును మృత్యు దేవత ఆ మాతృ హృదయమును గ్రహించి క్షణకాలము అనుమతించినచో, ఆ వ్యవధిలోనే ఆ తల్లి ఆకొన్న తన బిడ్డకు కడుపునింపి నిశ్చింతగా పరమునకు పయన మగును. ఆదర్శమైన మాతృ ధర్మమిది. ఈ ధర్మము మానవ మాన వేతర సర్వప్రాణి సాధారణము. అందుచేతనే ఈ గోవ్యాఘ్ర సంవాద మనెడి కథలో చతుష్పాత్ జంతువుగా ప్రవేశపెట్టబడిన ఆ గోవు ఆదర్శ మాతృ దేవతగా ప్రదర్శింపబడెను.

ఆంధ్ర వాఙ్మయమున ఇంత వ్యాప్తిగల నీతి కథ ఇంకొకటి లేదు. ఈ కథ అనంతామాత్యునకు పూర్వమే లోకమున ఉండవచ్చును. కాని నేటి దాని ప్రశస్తికి కారణము అనంతామాత్యుడు దానిని చేపట్టి సర్వాంగ సౌష్ఠవమైన శిల్ప మూర్తిగా చిత్రించి లోకమున కర్పించుటయే!

గోవ్యాఘ్ర సంవాద కథ వంటిదే మదనరేఖా వృత్తాంత మనెడి ఇంకొక కథ కలదు. ఈ రెండవ కథలో ప్రసంగ వశమున చెప్పబడినది మొదటి కథ. మదనరేఖ యనెడి ఒక రాజు కూతురు తాను చేసిన ఒక ప్రతిజ్ఞను నెరవేర్చు కొనుటకుగాను అర్ధరాత్రమున లేచిపోవును. మార్గమధ్యమున ఒక బ్రహ్మరాక్షసుని బారినుండి వానిని ఒప్పించి తిరిగి వాని ముందుకు రాగా, ఆ రాక్షసు డామె సత్య సంధతను కొనియాడుటయే కాక తన్మహిమ వలన తానును పవిత్రుడయ్యెను. ఈ కథలో అనంతామాత్యుడు పాటించిన ఔచిత్యము, సౌకుమార్యము, నాగ రక వృత్తి, స్వభావ చిత్రణము సామాన్య కవులకు దుర్ఘటములు. మానవుని హృదయ గహ్వరమున నిగూఢములై వర్తించు భావములను అనంతామాత్యుని నిశిత భావన అతి సుకరముగా చేపట్టి వెలార్చగల శక్తి గలది.

బాహ్య ప్రపంచ దర్శనము చేయునప్పుడు కూడ అనంతుని చక్షువు సూక్ష్మాతిసూక్ష్మ వివరములను సైతము దర్శించి తన హృదయ ఫలకమున ముద్రించుకొని, దానిని యథాతథముగా పునః సృష్టిచేసి ప్రదర్శింపగలదు. చెట్టు తొఱ్ఱలో ఉనికి యేర్పరచుకొన్న ఒక ఎలుకపిల్ల యొక్కయు, దాని అవ

యోవముల యొక్కయు, చెట్టు కొమ్మమీద అది యొనర్చిన సంచార విలాసముల యొక్కయు వర్ణనగల ఒక కథా భాగమును ఇచ్చట ఉదాహరించుచున్నాను. అనంతుని పరిశీలకతా నిశితత్వమునకు, భావనాపటిమకు. వర్ణనాకౌశలమునకు ఇది ఉత్తమ దృష్టాంతము కాగలదు.

"మఱియు నచ్చిఱుతయెలుక తన తొఱటలోనన యుండి వెలుపలికి తన మూఁతి సాపుచుం దలచూపి మఱలఁ దిగుచుచు నర్ధ శరీరంబుదోఁప నిగిడి ముడుగుచుఁ బుచ్ఛంబుదక్కం దక్కిన శరీర మంతయు బయలుపడ నించుక సేపు కంపంబు నొందుచు నుండి యుండి మఱచి తలఁచినట్లదరిపడి తిరిగి తొఱ్ఱ జొచ్చుచు వెండియు నుండలేక వెలువడి శాఖామార్గంబున కొంత దవ్వఱిగి పర్ణ రవంబు కర్ణంబులు సోకినం బెదరి కోటర ద్వారంబునకుం బఱతెంచుచు నిట్లు శైశవ క్రీడలు నడిపి తదనంతరంబ యెలఁ బ్రాయంబు సొచ్చెను నూఁగు దోస పిందెగతి నందంబగు దేహంబును దరుణ శాకినీ మూలంబునుబోలు వాలంబును శాల్మలీతూల కంబళంబు విధంబు నత్యంత మృదులంబగు నుదరంబును నాఖు కర్ణిపర్ణంబుల మాడ్కి రిక్కించుకొనియున్న కర్ణంబులును నలంతిపూస లంటించినట్లు దనరు కనుంగవయును నుచ్చింత పువ్వులలోని కేసరంబుల క్రియ భాసురంబగు పలువరుసయుఁ దన వయోరూపంబుల కనురూపం బగు చుండఁ జెలంగి సెలగొమ్మలెక్కి వ్రేలుచు బలిష్ఠంబులగు తిర్యక్శాఖలపై ద్రుళ్లి గంతలు వెట్టుచు నాకు జొంపంబులు సొచ్చి దాఁగుచు నిటు బహువిధముల విహరించుచుండు నమ్మూషిక యోషిం జూచి."....

—: o :—

గౌరన మంత్రి

గౌరన పోతనవలెనే శ్రీనాథునికంటె కొంచెము చిన్నవాడు. "ఎట్లు మెప్పించెదో నన్ను నింకమీద రావు సింగ మహీపాలు ధీవిశాలు నిండుకొలువున నెలకొనియున్న నీవు సరస సద్గుణ నికురంబ శారదాంబ". యని వాగ్దేవతను ప్రార్థించుచు శ్రీనాథుడు ఏ సర్వజ్ఞుని కొలువును ప్రవేశించెనో ఆ సర్వజ్ఞ సింగుని కుమారుడైన మాధవరాయునకు గౌరన పెదతండ్రి యగు పోతనామాత్యుడు మంత్రిగా నుండెను. కావున సర్వజ్ఞ సింగుని కుమారునకు మంత్రియైన పోతనామాత్యుని తమ్ముని కొడుకు, శ్రీనాథుని తరువాత రెండవతరము వాడై యుండుట సమంజసమే. వారిద్దరు సమకాలికులు గాని సమవయస్కులు కారు. అదియునుకాక శ్రీనాథుని శివరాత్రి మాహాత్మ్యమును ముమ్మడి శాంతయ్యకు కృతి యిప్పించిన శ్రీశైలమఠాధిపతి శాంతభిక్షావృత్తియోగియే గౌరనచేత నవనాథ చరిత్రమను శైవ సిద్ధుల గ్రంథమును వ్రాయించినవాడు. ముమ్మడి శాంతయ్య కృతిపతిత్వము సంశయాస్పదమేయయ్యు శ్రీనాథుని కాలమున ఆ యోగీశ్వరుడు శ్రీశైల మఠాధిపతిగా మహారాజోచితమైన ప్రాభవము నెరపు చుండుటయు అతడే గౌరనచేత ఆ స్వామికి నవనాథచరిత్రను అంకితమిప్పించుటయు నిజమే! గౌరన ద్విపదహరిశ్చంద్ర కావ్యకర్తగా ప్రసిద్ధి కెక్కిన మేటికవి. హరిశ్చంద్రోపాఖ్యాన మనెడి ప్రత్యేక కావ్యమును తెలుగున రచించిన మొదటి కవివతంసుడును ఈతడే! నవనాథచరిత్రము హరిశ్చంద్ర కావ్యమువలెనే ద్విపద కావ్యమే. కాబట్టి పండ్రెండవ శతాబ్దము తలయెత్తి రెండు శతాబ్దులు మరుగుపడిపోయిన ద్విపద కవిత్వమునకు మరల పదునైదవ శతాబ్దమునకు సారస్వతరంగ ప్రవేశము కల్గించిన ప్రశస్తి గౌరనకు దక్కినది. నవనాథ చరిత్రమును తత్పూర్వమే శ్రీగిరి అను పేరుగల ఒక కవి పద్య ప్రబంధముగా రచించెనట. దాని ననుసరించియే గౌరన ఈ ద్విపద కావ్యమును రూపొందించెను.

పాల్కురికి సోమనాథుని పండితారాధ్య చరిత్రమును శ్రీనాథుడు పద్యకావ్యముగా పరివర్తనము చేయుగా గౌరన ఆ యుగముననే శ్రీగిరికవి పద్య కావ్యమును ద్విపదగా పరివర్తించెను. ఆ నాటికి ద్విపద పునరుద్ధారణఖ్యాతి గౌరనకు దక్కినను మరికొంత కాలమునకు అతని హరిశ్చంద్ర పద్యప్రబంధ ముగా శంకరకవిచే కూర్చబడెను. పద్యములు ద్విపదలుగాను, ద్విపదలు పద్య ములుగాను మారిన ఈ ప్రక్రియ ఆంధ్ర వాఙ్మయ చరిత్రలో చిరకాలము సాగినది.

ద్విపదకవులు దేశికవితాభిమానులు. పద్యప్రబంధ కర్తలు మార్గకవి తానుయాయులు. వారి సొత్తును వీరు వీరిసొత్తును వారు ఆత్మీయత్తము చేసికొను పూనికతో ఎంత స్పర్ధచూపినను వారికి ఒండొరులయెడ గౌరవభావమే యుండె డిది కాని విరోధము లేదు. అందుచేతనే ద్విపదలను పద్యములుగా మార్చిన కవులు మూలగ్రంథమును ఛాయవలె అనుసరించుటయే కాక, ఆ ద్విపద పంక్తులే తమ పద్యములలో అంతర్భూతము లగునట్లు వాక్యసంఘటనములను చేసిరి. ద్విపదకవులు పద్యములను అట్లే ద్విపదలలో నిమిడ్చిరి. ద్విపద రచనారూప మున నున్న ఈ దేశికవితాభిమానము శివకవుల వ్రతమని స్థూలముగా స్ఫురింప వచ్చునుగాని అది సంపూర్ణసత్యము కాదు. ఎట్లన, పాల్కురికి సోమనాథుని బసవపురాణమును అతనివలెనే పరమమాహేశ్వరులైన పిడుపర్తివారు గౌరన తరువాత కొంతకాలమునకు పద్యప్రబంధములను జేసిరి. అదియునుగాక ద్విపద భారతము, ద్విపద భాగవతము మొదలైన ఉద్గ్రంథములు శైవేతరులచేతనే రచింపబడెను. కాబట్టి ద్విపద కవిత్వమునకు, శైవమతమునకు ముడిపెట్టుట కుదరదు. కాకున్న శైవమత సిద్ధాంతములు సర్వసాధారణభాషలో సామాన్య ప్రజలకు బోధపడునట్లు రచింపవలెనని పాల్కురికి సోమనాథుడు సంకల్పించిన మాట సత్యమే. కాని అతనిది సర్వసామాన్యభాష కాదనియు, కొన్నిచోట్ల భార తాదులకంటె ప్రౌఢతరమైన భాష కలదనియు, అందుచే నాతని సంకల్పము పూర్తిగా నెరవేరలేదనియు ఇంతకుముందే చెప్పితిని. దానినిబట్టియే కాబోలు పిడుపర్తివారు ఈ ద్విపదలకు ప్రౌఢవాఙ్మయ భాండారమున శాశ్వతస్థానము లభింపదని సంకోచించి బసవపురాణమును ప్రబంధీకరించి యుందురు. ద్విప దలు పద్యములుగా పరివర్తన చెందుట కిదియే ప్రధానకారణము. ఇది యెటు లగియు గౌరన రెండు గ్రంథములను ద్విపదలలోనే రచించుట సామాన్య ప్రజావ

బోధనము కొరకే యని తలంపవచ్చును. తలచినచో నీతడు పద్య ప్రబంధమును వ్రాయలేని కవి కాడు. 'లక్షణదీపిక' యనెడి ఒక సంస్కృత లక్షణ గ్రంథమును వ్రాసిన పండితు డతడు. ఇంకొక విశేషము: పాల్కురికి సోమన గ్రంథముల కంటె గౌరన గ్రంథములే సర్వసాధారణ మనిపించుకొన దగిన భాషలో వ్రాయబడిన వనుటలో సందియము లేదు. ఇతర ద్విపద కావ్యములవలె కాక, ఈతని ద్విపద హరిశ్చంద్ర వాఙ్మయమున శాశ్వతకీర్తిని సంపాదించినది. శంకరకవియును, మరికొందరును హరిశ్చంద్రుని కథను పద్యములలో పొదిగినను వారి కావ్యములు గౌరన కృతిని అధఃకరింపజాల వాయెను. ఆ కథను ఆంధ్రవాఙ్మయమున ప్రతిష్ఠించి ప్రచారమునకు తెచ్చిన గౌరవము గౌరనకే దక్కినది.

నవనాథ చరిత్ర

ఇది తొమ్మండుగురు శైవసిద్ధుల మహిమలను వర్ణించిన గ్రంథము. వీరు నామమాత్ర శైవసిద్ధులే కాని వారు చూపిన మహిమలలో శైవమత ప్రభావ మేమియు లేదు. కాకున్న వారిలో ప్రథముడును, ముఖ్యుడును అయిన మీననాథు డనెడి సిద్ధుడు శివతేజస్సంభూతు డగుటచేతను, శివునివలన యోగమార్గోపదేశమును పొందినవా డగుటచేతను అతడు శైవసిద్ధుడుగానే పరిగణింపబడెను. తక్కిన ఎనమండుగురు అతని శిష్యు లగుటచేత వారును శైవసిద్ధులుగానే లోకమున కొనియాడబడుచున్నారు.

మీననాథుఁడు:— ఈ సిద్ధునకే మత్స్యేంద్రు డని మరియొక నామము కలదు. శివుని తేజమును ధరించిన ఒక చేపకు పుట్టుటచేత అతనికి మీననాథుడని పేరు వచ్చెను. జననవేళనే పార్వతీపరమేశ్వరులు ఆ శిశువును తమ పుత్త్రునిగా స్వీకరించిరి. పరమేశ్వరుడు అతనికి అధ్యాత్మవిద్యను యోగమార్గమున నుపదేశించి ఆ విద్యలను లోకమున ప్రచారము గావింపుమని దీవించి పంపివైచెను. ఆ సిద్ధుడు నానా దేశములు సంచరించుచు రాజమహేంద్రుడను రాజు పాలించుచున్న మాళవదేశమునకు రాజధాని యైన మాంధాతృ నగరమునకు సమీపమున నున్న ఒక కొండగుహలో తపస్సు చేయుచుండెను. సారంగధరుని వధ జరిగిన పట్టణము ఆ మాంధాతృ నగరమే! కాలుసేతులు తెగి అరణ్యరోదనము చేయుచున్న సారంగధరుని ఆక్రోశము నాలకించి మీననాథు డాతనిచెంత కేగి ఆదరించి

ఒక విధమైన యౌగికచికిత్సచే అతనికి మరల ఆ అవయవములు మొలచునట్లు చేసెను. నూతనముగా అంకురించిన ఆ నాలుగు అవయవములు రంగవర్ణము కలవి యగుటచే (నారింజపండు వర్ణము) ఆతనికి చౌరంగి యని పేరు పెట్టి తనకు ప్రథమ శిష్యునిగా చేసికొనెను. చాళుక్యరాజైన మన రాజరాజనరేంద్రున కును, ఆ కథకును ఏమియు సంబంధము లేదు. ఆ సంబంధమును ఎవరు ఎప్పుడు కల్పించిరో తెలియదు. కాని, అప్పకవినాటి నుండియు అది లోకమున తెనుగుకథగా ప్రచార మయ్యెను. తదనంతరము మీననాథుడు మాల్యవంతమున పరుసవేది, చింతామణి మొదలగు ఓషధులను సంపాదించుకొని కొంతమంది శిష్యులను చేర్చుకొని పశ్చిమమున మంగళాపుర మను పట్టణమును చేరెను. ఆ సమయమున ఆ పట్టణపురాజు మృతుడై యుండుటవలన, పరకాయ ప్రవేశ యోగమున ఆ రాజుశరీరమున తాను ప్రవేశించి ఆ దేశపురాజై మహాభోగము లనుభవించుచు సంతానమునుగూడ కనెను. తరువాత గోరక్షక సిద్ధుడను శిష్యుని ప్రబోధమువలన నిజశరీరమును దాల్చి శిష్యులతో హిమవంతమున కేగెను. మాంధాతృపుర సమీపమున కొండగుహలో మీననాథుడు తపస్సు చేయు కాల మున రాజమహేంద్రుని గోగణమున కధికారియైన ఒక గోపాలుడు ఆ తపస్వికి నిత్యము ఆవుపాలు ఆహారముగా సమర్పించెను. మీననాథు డాతని భక్తికి మెచ్చి చౌరంగి తర్వాత ఆతనిని శిష్యునిగానో, ప్రశిష్యునిగానో స్వీకరించి సిద్ధుని చేసెను. అతడే గోరక్షక సిద్ధుడు.

ఆపై అట్లే ఆర్తులుగానో, జిజ్ఞాసువులుగానో వచ్చిన మరి ఆరుమం దిని అనుగ్రహించి, ఉద్ధరించి యోగసిద్ధులను చేసి వారందరితో కలసి హిమ వంతము చేరిన మీననాథుడు నలుదెసల యోగవిద్యాప్రచారము చేయుడని వారిని పంపివేసెను. చౌరంగి మాత్రము గురువును వెన్నంటియే యుండెను. ఆ శిష్యులలో శీల నాగార్జునుడు అను శిష్యుడు ఆంధ్రదేశమునకు వచ్చెను. అతని శిష్యుడు సిద్ధనాగార్జును డను నాతడు శ్రీశైలమును బంగారుకొండను చేయబూ నగా శ్రీమహావిష్ణువు ఆతని సాహసమునకు కినిసి తన చక్రముచే అతని శిరస్సు ఖండించెనట ! ఈ సిద్ధుల మహిమలలో ముఖ్యమైనవి రసవాదము, పరకాయ ప్రవేశము, ఆకాశయానము, శారీరక గరిమ, లఘిమ మొదలైనవి.

ఈ నవనాథచరిత్ర ఏక కథాశ్రయము కాకపోవుటచేతను, హరిశ్చం ద్రలో గల శిల్పప్రౌఢిమ లేని దగుటచేతను వాఙ్మయమున ప్రసిద్ధి కెక్కలేదు.

కాని, ఉపాఖ్యానప్రాయములుగా నున్నను సారంగధర చరిత్ర, వంచక పురోహితుని చరిత్ర మొదలగు కొన్ని ఘట్టములు రసవంతములుగా, పఠనయోగ్యములుగా నుండును.

హరిశ్చంద్ర

ఈ మహారాజు చరితము వేదవాఙ్మయమున, పురాణవాఙ్మయమున, కావ్యవాఙ్మయమునను ప్రసిద్ధి కెక్కెను. వేదవాఙ్మయములో ఋగ్వేదమునకు చెందిన ఐతరేయ బ్రాహ్మణమునను, పురాణవాఙ్మయమున మార్కండేయ పురాణమునను, కావ్యవాఙ్మయమున ద్విపదకావ్యముగా, పద్యప్రబంధముగా, నాటకముగా నానా రూపముల దాల్చెను. ఈ కథకు కావ్యవాఙ్మయమున రూపకల్పన చేసినవాడు గౌరన యని చెప్ప నొప్పును. ఈ కవి :

> "చెలఁగి ఋగ్వేదప్రసిద్ధుఁడై జగతి
> వెలయు హరిశ్చంద్రవిభు పుణ్యచరితఁ
> గవితాచమత్కృతిఁ గాంచి హర్షించి
> కవు లందఱు శిరఃకంపంబు సేయఁ
> బచరించి వీనులపండువు గాఁగ
> రచియింతు ...."

అని తన కథకు మూలము ఋగ్వేద మని చెప్పకొనెను. అనగా ఋగ్వేద బ్రాహ్మణమైన ఐతరేయ మనియే అర్థము. కాని, ఆ బ్రాహ్మణమునందలి కథకును, ఈ గౌరన కథకును హరిశ్చంద్రనామ సాదృశ్యముతప్ప వేరొక పొత్తేమియు లేదు. మార్కండేయ పురాణ కథకును ఈ కావ్య కథను కొంత పోలిక కలదు. అయ్యు అదికూడ గౌరన కావ్యమునకు మూలమని చెప్పదగినది కాదు. భాగవత నవమ స్కంధమున కూడ ఈ కథ సూచనామాత్రముగా కలదు. కాని ఆ కథ ఇక్ష్వాకు రాజ వంశానుచరిత కథనమునకు ఆవశ్యకమగుట బట్టి ఉదాహరింపబడినదే కాని, హరిశ్చంద్రుని ప్రాధాన్యమును బట్టి చెప్పబడినదికాదు. మరి గౌరన హరిశ్చంద్రకు మూల మింకే పురాణమున కలదో తెలియదు. స్కాంద పురాణమున నున్నదని కొంద రందురు. కావచ్చు. కాని హరిశ్చంద్రుని కథ తెలుగు దేశమున గౌరన కృతినిబట్టియే ప్రఖ్యాత మయ్యెను గాని పురాణమును బట్టి గాదు. పాఠకలోకము వేద పురాణ హరిశ్చంద్రకథల

స్వరూపమును తెలిసికొనుటకును, వాటికిని గౌరన కథకును గల భేద సాదృశ్యములను గ్రహించుటకును కుతూహల పడునను ఉద్దేశముతో మొదట వేద పురాణ కథల సారమును ఇచ్చట చూపుచున్నాను.

ఐతరేయ బ్రాహ్మణము నందలి కథ

హరిశ్చంద్రుడు చిరకాల మనపత్యుడై యుండి తనకు పుత్రుని ప్రసాదించినచో ఆపిల్లవానినే పశువరించి నరమేధము చేసెదనని వరుణుని వేడుకొని తదనుగ్రహమున రోహితుడను పుత్రుని బడసెను. కాని చేసిన ప్రతిజ్ఞాప్రకారము ఆ నరమేధమును చేయక పుత్రమోహముచే ఏదో ఒక సాకు కల్పించుచు కాలము గడిపి పుచ్చెనేగాని అన్నమాట చెల్లించుకొనలేకపోయెను. ఆతని అసత్యవర్తనకు వరుణుడు కోపించి శపింతునని బెదరింపగా ఆ రాజు తద్వృత్తాంతమంతయు కుమారునకు విశదపఱచెను. అప్పటికి ధనుర్గ్రహణ యోగ్యమైన వయస్సు వచ్చిన ఆ బాలుడు తండ్రి తనను బలిపెట్టునేమోయను భయముచే అడవులకు పాఱిపోయెను. అంతలో వరుణుని శాప ఫలముగా హరిశ్చంద్రునకు జలోదర వ్యాధి సంభవించెను.

తాను కారణముగా తండ్రికి మహాపద సంభవించుట సహింపని ఆ పిల్లవాడు శునశ్శేపుడనెడి యొక విప్రకుమారుని బిలిచితెచ్చి వానిని యాగపశువుగా జేసి నరమేధమును నెరవేర్చుమని తండ్రికి సమర్పించెను; హరిశ్చంద్రుడు తన కుమారునకు మారుగా ఆ విప్రకుమారుని పశువుగా బంధించి యాగసంకల్పము చేయగా దిక్కులేని యా బ్రాహ్మణ పుత్రుడు ఋక్కులతో దేవతలను స్తుతించెను. దేవతలు ప్రీతులై ఆతనిని పాశవిముక్తుని జేసి హరిశ్చంద్రునకు యాగ ఫలము నొసగిరి. ఆతని వ్యాధియు నివారితమయ్యెను. ఆ కుమారు లిరువురును ఆయుష్మంతులైరి. (ఈ నరమేధమునకు విశ్వామిత్రుడే ఆధ్వర్యవము నెరపెననియు శునశ్శేపుని నిరపరాధ నిస్సహాయత్వమునకు వగచి ఆయనచే ఆ పిల్లవానికి స్తుతి పూర్వకమైన వరుణ మంత్ర ముపదేశించెననియు దానిని జపించియే ఆ పిల్లవాడు వరుణు ననుగ్రహముచే పాశవిముక్తుడయ్యెననియు వేరొక గాథ కలదు.)

మార్కండేయ పురాణము నందలి కథ

హరిశ్చంద్రుడనెడి రాజర్షి సత్యవ్రత నిష్ఠాగరిష్ఠుడు. ధార్మికవర్తనుడునై అయోధ్యానగరమున ప్రజాపాలనము చేయుచుండెను. ఆ భూపతి ఒకనాడు వేటకై అరణ్యమున కరుగ నా అడవిలో నొక దెసనుండి 'రక్షింపుము రక్షింపు' మని స్త్రీ ఆక్రందనము వినవచ్చెను. ఆర్తత్రాణ పరాయణుడైన యా రాజు అభయవాక్య ప్రదాన మొనరించుచు శీఘ్రముగా ఆ వైపునకు వెడలెను.

అచ్చట కష్టసాధ్యములైనట్టి అపాత్రునివద్ద నుండుటకు వెఱచునట్టి బ్రహ్మ విద్యలను విశ్వామిత్రుడు వశపఱచుకొనగోరి బలవంతముగా నాకర్షించుచుండెను. అదృశ్యములుగా నున్న యా విద్యలు ఆతనివద్ద నుండ వెఱచుచు రక్షణకై అట్లు స్త్రీల కంఠ స్వరములతో నాక్రోశించుచుండెను. ఆర్త స్త్రీజన రక్షణార్థము ఆ దెసకు వెడలిన హరిశ్చంద్రునకు విశ్వామిత్రుడు కానవచ్చెను గాని మఱి స్త్రీజన మెవ్వరును కానరాలేదు. విశ్వామిత్రుడు హరిశ్చంద్రుని హఠాత్ప్రవేశమునకు ఆతని ఔద్ధత్యమునకు కోపించి ఆతని వలన ఆలు బిడ్డలును ధర్మమును, అతడును వెలిగా సర్వరాజ్యమును దానమడిగి పుచ్చుకొని ఆ రాజును ఆలుబిడ్డలతో రాజ్యము వెడలనడచెను.

హరిశ్చంద్రుడు సతియగు చంద్రమతితో, సుతుడగు లోహితాస్యునితో జీవిత శేషమును గడుపుటకు కాశికి చేరగా విశ్వామిత్రు డాతని వెన్నంటి వెళ్ళి తాను పూర్వము హరిశ్చంద్రునిచే చేయించిన యాగమున కీయవలసిన భూరి దక్షిణ నిమ్మని నిర్బంధించెను. (ఈ యాగము హరిశ్చంద్రుడు శునశ్శేపుని బంధించి చేయ సంకల్పించిన నరమేధమై యుండవచ్చును. ఈ గ్రంథమున ఆ వృత్తాంతము స్పష్టముగా లేదు.) రాజు ఆ ధనమును సమకూర్ప భార్యను పుత్రుని ఒక వృద్ధ బ్రాహ్మణున కమ్మి తుదకు తాను కూడ ఒక కాటి కాపరికి అమ్ముడుపోయి యా ఋషి ఋణము తీర్చెను.

బ్రాహ్మణు నింట నూడిగము సేయుచున్న చంద్రమతి ఉరగదష్టుడై మరణించిన తన కుమారుని శ్మశానమునకు గొంపోయి యెలుగెత్తి యేడ్చుచుండగా కాటికాపరియైన హరిశ్చంద్రుడు ఆమెను సమీపించి గుర్తించి కుమారుని మరణ వృత్తాంతమును విని ఇక భూమిపై బ్రదుకుట నిరర్థకమను నిశ్చయముతో చితి

బేర్చుకొని సకుటుంబముగా అహూతియగుట కుద్యుక్తుడయ్యెను. ఆతని సత్ప్ర వర్తనమునకు మెచ్చి దేవతలు వారిని వారించి కుమారుని బ్రదికించి సశరీర స్వర్గసుఖ మనుభవింప స్వర్గమున కాహ్వానించిరి. ఆ చక్రవర్తి తన ప్రజలను వీడి తాను స్వర్గసుఖ మనుభవించుటకు నిరాకరింపగా ఆతని ప్రజాప్రణయ వృత్తికి దేవతలు మఱింత మెచ్చి లోహితునకు రాజ్యపట్ట మొసగి రాజ దంపతు లకు ప్రజలకు స్వర్గనివాస మొసగిరి.

పిమ్మట వశిష్ఠ మహర్షి తన యాజ్యుడైన హరిశ్చంద్రుని నానాహింసలు పెట్టిన విశ్వామిత్రునిపై కినిసి అతనిని కొంగవై పుట్టుమని శాపమిచ్చెను. విశ్వా మిత్రుడు వశిష్ఠుని ఆడేలు పక్షిగా పుట్టుమని ప్రతి శాపమిచ్చెను ఆ ఋషులిరు వురు పరస్పర శాప ప్రతిశాపమువల్ల ఆడబకములుగా మారి కోపావిష్టులై కొంతకాలము పోరాడిరి. ఆ పామర వ్యాపారమును చూచి సహింపలేక బ్రహ్మ దేవుడు సాక్షాత్కరించి వారిని శాంతింపజేసి ఆకలహమును మాన్పించెను.

గౌరన హరిశ్చంద్ర

పై రెండు కథలలో గౌరన హరిశ్చంద్ర కథ ప్రధానాంశములలో మార్కండేయ పురాణానుసారము ఉన్నదనుట స్పష్టమే. కాని దేవలోకమున వశిష్ఠ విశ్వామిత్రులు కలహించుటయు హరిశ్చంద్రుని సత్యనిష్ఠను గూర్చి తమ పరువును పణముగా నొడ్డి పందెము వేసి వారిద్దరు ప్రతిజ్ఞలు చేయుటయు అనెడి కథా ప్రారంభమునగల వృత్తాంతము మార్కండేయ పురాణమునలేదు. విశ్వామిత్రుడు హరిశ్చంద్రునివెంట తన శిష్యుడైన నక్షత్రకుని పంపుటయు పురాణకథలో లేదు ఈ నక్షత్రకపాత్ర కావ్యములోని ప్రధానపాత్రలలో నొకటి. ఇవిగాక కాశీరాజు కుమారుని చంపి నగలు దొంగిలించి పారిపోవుదొంగ ఆ నగలు చంద్రమతి కిచ్చుటయు ఆమెయే తన కుమారుని చంపిన ఘాతుకురాలని రాజు ఆమెకు మరణశిక్షను విధించి శిరశ్ఛేదమునిమిత్తము శ్మశానమునకు పంపుటయు, అచ్చటి కాటికాపరి వృత్తిలోనున్న హరిశ్చంద్రుడు ఆమె శిరమును ఖండింప నుంకించుటయు, అతడెత్తిన కత్తి చంద్రమతి మెడలో పూలమాలగా మారుటయు మొదలగు అంశములన్నియు మార్కండేయ పురాణమున లేవు. ఇన్ని యుండు లుండ ఆడబక యుద్ధము గౌరన కావ్యమున నేడు కానరాదు. కాని ఆ వృత్తాంత మును ఆతడు కూడ రచించెను. ఈ ద్విపద కావ్యమును మొదట సంస్కరించి

ప్రచురించిన శ్రీవేదము వెంకటరాయ శాస్త్రిగారు ఆ కథను ముద్రణలో తొల గించిరి. ఆ కథాభాగము అనౌచిత్య భూయిష్ఠమగుటచే తొలగించితినని వారు ముద్రణ పీఠికలో వ్రాసిరి. శ్రీ శాస్త్రిగారు దానిని ఏ దృష్టితో తొలగించినను ఫలి తము మాత్రము కావ్యశిల్ప ధర్మబద్ధమై ఆదరపాత్రమయ్యెను. హరిశ్చంద్ర కథకు అనావశ్యకమును వస్త్వైక్యమునకు భంజకమును అయిన ఆ భాగము తొలగి పోవుటయే మేలయ్యెను.కాని యీ సంస్కారమే గౌరన చేసియుండినచో ఎంతో ప్రశంసార్హముగా నుండెడిది. ఎట్లును అతడు దానిని రచించినవాడే అయ్యెనుగాన ఆ సంస్కారయశము అతనికి దక్కలేదు. గౌరన ఆ ఆడబక యుద్ధమును రచించుట పురాణకథను పూర్తిగా తుదివరకు అనుసరించవలె ననెడు కుతూహలముచే నైయుండును. పురాణ కథలను ప్రబంధములుగా పరి వర్తింప జేసిన మన పూర్వకవులలో కొందరు మూలకథనంతను అనుసరింప వలెనను కుతూహలముతో ప్రబంధోచితములు కాని ఉదంతములు కూడ పరి హరింపరైరి. అసలు ఏ యే కథావయవముల సంధానము వస్త్వైక్యమునకు ఆవశ్య కమో ఏవి అనావశ్యకమో విమర్శించి చూచెడి కావ్యశిల్ప దృష్టియే ప్రబంధ కవులలో కొందరికి లేదు. శుద్ధ ప్రబంధయుగ మనిపించుకొన్న పదియారవ శతాబ్ది మొదట వెలసిన ప్రబంధములలోనే అట్టి లోపములు కలవు. ఇక ప్రబం ధములకు స్పష్టమైన రూపురేఖ లేర్పడని తత్పూర్వ కాలమున వెలసిన ఈ హరిశ్చంద్ర మొదలగు కావ్యములలో అట్టి లోపములుండుటయు వింతకాదు. ప్రబంధ కవులలో నైనను ఏ ఒకరిద్దరు తప్ప కావ్యశరీర బంధమున శిల్ప మర్యాదలు పాటించిన కవులు చాల మంది లేరు.

గౌరన రచించిన రెండు గ్రంథములలో అతని కవియశమునకు నిధాన మైనది హరిశ్చంద్ర కావ్యమే. నవనాథ చరిత్ర సారస్వత విద్యార్థులకును, పరి శోధకులకును తప్ప సామాన్య పాఠకలోకమునకు కొంత దూరమయ్యెను. దీనికి మొదటి కారణము ఆకథలుసర్వలోక పూజ్యుడైన హరిశ్చంద్రునికథను పోలినవి కాకపోవుట. ఇది సహజమే. కావ్యప్రశస్తికి కవిరచనా సామర్థ్యమే కాక కథా నాయకుని మహత్త్వము కూడ కొంత కారణము. రెండవ కారణము నవనాథ చరిత్రలోకంటె హరిశ్చంద్రలో గౌరన శిల్పకౌశలము పరిణతిచెందుట. ప్రథమ రచనలో కొనలు సాగుతున్న రససంపాదనము, పాత్ర చిత్రణము, స్వాభావికత,

ఔచిత్య పరిపాలనము మొదలైన సాహిత్యగుణ లతికలు రెండవ గ్రంథములో పరిపూర్ణ వికాసము చెంది మనోహరముగా వాసించెను.

గౌరన రూపచిత్రణమును అతిస్వాభావికముగ, అతిసుకరముగ చేయ గలడు. స్వభావచిత్రణమునందు కూడ అట్టి సామర్థ్యము కలవాడే ద్విపద పంక్తులను మలచుటలోను, దేశితనమును వెలార్చుటలోను పాల్కురికి సోమనా థునితో పందెము చరచి పరుగెత్తెడి వానివలె పొడగట్టును. ఒక్కొక్కయెడ ఆ పందెములో సోమనాథుని అతిక్రమించిన సందర్భములును కలవు. శబ్ద ప్రయోగ నిరంకుశత్వమున సోమన కంటెను ఎక్కువ స్వతంత్రుడు. ఇంచు మించు ఈతనిశైలి వ్యావహారిక భాషయేమో అనుపించునంత ధారాళముగా నుండును. మరియు తెలుగుభాషలో హాస్యరసము లేదనెడి వాదును పోగొట్టిన ప్రథమ పూర్వకవి ఈ గౌరన. శ్రీనాథుని క్రీడాభిరామములో కొంత హాస్య మున్నది. కాని అది మందహాస మాత్ర పర్యవసితముగా నుండును. గౌరన సాధించిన హాస్యము విరగబడి నవ్వునట్లు చేయును.

ఈతని హాస్యరచనకు నిదానమైన ప్రాతలు ఉదాత్త పాత్రలతో ప్రతి యోగమున నిల్పబడి పరమహాస్యాస్పదములయ్యెను. నవనాథచరిత్రలో త్రిలోక సుందరియైన రాజకుమార్తెను కామించి నానావిధములైన పాపచేష్టలు చేసిన మర్కటరూపవంచక పురోహితుడు, ఆ యువతి సౌందర్యకాంతి పటలము దిగమింగజూచెడి మసిబొగ్గువలె పరమ హాస్యాస్పదమగుటయే గాక గర్హణీయ మును అయ్యెను. అట్లే మహాపతివ్రతయు ప్రథమ చక్రవర్తి భార్యయునైన చంద్రమతిచే నూడిగము చేయించుకొనెడి పరమ నిర్భాగ్యపురోహితుని గయ్యాళి పెండ్లమై కలహకంఠి చంద్రమతి పాత్రతోడి ప్రతియోగమున జుగుప్సావహ మును, గర్హణీయమును అయ్యెను.

మరియు ఇంకొకవిశేషము. గౌరన కేవలము శైవుడు కాకపోయినను విష్ణు ద్వేషి కాకపోయినను వైష్ణవ మతము పట్ల కొంత అసహనము కలవాడనుట మాత్రము నిజము. కాలకౌశికుని రూపవర్ణనలో గౌరన అతనికి వైష్ణవచిహ్నమైన పట్టె వర్ధనములు పెట్టి వైష్ణవము మీద తన కున్న అక్కసును తీర్చుకొనెను. ఆ బ్రాహ్మణుని హేయమైన వృత్తియు, రోతపుట్టించెడి రూపమును మిత్తికూడు

కుడిచి సంపాదించిన ధన సంచయమును వర్ణించుటలో కవి కాలకౌశికుని పరమ నీచ పురోహిత జాతికి ప్రతీకగా జేసెను. మన సంస్కృతాంధ్ర వాఙ్మయములలో విదూషకాది హాస్యపాత్రలన్నియు శైవ వైష్ణవాది శాఖా భేదములేని స్మార్త బ్రాహ్మణ పాత్రలే. గౌరనమాత్రము ఈ వింత మార్గమును త్రొక్కి విశ్వేశ్వర క్షేత్రమైన కాశిలో శ్రీరంగ క్షేత్ర లక్షణమును ప్రవేశపెట్టిన వాడయ్యెను. ఇందు సందర్భ శుద్ధిలేదు.

—:o:—

దగ్గుపల్లి దుగ్గన

పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుఁడు శ్రీనాథునకు పరోక్ష శిష్యుడై యుండునని ఊహించినను, దుగ్గన మాత్రము ప్రత్యక్ష శిష్యుడే. ఈతడు కాంచీ మాహాత్మ్యము నాచికేతూపాఖ్యానమును రచించెను. ఇందులో మొదటి దానిని చందలూరి గంగయామాత్యుని కుమారుడైన దేవయామాత్యున కంకితము చేసెను. రెండవ దానిని ఆ కృతిపతి యొక్క పెదతండ్రి కుమారుడైన గంగయామాత్యున కంకితము చేసెను. ఈ గంగయామాత్యుడు ఉదయగిరి రాజగు బసవరాజు నొద్ద మంత్రిగా నుండెను. వీరు విజయనగర రాజైన సాళువ నరసింహ రాయలకు సమకాలికులు. సాళువవంశ రాజులు విజయనగర రాజ్యమునకు సామంతులై చంద్రగిరి రాజధానిగా కొంత భూభాగమును ఏలుచుండిరి. ప్రౌఢ దేవరాయలు తరువాత విజయనగర రాజుల అసమర్థత చేత కేంద్ర పరిపాలనము క్షీణింపజొచ్చెను. ఆ సంగమ వంశ రాజులలో తుదివాడైన విరూపాక్ష రాయని కాలమునకు ఆ క్షీణదశ మరింత ఎక్కువ కాగా, సామంతుడైన సాళువ నరసింహ రాయలు విజయనగరమునకు తరలివెళ్ళి కేంద్ర ప్రభుత్వమును స్వాధీనము చేసికొనెను.

ఇతడు కాంచీ మాహాత్మ్యమును గంగయామాత్యుని పినతండ్రి కుమారుడైన దేవయామాత్యున కంకిత మొసంగినట్లు, నాచికేతూపాఖ్యానమున కృతిపతియైన గంగయామాత్యుని ప్రసంగమువలన తెలియుచున్నది.

ఉ॥ "మా పినతండ్రి గంగయ యమాత్య శిఖామణి; తత్తనూభవుం
డై పెనుపొందు దేవసచివాగ్రణి కిచ్చితి వాంధ్రభాషఁ గాం
చీపురనాథు దివ్యకథఁ జిత్రతరంబుగ విస్తరించి; నీ
వోపుదు వార్యహృద్య మధురోక్తుల సత్కృతు లొప్పఁ జెప్పఁగన్"

ఇచట కాంచీపురాధీశ్వరుడనగా ఏకామ్రేశ్వరుడని అర్థము.

"కాంచీపురనాథు దివ్యకథఁ జిత్రతరంబుగ విస్తరించి" అని గంగయామాత్యుడు పేర్కొనుటవలన, అవి అప్పటికి రసోల్లసితమైన గ్రంథముగా

ప్రశస్తినొంది యుండునని ఊహింపవచ్చును. కాని ఇప్పుడా గ్రంథము లభ్యముకాదు.

ఇక నాచికేతూపాఖ్యానము గురించి :

నాచికేతుని కథ కఠోపనిషత్తు నందును, మహాభారతము నందును కూడ కలదు. కఠోపనిషత్తును బట్టి-

ఔద్దాలక మహర్షి విశ్వజిద్యాగము చేయుచు గోదాన సమయమున బ్రాహ్మణులకు నీరసగోవుల నిచ్చుచుండెను. తండ్రి అట్టి చిడిపి గోవులను దాన మిచ్చుట నిష్ఫలమని భావించిన నాచికేతుడను కుమారుడు నన్నెవరికి దాన మిత్తువు అని చిడిముడి పాటుతో ప్రశ్నించెను. ఆ తండ్రి విసుగుజెంది 'నిన్ను మృత్యువున కిచ్చెద'ననెను. వెంటనే కుమారుడు విగతజీవుడై యమలోకము చేరెను. ఆ సమయమునకు యముడు ఇంట లేకుండుటచే ఆయన రాకకై నిరీక్షించుచు, ఆ బాలుడు నిరాహారుడై మూడు దినములందే వేచియుండెను. యముడు ఇంటికివచ్చి ఆ పిల్లవానిని మూడు దినము లుపవసించినందుకు మూడు వరములు కోరుకొమ్మని ఆనతిచ్చెను. అప్పుడు నాచికేతుడు వరుసగా మూడు వరములు కోరెను. మొదటిది తనతండ్రి తన యెడ యథాపూర్వకముగా ప్రసన్న చిత్తుడగుట. రెండవది స్వర్గప్రాప్తి సాధనమైన అగ్నికార్యము తనకుపదేశించుట. మూడవది ఆత్మతత్త్వ రహస్యోపదేశము చేయుట. యముడు ప్రసన్నుడై మొదటి రెండు వరములను ప్రసాదించెను. మూడవది చెప్పరానిదనియు, అతి గుహ్యమనియు, దానిబదులు కావలసిన సామ్రాజ్యాది సర్వైశ్వర్యములను కోరు కొమ్మని ఆనతిచ్చెను. తత్త్వజిజ్ఞాసువైన ఆ బాలుడు ఆ రహస్యమే కావలయు నని పట్టుబట్టెను. తుదకు గత్యంతరము లేక యముడు బ్రహ్మవిద్యను ఆ పిల్ల వానికి ఉపదేశించెను. ఈ బ్రహ్మవిద్యా ప్రదానమే ఆ ఉపనిషత్కథలోని ప్రధాన భాగము. అది ఆత్మ తత్త్వ నిరూపకము. ఇక భారత అనుశాసనిక పర్వము ననుసరించి—

ఔద్దాలకి యను ఋషి ఒకనాడు తాను నదిఒడ్డున మరచివచ్చిన సమిత్కుశాది యాజ్ఞీయ వస్తువులు తెమ్మని తన కుమారుడైన నాచికేతున కాజ్ఞాపించెను. ఆ పిల్లవాడు నది చేరునప్పటికి ఆ వస్తువులు ప్రవాహమున కొట్టికొని పోగా, అతడు రిక్తహస్తములతో ఇంటికి తిరిగివచ్చెను. తండ్రి తన నిత్య కర్మానుష్ఠాన

మునికు భంగము వచ్చుటచే కుమారునిపై కినిసి, నీవు యముని చూడ బొమ్మని శపించెను. వెంటనే కుమారుడు నిర్జీవుడై పడిపోయెను. తండ్రి పశ్చాత్తప్తుడై పిల్లవానిని ఒడిలో పెట్టుకొని ఆ దినమంతయు దుఃఖించుచుండగా మరునాటి ఉదయము పుత్రుడు సజీవుడై తండ్రికి యమదర్శనమునుగూర్చి అతడు చూపిన పుణ్యలోకములను గురించియు వివరించి సంతోషము కలుగజేసెను. తాను చూచిన పుణ్యలోకములలో కెల్ల గోదానము చేసినవారు నివసించెడి లోకము సర్వభోగసమన్వితమైన అత్యుత్తమ పుణ్యలోక మని వివరించి చెప్పెను. ఈ కథ గోదాన ప్రభావమును తెల్పుటకు ఉదాహరణముగా చెప్పబడినది. ఈ నాచికేతుని కథ వరాహపురాణముననుకలదు.

నాచికేతూపాఖ్యాన కథ :

బ్రహ్మమానసపుత్రుడైన ఉద్దాలకుడను ఋషి అరణ్యములో నైష్ఠిక బ్రహ్మచారియై తపస్సు చేయుచు, తోడి మును లాతనిని వివాహము చేసికొనుమని హెచ్చరించినను అతడు తన వ్రతమును వీడక నిష్ఠాగరిష్ఠుడై యుండెను. బ్రహ్మ వచ్చి చెప్పినను తన పట్టు విడువకుండుటచే, చతుర్ముఖుడు కోపించి "నీకు జనించిన కుమారుడే నీకును నీ భార్యకును వివాహము చేయగలడు" అని అసంభావ్యమును, అనూహ్యమును అయిన ఒక సంఘటనను శాపముగా ప్రతిపాదించి పోయెను. అంత కొలది దినములకు ఉద్దాలకునకు ఒక యువతితో స్వప్న సమాగమము కలిగెను. అతని బ్రహ్మచర్యదీక్ష భగ్నమయ్యెను.

ఆ మరునాడు మనస్వినీ రఘుమహారాజుల పుత్రిక యగు చంద్రావతి చెలికత్తెలతో నదిలో జలకేళీవిహారము చేయుచుండగా, తామరస పత్రపుటములో పొదుగబడిన ఒక పద్మము ఆమెచెంతకు నీటిలో కొట్టుకొనివచ్చెను. ఆ పుష్పము ఉద్దాలకతేజస్సంభృతము. ఆమె ఆ పుటమును విచ్చి ఆ పుష్పము నాఘ్రాణింపగా ఆమెకు సద్యోగర్భచిహ్నములు పొడసూపెను.

ఆమె మిక్కిలి నిర్వేదము పొంది చెలికత్తెలచేత తలిదండ్రులకు తన దుఃస్థితిని విన్నవింపజేసెను. తండ్రి ఆమెశీలమును శంకించి, కారడవిలో విడిచిపెట్టెను. ఆమె లజ్జా భయ విహ్వలయై అరణ్యరోదనము చేయుచుండగా, ఆసమీపమున ఆశ్రమవాసియై యున్న తృణబిందుమహర్షి సీతను వాల్మీకివలె, ఆమెను అదరించి, ఓదార్చి తన ఆశ్రమమునకు గొంపోయెను. కొన్ని నాళ్ళకు ఆమె

మగశిశువును ప్రసవించెను. తృణబిందు డా పిల్లవానికి జాతకర్మాదు లొనర్చి "నాచికేతను"డని పేరిడెను. చంద్రావతికి మాత్రము మనశ్శాంతి లేకుండెను. ఆమె ఋషికి తెలియకుండ, ఆ పిల్లవాని నొక పేటికయందుంచి "దేవతలు నిన్ను నీ తండ్రిపాలికి చేర్చెదరుగాక" యని నదిలో విడిచెను. విధివిలాసముచే, ఆ పేటిక ఉద్దాలకుడు నదిలో స్నానము చేయుచుండగా, అతనిచేతికి చిక్కెను. అత డా పేటికను తెరచి చూచి పిల్లవాని నాశ్రమమునకు తీసికొనిపోయి ముద్దుగా పెంచుచుండెను ఇట్లు కొంతకాలము గడచినది.

అచ్చట చంద్రావతి పుత్రవియోగ వ్యాకులచిత్తయై, ఆ పిల్లవా డెచ్చటనైన కంట బడునేమో యనెడి ఆశతో, అడవులలో సంచరించుచుండగా నొకచోట ఆ పిల్లవాడు కానవచ్చెను. ఆమె వానిని గుర్తించి అతని ఉనికిని గురించియు, జీవితమును గురించియు ప్రశ్నింపగా, వాడు ఆమెను తమ ఆశ్రమ కుటీరమునకు తోడ్కొని పోయెను. ఆ సమయమున ఉద్దాలకుడు ఇంట లేడు. చంద్రావతి అతడు వచ్చులోపల కుటీరమును చక్కగా శుభ్రపరచి నానాలంకార శోభితము చేసెను. అంతలో ఉద్దాలకుడు వనాంతరము నుండి ఇంటికి తిరిగి వచ్చుట గమనించి ఆమె చాటుచాటునకు పోయెను. ఆ మౌని ఆ అలంకారమును చేసినవా రెవ్వరని ఆ పిల్లవాని నడుగగా, అతడు చంద్రావతిని తండ్రియెదుటకు రావించెను. ఆ ముద్దరాలు ప్రేమ లజ్జావనతవదనయై మౌని యెదుట నిలబడగా, అతడు తన స్వప్నసమాగత సుందరి ఆమెయే యని గుర్తించి, ఆమెను చేరదీసి భార్యగా స్వీకరింపదలచెను. ఆమె తన శీలము నిష్కళంక మని తలిదండ్రు లంగీకరించి, విధ్యుక్తముగా పరిణయము చేయుట తన కభిమత మని మౌనికి విన్నవించెను. ఉద్దాలకుని ఈ వార్త వినిన రఘుమహారాజు, తన పుత్రిక నిష్కళంకచరిత యని నిర్ధారణ యగుటకు సంతసించుటయే గాక, బ్రహ్మమానస పుత్రుడు తనకు అల్లు డయినందులకు ఆనందభరితుడై వా రిరువురకు వైభవోపేతముగా పెండ్లిజేసెను. తల్లిదండ్రుల వివాహవేళ నాచికేతుడు పెండ్లిపెద్దలలో తానును ఒకడై వచ్చీరావి మాటలతో, తెలిసీ తెలియని చేష్టలతో పెండ్లిపందిరి కొక అపూర్వశోభ తెచ్చెను. "నీకు నీ భార్యకు వివాహము చేయగల" డన్న బ్రహ్మవాక్యము ఈ విధముగా సఫలమయ్యెను. చంద్రావతి పెనిమిటితో, పుత్రునితో ఆశ్రమముచేరి ఋషిపత్నిగా జీవితము గడుపుచుండెను. ఇంతవరకు ఈ భాగము కథలో పూర్వభాగము అని చెప్పవచ్చును.

ఇక ఉత్తరభాగము: ఒకనాడు ఉద్దాలకుడు నిత్యాగ్నిహోత్రకార్యమునకు సమిత్కుశాదులను తెమ్మని కొడుకును నియోగింపగా, అతడు కర్మానుష్ఠానము కంటె బ్రహ్మజ్ఞాన సముపార్జనము మేలైనదని దానికి ప్రయత్నించుట శ్రేయస్సని తండ్రితో వాదమునకు కడంగెను. తండ్రి కుమారుని అవిధేయత సహింపక యముని చూడబొమ్మని శపించెను. ఆ పిల్లవాడు మృతుడై యముని చూచి వచ్చి తాను యమునివలన వినిన ఆత్మవిద్యారహస్యమును తండ్రితో పాటు అచ్చట సమావేశమైన ఋషు లందరకు వివరించి చెప్పెను.

ఈ గ్రంథము అసంపూర్ణముగా కానవచ్చుటచే ఆ పైన యేమైనదో ఊహింపవలసినదే కాని, తెలిసి చెప్పదగినది కాదు. బహుశః కఠోపనిషత్తు నందలి కథవలె ఆత్మజ్ఞానమే శ్రేష్ఠతర మనెడి ధర్మ ప్రతిపాదనతో గ్రంథము పరిసమాప్తమైయుండును.

ఈ కథలో ఉత్తర భాగమున ఉపనిష్కథతోను, భారత కథతోను, సమానమే. కాకపోతే భారత కథ గోదానమహత్త్వమునకు నిదర్శనముగా చెప్పబడ్డది. ఉపనిషత్కథయు ఇదియు ఆత్మతత్త్వ నిరూపణార్థము చెప్పబడ్డది. కోపనుడైన తండ్రి పిల్లవానిని శపించుటయు వాడు యమలోకమునకు పోయి యముని దర్శించి వచ్చుటయు మూడింటను సమానమే! ఇక ప్రబంధ కథ యందలి పూర్వ భాగము పిల్లవాని అపూర్వ జననము గురించియు, అతని జననీ జనకుల అవిజ్ఞాత దాంపత్య సంబంధము గురించి, అఘటన ఘటనా సమర్థమైన విధి విలాసము గురించియు అత్యద్భుతముగా సంధానింపబడిన ఒక చిత్ర కథ. ఇట్టిది ఆంధ్ర వాఙ్మయమున ఇంకొకటి లేదు. ఈ కథా నిర్వాహణములో దుగ్గన చూపిన కథన కౌశలము ఎఱ్ఱన, తిక్కనల కథన కౌశలముతో సాటి వచ్చుచున్నది. భారత కవిత్వమునకు ఔచిత్యము జీవగఱ్ఱ, ప్రబంధ కవు లందరు, భారతమును పునః పునః పఠనము చేసినవారే అయ్యు, భారతము నందలి ఔచిత్య సౌందర్యము నలవరచుకొన్న వారు చాలమంది లేరు. అనంతామాత్యుడు, పింగళి సూరన మొదలగు కొలది మందిలో ఈ దగ్గుపల్లి దుగ్గన ఒకడు. విశేషించి చంద్రావతి యడవులపాలై తనకు వచ్చిన నిష్కారణ నిందకు విలపించు సందర్భమునను, తృణబిందు ఋషి ఆమెను ఆదరించి ఆశ్రమమును చేర్చు సందర్భమునను, దుగ్గన, తిక్కన సోమయాజి నిర్వచ

ఆంధ్రీకర్త యనిపించుకొనను. అట్లనిపించుకొనవలెనని ఆదాస్యమే చేసినచో ప్రజ్ఞాశాలియైనకవియని యనిపించుకొనడు. శ్రీనాథునకీ సంకటావస్థయేశటస్థించి నది. దీనినుండి తొలగి తన ప్రతిభను నిరూపించు కొనుటకై ఆనాటికి యువకు డయ్యు నిత డాత్మవ్యవస్థాపనార్థము ఒక ప్రణాళికను సృజించుకొని, దానిననుస రించి నడచి, కవిగా చరితార్థుడగుటయే కాక, ఆ పద్ధతి యితరులకు కూడ అనువాదవేళ నొరవడిగా నుండునట్లు నిర్దేశించి పోయెను. అందుచే పురాణభిన్న మైన కావ్యానువాద పద్ధతికి శ్రీనాథుడే గురువు. ఆయనకాక ఇంక యేకవియైనను ప్రథమ ప్రబంధానువాదము ప్రారంభించి యున్నచో అది యే వక్రమార్గమున బోయెడిదో మన మూహింపలేము.

ఆంధ్ర నైషధకర్త, అంతపేరు మోసిన ఆ సంస్కృత కావ్యము నెంత గౌరవించెనో అంత వశపరచుకొనెను. దాని ననుసరించునే గాని దాస్యము చేయడు. భుజము భుజ మొఱయునట్లు నడచునే కాని ఛాయవలె వెనుక నుండడు. ఏ పద్యమును మూలశ్లోకముచే బద్ధము చేయడు. ఏ శ్లోకమైనను తనపద్యము నందిమిడి జీర్ణమగునట్లే చేయును. అవశ్యకమగుచో నెట్టి మేటి శ్లోకమునైనను త్యజించుటకు వెనుదీయడు. సవరించుట కంతకు ముందే జంకడు. ఈ స్వాతం త్రత వల్లనే, ఆంధ్రనైషధము భాషాంతరీకృతియయ్యు యథామాతృకము కాకపోయినది. భాషాంతరీకర్త వివేచింప వలసిన ప్రధానతలకు తెలుగు నైషధము లక్ష్యభూతమైనది పూర్వోదాహృతములైన శ్లోకములన్నియు ఈ సిద్ధాంతమునకు నిదర్శనములు. కావ్యాంతమున కవిచేసిన 'శబ్దం బనుస రించియు' ఇత్యాది ప్రతిజ్ఞయు ఈ స్వాతంత్రతనే అంగీకరించుచున్నది.

కావున ఈ ఆంధ్రీకరణమును విమర్శింప బూనువారు దీని నడుగడు గున మూలముతో బోల్చి చూచుట తప్పు. సర్వత్ర ఆ పోలిక లేదని కవి వ్రాసికొన్న వాక్యములలోనే కలదు. ఈ గ్రంథమున కవి పెట్టుకొన్న పరమ లక్ష్యము యథామూలానువాదము కానే కాదు. ఆయన లక్ష్యము వేరు. నిర్వ హణమును తదనుగుణముగనే ఉన్నది. శ్రీనాథుని ఈ పద్ధతి యెంతో మేత్తర ముగా గానవచ్చుట చేతనే ఆ యుగములోని పెద్ద కవులందరు-పినవీరన, నందిమల్లయ, ఘంటసింగయ మొదలైనవారు-కవిసార్వభౌముని యడుగుజాడలే యనుసరించి తమ యనువాదములు సాగించిరి.

చెలికత్తెలామెకు బార్వతి ప్రసాదించిన వరమును జ్ఞప్తికిదెచ్చి యూరడించుట- ఆ కన్య స్వప్నదృష్ట పురుషునిపై మరులుగొని అతని ఉనికి తెలియక పరితపించుట- మంత్రి పుత్త్రికయైన చిత్రరేఖ, ముల్లోకముల యందలి రాజ కుమారుల పటములను వ్రాసి యామెకు చూపి వర్ణించి చెప్పి స్వప్న సమాగతుడైన ఆ యువకుని అందు గుర్తింపుమని యడుగుట-ఉష తన ప్రియుని గుర్తించుట- అతడు శ్రీకృష్ణుని మనుమడనియు, ప్రద్యుమ్నుని కుమారుడనియు, పేరు అనిరుద్ధుడనియు చిత్రరేఖ విశదీకరించుట- దానవ విరోధియైన శ్రీకృష్ణునితో తన తండ్రి వియ్య మందుట పొసగదని ఆ యువతి చింతిల్లుట- చిత్రరేఖ, వియ్యము మాటెట్లున్నను అనిరుద్ధుని రహస్యముగా కన్యాంతఃపురమునకు తెచ్చెదనని ద్వారకకు వెడలిపోవుట- ద్వారకలో నొక సరస్తీరమున తపస్సు చేయుచున్న నారదునకు నమస్కరించి ఆమె యావద్వృత్తాంతమును ఆ ఋషి కెఱిగించుట- ఉషానిరుద్ధుల సమాగమము కారణముగా యాదవ దానవులకు మహాయుద్ధము సంభవింప నున్నందులకు కలహాశనుడు సంతసిల్లుట- చిత్రరేఖ మాయాబలమున అనిరుద్ధుని ప్రాసాదము ప్రవేశించిన శయ్యాగతుడై యున్న ఆ కుమారుని మాయామోహితుని జేసి తోడితెచ్చి ఉషాంతఃపురమునందలి పాన్పుపై పరుండబెట్టి ప్రబోధితుజేసి వెడలిపోవుట- ఆ యువతీ యువకులు మదన క్రీడా లోలురగుట- ఉష చెలికత్తెల తోడ్పాటుతో అనిరుద్ధునకు కన్యాంతఃపురముననే రహస్య నివాస మేర్పరుచుట- కొన్ని దినములు గడచిన పిమ్మట ప్రాసాద శోధకులు అనిరుద్ధుని జూచి బాణాసురున కెఱిగించుట- దానవరాజు అతనిని పట్టి తెచ్చుటకు భటవర్గమును బంపుట- అనిరుద్ధుడు ఒక పరిఘను చేకొని వారితో తలపడి హతమార్చుట- బాణుడు ఆ అంతఃపుర ద్రోహిని తానే సంహరింపవలయు ననెడు ఆగ్రహముతో సైన్యముతో వచ్చుట- అనిరుద్ధుడు, అతని నెదిర్చి వెనుదీయక పోరుట- కానున్న మామగారు, అల్లుని నాగపాశబుద్ధునిజేసి చెఱయందుంచుట-అక్కడ ద్వారకలో చిత్రరేఖ యనిరుద్ధు నపహరించి తీసికొనిపోయిన మరునాటి ఉదయము, అంతఃపుర కాంతలు కుమారు డదృశ్యు డయ్యెనని విలపించుట- యాదవ భటులు చుట్టుపట్టు గల పర్వతారణ్యములలో వెదకివచ్చి కుమారుడు కానరాలేదని కృష్ణున కెరిగించుట-మాయబల నిపుణులైన యక్షరాక్షస కులములలో నెవతెయో యొక యువతి, యనిరుద్ధునిపై వలపుగొని యాతనిని తోడ్కొనిపోయి యుండునని కృష్ణుడు నిశ్చయించుట.

నిర్వహణమునకు తగిన ఉపదేశములు చేసి వెడలుట-దారిలో బదరికాశ్రమమున విడిసి యందలి ఋషులు సమర్పించిన సపర్యల స్వీకరించుట - పిశాచ నాయకుడును, తనభక్తుడు నైన ఘంటాకర్ణు ననుగ్రహించి దివ్యత్వమొసగుట- కైలాసమున కృష్ణునితపస్సు-పరమశివుడు ప్రత్యక్షమగుట- ఋషులు హరిహర నామాత్మకమైన ఆ తేజోద్వయమును స్తుతించుట శివుడు కృష్ణునకు పుత్త్రప్రాప్తి వరమిచ్చుట-శ్రీకృష్ణుడు ఈశ్వరుని వీడ్కొని ద్వారకకు మరలుట.

4. పౌండ్రక వాసుదేవుని సంహారము (చతుర్థాశ్వాసము).

శ్రీకృష్ణుడు శివుని వరమును పొంది ద్వారకకు మరలివచ్చుచు మధ్యేమార్గమున బదరికావనమున కొంతకాలము ఋషులతో సిష్టకథాగోష్ఠిని కాలము పుచ్చుచుండగా పౌండ్రక వాసుదేవుడు ద్వారకపై నొకరాత్రి దండెత్తి కోటను ముట్టడించుట – సాత్యకి బలరాములు చతురంగబలములతో తలపడి శత్రుసైన్యములతో పోరుట- పౌండ్రునకు సహాయుడుగా వచ్చిన యేకలవ్యుడు యాదవ సైన్యమును కలగుండుపరచి దైన్యము నొందించుట-బలరాముదేకలవ్యునితోడ, సాత్యకి పౌండ్రునితోడను ద్వంద్వయుద్ధము చేయుట-తెల్లవారుసరికి శ్రీకృష్ణుడు ద్వారకకువచ్చి యుద్ధమునకు దిగుట-పౌండ్రకుడు సాత్యకినివీడి శ్రీకృష్ణునిపైతన చక్రమును ప్రయోగించుట - కృష్ణుడు ప్రయోగించిన సుదర్శనము పౌండ్రకుని శిరము త్రుంచుట- ఏకలవ్యుడు బలరాముని గదాప్రహారమునకు తాళలేక సముద్రమున బడి యీదుకొనుచు పోయి యొక లంకఁ జేరుట-శత్రుసంహారమొనర్చి విజయోత్సాహముతో కృష్ణుడు కొలువుతీరి తన కైలాస యాత్రా విశేషములను యాదవుల కెఱిఁగించుట - అంతఃపురమున కేగి రుక్మిణీ సత్యభామలతో ద్యూత క్రీడా సుఖము ననుభవించుట— పౌండ్రకుని మిత్రుడైన కాశీరాజు ద్వారకపై కృత్యను ప్రయోగించుట- అది మంటలు గ్రక్కుచు వచ్చి యాదవులను పీడించుట- బలరామాదు లంతఃపురమున కేగి ఆ ఆపద నెఱిగింపగా నాయన ద్యూత క్రీడా సుఖము ననుభవించుచునే దాయ వచ్చినచోటికే పోగలదని ఉపేక్షాభావముతో ననుట - ఆయన వాక్ప్రభావము వలన నా కృత్య ఆకాశమార్గమున మరలి పోవుచుండ కృష్ణుడు దానిపై సుదర్శనమును ప్రయోగించుట-కాశీనివాసి యగు నీశ్వరుడు ఆ పట్టణము వీడి కొంత దూరమున గల తాళవనమున విడియుట - కృత్య భయవిహ్వలయై పోయి తనను ప్రయోగించిన కాశీరాజును

నోత్తర రామాయణము నందలి సీతావివాసఘట్టము తనరచనకు మేలు బంతిగా మనోనయనముల యెదుట నిల్పుకొనెనా యని తోచును. మరియు చంద్రావతి మహారాజ పుత్రిక యైనను, ఆమె బాల్య యౌవనములను వర్ణించు సందర్భమున శ్రీనాథుని బావమరది అవయవ సౌందర్యాది వర్ణన పొంతపోక ఆమె భావి జీవితమునకు ప్రాతిపదిక కాదగిన సాధుగుణ వర్ణనములతో ఆ సుగుణ సుందరిని చిత్రించెను. ఋషి పత్నిగా ఆశ్రమ జీవితమును గడుప నున్న ఆ రాజకుమారీ శరీరసౌందర్య వర్ణనకంటె మానసిక శారీరక సాధు వర్త నల వర్ణనమే కథౌచిత్యమునకు పాత్రౌచిత్యమునకును అనువై యుండునని రసజ్ఞులకు నేను చెప్ప నక్కరలేదు. మరి దుగ్గన శైలియు ఎఱ్ఱన శైలివలె సాధుతా సుందరమును ప్రసన్నతా మహితమును అయి ఈ కథయే తానై అతని కర్తృత్వమును వరించినదా? అని స్ఫురింప జేయును. దుగ్గన శ్రీనాథుని ముద్దు మరదియయ్యు కవిసార్వభౌముని భావగతికాని శబ్దగతికాని అలవరచుకొన్న వాడు కాదు. ఆ గురువు వెంట ఎంతకాలము తిరిగినను ఆ శైలి అభ్యసింప వలెనని ప్రయత్నించినవానివలె తోచదు. శ్రీనాథుని శృంగార వర్ణనోల్బణము గాని, ప్రౌఢ సమాస ఘటనగాని దుగ్గనకు పట్టుపడలేదు. ఆ పద్ధతియే అలవడి యుండినచో అది ఈ కావ్యరచనకు అక్కరకు వచ్చెడిది కాదు. మరియు, ఇతనిది పారమార్థికపరాయణమును, శమ సంపన్నమునైన చిత్తవృత్తి. కావుననే ఈతడు దైవపరమైన కాంచీ మాహాత్మ్యమును, బ్రహ్మజ్ఞాన పరమైన నాచికేతూ పాఖ్యానమును రచించుట కర్హుడయ్యెను.

ఈ నాచికేతూపాఖ్యానముకు కృతిపతియైన చందలూరి గంగయా మాత్యుడు దీనినేకాక, నంది మల్లయ్య ఘంట సింగయ్యల ప్రబోధ చంద్రో దయమును కూడ కృతి పుచ్చుకొనెను. అది అద్వైత తత్త్వము అంతరార్థ ముగా గల వేదాంత గ్రంథము. ఆ మంత్రివర్యుడు 'సంసారయోగి' యని ప్రబోధ చంద్రోదయ కర్తలు వర్ణించిరి. కావుననే శాంతరస ప్రధానములును, జ్ఞానోపదేశకములు అయిన పై రెండు గ్రంథములకు కృతిపతి అయ్యెను. నాచికేతూపాఖ్యానమను గ్రంథమును మిక్కిలిమల్లికార్జునుడనెడి ఒక కవికూడ రచించెను. అది దుగ్గన కావ్యము నెదుట నిలువజాలదు. నిల్వకూడదు.

—: 0 :—

పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరన

ఇతడు రచించిన గ్రంథములలో లోకమునకు లభించినవి రెండు. జైమిని భారతము, శాకుంతలము. పోయిన వింకెన్నో కలవట. ఈ రెంటిలో జైమిని భారతమే ఉత్తమ రచన. ఇది సాళువ సింగరాయనికి (1485-92) కృతి. శాకుంతలము దీనికి పూర్వరచన యగుటచే 14.0 ప్రాంతమునాటిది కావచ్చును. ఇతడు శ్రీనాథునకు శిష్యుడని కూడ నొక వాడుక కలదు. ప్రత్యక్ష శిష్యత్వము సమర్థించు నాధారము లేవియు లేకున్నను, పరోక్షముగా నైనను శిష్యుడని చెప్పక తప్పదు. శ్రీనాథు డొసగిన ప్రబంధ శైలీ భిక్షను తా నొకచేత నందుకొని, యింకొకచేత దరువాతి ప్రబంధకవుల కందిచ్చినదీ శిష్యుడే. నైషధమునకు శ్రీనాథుడు శృంగార నైషధమని పేరు పెట్టినట్లుగా ఇతడు తన గ్రంథమునకు శృంగార శాకుంతలమని పేరు పెట్టుటలోనే ఆ శిష్యత్వము వ్యక్తమగుచున్నది.

శాకుంతలము

ఈ శృంగార శాకుంతలమునకు భారతములోని దుష్యంత చరిత్రము కొంతయు కాళిదాసుని నాటకము కొంతయు మూలములు. ఈ రెండు మూలములకంటె భిన్నముగా గవి స్వయముగా కల్పించిన ప్రకరణములును కొన్ని కలవు. ఈ విషయ మీ గ్రంథముననే కృతిపతియైన చిల్లర వెన్నయామాత్యు డన్నట్లుగా కలదు. ఆ వాక్య మిది :

"భారతప్రోక్త కథ మూల కారణముగఁ
గాళిదాసుని నాటక క్రమము కొంత
తావకోక్తికి అభినవశ్రీ వహింపఁ
గూర్మిఁ గృతిసేయు నాకు శాకుంతలంబు."

కాళిదాసు నాటకములో విప్రలంభాత్మకమైన ఉత్తరార్ధ మితడు కైకొనలేదు. భారతమునందువలెనే పుత్త్రసహితయైన శకుంతలకు రాజాస్థానమున

భర్తృసంయోగము కల్గించెను. పూర్వార్ధమున ఋషుల ప్రార్థన, రాజు నాశ్రమ ప్రవేశము, వృక్షజల సేచనావసరమున శకుంతలాదర్శనము, కణ్వుని సోమ తీర్థ గమనము, అనసూయా ప్రియంవదల ఘటనాకుశలత, అంగుళీయక ప్రదానము మొదలగు రసవంతములైన అంశములు కాళిదాసు నాటకమునుండి కయికొన్నవే. ఆపై కథమాత్రము భారతానుసారి. సూత్రప్రాయముగా చెప్పవలయునన్న కథా వికాసము నాటకానుసారి యనియు తత్పరిణామము భారతానుకారి యనియు జెప్పవలెను.

నడుమ నడుమ కవి స్వయముగా కల్పించిన ఘట్టములు కొన్ని కలవు. 'తావకోక్తికి నభినవశ్రీ వహింప' అన్న కృతిపతిమాట వాటివలననే సార్థకమగును. కథా ప్రధానమైన భారతమున ఈషన్నిర్దిష్టములును, ప్రదర్శన ప్రధానమైన నాటకమున అస్థానకములునైన కొన్ని సన్నివేశములను సందర్భానుగుణముగ పీరన విపులముగా వర్ణించెను. ప్రబంధమైన ఈకృతి కా వర్ణన లుచితములే యగును. అవి హస్తిపుర వర్ణన, మృగయా వర్తన మొదలగునవి.

అన్నిటికంటెను ముఖ్యమైన స్వకల్పన శకుంతలా జనన వృత్తాంత కథనము. భారతమున శకుంతలయే తానై యీ వృత్తాంతమును దుష్యంతునితో చెప్పెను. అది సరసముకామి విదితమే. అందుచేతనే కాళిదాసు ఆ కథను చెలికత్తెలనోట అతి వినయ లజ్జాన్వితముగా నొకటి రెండు మాటలతో సూచించి అర్థోక్తిలో విడిచి పుచ్చెను. ఎట్లయిన నా కథ స్త్రీజనోక్తమగుట కంగీకరింపక పీరన దానిని కణ్వశిష్యునినోట చెప్పించెను. ఇతని సంకల్పము మంచిదే కావచ్చును గాని, కార్యము మాత్రము చెడినది. ఏ వికారము నెరుగని ముగ్ధుడైన ఆశ్రమబాలకుడు మేనకా విశ్వామిత్రుల పచ్చిశృంగారమును మఱింత పచ్చిగా వర్ణించుట 'ముల్లుపుచ్చి కొఱ్ఱడచిన చంద' మయినది. వక్తృ విశేష వివేచన చేయక పోబట్టి ఈ అనౌచిత్యము తటస్థించినది. ఈదోషము పెక్కు గ్రంథములలో కానవచ్చును. దీనిని గురించి నన్నెచోడుని కుమార సంభవ ప్రకరణమున సప్తఋషులు పార్వతిని వర్ణించిన సందర్భమున వివరించితిని.

కాళిదాసు తన నాటకమున మానవప్రకృతికి మానవేతరప్రకృతికి ఋష్యాశ్రమమున సాధించిన అభిన్న సాజాత్యము పిన వీరనయు చేజార్చక కొంతవరకు సాధించెను కాని, ఆశ్రయమునకు మూలాధారమై దివ్యతేజో

రాశియగు కణ్వపాత్ర మీ ప్రబంధమున కొంచెము కలుషితమైనది. నాటకమున దేదీప్యమానముగా వెలుగు నా జ్యోతి ప్రబంధమున మసకగా నున్నది. ఈ ప్రబంధమున శకుంతల నత్తింటి కంపునపుడు కణ్వుడు పల్కిన పల్కులలో ఎంత ఆర్ద్రిత ఉన్నను, ఋషిజనోచితముగాని పేలవత ఆ ఘట్టమునకు కళంకము తెచ్చినది. కుమార్తెకు ఆయన చేసిన ఉపదేశముకూడ అతి చాలనమే యైనది. నాటకమున గర్భస్థానమున ఉన్న నాల్గవ అంకముననే కణ్వపాత్ర యొక్క ప్రవేశ నిష్క్రమణలు జరుగును. పర్వతశిఖరముమీద పెట్టిన అఖండ దీపము కొండ కిరుప్రక్కలకు వెలుగు నొసగునట్లు నాల్గవ అంకమున జ్యోతి వలె ప్రతిష్ఠింపబడిన కణ్వపాత్ర నాటక పూర్వోత్తర భాగములకు దీప్తి నొసగినది. ఉత్తరభాగమున ఆ పాత్ర లేకపోయినను, ఆ తేజము అంతర్వాహినిగా ప్రవహించుచునే యున్నది. కణ్వపాత్ర కా మహత్త్వ మీ ప్రబంధమున రాలేదు.

కాళిదాసు నాటకమున వ్యంగ్యముగా ఋష్యాశ్రమమునకు రాజాస్థానమునకు గల తారతమ్య మహత్త్వము నాటకముయొక్క పూర్వోత్తర భాగములలో నెంతో సున్నితముగా ప్రదర్శింపబడినది. ప్రాణుల పరస్పరసంయోగమున కాశ్రమములు స్థానములు ; వాని వినియోగమునకు రాజాస్థానములు నెలవులు. అకలుష చిత్తవృత్తికి, నిర్మలప్రేమకు నాశ్రమములు తావులు ; కాపట్యమునకు చిత్తాందోళనమునకు, అసూయలకు రాజాస్థానములు నిలయములు. కేవల కామ ప్రేరితమైన దాంపత్యము సౌందర్యసాపేక్ష మైనది. పవిత్రమును, స్థిరమును కాదు. ఆ కామ మను తావు రూపతపోబలముచే క్షాళితమై సౌందర్య నిరపేక్ష మయినపుడు లోకపావనమును దివ్యము నగును. శాకుంతల నాటకమున అంతర్వ్యాతమై యున్న జీవిత మహాధర్మము లివి. ఈ మహాధర్మములను పరామర్శించు నుద్దేశముతోనే ఆ జగదేకకవి భారతకథకు భిన్నముగా ఒక ప్రణాళికను నిర్మించుకొనెను. కాళిదాసుడే చేపట్టకపోయినచో శకుంతలా వృత్తాంతమునకు లోకమున ఈ పూజ్యతయే లేదు. భారతమునందలి అనేకోపాఖ్యానములలో నిది యొకటియై యుండెడిది. పినవీరన భారతానుసారిగా కథను ముగించుటచే ఈ ప్రబంధము నాటక మహత్త్వమును కోల్పోయినది. నాటకమునుండి గ్రహించిన సందర్భములలో నక్కడక్కడ సంస్కృత శ్లోకములను కొన్నింటిని చక్కగా తెనిగించెను. ఆ తెనిగింపు ఇంచుమించు శ్రీనాథుని అనువాద పద్ధతిలో నున్నది. అందును శ్రీనాథుడు నైషధమున చూపిన శబ్దానుకరణ సమాసాను

కరణ చమత్కారము లుండవు. మరి హరవిలాసమునందలి గౌరీకళ్యాణమున శ్రీనాథుడు చేసిన కుమారసంభవ శ్లోకానువాదమునకు పిన వీరన అనువాదము మిక్కిలి సన్నిహితముగా నుండుననుట సత్యము. గౌరీకళ్యాణమునందు వలె శృంగార శాకుంతలమునందును భావానువాదమే ప్రధానముగా ఉన్నది. కాళిదాసుని కవిత్వముతో వీరే కాదు, ఏ అనువాదకుడును చెలగాటలాడలేదు. ఈ కవియే శాకుంతలమంతయు నాటకముగా తెనిగించినచో, మన వాఙ్మయమున నాటకము లేని కొఱత చిరకాలము క్రిందటనే తీరుట యటుండ, సంస్కృత నాటకానువాదములకును మంచి యొరవడి యేర్పడియుండెడిది. అనువాదమునకు కొన్ని ఉదాహరణములు :—

"గ్రీవాభఙ్గాభిరామం ముహురనుపతతి స్యన్దనే బద్ధదృష్టిః
పశ్చార్ధేన ప్రవిష్ట శ్శరపతనభియా భూయసా పూర్వకాయమ్
దర్భై రర్ధావలీఢై శ్శ్రమ వివృతముఖ భ్రంశిభిః కీర్ణవర్త్మా
పశ్యోదగ్ర ప్లుతత్వా ద్వియతి బహుతరం స్తోకముర్వ్యాం ప్రయాతి॥"

చ ॥ "విలుఁగొని వెంటవెంటఁ బృథివీపతి రా శరపాతభీతిఁ దా
మలఁగి మలంగి కన్గొనుచు మార్గము క్రేవకు నడ్డగించుచున్
నిలుచుచుఁ గొంతకొంత గమనించుచు నర్ధము మేసిమేసి ద
ర్భలు వివృతాస్య పార్శ్వముల రాలగ మింటికిఁ జౌకళించుచున్."

"అసంశయం క్షత్త్రపరిగ్రహ క్షమా
యదార్యమస్యా మభిలాషి మే మనః
సతాం హి సన్దేహ పదేషు వస్తుషు
ప్రమాణ మన్తఃకరణః ప్రవృత్తయః."

ఉ॥ "సందియ మేల యీ వికచసారసలోచన రాజపుత్త్రి నా
డెందము మౌనికన్యలఁ బడిం జననేరదు నిక్కువంబ యే
చందమునందు సంశయ విచారపదం బగునట్టి వస్తుసీ
మం దమ చిత్తవృత్తులు ప్రమాణము లుత్తము లైనవారికిన్."

పై శ్లోకమును శ్రీనాథుడైనచో గీతపద్యమున తెనిగించి యుండును. పిన వీరన వృత్తమున తెనిగించినాడు.

"అనాఘ్రాతం పుష్పం కిసలయ మలూనం కరరుహై
రనావిద్ధం రత్నం మధు నవమనాస్వాదితరసం
అఖణ్డం పుణ్యానాం ఫలమివ చ తద్రూప మనఘం
న జానే భోక్తారం కమిహ సముపస్థాస్యతి విధిః."

చ॥ "గొనకొని తావి మూర్కొననని క్రొవ్విరి, యెయ్యెడ వజ్రసూచి మా
యని రతనంబు, జిహ్వ చవి యానని తేనియ, గోరు మోపి గి
ల్లని చిగురాకు, లాలిత విలాస నికేతన మాలతాంగి, దా
ననుభవకర్త యే ఘనుఁడొ యా విధియత్న మెఱుంగ నయ్యెడున్."

"పాతుం న ప్రథమం వ్యవస్యతి జలం యుష్మా స్వపీతేషు యా
నాదత్తే ప్రియమణ్డనాఽపి భవతాం స్నేహేన యా పల్లవమ్
ఆద్యేవః కుసుమ ప్రసూతి సమయే యస్యా భవత్యుత్సవః
సేయం యాతి శకుస్తలా పతిగృహం సర్వైరనుజ్ఞాయతామ్."

సీ॥ అల పెఱుంగక తావకాలవాలములకు నెమ్మితో నిరవొంద నీరువోసి
క్రమవృద్ధిఁ బొందు మార్గంబు లారసివచ్చి పూటపూటకుఁ జాలఁ బ్రోది చేసి
ప్రేమాతిరేకతఁ బ్రియమండనమునకుఁ జికురాగు కొనగోర చిదుమ వెరచి
పరిపాటి నల్లిన ప్రసవోద్గమంబైన సఖులు దాను మహోత్సవ మొనర్చి
తల్లియై పెంచె మిమ్ము నీ తలిరుఁబోడి, యత్తవారింటి కరిగెడు నా లతాంగి
క్షితిరుహములార పుష్పితలతికలార, యనుమతింతురుగాక కళ్యాణయాత్ర."

"నలిన సంభవు" అన్న నైషధపద్యమును మనమున లక్షించుకొనియే పిన వీరన యీ శ్లోకమును తెలిగించినాడు. ఆంధ్రీకరణమున కా పద్యము పరమావధి యని చెప్ప నొప్పును. ఈ పద్యము దానితో తులతూగుచున్నది. "కళ్యాణయాత్ర" యన్నది శ్రీనాథుని ప్రయోగసరణి నున్నది. ఇది సర్వథా దానివలెనే మూలమును వివరించుచు, సమతను పాటించుచున్నది. మూలార్థము సీసపద్యమునకు చాలనప్పుడు అధిక పాఠకల్పనము చేయుటయు శ్రీనాథుని సీసపద్యములనే తలపించుచున్నది.

మఱియు నీతడు శాకుంతలమునుండియే కాక, కుమారసంభవము నుండియు కొన్ని శ్లోకము లాంధ్రీకరించెను. అది విశ్వామిత్రుని తపోవర్ణనమునకు ముందు చేసిన హిమవద్వర్ణన సందర్భము. అందలి తొలిపద్య మాంధ్రీక

రణ విషయమున సరిగా "తపనీయ దండైక" యన్న నైషధ పద్యమును బోలి యున్నది. ఎత్తుగీతిమాత్రము కాళిదాసుని మొదటిశ్లోకమునకు సరియైనతెనిగింపు.

"అస్త్యుత్తరస్యాం దిశి దేవతాత్మా
హిమాలయో నామ నగాధిరాజః
పూర్వాపరౌ వారినిధీ విగాహ్య
స్థితః పృథివ్యా ఇవ మానదండః."

"అలరి పెంపొందు పూర్వాపరాంబునిధుల
నడుమ ధరణికి మానదండంబువోలె
దేవతాత్మ ధరాధీశ దిగ్విభూష
పుణ్యనిలయంబు నీహార భూధరంబు."

"యం సర్వశైలాః పరికల్ప్య వత్సం
మేరౌ స్థితే దోగ్ధరి దోహ దక్షే
భాస్వన్తి రత్నాని మహౌషధీశ్చ
పృథూపదిష్టాం దుదుహు ర్ధరిత్రీమ్॥"

"భూధరము లెల్లఁ దను వత్సముగ నొనర్ప
పృథున్నృపాలోపదిష్ట యై ప్రియముమీఱ
నఖిల రత్నౌషధులను జన్నవిసి పిదికె
నమరశైలంబు దోగ్ధగా నవని సురభి."

"పదం తుషార స్రుతిధౌతరక్తం
యస్మి న్న దృష్ట్వాఽపి హతద్విపానాం
విదన్తి మార్గం నఖరన్ధ్రముక్తై
ర్ముక్తాఫలైః కేసరిణాం కిరాతాః."

"వారని మంచుపైఁ బొదివి వచ్చిన పోయిన చొప్పు మాసినన్
భూరి నఖాగ్రముక్తమయి పొల్పగు ముత్తెపుజాలు వెట్టగా
దా రటు లేగి కాంతురు హతద్విపకేసరి వాసనీమలన్
వీర కిరాతు లద్రి వనవీథుల సింగపువేట లాడుచున్."

ఇతర సంస్కృతగ్రంథములందలి శ్లోకములను తెనిగించి ఆ పద్యములకు సందర్భోచితముగా ప్రస్తుత గ్రంథమున పొందించుట శ్రీనాథుని మర్యాదయే.

జైమిని భారతము

ఇందలి శైలి శాకుంతలమునందు కంటె పరిపక్వముగా నున్నది. అందుచే శాకుంతలముకన్న దీని కెక్కువ ప్రశస్తి కలదు. శాకుంతలమున కీ ప్రశస్తి లేకుండుట కింకొక కారణముకూడ కలదు. భారతానుసారిగా శాకుంతలమును వ్రాసిన వాడెవ్వడును కాళిదాసనాటకము ముందు దానిని బాగున్నదనిపింప లేడు. ఆనాటకము ననుసరించి యే ప్రబంధము రచించినను వెలితిగా నుండును. పినవీరన ఉత్తరభాగమెల్ల భారతానుసారిగా వ్రాయుటచే నాటకము ముందీ ప్రబంధము వన్నె కెక్కలేదు. ఈ రెండు కారణములచే జైమిని భారతమునకు వచ్చిన ప్రశస్తి శాకుంతలమునకు రాలేదు. ఈ కథ భారత కథా భాగము కనుక యుద్ధ ఘట్టములయందు శైలి, తిక్కన శైలికి ఛాయవలె కన్పట్టుచుండును; కాని శ్రీనాథ శిష్యత్వమును దృఢపరచు ప్రత్యేక తయు నందు కలదు.

ఈ కథ పాండవుల అశ్వమేధమునకు సంబంధించినది కనుక తద్యాగ ప్రయత్న నిర్వహణములయందు మాత్రము వ్యాసభారతమునకును, జైమిని భారతమునకును పోలిక కలదు. తక్కిన గ్రంథమునకు భారతముతో పోలికయే లేదు. యాగాశ్వ రక్షకుడుగా అర్జునుడు సంచరించిన దేశములైనను అందును ఇందును సమముగాలేవు. వ్యాస భారతమున సూచనా మాత్రముగ ఒక వాక్య ములో చెప్పబడిన దాక్షిణాత్య దేశములన్నియు జైమిని భారతమున విపులముగా వర్ణింపబడినవి.వ్యాసభారతమున బ్రహ్మ విద్యోపదేశము మెండు. ఇందావాసనయే లేదు అందలి విశ్వరూప ప్రసక్తియు నిందులేదు. ఉత్తరాశిశువును శ్రీకృష్ణుడు బ్రతికించుటయు నిందులేదు. ఇన్ని మార్పులిందు గానవచ్చినను, ఈభేదమునకు కారణము శ్రీకృష్ణుని మాహాత్మ్యమును కొంచెపరచు నుద్దేశమేమో అని సందే హింపవీలులేకున్నది. ఏమన ఇందలి ప్రధానకథయందే కాక ఉపాఖ్యానము లందును శ్రీకృష్ణుని మాహాత్మ్యము బహుధా ఉగ్గడింపబడినది. కుశలవోపాఖ్యా నము, చంద్రహాస చరిత్ర, ప్రమీలార్జునీయము మొదలగు చక్కని ఉపాఖ్యాన ములు మహాభారతమున లేనివి ఇందు కలవు. ఈ కథలు చాల రసవంతములుగా నున్నవి. ఈ జైమిని యెవ్వరు ? వ్యాస శిష్యుడును, భారత ప్రచారకులలో ఒక డైన జైమినియేనా ? అగుచో గురువుగారి రచనకు భిన్నముగా తానొక భారత

మును రచించెనా ? అదియు అష్టాదశ పర్వ నిర్వహణ సంభృతమా? అశ్వమేధ పర్వము ఒకటియేయైనచో దానియందీ జైమినికి గల అభినివేశమునకు కారణ మేమి? యను ప్రశ్నలకు సరియైన సమాధానము కుదురదు. కాని ఈ జైమిని నామమును గురించి, మార్కండేయ పురాణ ప్రకరణమున కొంత చర్చించితిని. అందు చూడదగును.

మరి ఈ జైమిని భారత కర్త, భారత మంతను రచించినచో పోయినవి పోగా మరి ఇంకొక పర్వమైనను లభించియుండెడిదే. అట్టిది ఎచ్చటను కానరాక పోవుటచే ఈ ఒక్క పర్వమునే ఆతడు వ్రాసెనేమో యని అనుకొనవలసి వచ్చును. మరియు ఇతడు దక్షిణ దేశమున కెక్కువ ప్రాధాన్యమిచ్చుటచే దాక్షిణాత్యుడేమో యనికూడ అనుమానించుట కవకాశమున్నది. ఈ ఊహ నిజ మైనచో, ఇతడు ద్వాపరయుగము నాటివాడు కాదనియు వ్యాసుని శిష్యుడంతకు మున్నే కాదనియు సిద్ధాంతీకరింపవచ్చును.

—: o :—

దూబగుంట నారాయణ కవి

దూబగుంట నారాయణకవి పంచతంత్రమును 1470 ప్రాంతమున రచించి, ఉదయగిరి ప్రభువైన బసవరాజున కంకిత మిచ్చెను. ఇది నీతికథా సముచ్చయ మన్నమాట లోక మెరిగినదే. నీతికథలు బాలురకు సైతము సుబోధముగా నుండగల సులభశైలిలో ఉండుట సమంజసమని సంస్కృత పంచతంత్ర మూలకర్త ఆ గ్రంథము తదనుగుణమైన శైలిలో వ్రాసెను. నారాయణకవి తనకు సహజమైన సరళశైలిలో గ్రంథమును తెనిగించి మూలకారుని ఆశయమును యథాశక్తి పాటించినా డనిపించుకొనెను. ఈ తెనిగింపులో అతడు స్వతంత్రించి కొన్ని వర్ణనలుచేసి గ్రంథమునకు సొబగు గూర్చెను. ఇతని వర్ణనలు స్వాభావికముగా కథలో పొంది పొసగి యుండును. కోతుల చేష్టలు గల ఈ క్రింది వర్ణనను చూడుడు

సీ॥ గుడి యెక్కి తరులపై గుప్పించునవియును
దరువులపై నుండి దాటునవియు
నురుతర శాఖల నూగాడునవియును
ప్రాకారములు ప్రాక పాఱునవియు
గోపురంబుల మీద గూర్చుండు నవియును
గోళ్ళ బ్రక్కలు పీపు గోకు నవియు
నిక్కుచు బొమలెత్తి వెక్కిరించెడు నవి
యొండొంటితో బోరుచుండు నవియు

గీ॥ ఇట్లు వానరయూథంబు లిట్టునట్టు
సహజమగు చాపలంబున సంభ్రమింప
వానిలోపల నొక వృద్ధ వానరంబు
దూరముగ బాఱి తా విధి ప్రేరణమున.

ఇతడు వ్రాసిన నీతివాక్యములు ఒక మారు చదివినంతనే కంఠస్థము లగునట్లుండును-చూడుడు.

"పౌరుష జ్ఞాన కీర్తులఁ బరగ నేని
వాని సంపద యొక పూట యైనఁ జాలు
నుదరపోషణ మాత్రకై యుర్వి మీఁదఁ
గాకి చిరకాలమున్న నే కార్యమగును?"

మడికి సింగన కాలమునకు పూర్వమే తెలుగులో ఒక పంచతంత్ర మున్నట్లు సింగన సంకలనము చేసిన సకలనీతిసమ్మత మను గ్రంథమున ఆత డుదాహరించిన పద్యములనుబట్టి తెలియుచున్నది. కాని ఆ గ్రంథ మిప్పుడు కానరాదు. ఆ గ్రంథము నారాయణ కవి నాటికే లుప్తమై యుండును, లేనిచో అతడు ఈ రచనకే పూనుకొని ఉండడని నా ఊహ.

—: o :—

బైచరాజు వేంకటనాథుడు

బైచరాజు వేంకటనాథుడు నారాయణకవికి కొంచెము తరువాతి వాడు. ఇతడు తన పంచతంత్రము తెలుగులో భారతము వలె ప్రసిద్ధమై తాను తిక్కన యంత వాడుగా కీర్తి సంపాదింపవలెనను ఆకాంక్ష కలవాడు. ఈ విషయమున నీతడు నాచన సోమనాథు ననుసరించెను. తిక్కనార్యుని వలె గ్రంథమును హరి హరాంకితము కావించుటయే కాదు పీఠికను సైతము విరాటపర్వాది యందున్న తిక్కన్నగారి అవతారిక ననుకరించియే రచించెను.

"ఏ చనవు గలదు హరి హర
సాచివ్యము నొంద నన్యజనులకు మది నా
లోచింప దిక్కయజ్వకు
నాచన సోమునకు మఱియు నాకుం దక్కన్" అని సగర్వముగా

చెప్పుకొనెను.

తన కావ్యము విద్వజ్జన సేవ్యముగా ఉండవలెనని ఈతని ఆశయము. అందుచేతనే ఆ కథలకు అసహజమైనను విద్వజ్జనతుష్టికొఱకు ప్రౌఢ శైలి నవలంబించెను. నారాయణకవి పంచతంత్రము సులభమైన శైలి యందుండు టచే పేవలముగా నున్నదని భ్రమించి కాబోలు ఇతడు నురల ఆ గ్రంథమునే ప్రౌఢమైన శైలిలో రచించెను. నీతికథా ప్రచురమైన ఈ కావ్యమునకు సరళ శైలి తగియున్నట్లుగా ఉజ్జ్వలమైన శైలి తగియుండదు. రెండు కావ్యములను సమాన సందర్భములలో పోల్చి చూచినప్పుడు ఈ కావ్యమునకు ముఖ్య ప్రయో జనమైన సరసకథా పూర్వక నీతిబోధనము నారాయణకవి రచనముననే సిద్ధించెనని వ్యక్తమగును, ఇత డిందు క్రొత్తకథలను జేర్చుటయే కాక మూలము లోని పాత్రల రూప రేఖాదులను సన్నివేశములను పెంచి వర్ణించెను. శబ్దాలంకా రముల పైన గూడ ఇతనికి మక్కువకలదు, శ్లేషాద్యలంకారములతో వచన మును సైత మితడు ప్రౌఢముగ గద్యకావ్య ఫక్కికలో రచించెను. కాని యత నికి శబ్ద సార్థక్యము పై దృష్టియున్నట్లు కన్పట్టదు. కీలోత్పాటన మొనర్చిన వానరము యొక్క కథ మూలమున చాల చిన్నది. దీనిని ఆరు పద్యములలో నారాయణ కవి రచింపగా ఇతడు 22 గద్య పద్యములకు పెంచెను.

పిడుపర్తి సోమన

ఆంధ్ర సాహిత్యమునందు వైష్ణవమతమునకు తాళ్ళపాకవారి వలె శైవమునకు పిడుపర్తికవులు సేవ చేసిన పుణ్యులు. పాల్కురికి సోమనాథునికి ముఖ్య శిష్యుడైన శివరాత్రి కొప్పయ్యగారి వంశమందే ఈ పిడుపర్తి కవులుద్భ వించినారు. పిడుపర్తి సోమనాథుని తండ్రిపేరు బసవయ్య. ఈ బసవయ్య గురు దీక్షా బోధ, పిల్లనైనారు కథ, బ్రహ్మోత్తర ఖండము మొదలైన గ్రంథములు వ్రాసినాడట. ఇతడు పిడుపర్తి నిమ్మయ్యగారి పినతండ్రికొడుకు. ఆ నిమ్మయ్య గారు క్రీ॥ శ॥ 1440 ప్రాంతము వాడు కాబట్టి ఇతడు కూడ ఆ ప్రాంతము వాడే యై యుండుననుట నిజము. కాబట్టి ఈ బసవ కవి యొక్క కుమారుడైన సోమనాథుడు పదునైదవ శతాబ్దము యొక్క ఉత్తరార్ధమునందు రచనలు చేసి యుండునని చెప్పవచ్చును (1480 ప్రాంతము).

ఈయన పాల్కురికి సోమనాథుని ద్విపద కావ్యమైన బసవపురాణమును చంపూ కావ్యముగా రచించి తండ్రి కోరిక మీద మూలకర్తయైన పాల్కురికి సోమనాథునికే అంకిత మిచ్చినాడు. ఆ తండ్రియే రచన మూలానుసారముగా నుండవలెనని కుమారున కుపదేశించెను.

> "నీవును సోమేశుని ద్విప
> దావళి యర్థములు చేయు, మందుల యర్థం
> బావంతయు దిగ విడువక
> యేమియు ముమ్మందు లేమి విడకు కుమారా!"

పాల్కురికి సోమన, పండితారాధ్యుని పద్యములను తన ద్విపదలలో నిమిడ్చినట్టుగా ఈ పిడుపర్తిసోమన బసవపురాణ ద్విపదలను తన పద్యము లలో చాలవరకు ఇముడ్చగలిగెను. ద్విపదలు పద్యములుగాను, పద్యములు ద్విపదలుగాను మారిన ప్రక్రియలలో ఇట్టి శబ్దానువాదము వాక్యానువాదము సహ జమే నని లోగడ చెప్పియుంటిని. ఇతడు ప్రతి శివభక్తుని సాక్షాత్తు శివ స్వరూ పునిగానే వర్ణించును. పాల్కురికి సోమనాథుని వలె ఇతడును అమితముగా వాగ్వ్యయము చేయును. ఒక వాక్యములో సరిపోవు ఒక విషయమును చెప్పు టకు పది వాక్యములు వెదజల్లును. పెక్కింటికి సార్థకత ఉండదు. పెక్కు విశే షణములకు సుభగత్వ ముండదు. అందుచేతనే కావ్య రసాస్వాదన కుతూహాల పరులకు ఈ రచన మనోజ్ఞముగా నుండదు. ఇతడు సహజ కవితాశక్తి కలవాడే అయ్యు మితిలేని భక్త్యావేశమున శబ్దార్థ స్వారస్యము నెడల అనాదరము చూపి సహజశక్తిని విఫల మొనర్చుకొనెను.

నంది మల్లయ - ఘంట సింగయ

దూబగుంట నారాయణకవి పంచతంత్రమును ఉదయగిరి ప్రభువగు బసవరాజు కృతి పుచ్చుకొనెను. అతని మంత్రియగు చందలూరి గంగయామాత్యుడు దగ్గుపల్లి దుగ్గన నాచికేతూపాఖ్యానమునకు కృతిపతి అనియు, ఆ గంగయామాత్యుడే వీరి ప్రబోధ చంద్రోదయమునకు కృతిపతి యని ఇతఃపూర్వము చెప్పితిని ఇతడు సాళువ నరసింహరాయలు విజయనగరరాజ్యో మేలు కాలమున అతనికి సమకాలికుడు. ఆ సాళువరాజు పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరన జైమినీ భారతమునకు కృతిపతి. కావున పిన వీరన, నారాయణ కవి, దుగ్గన, నంది మల్లయ, ఘంట సింగయ్యలు సమకాలికులు. ఈ జంటకవులు తమ వరాహపురాణమును సాళువ నరసింహరాయని సర్వసేనాధ్యక్షుడగు తుళువ నరసరాయలకు కృతియిచ్చిరి. ఈ సేనాధిపతియే కృష్ణదేవరాయల తండ్రి. కృతి ప్రదానము నాటికి తుళువ నరసింహరాయ లింకను రాజుగా సింహాసన మెక్కలేదు. ఈ అంశము గ్రంథములోనే ఉన్నది.

కం॥ ధరణినుత దేవకీపుర
వరనిలయ శ్రీగిరీశ వరసంపన్నే
శ్వరవిభు తనయా! సాళువ
నరసింహనృపాల! దండనాయక తిలకా!

ఈ సాళువ నరసింహరాయలకు తుళువ నరసింహరాయలు సేనాధ్యక్షుడే కాక దగ్గర చుట్టము కూడ. తుళువ వంశపురాజులు దేవకీపురము రాజధానిగా (అది నేటి ఉత్తరార్కాడు జిల్లాలో ఒక పల్లెగా ఉన్నది) ఒక చిన్న రాజ్యమును ఏలుచుండిరి. వారికిని, చంద్రగిరిరాజులైన సాళువ వారికిని స్నేహ బాంధవ్యములు కలవు, స్వంత రాజ్యము ఏలికొనుచునే తుళువ నరసింహరాయలు సాళువ నరసింహరాయునకు సర్వసేనాధ్యక్షుడై యుండెను. కావుననే తన రాజుతో కలసి తానును విజయనగరమునకు తరలిపోయెను. శ్రీకృష్ణదేవరాయలు ఈ దేవకీపురముననే జన్మించియుండును. ప్రభుభక్తి పరాయణుడైన

ఆ సేనాధ్యక్షుడు, తన యేలిక అనంతరము, ఆతనికుమారుని కొలువున కూడ సేనాధిపతిగా ఉండి, వాడు అసమర్థుడును నీతిదూరుడును అగుట గమనించి విజయనగర రాజ్యమునకు తాను రాజయ్యెను. దీనిని బట్టి నందిమల్లయ, ఘంట సింగయలు మొదట ఉదయగిరి ఆస్థానమునను పిమ్మట విజయనగర ఆస్థానమునను, కవులుగా ఉండిరని విదితమగును. ఈ ఇరువురలో సింగయకు మలయ మారుత కవియని బిరుదనామము కలదు. ఈ మలయ మారుత కవి "మదన సేనము" అనుకావ్యము ప్రత్యేకము రచించెనట. వీరిద్దరు మేనమామయు, మేనల్లుడు నగుదురు మల్లయకు సింగయ మేనల్లుడు. కృష్ణదేవరాయని అష్టదిగ్గజములలో నొకడగు నంది తిమ్మన సింగయకు మేనల్లుడు కావున నంది మల్లయకు నంది తిమ్మన సాక్షాత్పౌత్రుడు కాకపోయినను మనుమని వరుస కలవాడు. కృష్ణ రాయని కాలమున నంది తిమ్మనయు, విజయనగర ఆస్థానమున కవిగా ఉండుట ఆ తుళువ వంశముతో నంది వంశమునకు గల స్నేహపూర్వక సంబంధము మరువరానిది.

ప్రబోధ చంద్రోధయము

ఇది యొక అంతరార్థము గల ఆధ్యాత్మిక కావ్యము (Allegorical poem). సంస్కృతమున కృష్ణమిశ్రుడు వ్రాసిన నాటకము దీనికి మూలము. ఇట్టి నాటక మొకటి బౌద్ధమత పరముగా అశ్వఘోషుడు రచించెను. అందలి శిథిలావశేషము టిబెట్‌లో దొరికినది. జైనమత పరముగా గూడ ఇట్టి గ్రంథములు గలవట. అశ్వఘోషుని నాటకములో మానవత్వ మారోపింపబడిన ఆధ్యాత్మిక పాత్రలకే కాక మానవ పాత్రలకును ప్రవేశము గలదు. ప్రబోధ చంద్రోదయమున మానవ పాత్ర లేనేలేదు. దీనిని జూచి వేదాంత దేశికుడు విశిష్టాద్వైత పరముగ సంకల్ప సూర్యోదయము రచించెను. చైతన్యస్వామి పైన గూడ నిట్టి నాటక మొకటి కలదట.

ప్రబోధ చంద్రోదయము తెనుగున నొక అసమానమైన కావ్యమయినది. దీనివలె సమగ్రముగా ఆధ్యాత్మికమైన కావ్యము తెనుగున మరియొకటి లేదు. సంస్కృత నాటకమును సమగ్రముగా తెనుగులోని కవతరింపజేసిన వారీ కవులే. సమగ్రముగా తెనుగునకు వచ్చిన మొదటి రూపకము ప్రేమాభిరామమనెడి వీధి. దాని తెనుగే శ్రీనాథుని క్రీడాభిరామము.

ఈ కావ్యమును కృష్ణమిశ్రుడు భారతకథా ప్రణాళిక ననుసరించియే నిర్మించెను. దుర్మార్గులైన దుర్యోధనాదుల పక్ష మవలంబించి పాండవులను వేరు చేసికొన్న చంచల ధృతరాష్ట్రుని వలె, సహజ చంచల స్వభావము గల మనస్సనెడి వాడు మహామోహాదు లనెడి యొక సంతాన వర్గమును లాలించి, వివేకాదులనెడి రెండవ వర్గమును ద్రోసిపుచ్చును. దుర్యోధనునకు దుష్ట చతుష్టయము వలె మహా మోహునకు కామ క్రోధాదులు మంత్రులుగా నుందురు. మరియు, ఆ కురురాజునకు ఆనాడు అవైదిక జాతి యంతయు ప్రాపయి నిల్చి యుండగా. ఈ మోహునకు సైతము చార్వాకాది నాస్తికు లండ యగుదురు. ధర్మజున కతని తమ్ములు వలె వివేకునకు యమ నియమాదు లనెడి మంత్రులును, కృష్ణుడు వలె విష్ణు భక్తియు బాసటయయి శత్రు విజయమును కాంక్షింతురు. భూ రాజ్యమునకై కురు పాండవులకు జరిగిన యుద్ధము వలెనే ఈ రెండు పక్షముల వారికి ఆధ్యాత్మిక రాజ్యాక్రమణమునకై ఘోర యుద్ధము జరుగును. పాండవుల వలె వివేకాదులు జయింతురు. పుత్రనాశ ఖిన్నుడగు ధృతరాష్ట్రునకు వ్యాసుడు వలె, మహా మోహనాశ దుఃఖితుడైన మనస్సునకు వైయాసికి విద్యజ్ఞానోపదేశము చేసి శాంతి చేకూర్ప యత్నించును. భారత చరమ భాగమున గల ఉపనిషదర్థ ప్రతిపాదనము వలెనే యీ నాటకమున చరమాంకములో ఉపనిషద్దేవి ప్రవేశించును. వివేకసంయోగమున ఆమెయందు జనించు పుత్రుడే ప్రబోధ చంద్రుడు. ఈ కథకు మహామోహాదుల విజృంభణ బీజము, జ్ఞానోదయము నిర్వహణము.

ఈ నాటకమును తెనిగించుటలో ఈ కవులు కథా సూత్రమును గాని, శ్లోక క్రమమును గాని ఎచ్చటను మార్చలేదు. ప్రబంధమునకు ఆవశ్యకములైన వర్ణనలు మాత్రము స్వతంత్రములైనవి అచ్చటచ్చట ఒకటి రెండు కలవు. వాటిలో ముఖ్యమైనది చిదానందనగర వర్ణనము. వేదాంత రాజ్యమునకు రాజధాని యగు ఆ నగరమునకు ఆ పేరు పెట్టిన ఈ కవుల యొక్క కల్పనాశక్తి ప్రశంసింప దగును. ఈ పేరు మూలమున లేదు. యుద్ధ ప్రకరణములో చేయబడిన సూర్యాస్తమయాది వర్ణనలు మరికొన్ని కలవు. సంవాదాత్మకమైన నాటకమును కథనాత్మకమైన ప్రబంధముగ తెనిగించుట, అనువాద సరళికి కష్టతరము. ఈ దుర్ఘట కార్య నిర్వహణమును ఈ కవులు మంచి నైపుణి జూపి చరితార్థులైరి. వాక్య సాంగత్యము చేయు సంధి వచనములు మొదలగు నలతి

మార్పులు తప్ప కొంచమేని మూలాతిక్రమణము లేకుండ నిట్టి యనువాదమును నిర్వహించుట చేతనే వీరియు, వీరి గ్రంథము యొక్కయు కీర్తి అజరామర మయినది. శ్లోకముల తెనిగింపు సయితము శ్రీనాథుడు విన వీరనల పద్ధతియే. మూలము నాత్మీయముగా జేసికొని, వన్నె పెట్టి, క్రొత్త వస్తువుగా ప్రదర్శించిరి.

"సంతు విలోకన భాషణ
విలాస పరిహాస పరిరంభాః
స్మరణ మపి కామినీనా
మల మిహ మనసో వికారాయ."

"తరుణుల చూపులు మాటలు
గరగరికలు నగవు బిగువుఁ గౌఁగిటిపొందుల్
పరికింప నేల ? తత్స్మ
స్మరణమె చాలదె మనంబు సంచలపఱుపన్"

"అహల్యాయై జారస్సురపతి రభూ దాత్మ తనయాం
ప్రజానాథో న్యాసీద భజత గురో రిందు ర్బలామ్
ఇతి ప్రాయః కోవా న పద మతథే కార్యతమ యా
శ్రమో మద్బాణానాం క ఇవ భవనోన్మాద విధిషు"

"తన కన్నకూఁతును తాను పెండ్లాడఁడే
వారిజగర్భుండు వావి దప్పి
బలభేది గౌతముభార్య నహల్యఁ గా
మించి చేయఁడ నల్లమేక తప్పు
కడలేని రట్టడి కొడిగట్టుకొని యైనఁ
గమలారి గురుతల్పగతుఁడు గాఁడె
తపనసూనుఁడు తారఁ దా నాక్రమింపఁడె
యన్న ప్రాణములకు నడ్డు తలఁచి
మఱియు నట్లు జగంబుల మరులు కొల్పి
యెట్టి నయనాత్ములకునైన గుట్టు చెడిపి
కానిత్రోవల నడపించు కడిమి నాదు
వాలుచూపుల గమి కవలీల గాదె."

మూలశ్లోకములో ఇంద్రునకు ప్రథమస్థానము, బ్రహ్మకు రెండవ దియు నీయబడగా, ఈ కవులు మొదటివేల్పునకు రెండవస్థానము తగదని అగ్ర స్థానమే ఇచ్చి గౌరవించిరి. మరియు శ్లోకార్థము సీసమునకు చాలకపోబట్టి సుగ్రీవునకు నాలుగవ పాదమును అంకితమొనర్చి పద్యమును పూర్తి చేసిరి. ఇది శ్రీనాథుని ఫక్కికి అనుసరణమని నేను వేరే చెప్పనక్కరలేదు. ఈ క్రింది సీసపద్యము కూడ అట్టిదే.

"శ్రీదేవీ జనకాత్మజా దశముఖస్యాసీ ద్గృహే రక్షసో
సీతాచైవ రసాతలం భగవతీ వేదత్రయీ దానవైః
గంధర్వస్య మదాలసాం చ తనయాం పాతాలకేతుశ్ఛలా
ద్దైత్యేంద్రో ఽపజహార హన్త విషమా వామా విధేర్వృత్తయః."

"చాఁప చుట్టఁగఁ జుట్టి చంకఁ బెట్టుకపోఁడె
ధరణి హిరణ్యాక్ష దానవుండు
వేదత్రయీ కాంత వెస ముచ్చిలింపఁడే
చూఱవట్టినయట్లు సోమకుండు
సాక్షా న్మహాలక్ష్మి జనక భూపాలనం
దనఁ జెఱవట్టఁడే దశముఖుండు
కొసరక యమ్మదాలసఁ గొనిపోఁడె పా
తాళకేతుఁ డను నక్తంచరుండు

గాన నింతేసి వారమ గా యనంగ
రాదు పో యెట్టి పుణ్యవర్తనుని కైన
సహజ వక్రంబు గాన సజ్జనుల మేలు
చూడజాలక విధి తప్పుఁ జూచెనేని.

పై సీసపద్యములో హిరణ్యాక్షుని ధాత్రీదేవిని గురించిన గాథ నూతనముగా జేర్చబడినది.

"నిత్యం స్మరన్జలద నీల ముదార హార
కేయూర కుండల కిరీట ధరం హరిం వా
గ్రీష్మే సుశీత మివ వా హ్రద మస్తశోకం
బ్రహ్మ ప్రవిశ్య భజ నిర్వృతి మాత్మనీ నాం"

"నందకధరున్ ఘనపురందర మణి ప్రతిము
నిందిర మనోహర ముకుందు హరిఁ గానీ
చందన మరాళ బిస కుంద ధవళాంగు గిరి
మందిరు నుమారమణు నిందుధరుఁ గానీ
పొందుగ సదా మనసునం దలఁచి యైనఁ జిర
మందమగు తత్పరమునుం దలఁచియైనం
డెందముల పాపము వడిం దలఁగు ఘర్మమునఁ
గుంది మడుగుందఱియ డిందుపడులీలన్"

వైష్ణవమతస్థుడైన కృష్ణమిశ్రుడు శ్రీమహావిష్ణువును ధ్యేయముగా పేర్కొనగా, అద్వైతులయిన ఈ కవులు ఇందుధరుని కూడ పేర్కొనిరి. అనువాదములో ఇటువంటి భేదములు క్వాచిత్కములుగా ఉండును. అవి గ్రంథమునకు గుణసంపాదకములేగాని దోషాపాదకములు కావు.

ఈ నాటకము ప్రబంధముగా తెనిగింపబడుట ఎందుచేత ? ఆనాడు మనదేశమున నాటకములాడు ఆచారములేదేమో యనుకొన్న, అతిప్రాచీనములైన యక్షగానముల యునికి ఇట్టి సందియమును లేకుండ చేయుచున్నది. కాని ప్రబోధ చంద్రోదయము వంటి మార్గనాటకములు, ఆ యక్షగానముల వలెనే ఏ పందిరిలోనో ఆడదగిన వీధినాటకములు కావు. వీనికి సర్వోపస్కార సంపన్నములైన రంగస్థలము లుండవలయును. అట్టి రంగములు రాజపోషణమున కాని నిర్మింపబడనేరవు. ఒకవేళ సరసుడైన ఏ రాజైనను ఆ నిర్మాణమునకు పూనుకొన్నను, రాజధానీ నగరము వంటి ఒకటి రెండు పట్టణములలో ఒకటి రెండు శాఖలు నిర్మింపగలడే కాని, సమస్త ప్రజావినోదార్థమై ఊరూర ఒకటొకటి కట్టింపలేడు. నాటకమును నాటకముగానే తెనిగించుట ప్రదర్శనసౌకర్యమున్నప్పుడే చరితార్థ మగునుగాని, లేనిచో వ్యర్థమే యగును. ఏమన, నాటకమును శ్రవ్యకావ్యముగా పఠించి ఆనందింపు డనుట కవికిని తగదు ; ప్రజలును ఆనందింపలేదు. పఠనార్థ మయియే తెనిగించునపుడు అది శ్రవ్యకావ్య మగుటయే ఉచితముగాని నిరర్థకముగా దృశ్యకావ్యమగుట ఉచితముగాదు. ఈ వృథా శ్రమ మేల యనియే ఈ కృతికర్తలును ఆ కృతిపతియును భావించి యుందురు. పండితరంజకమును శాస్త్రసమ్మతము నగు రంగనిర్మాణమే యుండి ఆ రంగము

రాజాదరణపాత్ర మయి ఉండినచో, నాటకము ప్రబంధముగ మాఱుటయు తటస్థింపదు. వాటి అభావముననే, మన పూర్వుల నాటకదర్శన కుతూహల మును శ్రవ్యకావ్య శ్రవణమే తీర్పవలసి వచ్చెను.

అదిగాక, తెలుగుప్రబంధము ఒక వింత శిల్పనిర్మాణము. సంస్కృత మున క్వాచిత్కము లగు చంపువులు దక్క గద్యకావ్యములు వేఱు, పద్యకావ్య ములు వేఱు, కథనాత్మకము లగు శ్రవ్యకావ్యములు వేఱు, సంవాదాత్మకము లగు దృశ్యకావ్యములు వేఱు. ఇక తెలుగుప్రబంధమో, గద్య పద్య కథన సంవాదాత్మక మయి. సమస్త కావ్య భేదములు ఏకత్ర రాశీభూతము లయి వెలిసిన సంపూర్ణమూర్తి. ఇట్టి వైలక్షణ్యము కలిగిన సమగ్ర సారస్వతమూర్తి ఏ దేశభాషలలోను లేదు. మనలో ప్రత్యేక గద్యకావ్యములు లేని లోటు, నాటక ములును లేవనెడి లోపమును ఈ ప్రబంధమే తీర్చినది. మరియు వర్ణనాత్మక మైన భావకవిత్వము ఇముడ్చుకొన్నదియు నీ ప్రబంధమే. ఇది కవితా శక్తుల నన్నిటిని నొకచో చూచు స్థానమని మన పూర్వుల అభిప్రాయము. "The parts lose their individuality in the finished whole" (Moulten) ఇతర కవులకంటె ప్రబంధకర్తలే పెద్దలని మనవారు కొనియాడుటయు అందు చేతనే. పాశ్చాత్యాధునిక విమర్శకులు కొందఱు, కవితాశక్తి సంపూర్ణవ్యక్తికి Epic (ప్రబంధము) వలె ఏ కావ్యభేదమును జాలదని. దానిని నిర్వహించినవాడే మహాకవి యని ఒక కళాసిద్ధాంతమును ప్రతిపాదించిరి. అట్టి ప్రబంధము ప్రద ర్శన సౌకర్యము లేని నాటకము కంటె వాఙ్మయమున చిరస్థాయిగ నుండు నను నాశచే ప్రబోధచంద్రోదయము వంటి నాటకములు తెనుగున ప్రబంధము లయి యుండవచ్చును.

వరాహ పురాణము

ఇది వరాహవిష్ణువు భూదేవికి చెప్పిన పురాణము. కావున దీనికి వరాహ పురాణ మను పేరు వచ్చినది. ఈ కవులు రచించిన ఈ రెండు గ్రంథములలో ప్రబోధ చంద్రోదయమునకు వచ్చిన ఖ్యాతి వరాహపురాణమునకు రాలేదు. ఆనాడు ఈ పురాణముపై గౌరవముండవచ్చును గాని, కాలము గడచినకొలది ప్రబంధరుచి ప్రచురిత మగుటచేత కొన్ని పురాణములపై ప్రజాదరణము తగ్గెను. వాటిలో ఇది ఒకటి. అదియునుగాక ఏవో కొన్ని ఉపాఖ్యానములు తప్ప

రసవత్కవిత్వమునకు అక్కరకు రాదగిన గ్రంథభాగము చాల తక్కువ అందుచేతనే కాబోలు వీరు గ్రంథమంతయు తెనిగింపక ఉత్తరభాగమును విడిచి పుచ్చిరి. మూలమున వ్రతదాన భాగవమువరకు తెనిగించి ఫలశ్రుతి చెప్పి గ్రంథ మును ముగించిరి. మూలగ్రంథముతో కొంత భాగమే తెనిగించినను ఈ తెలుగు గ్రంథము 12 ఆశ్వాసముల వరకును పెరిగినది. దీనికి కారణము రసవంతము లయిన కొన్ని ఉపాఖ్యానములను వీరు విస్తరించ వ్రాయుట. ఆ ఉపాఖ్యానము లలో ముఖ్య మైనవి (1) దుర్జయోపాఖ్యానము, (2) గౌతమ్యుపాఖ్యానము, (3) ధర్మవ్యాధ వృత్తాంతము.

1. దుర్జయోపాఖ్యానము :

దుర్జయుడను ఒక రాక్షసుడు ముల్లోకములు జయించి, ఏలుచు ఒక సందర్భమున గౌరముఖుడను మహర్షి ఆశ్రమమున కేగి, ఆయనచే అతిథి సత్కారములు పొందెను. ఆ కృతఘ్నుడు ఆ తపోధనునియొద్ద నున్న చింతా మణిని బలాత్కారముగ అపహరింపజూచెను. నిస్సహాయుడైన ఆ ఋషి నను గ్రహించి శ్రీమహావిష్ణువు సాక్షాత్కరించి దుర్జయుని శిక్షించెను. ఋషికి విజయ మొసగెను.

2. గౌతమ్యుపాఖ్యానము :

ఇది గోదావరినదియొక్క అవతరణకు సంబంధించిన కథ. ఈ కథ లోకప్రసిద్ధమే. ఒకప్పుడు. ద్వాదశవర్ష క్షామము సంభవింపగ ఋషులందరును ఆహారార్థమై గౌతమఋషి ఆశ్రమమునకు చేరిరి. ఆయన ఒకప్పుడు తపస్సుచే బ్రహ్మను మెప్పించి సస్యసంపన్న క్షేత్ర వరమును పొందెను. ఆ సంగతి యెరిగియే మునులు ఆయన ఆశ్రయము చేరిరి. క్షామకాలానంతరమున ఆ అతి థులు తమ తమ నివాసములకు తరలిపోవుచు గౌతముని వంచింపవలె ననెడి దుర్బుద్ధి పొడమి ఒక మాయాగోవును సృజించి, తమకు అన్నము పెట్టి ఆదరిం చిన పుణ్యునిక్షేత్రముపై త్రోలిరి. ఆ గోవు సస్యము మేయుచుండగ గౌత ముడు దానిని నోటితో అదలించెను. తపోమహితమైన ఆయన వాక్తీక్షణత్వ ముచే కాబోలు ఆ గోవు చచ్చిపడెను. ఆ మునులు తమ తంత్రము ఫలించినదని సంతసించి గౌతమునిమీద గోహత్యాపాతకమును అంటగట్టిరి. ఆయనయు తనకు నిష్కారణముగ చుట్టుకొన్న పాపమునకు ఎంతో వగచి శివుని గురించి ఘోర

తపస్సు చేసి ఆయనను మెప్పించెను. గంగాధరుడు తన జటా వ్యూహమున తాండవించు గంగలో ఒక పాయను విడిచి గౌతముని వెంట పంపెను. ఆ ప్రవాహము గౌతమ సస్యక్షేత్రమున చచ్చిపడి ఉన్న గోవు మీదుగా ప్రవహించుచు పోయెను. గౌతముడు తన పాపక్షాళనమునకు సంతోషించెను. ఆయన పేరుమీద ఆ ప్రవాహము గౌతమి యనియు, గోవును బ్రతికించి ఇచ్చుటచేత గోదావరి యనియు లోకమున ప్రసిద్ధి పొందెను.

3. ధర్మ వ్యాధ వృత్తాంతము :

ధర్మవ్యాధునకు అర్జునిక అను ఒక కూతురు కలదు. ఆ కన్య విద్యా వినయ సంపన్నురాలు. తండ్రి ఆమెకు తగినవరుని అన్వేషించుటలో మతంగ ముని కుమారుడు ఆ కన్యకు తగిన వాడని యెంచి మతంగునితో సంప్రదించి ఆ యువకునకు ఆ కన్య నిచ్చి వివాహము చేసెను. కాని ఆమె కాపురము తండ్రి అనుకున్నట్లు సాగలేదు. ఆ సాధ్వి అత్తవారి ఇంట పలుపాట్లకు లోనై తండ్రి వద్దకు వచ్చి తన కష్టములు వెళ్ళబోసుకొనెను. ధర్మ వ్యాధుడు ఆమెతో మతంగాశ్రమమునకు పోయి ఆమె అత్త మామలకును, భర్తకును సాంసారిక ధర్మములను బోధించి మంచి మార్గమునకు త్రిప్పెను. అంతటితో అర్జునిక భర్తతో సుఖ జీవనము చేయగలిగెను.

ఈ మూడు ఇతి వృత్తములును రసవంతములు గావున వీటిని ఉపాఖ్యానములుగా రచించుటలో రస సంపాదనమనెడి దృష్టి నిలిపి మూలములో లేని వర్ణనములతో, పాత్ర చిత్రణముతో చక్కని ఖండ కావ్యములుగా తీర్చి ఉద్దిరి.

ఇటువంటి ఉపాఖ్యాన రచనా నైపుణిని బట్టియైనను వరాహ పురాణము సరసులకు అవశ్యపఠనీయము కాదగిన గ్రంథము. తక్కిన భాగములలో గల దాన ధర్మములు, వ్రతానుష్ఠానములు మొదలగునవి మత సంబంధము గల సదాచార బోధకములు. ఆ భాగములు ధర్మశాస్త్రముల వలె చదువదగినవి.

రసము మాట ఎట్లున్నను శబ్ద గుంఫనమున ప్రబోధ చంద్రోదయము కంటె ఈ పురాణమే మేల్తరముగా నున్నదని సాహసించి చెప్పవచ్చును.

—: 0 :—

కొరవి గోపరాజు

గోపరాజు శ్రీనాథ యుగములో తుది దశాబ్దిలోని వాడుగా పొడకట్టును. ఆపై ప్రబంధ యుగమని చెప్పదగిన పదునారవ శతాబ్దమున గూడ ఇతడు కొంతకాలము జీవించి యుండవచ్చును. అయినను, ఆ శతాబ్దికి ప్రబంధ యుగ మని పేరు తెచ్చిన ప్రబంధ కర్తలలో ఇతడు చేరడు. పెద్దనాదుల ప్రబంధము లకు గల విశిష్ట లక్షణములలో ఒకటియు, ఈతని ద్వాత్రింశికకు పట్టదు. కాబట్టి ఇతనికి శ్రీనాథయుగముననే స్థాన మొసగుట న్యాయము. ఆ యుగ ములో వన్నెకెక్కిన పెద్దకవులలో పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరన ఒకడు. అతడు తన జైమినీ భారతమును 1485-93 మధ్య విజయనగర రాజ్యమేలిన సాళువ నర సింహ రాయలకు అంకితమిచ్చుటచేత ఆ గ్రంథ రచనా కాలము 1490 ప్రాంత మని చెప్పవచ్చునని ఇతఃపూర్వము చెప్పితిని. గోపరాజు పూర్వకవి స్తుతిపర ముగా వ్రాసిన ఈ క్రింది పద్యములో పినవీరనను కూడ గణించెను.

> "అనఘు హుళక్కి భాస్కరు మహామతి పిల్లలమఱ్ఱి వీర రా
> జును ఘను నాగరాజు కవి సోముని తిక్కనసోమయాజి కే
> తన కవి, రంగనాథు నుచితజ్ఞుని నెఱ్ఱన నాచిరాజు సో
> మన నమరేశ్వరున్ దలఁతు మత్కుల చంద్రుల సత్కవీంద్రులన్"

ఈ పద్యము బట్టి పినవీరన, గోపరాజునకు చాల పూర్వుడని అనుకొన రాదు. కొందరు కవులు తమ సమకాలీన కవులకు కూడ నమస్కార పద్యములు సమర్పించుట కలదు. సమ వయస్కులయెడ సమకాలము వారియెడ అసూయా ద్వేషములు కల కవులున్నట్టుగానే గౌరవాభిమానము గల కవులును ఉందురు. ఈ గోపరాజునకు పినవీరన యెడ అట్టి భక్తి భావము కలదని మనము తలంప వచ్చును. కాబట్టి పినవీరన గోపరాజునకు ఇంచుక పూర్వుడై అతని కంటె ముందు గ్రంథ రచన చేసినవాడై యుండును. అదిగాక ఈ పద్యములో గోప రాజు తనకు ఇచ్చ వచ్చిన కవులను కొందరను మాత్రమే పేర్కొనెను. కాని వాఙ్మయమున తనకు పూర్వము ఖ్యాతి వహించిన కవులందరను స్మరింపదలప లేదు కాఁబోలు ఈ పద్యమున శ్రీనాథుని నామము లేకపోవుట సమర్థనీయము

కాదు. కాబట్టి పినవీరన కంటె కొంచెము అనంతర కాలము వాడైన ఈగోప రాజు 1500 ప్రాంతమున ఈ ద్వాత్రింశిక రచించి యుండును. ఇది ఇట్లుండ గోపరాజు గ్రంథావతారికలో చేసిన తన వంశావతార వర్ణనను బట్టి అతడు 15 వ శతాబ్ది మధ్యకాలపువాడై యుండునని చరిత్ర పరిశోధకులు ఊహపడిరి. కాని పిన వీరన ఆ శతాబ్ది తుది వాడగుటచేత అతనిని స్తుతించిన గోపరాజు ఆ శతాబ్ది మధ్యకాలము వాడై యుండుట పొసగదు. వంశావతార పద్యములను వ్యాఖ్యానించుటలోను, తరములను లెక్కించుటలోను, తరముల కాలపరిమితిని నిర్ణయించుటలోను చరిత్ర పరిశోధకులకు ఏకాభిప్రాయముండదు. ఆ చారిత్రక సాక్ష్యము కంటె ఈ సారస్వత సాక్ష్యమే బలవత్తర మనుటలో తప్పులేదు. ఆ వంశావతార వర్ణన బట్టియే కొందరు చారిత్రకులు, గోపరాజు పదునైదవ శతాబ్దిలో తుది దశకము వాడై యుండవచ్చుననియు నిర్ణయించిరి, ఈభేదము నకు కారణము తరమునకు ఇన్ని సంవత్సరములు అని నిష్కర్షగా ఎవరును చెప్పలేకపోవుట, అది బ్రహ్మ కూడ చెప్పదగినదికాదు.

ద్వా త్రిం శి క

ఈ యుగమున పుట్టిన కథా కావ్యములలో అధికసంఖ్యాకకక్షలు కల గ్రంథము సింహాసన ద్వాత్రింశిక. జక్కన గ్రంథమువలె ఇదియు విక్రమార్కుని చరిత్రకు సంబంధించినదే కాని ఈ రెండింటికి కొంత భేద మున్నది. జక్కన, విక్రమార్కుని జననాదికముతో గ్రంథము ప్రారంభించి అతని సాహస కృత్యములలో కొన్నింటితో గ్రంథమును పూరించి వైభవోపేతముగా రాజ్యపాలన చేయటతో ముగించెను. అనగా జక్కన గ్రంథము విక్రమార్కుని జీవిత కాలములో నడచిన ఉదంతములు గలది. ద్వాత్రింశికలో విక్రమార్కుని గురించి చెప్పబడిన కథలన్నియు ఆ మహారాజుయొక్క జీవితానంతరము సింహాసన సాలభంజికలచేత భోజమహారాజునకు చెప్పబడినవి. జక్కన విక్రమార్క చరిత్రలో సాహసాంకుని మహా గుణములకు ఉదాహరణముగ పది, పన్రెండు కథలు మాత్రమే కలవు. ద్వాత్రింశికలో అట్టివి ముప్పది రెండు కలవు. ఈ రెండింటను సమముగా ఉన్నవి కొలది మాత్రమే. మరి జక్కన గ్రంథములో చంద్రగుప్తుని కుమారులు నలుగురిలో విక్రమార్కునకే మాతామహుని రాజ్యమును క్షత్రియత్వమునుబట్టి తండ్రి ఇచ్చినట్లు కలదు. ద్వాత్రింశకలో

ఆ రాజ్యము భర్తృహరికి సంక్రమించినట్లును, అతడు దుశ్శీలయగు భార్యచేవంచి తుడై వైరాగ్యమవలంబించి రాజ్యమును విక్రమార్కునకు సమర్పించి తపస్సున కేగినట్లును కలదు. భర్తృహరి వైరాగ్యమునకు కారణభూతమైన రసాభాసకథ రెండింటను కలదు. కాని భర్తృహరిచేత విక్రమార్కునకు రాజ్య ప్రదానము చేయబడినట్లుగా జక్కన గ్రంథములో లేదు. జక్కన గ్రంథమునకు మూల మేదియోతెలియదు. అతడు గ్రంథావతారికలో మూలగ్రంథము సంగతియే ప్రస్తా వించలేదు. గోపరాజు మాత్రము తన గ్రంథము అనువాదము అని స్పష్టముగా చెప్పెను.

ఉ॥ ఈ సరసోక్తి కావ్యమొక డిమ్ముల సంస్కృతభాష నచ్చు గా
చేసిన నట్ల పీడు మరి సేయుట యేటిది యంచు జెప్పగా
చేసి అనాదరం బురక సేయకుడీ, విలుకాడు తూటుగా
నేసిన నందె పార మటి యేసిన వానిద సూటిగావునన్.

ఒక సంస్కృత గ్రంథమును తాను అనువదించుచున్నట్లు ఆతడు ఈపద్య ములో స్పష్టీకరించెను. సంస్కృతమున విక్రమార్కుని కథలుగల ఒక గద్య పద్యాత్మక గ్రంథ మున్నది. అది గోపరాజు ద్వాత్రింశిక వలెనే భోజరాజు నకు ముప్పదిరెండు సాలభంజికలచేత చెప్పబడిన విక్రమార్కుని మహాగుణ కథనముగల గ్రంథము. ఉపక్రమ ఉపసంహారములలో ఈ రెండు గ్రంథములు ఏకీభవించుచునే యుండును. కావున గోపరాజు ద్వాత్రింశికకు ఈ సంస్కృత గ్రంథమే మూల మనుకొనుట భావ్యమని తోచుచున్నది. కాని గోపరాజు ఆ మూలమున నామమాత్రముగానైనను కానరాని అనేక శాస్త్ర విషయములకు ప్రవే శము గలిగించి ఆ యా శాస్త్రములలో తనకుగల విజ్ఞానపారంగత్వమును చూపుటకు చాల గ్రంథమును పెంచి వ్రాసెను. నన్నెచోడునివలె ఇతడు కూడ చతుర్దశ విద్యలను చతుష్షష్ఠి కళలను ఎరిగి యున్నవాడే కావ్యము వ్రాయవలె ననెడి, వ్రాయగలడనెడి ఒక ఉద్దేశము కలవాడు. ఇది పాండిత్య పక్ష పాతము గల ఉద్దేశమైనను కావ్యములు ఆనందదాయకములే కాక విజ్ఞాన ప్రద ములు కావలెననెడి ప్రాచీన సంప్రదాయమునకు అనుగుణముగా ఉండుటబట్టి ఆ కాలమున అది లోకస్తుతి పాత్రముగా చెల్లుబడి అయ్యెను. ఆ సంస్కృత గ్రంథములో ఉన్న కథలన్నియు యథాతథముగా ద్వాత్రింశికలో లేవు. రెంటికి కొంత భేదమున్నది. అసలు ఈ విక్రమార్క చరిత్రకు కథా సరిత్సాగరము

మూలము. గోపరాజు సంస్కృత విక్రమార్క చరిత్ర అనువదించునపుడు ఎడ నెడ తనకు నచ్చినప్పుడు కథాసరిత్సాగరమునుకూడా అనుసరించి యుండును. అంతేకాదు. సందర్భమును గల్పించుకొని హర్షుని నాగానంద నాటక కథను, ఆమూలాగ్రము అనుసరించుటయేకాక, అందలి శ్లోకములను కూడ పెక్కింటిని తెనిగించెను. కాబట్టి ద్వాత్రింశికకు యథార్థమైన మూల గ్రంథము ఇది యని చెప్పలేము. కాకపోతే అతడు స్వేచ్ఛా విహారము చేసినను ఇది యొక సంస్కృత గ్రంథమునకు అనువాదమేయని ఒప్పుకొనెను. కనుక ఆ గ్రంథము పైని పేర్కొన్న గద్యపద్యాత్మక విక్రమార్క చరిత్రయేయని భావించవచ్చును. మరి ఇతడు అచ్చటచ్చట ప్రసంగవశమున వివరించిన అనేక శాస్త్ర విషయ ములు ఆ సంస్కృత గ్రంథమున లేవని చెప్పితిని. ద్వాత్రింశికలో ఆంధ్ర చ్ఛందోవ్యాకరణ విషయ ప్రసంగము కూడ గలదు. ఈ శాస్త్ర ప్రసంగము ఆ సంస్కృతమున ఉండుట పొసగదుకదా! ఆ సంస్కృత గ్రంథకర్త ఆంధ్రుడై యుండి స్వకీయభాషావ్యాకరణ ఛ్చందస్సులను ఇతర భాషల వారికి విశదీ కరించుటకు ఆ శాస్త్ర ప్రసంగము చేయ వచ్చునేమోగాని ఆ గ్రంథకర్త ఆంధ్రు డును కాదు ఆ గ్రంథమున ఈ ఆంధ్ర భాషా విషయములును లేవు.

జక్కన తన గ్రంథమును ప్రబంధశయ్యలో రచింపవలెనని దానికి ప్రౌఢప్రబంధ యశము రావలెనని సంకల్పించి అందు కృతకృత్యు డయ్యెను. గోపరాజు ప్రౌఢశైలిలో దీనిని మహాప్రబంధముగా సంతరించవలెనని పాటు పడలేదు. ఎంత పాటుపడ దలచినను ఈ కథలకు ప్రౌఢ కావ్యత్వసిద్ధి కలుగ దని అతడెరుగును. అందుచేతనే ఇతడు శయ్యా సౌందర్యమునెడ దృష్టి నిలుపక కథా కథనమే లక్ష్యముగా రచనను సాగించెను. ఒక్కొక్కచో వర్ణ్య, వస్తు తత్వమును బట్టి ప్రౌఢశైలి గోచరించెడి సందర్భములును కలవుగాని అవి ఆతని సహజ ధారాళ శైలికి అపవాద ఘట్టములు. గోపరాజు శైలి గౌరన శైలి వలె ఇంచుమించు వ్యావహారికభాషకు సన్నిహితముగా నుండును. కొన్ని లోకోక్తులు వ్యాకరణ విరుద్ధములుగా నున్నను వాటిని యథాతథముగా ప్రయో గించునే కాని నిర్దుష్టముగా నుండునట్లు సంస్కరించుటకు పాటుపడడు. ఇన్ని ఉత్తమ గుణము లున్నను ఈగ్రంథము నిన్న మొన్నటిదాక మరుగుపడి యుండుటకు కారణము విద్వల్లోకమునకు జక్కన గ్రంథము నందున్న గౌర

వము దీనియెడ లేకపోవుటయే. దానికి కారణము జక్కన శైలిలోగల ఆకర్షణ శక్తి. ఇంకొక విషయము; గోపరాజు తన గ్రంథమును కూడ హరిహర నాథునకే కృతి ఇచ్చెను. అయినను తిక్కనవలె, నాచన సోమునివలె కాక హరిహరులకు విడివిడిగా పద్యములు సమర్పించెను.

—: o :—

వెన్నెలకంటి అన్నయ్య

వెన్నెలకంటి అన్నయ్య అను కవి షోడశకుమార చరిత్ర అను గ్రంథమును రచించెను. కాని, ఆ షోడశకుమారచరిత్ర గ్రంథము సంపూర్ణముగా దొరకలేదు. అందులోని కథ ఇట్లుండును.

జనమేజయుని రెండవకుమారుడైన కమలాకరుడు ఇందు నాయకుడు. అతడు శ్రీకృష్ణుని వరప్రసాదమున జన్మించెను. జనమేజయుని పెద్ద కుమారుడు శతానీకుడు. తండ్రి అతనిని రాజ్యమునకు అభిషిక్తుని చేసి రెండవ కుమారునికి యువరాజు పట్టము కట్టి, తాను భార్యలతో తపస్సున కేగెను. కమలాకరుడు ఎనమండుగురు మంత్రికుమారులతోను, నలుగురు దండనాయక తనయులతోను, ముగ్గురు పురోహిత పుత్రులతోను కలిసి ఉద్యానవనమున కాలక్షేపము చేయు చుండగా ఒక సాధకుడు చేరవచ్చెను. వాడు ఒక సిద్ధుని కొలిచి అతనిపనుపున ఒక దుర్ఘటన కార్యము సాధింపబోవుచుండెను. వింధ్యాటవిలో ఒకచోట ఒక శింశుపా తరువు, దండపారావతాక్షుడను నాగరాజువద్ద వైడూర్యకాంతి అనేపేరు గల ఖడ్గమును, వహ్నిదీధితి అను పేరు గల దివ్యరత్నమును కలవు. ఆ వాలు ధరించినవాడు ఏడుదీవులను ఏలును. ఆ రత్నము చెంత నున్నవానికి అఖిల సిద్ధులు కలుగును. ఆ సాధకుడు వాటిని సాధింప బోవుచుండెను. రాకుమారుడు వాని సమ్మతిమీద తన మిత్రులతో వానికి తోడు పోయెను. సాధకుడు ఆ శింశుపాతరువు క్రింద గల అగ్నికుండంబున ఖదిరేంధనంబుల వ్రేల్వదొడంగెను. అంతలో ఒక సుందరి విభ్రమంబుతో అచ్చట కరుదెంచెను. ఆ సాధకుడు దాని విలాస విభ్రమములకు మురిసి, మంత్రతంత్రములు మరచి సంయమభ్రష్టు డై పోయెను. అంతలో పారావతాక్షుని పనుపున ఘోరమయిన భూతకోటులు ఆ సాధకుని పొదివి, ఆగ్రహముతో వాని కడ కాలు బట్టి దూరముగా విసరివైచెను. ఆ సాధకుని వెదకుటకు షోడశకుమారులు అందరు అన్ని వంకల ఆ మహాటవి చొచ్చి వెదకి వెదకి దిగ్భ్రమ నొంది, వచ్చిన జాడ నెరుగక ఒండొరుల పొడగానక తిరుగుచుండిరి కమలాకరుడు కొన్ని దినంబులు మిత్రుల వెదకి, వారి నెందును కానక, ఒకనాడు ఒక ఏటిదరిని అరుగుచుండెను.

అంతలో ఒక కిరాతకుడు ఆ నదిలో ఒక మొసలిచే పట్టుబడి ఆర్తితో మొఱ పెట్టెను. రాకుమారుడు వెంటనే దానిని సంహరించి కిరాతుని నీటినుండి వెల్వ రించెను. వాడు కృతజ్ఞతతో కమలాకరుని తన ఇంటికి ఆహ్వానించి, కిరాత పల్లెకు తోడ్కొనిపోయి సమస్త సమ్మర్దాచారములు నడిపి, ఒక రమ్య సదనం బున ఆతనిని విడియించెను. ఆనాటి నిశాసమయమున రత్నదీపవిభాసితం బగు ఆ నివాసము కలయ కన్గొనునప్పుడు అచ్చట కట్టివేయబడియున్న ఒక నెమలి అతని కంట బడెను. అతడు దానిని ప్రియమార జూచి, అంగకమును దువ్వి దాని కట్టుత్రాడు విప్పెను. అంతలో నెమలి కమలాకరుని మిత్రులలో భీమ భటుడు అను పేరు గల మిత్రుడుగా మారి, రాజకుమారునికి మ్రొక్కెను. అతడు అద్భుతమోదమగ్నుడై మిత్రుని ఆదరించి 'నీ కీ రూపము ఎట్లు వచ్చె' నని అడుగగా, అతడు తన కథ చెప్పదొడగెను. ఇట్లే తక్కిన మిత్రులుగూడ ఒక్కరొక్కరే రాకుమారుని కలసికొని, అద్భుతములైన తమ తమ అనుభవ ములను చెప్పిరి. తుదకు కమలాకరుడు మాళవదేశపు రాజకుమార్తెను వివాహ మాడి మిత్రులతో కలిసి హస్తినాపురము చేరెను.

—:o:—

శ్రీనాథయుగ సింహావలోకనము

తెలుగు వాఙ్మయ చరిత్రలో "ఈ యుగమునకు ఈ లక్షణమని" నిరపవాదముగా నిష్కృర్షగా నిర్దేశించుట చాల కష్టము. అనువాదయుగమనుకున్న కాలమున స్వతంత్ర గ్రంథములు పుట్టుటయు స్వతంత్రయుగము అనుకున్న కాలమున అనువాదములు వెలయుటయు పురాణయుగము అనుకొన్న కాలమున ప్రబంధములును, ప్రబంధయుగము అనుకొన్న కాలమున పురాణములును రచింపబడుటయు మొదలగు అన్యోన్య సంక్రమణము ఆదికాలము నుండి నేటి కాలము వరకును సాగుచునే ఉన్నది. కావున ఏ యుగమును గురించియైనను మనము చేయు సిద్ధాంతము స్థూల రూపముగానే యుండును.

శ్రీనాథుని యుగమును సంధియుగమని కొందరు అందురు. ఇది ఆంగ్లమున Age of Transition అను పదమునకు సరియైన తెనుగుగా కల్పింపబడిన పేరు. శ్రీనాథుని యుగము ఒక అర్థమున సంధి యుగమనుట నిజమే కాని, అది Age of Transition మాత్రము కాదు. ఆంగ్లభాషలో సంధియుగ మనగా ఇట్టిది :- కొన్ని ఉత్తమ లక్షణములతో ఒక మహా యుగము కొంత కాలము నడచి ఆగిపోయిన పిమ్మట మరికొంతకాలమునకు మరికొన్ని ఉత్తమభిన్న లక్షణములతో ఇంకొక మహాయుగము ఆవిర్భవింపనుండగా ఆ రెంటికి నడుమ చెప్పదగిన స్వతంత్ర లక్షణము లేవియు లేక అవ్యవస్థిత ముగ, అప్రధానముగ ఉండెడి కాలవ్యవధికి Age of Transition అని పేరు. శ్రీనాథయుగమును మన వాఙ్మయ చరిత్రలో అవ్యవస్థితమని, అప్రధాన మని గాని తలంచుట వివేక లక్షణము గాదు. కావున ఈ యుగమును ఆ అర్థమున సంధియుగ మనరాదు.

భారతకవులు పురాణానువాదమునకు దారిచూపిన గురువులు. శ్రీనాథ యుగమునందలి కవులలో ముఖ్యుడైన శ్రీనాథుడు సంస్కృత కావ్యానువాదము నకు దారి చూపిన గురువు కావున సంస్కృత ఆంధ్రీకరణచరిత్రలో భారత కవుల కున్నంత ప్రాధాన్యము శ్రీనాథునకును కలదు. అంతేకాక గత శతాబ్దుల

లోని పురాణాదులును, భావి కాలములోని ప్రబంధములును సంగమించిన తీర్థ స్థలము శ్రీనాథుని యుగము. ఈ అర్థమున దీనిని సంధియుగ మన వచ్చును.

మరియు ఈ యుగమునే ప్రబంధపూర్వ యుగమనియు చెప్పవచ్చును. అనగా అచ్చట ప్రబంధముల ఆవిర్భావమును సూచించు దానికి అవ్యవహిత పూర్వముగ ప్రవర్తిల్లినకాలము అని అర్థము. సూర్యోదయమునకు అరుణోదయమువలె, ప్రబంధ యుగమునకు శ్రీనాథుని యుగము, ప్రబంధ పూర్వ యుగమనెడి పేరునకు అర్హత గణించుకొన్నది. ఇంచుమించు క్రీ॥ శ॥ 1350 వ సంవత్సరమువరకును భారత,రామాయణముల అనువాదములే ప్రధాన వాఙ్మయ క్రియ యైనది. క్రీ॥శ॥ 1500 సంవత్సరముల నుండి స్వతంత్రములైన ఆంధ్ర ప్రబంధము లవతరించినవి. ఆ పురాణాదుల అనువాదములకు ఈ ప్రబంధముల స్వతంత్రతకు నడిమి కాలమయిన శ్రీనాథుని యుగము ఆ ప్రబంధ ప్రచారమునకు దారి చూపినది. ఈ యుగములో కొంత వాఙ్మయభాగము అనువాదముగా, మరి కొంత స్వతంత్రముగా, ఇంకొక కొంత యథోచితానుసరణముగా నానావిధముల అవిర్భవించి, సంస్కృత సారస్వత కరావలంబమును వదిలిపెట్టియు వదలి పెట్టని రీతిగా చాలదూరము నడచి కాలు నిలువద్రొక్కుకొన గలిగినది. ఈ యుగములోని మహాకవుల కృషి యంతయు ఉత్తరకాలమున జరుగబోవు ప్రబంధ సరస్వతీ విహారమునకు మెత్తని పూలదారులు పరచుట యైనది. ఈ మహానుభావులే ప్రబంధనాటక ప్రదర్శనమునకు పూర్వరంగ ప్రవర్తకులు. వీరు నెరవేర్చిన ప్రస్తావన కనుగుణముగానే ప్రబంధ నాటకము ప్రదర్శింపబడినది. అందుచేత ప్రబంధయుగమున కవ్యవహితమయిన ఈ కాలమున ప్రబంధ పూర్వ యుగమని పేర్కొనుటలో అక్షేపము ఏమియు నుండదు. దీనికి నాందీ శ్లోకమును పఠించి ప్రస్తావనను నడిపిన వాడు శ్రీనాథుడు. అందుచే ప్రబంధ పూర్వయుగమన్నను, శ్రీనాథుని యుగమన్నను అర్థము ఒక్కటియే.

ఈ కాలమున పురాణములు కూడ పుట్టినమాట నిజమే. కాని వాటియందును ప్రాబంధిక లక్షణములైన రసోత్కర్షము, వర్ణనా భూయిష్టత, శయ్యానిష్ఠ, అలంకార ప్రియత మొదలగునవి నెలకొని, కేవల పురాణ పద్ధతిని మరపించినవి.కాశీఖండ, భీమఖండములు నామమాత్రమునకే ఖండపురాణములు కాని,

గుణమున ప్రబంధలక్షణములు కలవియే. వరాహపురాణకర్తలు ఆ పురాణము నందలి ఉత్తరార్ధము నీరస మగుటచే అనువాదమున దానిని విసర్జించుటచూడగా ఈ యుగ పురాణకర్తలకుకూడ చాలవరకు పూర్వాభిరుచి తగ్గినదనియే చెప్ప వచ్చును. మరియు ఈ పురాణకర్తలు మూలమున నామమాత్రముగ, అతి సంగ్రహముగ ఉన్న చిన్న కథలను ఆలంకారిక రచనా శోభితములైన ఉపాఖ్యానములుగా సంతరించుటకూడ వారి చిత్తములు ప్రబంధములకు ఉన్ముఖము లైన వనుటకు నిదర్శనముగా చెప్పవచ్చును. పురాణముల యెడ తగ్గిన రుచి ప్రబంధముల వెన హెచ్చుట సహజమే.

ఈ ప్రబంధప్రక్రియకు మొదట నైషధాంధ్రీకరణరూపమున మార్గదర్శకు డైనవాడు ఈ యుగకర్త యైన శ్రీనాథుడు. శృంగార నైషధముతో ఆంధ్రవాఙ్మయమున నొక క్రొత్తశక మారంభమయినది. సంస్కృతమునందలి పురాణేతిహాసములు, కావ్యములు, నాటకములు అనెడు ప్రధానవాఙ్మయ శాఖలు మూడింటిలో పురాణేతిహాసముల ఆంధ్రీకరణపద్ధతి భారతరూపమున కవిత్రయమువారే నిర్ధారణ చేసిరి. శ్రీనాథుడు చేపట్టినది కావ్యము. అది స్వతంత్రానువాదమా, అస్వతంత్రానువాదమా, కథాప్రధానమా, శ్లోకప్రధానమా అన్నచో ఇద మిత్థ మని చెప్పలేని ఒక అపూర్వ రచనాక్రమమును సాగించి అర్వాచీన కవు లందరకు సంస్కృతశ్లోకానువాదమునకు పటిష్ఠమయిన యొరవడి పెట్టెను.

ఈ మహాకవి ఉత్తరకాల ప్రబంధకవులకు పెట్టిన ఒరవడులలో శైలికి సంబంధించినది యొకటి. ఆంధ్రవాఙ్మయమున అక్షరరమ్యత సాధించిన కవివర్గ మొకటియు, అర్థగౌరవమును పాటించిన కవివర్గ మొకటియు స్థూల విభాగమునకు గోచరించును. ఈ రెండు విధము లయిన గుణములను సమముగా సమ్మేళన మొనర్చి – శబ్దార్థముల రెంటికిని ప్రాధాన్య మిచ్చిన శిల్పియు శ్రీనాథుడే. ఉత్తరకాల ప్రబంధ కవులలో ప్రముఖు లయినవారు ఈ శైలినే అనుకరించిరి.

శ్లోకానువాదములోను, వర్ణనలలోను శ్రీనాథుని గురుత్వమునే శిరసా వహించి పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరన కొంతవరకు స్వతంత్ర ప్రబంధమే యనిపించు కొనదగిన శృంగార శాకుంతల రచనారూపమున ప్రబంధ సరస్వతికి ఇంకొక

భూషణ మలంకరించెను. గౌరన హరిశ్చంద్ర ద్విపదరచన యైనను స్వతంత్ర కావ్యముగా చెప్పుకోదగినదే.

పై వివరణమునుబట్టి శుద్ధ ప్రబంధ నాటకప్రదర్శనకు జరగవలసిన ప్రస్తావన యంతయు ఈ కాలమున జరిగినదని చెప్పవచ్చును.

లోకములో ప్రజలు ఉబుసుపోకకై చెప్పుకొనెడి చిత్ర విచిత్ర కథ లన్నియు నీ కాలముననే కావ్యరూపమును తాల్చినవి. జక్కన విక్రమార్క చరిత్ర, అనంతామాత్యుని భోజరాజీయము, గోపరాజు ద్వాత్రింశిక, నారాయణ కవి పంచతంత్రము, వేంకటనాథుని పంచతంత్రము కథావాఙ్మయమును చాల వరకు పెంపొందజేసినవి.

పదకవిత్వజాతిలో ఒక ఉపశాఖ యగు గేయకవిత్వము గానాంశ ప్రధానముగా సంగీత కళాజగత్తున ప్రవర్తిల్లినదని పలనాటి వీరచరిత్ర ప్రకరణమున జెప్పితిని. ఈ కవితాశాఖను గూడ వర్ధిల్లజేసిన గౌరవమును శ్రీనాథ యుగమునకే దక్కినది. పదకవితా పితామహుడు, సంకీర్తనాచార్యుడు అని కీర్తికెక్కిన తాళ్ళపాక అన్నమాచార్యుడు ఈ శాఖను ఆంధ్రసాహిత్యములో సుస్థిరము చేసినవాడు.

మొత్తముమీద ఈ ప్రబంధ పూర్వయుగము ఆంధ్రవాఙ్మయమున విశిష్ట మయినది. నూరుసంవత్సరముల కాలములో నింత కావ్యప్రక్రియావైవిధ్యమును చూపిన యుగము ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రలో వేరొకటి లేదు.

ఈ యుగమునకు ప్రారంభదశలో కొండవీడు రాచకొండలును, మధ్యకాలములో రాజమహేంద్రవరమును, ఆపై ఉదయగిరియు, అంతమున విజయనగరమును సాహిత్యపీఠము లైనవి. నాచన సోముడు బుక్కరాయల ఆస్థానమున అడుగిడెనే కాని అయ్యెడ స్థిరపడినట్లు తోచదు. ప్రౌఢదేవరాయని ముత్యాలశాలలో శ్రీనాథుడు పొందిన కనకాభిషేకము ఆంధ్రసరస్వతీ విజయనగర ప్రవేశమునకు మంగళాచరణ మయ్యెను. ఈ యుగాంతమునాటికి ఆ దేవి నంది మల్లయ ఘంట సింగయ వరాహపురాణ రూపమున విజయనగరాస్థానమున సుస్థిర సింహాసన మధిష్ఠించినది. రాజోవు చరిత్ర ఆ మహావైభవ వర్ణన.

శ్రీనాథ యుగములో శ్రుతనామములు, శాస్త్రగ్రంథములు

1. మడికి అనంతయ్య - మడికి సింగన తమ్ముడు, విష్ణుమాయానాటకము వ్రాసినాడనీ, చింతలపూడి ఎల్లనార్యుడనే కవి వ్రాసినట్లు లోకము భ్రమపడినదని ఒకమతము. ఎల్లనార్యునికంటె అనంతయ్య పూర్వుడైనచో ఆ ప్రబంధము అనంతయ్యదే కావచ్చును.

2. వెన్నెలకంటి జన్నమంత్రి - విక్రమార్క చరిత్ర కృతిపతి సిద్ధన మంత్రికి తండ్రి. దేవకీనందన శతకకర్త. మకుటము: 'కృష్ణా! దేవకీనందనా!'

3. కొలని గణపతిదేవుడు - శివయోగసారం, మనోబోధలు. ఈ రెండిటిలో శివమహత్త్వము, వేదాంతబోధ కలదు.

4. అయ్యలరాజు తిప్పయ్య, అయ్యలరాజు రామభద్రునకు పితామహుడు. ఒంటిమెట్ట రఘువీరశతక కర్త.

5. ఆంధ్రకవి రామయ్య - విష్ణుకాంచీ మాహాత్మ్యము.

6. చెందలూరు చిక్కయ్య - నాచికేతూపాఖ్యానము.

7. పశుపతి నాగనాథుడు - విష్ణుపురాణము.

వెన్నెలకంటి సూరన విష్ణుపురాణము వలె ఇది ప్రఖ్యాతికి రాలేదు. ఒకే ఇతివృత్తము గల ఒక పేరుగల రెండు గ్రంథములలో మేలైనది వన్నెకెక్కుటయు, రెండవది మాసిపోవుటయు సాధారణధర్మము. కొన్నియెడల అపరగ్రంథమే (Inferior) రాణించుటయు కలదు. మేలైనదే మరుగుపడిపోవుటయు కలదు. ఎఱ్ఱాప్రగడ రామాయణమునకు ఈ స్థితియే కారణము.

శాస్త్ర గ్రంథములు :

1. దోనయామాత్యుడు - సస్యానందము - శాస్త్ర గ్రంథము. వర్షాగమ సూచనలు జ్యోతిశ్శాస్త్ర ప్రకారము వ్రాయబడినవి.

2. విన్నకోట పెద్దన - కావ్యాలంకార చూడామణి ఇది ఒక్క అలంకార శాస్త్రమేకాక ఛందోవ్యాకరణాది ప్రకరణములు కూడ గల గ్రంథము (1402-1407 మధ్య రచితము). చాళుక్యవంశజు డగు విశ్వేశ్వర భూపతికి అంకితము.

3. మనుమంచి భట్టు - అశ్వశాస్త్రము (హయలక్షణ విలాసము).

4. కూచిరాజు ఎఱ్ఱన - కొక్కోకము. ఇది కామశాస్త్రము. సంస్కృతమున రతివిలాస మనెడి గ్రంథమునకు తెనుగట!

శ్రీకృష్ణ దేవరాయల యుగము

సంగమ వంశములో తుదివాడైన విరూపాక్షరాయలు అసమర్థుడును, దుర్నీతిపరుడును అగుటచే హిందూమతరక్షణార్థమును, హిందూప్రజా రక్షణార్థ మును పరమధ్యేయములుగా అవతరించిన ఆ సామ్రాజ్యభారమును తాను వహించి సాళువ నరసింహరాయలు 1485 వ సంవత్సరములో విజయనగర వజ్ర సింహాసనము నధిష్ఠించెను. అప్పటికి ఆ రాజ్యమును కబళించుటకు పొంచి యున్న ఆసన్న శత్రురాజ్యములు రెండు కలవు. ఒకటి తురుష్కుల బహమనీ రాజ్యము, రెండు గజపతుల కళింగ రాజ్యము. ఆ ఇరువురుశత్రువులను విజయ నగర సామ్రాజ్యమునకు దూరముగా నిలవరింపవలె ననియు, దక్షిణ భారతము నంతను తన సామ్రాజ్యములో నంతర్భాగము చేయవలెననియు, సాళువ నర సింహరాజు అకుంఠిత దీక్షతో, మహాపరాక్రమముతో, ఎన్నో యుద్ధములు నడ పెను. కాని రెడ్డిరాజ్య పతనము నాడే గజపతుల స్వాధీనమైన ఉదయగిరి దుర్గ మును, అతడు జయింపలేకపోబట్టి అది గజపతుల అధీనముననే ఉండవలసి వచ్చెను. కావుననే శ్రీనాథుని యుగమునందలి తుది దశకములోనివా రయిన నంది మల్లయ, ఘంట సింగయ అనెడి జంటకవులు తమ గ్రంథములలో నొక దానిని ఉదయగిరిదుర్గ మంత్రికిని, రెండవదానిని సాళువ నరసింహరాజు నకును కృతి నిచ్చుట తటస్థించెను. ఆ రాజునకుగాని, ఆ మంత్రికిగాని శత్రు పక్షమును ఆశ్రయించినవా రన్న అసూయ-ద్వేషములు కవులయెడ నుండెడివి కాదు. సాళువ నరసింహరాయలు విజయనగర రాజ్యవిస్తృతిని స్థిరీకరణమును నెరవేర్పకముందే 1498 వ సంవత్సరములో దివంగతుడయ్యెను. అతని సర్వ సేనాధ్యక్షుడే తుళువ నరసరాజు. ఈ సేనాధ్యక్షుడు తన కుమారుని పట్టాభిషి క్తుని చేసి రాజ్యభారమును తానే వహింపవలసినదని సాళువరాజు తన సేనాధ్య క్షుని కోరెను. అతడు ప్రభునాదేశానుసారము సాళువ తిమ్మరాజునకు పట్టముగట్టి తాను సర్వతంత్ర స్వతంత్రుడై రాజ్యము నేల జొచ్చెను. కాని, దైవదుర్విపాక మున నా బాలరాజు కొలదికాలముననే మరణించెను. స్వామిభక్తి తత్పరుడైన

తుళువ నరసరాయలు, అవకాశము చిక్కెను గదా యని రాజ్యము తానే అపహరింపక చనిపోయిన యువకుని తమ్ము డొకడుండగా వాని నభిషిక్తునిచేసి తాను యథాప్రకారము రాజ్యాధికారము నిర్వహించెను. ఆ పిల్లవాని పేరు ఇమ్మడి నరసరాయలు. ఆతనికి పెనుగొండ దుర్గము నివాసస్థలముగా నేర్పరుపబడెను. బహుశా నరసరాయలు అతని నిందు నిర్బంధించె నేమో !

సర్వ సమర్థుడైన తుళువ నరసరాయలు తాను రాజ్యభారమును పూనినది మొదలు అవసానకాలము వరకు నిర్విరామముగా పరిశ్రమించి సహజ శత్రువులనే కాక తన అధికారమును ధిక్కరించిన దుర్గాధిపతులను సైతము అణచివైచి రాజ్యమును విస్తృతమును, ప్రబలమును చేసెను పూర్తిగా కాకున్నను ఈ రాజు కొంతవరకేని సాళువ నరసింహరాజు సంకల్పమును సఫలముచేసి, పది పండ్రెండేండ్ల పరిపాలనానంతరము 1503 వ సంవత్సరములో స్వర్గస్థుడాయెను. ఈ రాజు కాలమున కూడ ఉదయగిరి దుర్గము విజయనగరమునకు స్వాధీనము కాలేదు.

నరసరాయల అనంతరము అతని పెద్దకుమారుడు వీరనరసింహరాయలు. పెనుగొండ దుర్గములో నిర్బంధింపబడియున్న సాళువ నరసింహరాయని రెండవ కుమారుని హత్య కావించి తాను తన తండ్రివలె రాజప్రతినిధిగా కాక స్వతంత్ర రాజుగనే సింహాసనము నెక్కెను. అతడు ఆ వైభవము ననుభవించినది ఆరు సంవత్సరాలు మాత్రమే. ఆతని స్వామిద్రోహమును సహింపని దుర్గాధిపతులు చాలమంది తిరుగుబాటు చేసిరి అతని అనంతరము మన వాఙ్మయ చరిత్రలో ఈ యుగమునకు యుగపురుషుడైన కృష్ణదేవరాయలు విజయనగర సామ్రాజ్యాధిపతియై తన పూర్వోత్తరములవారు కాంచిన స్వప్నము లెల్ల నిజములుచేసి శత్రుదుర్నిరీక్షమైన ప్రతాపముతో కటకము మొదలు కన్యాకుమారము వరకుగల దక్షిణభారత భూభాగమునంతను తన యేలుబడిలోనికితెచ్చి తనది రామరాజ్యము అనిపించెను. శత్రుభయంకరుడైన వీరుడుగా, కవి పండిత సమాదరముగల భాషా పోషకుడుగా, సంస్కృతాంధ్ర కవితా ప్రజ్ఞానిధిగా రాయలు పొందిన యశస్సు ఆంధ్రదేశము నేలిన మరి యే ఇతర చక్రవర్తికిని లభింపలేదు. ఎంత వాడైననేమి, ఆయన పరిపాలనలో తుది ఐదారు సంవత్సరముల కాలము చిత్త శాంతిలేకయే గడిపి 1530వ సంవత్సరములో దివంగతుడయ్యెను. ఆయన మనొ

వ్యధకు మొదటి కారణము తన తరువాత రాజు కాగలడనుకొన్న తేబ్రాయపు కొడుకు మరణించుట. రెండవది సింహాసనము కోసము, తన తమ్ములలో కుటుంబ కలహమురేగి, రాజ్యమునకు ఎట్టి ముప్పు వాటిల్లునో అనెడి చింత, అతని అనంతరము అతని సవతితల్లి కొడుకు అచ్యుతదేవరాయలు కృష్ణదేవ రాయని ఆదేశానుసారము సింహాసనమునెక్కి పండెండు సంవత్సరములు ఏలు బడి సాగించెను (1530-1542). ఆపై కృష్ణదేవరాయని అల్లుడైన ఆర్వీటి రామ రాజు (ఇతనికే అళియ రామరాజు అని పేరు.) కృష్ణదేవరాయని ఇంకొక తమ్ముడైన శ్రీరంగరాయల కొడుకు సదాశివరాయలు అను నాతనిని రాజునుచేసి, తాను ఆ యువకునకు అంగరక్షకుడుగా,సామ్రాజ్యమునకు పాలకుడుగా 23 సంవ త్సరములు వీరవిహారములో మామగారికి సాటిరాగలవాడనిపించుకొని 1565 వ సంవత్సరములో రాక్షస తంగడి (తళ్ళికోట) యుద్ధమున ఒక స్వామి ద్రోహి చేతిలో హతుడయ్యెను. ఆ నాటితో విజయనగర రాజ్య ప్రాభవమునకు, విజయ నగరపుర వైభవమునకు మసకచీకట్లు క్రమ్మనారంభించెను.

రామరాజు తమ్ముడు తిరుమల దేవరాయలు పెనుగొండకుపోయి సదాశివ రాయల పేరుమీదనే రాజ్యపాలనము సాగించి 1572 వ సంవత్సరము మర ణించెను. తిరుమలరాయలు తన మరణకాలమున రాజ్యమును మూడు భాగములు చేసి తన ముగ్గురు కొడుకులకు పంచియిచ్చెను. పెద్దవాడై శ్రీరంగదేవరాయలు పెనుగొండ రాజధానిగా తెనుగుదేశము నేలజొచ్చెను (1573-1585). రెండవ వాడైన రామదేవరాయలు శ్రీరంగ పట్టణము రాజధానిగా కన్నడ దేశమును రాజ ప్రతినిధిగా నేలుకొనసాగెను. మూడవవాడైన వెంకటపతిరాయలు చంద్రగిరి రాజధానిగా తమిళదేశమునకు రాజప్రతినిధిగా నేలిక యయ్యెను. ఈ ముగ్గు రలో పెనుగొండ రాజధానిగాగల శ్రీరంగదేవరాయలే సమ్రాట్టుగా తక్కిన యిరువురు రాజ ప్రతినిధులుగా తండ్రిచే నియమింపబడిరి. తురకలు పెనుగొండ మీదికి దండెత్తిరాగా సవరం చెన్నప్ప నాయకుడు అను సేనాధిపతి, రాజును చంద్రగిరి పంపి, తాను తురకసేనలను నిలువరించి జయించెను. శ్రీరంగదేవ రాయలు అనపత్యుడై 1585 లో చనిపోయెను. తదనంతరము రెండవ వెంకట పతి దేవరాయలు పెనుగొండకువచ్చి పట్టాభిషేకము జేసికొని (1586-1614) 28 సంవత్సరములు పరిపాలనముచేసెను. రాక్షస తంగడి యుద్ధముతోనే క్షీణదశ ఆరంభమైన సామ్రాజ్యమునకు అప్పటినుండి మరల పుష్టికలుగనేలేదు. నాటి

మాటికి తురకలు పెనుగొండను ముట్టడించుట, తరిమిగొట్టబడుట, పారిపోవు నప్పుడు చేజిక్కినది అపహరించుకొనిపోవుట పరిపాటి యయ్యెను. శ్రీరంగదేవరాయల తరువాత రామదేవరాయలు రాజ్యమునకు రావలసి యుండగా అతనిని కాదని వెంకటపతిదేవరాయలు రాజైనందుకు సామంతులలో పెక్కురు అతని అధికారమును ధిక్కరింపసాగిరి. కొందరు విధేయులై యుండిరి. మట్ల అనంత భూపాలుడు మొదలైన సామంతుల అండవల్ల వెంకటపతిరాయలు సంకట స్థితులను అతిక్రమించి రాజ్యమును సుభిక్షముగా నేల సాగెను. అతనికి ఆర్గురు భార్యలున్నను సంతానములేదు. ఆ ఆరుగురిలో గొబ్బూరి జగ్గరాజు అనే తంత్రజ్ఞుని చెల్లెలు ఒకామె కలదు. వెంకటపతిరాయలు తన అవసానవేళ తన అన్నగారైన రామదేవరాయల రెండవకుమారుని, రెండవ శ్రీరంగ చొక్కరాయలు అను పేరుగల వానిని రాజ్యమునకు నియమించిపోయెను. తంత్రజ్ఞుడైన గొబ్బూరి జగ్గరాజు ఆ రాజును సకుటుంబముగా కారాగారబద్ధుని చేసి సంహరింపనుండగా వెలుగోటి యాచమనాయకుడనెడి వెలమదొర ఆ సంసారములో రాజు పెద్ద కుమారుడైన రామదేవరాయలు అను వానిని ఉపాయముతో తప్పించి, తంజావూరు రఘునాథ నాయకుని సహాయముతో గొబ్బూరి జగ్గరాజు నెదుర్కొని అతనిని అతని మిత్రులను యుద్ధమున ఓడించి సంహరించెను. ఆ యుద్ధమునకు తోపూరు యుద్ధము అని పేరు (1614). అట్లు ఉపాయముతో కాపాడబడిన రామదేవరాయలు 1618 నుండి 1629 వరకు రాజ్యము నేలెను. ఆపై మూడవ వెంకటపతిరాయలు అను రాజు 1642 వరకును, మూడవ శ్రీరంగదేవరాయలు అను రాజు 1678 వరకును నామమాత్రపు రాచరికము నెరపి అస్తమించిరి. అంతలో 1335 సంవత్సరములో ఆవిర్భవించిన విజయనగర సామ్రాజ్యము కూడ 1680 ప్రాంతమున అస్తమించెను. పైని వివరించిన రెండు శతాబ్దాల (16th&17th) దేశ చరిత్రలో శ్రీకృష్ణదేవరాయల పేరుమీద నెగడెడి సారస్వత చరిత్ర ఒక శతాబ్దికిమాత్రము సంబంధించినదే. రెండవ శతాబ్ది 1600 మొదలు దక్షిణాంధ్ర యుగమునకు సంబంధించిన సారస్వత చరిత్ర కలది. శ్రీకృష్ణదేవరాయల సారస్వత యుగమునకే ప్రబంధ యుగము అని పేరు.

కొందరు విమర్శకులు కృష్ణదేవరాయల యుగమును 1650 వరకును పెంచ వచ్చునందురు. తంజావూరు మొదలగు దక్షిణాంధ్ర రాజ్యములలో విజయవిలాసాది ప్రబంధములు 1600 తరువాతనే పుట్టినవి కావునను, ఆ రాజులు విజయ

నగర సామ్రాజ్యమునకు సామంతులైనట్లే విజయవిలాసాదులు మను చరిత్రాదు లకు అనుకృతులే కావునను, వారిని వారి గ్రంథములను కొనివచ్చి ఈ యుగము నకే జమకట్టవలెనని వారు యుక్తి చెప్పుదురు. కాని ఇది తగదు. దక్షిణదేశమందు ఆంధ్ర సారస్వత సృష్టి 1600 మొదలు 1775 వరకు సుమారు రెండు శతాబ్దుల కాలము విజృంభించెను. కావున దక్షిణాంధ్ర సారస్వత చరిత్రలో నేబది సంవ త్సరములు మాత్రము విడదీసి రాయల యుగమున చేర్చుట సహేతుకముకాదు.

మరియు దక్షిణాంధ్రమున విజయవిలాసాది ప్రబంధములేకాక, యక్షగాన ములు, వచన కావ్యములు; పదములు మొదలగు నూత్న కావ్యజాతులెన్నో పుట్టి నవి. అదీకాక రాయల యుగమునందలి ప్రబంధమునకును, దాక్షిణాత్య ప్రబంధ మునకును అంతస్తత్వమునను, బహిరాకారమునను చాల భేదము కలదు. కావున దక్షిణాంధ్ర సాహిత్యమును ప్రత్యేక యుగముగ విభజించుటయే ధర్మము.

అదీకాక ప్రబంధ రచనను బట్టియే రాయల యుగమును మరికొంత దూరము పొడిగించవలసి వచ్చినచో ఈ భాషలో ప్రబంధములు పుట్టుచున్నంత వరకును రాయల యుగమనియే పేర్కొనవలసి యుండును. ప్రబంధములు నేటికిని పుట్టుచునే యున్నవి. వాటితో పాటు ఈ ఆధునిక యుగమున దేవీ భాగ వతాది ఇతిహాసములును కలసినవి. *రచనలనుబట్టి ఆధునిక యుగమును ప్రబంధ యుగమనగాని, పురాణేతిహాస యుగమనగాని చేర్చెడి బుద్ధిమంతులుండరుగదా !

(ఇక్కడికీ సాహిత్యచరిత్ర గ్రంథ మసంపూర్ణముగా నిలిచిపోయినది.)

---

* తెలుగు భాషా సమితి వారి "విజ్ఞాన సర్వస్వ తెలుగు సంస్కృతి" సంపుటములో ఆంధ్ర ప్రబంధము మీద నేను వ్రాసిన వ్యాసమునకు "ప్రబంధ యుగము" అని పేరు పెట్టబడినది. ఆ వ్యాస విషయము "ప్రబంధ చరిత్ర" గాని, ప్రబంధ యుగము కాదు.

— :0 : 0—